

Szilágyi Sándor

A MAGYAR

FORRADALOM TÖRTÉNETE

1848- és 49-ben.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

PEST, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

LIBRARY OF CONGRESS
PURCHASE

LC Control Number
2002 544556

Tartalom.

1848.

Első fejezet.

Második fejezet.

Harmadik fejezet.

*

Negyedik fejezet.

Ötödik fejezet.

Hatodik fejezet.

Hetedik fejezet.

Nyolczadik fejezet.

Kilenczedik fejezet.

Tizedik fejezet.

Tizenegyedik fejezet.

Tizenkettedik fejezet.

Tizenharmadik fejezet.

Tizennegyedik fejezet.

Tizenötödik fejezet.

Tizenhatodik fejezet.

1849.

Első fejezet.

Második fejezet.

Harmadik fejezet.

Negyedik fejezet.

Ötödik fejezet.

Hatodik fejezet.

Hetedik fejezet.

Nyolczadik fejezet.

Kilenczedik fejezet.

Tizedik fejezet.

Utolsó fejezet.

Frankhon a magyar forradalmakra századok óta csodálatos hatást gyakorol.

Midőn Rákóczy „inclytae gentis hungarae vulnera"-it enyhitni kuruczokat gyüjtött zászlója alá, a franczia kormány aranyat külde számára.

Elkezdődék a jacobins-ek mozgalma. Elkezdék ezek művöket, melly a Bastille falával századok rendszerét volt megdöntendő. S Martinovics és a magyar jacobins-ek ezek nyomdokin indulának; mit azok akartak Frankhont illetőleg, azt akarták ezek édes hazájokban kivinni, orvosolni a sérelmeket, ugy hogy ki azok utjában áll, elsodortassék, mint ott.

S midőn 1830-ban a juliusi felkelők Louis Philippet trónra segiték, az ottani mozgalom árnyrajzát Magyarország akkori történetének lapjain föltaláljuk.

E mozgalmak egyike sem törhetett ki. Tétettek rendszabályok, korán történtek intézkedések, mik a hamv alatt lappangó tüzet, mielőtt lángban kitörhete, elfojtották.

De az oltás egyszer sem volt gyökeres, egyszer sem intézkedének akkép, hogy az alkalmazott ellenszer perczuyi hatásunál biztositóbb legyen.

S ime a harmadszor megszólamlott franczia kakas felkölté Európát a Kárpátokig, mellyek szikláiban hangja megtört. Mozgalmat idézett elő mindenüt s mozgalma leghosszabban tartó, legnagyobbszerü volt Magyarhonban.

S hihető, hogy ha ő nem adja meg az első impulsust, a kitörés elhalasztódik, mint példája volt a legfőbb ok, megteremtő azt, bár az előzményekben is találunk eleget, mint találunk Frankhonban XVI. Lajos előtt.

Mi Frankhonban a XVI-ik előtti Lajosok kora, az volt édes hazánkban a XIX-ik század első felének kormánya, önkénytelenül minden arra intézteték, hogy a felingerült kedélyek nagyszerü forradalomban törjenek ki. Még Voltaire irományai meg a contract social sem maradtak el. Százheny és Kossuth irományaiban találjuk fel azokat.

E hasábok szük köre nem engedi meg futó croquisnál egyebet mutatni be olvasóinknak.

József császár halálával intézvényei is sirba szálltak. Megsem-

misité önmaga azokat, megsemmisité utóda a haladás zászlóját sok tekintetben lobogtató II. Lipót, ki elég ügyes politikával az előzményekért fölingerült kedélyek lecsendesitésére vette azt kezébe. S valóban a garantiáért porosz kormányhoz fordult 1790-ki országgyülés a Leopold nádor beigtatásakor mondott beszédbe letett igéretek által lecsendesült. A rendek kaptak az alkalmon, ez igéreteket törvénybe iktaták, s utóbb utódaik basisul rendesen felhasználták. (Lásd az 1790-iki, 2, 3, 10 és 12-ik t. czikkeket). Ez országgyülés a hon történetében új epocha első lépcsője.

A reform-, azon időtájban ugynevezett franczia pártnak akkor volt legnagyobb hatalma. Azután a ministerium mindent elkövetett, gyöngitni az őt terhelő befolyást. Már az 1796-diki I. Ferencz által összehivott országgyülés mutatá azt világosan, mikor az a sérelmek orvoslása helyett a francziák ellen segélyt kért. József nádorrá ez ülésben választatott.

Gyakran panaszkodának a kormány ellen a megyei gyülések s átalánossá vált panaszuk lecsendesitésére, miközben a democratia eszméji mint sugár, melly magának mindenüvé utat talál, terjedének, 1802-ben új országgyülés hivatott össze, mellyben a béke megköttetését jelenté. Továbbá Semsey Endre kir. személynök maga szabta a gyülés elébe a végrehajtandó kötelességeket egy szabadelvü beszéddel, melly arra látszék mutatni, hogy a kormány külkörülményeitől kényszeritve, a reformpárt hajlama után tör. Pedig a regia propositiók egészen másképen valának szerkesztve! Adó neveltetett, katonák szaporittattak, s az igéret nem váltatott be. Ezek történtek az 1805-diki országgyülésen, mik a már ingerelt kedélyeket még jobban ingerlék.

S mégis, midőn Napoleon beütésének hire terjengett, az országgyülés az udvar kivánatait teljesité, azonkivül jövedelme 6-át is felajánlván. De az insurgensi kapitányságtól elmozditott b. Vay visszatétele az országgyülés hatalmát mutatá.

Eljött az 1809-dik év, beütött Napoleon, kiosztá proclamatióit, mellyekben függetlenségének kivivására szólitja a magyart.

Austria sorsa e perczben tagadhatlanul Magyarhontól függött. S a nemzet, melly sérelmei nem orvoslása miatt ingerült állapotban volt, elvetette azt.

Két év mulva a kormány (1811) a papirospénz értékét egyötödére szállitá, s még annak is az országgyüléstől kért biztositékot. Ez s több kivánatokkal azonban a rendek erélyessége, kik ellenálltak, mint egy ember, daczolt, mi mindig a reformpárt erejét nevelte.

1811. után helyreállván a rend, a kormány is kevesebbet gondolt Magyarhonnal, mignem 1820-ban viszont kiütöttek Olaszhonban a zavarok, mellyeknek lecsendesitésére a kormány Magyarhontól indirect módon segélyt erőszakolván, az egész ország nyilt zendülésben

tört ki, melly miatt a megyék autonomiája felfüggesztetvén, cs. biztosok küldettek szét mindenfelé, elintézni a közigazgatást.

De a biztosok elejébe mindenütt töméntelen akadályok gördittetének. Mint egy ember az egész ország ellenállt, mignem 1825-ben országgyülés hirdetteték.

Gondolni lehete, hogy a vihar ennek első napjaiban leend a legnagyobb. A királyi tárgyalások előterjesztése előtt fenhangon tolmácslá haragját, kimondá, hogy a bűnt a megbánás, mellyel mentegeté magát a kormány, nem törli el, s az árulók fejére halált kért. Eredmény lőn, hogy az országjogait biztositó törvények hozattak. Jogaikat 1830-ban, mikor kiütött forradalom a közéletre nyilvános hatást gyakorolt, azzal szaporiták, hogy a magyar ezredekhez csak magyar tisztek neveztetnek ki.

Az 1832-diki hongyülés alsóházában a reformpárt hatalma megnőtt, ugyanis indirect uton próbálta a kormány saját embereit választatni követekké, s a nemesség direct uton a magáéit, a reformereket választá. A lengyel mozgalomnak nem kis hatása volt rá.

A megyék Varsónak segitségül több mint százezer embert ajánlának, minek teljesülését a czár az északi szláv vidékeken támasztott cholerazendülés által gátolta meg. Ugyane tárgy az 1832-dik és 35-diki országgyüléseken nem kevés vitatkozás tárgya volt, Oroszhon ellen nyilt háborut kivánván, mellyet azonban a kormány hallgatással mellőze.

Az 1832-diki hongyülés már megkezdte a népterheinek enyhitését, melly a későbbi országgyüléseknek folytonos tendentiája volt. A kezdeményező Szécheny volt. De a conservativ párt, melly 1825-től e napig a nemesség egyakaratu ellenállásában nem létezék, ekkor fejlődék ki, a bécsi kamarához támaszkodva a reformereknek ellenálláskörül. Az országgyülés 3 évig tartott, eredménye 9 törvény kicsikarása volt.

S a mint a reformpárt terjede, a mint nyiltabban folyamodék a kormány a repressaliákhoz, azon arányban terjedének az országban a forradalmi eszmék, kiknek követői mindezeknél többet vártak. Nevelte az ország elégületlenségét Lovassy s néhány ifjunak elfogatása és elitéltetése.

Kossuth is köztük vala. A viták lythographizálásával foglalkozék, ezáltal terjesztvén pártja eszméit s ezáltal szerezvén magának népszerüséget.

Következő országgyüléseken a kormány és conservativ párt arra törtek, hogy a reformerek haladási működéseit gátolják, s hogy a kicsikart jogokat csökkentsék, változtatásokat tehetvén azokon.

Nem sikerült, valamint a kivánt ujonczok is az elfogottaknak adandó amnestia föltétele alatt szavaztattak meg. Nem látta a kormány czélszerünek tovább is ujjat huzni a naponkint hatalmasuló szabadelvüekkel, megadta az amnestiát, de azon politikához folya-

modék, hogy a reformereket nyiltan pártolá, titkon pedig administrátorai és párthivei által a szabadelvüek követekké választatását gátlá.

1843-ban az országgyülésen mindemellett több volt a szabadelvüek száma. Aug. 29-én meghatározák a szabad földbirhatás jogát. E nap a mohácsi vész 318-dik évnapja volt. Ráczélozva kimondá az öreg Palóczy, hogy a rendek azóta egy nap sem mozditák annyira elő a hon javát, mint az nap.

1844. oct. 28-kán Szécheny diszöltözetben jelent meg az országgyülésen. Felhozá Bluchert, ki a lipcsei ütközet napján fölékitteté magát s csatát nyert. Pártjának ő is nevezetes csatát vivott ki, a nemesség adófizetésének megkezdését. Sokan az önkéntes adófizetők sorába irattäk magokat.

Jogokat víva ki a nép számára, igyekezének azt saját ügyöknek megnyerni. Méltán várhatának sokat e colossustól, ha hozzájok csatlakozik.

Ezenben a sajtó agitatiói is fejlődének. Kosssuth Pesti Hirlapja s más füzetek sokat tettek arra, hogy a reformerek hatalma, ereje nőjön. Az emlitett lapnak köszönheté Kossuth, hogy mint pártvezér elül lobogtathatá a haladás zászlóját, daczára hogy Széchenyi befolyását csonkitni igyekvék.

Az ezután alapitott védegylet, pesti iparegylet, ellenzéki kör, nem valának egyéb, mint hévmérői a reformerek hatalmának. Ezek tünteték ki legfőkép azoknak roppant erejét.

E korszak figyelmes szemlélője át fogja látni, hogy annak egész 67 évi folyama alatt kormány- és reformpárt mikép álltak egymással szemben.

Ez igénytelen soroknak nem vala más czélja, mint kimutatni, mint diadalmaskodék ez amannak repressáliáin, s minden kivivott diadal által mikép növekedett hatalma.

Az utolsó időben Vezuv alá temetett tűz vala. Igen kis földingás kivántaték hozzá hogy kitörjön, elsodrólag mint az, s kétszeres erővel mint összenyomott mézga.

Amannak rendszere magában hordozá a bukás magvait. Emezét nap nap után érlelé, mint nyár a fák gyümölcsét. S midőn ez megért, lehervadott a másik.

Azonban valljuk meg: autonomie és 800-ados kiváltságok igen alkalmasak valának ennek czéljait előmozditni.

De térjünk a dologra.

1848.

Első fejezet.

Kossuth követté választatik. Pozsonyi országgyülés. Felirat márcz. 3-án. — Országos ülés márcz. 14. és 15-én, bécsi küldöttség. — Márcz. 15-dike Pesten, egy nyomda lefoglaltatik, a tizenkét pont, Petőfi nemzeti dala, rendfentartási bizottmány, Táncsics kiszabadittatik, a forradalom meginneplése. — Az első ministerium engedményezése, István nádor helytartó, Batthyány rendelete a rendfentartás ügyében, országgyülési nyilatkozat a teendők iránt. — Első magyar ministerium. — A pénz- és hadügyi tárczák megadása kétséges, rendelete a pesti választmánynak. — A ministeri s urbéri törvény feletti viták. — Horvát mozgalmak, rácz deputatio. — Erdélyi mozgalmak. — Az országgyülés bezárása.

I.

1847, oct. 17-én zajos csapattal teltek meg Pest utczái. Rákóczy zene kiséretében roppant tömeg vonult el azokon a megyeház felé.

Elül, büszkén száguldó ménen, köznemesi öltönyben egy férfi ment, gyönyörü ántik arczczal, simitott hosszu szakállal.. A mint lemelte fővegét s lobogtatá a rákötött veres szalagot, e verset szavalva ;

Egy halálom egy életem :
Kossuth Lajos a követem !

a kopasz fej bárkit is tiszteletre gerjeszte. Gr. Batthyány Lajos volt ez, a magyar forradalom Liancourt-ja.

Kormány és párthivei önkénytelenül remegve a vihartól, mindent elkövetének meggátolni azt, mi a fönebbi két sorban elmondva van. Mert már akkor az igénytelen nemes család sarja a reformerek vezére volt.

Mind hasztalan. Kit helyette követnek néztek ki, a küzdelem lehetlensége miatt ő maga is visszalépett.

1847. nov. 7-én Pozsonyban összegyültek a követek. A legtöbbnek szabadelvü utasitása volt, s a legtöbbet az eszme lelkesité, hogy az 1790-ben megkezdett küzdelmet folytassák.

Már kezdetén az országgyülésnek lehete látni, hogy ez az eddig lefolytaknál zajosabb leend. A reform- és conservativ párt gyüléseket

tartának, a parlamenti hadra mindenik megkészité terveit, mint a sejtelem emberei nagy dolgok előestéjén

Az országgyülést az uralkodó személyesen nyitá meg, s a törvények értelmében tudatá teendőit a rendekkel, kiknek első tettük volt az az időben nagy népszerüséggel biró István főherczeget nádorrá kikiáltani.

Első nevezetesebb viták a válaszfelirat felett voltak. A conservativ párt csak köszönetet akart szavazni, a reformerek sérelmeket is akartak felhozni. Az alsó házban az utóbbi ment keresztül, a főrendeknél megbukott.

Ki nem ismeri a római szónoknak Catilina ellen mondott quousque tandem-ját? mikint az, keseredett és mennydörgő hangon kelt ki Kossuth is a felsőház stabilismusa ellen. A vfelirat egyszerüen elvetteték.

De az ügy legyőzve még sem volt. Sikerült Kossuthnak az administrátorok ügyét szőnyegre hozni. Ezek, a kormány által saját embereiből helyettesitett megyei főhivatalnokok, megyéjökre igen nagy befolyást gyakoroltak. S e befolyást csak a legitimitás terére visszatérés csökkentheté. Ellenök mondott philippikájánál csak az volt hatalmasb, mellyben a partium visszacsatlását sürgeté. Ez igen nagyszerü diadal vala. Az összes conservativ párt egyhanguan beleegyezni kényteték.

Ben a teremben, a termen kivül, mint az egész magyar hazában, a kedélyek fölizgatva voltak. Volt az ország nyugalmában valami, melly az ég biborához hasonlitott a vihar előestéjén.

24 órai rövid folyam alatt a bourbonok tronusát megégeté a párisi nép. A forradalom mint a villám, melly a lég minden regióját átkuszálta, mignem egy fa lombjait fölgyujtja.

Márcz. 3-kán Balog Kornél inditványt tőn, hogy kéressék meg az uralkodó a bank állásáról tudatni az országgyülést. Ki hitte volna, hogy a gyuanyagot e szikra boritandja lángba?

Kossuth a percz hatalmát, a kedélyek állapotát felhasználta s a következő felirati inditványt tevé:

Fölséges stb. A legujabb időben kifejlett események mulaszthatlan kötelességül teszik: figyelmünket azokra forditani, miket fölséged iránti hüségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkiván.

Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete: hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nemcsak ki nem fejthettük, sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat forditanunk.

Ennek oka: hogy fölséged birodalmi kormánya nem levén alkotmányos irányu, ugy kormányunk önállásával mint alkotmányos életünkkel öszhangzásban nem lehetett.

Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátrál-

tatta, most ugy látjuk, hogy ha tovább is folytattatik és a birodalmi kormány az alkotmányossággal öszhangzásba nem hozatik, fölséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolithatja, hazánkra pedig kimondhatlan kárt áraszthat.

Fölséged minket reformokra hivott össze; mi régi ohajtásunkat látjuk ezáltal teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

Elhatároztuk, hogy a közösteherviselés alapján a nép közterheiben, mellyekkel az a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztozni fogunk, s az ország uj szükségeinek pótlásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

Elhatároztuk, hogy az urbéri viszonyokbóli kibontakozást kármentesitéssel összekötve eszközöljük, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlitve, hazánk boldogságának gyarapitásával fölséged trónját megszilárditjuk.

A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbitése gondjaink főbbjei közé tartozik.

A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politicai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politicai jogokban illő részesitésére az időt elérkezettnek véljük.

Hogy földmivelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágzására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést, — szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. — Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakitást kiván; ez pedig ugy fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá tételét tovább nem halaszthatjuk, mert csak igy teljesithetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy ugy fölséged királyi székének diszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerü kötelességeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlitésének szüksége forog fen, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömest nyujtunk segédkezet.

De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbizva, melly a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása — s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá átalakitását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztositékának tekintjük.

Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

Ezeket fölségeddel egyetértve az országgyülésen szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándokunk.

Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, mellyel felséged uralkodó háza iránt tántorithatlanul viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést olly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák, s a békének és elégedésnek illy biztositásával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült öszhangzását és gyarapodását, mellyre felséged uralkodóháza minden viszonyok közt nyugodtan támaszkodhassék.

Ámde felséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközlésére béke kell, és kellenek zavartalan, nyugodt viszonyok.

És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, mellyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némelly részeiben mutatkoznak, s mellyeknek sulyát a legujabb külső események előre láthatlan fejleményei sokszerűen növelhetik.

Nem akarjuk felséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomoritani; nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne s a rajtunk fekvő felelősség kényszerit kimondani: hogy mi valamint a jelentkező bajok valódi kútfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: ugy erősen meg vagyunk győződve, hogy felséged az elkövetkezhető balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát s mindezek által fölséges trónjának s az uralkodóháznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségei által mulhatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi.

Azonban felséges úr! az események isten kezében vannak. Mi bizunk a gondviselés ótalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy felséged hű Magyarországát a bizonytalan jövendő készületlenül ne lepje meg. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számitjuk mi a fenemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyülésen alkotmányos iránybani megoldását, és aggódunk, hogy a szokásos országgyülési alkudozások és kormányszéki tárgyalások collegiális rendszerszülte hosszadalmassága, a felséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti.

És azért a királyi szék iránti tántorithatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk felségednek: méltóztassék a fenforgó rendkivüli körülmények tekintetbevételével, legkegyelmesb királyi akaratának teljhatalmu organumai, egyszersmind a fenálló törvények szerint

hazánk legfőbb kormányszékének, a magyar királyi helytartótanácsnak tagjai gyanánt a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban olly egyéneket az országgyülésre utasitani, kik mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára felséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok — és kiknek, mint illyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő — országgyülési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek s felséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva, s a kellő felvilágositásokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását olly sikerrel előmozditsák : miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarabb felséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek, s általuk a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárditva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, mellyben felséged tántorithatlan hűségünk mellett, a bizonytalan jövendő minden eseményei között, királyiszékének legrendithetlenebb támaszát fogja feltalálhatni.

Kik egyébiránt stb.

Mindkét ház átalános lelkesedéssel sajátjává tevé az inditványt.

II.

Ezután a kedélyek meglehetős nyugodtan maradtak Pozsonyban márcz. 14-ig, mikor az azelőtti napi bécsi események hire, a tudomás Metternich bukásáról oda felhatott. A lelkesedés átalános vala. Csak egy párt vala, lehete ottan — a reformereké. Gyülés és nép ebbe olvadtak össze.

Kossuth inditványára határozattá lőn : hogy a fenidézett felirás tárgyalását sürgessék s adják meg a sajtószabadságot. Estve pedig a naphősének Kossuthnak fáklyás zenét csinált az ifjuság, melly alkalommal ez Batthyányt mint leendő ministerelnököt bemutatá.

Az országos ülés, miután a felirás tárgyalásakor maga sem remélt annyit mint most, a közös teherviselés elvének elfogadása után, annak némelly pontjai iránt következö értelmezést tőn :

„Határozata a KK. és RR-nek azon felirási javaslat némelly kifejezéseinek értelmezése iránt, mellyet az országgyülési teendőkre nézve a mélt. főrendekhez átküldöttek.

„A KK. és RR. kijelentik : hogy azon felirási javaslatukban, mellyet az országgyülési teendők iránt a mélt. főRR-hez átküldöttek, a szellemi kifejlődés ápolása szükségének megemlitése által a népnevelést, vallási jogok viszonosságát, az esküttszékek létesitését és a sajtószabadságot, ugyszinte a nemzeti erőnek egyesités szempontjából az Erdélylyeli egyesülést is, nevezet szerint értetni kivánják,

továbbá, hogy ott, hol a képviseleti rendszernek alkotmányos iránybani fejlődését, határozott kivánataik sorába helyezik, ezen átalános kifejezés alatt nevezet szerint az országgyülésnek Pesten évenkint leendő tartása szükségét is czélozták kifejezni; miután évenkénti országgyülések tartása a kormány felelősségével válhatlan kapcsolatban áll."

Az orsz. küldöttség márcz. 15-kén Bécsbe ment tagjainak névsora:

A főRR. táblája részéről: báró Vay Miklós koronaőr, Lonovics József csanádi püspök, Rajacsics József karloviczi érsek, hg Eszterházy Pál örökös sopronyi főispán, báró Perényi Zsigmond ugocsai főispán, gr. Károlyi György békesi főispán, Tihanyi Ferencz temesi gróf, ifj. Majláth György baranyai főispán, gr. Batthyány Lajos, gr. Cziráky János, gr. Szapáry Antal, gr. Teleky László, báró Venkheim Béla.

A tek. KK. és RR. táblája részéről: Zarka János királyi személynök, Ghyczy Kálmán nádori itélőmester, Bernáth Zsigmond Ungh, Szemere Bertalan Borsod, gr. Andrássy Manó Torna, Szentiványi Károly Gömör, gr. Andrássy Gyula Zemplén, Schnée László Heves, Gábriel István Abauj, Radics Miklós Heves, Darvas Pál Gömör, Bükk Zsigmond Borsod, Bónis Sámuol Szabolcs, Bohus János Arad, Papszász Lajos Bihar, Biró Imre Arad, Babarczy Antal Csongrád, Rónay János Csanád, Mánn József Máramaros, Kállay Menyhért Szabolcs, Tomcsányi József Békés, Asztalos Pál Máramaros, Desewffy Jób Nógrád, Tarnóczy Kázmér Nyitra, Kossuth Lajos Pest, Szentkirályi Móricz Pest, báró Révay Simon Turócz, Olgyay Titus Pozsony, Ruttkay István Zólyom, Justh József Turócz, Kubicza Pál Trencsin, Rakovszky Móricz Liptó, Pázmándy Dénes Komárom, gr. Széchenyi István Moson, Madarász László Somogy, Vidoss József Vass, Hunkár Antal Veszprém, Csúzy Pál Zala, Somsich Pál Baranya, Horváth László Fehér, Szabó Miklós Vass, Gaál Eduárd Tolna, Tolnay Károly Zala megyék követei, Jozipovich Antal turmezei gróf, Fogthüi János Hajdu kerület követe, Máriássy Gábor egri, gr. Forgách Ágoston pozsonyi, Daróczy Zsigmond pécsi, Mericzay Antal váczi káptalanok követei, Házmán Ferencz Buda, Haader Pál Székesfehérvár, Hergesell Ferencz Győr, Martini Fridrik Sopron, Pitroff János Nagy-Szombat, Renyey Ferdinánd Szeged, Komlóssy Lajos Debreczen, Tóth Lőrincz Breznóbánya, Stanaczky András Szatmár-Németi, Károlyi István Pest városok követei.

III.

A bécsi és pozsonyi mozgalmak kiütése előtt volt már Pesten zavar. A fiatalság reformlakomát akart tartani. Az ellenzék márcz. 12-diki gyülésében Irinyi József átalános határozattal tizenkét pont-

nak országgyülés elébe terjesztésére feliratot készitett, mellyben kimondák, hogy kivivásáért mindent készek áldozni.

A bécsi események hirére azonban a fiatalság, melly az alkotmányosság korlátain belül maradni késznek nyilatkozék, nem akarva tovább is „a formák életölő korlátai közt maradni, — márcz. 15-én — a 12 pontot, a leláncczolt Tytan, a sajtó fölszabaditása által életbe léptetni határozá.

Landerer és Heckenast nyomdája elébe ment.

E jelenet kicsinyben képe volt az egész forradalomnak. Mint tengerbe siető folyam, vagy mint Alpról lehengerülő hógomoly perczenként nőtt, mignem megsemmisült, mint azt a tenger elnyeli, vagy ezt felolvasztja a nap.

Ottan egy sajtót lefoglalt s következő két nyomtatványt késztteté el :

Mit kiván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés!

1) Kivánjuk a sajtó szabadságát, censura eltörlését.
2) Felelős ministeriumot Budapesten.
3) Évenkinti országgyülést Pesten.
4) Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben.
5) Nemzeti őrsereg.
6) Közös teherviselés.
7) Urbéri viszonyok megszüntetése.
8) Esküdtszék, képviselet, egyenlőség alapján.
9) Nemzeti bank.
10) A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.
11) A politicai statusfoglyok szabadon bocsáttassanak.
12) Unio (Erdélylyel).

Végül: Egyenlőség, szabadság, testvériség!

Az ikertestvér mellett méltólag állott Petőfi Sándor következő lelkes költeménye :

Nemzeti dal.

Talpra magyar, hi a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! —
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek haltak,
Szolgaföldön nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Sehonnai bitang ember,
Ki most ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongyélete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Fényesebb a lánczнál a kard,
Jobban ékesiti az a kart,
És mi mégis lánczot hordtunk!
Ide veled régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy hiréhez,
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Hol sirjaink domborúlnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Petőfi Sándor.

A mozgalmat az nap délutánján a fiatalság folytatá. Első tette volt a 12 pontnak a muzeumban letétele. A városházhoz ment onnan, hol a rendfentartása végett egy 14 tagból álló bizottmány kinevezésével foglalkozának. A 14 tag névsora: Rottenbiller Lipót, Kacskovics Lajos, Staffenberger István, Molnár György, Klauzál Gábor, Thót Gáspár, Gyurkovics Máté, Irinyi József, Petőfi Sándor, Vasváry Pál, Irányi Dániel, Hengel Alajos, Egressy Samu.

Elhatározák a király- és nádornál az országgyülés Pestre áttételét szorgalmazni, a katonai parancsnokságnál pedig eszközölni, hogy a rend fentartásába a katonaság ne vegyüljön. Elhatározák a „Népkönyveért“ és „Józan eszeért“ elfogott Táncsics, — azelőtt Stáncsics Mihált börtönéből kiszabaditni. Ennek eszközlésére a helytartótanácshoz bizottmányt küldtek, melly gr. Almássy Mór és gr. Török Bálint tagjai által azt eszközlé is. Hasztalan próba volna leirni az öröm mámorát. Táncsis fiákerének lovai kifogattak s az ifjuság huzta azt Pestre. Ha csak sejti is további működését ez, bizonnyal az innepélyt elhagyta volna.

Estve a nemzeti szinházban Bank bánt adták. Betolongott a tötömeg s a szinházi rendet akademiára változtatá.

Másnap Budapest meginneplé szerencsés kezdetü forradalmát, a békés átalakulást, mint nevezék, első lánczszemét egy ötnegyedéves véres küzdelemnek.

A két város — köztük a budai királyi lak — fényesen kivilágittaték. Háromszinü zászlót lobogtatott majd minden ablak, s majd minden ablakból hófehér kezek nemzeti szalagrózsákat, vagy virágokat hánytak alá. S mint az utczák szine fényben uszott, s mint visszatükrözé az ősz Duna e fényt, olly rózsaszin vala az emberek kedélye s olly rózsaszinben tükrözé vissza a kedélyt az utczákon hangzó ujongás, örömzaj.

A bizottmánynak első institutiói közé tartozék a nemzetőrséget organizálni, azt fegyverrel s ismertetőjelekkel, hogy önmaga levén a rend őre, a rend annál biztosabban fentartassék.

Továbbá az utczák nevei közül többen megváltoztattattak. A hatvani „szabadsajtó utcza“ a városháztér „márcz. 15-dike tere“ sat. nevet nyetek. A pilvax (kávéház) is ekkor kereszteltetéк el „forradalmi csarnoknak.“

IV.

A pozsonyi országgyülési küldöttség csakugyan fölment Bécsbe, eszközölni ottan, hogy emlitettük felirási javaslat életbe léptettessék. István főherczeg vezette őket, vele volt Kossuth is, kinek szekere elől kifogták a lovakat, tiszteletőröket rendeltek sat.

S ha szólt e férfi hozzájok, ki ezelőtt egyik büszkeségének hitte, hogy nem látta Bécset, szavait kimondhatlan lelkesedéssel fogadták.

Éltöket, karokat ajánlák fel a bécsi ifjak, ha kell, a magyar ügyért s magyar testvérekért.

A kabinetben azonban a magyar ministerium ügye nem a legjobb lábon állt. Sokkal fontosabb volt e lépés, mellynek alapját kik kivivni akarák, 1790-ik év törvényeiben keresék, hogysem annak meggátlására mindent el ne próbáltak volna.

De hasztalan.

Bécs utczáin már folyt vér, már volt példa rá, hogy a legmagasb személyek közül egy sértelmekkel illetteték. S ha viszont ennek nem akarák magokat kitenni, mert ez mint a nyilvános ingerültség mutatá, csakugyan bekövetkezett volna, mindenre hajolni kénytetének.

Igy lőn, hogy István nádor, ki ez ügy megnyeréseért a családi conferencziában is mindent elkövetett, a diadalt ministerelnök Batthyányval következő sorokkal tudathatá :

„Kedves gróf Batthyány! Ezennel tudósitom önt, hogy ő fölsége meg levén győződve, miként a fenforgó körülmények sürgetőleg megkivánják, hogy azon felelős magyar ministerium, mellynek alakitásában ő fölsége mai napon kelt k. k. leirata által megegyezett, haladéktalanul összeszerkesztessék és activitásba lépjen, engem felhatalmazni méltóztatott, hogy önt a törvények értelmében független magyar ministerium elnökévé kinevezvén, ön ministertársait belátása szerint akként és olly számban tegye legfelsőbb k. megerősités végett javaslatba, a mint azt a ministerium feladatához a minister társai törvények utján meghatározandó hatásköréhez és saját felelősségéhez képest szükségesnek itéli. Egyébiránt legnagyobb hajlandósággal maradok méltóságodnak legszivesebb jóakarója. I s t v á n m. k. nádor."

Ez engedményezést a nádoron kivül gr. Szécheny, Kossuth, hg Eszterházy, gr. Batthyány L., és Cziráky J. közremunkálásának tulajdonithatni.

Ugyanez alkalommal István nádor Magyarország teljhatalmu kormányzójává nevezteték ki.

V.

Gondolhatni, mennyi lelkesedéssel, az öröm milly kitöréseivel fogadta az egész ország a 12 pontokat. Egy kurta hó sem folyt le s már is minden helység sajátjává tevé azokat.

Minthogy azonban itt-ott a rendzavarásra próbák történtek s a 800-ados iga alól felszabadult nép az uj nyereményck idvességeit sehogy sem tudá élvezni, s épen azért könnyen csábitható volt, gr. Batthyány következő rendelettel igyekvék a rendet helyreállitni.

„Tisztelt törvényhatósági elnök ur! Az események rendkivüli gyorsasága miatt még talán szét sem küldhetett k. k. körlevél hiányában a mellékelve olvasható nádor főherczegi kinevező iratra

hivatkozva, első és haladéktalan kötelességemnek tartom a törvényhatóságok fejeit, elnökeit és igy önt is, uram, ő felsége nevében s a polgári hüség kötelességeire hivatalosan felhivni és megbizni, hogy a közbéke és nyugalom fentartására minden tekintélyöket, hatásukat, alárendelteiket erélyesen felhasználni s az erőszakos és ingerlő eljárásokon kivül minden segédmódokat igénybe venni, — a csend és népkedély bujtogatóira és a most még fenálló viszonyok netalán tapodóira nézve pedig a törvények rendeletét szigoruan alkalmazni siessenek; nehogy ministerium és országgyülés, mint az átalakulás és törvényesség organumai, a nagy és nehéz munka megoldásában kicsapongások, vagy időelőtti követelések által akadályoztassanak, s a nemzet boldogsága, mielőtt alkotmányos tökélyét elérné, zavartassék. És mig egyfelől törvényes köreiket és hatalmukat a státuspolgárok irányában igénybe veendik, hazafiúilag törekedjenek másfelől a nemzetben a bizodalom lelkét és nyugtató érzelmeit a nemzetszerető királyi felség s nádor főherczeg, mint szinte a törvényesség organumai iránt is, gerjeszteni és öregbiteni, szóval : polgári és hivatalos erélylyel eszközleni azt, hogy a hon magához méltólag s boldogságát elősegitőleg érezze át a nemzeti szabadság első örömeit. És mind ennek pontos és hűséges teljesültét annál biztosabban várom és reménylem, minthogy valamint én a kormányzat eredményeiről felelősséget vállaltam, ugy a törvényhatóságok elnökeit felelősekké teszem mindazon nem remélhető zavarok és botrányokra nézve, mellyek az átalában nem várt hanyagságból vagy egykedvüségből származnának. Pozsony, márcz. 17-én 1848. Hazafiui üdvözlettel s teljes bizodalommal tisztelt törvényhatósági elnök urnak kötelezettje

Gr. Batthyány Lajos s. k.
nemzeti ministerelnök."

A pozsonyi országgyülés pedig egy követséget nevezett ki, melly Pestre lemenve, a fővárossal a nyereményeket s az önmaga által maga elébe szabott teendőket tudassa.

E küldöttség márcz. 20-án a rendfentartási bizottmány ülésében megjelent. Gr. Keglevich mondta el lejöttük czélját s a kk. és rr. nyilatkozatát Szentiványi K. olvasta fel. A teendőket illető része itt következik :

„Egy szabad alkotmányos országban ugy a törvényhozó mint a végrehajtó hatalomnak szoros öszhangzásban kell lennie. Mindkettőt csak olly egyének gyakorolhatják sikerrel, kik a nemzet többsége akaratának kifolyásai. Hazánkban már a törvényhozói hatalom sem gyakoroltatott mindig az összes nemzet érdekében. Országgyülésünk csak a nemzet egy részének képviselője. A végrehajtó hatalom pedig a nemzeten kivül álló idegen elemekre levén bizva, a megalkotott korszerü törvényeknek jótékony hatását a végrehajtásban többnyire meghiusitá.

Ezeknél fogva a karok és rendek a teendők elsőjének tartják,

melly minden más alkotmányos törekvéseinknek szilárd alapját képezendi, a végrehajtó hatalomnak akkénti alakitását, hogy ez az összes nemzet többsége akaratából legyen kénytelen meriteni minden erejét. Ugy vannak a kk. és rr. meggyőződve, hogy minden idegen hatalomtól független felelős magyar ministerium az, melly békés átalakulásunknak s az összes nép boldogságának lehetőségét foglalja magában és midőn az ekkép alakítandó ministerium elnökévé gróf Batthyány Lajos neveztetett ki, azon ministerium alakitásával megbizatott, melly által a nádor, mint a király távollétében törvényes teljhatalmu helytartója, az országot a haza szivéből Budapestről kormányozandja.

A képviseleti tábla egyrészről alkotmányos szabadságunk kifejlését most már a ministerium hatáskörének és felelősségének törvény által leendő minélelőbbi meghatározása által garantirozva lenni látja, mig másrészről a törvényhozói hatalomnak, az országgyülésnek — olly összeszerkesztését tartja szükségesnek, melly képviseleti alapra fektetve, az összes magyar nemzet többsége akaratának erőteljes, méltó organuma legyen. Mellyért is jelen országgyülés nem tartja hivatva lenni magát arra, hogy mindazon törvények részletes kidolgozásába és megállapitásába ereszkedjék, mellyek a nemzet boldogságának felvirágzására általában szükségesek.

Sőt ugy van meggyőződve, hogy törvény által meghatározván az alapokat, mellyen a képviseleti rendszer szerint néhány hónap alatt Pesten tartandó országgyülés alakittassék, mindazon törvények alkotását, mellyek az ország belbékéjének és a nemzeti szabadságnak biztositása végett rögtöni intézkedést nem kivánnak, az ezen Pesten tartandó nemzeti gyülésre halaszsza.

Ennek folytában halaszthatatlannak tartja még ez országgyülésen :

1) Az uj kormányzási rendszernek, a felelős ministeriumnak törvény általi körülirását és megállapitását.

2) A Pesten rövid idő alatt tartandó országgyülésnek képviseleti alapra fektetett szerkesztési módját.

3) A közös teherviselésnek minden közterhekre nézve az ország minden lakosaira egyenlően leendő kiterjesztését és életbeléptetését.

4) Az urbéri viszonyoknak a magánbirtokosokra nézve közállományi kárpótlás mellett megszüntetését.

5) Az ország belbékéjének és szabadságának fentartása végett a nemzetőrségnek azonnali felállitását.

6) A censura eltörlésével a sajtószabadságnak esküdtszéki institutióval biztositását.

Az országos kk. és rr. kijelentik, hogy mindezen tárgyaknak főbb elemeikben törvény által még ez országgyülésen néhány rövid nap alatt okvetlen leendő elintézése után a jelen körülményekben törvényhozói kötelességöket befejezettnek lenni gondolják, és meg

vannak győződve, hogy addig is, mig a közelebbi országgyülés Pesten, mint az összes nemzet többsége akaratának képviseleti alapra fektetett kifolyása, e haza boldogsága felvirágzására czélzó részletes törvényeket alkotand, fenséges nádorunknak, mint teljes hatalommal ellátott helytartónak, gróf Batthyány Lajosnak mint ministerelnöknek s az általa választandó és ő felsége által megerősitendő ministertársainak személyeikbe fektetett bizalom e haza minden egyes polgárait lelkesiteni fogja; a tulajdon szentségének sérthetlen megőrzése mellett, a közbéke és rend fentartására."

VI.

Az országgyülés ezenben ernyedetlen szorgalommal folytatá működéseit. Napjában többször ült össze s egymásra hozá a törvényeket. Gondolni lehet, hogy kevés vitákra adának e törvények alkalmat, olly módon és akkép levén azok szerkesztve, mint azt a reformpárt várta.

E törvények kifolyásai valának ugyan a korszellemnek, de sok, a nemzetiséget illetőleg, palladeni institutiókat egy tollvonással semmivé tőn. Eddig választó csak magyar nemes lehete, ezentúl idegen ajku népek is befolytak. S megsemmisült mindenek felett a megyei autonomia, mellynek nem kis befolyása volt a puszták oázaként egyedül álló maroknyi népét keletnek megvédeni. Hogy e törvények a centralisatio létesitésére voltak fektetve, bizonyos. Ebben hivék az elveszett palladinsek helyett az ujat feltalálni s abban, hogy Batthyány ministerei névsorába egy idegen ajkut betenni feledett.

A márcz. 23-diki ülésben olvasta fel azok névsorát, kiket mint leendő ministereket megerősités végett előterjeszte.

Ezek:

Elnök gróf Batthyány Lajos. Sarja egy dús, elterjedt oligarcha családnak, mellynek tagjai 300 év óta datálják oppositionalis szellemöket. Magyar vala mindenek fölött, bár ajkai töredezve beszélték a magyar nyelvet. Kossuthnak barátja vala, eszközül akarta annak tehetségeit fölhasználni. De túlszárnyaltaték általa s ő lőn az eszköz. Eddig a mágnási táblának volt tagja, sok kérdésben vezére. Ösz, kopasz ember volt, hozszu tisztes szakállal, gyönyörü görög arczczal.

Belügy: Szemere Bertalan. Kisded ember, kedves de untalan mosolygó vonásokkal. Rendesen Borsodmegye küldte az országgyülésre. Beszédei szív és ész kifolyásai. Mennydörögni soha sem hallottam őt, de igen sziv és észhez szólani, mellynek hurjait csudálatosan tudta pengetni. Szónoklatában annyi a logicai rend, hogy e tekintetben az elsők sorából nem hagyhatni ki.

Austriávali viszonyok: hg Eszterházy Pál. Azelőtt az angol udvarnál austriai követkép működék.

Pénzügy : Kossuth Lajos. Alább jellemzendem.

Hadügy : Mészáros Lázár. Alább róla is.

Közlekedés : gr. Széchenyi István. Első, ki a reformot a tettek mezejére vitte át. A tiszaszabályozási társulat, a gőzhajók, a lófuttatás a Rákos terén, magyar t. társaság nyilt emlékei, s ha illyent valaha akarna neki a nemzet emelni :

. . . . morzsa fövénykét
Tégyen rá kinek élt : szirtmagas oszlopa lesz.

Mint iró Hiteltől — Keletnépeig számtalan iratokkal, mint szónok a felső s utolszor az alsóházban tartott beszédeivel nevezetes emeltyüje volt a pártnak, kezdetben a reformer-, utóbb a középuton lévőkének, mellyhez tartozék.

Cultus és nevelés : b. Eötvös József. Mint iró szépirodalmi művek közrebocsátása által szerze magának tekintélyt. Három regényt irt : A Karthausi mély érzelmiség, a Falujegyzője a népélet és megyei viszonyok helyes festései, Magyarország 1514-ben — historiai tévedései mellett is — ügyes jellemzés és szerkezet által tünteté ki magát. Kedélyes szelid ember, sok jó akarattal, de annál kevesebb ministeri tehetséggel.

Földmivelés és ipar : Klauzál Gábor. Talpig becsületes jámbor magyar ember, ki Csongrádmegyét nem egy országgyülésen képviselte. Rendesen az országgyülés megríkatójának nevezték, mint ki legjobban a szivhez szólt.

Igazságügy : Deák Ferencz. Legvelősebb, legérettebb capacitás. A többi országgyüléseken Zalamegye követe volt. Ez utolsóban azonban, a forintos párt megbuktatván az adó kérdését, nem vett részt márcz. 20-ig. Mentora, irányadója s gyakran mérséklője volt az országgyülésnek. Bajos is volna megitélni, mi volt több beszédeiben : velősség, vagy elragadó szépség ?

Végig nézve e névsoron, a legheterogenebb anyagokat összevegyitve látjuk. Oligarchák, democraták együtt ülnek egymás mellett, hogy egy ujjászületendő ország első alapköveit tegyék le. S köztük és fölöttük egy férfi, kinek követendő elveiben nem osztakozának s ki mégis elmondhatá, ha épen ugy kelle, de vos sine vos.

Mindannyian régi bajnokai valának az oppositiónak. Centralisatióért küzdöttek, s most a centralisatio elérve, sanctionálva s csak a kivitel gondjai terhelék vállaikat.

Rájok nézve megváltozott a küzdelem tere.

Kik eddig oppositio valának, most remélheték, hogy nem sokára magok váltandnak farkasszemet az oppositióval.

VII.

De e névsorozat még ekkor csak projectum volt, s híre terjengett, hogy nem is fog megerősittetni, legalább a pénz- és hadügyi

tárczák el leendnek véve. E miatt átalános volt az ingerültség, mert ugymondák, a kormány felelőssége ezek nélkül nevetség. Voltak, kik benne a biralom kapcsainak megtágulását látták.

Az ingerültség akkorára nőtt, hogy a pesti rendfentartási bizottmány, mellynek körében, a márcz. 25-én leérkezett Szemere is részt vett, jeléül annak, hogy sem saját, sem a népek reményeit kárhoztatni kedve nincs, következő placatot bocsáta ki márcz. 27-én:

„Europa nagyobb része küzdött s kivivta az utóbbi időben a szabadság és jogegyenlőség elveit. Magyarország is fellelkesült e szent ügyben. A pesti 12 pont által s részint az országgyülés által is ledöntettek azon korlátok, mellyek az ország fiait különszakasztották. Az urbéri viszonyok megszüntetve, a közös teherviselés meghatározva, a népképviselet és nemzetőrség elve kimondva, a sajtó bilincsei összetörve: szabad a föld, szabad az ember, ki e földet lakja, szabad a szellem; nincs többé nemes és nemnemes, polgár és nempolgár, mindnyájan egyenlő fiai vagyunk Magyarországnak, osztozók annak minden jogaiban és minden terheiben. A szabadság és jogegyenlőség a vész pillanataiban egygyé olvadt nemzet közvéleménye s az országgyülés által egyértelmüleg kimondva s elfogadva van. Ezeknek biztositásaul nem volt egyéb hátra, mint hogy a nemzet összes ügyei önálló magyar kormány, magyar felelős ministerium által kezeltessenek. Ez meg is igértetett.

Ő fölsége a magyar király gróf Batthyány Lajost felhatalmazta önálló magyar kormány alakitására.

Jogunk, sőt kötelességünk azt hinni és honfiaink előtt annak hitelt szerezni, hogy a mit ő felsége V-dik Ferdinand saját neve aláirásával megerősitett, az szent és visszavonhatatlan.

Jogunk van követelni, hogy a nemzet minden ügyei a nemzet többsége kifolyásának, a magyar felelős kormánynak kezében legyenek.

Ez volna szabadságunk és függetlenségünk koronája és biztositéka, s ez, tisztelt hazafiak, most veszélyezve van.

A régi országnyomorgató rendszer barátai arra kivánják birni felséges királyunkat, hogy a had- és a pénzügyet, — tehát a nemzet idegét és véret, — a nemzeti magyar kormány kezéből kivegye s igy királyi szent szavát álmagyarázatok által meghiusitsa.

Mi ezen czél ellen, melly kijátszása volna a nemzet igazságos követelésének s nyilt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozunk.

A pragmatica sanctio, mellyben a nemzetnek s az országló háznak jogai kölcsönösen biztositva vannak, kétoldalu kötés; eddig csak egyik, része volt életben, melly az országló ház javát érdekli; jelenleg szükség, hogy kormányunk függetlenségének biztositásával másik része is teljesedésbe lépjen, a nemzet jogai is biztosittassanak.

A nemzet vérét áldozta a pragmatica sanctio egyik részeért, ugyanazt fogja tenni, ha kell, másik részeért is.

Azon tanácsosok, kik a jó fejedelemnek a nemzet kivánságaival ellenkezést tanácsolnak, nyiltan kijelentjük, nemcsak a nemzetnek, hanem a dynastiának is ellenségei, mert a dynastia érdekével játszanak.

Igy érzünk, igy nyilatkozunk mi, s hasonló érzelemre számolunk az egész országban.

Éljen a király, éljen a szabadság, éljen a magyar független felelős kormány!“

VIII.

Lássuk a pozsonyi dolgokat.

Kik megbizva valának törvények alkotásával — legfőkép Szemere mig Pozsonyban volt — egymásután terjeszték azokat az országgyülés elébe, s az határozva fölöttük, küldte sanctionálás végett.

Kettő volt nagyobb : az urbériség eltörlése és ministerium alkotása.

Fölküldettek azok is rendesen. Azonban a nádornak néhány napi küzdelem kivántatott rá, mig azokra választ tudott eszközölni s az is ollyan vala, hogy a már kifejlődésnek indult erőt izgatott állapotba hozni igen is alkalmas volt.

Márcz. 29-én összeültek a rendek, izgatott kedéllyel, mintha a bekövetkezendő vihar iránt sejtelmeik lettek volna.

S valóban a két rendbeli leirat felolvasását a harag zaja nem egyszer szakasztotta félbe. A ministeri t. javaslat széles körében az első által tetemesen csonkittaték, a másodikban pedig figyelmeztetve voltak a rendek az urbériség ollyszerü megszüntetéséből eredhető károkra.

Felolvasás után gr. Batthyány Lajos ministerelnök az előbbeni kir. válaszra vonatkozólag igy nyilatkozott : „E kir. válasz az én meggyőződésem szerint sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz (hangok: igaz! igaz!). Azért minden további indokolás nélkül arra kérem ő fenségét, hogy hatályos közbenjárása által a k. kir. válasznak olly módoni átalakitását eszközölje, miszerint beváltassék ő felségének azon szava: hogy Magyarországnak független felelős magyar ministeriumot adni kiván. Mert ha az nem történik : én mind magam, mind társaim nevében kinyilatkoztatom, hogy a felelős ministerséget elvállalni igy képesek nem vagyunk s arra magunkat jogositva nem érezzük.“

A fenséges nádor erre igy válaszolt : „A mostani komoly és nagyszerü pillanatban Magyarország jövője döntetik el. S e pillanatban méltóságtok hazafiuságához azon forró ohajtásomat intézem, hogy most azon fontos hivatalról, mellyre általam s az összes nemzet bizo-

dalma által felhiva vannak, ne mondjanak le. Mert itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy mindazon észrevételeket, mellyeket a felelős ministerek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nemcsak előterjeszteni, de átvinni is fogom (éljenzés); és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem!" (Tartós éljenzés.)

Gr. Batthyány L. ,,E nyilatkozat következtében mi is állásunkat ahhoz kötjük, hogy herczegséged tisztében szerencsésen fog-e eljárni vagy sem."

Ez elegyes ülésben történt, honnan rendi terembe mentek át, magokkal vive a harag kitörését. Indokait e haragnak Kossuthnak következő szavaiban találjuk leleplezve:

Kérdeztetvén: felolvastassék-e ujra a bécsi leirat? ,,Azt gondolom, uraim, hogy eleget hallottunk, midőn kétszer hallottuk, s a két felolvasás elég volt arra, hogy minden becsületes magyar határozott véleményt képezzen magának a dologról. Röviden akarok szólni s azon higgadtsággal, mellyben azon férfias elhatározottság fekszik, hogy akármi történjék bár, de a Bécsben játszott intriguek nem fognak czélt érni Magyarországon. Megmondom véleményemet mindkét leiratra. Az elsőt tekintve, ugy veszem, hogy az urbéri tartozások megszüntetésének elve a leiratban is sanctionálva van; a mennyiben mégis a földmivelés fenakadása, fenyegető éhség s isten tudja minő rémképek miatt ujabb tárgyalás alá akarják vétetni a kérdést, kijelentem, hogy erre hajlandó teljességgel nem vagyok, s határozatilag ujra is kimondatni kivánom, hogy a rr., most már királyi beleegyezéssel is az urbéri tartozásokat visszahozhatlanul megszüntették; legfelebb a néphez lehetne szót intézni egy manifestumban, mellyben a közjólét szempontjából arra kéressék, de ne parancsoltassék, hogy ne hagyja a földeket müveletlenül, és ezt a népnek saját jó érzésére, hazafiságára bizni. A második leiratot a mi illeti, az országgyülés hallotta a ministerek nyilatkozatát, hallotta, hogy a nádor e dologhoz saját állását kötötte hozzá. Részletekbe nem bocsátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmü játéküzés a trónnal, a hazával. És kik üzik e játékot? az egészen átlengő szellem nem más, mint, hogy a gyülöletes bureaucratia ezentul is maradjon meg Bécsben, s a magyar független ministerium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helyt. tanács. És ezen emberek nem gondolnak az austriai ház jövőjével, nem gondolnak a polgárvérrel, melly illy eljárás után patakokban folyhat; ugyanazon perczben, midőn a király kimondá, hogy ,,felelős magyar ministerium lesz," előállanak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kimélve azon nymbust, azon pietást, mellynek a királyi név körül lengeni kell, hacsak azt minden fényétől s tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszitse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránykozom; s látva, hogy e perczben is, midőn az adott királyi

szó szerint ő felségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős minister gróf Batthyány Lajos, még folyvást Lajos főherczeg, kinek semmi befolyása nem lehet a magyar dolgokra, kinek erre semmi legkisebb joga nincs, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, s meg gr. Hardigok, Windischgrätzek s isten tudja, még kinek befolyásától függnek dolgaink; a legmélyebben el kell keseredni mindnyájunknak, látva, hogy még most is ott állnak a dolgok, mikép a megbukott cancellár, és azon ember, kit nem akarok nevezni, ki itt éveken át a lélekvásárlás gyalázatos eszköze volt, és b. Jósika erdélyi cancellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, ezek adnak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar minister helyett. Ezt látva, kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherczeg nádor férfias elszántságában, ki a dolgot rendbe hozni igérte, s remélem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak, s én Apponyit, Jósikát, Wirknert, hazaárulással vádolva, proscribáltatni kivánom."

Estve viszont ülés volt, mellyben a már viszont elkészült határozatok felolvastattak. Az elsőre ez volt határozat:

„A kk. és rr. ő felségének koronás királyunknak azon királyi szavát, minélfogva egy felelős független magyar ministerium alakitásában megegyezett, szentnek és sérthetlennek tekintvén, mindazt, mi ezen királyi szót bármi részben meghiusithatná, a nemzet és trón irányában, ugyanazon bureaucratia maradványai által, melly az austriai ház uralkodása alatt egyesült népek jövendőjét koczkára tette, vakmerően üzött játéknál egyébnek nem tekinthetik; vakmerőnek a kifejezés teljes értelme szerint, mert a királyi adott szó szentsége kétségbe nem hozathatik a nélkül, hogy a hit maga is a király iránt csorbát ne szenvedjen.

Mindazonáltal bizván ő főherczegségének a nádornak szilárd, elhatározott kijelentésében; miszerint ő felségénél eszközölni igérte, hogy a felelős ministerium iránti törvény akként hagyassék helyben, mint azt megalkotni a nemzet megnyugtatására szükséges, és a kérdésnek ekkénti megoldásához tulajdon állását kötötte hozzá: bizván továbbá, hogy a királyi akaraton győzelmet nem veendenek olly egyének, kiknek az ország sorsa felett intézkedni sem jogát sem hivatását el nem ismerik. A nádor kir. helytartó által önként nemes lélekkel ajánlott közbenjárásnak sikerét a lehető legrövidebb idő alatt elvárják, azon elszánt indulattal, mellyet a haza felett lebgő terhes pillanatok igényelnek."

Az urbériség megszüntetésére küldött választ pedig ugy tekintvén, mint a melly által a t. javaslat helybenhagyatik, további vitatkozást nemcsak szükségesnek nem látnak, de felfüggesztésébe sem egyeznek bele.

E perczben a keblekben egy hit élt: vagy szép uton, vagy erőszakkal, de mindenesetre kivivandják e törvény szentesitését.

Pestre ez események hire márcz. 29-én este ért el. Rögtön népgyülés tartaték a muzeum terén. Az ingerültség nagyobb volt mondhatni még mint Pozsonyban is. Hogy erőszak nem tört ki, egyedül a dolgok élén állók szilárdságának s biztatásainak köszönhetni.

Térjünk Pozsonyba vissza.

A nádor Bécsbe utazott, s eljárásának eredményeül uralkodó nagybátyjának következő hozzáintézett kéziratát mutatá be:

„Kedves öcsém, fenséges főherczeg nádor ur! A független felelős ministerium alakitása iránt készült s az országos kk. és rr. által f. hó 23-kán kelt felirásukkal királyi jóváhagyásom alá bocsátott törvényczikkre nézve, folyó hó 28-án kelt legfelsőbb válaszom folytán, királyi jóváhagyásomat atyai szándokom ujabb bizonyságaul az országosan egybegyült kk. és rr-nek azon határozott kijelentéssel kivágom tudtukra adatni: mikint a felterjesztett törvényczikk 1. §-sa érintett válaszom értelmében e szavakkal: „szent és sérthetetlen" végeztessék; a 2. §. pedig igy fejeztessék be: „s ez esetben a mostani nádor cs. kir. főherczeg Istvánnak személye hasonlóképen sérthetetlen;" a 3. §-ust illetőleg, az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak az illető magyar minister ellenjegyzései melletti kinevezését átruházhatlan apostoli királyi hatóságomhoz számitom, s azt, valamint az ország zászlósainak kinevezését, a kegyelmezés jogának gyakorlását, a nemességnek, czimeknek s rendeknek osztását is mindig az illető felelős minister ellenjegyzése mellett, egyenesen magamnak fentartom. Ennek folytában tehát a 18-dik szakasz után külön szakaszban kimondandó lesz: hogy a fenemlitett s egyenesen magamnak tartott tárgyakat a személyem mellé rendelt felelős minister a mellette levő álladalmi tanácsokkal és személyzettel fogja kezelni.

A 6-ik §-ust illetőleg pedig arra kivánom a hű kk. és rr. felszólitani: hogy addig is, mig azon közállodalmi költségek aránya iránt, mellyek az összes birodalmat közösen érdeklik, kölcsönös értekezés után a jövő törvényhozás királyi megegyezésemmel intézkednék, királyi udvaromnak fentartásához s a közös diplomatiához és a magyar hadsereghez megkivántató különféle katonai testületek ellátására szükséges költségekről leendő beszámitás iránt jóváhagyásom mellett ideiglenes rendelkezés tétessék. Végre a honvédelmi ministeriumot illetőleg, valamint a honvédelmi szerkezet s a környülállások szükségéhez képesti hadiajánlatok körüli rendelkezést a törványhozás köréhez, a rendes katonaságnak az országbani elhelyezését s béke idejében alkalmazását pedig a királyi helytartónak, a felelős magyar ministerium utján gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem; ugy viszont a hű kk. és rr.-nek királyi házam s a pragmatica sanctióval szentesitett birodalmi kapocs iránti hű ragaszkodásuktól bizton várom: miként önként átlátandják, hogy a magyar

hadseregnek az ország határain kivüli alkalmazása, nem különben a katonai hivatalokrai kinevezések, a szükséges birodalmi összhangzás végett egyenesen csak legfelsőbb királyi elhatározásomtól függhetnek, az ez esetekbeni ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő ministerre leszen bizandó.

S ezek azon észrevételek, mellyekhez a felterjesztett törvény-czikket alkalmaztatni kivánom. "

Bécs, márcz. 31. 1848.

Ferdinánd s. k.

A ministerek átvették tárczájukat, a kedélyek lecsendesültek s az országgyülés folytatá működéseit.

Ez volt az első küzdelem, ez volt a legfőbb nyeremény. S az öröm kétszeres vala, mint munka után édesebb a nyugalom.

IX.

Az alvidékekkel azonban a dolog sehogy sem volt tisztában.

A horvátok közt az ingerültség már éledni kezdett. A pesti rendfentartási bizottmány azt következő placattal lecsendesiteni vélte. Azt hivé, hogy ez elég leend, őket 30 pontból álló kivánataikróli visszalépésre birni.

„Horvátok, szeretett testvéreink! Háromszáz éves elnyomás után valahára a függetlenség s szabadság küszöbére léptünk. A mit kivivtunk, a mi javunkra s a tiétekre egyaránt vivtuk ki. A jelszó, melly alatt küzdénk, s ha kell, még fogunk küzdeni, nem a nemzetiség, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve. Az ügy közös, a miénk ugy, mint a tiétek. Azellenség közös : az austriai zsarnok bureaucratia. Ez ellen kell hogy egyesüljünk, magyar, horvát, szerb, német, oláh és minden népfaj, melly e hazát lakja. Csak igy őrizhetjük meg, csak igy vivhatjuk ki az ország önállóságát, szabadságát.

Barátaink! A jó és balsors között nyolcz századon által hiven megőrzött barátság szent nevében szólunk hozzátok, kedves atyánkfiai. A testvér meg fogja érteni testvérének őszinte szavát. Horvátok! Mindenre, a mi szent előttetek, kérünk : ne viszálkodjunk! Feledjük a nyelvkülönbséget, kik a közszabadság érdekében egyek vagyunk. Ne hallgassunk azokra, kik bennünket egymás ellen ingerelnek, mert azok a mi közös gyöngitésünkre, elnyomásunkra akarják felhasználni a viszálkodást. Testvérek! egyesüljünk! Kelt Pesten, 1848. évi márcz. 31-én. A pestvárosi rendre ügyelő bizottmány."

Másik nyilvános jele volt a szerb deputatio, mellyet Kostics Sándor vezetett.

Következő pontokból álló petitiót nyujtotta be :

I. „A szerbek a magyar nemzetiséget s a magyar nyelv diplomaticai méltóságát, ezek elsőbbségét és hatalmát minden közállodalmi és

hazai viszonyokban, Magyarországban, szives készséggel elismerik, és viszont kivánják, hogy a magok nemzetisége is megismertessék és nyelvük szabad használása, a magok tulajdon ügyeiben, az egyházi szolgálatokban és azok körüli beligazgatásban törvény által megerősittessék.

II. Vallásuk függetlensége, szabadsága s más keresztény vallásokkali viszonos egyenlősége, szentegyházi, iskolai s egyéb képzőintézetek, valamint köz, elidegenithetlen alapitványai és egyéb nemzeti intézetek nemzeti gyülekezetek általi szabad rendezése s igazgatása, szinte törvény által megerősittessék.

III. Jövendőben a püspökségek, az egyházi szabályok-meghatározta egy évi szűnidőn túl üressek ne maradhassanak, és igy a már rég megürült bácsi püspökség azonnal és még a nemzeti gyülekezet előtt töltessék be.

IV. A zárdák birtokaikra nézve törvény által biztosittassanak; elvett birtokaik adassanak vissza; azok rendeltetése, valamint a kekezelésmód is nemzeti gyülekezet hatása alá essenek.

V. Hogy mind első (consistorium), mind fölebbviteli birósági szentszékekhez (appellatorium) aránylagos számmal és döntő szavazattal ellátott világi óhitü egyének alkalmaztassanak összes dolgokban, mellyek, valamint azelőtt is, szerb nyelven lesznek vezetendők.

VI. A keleti hitvallás bármilly megtámadás ellen, kiváltképen pedig unio és propaganda ellen, tökéletességgel biztosittassék és a szentegyházak, mellyek erőszakkal vagy álnokul és ámitással elfoglaltattak, ugyanazon hitvallásuaknak adassanak azonnal vissza.

VII. Nemzeti gyülekezet minden évi september 13-dik napján, ugy is, mint egyházunk uj éve napján, esztendőnként, felsőbb helyről való engedelem nyerése megszüntetésével, Ujvidéken, mint legnépesebb szerb község helyén, tartassék és a gyülekezeti követek választásában részesüljenek mindazok, kik papibért fizetnek.

VIII. A nemzeti gyülekezet haladék nélkül, még pedig jelen országgyülés eloszlatása előtt, de mindenesetre a jövő országgyülés összehivatása előtt, tartatni engedtessék, és abban világi osztályból 100, egyháziak közül 25, határszélből 50, és pedig ezen utóbbiak közül 20 katonai, 30 polgári egyén; végtére dalmaták közül 10 képviselők részesüljenek.

IX. A nemzeti gyülekezet jogosittassék föl, nemcsak érsek- és püspököket, hanem iskolai főigazgatót s nemzeti elidegenithetlen és iskolai közalapitványok felett őrködő segédeket (Assistens), a kik, mint számoló kezelők, egy gyülekezettől a másikig, ennek számadásukat előterjeszteni kötelesek leendenek, szabadon választani.

X. A gyülekezeti tanácskozások nyilvánosan tartassanak, hatáskörei s tárgyai pedig, valamint az egész organisatiója, mellyet az első gyülekezet kidolgozand, országgyülésileg törvény által megerősittessenek.

XI. Érsekünknek és püspökeinknek országgyülési szavazat és ülési jog, méltóságaikhoz képest és hivataloskodási kor szerint, a római kath. érsekek és püspökök között adassék meg.

XII. Az 1792 : 10. és 1844 : 5. törvényczikk értelmében, szerb nemzetből való egyének, valamint a legfelsőbb és felsőbb, ugy egyéb törvényhatóságokhoz leendő tisztalkalmaztatáskor, illő tekintetbe vétessenek, és mostani körülmények között azok tettleg alkalmaztassanak.

XIII. A kikindai és tiszamelléki kerületek jogosittassanak fel, ismeretes érdemeik következtében, üléssel és szavazattal biró követeket országgyülésre küldhetni.

XIV. A határőrségi egyházi és iskolai dolgok rendezése, valamint iskolai igazgatónak kineveztetése, nemzeti gyülekezettől függjön, továbbá a határvidékek politicai tekintetben a többi országrészekkel egyenlő helyzetbe tétessenek, a hűbéri (feudalis) kötelék, valamint más, a magyar alkotmány urbéri hatalma volt lakóira nézve megszüntetett, reájok nézve is megszüntettessék : hogy ők is földjük iránt tulajdoni jogot nyerjenek, és minden egyéb szabadságokat és jótéteményeket, mellyekben az egész hon részesül, uj törvény szerint, valósággal élvezhessenek.

XV. A végvidéki katonák, szolgálatok tekintetében, hacsak tettlegesen abban vannak és járnak el, a hadi törvények alá rendeltessenek ; ezen szolgálatok irányában pedig mindazon jogokat, mellyeket a magyar nemzeti őrsereg uj törvény értelmében élvezni fog, szinte élvezzék; nevezetesen önmagok tiszteket választhassanak, annyival is inkább, minthogy ezen jogot a nemzet fegyverrel megérdemelvén, azelőtt is gyakorolta k. kiváltságai szerint és azokból csak idővel kiesett legyen.

XVI. A rom. kath. hitről más vallásra szabad átmenetről rendelkező 1844-dik évi 3-dik tczikk a vegyesházasságok teljes szabadságával együtt az óhitüekre is kiterjesztessék.

Meggyőződve levén, hogy dicsőségesen országló fejdelmünk kegyelme és az őszinte hazai kormány és törvényhozó test nagylelkületei, emez igazságon alapult és mérséklett kivánataink- és kérelmeinket meghallgatni és sikeresiteni fogják, a szerbek és többi óhitüek jobbágyi hódolattal szent igéretöket teszik : hogy egész szivükből és lelkükből, vagyonaik és önmagok feláldozásával, a hon javának előmozditásában törekedendnek : hogy az alkotmányos király és édes hazánk iránt, érdemdús eldődeiket nemcsak utánozni, hanem fölülhaladni fogják. Kelt Ujvidéken, 1848-ik évi márcz. hó 15—27. tartott szerb és egyéb óhitü községek gyülekezetéből."

Egyéb eszközökről azonban nem gondoskodának a hamv alá rejtett tüzet kioltani. Csak kis szél kivántatott, hogy a láng fellobogjon — s e szél a szláv ajkuak uralkodójokhozi ragaszkodás fölhasználása volt.

X.

Néhány szót az erdélyi dolgokról.

Néhány év óta már folyt a vita a felett, hogy Magyarhonnak Erdélyhez kapcsolt része — a partium — visszacsatoltassék. 1844 ki országgyülésen t. czikk is alkottaték ez iránt.

A reincorporatióval czélja voll az ellenzéknek Magyarhon erejének nevelése s Erdélynek gyöngitése által az uniónak minélhamarabbi létrejöttét eszközölni.

A márcziusi törvények által a reincorporatio csakugyan meg is történt.

Hogy a febr. és márcziusi események hire Erdélyt is átvillanyozta, gondolhatni.

A magyar és székely rész devise-je volt föltétlen unio, s épen ez volt az, mellyre a szászok sajátságos statutumaik féltése által aggálylyal tekintének.

Márcz. 20-án Bethlen Ádám előleges tanácskozmányt tarta Kolozsvárt, mellynek következtében másnap reggel a tanács és választó közönség nyilt ülést tarta.

Ezen ülésben a főkormányhoz következő felirást küldék:

„Felséges királyi főkormányszék! Azon rendkivüli világesemények, mellyek a közelebbi időkben életbe léptek, azon aggasztó körülmény, melly szerint az osztrák nagy birodalom több tartományaiban is csendzavarások történtek; azon őszinte hű ragaszkodás és mély hódolat, mellyel urunk ő felségéhez és az osztrák felséges uralkodó házhoz eleitől fogva viseltettünk; azon szeretet, mellyel kedves hazánkhoz, szülötte városunkhoz, hazánk és városunk alkotmányához olly szorosan köttetünk; azon megfontolás végre, hogy polgári alkotmányunk, szeretett hazánk, városunk épségben fentartára, felvirágzása, a hazafiak és polgáraink jólléte és előmenetele, urunk ő felsége és az osztrák felséges uralkodóház szelid atyai országlásának rendithetetlen fenmaradásától függ, mulaszthatatlan polgári kötelességünkké teszik, városunk békét és rendet szerető alkotmányos polgáraink nevében a f. kir. főkormányszék előtt a bizodalom legtisztább szavaival alázatosan kijelenteni: miként uralkodó felséges fejedelmünkhez, a fels. osztrák házhoz, valamint eddig, ugy ennekutána is, bármi viszontagság között tántorithatlan hűséggel ragaszkodunk, fejedelmi székét külellenség és belviszály ellen oltalmazzuk, s az alkotmányos monarchiai igazgatásaért, mint egyedül üdvösért, szivvérünket is feláldozzuk.

Midőn azonban ezen hű ragaszkodásunkat és mély hódolatunkat a f. k. főkormányszék előtt kinyilatkoztatjuk, azon fiui bizodalomtól és polgári kötelességtől, mellyel hódolati bizodalmunknál fogva urunk ő felségéhez tartozunk, vezettetve, eltitkolhatónak nem tartjuk, mikép a jelen körülmények közt, midőn az ingerültségnek némi jelei

már is mutatkoznak és a történhető kitörés bennünk méltó aggodalmat gerjeszt, az uralkodás, közcsend, élet- és vagyonbátorság fentartása, részint azok megzavarhatása, megelőzése tekintetéből nemzeti polgári őrsereg felállitásáról gondoskodni kénytelen kötelességünknek ismerjük, melly a közbátorság épségben fentartásáról erélyesen gondoskodjék; egyuttal alázatosan jelentjük, hogy ezen polgári őrsereg felállitása eszközlésére választmányt is neveztünk.

Továbbá helytartósági intézkedésünkön kivül az egész honra kiterjedő országos rendelkezések is mellőzhetetlenek levén, alázatos tisztelettel kérjük a felséges k. főkormányszéket, méltóztassék kieszközölni, hogy országgyülés legsietősebben hivassék egybe, hol felséges fejedelmünkkel a sürgetőleg teendők felett a hon minden lakói megnyugtatására törvényes intézkedések tétethessenek s hol

Jelesen a törvény előtti egyenlőség, közteherviselés törvénynyé alakitása, a kor kivánatával és az emberiség jogával megegyezőleg, intéztessék el.

Ezenkivül a trón, alkotmány és nemzetiség rendithetlen állását egyedűl csak Erdélynek Magyarhonnali egyesülése biztosithatván, a két hon uniója törvényszabta uton eszközöltessék.

Végre a szellemi szabad közlekedés alkotmányunk életere levén, addig is, mig az unio utján és maga rendén teljes sajtószabadság létesittethetnék, a hirlapi sajtónak szabad mozgalom engedtessék.

Felséges főkormány! Polgári hűségünket, a felséges fejedelemért és az osztrák felséges uralkodó házért számtalanszor pecsételtük vérünkkel, azon polgári hűségünket tesszük le most is a felséges trón elébe, de mint alkotmányos polgárokhoz illik, fel kelle tárnunk melléje az általunk czélra vezetőknek gondolt eszközöket is; alázattal folyamodunk azért a felséges k. főkormányhoz, hogy mérlegelve az időt és körülményeket, tántorithatatlan állandó hűségünkről atyáskodó felséges fejedelmünket bizonyossá tenni és alázatos kérelmünk tárgyában siető intézkedését megtenni méltóztassék."

A nemzetőrség pedig rögtön organizálva lőn, de a sajtó az unió meg nem estéig nem szabadittaték fel.

S ezzel a kedélyek lecsendesültek, a nyugalom helyreállt s mi sem zavarta azt többé néhány héten át.

XI.

A pozsonyi országgyülés ezenben megalkotá azon törvényeket, mellyeket jövőre nézve az ország új rendezése basisaul fel akart használni. S a törvények mindenike sanctionáltaték.

Bekövetkezett az országgyülés befejezése, befejezése egyszersmind a véres drama előjátékának.

A befejezés napjául apr. 11-dike tüzetett ki, melly alkalommal

az uralkodó, a királyné, testvére s a trónörökös Bécsből Pozsonyba mentek.

A reggel 8 órakor tartott elegyes ülésből küldöttség neveztetvén ki, az az uralkodónak s családjának bemutatott hódolatára, örömnyilvánitására, ő felségétől következő választ nyeré:

„Örömmel jöttem hozzátok, mert kedves magyar népemet most is ollyannak találom, mint mindenkor tapasztaltam; s azért kivánva kivánom a hű rendeket magam körül látni.“

A királynénak az országos küldöttség üdvözlő beszédére adott válassza:

„Quod saepe alias testabar, esse mihi nobilis gentis hungarae erga me studia longe gratissima, hoc non verbis solum inclytae deputationi huic significo, sed toto etiam pectore sentio. Cupio eam felicem, et partae per avos nominis hungarici gloriae seris etiam in nepotibus parem. Atque hoc est, quod cunctis regni ordinibus referri peto.“

Főherczeg Ferencz Károlynak az országos küldöttség üdvözlő beszédére adott felelete:

„Kedvesen veszem az országos rendeknek jeles küldöttség által nyilvánitott üdvözlését. Ugy tartom, hogy minden, mit e nemes lelkü nemzet és ennek nemzetisége dicső felvirágzására csak ohajtani lehetett, azon törvényekben, mellyek szentesitése ünnepében részt venni különös nyereségemnek tartom, bőven föllelhető. Senki a magyar névnek dicsőségét nálamnál jóbban nem kivánhatja. Mit is e jeles küldöttség által az országosan egybegyült rendeknek válaszkép jelentetni kérek.“

10 órakor a primási belső palotában a szentesitett t. czikkek átadása következett. A ministerelnök vette át azokat az uralkodó kezéből, az öröm, hála és tisztelet rezgő hangján üdvözölve őt.

Az uralkodó következőleg szólott:

„Hív magyar nemzetemnek szivemből ohajtom boldogságát; mert abban találom fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kivánt, nemcsak teljesitettem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, ugy, mint kinek hűségében leli szivem legfőbb vigasztalását s gazdagságát.“

Kitörő lelkesedés örömhangjai tölték el a termet, mellyeket István főherczeg nádor erős és mély érczhangja némitott el néhány perczre. Szép beszéde, melly a jelenlevőket mélyen meginditá s mellynek egyes helyei lelkesült felkiáltásokkal szakittattak meg, következő:

„Nagyobb örömmel nem tölthette volna el felséged hiv magyarjait, mint, hogy ezen örökre emlékezetes országgyülés berekesztésére személyesen körünkben megjelenni méltóztatott.

Egy boldogitott háládatos nép környezi itt felséged királyi

székét, s a nemzet szive soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most felségedért, ki a jelen törvények szentesitése által honunk ujjáalkotója lett.

Szegény a nyelv, hogy ezért felségednek illő köszönetet mondhasson; hálánkat tetteink fogják bizonyithatni. Mert valamint uj, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány, ugy biztosabb alapot nyer általunk azon szent frigy is, melly e hazát felségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti.

Legyen isten áldása fölségeden, koszorúzza hir és szerencse fejét, ezt óhajtjuk szivünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat felséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

Ő felsége a király s a karzaton megjelent királyné s ez utóbbinak kiséretében levő Ferencz Károly és Ferencz József főherczegek dörgő éljenektől kisértetve eltávozván a teremből, az országgyülés visszatért saját házához, s elegyes ülésben a 31 t. czikk, az utóbbi napok óriási eredményei, felolvastatván, az országgyülést befejező búcsubeszédek tartattak :

A nádor főherczeg igy szólt : „Méltóságos főrendek! tek. kk. és rr.!

Urunk királyunk jelen országgyülést berekesztvén, ezen alkalommal utószor gyülekeztünk egybe.

Ha visszanézünk országos tanácskozásainkra, ha ezek eredményeit tekintjük, bátran el lehet mondanunk : hogy a jelen törvényhozás örökre nevezetes fog lenni hazánk évlapjaiban, mert általa nyertük meg azon alapot, mellyen egy uj alkotmány dicső temploma emelkedhetik.

De épen ezért, mert most saját kezünkbe van letéve nemzetünk sorsa, a törvényhozó testület tagjainak magasztos kötelességei korántsem szünnek meg, hanem csak változnak; s innen haza térvén, mindnyájunk hazafias kötelessége, őszintén azon törekedni : hogy az itt elért átalakulás, melly viszonyaink legmélyébe hat, az országgyülés által adott irányban, békesen s igy üdvösen menjen át az életbe is.

Egyetértés és méltányosság legyen jelszavunk, nehogy egymás közt meghasonlva, valamikép akkor játszuk el az igéret földét, midőn még küszöbén is alig léptünk át.

Fogadják most már az országos rendek szives köszönetemet irántami bizodalmukért, mellyet ez országgyülés folyama alatt sokszor s örömmel tapasztaltam, s mellynek édes emlékét keblem megőrzendi.

S midőn ezuttal a törvényhozási elnökségtől végbúcsut veszek, kérem az országos rendeket, hogy azon uj pályán, mellyet változott viszonyainknál fogva ő felsége előmbe tüzött, engem eddig tanusitott ragaszkodásukkal kisérni meg ne szünjenek.

Én mindnyájunk iránt az maradok, ki eddig voltam.“

Az utolsó beszédet kir. személynök Zarka J. tartotta.

Összesen 31 t. czikket alkotott ez országgyülés, inkább az ottani reformerpárt. Tagadni nem lehet, hogy magok e törvények által az ország és birodalom közt fenállt kapcsolat annyira meg van tágitva, hogy alapjai gyanánt tekinthetni a jövő separatisticus tendentiájinak. De alkotóiktól a tárgyismeretet, alaposságot, a körülmények ügyes felhasználását megtagadni nem lehet.

Tagadhatlanul az ujabbi reformeszmék a megalkatott t. czikkekben benfoglaltattak. S mellynek eddig önálló létele nem volt, a nép részesült a jogokban, mik őt mint embert illeték, s mellyektől az őskor feudalismusa által kizáraték.

Ez méltányos vala, bár meg kell vallanunk, a szláv és oláh törzsök közt elszórt 5 milliónyi magyarság rovására történt.

Mindamellett erről s ennek túlnyomóságáról nem feledkezének meg egészen. Bizonyos fentartott jogok által vélék azt biztosithatni.

A következmény megmutatta, hogy épen ezek valának azok, miket a magyarság elleni lázitás alapjául felhasználtak s felhasználtattak a benfoglalt tárgyak elferditése által.

Második fejezet.

Kossuth élete, születésétől 1847-ig. A ministerium Pestre érkezik, a biztossági választmány eloszlása. Statusadósság ügye. A nádor megérkezik, zsidó craval, bécsi deputatio. Erdélyi ügyek.

I.

Kossuth szegény ns szüléktől (atyja gr. Andrássy család ügyvéde volt) származék Monókon Zemplénmegyében 1806. apr. 27-én. Már fiatal korában a sárospataki ref. tanodában, hol gyakorlá tanulmányait, lángeszének csalhatlan bizonyságait adta. Azok végeztével ügyvédi pályára szánta magát.

Mint név- és vagyonnélküli ügyvéd gróf Szapárynénál egy állomást elfogadni kénytetett. Mint legtöbbnyire a körülményeket, ügyesen felhasználta ő e helyzetét is. Lángszónoklata által a megyén meglehetős befolyásra tett szert. Alig hogy kitünni kezdett, a rágalom nyelve talált utat nevéhez. Dolgokkal vádolák, miknek nyomán — bár azok alaptalansága napfényre jött — távozni kényteték.

Pestre ment. Hány jogtudós, hány ügyvéd nem volt itten? Lelke röptét e pálya nem elégitheté ki. Mint szavazatnélküli helyettes az 1832-ki országgyülésre Pozsonyban megjelent. Próbált ugyan egyszer szónokolni, de mint kezdő akadozék.

Olly pályára lépett tehát, hol toll- és észre volt szükség. A korlátolt sajtó mellett az országgyülési szónoklatokat kiadni nyomtatásban tilos vala. Egy országgyülési lapot szerkeszte tehát, bár kezdetben — mint Kölcsey naplójában feljegyzé — azt a rr. hitele miatt reábizni vonakodának. Leirta, birálgatta a viták folyamát, a tárgyakat, s másolatilag az ország minden szögletébe szétküldé. Utóbb — midőn látta, hogy e mű a köztetszést megnyerte — litographiroztatá lapját.

Alig képzelhetni, mekkora tekintélyt és befolyást szerzett neki ez egyszerü mű. A megyék e lapokat kapva kapták, mindenfelé olvasák s terjeszték általa az oppositio szellemét, annyira, hogy nem egy conservativ megye megváltoztatta követeinek adott conservativ utasitásait.

A kormány betiltá. De a sajtót az oppositió felszólalására gróf

Revitzki megvásárolta. Ezáltal kevesbszer jelent ugyan meg hetenként s ára tetemesen növekedett, de előfizetői, olvasói száma is azon arányban nőtt. A szegényebbek társulatokban, a vagyonosbak külön szerezték meg.

II.

Az országgyülés bevégeztével (1836) e lap metamorphosison ment át. Ugyanis a sajtót Pestre tette át s a megyei gyülésekről irt tudósitásait litographiroztatá. Nem gondolhatni, mennyire növelé e lap az oppositiót. A fiatalok tömegestül jelentek meg a gyüléseken, szónokoltak, s boldog volt, kit e lap patriotismusáért megdicsért. Ez által annyira elterjedt, hogy majd mindenik megyének rendes tudósitója lőn.

A kormány egy rendelettel e lap folytatását megtiltá, vagy a censura által meghatározott korlátok közé utalá, mit ha Kossuth nem akarna, sajtójának lefoglalását rendelé. Kilencz hó alatt hiában próbálták ismételt parancsokkal e czélt elérni.

Végre a nádor rendeletet kapott a sajtót lefoglalni s Kossuthot elfogatni, s felségsértésért pörbe idézni. Kossuth protestált most is mint ezelőtt, s mivel magyar törvények szerint censura nincs, magát egyenesen a megyék pártfogásába ajánlá.

Hasztalan. A nádor betegsége miatt a rendelet teljesitését gróf Cziráky vállalá el. Kossuth s vele többen elfogattak az előbbi Fejes, volt kir. ügyvéd által, budai nyári lakában, honnan gránátosok a várba kisérték. (1837.)

Ott két csinos szobája volt, papirt, könyveket kivánata szerint nyert. Komolyabb politikai studiumra fogsági unalmában kezdte magát adni. A franczia nyelvet is itt tanulta meg, valamint itt ismerkedett meg a jelesebb forradalmi művekkel. — Lefoglalt papirai közt az oppositió főnökeivel folytatott levelezéseit is megtalálták, azonban kevéssé vették számba.

Hire, nymbusa ezáltal tetemesen nőtt. S valamint itt idejét ügyesen felhasználta, neve is azon arányban növekedett. E kiképzés megszerezte neki a forradalmi eszméket. Lelkében fölkelt a gondolat, hazájának szabadabb működési tért, institutiókat szerezni.

Mit ezután tett, e lelkével összeforrt gondolat kivitelére számitott előkészületek voltak. Lángész, akarat, készültség, megvalának benne, csak a körülményeket kelle előkésziteni.

E börtönben fejlett ki viszonya nejével Meszlényi Susannával, egy székesfehérvári nemes hölgygyel, ki vele levelezett, könyveket küldött be, s kiszabadulása után (1841.) oltárnál — a vegyes házassági kérdések ekkor levén napirenden — evang. lelkész által megesküdött vele.

Felségsértési perében néhány oppositionalis főnökök tanácsa

szerint védte magát, kiknek sympathiáját Wesselényi barátsága által nyerte meg. A hétszemélyes tábla 4 évi börtönre itélte. (1839.)

III.

Ez évben országgyülés nyilt meg. A kormány 38,000 ujonczot kért. Az elitéltekért támadt közfelindulást s részvétet az oppositio olly ügyesen fel tudta használni, hogy többségre vergődvén, az ujonczokat csak amnestia feltétele alatt szavazták meg.

A conservativek tanácslák a kormánynak, hogy a főbbrangu elitéltek sententiáját ne vegye teljesedésbe, a megadandó amnestia által csökkenvén a kormány tekintélye. Ekkép legjobbnak vélték megoldatni az amnestia népszerüvé lett kérdését. A ministerek azonban sem egyikkel sem másikkal nem gondoltak sokat.

Fél évig folyt a parlamentaris vita, az oppositio (kik még a magyar nyelv diplomaticai rangra emelését is kivánták) s conservativek közt hol egyiknek hol másiknak levén előnye.

Thiersnek Frankhonban ministerré lette okozá, hogy Metternich a rekruták kérdését sietteté.

S mivel remélék, hogy gr. Majláth több sikerrel működend a kanczellári helyzetben, mint az előttei gróf Pálffy : azzá kinevezék. Egyszersmind minden további zavart kerülni akartak, s egyszerre 1840-ben váratlanul, reménytelenül egy leiratban megküldik az amnestiát. Az oppositio további kivánatait szóvali igéretekkel csöndesiték le. Ujonczok és adó megszavaztattak.

Kossuth börtönét a fiatalság, az oppositió ujongása közt hagyta el, kik családja számára 10,000 frtot gyüjtének.

1841-ben egy meglepő dolog történt. Ő, ki hirlapszerkesztésért záratott el, ez év jan. 1-jén mint a „Pesti Hirlap" szerkesztője lépett fel. A lap első számában elárulá, hogy az oppositio organuma, s rövid idő alatt annyira elhirhedett, mint ezt várni is alig lehete. S valóban Kossuth szerkesztését sok ügyességgel folytatá. Vezérczikkei, szívvágyainak stereotyp-kiadásai, ostorozták a megyei s városi visszaéléseket, emelni akarták a polgárságnak társadalmi jelentőségét, lerombolni a nemesi kiváltságok nymbusát, szóval : először reformot, másodszor reformot s századszor reformot akartak.

Jövedelméből magának Esztergommegyében mezei jószágocskát vásárolt, akarván e megyében is szavazattal birni, azonkivül hogy napi szükségei fényesen el voltak látva.

E kitünő agitátori tapintattal szerkesztett lap csakhamar irányt adott a megyei közszellemnek s megszerezte Kossuthnak Pestmegye gyülésein a legnagyobb befolyást.

A küzdhomokra, megvívni Kossuthtal, egy férfi lépett föl, tudomány, patriotismus s belátás által imponáló. Gr. Dessewffy Aurél volt. S midőn Kossuth a feudalis vár falait, bástyáit recognoscirozni

kezdte, hogy feltalálja a pontot, mellyen legnagyobb haszonnal rés lőhető, ő is megkezdte vele mithridatesi harczát, melly ifju életébe került.

A conservativek befolyása növekedni kezdett, a D. Auréltól szerkesztett Világ által gyöngitvén az agitator befolyását. De e növekedés csak ideig óráig tartott. D. Aurél kora sirba szállt. S a „Világ" ugy járt, mint macedói Sándor biralma — a vezérek közt feloszlott. Mit ezután tett, a működés, igen gyakran gyöngesége, határozatlansága miatt növelte Kossuth befolyását.

Széchenyi, Dessewffy Emil s Zsedényi, az ultraconservativtól fel Kossuthig, e három fokozati főnök s különösen ez utóbbi változandó szerencsével léptek fel Pestmegye gyülésein az ekkor még csak magyar O'Connel, utóbb magyar Rienzi ellen, s bárha ott a conservativ ügyet lábra nem kapathatták, mindenesetre nem egyszer kő valának ezen opponens főnök lábai előtt, min át kelle buknia. Bár Dessewffy Aurélban nem kis támaszukat veszték el, meg tudák gátolni Kossuthnak 1843-ban követté leendett választatását.

Az első jelesen a „Kelet népe nyugoton" czimü könyvével (1841) Kossuth doctrináit ügyesen meg tudta támadni. Kiméletlen satirával, látnoki szellemmel megjóslá, hogy ez Voltaire azon tanát követi tán öntudatlanul : „batir est beau, mais detruire est sublime." Akkortájban az összes magyar világ figyelmét magára vonta, nevezetes polemiákra adott alkalmat, s ma már sokan elmondják : „most értem én gr. Széchenyit."

Hatása az lőn, mire a gróf — bámulandó emberismerete mellett is — nem számitott. Nevelte az agitator népszerüségét, csökkenté a grófét, kit ezutánra előbb aristocratának s azután magyarnak mondának.

IV.

Az ekközben megnyilt 1843-diki országgyülésre Kossuth nem választatott el követnek. E helyett az országgyülési tudósitásokat közlé, bár censura mellett, de az oppositió érdekében.

Pénzérdekek miatt e laptól visszalépett. Ő maga akart egyet kiadni. Bécsbe utazott s Metternichchel beszélt ez iránt. A conservativek tanácslák az engedély megadását, miáltal ő másszerü agitatori szereptől elvonva, működéseit a censura korlátai közt folytathatta volna. E tanács elvettetett s Kossuth azon biztatást kapá, hogy, ha a kormány érdekében folytatja működéseit, nevezetes segélyt nyerend.

Nem fogadta el, s miután körülmény és sors ekkép viszont nevelte befolyását, a direct politikai agitatiók terrenumára lépett.

Egy kereskedelmi társaságot tervezett 1000 actiával pr. 500 pfrt., mellyből azonban csak 370 ft fizettetett be. Csak felületes kereskedelmi ismeretei voltak, s mint ki ritkán tudá embereit megválasz-

tani, ifj. Szabó Pállal, könnyelmü fiumei banquerotte kereskedővel szövetkezék, kit a társulat, mint legtöbb actiával birót, elnökévé is választott.

Ideig-óráig csak fenálla e társulat, de Szabónak könnyelmüsége által — a sánta ördög ide is el tudta helyettesét küldeni bájos női alakban — megbukék. Szabó elszökött. Atyja megfizette ugyan a fia-okozta károkat, hanem a hitel megingott s természetesen azt lábraállitani phalanx- vagy strielzi erővel sem lehetett volna; annyival kevésbé semmi basis, elragadó szavak s biztositékot nem igérő előzmények.

Csaknem ez időben alkotá a védegyletet. E szerint minden tagja a társulatnak szükségeit honi terményekkel s gyártmányokkal tartozék ellátni, mindenki egyet, a belföldön nem található vagy jobb külföldi czikkeket kivehetvén belőle. Ez eszme csakhamar népszerüvé lett. Fő-, közép- és alsóranguak egyaránt siettek az ország minden részébe szétküldözött ivekre följegyezni magokat, melly legelébb mutatá ki az oppositiónak roppant erejét. Jegyzővé Kossuthot nevezék ki, kinek 1000 pengőt adtak fizetésül, mellyel azonban kijönni nem tudott. A nyomtatási költségeken kivül ez volt egyetlen költsége a társulatnak.

Mint anomalia följegyzést érdemel az általa tervezett fiumei vasut is, mellynek fölállitására oda utat is tett.

Hason szorgalommal ápolá az általa alakitott pesti iparegyletet is, melly által hasonlag szélesbült hatásköre.

E különböző czimü és jellemü társulatok tagjai az oppositió férfiaiból telvén ki, mind megannyi politicai propagandákká alakultak, terjesztvén és növelvén az agitator népszerüségét.

E társulatoknak köszöni Kossuth Batthyány Lajos gróffali ismeretségét s később kifejlett viszonyát is, ki mint vagyonos ember s főnöke az opponens aristocratiának, hatalmas egidejeül szolgált.

V.

Péntek nap vala, apr. 14-dike. Gr. Batthyány, Kossuth és Széchény ez nap, Deák és Eötvös az azelőttin érkeztek Pestre. Az emberek kedélye, az innepélyesség, mi a két város arczán látható volt, minden mutatá az öröm mámorát. S készitének olly elfogadást, minőt csak a legőszintébb szivesség készithet.

A nemzetőrség már délután 2 órakor kiállt, a központi választmány egyenruhába öltözött, s egy koszorut átnyujtandó hölgysereg (50 tagból álló) a casinóban várták megérkezésöket.

Est lőn. Az ég elborult, zápor ömlött alá s kioltá az innepély emelésére készitett világitást, gyönyörü transparenteket. De mindenki türelmesen bevárta megérkezésöket. Végre annak megtörténtét ágyuszók hirdeték. Az volt ám még az öröm! Vasváry Pál üdvözölte

őket. Onnan a ministerelnök szállására mentek, hol a nemzetőrség fáklyás zene kiséretében elvonult.

Másnap a biztossági választmány feloszlottnak nyilvánitá magát, hatalmát a kormány kezébe tevén le. Tagadhatlanul sok érdeme van a választmánynak, mint a melly népszerüsége által a közbátorság és rend fentartására sokat tett. Hitelesitett jegyzőkönyvét a museumba tették le, megőrzés végett s historiai emlék gyanánt.

A ministerek — Mészárost kivéve — mindnyájan Pesten valának. Az öreg tárczáját ideiglenesen az elnök vette át. Apr. 16-kán köv. rendelettel kezdék meg működésöket :

„Az országgyülés eloszolván, a hazának közkormányzását a törvények értelmében általvettük.

Midőn ezt a haza minden törvényhatóságaival s egyes polgáraival tudatjuk, felhiva érezzük magunkat kinyilatkoztatni : mikint nemcsak közgyüléseinket igazgatni, hanem a további kifejlődést is előkésziteni és biztositani tisztünk levén, ennek érdekében a nemzetnek és minden egyes honpolgárnak törvényes szabadságát s a rendet, mint a szabadság feltételét, hatalmunkban álló minden eszközökkel védeni és fentartani kötelességünknek ismerendjük.

Minélfogva a törvény nevében a hatóságoktól, egyes tisztviselőktől és a haza minden polgáraitól hazafiui közremunkálást kivánunk, megvárva azon engedelmességet, mellyel a törvényeknek mindenki tartozik.

Eljárásunkról annak idejében felelni ugy tartjuk kötelességünknek, mint dicsőségünknek.“

Előrendeleteik közé tartozik az administrátorok eleresztése s az udv. cancelláriának feloszlatása, melly Bécsben apr. 16-án történt meg. Bucsuszónoklatokat Szögyény László és gr. Teleki Ferencz tartottak.

VI.

Mindezek mellett tagadni nem lehet, Pesten s az országban ingerültség uralkodott. Kitörés fokán nem állt, de elhallgatni a ministerium sem tudta, s csöndesiteni is csak annyiban, hogy a támadt kedélyzavar kitörését elhalaszták.

Oka ennek a statusadósság ügye volt.

Austria ugyanis a mult időktől fenhagyott adósságai által annyira túlterhelteték, hogy annak kiegyenlitése erejét minden tekintetben túlhaladta volna. Apr. 7-én tehát azon számitással, hogy az még az országgyülést működve érendi, köv. kézirat küldetett a nádorhoz :

„Kedves öcsém főherczeg István! A felelős magyar ministerium alakitása tárgyában 1848. márcz. havában magyar rendeimhez kiadott intézvényem, valamint annak a rendek általi elfogadtatása

nyilvános lapok utján a magyar státusaim felelős ministeriumának is tudomására jutván, az utóbbbi szükségesnek tartotta nálam a végett sürgetőleg lépést tenni, hogy minden aggodalom elháritása végett a nagylelkü magyar nemzet és képviselői által mondatnék ki, miszerint az egész osztrák monarchián fekvő közös státusadósság igazságos arányban a magyar korona alatt levő tartományokra is átruháztassék. Minthogy ezen intézvények által Magyarországomnak többi státusaimhozi alapviszonyai, mikép ezek a pragm. sanctió által megállapittattak, nem változtak, sem változni nem fognak; s mivel az én nem-magyar státusaim ministeriuma által nyilvánitott aggodalom a magyar nemzet nagylelkü érzeményeinek megfelelő őszinte nyilatkozat által könnyen és hamar megszüntethetik; és mivel e tárgyban az országgyülés legközelebb leendő bevégeztetése miatt formaszerinti törvényes intézkedés keresztül nem vihető : ezeknek következtében ezennel kedveltségedet sürgetőleg felhivom, hogy az ország rendeivel illő módon annak szükségességét tudassa, miszerint birodalmam nyilvános hitelének fentartására részökről olly őszinte jelentés történjék, hogy általa magyar tartományaimnak a közös státusadósságbani részvétele iránti minden aggodalom nyugtatólag megszüntettessék. A rendek illyetén őszinte nyilatkozata létrejöttében a birodalom véderői, mellyek jelenben a birodalom üdvére és javára minden erők egyesitését kivánják, feltünő növekedést nyerendnek, a bizodalom megerősödik, és a nagylelkü érzeményeknek, miket a magyar nemzet minden fontos időszakokban tanusitott, uj jele fog adatni.

Az én hű magyar nemzetem, valamint kedveltséged, ki iránt ezen nemzet méltán teljes bizodalommal viseltetik, el fognak ezáltal távoztatni minden okot a tartományaim eddig egyesült népei közti olly fontos és kivánatos egyesség megzavarására, és teljesitendik legbensőbb kivánatomat a legszorosabb összeköttetés fentartása iránt.

Személyes tudomás végett hozzáteszem még, hogy az esetben, ha a státusadósságbani részvét aránya felett valami tájékozás szükségeltetnék, kedveltséged azon szempontból indulhatand ki, miszerint Magyarországnak az összes monarchiához viszonya illő mértékben vétetnék tekintetbe, ha reá az összes státusadósság mintegy negyedrésze, 10 milliónyi mennyiségü évenkinti adóban ruháztatnék. Bécs, apr. 7-én 1848. Ferdinánd m. k.“

Azonban a kormány alakitása körüli egyezkedések alkalmával illy követelések nem forogván fen, egy másik leirat küldetett, mellyben már csak a diplomatia közös költségei emlittetnek.

A lapok azon hitegetése, hogy ez semmi egyéb börsespeculatiónál, a kedélyeket sok tekintetben csöndesité.

— —

VII.

Ismét ünnepélyt irok le. Fényest, nagyszerüt, örömtelit mint az előbbi vala. Apr. 18-án főherczeg István a „nádor“ czimü gőzösön megérkezett. S őt is szónoklatokkal idvezelték, füzéreket neki is vittek a hölgyek. Kinek, mint hivék, az engedményezések kivivása körül annyi az érdeme, a szeretet őszinte hangján mutatták be hódolatukat.

Mint minden illyszerü forradalom alkalmával, találkozának itt is bujtogatók, kik az ingerült kedélyeket félrevezetni tudák. Gondosan ápolák a tüzet, hogy el ne aludjék s olajat töltöttek rá, hogy éledjen.

A népnek a zsidók elleni érzelmeit használták fel legelébb. Bujtogatták őket, hogy őket a nemzetőrség soraiban ne türjék el.

Apr. 19-n Pesten az ingerlés következménye kitörésben mutatkozék. Már kora reggel nyiltan, de még csak szóval, felléptek ellenök. Délután már többre mentek. Bezuzták az ablakokat s az utczán a zsidókat ütlegekkel illették. S ki őket rendre akarta utalni, volt legyen bár keresztény vagy katona, — mint megtörtént egy nemzetőri tiszttel, — hasonló sorsban részesült. Azon estve elterjedt a hir, hogy a zsidók a királyutczában az elmenőket kövekkel hajgálják, fejökre forró olajat töltenek, ez kedélyeket még ingerültebbé tevé, ugy, hogy a nemzetőrségnek s katonaságnak alig sikerült a zajt lecsendesiteni. Azonban egész éjjel katonaság czirkált Pest utczáin.

Pozsonyban hasonló föllépés történt.

Ennek a nyomán az összes ministerium következő rendelettel akarta a hasonló történhető rendetlenségeknek elejét venni:

„1) A tegnapi zavargások folytatói, előidézői, a békes polgárok személy- és vagyonbiztosságának megtámadói ellen bűnvádi vizsgálat s birói eljárás rendeltetett.

2) A kiket a törvény közrendelleni bujtogatások miatt bűnösnek találand, azok az okozott károkért s költségekért is felelősekké tétetnek.

3) A közönség felszólittatik, hogy zavarokra vezethető czéltalan csoportozásoktól óvakodjék. Meghagyatik egyszersmind, hogy ha a rendnek s nyugalomnak megzavarása akkép folytattatnék, s a csoportozat az illető polgári hatóság biztosának a törvény nevében teendő háromszori felszólitására sem oszlanék el békesen, általa az eloszlatás minden illy esetben fegyveres erővel fog eszközöltetni.

4) Nemcsak a rendnek s közcsendnek tekintete, hanem a nép jogainak sértetlen fentartása is megkivánja, hogy a népgyülések rendetlen zavarrá és lázongó csoportozásokká ne fajuljanak; e végre tehát Budapestet illetőleg rendőrileg ezennel ideiglenesen rendeltetik:

Népgyülést senki össze nem hivhat, hacsak annak idejét, helyét s világosan kifejezett czélját a városi törvényhatóság elnökének 24

órával előbb be nem jelenti, s ha illy előleges bejelentés nélkül valaki népgyülést hivna össze, a hatóságnak kötelessége leend a népgyülést meggátolni, vagy ha már összejött, elszéleszteni. Az összehivó pedig rendőrileg feleletre vonatik."

Ezenben Bécsből fényes küldöttség érkezett Pestre. Számát 300-ra tehetni, tagjai részint Bécsben lakó magyarok, részint nemzetőrök, részint követek voltak. A husvét innepét itt tölték. Nagy innepéllyel, lelkesedéssel fogadtattak.

VIII.

Egy pár hét telt már el. S mégis Erdélyben a régi kerékvágásból mi sem mozdult ki. Institutiók, kormányzási rendszer, minden maradt a régi.

A kormányzó gr. Teleki akarta is nem is a forradalmat. Mikor kiütött, ellene nem mondott, de sem mellette, sem ellene nem dolgozék.

Irt ugyan Bécsbe, hogy országgyülést engedjenek, de választ nem kapván, mit sem intézkedett.

Ezenben a székely nép némelly agitatorok működése következtében választmányt nevezett ki, melly Kolosvárra ment, sürgetni az országgyülést.

Apr. 8-kán érkezett meg. Másnap missiója nyomán fölment a kormányzóhoz.

S ez törvényadta jogánál fogva május 29-ére országgyülést hirdetett.

Harmadik fejezet.

A Marczius és Pálffy Albert, Ottinger a nemzetőri tanács elnöke, horvát mozgalmak, Gay szónoklata s követsége, kikindai vérengzés. 100,000 fegyver megrendeltetik, átirat a bécsi kormány rendelkezései ügyében. — Macskazene Lederernél s annak következményei, vegyes t. szék. — Erdélyi deputatio az unio ügyében, a horvátok mozgalma s Hrabowszki mint kir. biztos. — Honvédek első felállása, ebéd a kolosvári küldöttségnek, Wesselényi inditványa, petitio ez ügyben. — Frankfurti követség.

I.

A mint felszabadult a sajtó, gyorsabban, erélyesebben kezde rögtön mozogni. Pálffy Albert, azelőtt beszélyiró, eleven eszü, szép tehetségü fiatal ember, megindítá a „Marczius tizenötödik"-ét, még pedig ellenzéki szellemben.

Kezdetben igen furcsán volt Pest s az ország e lappal. Első megjelenése mindjárt nagy zajt csinált. „Nem kell táblabiró-politika" volt jelszava, s a táblabirákat ugyancsak kezdte is piszkolni. Szidta a ministeriumot is, különösen a Szemere frizurájával volt sok baja. Kettős oka volt hát a t.biráknak rá haragudni, kik csakugyan mindenfelől küldék a bizalmi szavazókat.

A többi lapok is, mindamellett komolyabb és higgadtabb szellemben, bizonyos pontban zugolódának. E két pont volt: a nemzetőrség lassu rendezése, mellynek elnökévé elvégre apr. 23-dikán. Ottinger neveztetett ki.

A másik tárgy a horvát mozgalom volt.

Ugyanis a Haller elküldése által megürült horvátbáni helyre b. Jellachich nevezteték ki, az udvarnak és népnek e kegyencze. S valóban az uj bán a különben is ingerült kedélyekre igen tudott és akart hatni. Feladatául tüzte ki a magyar kormány megbuktatását, mellynek működéseiben a dynastia jogai s a szláv ajku népek igényei elnyomását kereste. S miután e nép közt találkozának a magyar ügynek barátai, kik minden áron ellenműködtek ennek szélesbitésében, az illyenek ellen rögtönitélő biróságot hirdetett.

Ezenkivül a horvát földöni sajtó is ereje szerint segité elő mű-

ködését, mig mások is találkozának, kik a szónoklat behálózó erejét használták fel, melly igen sokszor túlzó szenvedélyességbe tört át.

Igy például dr. Gay Dvoranában, az illir gyülhelyen, nemcsak a ministerium, de a magyar faj ellen átalán kikelt, mint mellyet véleménye szerint ázsiai aristocrata honába kelle visszaküldeni. Illyszerü szónoklatoknak voltak fáklyás és macskazenék eredményei, mellyek egyikében nemcsak a ministerium, de a nádor arczképe is egy hatalmas autodafé-n megégettettek.

Ugyancsak Gay vezetése alatt egy deputatio ment fel illir nemzeti öltönyben Bécsbe a trón elébe egy 31 pontú petitiót terjeszteni, melly által a magyar nép nyereményei megsemmisülendettek. Jól fogadtattak.

Jellachich hatalma, a határőrvidék parancsnokságát is kezébe vevén, növekedett. Ez bátoritá őt nyilt kimondására annak, hogy sem a magyar alkirálynak sem a ministeriumnak engedelmeskedni nem fog.

A későbbi vérfellegek előjelei husvétkor mutatkozának legelőbb a rácz vidékeken. Nagy-Kikindában fölkelt a nép, elkergette a katonaságot s gyilkolta a magyarságot. Bujtogatás következménye.

Alakitani kezdett vendée-jában első tette volt rögtönitélő biróság alakitása. Ez ügybeni levele:

„Alispán ur! Elhatároztam, hogy mind Turopolya községeinek huszonnégy birái, mind a pokupszkói, poszáviai szabadosok előljárói, különösen a topolovecziek minélelőbb jelenjenek meg előttem; különösen pedig ezen báni parancsomnál fogva tegyen rendeléseket, hogy a turopolyaiak már holnapután itt Zágrábban előttem megjelenjenek. Jelentse pedig mind a turopolyaiaknak mind a szabadosoknak részemről, hogy én őket, ha ezen báni parancsomnak nem engedelmeskednének, mint lázadókat fogom tekinteni, s velök mint illyenekkel kellőleg fogok bánni. Továbbá parancsolom, hogy ezen Zágrábmegye kebelében a rögtön itélő biróságot tüstént hirdesse ki azok ellen, kik a nemzet közt akármimódon a király, haza és nemzetiség pártolói ellen lázitani merészelnének. Mi ezen báni parancsom kihirdetését és végrehajtását illeti, önt és valamennyi hivatalnokot a legsulyosabb felelősség alá teszem. Zágrábban, april 19-én 1848. Báró Jellachich m. p. bán."

II.

Lássuk a kormány intézvényeit a kelő zivatarok ellenében.

Első volt, hogy a pesti vasöntő és gépkészitő társulattal egyességet kötött, melly szerint e részvénytársulat a nemzetőrség felfegyverzésére 100,000 db. puskát szállitson.

A másik pedig, észrevevén, hogy a bécsi kormány titkosan rendelkezik a magyarhoni katonai parancsnoságokkal s ezek engedel-

meskednek neki : külügyminister Eszterházyhoz átiratot küldött, eszközölni ennek megszüntetését.

„Nem csekély megütközéssel vette a magyar ministerium azon értesitést, hogy a bécsi főhadikormány s illetőleg a bécsi hadügyminister a magyarországi és kapcsolt részekbeli katonai parancsnokságokkal még mindig rendelkezik. Miután tehát a közelebbi országgyülésen alkotott törvényczikkek értelmében Magyarországon és a kapcsolt részekben a végrehajtó hatalom s általában minden rendelkezés kizárólag a magyar ministerium által gyakoroltathatik, e részben pedig, miként tapasztalható, a bécsi hadügyi ministerium részéről mindeddig semmi kellő utasitás ki nem bocsáttatott : a magyar ministerium a magyarországi és kapcsolt részekbeli minden hadi főparancsnokságoknak már folyó hó 16-án tudtára adta, miszerint az emlitett törvény értelmében, parancsaikat kizárólag ezen ministeriumtól veendik, s minden engedetlenség a törvény elleni ellenszegülésnek fog tekintetni; ugyanazon főparancsnokságoknak egyszersmind az is meghagyatván hogy a kezelésök alatt létező fegyvertárakról s hadi készületekről ide a ministeriumhoz haladék nélkül részletes tudósitást adjanak; a temesi főparancsnokság Damianichot a Rukavina-ezredtől Olaszországból tüstént visszahivassa, végre a budai, a keze alatt levő fegyvertárak s hadi szerek megvizsgálására kiküldött biztosság eljárása tekintetében megkivántató rendelkezést azonnal megtegye.

Mindezekről a külügyi minister a végett tudósittatott, hogy a bécsi haditanácsnak s illetőleg hadministeriumnak tudtára adja és jelentse ki Bécsben, mikép a magyar ministerium legjobb akarat mellett sem hátráltathatja, hogy a közvélemény külsőleg is ki ne törjön, ha az Olaszországban levő sereg visszajötte még soká elmarad. Sürgesse tehát az orsz. kiegyenlitést. Végre sürgesse a törvényeknek minélhamarabbi leküldetését."

III.

Ha az utolsó posonyi országgyülés előjátéka volt a forradalmi részének, következő jelenetet a hadi rész előjátéka gyanánt tekinthetni.

Május 10-ike este volt.

Kik a forradalmat Pesten eszközlék, kik lényeges reformot akartak, nem barátkozhatának meg az eszmével, hogy a régi rendszer emberei a dolgok folyamára befolyást gyakoroljanak. Természetes ellenszenvök volt ellenök, mert nem hiheték, hogy képesek legyenek azok a most átment elvek consolidalását eszközölni. Macskazenéjökkel kezdetben csak ezeket tisztelék meg.

Hire futamodván azonban, hogy b. Lederer főhadiparancsnok a nemzetőrség részére kivántató fegyvereket a budai fegyvertárból

azon szin alatt, mintha ottan ollyanok nem találtatnának, kiadni vonakodik, az ingerültség ellene, ki pedig ezelőtt a tiszteletnek nem kis polczán álla, a tetőpontra hágott.

Mint emlitém, maj. 10-ike esti 10 óra volt.

Mintegy 400 mindenféle macskazeneinstrumentumokkal fölkészült fiatal ember, töméntelen lézzengő tömegtől kisérve, a főhadiparancsnok szállására megy, ellenszenvét tettleg bebizonyitandó.

Gondatlanságuk, a fiatal hév, feledteté velök, mi egy katonának becsülete, s hogy épen e pont az, mellyet olly érzékenyen megtámadni készülnek.

S miután tervüket titokban egyátalán nem tarták, módot nyujtának a katonaságnak is, minden módot elkövetni a visszatorlásra.

S csakugyan alighogy fölértek s a repedt fazék- és vaskanálconcert megkezdetett : az adott trombitajelre fölnyiltak a fegyvergyár kapui.

Eddig comoedia volt. A tragoedia csak most kezdődik.

Hallgatóság és zenészek két tüz közé vétettek. Egyfelől a fegyvergyár kapui nyiltak meg s rohant elő egy osztály szász vasas. Másfelől a cs. istállók mögül a granátosok rohantak elő. Vallatás után kiviláglott, hogy a katonáknak tüzet borszesz is adott.

Csakugyan tekintet nélkül, hogy hallgató-e valaki vagy zenész, szurony- és karddal közikbe vágtak. Néhány halott s nehány sebesült lőn áldozat.

Egy része azonban a katonaságnak utat nyitván a tömegnek a menekülhetésre, ezek Pestre szaladtak. Egy percz alatt minden utczán „fegyverre“ kiáltás hangzott s a harangok zúgni kezdettek.

Zaj és zavar késő éjig tartott.

S hogy az ingerült kedélyek kitörései véresb eseményeket nem idéztek elő, egyedül azon körülménynek köszönhetni, hogy a ministertanács rögtön összeült, s a dolog megvizsgálására bizottmányt nevezett ki.

Elnöke volt Zoltán álladalmi titkár, a katonai részről vezérőrnagy Ottinger, a polgári részről Nyáry Pál elnökölt.

Meg kell vallani, hogy Nyárynak itt nehéz helyzete volt. Akkép és ugy működni itt, hogy az ingerült kedélyek csillapuljanak, nem könnyü feladat volt.

S épen e pontnál adá ő ügyességének, belátásának legfényesebb jeleit.

Lederer Bécsbe távozék, helyette pedig gróf Boyneburg Mór nevezteték ki.

IV.

Még april. 29-kén járt Pesten egy követség Erdélyből, mellynek missiója volt kieszközölni, hogy az akkortájban átalános tiszteletben részesülő nádor nyissa meg az erdélyi országgyülést, s mondja ki az uniót. Hivék, hogy a szász nemzet ellenzésének ez leend a leghatalmasb ellensúlya. De ezt kieszközölni nem tudá, hanem biztatást nyert, hogy csakugyan a dynastiának egy tagja teendi.

A deputatio eljárása-okozta átalános örömmel sajátságos ellentétben állt a horvátok és ráczok mozgalma.

A horvátok a hozzájok kinevezett főispánoknak, jelesen a zágrábmegyeiek Jozipovichnak, megtagadták az engedelmességet. Ezért s a már emlitett előzményekért altábornagy Hrabowszki Horvátország és Slavoniában kir. biztossá nevezteték ki.

Az eziránti rendeletet aláirta az alkirály, ellenjegyezte Szemere belügyminister.

Az oklevél okait fejtegeti:

„Miután ön mint Horvát-, Tót- és Dalmát-országok bánja, azon országokbeli minden törvényhatósághoz, hatósághoz és hivatalnokokhoz olly értelmü körlevelet bocsátott szélyel, miszerint a Magyarország és kapcsolt részek közt századok óta testvérileg fenálló és a legujabb törvények által legkevesbbé sem változtatott alkotmányszerü viszonyt megváltozottnak nyilvánitván, megparancsolá, hogy kivüle senkimástól sem parancsot elfogadni, sem annak engedelmeskedni, sem senkinek hivatalos jelentést tenni ne merészeljenek;

Miután annak ellenére, hogy a rögtön-biróságnak hatalmát a felelős ministerek egyikének ellenjegyzése mellett csak én adhatom meg és csak én vonhatom vissza, ön nemcsak kihirdette a rögtönbiróságot a kapcsolt részekben, Szerém-, Verőcze-, Pozsegamegyékben és a bennök kebelezett kir. városokban, s még ollyan törvényhatóságban is, melly azzal a tőlem megnyert jognál fogva már birt, hanem annak körét egyoldalu irányban olly vétségekre is kiterjesztette, mellyek az eddigi szabályok szerint a rögtönitélőszék elébe soha nem tartoztak, és e fölségi joggal a báni hatáskörön túlterjeszkedőleg élt a nélkül, hogy azt avagy csak utólagosan is bejelentette s mielőtt báni hivatalába beigtattatott s kellő esküjét letette volna;

Miután ő felsége koronás királyunk és az 1848: III. t. cz. által a végrehajtó hatalomnak a felelős ministerium általi gyakorlására teljes hatalommal ugy az országban mint az ahhoz kapcsolt részekben én ruháztattam fel:

A belügyminister előterjesztésére rendelem, a mint következik.

1) Önnek, mint Horvát-, Tóth- és Dalmát-országok kinevezett, de be nem igtatott bánjának emlitett körlevele az alkotmánynyal és törvényekkel merőben ellenkezőnek jelentetik ki.

2) Az ön által jogtalanul kihirdetett és egyoldalu irányban a legfelsőbb szabályokon túlterjesztett rögtönbiróság s az annak folytában netalán megkezdett vizsgálat és hozatott itélet érvénytelen.

3) Meghagyatik, hogy mind fenebbemlitett körlevelét, mind a rögtönbiróság iránti rendeletét ellenkező rendelet kibocsátásával azonnal vonja vissza, és e rendelet vételétől számitandó harmadnap alatt ennek mint lett teljesitéséről engemet futár által értesitsen.

4) E mai napon kelt rendeletemnél fogva meghagytam minden törvényhatóságnak és Szerém-, Pozsega-, Verőcze-megyéknek s Eszék városnak is, hogy minden rendeleteimnek, mellyeket felelős minister ellenjegyzése mellett kiadok, engedelmeskedni a törvényekben kijelölt szigoru büntetésnek terhe alatt tartoznak.

5) Jelen rendeletem végrehajtása a belügyministerre bizatik. Budapest, május 10-én 1848. István, nádor s királyi helytartó. Belügyminister, Szemere Bertalan."

V.

Május elején Pest utczáin szokatlan vig kedélyü toborzók jártak szét. Ezek egészen másszerüek voltak, mint az ezelőttiek. Kávészínü átillában, veres sinórral, fejükön vörös sipkával toborzottak.

Egyikök nemzeti zászlót vitt s a ritka szép, nemes tartásu fiak büszkén szemlélék annak lobogását, s ollykorollykor a szívrázó Ráczy hangjait mennydörgő „éljen" kiáltással szakaszták félbe.

Volt valami szivemelő e jelenetben. Zene, ifjaink kedélye, a a szokatlan öröm, melly az idézett felkiáltásokban talált magának utat, minden, minden önkénytelenül ugy összevágott emelni azt.

Ezek az első toborzó honvédek voltak, kik önkéntes nemzetőröket kerestek az alvidékeken pusztitó rácz vendée ellen.

Keletkezése a forradalom legérdekesb jelenetei egyike, mennyiben illyen kisszerü körülmény hozta létre a csakhamar olly hatalmassá lett, annyira elszaporodott sergeket.

Emlitettük, hogy az unio ügyében Kolosvár küldöttséget küldött Pestre.

Ezek tiszteletére a radicalkör apr. 30-án banquet-et rendezett, mellyben a pesti reformerpárt legjelentékenyebb tagjai részt vettek.

A tagok már mind együtt voltak.

A toastok sorát b. Wesselényi Miklós felső házi tag s belsőszolnoki főispán kezdte.

Wesselényi ősz gladiator volt az oppositió sorában, ki Erdélyben ellenzéket alakitott ernyedetlen szorgalma által. Utóbb felségsértési perbe idéztetett s számüzetett. Graefenbergben tölté az időt, hol azonban megvakult.

Toastjának a hadseregre vonatkozó pontja:

,,Polgártársaim! fegyverre minden, ki azt csak valamennyire is birja! — Használjunk föl sajtót, a szónak hatalmát s a petitió jogát, igaz ügyünk mellett minden becsületes ember s az egész világ rokonérzetét felkölteni. Tudassuk e hon lakosaival s tudassuk a föld minden népeivel az illirek merényének vétkességét s az orosz kormány átkos czélzatát. Szóljunk magunk az illirek s horvátok jobbjai józanabb eszéhez s helyesebb érzetéhez. Mondjuk meg nekik, minő kétes az ut, merre csábittatnak, s hogy hasonlithatlanul jobb reájok nézve a szabadságot, mellyet olly örömest osztunk meg velök, élvezni velünk, s azt együtt összes erővel védve folyvást és biztosan élvezni, mintsem vér és átok bérén vásárolni valamit, minek eredménye nagyon is bizonytalan. Szólitsuk fel tót honfitársainkat a kivivott közös szabadság nevében, mondjuk meg nekik: hogy habár fajrokonaik is azok, kik miellenünk törnek: de az ő szabadságuk ellen is törnek azok, s rájok is a régi roszak özönét akarják visszaidézni. És mondjuk a mornarchia minden részeinek, mellyekre mostan általánosan derült az alkotmányosság napja: miként Jellachich illireivel nemcsak miellenünk, hanem szintugy izent ellenök háborut. Azt akarja ő semmivé tenni, miért Bécs nemes fiainak vérök folyt s mit a legjobb király áldásként nyujtott hű népeinek. Járuljunk továbbá illő petitióval ministeriumunkhoz; kérjük meg azt, szólitsa fel jó királyunkat, hogy sem mint magyar király, sem mint többi tartományainak fejedelme ne szenvedje azon egyenesen személye ellen intézett csufos rágalmat, mintha azt, mint jósága, helyességérzete s jót eszközlő hatalma teljességében önkéntesen tett, csak gyalázó kényszerités következtében tette volna.

Illy szellemben, illy czélra szólaljunk mi fel mindenütt és untalan; de tegyünk is a mellett, tegyünk mindent, a mit csak a legfeszitettebb áldozat mellett tenni képesek lehetünk. Fegyverre azért! legyünk szilárdul elhatározva, küzdeni ernyedetlen; s ha a sors enyészetet mért ránk, ne korcsosodás s lankadtság sorvasztó rut halálával muljunk ki a nemzetek közül. Rabigában görnyedni egy nyomoru élet fentarthatásáért gyalázó! Ne engedjük soha, hogy a szolgaiság mirigye nemzetiségünket s szabadságunkat izmonként rothassza le rólunk, és ugy undor halált haljunk; lehető legdrágábban eladva s habár mindent, de a becsületet el nem vesztve, szálljunk a dicsők sirjába.

Fegyverre polgártársak! elszánt ember kevés is sokat tehet. Engem a balsors megfosztott attól, hogy zászlót ragadva fölkereshessem a helyet, hol legtöbb a veszély s legméltóbb a küzdés. De igy

is nemzetünknek néhány ellenségét fojtandja meg ez izmos két kar, mielőtt honomnak még szabad földén elvérzendem. Élet vagy enyészet vár-e nemzetünkre, isten kezében áll; de a mi kezünkben van becsületünk s a nemzet becsülete. Azért éljünk vagy haljunk, de maradjunk magyarok s szabadok végleheletünkig."

Mint gondolni lehet, beszédét szokatlan lelkesedéssel fogadták. S bár harsogott az éljen s bár lelkesedésök mutatá, hogy nem közönséges eredményt mutathatandnak fel, de ez inditványnak végeredményét senki sem merte remélni.

Határozattá lőn tehát, hogy a radicalkör a ministeriumhoz petitiót nyujt. S valóban az megkészült. Teleky László (mint elnök) és Reők irták alá.

Előrebocsátva ennek folytán az alvidéki bonyodalmakat minden áron kiegyenlitni, felszóliták a ministeriumot, emissariusait szétküldeni a ráczok és horvátok közé, az oláhajkuakat hivatalba tenni. A magyar hadsereg iránt ezt irák:

„Kétséget nem szenved, hogy a magyar föld, nemzetiség, szabadság veszélyben van. Kell tehát, hogy a vészharang meghúzassék.

Intézkedéseinknek czélszerün, erélyesen, rögtön kell megtörténni.

Ezekre nézve legyen szabad azon bizalomteljes ragaszkodásunknál fogva, mellyel önök iránt viseltetünk, huzafiui kötelességtől vezéreltetve, igénytelen szót emelnünk.

Tapasztalásból meritett régi, igaz mondat az: hogy „ki békét akar, harczhoz készüljön." Más részről tudva van, hogy slavonita s horvát testvéreink nagyobb része velünk tart, de hogy a bár kisebb, de erélyesebb, rakonczátlankodó illir párt által elnyomatik. Őket illy állapotban hagynunk nem szabad, elhagyni menthetlen hanyagság, bün volna. De nekünk is minden ellenséges megrohanást visszaverni hazafiui kötelességünk. Ezeknél fogva mi mindenekelőtt egy hadseregnek felállitását látjuk elkerülhetlenül szükségesnek. És mivel országgyülést most rögtön egybehivni nem lehet, e hadsereget országos toborzás utján, önkénytesekből véljük összeállitandónak, mellyhez a rögtön rendelkezésünkre állható magyar katonaság hozzásoroltassék. Szükségesnek tartjuk továbbá, hogy e sereg egyik fontos tényezőjeül, magyarokból, tüzérsereg állittassék fel; hogy a hon lakosai pénz-, élelem- s más nembeli adakozásokra felszólittassanak, s hogy ezek iránt az intézkedés minél czélszerübben, minél gyorsabban megtörténhessék, a haditanács több szakértő, erélyes egyénekkel szaporittassék."

Jellachich mozgalmai ellen következőt kérték:

„Jellachich pedig, ki mint tisztviselő s polgár egyaránt vétkezett, mint hütelen hivatalnok hivatalától elmozdittassék, a hazán elkövetett árulásaért pedik törvény értelmében szigoruan megbüntettessék."

VI.

A német alkotmányozó ülés május 18-án volt összeülendő. Négy nappal előtte elhatározá a magyar kormány Frankfurtba követeket küldeni. Főherczeg István alkirály kinevezte Pázmándy Dénest és Szalay Lászlót.

E missio alapokait köv. két okirat mutatja:

„Én István Ferencz Victor, csász. kir. herczeg, austriai főherczeg, Magyarország nádora s kir. helytartója s az összes magyar ministerium Pázmándy Dienes s Szalay László urakat megbiztuk, hogy Németországnak Austriához i viszonyát, melly utolsóval Magyarország a pragmatica sanctio értelmében szorosan össze van csatolva, májushó folyamában majnai Frankfurtban megujitandó s uj és constitutionalis alapon szabályozandó német parlament által, a Bécsbeni magyar ministerrel herczeg Esterházyval s általa az austriai ministeriummal, minden fenebbi viszonyokat, mennyiben Magyarhont is érdeklik, megvitassák, ezért Frankfurtba menjenek, s ott a magyar és német álladalmak közti barátságos viszonynak, mellynek tovább is fenállását bensőleg kivánjuk, megtartása s gyarapitása fölött ugy politicai mint kereskedelmi tekintetben, a két nemzet kölcsönös önállósága, szabadsága s anyagi jólléte érdekében, őrködjenek, s a mi a fenebbi czél elérésére szolgál s előmozditandó, véghezvigyék s előmozditsák. Budán, máj. 4-én 1848. Főherczeg István m. p, nádor és kir. helytartó. Gr. Batthyány Lajos m. p."

„Európa jelenlegi viszonyai közt Austria sorsa a frankfurti német nemzetgyülésben döntethetik el, s épen ezért e gyülés határozatai Magyarhonra nézve közvetlen érdeküek. A ministerium ez okoknál fogva szükségesnek találta Frankfurtba kormánymeghatalmazottakat küldeni következő instructióval:

1) Magyarhon sympathiáját a német érdekek, mint a civilisatio eleme iránt, ki kell mondania s igyekeznie meggyőzni a németeket, hogy Magyarhonban s az erős magyar nemzetiségben legjobb s legbiztosabb szövetségesre találnak.

2) Magyarhon csak azon esetben lehet erős, Európa tekintete előtt fontos s valóban hasznothajtó testvéries szövetségese Némethonnak, ha saját (magyar) nemzetisége egide-je alatt fejlődik ki; igyekezzék tehát a követség, hogy a frankfurti gyülés azon határozatai, mellyek az austriai monarchia- s illetőleg Magyarhonra vonatkoznak, ez alapnézet értelmében szerkesztessenek.

3) Magyarhon a német elemben nem olvadhat fel, mert ezáltal elvesztené organicus erejét, melly a magyar nemzetiségen alapul, s mint nyomoru bastárdtörzs, nemcsak Némethonnak nem hozna hasznot, hanem önhatárai közt is elnyomorulna.

4) Magyarhont kellemetlenül érintené, ha az osztrák monar-

chia ollymódon alakittatnék át, mellynek következtében a monarchia azon provinciái, mellyek eddig a német szövetséghez tartoztak, szláv álladalmakká alakittatnának. Ez értelembeni átidomitás az említett provinciák politicai sympathiáját olly pályára vezethetné, melly a német nemzetétől különböző vagy ellenséges folyamu, s ezáltal egy már is óriási hatalom túlsulya még növeltetnék, azon hatalomé, mellynek Európa nyugoti álladalmairai növekedő befolyása Magyarhon fenállását annyira veszélyeztetné, hogy ha Németország az austriai birodalomnak illyszerü átalakitását saját érdeke ellen létrejönni engedné: Magyarhon kényszeritve volna, szövetségeseit a német birodalmon kivül keresni.

5) Magyarhon kereskedelmi szempontból a német vámszövetség kiegészitő részét nem képezheti ugyan, de a nevezett hely követeinek azon nyilatkozatot kell letenniök, hogy Magyarhonra nézve a politicai viszony, melly Magyar- és Némethon közt létezendik, kereskedelmi szempontból is irányadó leend.“

S a két követ csakugyan elutazék.

Negyedik fejezet.

Május 6-iki leiratok a horvát mozgalmak ügyében, horvát osztály. — Bécsi mozgalom, külügym. átirata a király lejövetele ügyében, proclamatio a ministeriumtól a néphez. — Önkéntes adakozások, első magyar bankjegyek, kamarautalványok, Szemere átirata Hrabowszkyhoz. — Horvát minist. alkatása, Rajasich és a hospodár Zágrábban, a bán a kir. udvarba hivatik, a jun. 5-iki horvát ülés betiltása. — Károly-laktanyai craval, kir. intézkedés a katonaság iránt. — A bán hivatalától elmozdittatik. — Erdélyi mozgalmak. Unio. — Alvidéki fegyveres összeütközések, Joannovits, Kiss Ernő, karlovitzi összeütközés.

I.

Illyszerüen állának a dolgok. A magyar kormány veszélyezve látta kivivott institutióit. Ugy tetsze neki, hogy az udvar némi sympathiát árul el azok irányában, kik eddigi működése ellen kardot rántottak.

Kapkodott tehát a kormány mindenfelé s a külügyminister által következő két leiratot eszközlé:

„Kedves öcsém, főherczeg István! Miután hir szerint Horvátországunkban több helyeken elkülönzési törekvések merültek fel, mellyek Magyarországgal és összes monarchiámmal való egységre nézve következéseikben fölötte veszélyesekké válhatnának: meghagyom kedvességednek, hogy szükség esetére egy ön előtt alkalmasnak látszó egyént szükséges felhatalmazásokkal ellátva királyi biztosul Horvátországba kiküldjön, kinek is kötelessége lesz, hasonló merényletek elnyomására a szükséges rendszabályokhoz minden erélylyel nyulni.“

„Kedves báró Jellachich! Határozott és rendithetlen akaratom, a Magyarország koronája alatt egyesült tartományok kormányának egységét, királyi szavam- s koronázási eskümhöz hiven, a törvények értelmében fentartani, és sohasem fogom megengedni, hogy a magyar korona alatti tartományok közt fenálló törvényes kapocs önkénytes rendeletek vagy egyoldalu határozatok által tágittassék. Minélfogva odautasitom önt, hogy királyi helytartóm parancsainak és az általam kinevezett felelős magyar ministerium rendeleteinek,

és az ahhoz kapcsolt tartományoknak törvényes kormányzását az 1848. III. t. czikk által biztam, a kormányzás minden ágaiban szorosan engedelmeskedjék, s ezen királyi akaratom teljesitésére hivatalos hatáskörében minden tekintetben felügyeljen."

Másfelől, részint hogy a horvátok igazságos kivánatainak eleget tegyenek, részint mivel a mozgalmakat ezáltal vélék legsikeresbben lecsendesithetni, a ministeriumban horvát osztályt állitottak fel következő rendelet által:

„A horvátországi viszonyok figyelembevételével szükségesnek találtatott, miszerint azonkivül, hogy a kapcsolt részekből hivatalokra egyének alkalmaztatnak, a belügy- és igazságministeri munkakörben külön horvát osztály állittassék, annak meghatározása ez osztály dolgaira és személyzetére nézve mi viszonyban álljon a többi osztálylyal, az illető ministerek belrendelkezésére tartozván."

Mindamellett sem a fenebbi leiratnak sem ez intézkedésnek nem lett kivánt sikere, ha egy közbejött körülmény nem mozditja elő a magyar ügyet.

II.

E körülmény következő volt.

A sturmpetitiókért támasztott bécsi forradalom máj. 15-én okot adott a királynak Bécsből eltávozni.

Alkirály és ministerium mindent elkövettek megnyerni őt a Budára lejövetelre, hogy a márcziusi törvények szerint félévet ottan lakjon. Megbizták a külügyministert, kieszközölni. Ez azonban több eredményt felmutatni nem tudott, mint következő Innsbruck máj. 26-án kelt átiratát:

„Ő felsége urunk királyunk, hivatalom és kir. helytartónk ő fensége s a magyar ministeri tanács külön meghagyása következtébeni ideérkeztemről tegnap estve értesülvén, ma délutáni egy órakor különös meghallgatás végett kiváló kegyelemmel fogadni méltóztatott.

Diszteljes megbizatásom s keblem sugallata szerint a magyar nemzetnek ő felségéhez s a dynastiához hűragaszkodását tőlem kitelhetőleg tolmácslandó, bizonyossá tevém ő felségét, miszerint a mostani magyar nemzedék, méltó ivadéka elődeinek, kész életét s vérét áldozni királyaért. Ezen hódolatteljes kinyilatkoztatással összekapcsolám a magyar nemzet abbeli kérelmét, miszerint ő felsége, felséges családjával együtt Magyarország székvárosába jőni, s ezáltal a nemzet nem körülményszülte, hanem régi, az uralkodóház magyar trónjával egyidős óhajtását teljesiteni méltóztassék, jót állván, hogy fiúi szeretettel s nyilt karokkal fog fogadtatni; mert valamint erős a magyarnak hite, miszerint királya felkent személyében hazája dicsőséges jövendőjének legbiztosabb zálogát birandja, ugy büszkén

elmondhatja, hogy az uralkodó ház a magyar névtől elszakaszthatlan hű és hűségben legszilárdabb oszlopát lelendi.

Ő felsége kegyelmesen a legbensőbb köszönettel fogadá ezen egy szabad, nagylelkü s hűség esküjétől átható nemzethez illő nyilatkozatot, forrón ohajtván azon pillanatot, melly hű magyarjai közé vezethetendi, de meghatározását a jelen körülmények még nem engedik."

A ministerium e perczben a bécsi forradalmat ellenzette s hogy annak ragálya által a nép el ne ragadtassék s a legitimitas teréről lelépést okul ne lehessen felhozni, a királynak le nem jövetelére következő felszólitást adott ki:

„Épen most vettük futár által azon tudósitást, hogy felséges királyunk Bécs városát váratlanul elhagyta s utját Innsbruck felé vette.

Sietünk ezt a közönséggel tudatni, nehogy e hir más alakban s tán elferditésekkel terjesztve, okot adjon nyugtalanságra, s eszközül szolgáljon izgatásokra, mellyeket a haza jelen körülményei között kerülni s távoztatni minden honpolgárnak legszentebb kötelessége.

Meg vagyunk győződve, hogy a magyar nemzetnek legforróbb óhajtása teljesülne, ha ő felsége, Bécsből távoztával, egyenesen hű magyarjai közé jött volna, hol szentséges személyét buzgó lelkesedéssel környezné azon nép, melly szabadságához s törvényes fejedelméhez szeretetben, hűségben ingadozni soha nem fog. S nem is késtünk a nemzetnek ezen forró óhajtását azonnal ő fölsége elébe terjeszteni, bizodalmat kérve s remélve a jó királytól, azon néphez, melly századokon keresztül e bizodalmat épen a veszélyek legnehezebb óráiban olly igen megérdemlette, s melly azt megcsalni bizonyosan képes nem volna soha. És mivel azon alkotmányos viszony, azon hűség és ragaszkodás, melly nemzetünket törvényes királyunk személyéhez s az uralkodó házhoz köti, változást nem szenvedhet az-által, hogy ő fölsége birodalmának valamelly más részébe tette által tartózkodása helyét, hg Eszterházy Pált, mint ő fölsége személyéhez rendelt felelős magyar ministert utasitottuk, hogy urunkat királyunkat mostani tartózkodása helyére azonnal kövesse, s törvényszabta állásában magas személye mellett maradjon.

Polgárok! Európai események segitették elő hazánkban is az egész nemzet rég óhajtott szabadságának létrehozását; de az egész nemzet egyesült ereje s osztatlan közremunkálása szükséges arra, hogy az európai mozgalmaknak sokféle irányban zavargó rohama veszélybe ne döntse hazánkat, nemzetünket s annak kivivott szabadságát. Mi erőnk s tehetségünk szerint teljesitendjük a reánk bizott kötelességet, de hogy nehéz feladatunkban eljárhassunk, a nemzetnek buzgó s erélyes támogatására van szükségünk.

Szükségesnek tartottuk az országgyülésnek minélelőbbi összehivását, s annak határnapjául f. é. juliushónapnak 2-ik napját tüz-

tük ki, s azt ő fölségéhez is felterjesztettük. De rendkivüli körülményeink között addig is minden egyes polgárnak szent kötelessége, mindent elkövetni, hogy a hazát fenyegethető veszélyek megelőztessenek.

A hazának szent nevében szólitjuk fel tehát a honnak minden polgárát, legyenek erősek és állhatatosak a hon és szabadság iránti szeretetben s a törvényes fejedelem iránti hűségben, legyenek egyetértők, s mellőzve minden viszálykodást, mi erőnket megtörhetné, egy czélra egyesülve munkálkodjanak a haza megmentésén. Felszólitjuk a hon polgárait, hogy azon önkéntes seregnek, melly iránt a rendelet már kibocsáttatott, minél nagyobb számban s minél gyorsabban állitását minden módon segitsék elő. Felszólitjuk végre, hogy midőn most a hazát vész fenyegeti, tegyék a haza oltárára áldozatul vagyonuknak is valamelly részét, s adjanak a hon védelmére — kitől egyébként nem telik — kölcsönképen pénzt vagy egyéb olly vagyont, mit könnyen pénzzé lehet forditani.

Bizunk a nemzet lelkesedésében és azon honszeretetben, melly e hazát a legsulyosabb körülmények között is megmentette; hisszük, hogy e felszólitásunk nem fog siker nélkül elhangzani; ugyanazért a belügyminister e mai napon kelt rendeletében közhirré teszi az ajánlatok beszedésének módját és helyeit.

Budapest, május 19-én 1848.“

Továbbá jul. elsejére hirdeté azt első pesti magyar parlament megnyitását, mellyre először voltak népképviselők meghíva.

III.

A ministeriumra nézve e perczek voltak a legterhesebbek, legcriticusabbak. Alulról fenyegetve, fölülről nem tudák a dolgok tiszta állását. A nemzet erejére támasztott institutiókhoz kelle tehát folyamodnia s ezt annál inkább elérni remélte, mert Mészáros hadügyminister május 23-án végre megérkezett.

Másnap népgyülés tartaték, mellyen határozattá lőn a haza oltárára önkéntes adakozásokkal járulni.

Leirhatlan, mekkora lelkesedéssel fogadák ez intézkedést. Mindenki, főúr és pór, dús és szegény, sietett dús adományát vagy fillérét bemutatni. Többi közt a pesti nagy casino 20,000 pfrtot s gr. Széchenyi egy mázsa ezüstöt adott sat., ekkép az adományozás rövid idő alatt több millióra nőtt.

Az alkirály beleegyezésével ez időben bocsátották ki az 1 és 2 pfrtos bankjegyeket s továbbá 5% kamarai utalványokat 2,000,000 pfrt értékig.

A nádor pedig a horvát mozgalmak ügyében Hrabovszkyhoz következő rendeletet bocsátott.

„Miután az 1848. III. t cz. ő fölségének az országbóli távollété-

ben engem mint nádort és teljeshatalmu királyi helytartót, a korona egysége és a birodalom kapcsának épségében tartása mellett, a törvény és alkotmány ösvényén gyakorlandó végrehajtó hatalommal felruházott: a ministerek meghallgatása után el nem mulasztám, az összes ministerium alakulása előtt kinevezett b. Jellachich Józsefhez azon parancsot juttatni, miszerint bizonyos határnapig Budán személyesen megjelenni kötelességének ismerje; hogy ugy a tartományi gyülés iránt, mellyen báni méltóságába vala igtatandó, valamint egyéb viszonyok rendezése iránt is, a külön érdekek lehető kielégitésére a szükséges intézkedések eszközöltethessenek.

Báró Jellachich József azonban, ki hivatalába igtatva nincs, sem tiszti esküjét még le nem tette, mellőzvén a törvényes parancsot, nemcsak meg nem jelent, hanem az ország és kapcsolt részek közötti viszonyt az ujabban alkotott törvények által megváltozottaknak, megszakadottaknak nyilvánitván, a hatóságoknak és álladalmi tiszteknek szigoruan megparancsolá, hogy kivüle senkimástól sem parancsot elfogadni, sem annak engedelmeskedni, sem senkinek hivatalos jelentést tenni ne merészeljenek, sőt a kapcsolt részekben a rögtönbirósági jogot kihirdettetvén, ennek körét olly irányban és olly vétségekre is kiterjesztette, mellyek a rögtönitélőszék elébe sohasem tartozhatnak, miáltal felségi jogba vágni merészkedett.

Ő felsége e tényekről értesülvén, azon vallásosságnál fogva, mellyet a törvény és alkotmány iránt mindig tanusitott és mellyet hű nemzetének esküvel biztositott, nem késett nevezett bánnak május 7-én kelt sajátkezü legmagasabb leiratának tartalmában szigoruan meghagyni, miszerint parancsaimat és a felelős ministerek rendeleteit haladéktalanul teljesiteni elengedhetlen kötelességének tekintse.

Ennélfogva folyó évi máj. 10-én kelt rendeletemben az érintett körlevelet, ugy a rögtönbirósági jogot érvénytelennek és megszüntnek nyilatkoztatván, meghagytam, hogy mindkettőt azonnal vonja vissza.

Időközben báró Jellachich József, ki beigtatás hiányában törvényes hatóságot vagy báni hatalmat nem is gyakorolhat, — ellenszegülését folytatja, és részint hivatalos, részint hitelt érdemlő tudósitások szerint törvénytelenséget törvénytelenséggel tetéz.

Tudniillik: Pozsega-, Verőcze- és Szerém-megyékben, mellyek még a törvényes bánnal is csak felebbezési és országkapitányi viszonyban állanak, a hatósági felsőbbséget jogositatlanul megragadta; tisztében maga sem levén megerősitve, mégis Horvátországban főispánokat nevezni és igy a fejedelmi hatalmat elsajátitni merészkedik; a hivatalnokokat, hatóságokat és tisztviselőket a törvény, a helytartói parancsok és ministeri rendeletek iránti engedelmesség alól felmenteni, sőt épen és egyenesen az engedelmesek ellen büntetéseket szabni bátorkodott; az országos kincstár részleteit letartóz-

tatja; a hatóságok pénztárairól, sőt a korona jövedelmeiről is rendelkezni merészel és ezen törvényellenes bitorlásokat Fiume kerületére is kiterjeszteni törekszik.

Minthogy pedig illy cselekvések, a mennyiben a hely szinén szerzendő hiteles adatokból és bizonyságokból valóknak tapasztaltatnának, a Hármaskönyv I. 14. cz. és az 1723: 9. t. cz. értelmében hűtlenségi bünt foglalnának magokban; ennélfogva

Önnek, mint királyi biztosnak és melléje segédkirályi biztosképen adott királyi tanácsnok, Zsitvai Józsefnek, rendelem és parancsolom:

1) Ő felsége sajátkezü legmagasabb leiratát, mind azt, mellyben báró Jellachich Józsefnek az irántam és a magyar ministerium iránt engedelmesség meghagyatik, mind azt, minek alapján is a király nevében teljeshatalmu biztosképen ime küldetik ki, Horvátországban, Pozsega-, Verőcze- és Szerémmegyében, ugy a határvidéken, a hatóságokban, a helységekben és illetőleg ezredekben kihirdettetvén, minden alkalmas módon a nép tudomására juttatandja; báró Jellachich József parancsainak teljesitésétől mindenkit eltilt; ellenben ön rendeletei iránt engedelmességre mindenkit kötelezend. — A rögtönbirósági jogot hirdettesse ki, a hatóságokat e biróságok tüstënti szabályszeres alakitására, vagy ha az időnyerés ugy kivánja, a biztosilag alakitottaknak elismerésére sikeresen utasitsa; és ezeket a koronaegység, a közrend és béke erőszakos háboritói ellen gyors és szigoru eljárásra felszólitsa.

2) Horvátországban, Szerém-, Verőcze-, Pozsegamegyékben, valamint az illető királyi városokban a törvényes hatóságokat helyreállitandja, és azokat a kir. helytartói és ministeri rendeletek feleletteher alatti teljesitésére és törvényes engedelmességre kötelezendi.

3) A báró Jellachich József által hivatalokra és tisztségekre tett kinevezések törvénytelenek és igy érvénytelenek levén, és azoknak jelenképen nyilvánittatván, a törvényesen választott vagy nevezett tisztviselőket ismét hivatalaikba igtatandja.

4) Mindazokat, kik a koronaegység és az országos kapcsolat tettleges felbontásának kisérletében, a közrend, a személy- és vagyonbátorság megtámadásában bujtogatás vagy erőszak utján résztvettenek és vesznek, személyválogatás nélkül a büntető igazság kezeibe átszolgáltatja.

5) Báró Jellachich Józsefet, ha a fenforgó és emlitett sulyos vád iránt a hely szinén is teljes bizonyosságot szerzett, a királyi ügyigazgatóság előleges kihallgatása mellett, azonnal hűtlenségi (nota infidelitatis) perbe fogassa és katonai tisztségétől felfüggessze; azon tényt pedig, miszerint a király és ország elleni hűtlensége miatt bünvád alá vétetett, minden polgári és katonai hatóságokkal közölje, olly meghagyással, miszerint ezek közhirré tenni tartozzanak: hogy

ki az ő rendeleteit teljesiteni, vagy az én törvényes parancsaimnak az engedelmességet megtagadni merészelné, mint részes a hűtlenségben, büntárs gyanánt szinte azon bünvád alá vonatik. Az eljárás eszközölhetése végett ezennel Eötvös József királyi ügyigazgatót, Fésüs György királyi ügyvédet és Zerpák Eduard Horvátországban kir. ügyészt meléje rendelem.

6) Báró Jellachich József elősorolt merényei által Horvátországban a közállapot rendkivül meg levén zavarva, helyreállitására rendkivüli eszközöket és hatalmat is szükségel. Ennélfogva önt apostoli királyunk nevében a polgári és katonai hatóságnak hathatós, ugyszinte a báni hivatalt illető minden hatalomnak is ideiglenes gyakorlatára feljogositom és megbizom.

7) Különösen felhatalmazom, hogy az ország és kapcsolt részeihez tartozó minden őrvidékekben a téveszmékkel csábitgatott valamennyi ezredeket hathatós nyilatkozványban nyelvök és vallásuk iránt a törvény értelmében biztositsa és nyugtassa meg. Hogy továbbá mind azokban, mellyek törvényhozási intézkedést nem igényelnek, u. m. a szabad költözés, az ipar és kereskedés üzésének, a tudományok mivelhetésének, az őrvonali szolgálat könnyithetésének és megszoritásának, az őrnapi dijazásának, a testi büntetés eltörlésének és az állodalmi közmunka megszüntetésének tárgyában, mindazon engedélyeket tettleg adhassa és nyilvánithassa, mellyek az illetők részéről valóságos jótétemények gyanánt fogadtatnak, és a a határőri vitézeket meggyőzni képesek, miképen a magyar nemzet eltökélett szándoka, határőrvidéki testvéreit, valamint a haza többi polgárait, hasonló szeretettel ápolni, és szabadságukat, jóllétöket előmozditani. Mindezt azonban a végek védelmére szükséges katonai szerkezetnek, módositással bár, de kellő fentartása mellett.

Hogy pedig rendeleteimet akadéktalanul végrehajthassa, azoknak elengedhetlen és állandó foganatot szerezhessen és a törvényes állapotot minden áron visszaállithassa: parancsai alá helyezem s rendelkezésére bizom a kapcsolt részekben is létező és rendezendő nemzeti őrsereget, az ott tanyázó katonaságot és az őrvidékek ezredeit, a kik felszólitásainak a legterhesebb fenyiték terhe alatt engedelmeskedni tartoznak.

Jelentését az eredményekről időről időre a belügyministerhez intézendi.

IV.

De a bán a horvát földön megkezdett működését e czélra fölvett emberei segélyével folytatá. Horvát ministeriumot alkotott, sőt a só- s nyilvános pénztárakat is lefoglalta. A szláv ajkuak teljesen kezére dolgoztak, de nem a németek.

Mit Hrabovszky ellene tehetett, keveset nyomott a latban. Máj. 31-iki találkozásuk is eredmény nélkül folyt le.

Jun. 2-án Rajasich patriarcha Zágrábba érkezett. A legnagyobb innepéllyel, harangzúgással fogadták. Első nyilatkozata a horvát és illir vendée-unionak, mellynek nagyobb tekintélyt adott Obrenovits Milos hospodárnak megérkezése.

Ezenben a bán a királynak egy máj. 19-iki kézirata által a kir. udvarhoz hivaték. Azon elterjesztett hir, mintha ezáltal a bán élete veszélyezve volna, igen nagy ingerültséget idézett elő. Nem ereszték. S csak azon mosolygva adott biztositása, hogy ő tudand magáról gondoskodni, nyugtatá meg némileg a kedélyeket. A határszélen cordon vonatott. A lapok pedig a monarchia nevét és érdekét használták fel működésök mentésére.

A bán ezenben megjárta Bécset, mialatt a király a junius 5-diki horvát ülés betiltása iránt következő rendeletet bocsátá hozzá:

„Miután az 1791 : 58. törvényczikk világos rendelete szerint a Horvát-, Tót- és Dalmátországok tartományi gyülése csak legfelsőbb engedelmem előleges kinyerése mellett hirdettethetik ki, ön mégis ennek ellenére a határnapot f. évi junius 5-ére önhatalmulag kitüzte: megparancsolom önnek, hogy ezen tartományi gyülést, mellyet különben törvénytelen összejövetelnek s az ott hozandott határozatokat érvényteleneknek kellene tekintenem, rögtön tiltsa be, s a közelebbi felvilágositás és a Horvátországban jelenleg uralkodó zavaroknak, ha lehet békés kiegyenlitése végett, jelen legfelsőbb parancsom vétele után 24 óra alatt udvaromban Innsbruckban jelenjen meg. Innsbruckban, május 29-én 1848. Ferdinánd. s. k.“

V.

Pesten e közben egy kis craval volt.

A ceccopierik s önkéntes nemzetőrök a Károly-laktanyában összeveszvén, fegyverrel támadták meg egymást.

Az illy laktanyai czivódások a legborzasztóbbak szoktak lenni. A harangok félreverettek. A nemzetőrség egy percz alatt talpon volt. A ministerium a laktanya felé sietett. Mészáros páratlan bátorságának fényes tanuságát adta. Több golyó fütyölt el mellette s ő még sem vonult vissza.

Csakugyan késő éjjel sikerült a zendülőket lecsendesiteni.

Következő placat a dolog állását legtisztábban tünteti elő:

„Midőn a haza veszélyben van, csak a hazafiak egyetértése mentheti meg azt.

Hazánk alsó része a pártütők által megtámadtatott.

Az ellenség visszaverése végett minden karnak egyesülni kell.

Ha egymás között háborgunk, csak ellenségünk erejét neveljük, mert önmagunkat gyöngitjük.

A hazát nem ellenségünk ereje, hanem saját gyöngeségünk vesztheti csak el.

Ha akarjuk hogy a király közünkbe jőjön, ha akarjuk, hogy a magyar haza épsége, szabadsága, becsülete veszélyeztetve ne legyen: csak egy eszme, egy gondolat, egy érzelem foglaljon el bennünket, és ez a haza védelme. Minden indulat, minden háborgás, minden kitörés, mi ettől elvonhat, legszebb, legszentebb kincsünket teszi koczkára.

Lángoló honszeretet, férfias higgadtsággal, megfeszitett erély a körülményeknek gyors de komoly megfontolásával párosulva teszi lehetővé a fenyegető veszélyek elháritását.

Megbüntetésére azon borzasztó eseménynek, melly tegnap az itt tanyázó olasz katonaság egy része által elkövettetett, minden lépések megtétettek.

A további vérontástól, mellyet ez maga után vonhatott volna, megkimélt az isteni gondviselés és a főváros polgárainak, a fővárosi nemzetőrségnek s a rend és csend helyreállitása végett kirendelt sorkatonaságnak férfias de higgadt és fölgerjedésben is megfontoló szelleme.

Ennek egyik diadala az is, hogy az olasz katonaság illető századai ő fensége által is felszólittatván, fegyvereiket önként lerakták, és a nyugodt polgárok ezrei közt mentek a gőzhajóra, mellyen Komáromba szállittattak fegyvertelenül, hol ellenök a bűnvizsgálat folytattatni s a törvény itélni fog.

Azon tisztek pedig, kik a tegnapi szerencsétlen éjszakán a szenvedélytől vétekre ragadt csapatnál voltak, és azon katonák, kiket a rögtöni elővizsgálat sulyosabb váddal terhel, itt maradnak letartóztatva, hogy az önkénytes honvédsereg tisztjeinek s közvitézeinek befolyásával ellenök a törvényes eljárás haladéktalanul folytattassék s bevégeztessék.

A tegnap éji szerencsétlenségnek politicai jelleme nincs. Egy közönséges veszekedés szinében jelenik az meg, melly véres összeütközéssé fajult. Legsiralmasabb a dologban az, hogy többen estek ez összeütközésben mindkét részről áldozatul, kiknek nemes hivatásuk lett volna, vérüket a haza elleneinek visszaverésében ontani.

A vész e honra az Alduna felől tornyosúl, kinek erő van karjában, kinek szive van keblében, ki fillérrel vagy kincscsel bir, ott az alkalom, sőt szükség, áldozatul hozni mindazt az imádott hazának megmentésére. Ott van a csatatér, melly a király s alkotmány iránt hűséget esküdött katonára, a hazáért vérével, életével áldozni kész honpolgárra vár.

Mindaz ellensége e hazának, mindaz a hon ellenségeinek kezére dolgozik, a ki a mult éji szomoru történetből alkalmat merít a polgárság és katonaság és a különböző nemzetiségek között viszálykodást,

háboruságot, bizalmatlanságot terjeszteni. Mert a hazának mindenkire szüksége van.

Tehát félre minden személyes érdekekkel, a haza maga van veszélyben, tehát: a haza mindenek előtt.

A főváros polgárságának, melly magát férfiasan nyugodt viseletével e mai napon a nemzet köszönetére érdemesité, megnyugtatására fog szolgálni annak tudomása, miszerint a ministerium intézkedett, hogy a kik nemtelen czéloktól vezéreltetve, a honpolgárok különböző osztályait egymás ellen lázitják s kik a magyar nemzet ellen bujtogatnak, bármi helyzetben legyenek is, a legszigorubban megbüntettessenek, s hogy e végett a perczek szomoru kénytelensége szerint s a setétben olálkodó árulás megsemmisitése végett országszerte rögtönitélő biróságok állittattak. Az ármány, az árulás, nem fog büntetlenül dúlni e nemzet ereiben.

Polgárok őrködjetek a fővárosi rend és nyugalom felett. A ki ezt elősegiti, a hazát segiti megmenteni. Mig a sziv egészséges, a távol tagok sebei meggyógyithatók, de ha a sziv beteg, a test meghal.

Egyesüljön minden igaz hazafi az ország megmentésére."

Jun. 12-én rögtönitélő biróság hirdetteték.

A katonaságnak pedig a nemzetőrségbe átlépése iránt a király köv. 4 pontu rendeletet adta ki:

„1) A magyar ezeredek tulajdonosai a törvényhozás további rendelkezéseig az ezredek tiszteit a hadnagytól kezdve bezárólag a kapitányig ezentúl is azon megszoritással nevezik ki, hogy kinevező rendelvényüket a magyar hadügyministerium helybenhagyása alá terjesztvén, csak jóváhagyó jegyzésével ellátva küldhetik át az illető ezrednek. A magyar hadügyministerium ezen tulajdonosi jog igazságos gyakorlata felett őrködni, és ha a kinevezés ellen méltó kifogás forogna fen, a tulajdonost más egyén kinevezésére s illetőleg felterjesztésére utasitandja, a nádorhuszárok ezrede tulajdonosára ezen megszoritás ki nem terjedvén.

2) A stabális tisztségekre kinevezendő egyének neveit az ezredek tulajdonosai magyar hadügyministeremnek terjesztendik fel, ki ezen felterjesztést vagy helybenhagyó, vagy más egyént felajánlandó saját véleménye kiséretében, a legmagasabb személyem körüli ministerem által nekem be fogja mutatni, legfelsőbb elhatározásom pedig ugyanazon ministerium ellenjegyzése mellett magyar hadügyministeremnek, rendeletem foganatositása és az austriai hadügyministerem kellő értesitése végett ki fog adatni.

3) Az őrnagyvezéreknek kinevezendő magyar ezredesek nevei és a magyar hadügyministerium alá rendelt főhadi kormányzókrai kinevezések magyar hadügyministerem által, ki magát a fenforgó körülményekhez képest az austriai hadügyministeremmel eleve érte-

kezésbe teendi, legkegyelmesebb elhatározásom alá a személyem körüli ministerem utján terjesztendők.

4) A határőri ezredeknél eddig az udvari haditanács által betöltött katonai hivatalokrai kinevezések, az illető ezrednek meghallgatása mellett, magyar hadügyministeremet illetik, a horvátországi bán tulajdonosi jogainak gyakorlata iránt az eddigi szokás megmaradván; a stabális tisztek magyar hadügyministerem felterjesztésére, melly a személyem körüli ministerem utján bemutatandó, általam neveztetnek ki.“

VI.

A folytatott zenditésekért a ministerium erélyes föllépése következtében a bán hivatalától elmozdittaték. A király ezt, valamint eddigi tettei rugóját, s ezutáni működése zsinórmértékét köv. proclamatióval tudatá az illir és horvát néppel:

„Mi első Ferdinánd stb. Biztositjuk Horvát- és Tótországnak minden lakosait cs. királyi kegyelmünkről és kegyelmességünkről, midőn hozzájok következő nyilatkozatunkat kibocsátjuk:

Horvátok és szlavoniták. Minél jobban esett atyai szivünknek azon hiedelem, hogy midőn mi, hű népeink kivánatához képest az alkotmányos szabadság jótéteményeit minden lakosokra kiterjesztettük, ezáltal az isteni gondviseléstől kormányunk alá bizott népeket, irántunk és kir. trónunk iránt örök hálára és rendithetlen hűségre köteleztük, egyszersmind őket a közös jogok és szabadságok által benső testvéri összetartásra buzditottuk, s jóllétök előmozditására tág mezőt nyitottunk; annál fájdalmasabban sujtott bennünket azon szomoru tapasztalás, hogy mi ebbeli biztos várakozásunkban, épen bennetek, csalatkoztunk.

Bennetek horvátok és szlavoniták, kik nyolcz századok leforgása óta, ugyanazon korona alatt, Magyarország sorsában osztozva, egyedűl azon kapocsnak köszönhetitek alkotmányos szabadságtokat, mellyet annyi évszázadok leforgása alatt a szláv nép között csak ti valátok szerencsések megtarthatni.

Bennetek kellett csalatkoznunk, bennetek, kik nemcsak a magyar alkotmány-engedte jogokban és szabadságokban egyenlőn osztoztatok, hanem eddig szeplőtlen megőrzött hűségtek igazságos jutalmául fönséges őseink kegyelmességéből még különös jogokat, szabadalmakat és szabadságokat is nyerve, nagyobb előjogok birtokában vagytok, mint Magyarországunk szent koronája alatt akármellyik alattvaló.

Bennetek kellett csalatkoznunk, kikkel Magyarország és a hozzákapcsolt részek utolsó országgyülése, saját királyi akaratunkhoz képest, az alkotmányos szabadság és jogegyenlőség minden jótéteményeit testvériesen megosztotta.

A magyarországi törvényhozás az urbéri tartozásokat nálatok szintugy megszüntette, mint Magyarországon, s nálatok is a jobbágyok minden terheltetés nélkül szabad földbirtokosokká lettek; a földesuraknak az urbéri tartozásokért kárpótlás fog adatni, mit ti, magatok emberségéből, a legnagyobb áldozatok mellett sem lettetek volna képesek megadni; a honnan erre, minden terheltetéstek nélkül legfelsőbb jóváhagyusunknál fogva, jelzálogul kamarai javaink fognak leköttetni, s biztositva ezáltal leszen.

Az alkotmányos képviselet joga nálatok szintugy kiterjesztetett a népre, mint Magyarországon; minélfogva nemcsak a nemesség, hanem még a többi lakosok is, a határőrökkel együtt, követeik által részt vesznek mind a közös törvényhozásban, mind önnön kiváltságos gyüléstekben s igy közvetlen befolyástok által, tulajdon jólléteteket előmozdithatjátok.

Eddigelé a nemesség kevésbbé vett részt a közös teherviselésben; mostantól kezdve meg van az osztva a törvény értelménél fogva egyenlőn a lakosok közt minden rangkülönbség nélkül; s ezáltal sulyos teher vétetett le vállaitokról.

Nemzetiségtek s kiváltságos jogaitok, mellyeket illetőleg bennetek némellyek gonoszszándoku, álnok hirek által aggodalmat akartak támasztani, veszélyeztetve épen nincsenek, sőt inkább kiterjesztvék és megerősitvék s minden megtámadás ellen biztositvák; mert anyanyelvetek használata nemcsak iskoláitokban és egyházaitokban vagyon örök időkre törvényesen biztositva, hanem a nálatok eddig használt latin nyelv helyett nyilvános gyülésteken is bevétetett.

Rágalmazó nyelv azon hiedelemre akart benneteket tántoritani, mintha a magyar nemzet nyelveteket elnyomni, vagy annak további fejlődését gátolni akarná. Mi biztositunk benneteket, hogy ezek egyáltalában hazug koholmányok, sőt inkább elismerésre talál, hogy ti, lemondva a holt latin nyelvről, született nyelveteket mivelni és terjeszteni törekedtek; a törvényhozás benneteket ezen törekvéstekben gyámolitani, s egyházi szolgáitokat, kikre lelkiüdvösségtek s gyermekeitek vallásos neveltetése bizva vagyon, az állodalom költségén illendő fizetéssel ellátni szándékozik.

Nyolcz százada, mióta a magyarokkal össze vagytok köttetve, s ezen idők lefolyta alatt mindenkor méltánylattal viseltetett a törvényhozás nemzetiségtek iránt; miképen tudtátok tehát elhinni, hogy ugyanazon törvényhozás most ellenséges indulattal akar fellépni született nyelvetek irányában, mellyet ugyanazon törvényhozás nyolcz századok óta mindig védelmezett; s mégis a helyett, hogy nemzetiségtek biztositását, az alkotmányos szabadságnak veletek történt megosztását testvéri elismeréssel fogadtátok volna, találkoztak köztetek emberek, kik köszönet, szeretet s a nekünk tartozott hűség helyett az eszeveszett gyanusitás zászlóját tűzték ki, kik a magyarokról azt állitják, hogy ellenségeitek, s kik e két nemzet közt, min-

den kigondolható eszközökkel meghasonlást igyekszenek előidézni; ollyan emberek, kik polgártársaitok közül azokat, kik benneteket felvilágositani akartak, üldözőbe vették, s megrettentés által, a személybátorságot veszélyeztetve, lakhelyöket odahagyni kényszeritették.

Ezen rakonczátlanságon támadt keserü fájdalmunkat, valljon nem nevelte-e azon szomoru aggodalom, hogy ezen büntetésre méltó kihágások vezéreül épen egy férfiu lépett fel, kit Mi, kir. kegyelmünk tanubizonyitványaival elhalmozva, hazátokban a rend és törvény őréül rendeltünk, hogy ő visszaélve azon hivatallal, mellyre kegyelmességünkből emeltetett, nemhogy, mint kötelessége lett volna, az eltántoritott polgárokat jobb utra téritette volna, sőt felekezetesség lelkétől vezéreltetve, a szenvedélyeket még nagyobb fokra élesztette, igen megfeledkezve alattvalói esküjéről, a Magyarországgali összeköttetés, tehát szent koronánk épsége (integritas) és királyi tekintélyünk ellen megtámadásokra mert vetemülni.

Eddigelé Magyarországon és a kapcsolt tartományokban a végrehajtó hatalmat magy. udv. kanczelláriánk s kir. helytartótanácsunk, a katonai ügyekben pedig udvari haditanácsunk utján gyakoroltuk, és az ekként kibocsátott parancsainknak mindenkor engedelmeskedtek Horvát-,Tót-ésDalmátország bánjai, miként ők az ezelőtti időkben, a más uton és más alakban kibocsátott parancsoknak, a magyar törvényhatóságoknak engedelmeskedni kötelesek valának, a szerint, a mint végrehajtó hatalmunk gyakorlatának módja és alakja, országgyülésen, jóváhagyásunk mellet, elhatároztatott.

Az utolsó magyar országgyülésen, szabad királyi akaratunktól vezéreltetve, országos hű karaink hozzánk felterjesztett kérelmének következtében, kegyelmesen megerősitettük azon törvényczikket, mellynek erejénél fogva kedvelt öcsénk, fenséges főherczeg István, Magyarország nádora, Magyarországból távollétünk ideje alatt teljes hatalmu kir. helytartónak lőn kinyilatkoztatva, kinek is, mint illyennek, a végrehajtó hatalmat ugyanakkor kinevezett magyar ministeriumunkkal együtt gyakorolni kötelessége, melly ministerium a volt udvari kanczelláriának, helytartótanácsnak, udv. kamarának és udv. tanácsnak eddigi hatáskörét magában foglalja.

Horvát-, Tót- és Dalmátországunk bánja tehát köteles, hacsak felségsértési bűnt nem akar elkövetni, kir. helytartónk s magyar ministeriumunk utján kibocsátott kir. parancsainknak ugy engedelmeskedni, mint tiszti elődjei magyar udv. kanczelláriánk, helytartótanácsunk, udv. kamaránk és udvari haditanácsunk rendeleteinek engedelmeskedtek.

Mindezek daczára báró Jellachich József, kit Magyar-, Horvát-, Dalmát- és Tótországunk bánjává kegyelmesen kinevezni méltóztattunk, mint mondják, eléggé vakmerő volt, ezen tartozott engedelmességet megtagadni.

Mi Magyar-, Horvát-, Dalmát- és Tótország királya, Mi, kinek személye előttetek szent, mondjuk nektek horvátok és szlavoniták, szent a törvény is, és szentnek kell lennie; Mi esküt tettünk az élő istenre, hogy Mi magyar koronánk épségét, az alkotmányt és törvényt mind magunk megőrizzük és megtartjuk, mind mások által megtartatjuk.

Mi meg fogjuk tartani királyi eskünket, Mi kegyelmesek vagyunk hű alattvalóink iránt, elnézzük bűneiket, de kérlelhetlenek és szigoruak a megkonokult árulók iránt, és mindazokat az igazság karjai közé vettetjük, kik királyi eskünkkel vakmerő játékot űzni merészelnek; ki a törvény ellen feltámad, királyi trónusunk ellen támad az fel, mellynek talpkövét a törvények teszik; és báró Jellachich ellen vád van emelve, hogy társaival együtt nemcsak feltámadott a törvények ellen, sőt hozzá kibocsátott atyai intéseink daczára az engedetlenségben még meg is maradott.

Kedvelt öcsénk fenséges főhg István, Magyarország nádorának és magyar ministeriumunknak első gondja az vala, miszerint báró Jellachichot szólitsa fel, hogy ő a ti nemzetiségtek, jogaitok és szabadságtok biztositása tekintetéből tegye magát velök kölcsönös egyetértésbe, hogy igy az egyéb teendő között a ti tartománygyüléstek is minélelőbb összehivassék, hol a törvények valának kihirdetendők, mellyeknek áldását tőletek megvonni nem akartuk, s erre a bán vala hivatalába nyilvánosan beiktatandó, melly beiktatás nélkül ő törvényes tisztviselőnek nem tekintethetik.

A bán ellen vád van emelve, hogy ő ezen felszólitásnak, ámbár az ismételve megtétetett, sőt tulajdon világos parancsunk által arra, hogy kir. helytartónk és magyar ministeriumunk rendeleteinek hódoljon, még meg is intetett és kötelességévé tétetett, épen nem engedelmeskedett, hanem a mint mondják, még a törvényhatóságokat is felhivta, hogy ők is hasonlókép ne engedelmeskedjenek, és mind ezeket, mind a népet, erőszakos eszközök által a magyar korona ellen erőszakos lépésekre kényszeritette.

Nektek tanuknak kell lennetek mindazokról, mellyekkel a bán vádoltatik; nektek látnotok kellett, hogy ő üldözte mindazokat, kik Horvátországnak Magyarországgali összeköttetését fentartani akarták, kiket hivatalukból kénye-kedve szerint letett, hogy azok ellen, kik az ő politikájának nem hódoltak, rögtönitélő biróságot hirdetett, ezáltal számos családokat megszökésre és kiköltözésre kényszeritvén.

Nektek látnotok kellett, hogy a bán a törvényesen kinevezett főispánoknak lehetlenné tette hivatalukba lépniök, hogy kamarai pénztárunkat erőhatalommal lefoglalta, sőt ezen erőszakoskodások végrehajtására tulajdon fegyveres erőnket használta.

Nektek tudnotok kell, hogy ő országgyülés nélkül saját kénye szerint rátok uj adót vetett, hogy ő minden felhatalmazás nélkül, a népet fegyverfogásra kényszeriteni törekedett, mit a törvényhozó

testület meghatalmazása nélkül még Mi magunk sem parancsolhatunk meg.

Ti tanubizonyságot tehettek, miszerint ő eltürte, hogy társai a népet koholmányokkal és álhirekkel a magyarok ellen bujtogassák, mintha ezek miatt nemzetiségtek veszélyben forogna; eltürte, hogy a törvényellenesen összehivott gyüléseken a magyarok ellen nyiltan lázitó beszédek tartattak, erőszakos kinevezések történtek, sőt, hogy ezen rakonczátlansággal járni szokott ingerültség Magyarországon már is rablással és öldökléssel határos vérengző összeütközéseket idézett elő.

Ti tudjátok azon bántalmat, melly királyi házunk egyik fönséges tagján, kir. helytartónk főherczeg Istvánon, az ismételt törvényellenes kihágások szinpadául magát odaengedő Zágráb városban a köztéren a bán szeme láttára gazmódon elkövettetett; tudnotok kell, valljon büntetés alá vonta-e a vétkeseket?

Nektek lehetetlen nem tudnotok, hogy ő a törvényes rend helyreállitása végett királyi biztosunkul kinevezett báró Hrabovszky János belső titkos tanácsosunk és altábornagyunktól a tartozott engedelmességet valósággal megtagadta.

Álhirek által netalán tévutra vezérlett alattvalóink sorsán atyailag aggódván, megkisértjük az utolsó lépést, mielőtt ezen vádakat meghallgatnók, s a vádlottnak maga igazolására személyes alkalmat adánk, midőn őtet az általa királyi megegyezésünk nélkül, mit a törvény kiván meg, f. évi junius 5-kére kihirdetett tartománygyülésnek visszahivására, saját kezünkkel irt parancsunkban felszólitottuk, s neki a horvátországi zavarok kiegyenlitése tekintetéből, hogy udvarunknál személyesen megjelenjék, megparancsoltuk.

Jellachich azonban sem ezen parancsunknak, sem előbbi rendeleteinknek nem engedelmeskedett, és sem a tartománygyülést vissza nem hivta, sem a kiszabott időre udvarunknál meg nem jelent.

Miután az ellene emelt vádakhoz ezen legfelsőbb parancsunk iránti konok engedetlenség is hozzájárult, nem vala számunkra egyéb teendő, mint megsértett királyi tekintélyünk helyreállitása s a törvények fentartása tekintetéből belső titkos tanácsos- és altábornagyunkat b. Hrabovszky János hivünket, kir. biztosunkul kiküldenünk, hogy ezen törvényellenes eljárásokat vizsgálja meg; báró Jellachich Józsefet netalán létező büntársaival együtt a vádnak megfelelő perbe fogassa, s őtet, mig csak magát teljesen nem igazolandja, báni méltóságából s minden egyéb katonai tisztségéből tegye le, titeket szigoruan intve, hogy mindazon kihágásoktól vonjátok vissza magatokat, mellyek koronánktóli szakadásra czéloznak, a törvényhatóságoknak pedig hasonló büntetés alatt megparancsolva, hogy báró Jellachichchal vagy netalán létező vádtársaival a

hivatalos érintkezést azonnal szakasszák meg s királyi biztosunk rendeleteinek feltétlenül engedelmeskedjenek.

Horvátok és szlavoniták! Királyi szavunk kezeskedik nemzetiségtek- és szabadságtokról s igazságos kivánataitok megadásáról; ne adjatok tehát hitelt azon ámitó balsuttogásoknak, mellyek által benneteket jogellenes czélok kivitelére tántoritani, hazátokat pedig rabszolgaságra s végtelen nyomorra juttatni akarják.

Hallgassatok királytok jótakaró szavára, melly hozzátok szól, hallgassatok királytok szavára, ki nemzetiségteket és jogaitokat királyi hatalmával mindenkor fogja védelmezni, de a ki szinte szilárdul elszánt, magyar koronájának és a törvényeknek tekintetét akármiféle megtámadás ellen egész erejével fentartani.

Tartsátok tehát magatokat szorosan a törvényes engedelmességhez s a nekünk tartozott hűséghez; ne árasszatok hazátokra, magatokra és gyermekeitekre engedetlenségtek által inséget és nyomort; mutassátok meg ezen megnehezült időkben, hogy ti fönséges házunknak még mindig a régi hivei vagytok.

Ezen szózat közzétételére és terjesztésére ezennel felhivunk minden hű alattvalót. Kelt Innsbruck városunkban, junius 10-dik napján 1840. Ferdinand, s. k."

A határőrökhez: „Mi első Ferdinand, isten kedvező kegyelméből austriai császár, Magyar- és Csehország apostoli, ugy Horvát-, Tót-, Dalmát-, Galliczia- s Lodomér-országok e néven ötödik királya, Ráma-, Szerb- és Bolgárország, nem különben Lombardia, Velencze, Illiria és Jeruzsálem királya, Austria főherczege sat. adjuk ezennel tudtokra határőreinknek:

Miután mi hajlandóknak éreztük magunkat, hogy Magyarországunknak és a hozzákapcsolt Horvát- és Tótországnak saját s Budán székelő felelős ministeriumot adjunk, a ti hazátok jobb kormányzása s ügyeitek gyorsabb elintézése tekintetéből egyuttal arra is elhatároztuk magunkat, hogy az ugymondatott határőrvidéket ezen ministeriumnak, melly minden tetteért nekünk és az egész országnak felelős, alárendeljük, s jövendőben minden parancsainkat nem a haditanács, hanem fönséges főherczeg István, Magyarország nádora s királyi helytartónk és a magyar hadügyministerium utján juttassuk hozzátok: ezen parancsok iránti hódoló készségül tehát mutassátok hozzánk továbbra is azon engedelmességet, mellyet irántunk és a haza iránt eddigelé olly hű szófogadással bizonyitottatok.

Határőrök! Szivünknek jól esik, hogy nektek kitartó hűségtek és vitézségtek velünk annyiszor éreztetett bizonyitványiért a méltó jutalmat megadhatjuk.

Miután ti nemzetiségtek, vallástok és nyelvetek sérthetlensége felől általunk és az ország alkotmánya által örök időkre biztositva vagytok, királyi helytartónknak és magyar ministeriumunknak

egyuttal szent kötelességévé tettük, hogy kivánataitokat meghallgassák, a mire szükségtek van, megismerjék, s benneteket azután, mindazon könnyitésekben és kedvezményekben haladéktalanul részeltessenek, mellyek az uj törvényekkel és katonai kormányzások természetével összeférők, és a mellyben a kapcsolt országok számára adott alkotmány által minden hű polgár egyaránt osztozik; másrészről azonban titeket is felszólitunk, hogy kir. helytartónknak és a magyar ministeriumnak, mint jelenleges alkotmányszerü organumainknak, mindenkor és mindenben szótfogadjatok, s ellenszegülés által a magatok s maradékaitok javát koczkára ne tegyétek, s császári házunk iránt mindenha mutatott tántorithatatlan ragaszkodástok historiai hirét be ne szennyezzétek. Királyi helytartónknak és magyar ministeriumunknak továbbá kötelességében álland, egyházi szolgáitoknak jobb és biztosabb állásáról, nemkülönben nemzeti iskoláitoknak felvirágozásáról haladéktalanul gondoskodni, s végre a katonai községekkel s minden egyéb, a határőrvidékeken lakó polgárokkal mindazon alkotmányos szabadságokat megosztani, mellyekkel az ország többi városai és polgárai törvényesen meg vannak örvendeztetve.

Végzetre tudtotokra adjuk, miszerint Mi altábornagy és tótországi hadi főkormányzónkat, báró Hrabovszkyt, Horvát- és Tótországban biztosul kineveztük azon meghagyással, hogy a magyar koronátóli elszakadásra czélzó bujtogatások, különösen pedig báró Jellachich József horvátországi bánnak, mind világos utasitásainkba és parancsainkba, mind a törvényekbe ütköző magaviselete felett tartson nyomozást, kit Mi ezeknél fogva addig, mig magát teljesen nem igazolandja, a báni méltóságtól és mindenféle katonai tisztségtől felfüggesztünk, s nektek ezennel megparancsoljuk, hogy báró Jellachich Józsefnek semmiben ne engedelmeskedjetek, ellenben báró Hrabovszky cs. kir. altábornagyunknak feltétlenül mindenben szót fogadjatok. Kelt Innsbruck városunkban, junius 10-én. 1848.

Ferdinánd s. k.“

VII.

Térjünk át az erdélyi dolgokra.

A magyar ügy ege itt is borulni kezdett. A szász- és oláhok közt bujtogatók ütötték fel fejöket, kiknek „nem kell unio“ volt jelszavuk. De főbb bujtogatók mindenesetre a szászok voltak, kik az oláhok miveletlenségét igen fel tudták használni. Nagyszerü Romaniával kecsegtették az eddig elnyomott népfajt és boszura igerlék.

E czélból Balásfalván nagyszerü népgyülést tartottak, mellyben a „román“ nép kivánatait constatirozták. Több mint 10,000 ember gyült oda. Hogy mind e dolgoknál a monarchia érdeke volt a palást, mellyel takaróztak, emliteni is fölösleges.

A szászok- és oláhoknak ezenben a kir. udvarba küldött deputatiójuk semmi eredményt sem tudott felmutatni. Jelesen az előbbiek, (s az utóbbiak is ehez hasonlót) köv. választ nyerék:

„Miután erdélyi nagyfejedelemségemnek Magyarországgali egybekapcsolása az erdélyi rendek által valamennyi szász követek hozzájárulásával egyhangulag elhatároztatott és általam meg is erősittetett volna, ezáltal pedig Erdélyben levő szász alattvalóimnak sem nemzetisége, sem pedig szabadalma veszélyeztetve, sőt inkább megszilárditva és megerősitve volnának, örvendek önöknek nyilvánithatni, hogy aggodalmaik alaptalanok, és én önöket azon fogadással bocsátom utnak hazájukba, hogy az én hiv szászaimat, valamint eddig, ugy ezután is jogaikban és szabadságaiban oltalmazni fogom, kiket kir. kegyemről és indulatomról biztositok."

Az országgyülés máj. 28-ára csakugyan összeült.

Kir. biztos b. Puchner erd. főhadiparancsnok volt.

Második ülésének, mellyen kimondta az uniot, részletei sok tekintetben közlésre méltók.

Reggel 10 óra volt.

Zaj, mozgalom, élénkség mindenfelé, minden mutatta, milly nagyszerü nap elébe néz.

Az utczákon csoportosuló tömeg a tegnap érkezett szebeni követek ellenvéleményéről beszélt. Sokan szenvedélyes kitörésektől tartottak.

Már jókor reggel el voltak foglalva a karzatok, s a terem csarnokain és monostorutczán kiszorult sokaság tolongott.

A fuladásig megtölt terem a legmeglepőbb látványt nyujtá. A karzatokon kokárdák, tollak, zászlók lobogtak, s a hallgatóság arczán a legfeszültebb várakozás ült.

A terem jobb részén külön állvány emelkedett a nők számára, de ennek is egyik része férfiaktól lőn elfoglalva.

A trón mellett balfelől a királyi hivatalosok padjai huzódtak el. A mult 1847-ik országgyülés hősei közül egyet sem lehete itt látni. Helyettök egy szegletet a hallgatóságtól helyéről kiszoritott pesti küldöttség foglalt el, mint képviselője Magyarhon rokonszenvének.

Jobbfelől a követi padokon Erdély népszerű férfiai állottak. A trónnal szemben a taxalis és szász követek. Középen a kir. táblától körülült asztal s az utolsó elnöki szék.

Az ajtóknál nemzetőrök állottak, mert a kiszorult sokaság mindegyre betolakodott. Mint méhkas, zúgott a terem.

A falakon Magyarhon czimere, „éljen a király, nádor, m. ministerium" feliratok diszlettek.

Tiz óra után gyülekezni kedenek az országgyülési tagok. Riadó éljennel fogadja a terem régi kedveltjeit. Midőn Wesselényi M. be-

lép, szünni nem akaró örömzaj keletkezik; ugyanez történik Lemény megjelenésekor is.

A terem megtelik. Alig van egy talpalatnyi szabad tér. Az utczán „éljen az unio!“ kiáltás harsog.

Az elnök megnyitja a gyülést.

B. Wesselényi Miklós rövid és velős szavakkal felhozá, mikép jelen körülmények közt Erdély egyik mulhatlan teendője az unio.

„Unio“ harsoga a terem negyedórahosszant s viszhangozá a tömeg, melly az utczai tért elfoglalá.

Ekkor Szász Károly feláll s elnöki kijelentést kér. Kemény Domonkos felszólitja azokat, kiknek aggodalmok van, hogy szóljanak.

Minden szem a szász követek felé fordul. Siri csend ujra, s feszült várakozás.

A brassói követ feláll s a többek közt igy szól: „Az uniot a pragmatica sanctio épségben tartása mellett küldőim nevében pártolom.“

A szász követek iszonyu éljen közt mindnyáján felállanak s az örömben ittasult gyülésnek meghajtják magokat.

Kemény Dénes hosszan beszélt az unio czéljáról, hasznairól, elmondta, mit várhatunk tőle, s felfejté, hogy a bujtogatott népnek ez az egyetlen üdve Beszéde egyik részében a szászokra és oláhokra vonatkozott.

Erre Schmidt szebeni követ alaptalanoknak nyilvánitja mindazon rágalmakat, mellyek a szászokról keringenek. Tetszészaj. Feléjök hire volt, hogy itt a szász követ élete nincs bátorságban. „Én nem hittem s annak legnagyobb bizonysága, hogy itt vagyok.“

Kün a nép Schmidt és Lemény nevét kiabálja, a kik is lemenének.

Köszönte a szász nemzet nevében a magyar nép üdvözletét. Elbeszélte azt is, mint nyilatkoztak a teremben, sat.

Lemény püspöknek egy széket hoztak, s a pátriarchakinézésü tisztes ősz arra felállva, ihletessen szólalt meg. Az oláh nemzetnek személyébeni megtiszteltetését kedves üdvözlettel viszonozta. Egyességre, a haza- és királyhoz hű ragaszkodásra hivta fel a tömeget, ugyanezt igérvén az oláh nemzet részéről is. „Éljenek az oláhok, szászok,“ hangzott mindenfelől, s diadalmenettel kisérte be a nép őket a terembe.

Még némi szónoklatok után a kormányzó kimondja az összes akarattal elfogadott uniot.

Az unio iránti t. czikk. köv. leirat által szentesitteték:

„Első Ferdinánd isten kegyelméből stb. Méltóságos, tisztelendő, nagyságos stb. Erdély nagyfejedelemségünknek Magyarországgal egygyéalakitásáról szóló és általatok hű kk-ink és rr-ink által, f. évi pünkösdhava 30-án kelt alázatos felirástok mellett megerősités végett előnkbe felterjesztett törvényjavaslatot általánosan kegyelmesen

megerősitettük, mellyet ezennel olly meghagyással küldünk vissza, hogy azt legfelsőbb királyi megszentesitésünk végett fölségünk elébe felküldeni siessetek.

Kiknek többire császári királyi kegyelmünkkel kegyesen hajlandók maradunk. Kelt Innsbruck kir. városunkban, szent Ivánhó 10-dik napján, az urnak ezer nyolczszáz negyvennyolczadik, országlásunknak pedig tizennegyedik évében."

VIII.

Az alvidékek közül Karlowitz tája volt az első, melly mozogni kezdett.

Jun. 8-án a mozgalom már kitörésre fajult. Fegyveres ellenállásról eddig szó sem volt, de kik alant a dolgokat intézték, látták, hogy itt más mód nincs megkezdett müvöket folytathatni, mint épen ez.

Azon éjjel ugyanis több mint ezer ember Tittelbe ütött, hol a csajkás zászlóaljjal fraternizált s bizonyos Joannovits vezérlete alatt nyolcz ágyuval Ó-Becse felé ment, utjokban az elégületleneket magokhoz véve, kikkel számuk csakhamar 7000-re nőtt.

Estve a római sánczokban Nagy-Kodniczára értek, s az őskor e mesésszerü hagyományai mögött bivouquiroztak.

Készületlen gyülevész felbujtatott nép volt azon időben. Kevés de ügyesen felhasznált erő is megtörhette volna azt. E helyett azonban első megtöréséről nem gondoskodának. Hannover-huszárezredes Kiss Ernő küldetett ellenük, de igen kicsiny erővel.

Hrabovszky kir. biztos ezenben átlátta, hogy az egyes helycsapatok elleni küzdelem mire sem vezet. Elhatározta egy merész csapással tövében megingatni, s ha lehet kiirtani a keletkező vendéekat.

Karlowitzban ugyanis gyülés tartaték, azonkivül ottan volt a még májusban alakult szerb központi választmány. Körülbelől 6,000 szlávajku jobbadán fegyveres ember lehetett ottan jelen.

Ezt akarta Hrabovszky szétverni.

Jun. 11-én reggeli 6 órakor sokkal csekélyebb számu erővel megtámadá. Kemény golyózáporral fogadtaték. Késő estig tartott az eredmény nélküli vérontás, lövöldözés, mellynek következtében Karlovitz egy része lángok áldozata lett.

Ezenben a rácz erő folytonosan nőtt. Tittelből ágyuk vitettek át, s a sereg száma csakhamar 15,000-re szaporodék.

Hrabovszky átlátta, hogy illy erő ellen, melly kellő vitézséggel megsemmisithette volna őt, hasztalan védené magát. Jun. 16-án tehát egy proclamatiót bocsáta ki a római sánczokbani határőrökhez, mellyben nekik mint félrevezetetteknek bocsánatot igér, s egyszersmind 14 napi fegyverszünetet kötött.

Ezen rácz mozgalom élén Stratimirovich állt, egy rajongó fiatal ember, ki inkább a körülményeknek, mint önmagának köszönheté a kivivott eredményeket. Lefoglalá a titteli fegyvergyárt, lőporos szekereket, ágyukat, az arra járó gőzösöket sat.

E harcz kezdeténél sajátságosabb valamit találni is alig lehet!

Mindkét oldalon egy fanatizált nép, mellynek egyike mint másika a monarchia nevében s érdekében harczolt.

Mindkét oldalon küzdő cs. kir. hadvezérek, cs. kir. katonák, kik egy urat ismerének, egy egyenruhát hordának.

Eddig egymás mellett állott ágyuk állittattak egymással szembe, egy koronaország fiai onták egymás vérét....... S ugyanazon egy név alatt!

Jun. 22-én alezredes Dreihann a Fehértemplomnál levő ráczokat s hadi készleteket kiadta a ráczoknak.

Ugyanez időben tábornok Ottinger Szeged és Zombor közt felütötte táborát, hogy a rácz mozgalom ellen vezesse rendes és önkéntes katonáit.

Ötödik fejezet.

A parlament és felsőház megnyitása, nádor trónbeszéde, ez utóbbi elnökei. — János főhg sikertelen próbája a magyar és horvát egyenetlenséget lecsillapitani, horvát mozgalmak, Haulik Zágrábba érkezése, dictatorság kikiáltása, Kukulyevich szónoklata, a bán levele Innsbruckból, a bán megérkezése. — Ellenzék a ministeriumban, jul, 11-diki ülés, 200,000 katona s 60,000,000 költség megszavaztatik. — Erdélyi mozgalmak, Janku, a bisztrai tábor, oláhok és fegyverzés, az erd. udv. canc. feloszlatása, b. Vay kir. biztos.

I.

Az 1848-dik év második felének kezdete nevezetes események előhajnalaként tekintendő.

Értem a parlament megnyitását jul. 5-én. Az azelőtti nap előkészitő nemzetgyülés volt. Korelnökül Palóczy s ideiglenes jegyzők választattak.

A lelkesedés, melly minden arczon olvasható volt, az öröm, melly mindenki szemében csillogott, a szokatlan fényes rendezetnek nagyobb innepélyességet kölcsönözött.

11 $^3/_4$ órakor ágyuk dörgése hirdeték, hogy a budai Mátyás palotából a menet elindult.

Az ut a hely szinéig mindenütt nemzetőrökkel s sorkatonákkal volt ellepve, kik közt a menetet Perczel Mór rendőri osztályfőnök vezette.

A ministerek párosával ülve szekérben a nádor után mentek, kit a meghivó küldöttség fogadott s vezetett a terembe.

A roppant tömeg lelkesedését leirni lehetetlen volna.

A ministerek két oldalt állva maradtak; jobbról a ministerelnök, a pénzügyi, a közoktatási és a közlekedési, balról: a belügy-, a kereskedelmi, igazság- és hadügyi ministerek.

A ház tagjai, ugy a jelenvolt felsőtáblai tagok, az érkezőket állva fogadák.

Az örömzaj lecsillapultával ő fönsége ekként szólt:

„Fölséges urunk királyunk, hű magyar népének országgyülését

folyó hó 2-ára méltóztatott kegyelmesen összehini. Atyai legkegyelmesebb szándoka volt, ez országgyülést ön felséges személyében megnyitni s vezérleni. De hű népeinek mély fájdalmára sulyos betegség gátolja ő fölségét ezen atyai szándokának teljesitésében; s legkegy. kir. rendelete által én vagyok megbizva, hogy felséges nevében és személyében ezen országgyülést megnyissam.

Általadom tehát ezen kegy. kir. rendeletet, s általadom ezennel ő fölségének azon kegy. kir. rendeletét is, mellyben ő fölsége, legkegyelmesebb urunk királyunk, az ország rendeinek kegyelmesen tudtokra adja, hogy addig, mig betegsége általi akadályoztatása tart s e miatt hű magyarjai közt meg nem jelenhet, Magyar- s veleegyben Erdélyországban és minden Magyarországhoz kapcsolt országokban, ide értve a határőrvidékeket is, fölséges királyi személye képviselőjének engem méltóztatott kegyelmesen kinevezni."

Ekkor a belügyminister felolvasta a kir. rendeletet.

Ő fönsége pedig ekkép folytatá:

„Én tehát ő fölségének, dicsőségesen uralkodó királyunknak, ötödik Ferdinándnak fölséges nevében és személyében a jelen országgyülést ezennel megnyitom.

Az országnak rendkivüli körülményei tették szükségessé, hogy nem várva mindazon javaslatoknak s intézkedéseknek előkészitését s bevégzését, mellyeket ő felsége felelős ministeriumának a közelebb lefolyt országgyülés rendeleténél s megbizásánál fogva előkésziteni s bevégezni kell vala, ezen országgyülés haladék nélkül összehivassék. — Horvátországban nyilt lázadás van; — Magyarország aldunai vidékén fegyveres csoportok zavarták meg az ország békéjét; s valamint ő felségének legforróbb óhajtása, hogy a polgári háboru elkerültessék, ugy más részről meg van győződve ő felsége, hogy a nemzetnek összegyült képviselői gondoskodásuk első és legfőbb tárgyának tekintendik mindazon eszközöknek előállitását, mik a megzavart békének helyreállitására s a magyar szent korona épségének megóvására s a törvények sérthetlen szentségének ótalmára szükségesek.

Az ország védelme s pénzügye lesznek tehát azon főtárgyak, mellyekre a jelen rendkivüli körülmények között, ő felsége nevében, a nemzet képviselőinek figyelmét s gondoskodását különösen felhivom.

Ő felségének felelős ministerei elő fogják terjeszteni az e tárgyakra vonatkozó javaslatokat. Biztosan reméli ő felsége, hogy a nemzet képviselői gyorsan és czélszerüen fognak intézkedni mindazokról, miket a honnak biztossága s boldogsága mindenekelőtt megkiván.

Fájdalmas érzéssel s legmélyebb nehezteléssel értette ő felsége, hogy ámbár ő az ország minden lakosainak boldogságát mindenkor atyai szivén viselve, ön kegyes indulatának sugallatát követte akkor,

midőn a legközelebb lefolyt országgyülésen hű magyar nemzetének kérelmére legfelsőbb királyi helybenhagyásával szentesitette azon törvényeket, mellyek a hon jobblétének felvirágzására a kor igényei szerint szükségesek valának; találkoztak mégis, különösen a kapcsolt országokban s Magyarországnak aldunai vidékén roszakaratu lázitók, kik az országnak különnyelvü s vallásu lakosait álhirekkel s rémitésekkel egymás ellen ingerelték, s azon álkoholmánynyal, mintha az emlitett törvények nem ő fölsége kir. akaratának szabad kifolyásai volnának, arra izgatták: hogy a törvények rendeletének s a törvényes hatalomnak tettlegesen ellenszegüljenek; sőt némellyek annyira vetemedtek lázitásaikban, hogy a tettleges ellenszegülést, ő felségének s fölséges kir. házának érdekében, ő felsége, vagy királyi háza tudtával s elnézésével történteknek hirdetgették. — Az ország minden nyelvü és vallásu lakosainak megnyugtatására tehát, felséges urunk királyunk legkegyelmesebb különös meghagyása folytán s fölséges nevében és személyében ezennel kijelentem: hogy ő felsége erősen s változhatlanul el van határozva, magyar kir. koronájának egységét s épségét minden külmegtámadás ellen kir. hatalmával megvédeni s az általa szentesitett törvényeket mindenkor sértetlenül fentartani. S a mint egyrészről ő fensége a hon polgárainak törvény által biztositott szabadságát senki által csonkittatni nem engedi: ugy másrészről mind ő maga mind királyi házának minden tagjai szigoruan kárhoztatják azoknak vakmerőségét, kik bármelly törvényelleni cselekvést vagy a törvényes hatalom iránti engedetlenséget, ő felsége legmagasabb akaratával megférhetőnek vagy épen királyi háza érdekében történhetőnek merik állitani.

Erdélyországnak Magyarországgali egybeolvadását a legszivesebb atyai indulattal szentesitette ő felsége, azért is, mert ezáltal igazán kedvelt hű magyar- és erdélyországi népének buzgó óhajtását teljesithette; de azért is, mert az ekképen egybeforrt két ország most már egy országgá alakulva, erejének, felvirágzásának egyesült kifejlődésével még erősebb támasza leend a trónnak és szabadságnak. Ő felségének magyar ministeriuma elő fogja terjeszteni mindazokat, mik ezen már megtörtént egybeolvadás részleteire nézve a törvényhozás által még elintézendők.

A külviszonyokat illetőleg: a lombard-velenczei királyságban, hol a sardiniai királynak s némelly más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges sergei is harczczal támadták meg ő felségének seregeit, a háborut bevégezni nem lehetett. — Minden egyéb külhatalmasságokkal sértetlenül fenáll a békes egyetértés, mellynek állandóságán annyival kevésbbé kételkedik ő felsége, minthogy fejedelmi legfőbb gondjai közé számitotta mindenkor, semmit el nem mulasztani, mi királyi széke méltóságának s hű népei biztosságának és jogszerü érdekeinek sérelme nélkül a külhatalmasságokkali békes egyetértést szilárdithatja, s méltán reméli, hogy valamint ő más

hatalmasságok belviszonyaira nézve a nem-avatkozás elvét követi, ugy ezen nem-avatkozás a külhatalmasságok részéről is teljes mértékben fog viszonoztatni.

Nem kételkedik ő felsége, hogy az országgyülés a királyi széknek és alkotmányos szabadságnak elválaszthatlanul egyesült érdekében haladék nélkül fog intézkedni mindazokról, miket a hon java olly igen sürgetőleg kiván. — Én pedig ő felségének legmagasabb meghagyását teljesitem, midőn az országgyülést s az egész hű nemzetet felséges urunk királyunknak legmagasabb kegyelméről s atyai legszivesebb indulatáról bizonyosokká teszem."

A trónbeszéd után, mellynek több helyei kitünő tetszéssel fogadtattak, a ministerelnök ő felsége nevében az országgyülést megnyitottnak nyilvánitván, a nádor s királyi helytartó, a ministerium és udvara kiséretében, miként jött, riadó éljenekkel üdvözöltetve eltávozott."

Ugyanez nap a felsőház is megnyilt. Elnöke b. Majláth György, alelnöke b. Perényi volt.

Népképviseleti parlament s felsőház együtt furcsa ellentét, oka ennek azonban, hogy a felsőházat, mint magyar oligarchai institutiót, a nemzetiség palladiumaul meg akarták tartani.

II.

A magyar és horvát viszonyok kiegyenlitésére főhg János nyert bizományt a király által. E bizománynak azonban semmi eredménye sem lőn.

A bán eltávozása után a horvátok sajátságosan kezdettek mozogni. Kilátszék ebből, hogy támadásuknak kezdetben egészen más tendentiája volt, mint a monarchia érdekét fentartani, s ha néhány főnöknek ez volt is jelszava, de nem a tömegé.

A Zágrábba érkezett Haulik püspököt a legnagyobb innepélylyel fogadták. De sokkal fontosabb volt az ezutáni tartományi gyülés:

„Jun. 21-n reggel hire futott, hogy a bán hivatalából letétetett. Mindenki feszült figyelemmel várta a délután 4 órára kitüzött tartománygyülést. Megnyitásakor Lentulay elnök egy iratot adott át a jegyzőnek, Karloviczról a szerb bizottmánytól küldöttet, ekkor Verbanich ügyvéd rögtöni határozathozatalra kérte fel a rendeket az iránt, hogy a mint hitelesen tudja, Magyarországból sürgöny küldetett volna Turopolyára Pogledichhoz, s ezt a postatiszt kiadni vonakodik. Azonnal elrendeltetett: Pisachich György szolgabiró vezérlete alatt egy zászlóalj nemzetőrség rögtön menjen a postára, s erőhatalommal is vegye el a levelet; hogyha pedig a levél már tovább küldetett, menjen két biztos katonai segélylyel s előfogattal a goriczai postára, és ha már itt sem találnák, menjenek Pogledich

házára azon nyilatkozattal, hogy ha ki nem adja, azt fegyverrel is elveendik.

Alig mentek ki a biztosok a teremből, a mint Havlicsek berohan s hozza a sürgönyt, mellyet saját kezével ragadott el az országuton lovagló hirnöktől, s a tárczával s több más levelekkel együtt az asztalra veti. Mindezek olvasás s köröztetés végett átadattak az elnöknek. Ezután olvastatott a szerb irat.

Ebben értesités tétetik a karloviczi ütközetről, gyors segedelem kéretik, és mondatik, hogy Hrabovszky tábornok a hivatalától megfosztott bán elleni vizsgálatok tételére kir. biztosul lépett föl, a nélkül, hogy a kir. rendeletet közlötte volna.

Már maga is ez irat hatalmas zajt gerjesztett a gyülésen; ez azonban akkor érte legfőbb fokát, midőn az időközben felbontott sürgönyből az elnök, a kir. szózatot s a határőrökhöz intézett proclamatiót kivevé s felolvasás végett átadá. Ezek felolvasása után szörnyü zaj támadt. Verbanich szólott először; rövid bevezetés után felkiáltva: „prodanismo, vidanismo, prevarenismo“ „el vagyunk árulva.“ S fölhivá az egész nemzetet rögtöni fölkelésre a magyarok ellen, kivánta, hogy Zágrábban s minden városokban és falvakban azonnal félreverettessenek a harangok, taraczk- és ágyulövések tétessenek, és mindenki talpon legyen; a vonakodókat le kell szurni, a királyt pedig a nemzet árulójául ki kell ünnepélyesen jelenteni. Zsivió! helyes.“

Utána Kukuljevich szónokolt, ki egy 8 pontu kivánatot terjesztett elő, mellyben a király letételét s dictatorság kikiáltását kivánta. S mindezt 3 kicsiny megye néhány excentricus embere! S valóban Verbancsics ki is nevezett egy bizottmányt.

Az illy nagy zajjal kezdett mozgalomnak furcsa vége lőn. Ugyanis a bánnak egy levele érkezett, mellyben tudatja, hogy főhg Ferencz Károly által nagy kitüntetéssel fogadtaték, a nép pedig fáklyás zenével tisztelte meg. Melly is rögtön placat által közhirré tételék.

Jun. 29-én a bán is megérkezett s a lehető legnagyobb innepéllyel fogadtaték.

Megérkezése által az ingerült kedélyek teljesen lecsillapultak.

A ráczok pedig jun. 30-án Sz. Mihály községet kiprédálván s fölégetvén, Alibunáron kezdettek toborzani s erőt gyűjteni.

III.

A parlamentben ezenben a ministerium ellen ellenzék kezdett alakulni. Vezére Nyári Pál volt, főbb tagjai Madarász László és Perczel Mór. Ez a ministeriumnak a rácz és horvátok irányában követett politicájával elégületlen vala, s annak megváltoztatását akarta minden áron eszközölni.

A nemzetgyülés legnagyobb momentumai egyike jul. 11-én volt.

„Kossuth hosszu éljenzések közt a szószékre lép. Uraim! (Felkiáltások : üljön le) engedelmet kérek, ha majd ki fogok fáradni. Midőn a szószékre lépek, hogy önöket felhivjam, uraim : „mentsék meg a hazát,“ e percznek irtózatos nagyszerüsége szoritva hat keblemre. Ugy érzem magamat, mintha isten kezembe adta volna a tárogatót, melly fölkiáltsa a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyöngék, örök halálba sülyedjenek; ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek. Ugy áll e perczben a nemzet sorsa. Uraim! önök kezében, és isten kezökbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halálát is. Önök határozni fognak. De épen, mert a percz illy nagyszerü, feltettem magamban, nem folyamodni az ékesszólás fegyveréhez. Lehetlen nem hinnem, lehetlen meggyőződve nem lennem, hogy bármiben különbözzenek is a vélemények e házban, a haza szent szeretete, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának ollyan érzete, hogy azért utolsó csepp vérét is kész a ház feladni : mindnyájunkkal közös. (Éljen.) És a hol ezen érzés közös, ott nem kell buzditani, ott a hideg észnek kell az eszközök között választani csak. Uraim! a haza veszélyben van. E szót elég volna tán száraz ridegen kimondani; mert hiszen a homály a szabadság napjának felvirultával lehullott a nemzetről, és önök látják, miként áll a hon. Önök tudják, hogy az országban dispositiójukra levő sorkatonaságon kivül közel 12,000 önkénytes honvédsereg állittatott. Önök tudják, hogy a törvényhatóságok föl voltak szólitva a nemzetőrségi seregek mobilisatiójára, miszerint legyen erő, képes megvédni a hont, megtorolni a bünt odalent a széleken. És e felhivás a nemzetben viszhangra talált. Ha a nemzet nem érezte volna, hogy veszély van, nem talált volna nála viszhangra. Ez maga elég mutatványa annak, hogy a veszélynek érzete közös. De én azért mégis ugy gondolom, hogy köteles vagyok önöknek uraim nagyobbszerü vonásokban csak, és ezuttal nem minden apró részleteiben a haza állapotának némi rajzát előterjeszteni.

A mint a mult országgyülés szétoszlott, és az első felelős magyar ministerium hivatalába lépett, üres pénztárral, fegyver nélkül, honvéderő nélkül: lehetlen volt mély fájdalommal nem éreznie a nemzet állapotának irtózatos elhanyagolását. Én egyike voltam azon számosoknak, kik éveken keresztül figyelmeztették a hatalmat és figyelmeztették a nemzetet: legyen igazságos a nép iránt; mert késő lesz egyszer. Talán még a hazafiuságnak közös érzete és a közös lelkesedés a késő szót s annak egész sulyát fejünkről elhárithatja. De annyi bizonyos, hogy elkésett a nemzet és a hatalom az igazságosságban; s mivel ezen percz elkésett, azon percz, mellyben először volt igazságos a nép iránt, bomlásnak inditotta a népi viszonyokat. Ezen viszonyok közt vettük át a kormányt, megtámadtatva árulás, pártütés, reactionális mozgalom és mindazon szenvedélyek által, mellyeket átkos örökségül hagyott reánk Metternich politi-

kája. Alig voltunk a kormányban, sőt még csak össze sem jöhettünk mindnyájan, már a leghitelesebb tudósitásokat vettük arról: hogy a pánszláv mozgalmak a felvidéket nyilt lázadásba boritani szándékoznak nemcsak, hanem a napot is kitüzték már, mikor törik az ki Selmeczen. Nagyobbszerü vonásokban akarok csak szólani: azért itt megállapodom, és csak annyit mondok, hogy a felföld nyugodtan van. De ezen nyugalom nem a biztosságnak nyugalma, és meglehet, sőt valószinü, hogy ez tüz, melly a hamu alatt lappang. Az ország közepén maga azon magyar faj között is, melly életrevalóságát amott a drávavonalnál és az ó-kéri tábor táján mindennap mutatja, nehéz volt a népnek a hosszas szolgaság után megbarátkozni a szabadság eszméjével, és tájékozni magát annak első viszonyai közt; mert nem hiányoznak bujtogatók, kik a népben aggodalmat költöttek, még azon nem mondom adományok, hanem igazságok iránt is, mellyeket a mult országgyülés neki megadott. 9 hét mult el azóta; az ország belje nyugodt, s a magyar faj áldozatra kész, önként, nem kényszeritve viszi életét oda, hova fölszólittatik.

Hovátország nyilt pártütésben van. Sok évek folytak le azóta uraim! mióta e hazában nem egy, nem két ember figyelmezteté a hatalmat, hogy midőn az illir bujtogatásokat szitogatja, szitogatja mondom, s nemcsak elnézi, kigyót ápol kebelében, melly az uralkodó háznak vesztét fogja maga után következtetni. Azt gondolták azon urak ott lent, hogy mivel a lázas állapot, mellyben Europa van, megingatta az országnak minden oszlopait a fönlevő viszonyokra nézve, már most büntetlenül nyilt pártütésben törhetnek ki. És, uraim! hogy e pártütésre a magyar valamelly alapos okot szolgáltatott volna, e perczben is, nem tekintve azt, hogy pártütés van, felszólitanám önöket, legyenek Horvátország iránt igazságosak, és hogy igazságosak levén, nem fegyverrel, hanem az igazság szent szavával, annak megadásával csillapitsák le a lázadást. Igy levén lelkesitve, kötelesnek érzem magamat egy futó pillanatot vetni Horvátországnak Magyarország irányábani viszonyaira. Önök előtt tudva van uraim! hogy a nemzet még azon időben is, mikor a különösen kegyelt kiváltságosoknak osztotta a maga jogait, Horvátországot minden jogokban részesitette. Nem volt e nemzetnek Árpád korától egy joga sem, mellyet, mióta Horvátország velünk kapcsolatban van, vele a nemzet meg ne osztott volna testvériesen (igaz); és nemcsak, de midőn megosztott vele minden jogot, azonkivül még adott neki, e nemzetnek, magunknak terhére különös kiváltságokat. Azt látom a historiában uraim! hogy egy nagy birodalomnak egyes része nem részesül a közös jogokban ugy, mint Irland nem mindenben, mivel Anglia bir; — de hogy egy nemzet tömege, a nemzetnek nagyobb része önmagát tagadja ki jogokból egy bizonyos kevesebbségnek kedveért, — ezen nagylelküségre példát csak Magyarhon adott a horvátok irányában (igaz). Tehát hol van a multban azon ok, mi-

nél fogva, ha már a haza megmentésére fegyvert fogunk is kezünkbe, szivünkben érzeni lennénk kénytelenek, hogy a pártütést mi provocáltuk. A multban erre ok nincs. Vagy talán a legközelebbi országgyülés, melly uj időszakot nyitott e nemzet életében, tett változtatást a régi viszonyokon? Azt mondom, nem. A melly jogokat kivivtunk magunknak, nekik is kivivtuk. A melly szabadságot a népnek megadott a hatalom, az országgyülés Horvátország népének is megadta; a melly kármentesitést az itteni nemességnek resolvált Magyarország, saját erszényének rovására, mert a parányi Horvátország nem birja, az ő kármentesitését is elvállalta. És a hol nemzetiségi tekintetben, nem jól felfogva bár és hibásan képzelve, de mégis aggodalom volt, annak megnyugtatására hatott, midőn kimondotta a mult országgyülés, hogy a horvátoknak közéletökben saját hazájukban, saját törvényhatóságaikban, nyelvökkel, saját szabályaik következtében is élni tökéletes joguk van. Municipális jogaikat nemcsak nem csorbitotta, sőt azokat még gyarapitotta. Van-e magasztosabb jog, mint a képviselők választásáról rendelkezni, a melly képviselők hivatva vannak törvényt szabni, szabadságot adni, védeni az országot? és az országgyülés azt mondotta: „ti horvát barátaink! magatok osszátok fel, miképen válasszátok képviselőiteket. Ezáltal municipális állásában és ezen municipális körben nemzeti önállását Horvátországnak a mult országgyülés elismerte. Tehát ha a multban nem volt ok, melly ezen pártütésnek a természeti jognál fogva valamelly szint adhasson, a mult országgyülésnek cselekvényei okot bizonyosan nem szolgáltattak. Avagy talán a ministerium? mi egy lépést tettünk, uraim! miért önöknek felelősek vagyunk. Ha sikerült volna e lépéssel lecsillapitani a fellázadt kedélyeket, örömömre szolgált volna azt megemliteni, hogy azon érzéssel emlitem meg, hogy a ministerium némi részben túlment a törvényen; hanem ment azért, mert lehetlennek látta el nem fogadni a törvény természetes következményeit. Ha az országgyülés elismerte azt, hogy a horvátoknak beldolgaikat saját nyelvükön folytatni joguk van, a ministerium a körülmények szerint hivatva érezte magát arra, hogy nemzetiségöknek ez elismerését a kormánynyali érintkezésekbe is vegye be és ismerje el, midőn azt határozta, hogy velük magyar nyelven és a magyar nyelv mellé egyszersmind az ő nyelvökre forditásban levelez és intézkedéseit ugy küldi hozzájok. — A horvátok a báni hatalomban igen nagy sulyt helyeztek. A mult országgyülés ezen báni hatalmat nemcsak sértetlenül hagyá, hanem annak egyszersmind az ország összes kormányzatábai befolyását biztositotta, midőn törvény által meghivta a bánt, hogy vegyen részt azon állodalmi tanácsban, melly a kir. helytartó körül a nemzet sorsa fölött intézkedik. És a ministerium ennek következtében semmit sem tartott sürgetőbbnek, mint azon bánt, kit az igazságnak és szabadságnak ostora alatt leszállott hatalom lételének utósó perczében átok

gyanánt tolt nyakunkra, hogy megkisértse, valljon nem lehetne-e a kárhozatos reactió ördögét visszaidézni. A ministerium mégis egyáltalában nem vonakodott első perczben is a bánt felszólitani, foglalja el székét István királyi helytartó állodalmi tanácsában, és a ministerekkel értekezzék arról, miképen lehetne Horvátországnak nyugalmát, békejét, csendét biztositani, mik Horvátország azon igazságos kivánatai, mellyek teljesitésére, ha ez a ministerium kezében van, késznek nyilatkozott; ha pedig nincs, késznek nyilatkozott arra, hogy önök előtt inditványt tegyen, és annak elfogadásához állását is kösse. A bán meg nem jelent, makacsul visszautasitotta a felszólitást, s pártütésre támaszkodván, s annak élére vetvén magát, a magyar koronától pronunciált elszakadásnak terén áll. Nem tagadom, hogy Horvátországnak vannak sok részletes sérelmei, mellyek még a mai napig sincsenek orvosolva, de azokat nem a ministerium, nem a nemzet okozta; ezen sérelmek hagyomány gyanánt maradtak reánk a mult kormánytól; a nemzet pedig azon sérelmeket magáévá tette minden időben, s mindent elkövetett orvoslásukért, épen ugy, mint saját sérelmei tárgyában. És az bizonyosan egyike volt a felszólitás okainak, miérthogy Jellachichot, mint ő fölsége által akkor kinevezve volt bánt felszólitottuk, hogy érintkezésbe tegye magát a ministeriummal, hogy rögtön intézkedhessünk a sérelmek megszüntetése iránt, mert a ministerium felhatalmazva, de kötelesnek is érezte magát arra, hogy a hol a törvény sértve van, azt a maga épségébe visszahelyezze. De a bán még csak annak lehetőségét is elvágta pártütés által, hogy a horvátoknak az 1845-ki tartományi gyülésből ő felségéhez felterjesztett kivánataikra nézve a ministerium határozatát velök közölhette volna. És mégis mindezen viszonyok közt, midőn a ministerium nem tájékozhatta magát a körülményekben, nem mulasztott el semmit, mit Horvátország és a határszélek megnyugtatására vélt czélszerünek. A határvidékek képviseleti joggal ruháztattak fel a mult országgyülés által; — nyertek tehát egy olly jogot, mellyel nem birtak soha, mióta a határőrvidék áll. A ministerium annak valósitására nézve nemcsak megtette az intézkedéseket, mellyek hatalmában állottak, hanem egyszersmind keresve kereste az alkalmat, mit tehessen azon népség megnyugtatására; és b. Hrabovszki főhadiparancsnokot, mint kir. biztost megbizta és felhatalmazta, hogy a határőrvidékeknek a föld tulajdonát adja meg, mint meg van adva a magyarföldön lakó urbéri jobbágyoknak. Felhatalmazta arra, hogy a robotokat, mellyek az állodalom irányában ott fennálltak, törölje el. Felhatalmazta arra, hogy az iparnak, kereskedésnek, müvészetnek üzésére szabadságot adjon nekik, mellyel eddig nem birtak; és a szabad költözködést mindenkép könnyitse, és egyszersmind felhivta arra, hogy a nép maga községenként vagy kerületenként válasszon maga közül embereket, kik ide feljővén, tájékozzák a ministeriumot, és

tolmácsolják előtte a népnek ottani kivánatait, ha volna még valami, mit ezenkivül számukra jogszerüen adni lehet, azt a ministerium nyomban megadhassa. S pártütéssel, lázadással feleltek ezen elcsábitott szerencsétlen emberek, ugy, hogy azon jótétemények valósitására sem lehetett alkalom, mellyeket a ministerium hetek előtt megadni elhatározott.

A nemzetiségről már szólottam. A többek közt egyike volt azon vidékek sérelmeinek, hogy a tengeri sóval élő szávai rész a drága istriai sót kénytelen vásárlani, és a siciliai sónak behozatala meg nem engedtetik. Fiuménak ez régi kivánsága volt, s az országgyülés előtt gyakran ismételtetett. Mi megengedtük a siciliai só behozatalát, és a só árát tetemesen leszállitottuk. Szóval semmit egyáltalában el nem mulasztottunk, mit ott a kedélyek megnyugtatására tennünk lehetett, a nemzet szabadsága és jogainak határáig. Mi tehát uraim a horvát pártütést sem a ministerium, sem a nemzet részéről legkevesebb ok által is provocáltnak el nem ismerjük. Hanem hiszen az a különös, ha egy nép kevesli a szabadságot, mellyel bir, s többnek kivivására fegyvert ragad, kétes játékot üz bár — mert az illy fegyvernek két éle van — ezt meg tudom fogni, de mikor azt mondja valamelly nép : nekem sok a te szabadságod, nekem nem kell a mit adsz, hanem megyek görbülni a régi absolutismus járma alá — azt megfogni nem tudom. Pedig a dolog körülbelől igy áll. Mert ugynevezett petitiójukban, mellyet a zágrábi conventiculomból ő felségéhez felküldöttek, egyenesen azt kérik, hogy el akarnak Magyarországtól szakadni, nem a végett, hogy önálló s egészen elszakadt független nemzet legyenek, hanem hogy magokat az austriai ministeriumnak vessék alá. Ez uraim a hajdani Vendée szerepe, mellyet részünkről nem provocált senki, és a fejedelem iránti affectált hűség leple alatt reactionális ármány létezik. Vagy kérdem én, hűség jele-e, nem akarni tartozni a magyar koronához, melly mint symboluma ez ország népeinek, ő felségének és dynastiájának e perczben nemcsak legerősebb támasza, de mondhatom egyedüli biztos támassza. (Helyeslés.) Avagy a hűség jele-e, nem akarni engedelmeskedni a m. ministeriumnak, hanem akarni engedelmeskedni az austriai ministeriumnak, melly erőtlenségében az aulától veszi parancsait, melly annyi erővel sem birt, hogy urát, királyát ősi városában meg tudta volna védeni, hogy földönfutóvá ne legyen. (Helyes.) Kérdem én, nem nagyobb hűség-e a magyar koronától függeni, azon koronától, melly, mint symboluma ezen országnak, azon perczben, midőn a bécsi ministerium gyáva gyöngesége miatt fejedelme ősi várát elhagyja, nem él vissza e perczczel arra, hogy elszakitsa a kapcsot, melly közte és az ősi várából kiüzött fejedelem közt van, hanem egy szivvel-lélekkel arra kérte a királyt : jőjjön közünkbe, támaszkodjék hűségünkre, mi megvédjük a pokol ellen is. (Éljen.) Vagy nagyobb hűség talán azon bé-

csi ministeriumtól akarni függeni, melly, ha volna (mert most nincs) és megkérdeztetnék: ki hát tulajdonkép a te urad, kitől veszed a parancsot: császártól-e, az aulától, a bécsi birodalmi országgyüléstől, vagy pedig a frankfurti Reichsverwesertől? E kérdésekre nem tudna felelni, ki azt sem tudja, hogy fejedelme alá lesz-e vetve a frankfurti gyülésnek, és be fog-e Austria olvadni a nagy Németországba, vagy a kis Bécs fogja absorbeálni a nagy Németországot és ők azt mondják, hogy ők a hűség érzeténél fogva rebellálnak V. Ferdinánd ellen. (Kaczagnak). Azonban őszintén megvallom, miképen a szabadság érzetének a tömegekre nézve olly erős hatását hiszem, miszerint lehetetlen meg nem győződnöm, hogy maga azon affectált hűség is még affectátióban is csak puszta ürügy, melylyel más czélok fedeztetnek; a vezérek részéről fedeztetik a reactionális mozgalom; más részről pedig kapcsolatban van ezen eszme az austriai birodalom szláv alaprai állitásával. Azt mondják; Bécsbe fogunk küldeni követeket: csinálni fogunk a szláv elemnek többséget; Austria megszünik német birodalom lenni, és majd a csehek alól a szláv déli birodalom fogja felütni jövőjét. Ez kétes játék, majd határoz felette alkalmasint Európa, mert ha mi nem birunk felette, európai kérdéssé válik; de annyi bizonyos, hogy ezen combinatió, ha huz valamit maga után, az austriai háznak vesztét huzza maga után. Erről nincs kétség.

Elmondottam uraim önök előtt, mit tettünk a horvát nemzet irányában a megnyugtatásra. Még egy lépés van, mellyet emlitenem kell. Azt láttuk minden jelekből, hogy ha István főherczeg királyi helytartó s nádor parancsol, és a magyar ministerium rendelkezik, s ezen rendeletek s parancsok ellenében pártot ütnek, és azt mondják: mi a fejedelem nevében nem engedelmeskedünk, és mivel ezt tapasztalók, kötelességünknek tartottuk megkérni a királyt nyiltan, őszintén — hiszen nincs terrorismus alatt, mert Innsbruckban van hű tyroljai közt — adja tudtára a népeknek, mi hát az ő királyi akarata? ő felsége nyiltan, őszintén tudtára adta népeinek, a mit vallásosságától s a mit a törvény iránt tartozó kötelességétől várni lehetett. És midőn ő felségének ezen parancsai hozzájok érkeztek, ismét azt mondották rá: ez sem a király akarata, a terroristicus magyar ministerium kényszerité a királyt olly szóknak mondására, mellyeket ő nem értett. Ezt mi tapasztalva, azt gondoltuk, hogy meg kell kisérteni, ezen ürügynek elvágni minden alapját; azért kéréssel járultunk ő felségéhez, hogy miután Jellachich és párthivei nemcsak hajdan hatalomban volt, most pedig a megbukott camarilla körébe tartozók titkos szitogatásra hivatkoznak, hanem még a dynastia némelly tagjairól is azt mondják, hogy kedves előttük pártütés. Tehát megkérdezők ő felségét, méltóztassék a dynastiának egyik tagját, kit nem gyanusithatnak, mint István főherczeget, hogy segitette megtörni a király hatalmát, küldené oda

Horvátországba, Zágrábba, hogy mondja meg élőszóval a népeknek, hogy az rágalom, mit a fejedelem- és dynastiára mondanak, és hogy ő felségének az az akarata, mellyet junius 10-diki manifestumában proclamált, mellyben Jellachichot minden hivatalától felfüggesztette, és a horvátországi pártütést felségsértésnek nyilatkoztatta, és b. Hrabovszkyt megbizta arra, hogy törvényes intézkedéseit, ellenökben, ha kell, fegyverrel is vigye keresztül. Ő felsége méltóztatott János főherczeget e tekintetben intermediatióra megkérni; János főhg. mint tudva van a ház előtt, időközben az austriai birodalombeli császári képviselővé lett kinevezve; és erre támaszkodva, midőn kijelenté, hogy a kiegyenlités megkisértését szivesen elvállalja; hogy Horvátországba menjen, ezen körülménynél fogva lehetetlenségnek nyilatkoztatta. Mi ő felségének nem késtünk kijelenteni, mikép vélekedésünk szerint ő fensége sikeres eljárásának basisa és induló pontja épen az, hogy Horvátországban a dynastiának olly tagja, minő ő, élőszóval világositsa fel, hogy a dynastia és a fejedelem valósággal pártütésnek nyilatkoztatta a horvátországi mozgalmakat. — És kinyilatkoztattuk azt, hogy kételkedünk, miszerint e kiegyenlitési eljárásának sikere lehessen, ha ezen első alapot elmellőzi; de kinyilatkoztattuk másodszor azt is, hogy Horvátországnak, legyen az bár pártütésben, azon állást, mintha önálló ország, önálló hatalommal alkudnék, el nem ismerjük. Horvátország irányában mi minden méltányos és igazságos kivánatokra hajolni készek vagyunk, de Jellachich nem áll al pari a magyar királyhoz; a magyar király megbocsáthat, de Jellachich szerepe az engedelmesség. (Helyes). Azért kinyilatkoztattuk, miszerint mi a horvátországi viszonyok kiegyenlitésében azon utat látnók legczélszerübbnek és legsikeresbnek, hogy ha ő fensége méltóztatnék a maga részéről is közbenjárni, Horvátországban a tartományi gyülés megtartatván; hogy t. i. véleményök tökéletes szabadságával nyilatkozhassanak a horvátok, rendezzék el a követválasztást, küldjenek ide képviselőket, s azok által terjesszék elő kivánataikat, mellyeket, — ehhez állásunkat is kötjük — ha kivánságaik méltányosak s igazságosak lesznek, a magyar nemzet nem fog késni teljesiteni, ha pedig nem teljesitené, mi készek vagyunk lelépni. És ha más kivánságai lesznek a törvényesen tartandó tartományi gyülésnek, mellyeknek törvény, jog és igazság szerinti teljesitésére maga a kormány is hatalommal bir: azokat terjesszék fel a kormánynak, és a kormány irántok nyilatkozni fog. Ő fensége János főhg. a német birodalom Reichsverweserjévé neveztetvén, talán tegnapelőtt, ha jól tudom a napot, Frankfurtba utazott, néhány nap mulva visszajön, akkor meg fogjuk látni, valljon az ezen alaponi kiegyenlitésnek sikere lehet-e, vagy nem. De a horvátok azon kivánságát, hogy ha kiegyenlitésről van szó, Magyarország részéről minden hadi készületek szüntessenek meg, indignato pectore vetettük vissza maguktól,

kötelességünknek tartottuk kijelenteni, hogy jőjön bármi, mi jőni akar, a magyar készülni fog, a kormány is készül minden erejével, s azért hitta össze az országgyülést, hogy annál nagyobb erővel készüljön. Nem volna tanácsos, de önök sem fogják kivánni, hogy tábláját mutassam elő számszerint azon erőnek, melly az erélyes és a haza hálájára érdemes Csányi biztos intézkedése alatt a Dráva partjánál annyit mutathat, hogy valóban tekintélyes erő, és a horvát lázadók, kik régóta szeretnének spekulálni a szép magyar föld kenyerére, borára, e perczig Magyarország földét megtámadni nem merték, nem is merhették a nélkül, hogy visszaverettek volna mindamellett, hogy szerkezetöknél fogva a multból fegyveresen készen voltak, nekünk pedig még csak készülni kell.

A másik dolog ott lent a szerb lázadás.

Mi az okokat illeti, erről uraim nincs mit mondanom, mert itt a dialecticára nem nyilik többé tér. Magyarországban különböző népek laknak, de a ki Magyarország belsejében külön országot akar alkotni, az olly lázitó, olly pártütő, kinek statariummal kell felelni. (Tetszés, helyeslés.) Hanem uraim, a polgárvér ontása még a bűnösöknél is nagy dolog; s azért a kormány tekintetbe véve azt, hogy illy izgalmas és lázas korban, mint a mellyben most vagyunk, az elcsábitott tömegeket a polgárháboru minden szerencsétlen iszonyaiba boritni néhány nagyravágyó bűnösnek vétke miatt, olly cselekvés, mellyet ha a honról elhárithatunk, megérdemlettük istennek s embereknek is helyeslését. E tekintetből sem akartunk semmit kisérletlenül hagyni. Azért, a mi kivánságok itt fenforoghattak, ezek teljesitésére nézve intézkedtünk. De hiszen az ország integritása sérelme nélkül már nem lehetett máskép intézkedni, mint hogy azon vallás számára, hova a szerbek Magyarországban tartoznak, hijjuk össze azon congressust, mellyet a mult kormány számos éveken át össze nem hitt. E részben megtörtént a rendelkezés, s Rajacsics érsek jónak látta Karloviczon egy gyülést tartani, s ezt a szerb nemzet gyülésének proclamálni. És itt a szomszéd Szerviából rablási vágyból betört csoportok segitségével mondották ki, hogy ők nemzet, s hoznak törvényeket s állitanak patriarchát s állitanak vojvodát. Bonyolodván oda lent a viszonyok, kir. biztosok küldettek ki. A szerémi szláv vidékre b. Hrabovszki mint péterváradi parancsnok, kit épen ezen állásánál fogva ezen czélra legalkalmasabbnak kellett itélnünk. Mert parancsnoka azon határőrvidéki ezrednek, mellynek felbujtogatására leginkább remélt támaszkodhatni a pártütés. A dunáninneni vidékekre kiküldöttük a temesi grófot s főispán Csernovics Pétert, egyrészt azért, mert személyessége s érzései iránt a mult időkban is bizalommal viseltettünk; s másrészről azért, mert unokája azon Csernovics Arzennak, kihez, ugy hisszük, a szerbek pietással szitnak. A bánáti vidékenVukovics Szabbás temesi alispán működik mint biztos. Mig ezeknek működése tartana, mi iparkodtunk seregeinket

összegyüjteni, de seregeket, erről itt többet nem szólhatok, de biztos seregeket, mondom, Magyarországon a mostani körülmények közt hirtelen összeteremteni, nem könnyü dolog. Azért ugy gondolom, hogy az országra nézve igen nagy nyereség lesz már az is, hogy ezen pártütő lázadás, mig minden iszonyaival elvonulna, csak az országot el ne boritsa addig, mig elegendő erősek leszünk, mint a sas, reájok ütni s őket semmivé tenni.

Azon időközben, mig a seregek összevonattathatnának, Csernovics Péter kir. biztos úr jónak látta a békéltetés eszközeit megkisérteni, s érintkezésbe bocsátkozván a pártütés főnökeivel, olly egyezkedést kötött, melly a hirlapokból önök előtt tudva van, és mellynek tartalma az, hogy 10 napi fegyvernyugvás adaték, hogy azon idő alatt a főnök szétoszlattatván a pártütő seregeket, őket a törvény iránti engedelmességre visszahozza. Ezen fegyvernyugvás kötésének ideje junius 4-én járt le. S ezen kötést kir. biztos úr önfelelősségére tette, ő ki volt küldve kir. biztosul, felhatalmazva arra, hogy minden szükséges eszközökkel a megzavart csendet állitsa helyre. Ugy vélte, hogy azon eszköz a csend helyreállitására alkalmas lesz. E lépés ollyan, melly talán azon lépések sorába tartozik, mellyeknek helyeslése vagy kárhoztatása a sikerhez van kötve. Most e perczben tekintélyes erő van ott, egy ügyes, tapasztalt, bátor s vitéz hadvezérnek parancsnoksága alatt. Az eljárási terv megállapittatott általa a hely szinén; közöltetett a hadügyminister urral, ki azt végkép megállapitotta. Hogy mikép fog és mikép kell egy tábornoknak a harcz mezején eljárni, ugy gondolom, az illy strategicus tervek nem a nyilvánosság elébe valók, mert nem akarjuk, nem akarhatjuk visszaidézni azon kort, midőn Magyarország aljáni török táborozás harczai menetelét a bécsi Hofkriegsrath aluszékony pamlagon intézte, és midőn elintézte, már megverettek oda lent, és ha még meg nem verettek, ez csak azért történt, mert volt egy hires hadvezér, ki a nyert parancsot zsebébe tette, és a törököt megverte. (Tetszés.)

Egyet akarok még mondani. Azon hir kezd tegnapelőtt óta rebegni, mintha ujabb fegyvernyugvás köttetett volna a lázadó szerbekkel. Én és az egész ministerium erről általában semmit sem tudunk, s nem lehet hinnünk, miszerint, ha az való volna, hogy róla tudósitva nem volnánk, de még sem mondhatom azt, hogy nincsen; de csak azt, hogy semmit sem tudunk róla, s utolsó levelünk, melly julius 6-ról szól, egyáltalában a fegyvernyugvásról még csak emlitést sem tesz. Hanem van egy uraim, mi a kebelnek táj. Fáj az, hogy a pártütés szerte a vidékeken el levén terjedve, imitt-amott egyes specialis szerencsétlenség történik, mint történt Torontálmegye szélén Sz.-Mihályon; erre csak annyit akarok megjegyezni, hogy ha egyszer egy vidék valahol lázadásban van, én a lázadás elnyomására megbizott emberek részéről legnagyobb hibának venném, ha minden helységnek szalmafedelét, minden ember biztosságát, külön külön intézkedés

tárgyává tennék. Minden lázadásnak ezen szerencsétlensége megvan. Az elvesztett életet isten sem adja vissza; a kárt kipótolja azoknak vagyona, kik azt okozták, hanem azért, mert itt-ott egyes helyek felgyujtattak, nem lehet kivánni, hogy a tábor strategicus tervéből kimozduljon, és ide s oda is vigyen egy századot, s hagyja a római sánczokat észrevétlenül, s a körül seregeit mindenünnen össze ne gyüjtse. Én sajnálom, hogy illy szerencsétlenségek történtek, de azt nem lehet kivánni a ministeriumtól, hogy a sereget oszlassa fel, s hogy minden falut külön-külön őrizzen meg. (Helyes). Itt sem szólok arról, mennyi erőnk s katonánk van, hanem örömmel csak azt mon dom, hogy reményem s bizodalmamon túl fel tudott a magyar lelkesülni. Néhány évek előtt azt mondám: csak egy pontot adjon az isten, mellyre támaszkodva mondhassam, hogy a nemzet fel fog lelkesülni, és nem desperálok jövője felett. Most meghagyta isten érnem e perczet; s im nem esem kétségbe a nemzet jövője felett (zajos tetszés és zajos vihar.)

A harmadik uraim! azon viszonyok közt, mellyek fenforognak, az aldunai tartományok állapota. Mint minden nemzettől megkövetelem a magyar irányában azt, hogy dolgaiba ne avatkozzék, ugy a magyar is kétségtelenül azon tartományok beldolgaiba avatkozni nem akar. Erről tehát nem is szándokom szólani, csak annyit mondok, hogy a Pruth szélén egy hatalmas orosz sereg áll, melly fordulhat jobbra, fordulhat balra, lehet irányunkban barátságos, lehet ellenséges, de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülni kell (ugy van). Eddig még nem léptek be Oláhországba, azonban a ministerium részéről az orosz követség interpelláltatván, azt felelte, hogy koránsem a török hatalom elleni barátságtalan indulatból inditotta oda seregeit, hanem tartományai nyugalmának ótalmára. Egyébiránt kinyilatkoztatta, hogyha Oláh- és Moldva-országok kormányai által bejövetelre felszólittatnék, meg fogja tenni azt, mert arra az adriánopoli békekötés által kötelezve van; kinyilatkoztatván azt is, hogy a magyar nemzettel szomszédságos jó egyetértésben kiván lenni, és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem fog tenni mindaddig, mig a magyar nemzet kebelében valamelly olly összecsoportozásokat s fegyvergyüjtéseket nem fog látni, mellyek által ő magát fenyegetve érezné.

Ez meglehet uraim! arra vonatkozott, hogy a moldva- és oláhországi viszontagságok s események következtében némelly odavaló egyének Erdélybe menekültek. Mi kötelességünknek tartottuk kijelenteni, mikép a magyar nemzet vendégszerető készséggel tárja ki karjait minden üldözöttnek, minden menekvőnek, hanem azt nem fogja türni, hogy ezek visszaéljenek a vendégszeretettel az ország békéjének háboritására. (Tetszés, helyeslés.) Ez tehát a harmadik tényező. A negyedik a bosnyákországi szélek, hol a legujabb tudósitások szerint a bosnyákországi vezér 40—50,000-ből álló tábort

gyüjtött össze, a mint állittatik a végett, hogy Szervia ellenében felállitván, ennek nyugtalanságait figyelemmel kisérje, s legyen elég erős a porta érdekében akkép fellépni, a mint kötelessége. Az egyik tábor Bányalukánál, a másik, nem jut eszembe a hely neve, hol felállitva van, a harmadik a montenegrinek felé vonult. Történt, hogy a bosnyákországi raják nagyobb számmal költöztek átHorvátországba, adván okul azt, hogy a török hatalom által nyomattak és üldöztettek; tehát mint menekvők jöttek át. Nem lehet tagadni, hogy a török administratiónak régi természete szerint némi zsarolások s elnyomások fordulnak elő : de annyit mondhatok, hogy a porta részéről a keresztyén raják irányában ellenséges lépés nem határoztatott, s igy azok átjövetelét annak kell tulajdonitani, miként csak ürügyül hozták föl állitólagos elnyomatásukat, csakhogy átjöhessenek, a zavarban s rablásban osztozhatni. És e perczig nincs semmi okunk arról kétkedni, miként a bosnyákországi seraskiernek a kordonok általi föllépése barátságos indulatból történt.

Végre, uraim! meg kell emlitenem Austria irányábani viszonyainkat. (Halljuk halljuk). Én igazságos akarván lenni, azt mondom, miként én természetesen meg tudom fogni, hogy a Bécs falai közt létező hatalomnak fáj Magyarország felett nem rendelkezhetni többé. De azért, mert valamelly fájdalom természetes, nem minden fájdalom jogszerü; és még kevesebbé következik, hogy valamelly fájdalom iránti könyörületességből egy nemzet a maga jogát megnyirbáltatni hajlandó legyen. (Nagy tetszés s éljenzés.) Igenis uraim! megvannak kétségtelenül, megvannak azon mozgalmak, hogy ha egyebet nem, hát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi ministerium számára visszaszerezni sikerüljön. Mert hiszen a többi majd elkövetkezik. A kinek keze egy nemzet zsebében, s kinek kezében egy nemzet fegyvere : az ezzel a nemzettel rendelkezik (igen, igen); összeköttetésben látszik nekem ezzel lenni a horvát mozgalom is; mert Jellachich azt nyilatkoztatta, hogy neki nem kell szabadság, hogy neki csak az kell, miként Magyarország had- és pénzügyi tárczája a bécsi ministeriumra bizassék. És a legutóbbi perczekben, junius utósó napjaiban lehullott egyszerre a fátyol, s a bécsi ministerium jónak látta az austriai császár nevében megizenni a magyar király ministeriumának, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutrálitást. Ezzel az austriai császár a magyar királynak hadat izent. (Kaczaj.) Lehetnek önök uraim! a ministerium iránt illyen vagy amollyan véleménnyel, hanem azt hiszem, hogy annyi honfiui szives becsületükre még számithatunk, hogy ne kelljen hosszan mutogatnunk, miként az illyen intentiókra ugy feleltünk, mint a nemzet becsülete megkivánta. (Tapsvihar s általános helyeslés és hosszasan tartó éljenzés). Hanem épen, midőn ezen nóta jött, s a mienk ment, ismét jött egy másik, hogy millyen rettenetes ember az a magyar pénzügyminister,

hogy Jellachichnak nem akar pénzt adni; mert természetes, hogy a mint Horvátország nyilt pártütésre lépett, azonnal a zágrábi hadi parancsnokságnak pénzt küldeni megszüntem; s nem érdemeltem volna, hogy szivjam a levegőt, hanem megérdemelném, hogy szemembe köpjön a nemzet, ha ellenségének pénzt adtam volna. (Általános tetszés és helyeslés). Hanem azt mondották: micsoda szörnyü gondolat ez s a monarchia felforgatásárai törekvés; küldünk tehát mi 100,000 ftot, — s küldtek is. Ezen tett uraim! nagyszerü boszankodásra, nemzeti haragra ébreszthetné e házat; de ne ébredjenek haragra uraim!; mert azon ministerium, melly illy politikában kereste állását, nincs többé! Az aula elfujta! (tetszés és nevetés) s én remélem azt, hogy akármilly tagokból álljon is össze az uj ministerium, melly utána következik, az érezni fogja, hogy hacsak az austriai caászár iránt, — ki egyszersmind magyar király is, — a hüség ösvényéről nem akar lelépni, miszerint a pártütők részére álljon ő is császárja ellen, — ezen politikát Magyarország irányában nem követheti a nélkül, hogy Magyarországot ne provokálja, oda dobni az austriai szövetséget, s másokat keresni, hivebbeket. (Szünni nem akaró éljenzés és tapsolás.) Nincs semmi okom uraim, subsumtiót vagy neheztelést érezni az austriai nemzet iránt, neki csak erőt és kalauzt kivánok, mindkettőnek még eddig hiával volt, a mit mondék, az az austriai volt ministeriumot érdeklette s remélem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül.

Tehát az austriai viszonyok imitt, amott az orosz hadsereg, melly még most békességes — ott állanak a szerb lázadók, s horvátországi pártütés, panslavismusi agitátorok s imitt amott reactionalis mozgalmacskák is, mikre nézve Pestmegye érdemes alispánja s követe, ha specialitásokra ereszkedni kellene, hivatalos adatokat előterjeszthetne. Ezek együttvéve képezik azt, minélfogva mondanom kell, hogy e nemzet veszélyben van, vagyis inkább veszélyben lesz, ha e nemzet el nem határozza magát élni (tetszés). E szerint uraim hol és miben keresik az ország biztositékát: külszövetségekben talán. Nem kicsinylem a külszövetség fontosságát, sőt azt vélném, kötelességét mulasztaná a ministerium, ha e tekintetben is mindent nem tenne, mit a nemzet biztositása megkiván. Hivatalba lépésünk első perczében a kormány mindjárt az angol hatalommal érintkezésbe bocsátkozott, őt felvilágositván arról, minek ellenkezőjét szerették volna sokan előterjeszteni; mintha t. i. Magyarország pártütés vagy revolutio utján csikarta volna ki a fejedelemtől jogait és szabadságait — mondom őt felvilágositván arról, hogy urunk királyunkkal tökéletesen egy téren állunk; s felvilágositottuk azon érdekekre nézve, mellyek köztünk s közte, ha lefelé tekintünk a Dunán — közösek. És az angol hatalom részéről erre olly választ nyerénk, minőt azon nemzet liberalis gondolkozásától s egyszersmind

a maga érdekeit józanul felfogni tudó politikájától remélheténk. Azonban arról meg lehetünk győződve, hogy az angol ott és annyira s addig fog bennünket pártolni, mennyiben egyszersmind saját érdeke fogja megkivánni.

Második Francziaország (halljuk). Én a franczia nemzet, mint a szabadság személyesitője iránt az ó világban, a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem, de ön éltemet az ő ótalmazásától vagy szövetvetségétől föltételezve látni nem akarom. Francziaország e perczben egy második 18-iki brumairet él. Francziaország á dictaturának küszöbén áll, meglehet, hogy ebből a világ egy más Washingtonját, de az is meglehet, hogy egy más Napoleont látand, de annyi mindenesetre igaz, hogy tanuság nekünk Francziaország arra, mikép nem minden láz a szabadság érdekében történik és hogy egy nemzet, midőn a szabadság kivivására törekedik, legkönnyebben jut a szolgaság jármába azáltal, ha túlhág a korlátokon (zajos taps és tetszés). Szomoru esemény olly nemzet körében mint Francziaország, hogy Párisban polgárok keze által 15,000 polgárnak vére ömlött, illyentől isten őrizzen! Egyébiránt akármint alakuljanak is a francziaországi viszonyok, legyen azon férfiból, kit az isteni gondviselés most ezen nagy dicső nemzetnek élére állitott, egy második Washington, ki el tudja magától vetni a koronát, vagy egy második Napoleon, ki a népek szabadságán emelte fel dicsőségének templomát, annyi bizonyos, hogy Francziaország messze van a franczia sympathiákra támaszkodhatni. Lengyelország is csak sympathiára támaszkodott; a sympathia megvolt, de Lengyelország nincs többé. (Tetszés).

A harmadik a német birodalom. Uraim! kimondom, mikép érzem annak természetes igazságát, hogy a magyar nemzet hivatva van a szabad német nemzettel és a német nemzet hivatva van a szabad magyar nemzettel szoros barátságos viszonyban élni és együtt állani őrt a nyugati civilisatio fölött. (Zajos tetszés). Ezen szempontból fogtuk fel a dolgot, midőn teendőink elsője közé számitottuk, hogy a mint Németország az egyesség felé a frankfurti gyülés összehivása által lépést tett, azon érdemes honfiakat, kik közül egyet (az elnökre mutatva) most a tisztelt ház ezen polczra emelt. Frankfurtba küldöttünk, hol ők a magyar nemzet iránt tartozó s e nemzet által is mégérdemlett tekintettel fogadtattak ugyan, de minthogy épen a frankfurti gyülés az alakulás vajudásaiban volt, minthogy még nem jött ki a test a formából, mellyel eredménnyel lehetett volna vinni az érintést, ez csak a Reichsverweser megválasztása után az általa kinevezett ministeriummal történhetik meg, egyik küldöttünk visszatért, a másik most is ott van, hogy azon perczben, mellyben Németországon lesz kivel érintkezni, azonnal hivatalos érintkezésbe bocsátkozzék, szorosabb összefüzése iránt azon barátságnak, mellyet köztünk és Némethon közt fenállani ohajtunk,

de ugy, hogy jogaink-, önállásunk-, nemzeti szabadságunkból senkinek barátságaért és senkinek fenyegetése miatt egy hajszálnyit is engedjünk. (Harsány helyeslés).

Tehát, mert a veszély nagy, vagyis inkább nagy lehet, ha elháritására nem készülünk, mert minden szövetségi érintkezések mellett is élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem saját életereje tart fen, hanem csak másoknak gyámolitása. (Tetszés).

Én uraim! ezennel egy nagyszerü határozatra hivom fel önöket, (általános feszültség, harsány „halljuk!“ felkiáltással) felhivom önöket ezen határozatra: mondják ki önök azt, hogy azon rendkivüli körülményeket, mellyeknél fogva e hongyülés rendkivülileg is összehivatott, méltó tekintetbe vevék, a nemzet el van határozva koronájának, szabadságának, önállásának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni és hogy e tekintetben olly alkut, a melly a nemzetnek önállását s szabadságát legkevésbbé is sérthetné, egyáltalában el nem fogad (erélyes közfelkiáltások: „ugy van!“); hanem minden méltányos kivánatokat akárki irányában is örökkén teljesiteni kész, miszerint békét eszközölhessen, ha lehet, vagy visszaverhesse a harczot, ha kell!! felhatalmazza a kormányt arra, hogy a szükséghez képest 200,000 fegyverest állithasson, vagyis a jelen disponibilis haderőt 200,000-re emelhesse s ezen első perczben 40,000 embert mindjárt kiállithasson és a többit a szerint s ugy, mint a szükség fogja kivánni (köztetszés). 200,000 embernek kiállitása, fegyverreli ellátása s évi tartása 42 millióba kerül, 40,000 embernek kiállitása pedig 8—10 millióba kerül. Én uraim! elő fogom e háznak majd a következő napokban terjeszteni, midőn ez inditványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, financziális tervemet, most előre kijelentvén, mikép eszem ágában sincs a nemzettől kivánni, hogy 42 milliónyi adót fizessen; hanem ugy gondolom, hogy annyi adót viseljen, a mennyit elbir a nemzet. S e részben előlegesen is örömömre válik kijelenteni, miként tervem, mellyet előterjesztendek, olly adókulcsot foglal magában, melly azon erdélyi adókulcscsal combináltatván, mit Mária Terézia ezelőtt egy századdal megállapitott, ennél kevesebb. S ha elfogadtatik s tesz a ház külön intézkedést, hogy a végrehajtás körében sikertelenül ne enyésszék el a nemzet képviselőinek áldozatkészsége, a nemzet meg fogja azt birni nagy terheltetés nélkül s meg fogja menteni az országot. De a mennyiben a hadierő kiállitására, melly a körülmények szerint szükséges lennd, a kivetendett adók elegendők nem lennének: felhatalmazást fogok kérni arra, hogy hitel nyittassék a kormány számára azon határig, mellyet a képviselők kiszabnak; s azon határig vagy kölcsön, vagy papirpénz kibocsátása, vagy más financziális munkálat által segitsen az ország szükségein. (Helyeslés). Uraim! én abban a vélekedésben vagyok, hogy azon határozattól, mellyet a ház most inditványomra

hozand, e nemzetnek jövendője függ nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól is, miszerint a ház e határozatot hozni fogja. (Ugy van, igaz!) És ez az egyik ok, uraim! miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásaiba idomitva látni. Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de ez sejti, érzi a bizalmat, hogy meg tudja, meg akarja, meg fogja magát menteni : akkor a haza megmentésének kérdését soha semmi kérdéstől nem kell felfüggeszteni. (Zajos tetszés s éljenzés.) Ha ma mi vagyunk e nemzet ministerei, holnap mások lehetnek, ez mindegy, a nemzet ezzel a ministeriummal vagy másokkal, kell hogy megmentse a hazát; de hogy akár ez a ministerium, akár a másik megmenthesse : a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázat kikerülése végett egyenesen ünnepélyesen kérem, hogy midőn azt mondom : adja meg a képviselőház a 200,000 főnyi katonát s az erre szükséges pénzerőnek előteremtését — (Nyáry Pál felemelkedik helyéről, példáját az egész képviselőház követi, e szó „megadja!“ harsog az egész teremben. — Szünni nem akaró lelkesedés.) Uraim! mit mondani akartam, az, hogy ne vegyék e kérdést a ministerium részéről ollyannak, mintha maga iránt bizalmat kivánna szavaztatni; — nem! a hazának megmentését akarta megszavaztatni; — meg akartam kérni önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában egy sajgó kebel, melly orvoslásra, ha van egy kivánság, melly kielégitésre vár : szenvedjen még egy kissé e sajgó kebel s várjon még egy kissé e kivánság, — ne függesszük fel ezektől azt, hogy megmentsük a hazát. (Zajosan kitörő helyeslés.) Ezt akartam kérni, de önök felállottak, s én leborulok e nemzet nagysága előtt s csak azt mondom : annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiuságot tapasztaltam a megajánlásban s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni! (Szünni nem akaró lelkesedés, helyeslés és éljenzés).“

Elnök kimondá a gyülés egyhangu határozatát : a kormány felhatalmaztatik a 200,000 fegyveres erőt kiállitani, olly hozzáadással, hogy abból 40,000 ember azonnal kiállittassék; megszavaztatott továbbá a 60 millió p. frt költség.

E perczben az ellenzék elhallgatott. A szónoklat varázsereje némitotta el, vagy annak pontjaiba beleegyezett (? !)

IV.

Néhány szót az erdélyi ügyekről.

Egyszerü mozgalomnál már ez időben is több volt az oláhok fölkelése, kik jelesen Abrudbánya környékén kezdettek mozogni.

Vezérök Janku Ábrahám volt, egy erélyes eszes férfi, ki jól tudta, hogy terveiben egyetlen mód segitendi őt : az oláhoknak magyarság elleni gyülöletüknek felhasználása. S ennek egyetlen módja

volt, elkésziteni a népet. Jól tudá, hogy ez véráldozatot, borzasztót, vonand maga után. Jól tudá, hogy e nép gyülöletében kérlelhetlen leend s gyilkolni nem szünend; de ez neki egy vala.

A rajzolhatlan erdélyi mészárlásoknak alapja itt keresendő.

Bisztrán volt első táboruk, hová jun. vége felé lándzsás oláhcsapatok kezdettek tolongani.

De másfelől e katonaságnak az elégületlenekhezi csatlakozását több adatok mutaták. Legvilágosabb volt az oláhok felfegyverzésén kivül az, hogy a szászok és városaik, az elsőbbek nemzetőri fegyvereket, az utóbbiak pedig ágyukat summásan kaptak a gyulafehérvári várból, mig a magyarok ezért csaknem mindig hasztalan folyamodtak.

A milly erélyesen folyt ezek részéről a készület, olly lankadt volt az, mit ez ellen tenni akartak. Toborzottak önkénteseket, de a toborzás lassan folyt. A kormányszék mibe sem mert ereszkedni, intézvényei minden egyebek valának, csak czélravezetők nem.

Ezenben a ministerium az erdélyi udv. cancelláriát is feloszlatta s b. Vay Miklóst mint kir. biztost Erdélybe küldte.

B. Vay jun. 29-én érkezett Kolosvárra.

Hatodik fejezet.

Mindkét részről erélyes készületek. Jul. 11-ki verseczi, jul. 13-ki sz. tamási, jul. 17-ki ófutaki, jul. 18-ki földvári csaták. Jul. 20-ki parlamenti ülés az Olaszhon ellen adandó segély végett, Kossuth szónoklata, a ministeri politika, a válaszfelirat bevégzése jul. 25-én, pro et contra vitatások, az azt Innsbruckba vitt bizottmány. Alvidéki hadjáratok a római sánczok ellen. Parlamenti viták a katonaság ügyében. Alvidéki csaták a ráczok ellen.

I.

Ellenkezőleg azon lassu és tapogató politikával, mellyel a ministerium az ügyek körül eljárt, a nemzet, mit tenni hatalmában volt, mindent megtett. Igy Lützow, Földváry és b. Lopresti szabad csapatokat állitottak fel, a nemzetőrség mindenfelől tódult a táborokba, az önkéntesek száma ezerenként szaporodott s mindenki sietett adományát letenni a haza oltárára.

S illyszerü készületre valóban szükség is vala. Az alvidéki mozgalmak óránkint tornyosultak, a belföldi ráczok csatlakozva külföldi szerbekkel, óránként erősödtek s a bécsi kormány nem egyszer küldött kerülő utakon pénzt és fegyvert számukra.

A magyar és rácz sergek közti összeütközések ekkor már napi renden voltak.

Jul. 11-dike délutánján volt Versecznél a jelentékenyebb csaták egyike Blomberg vezérlete alatt, kinek alig 700 embere a több mint 2000 támadó ráczokon fényes diadalt aratott. Ez utóbbiak lobogókat is vesztettek el. Blomberg ezredes ügyessége tagadhatlanul sokat tett e diadal kivivására.

Pár nap mulva jul. 13-án Sz. Tamás ellen történt az első támadás. E csatában találkozunk előzzör Damjanich nevével, ki utóbb olly nevezetes szerepet játszék.

Lássuk e csatáróli hivatalos jelentést:

„E hó 13-ról 14-kére az ellenség elhelyezése, ereje és más körülményei kitudása végett vizsgatámadást rendeltem, a mellynél, ha az ellenség valami gyöngét mutatna a megtámadásban, az előnyomulást tovább is folytatnám, ha pedig erősebbnek mutatkoznék,

előbbeni állásomba (Position) visszavonulnék, a honnan azután, ismervén már ellenségünk egész erejét, a valóságos megtámadást elrendezném. Seregemet a vizsgatámadáshoz következő rendben inditám meg. Éder Frigyes őrnagyvezér vezérlete alatt: 2 század Don-Miguel, 4 század Vilmos, 3 század honvéd gyalog ezredet, 1 és fél század Ferdinánd huszárokat és 6 fontos fél ágyutelepet. A második csapatot gróf Kolowráth ezredes 6 század Ferdinánd huszár- és 1 lovas ágyuteleppel vezérlé. A 3-kat Damjanich honvédőrnagy 2 század Ferencz Károly, 3 század honvéd, 1 ágyu és fél század Ferdinánd huszárokkal. A negyedik csapat vezérletét Bergmann századosra bizám 1 század Ferencz Károly-, 4 század honvéd- és 2 ágyuval. Ó-Becsét végre Csuha alezredes a nemzeti őrsereggel és 2 honvéd századdal tartá megszállva. Összes erőnk 2400 gyalog- és 700 lovasból áll.

Ezen csekély hadierővel 3 csapatban nyomultam tehát Szent-Tamásnak; a honnan, midőn egy ágyulövésnyire érkeztem, az ellenség által, ki jól és tökéletesen el van sánczolva s kisebb és nagyobb ágyukkal felszerelve, ágyulövésekkel fogadtattam. Erre megdördült részünkről is az ágyuszó és a tüzelés 6 óráig tartott; de mivel ágyuink kisebb üregüek, nem tehettek annyi kárt, mint a mennyit különben lehete remélnünk. Minthogy továbbá az ó-kéri nemzeti őrsereg tábora részéről, vagy félreértésből, vagy pedig más baleset következtében, az ellenség a tett rendelet szerint hátulról nem nyugtalanittatott, szabad levén ekkép neki a tér, a római sánczokból ismét több segitsége érkezvén, ugyannyira, hogy részéről háromszoros erő eszélyesen vezérelve és megerősitve volt ellenünk. Minekutána egész erejét kitudám, jónak találtam most egyelőre seregeimet hátrahuzni, és ó-becsei állomásomra visszatérni. Részemről a veszteség 5—6 halott, 12 erősen megsebesült és 8 agyonlőtt lóból áll; de igen hiszem, hogy jól irányzott ágyulövéseink az ellenség sorai közül többet öltek le. Nem kedvezőleg végződött megtámadásom főeredménye leginkább az: hogy már most legalább ismervén az ellenség erejét, tudom, kivel van dolgom.

Az ellenség főereje mintegy 3000 részint rendes, részint kiszolgált katonákból és mintegy 2000 jól felfegyverzett szerbekből áll, kik vezérekkel és lőszerekkel jól el vannak látva.

Különös megnyugtatásomra szolgál továbbá, hogy összes seregem a 3 órai jól irányzott ágyuzást a legnagyobb hidegvérüséggel állá ki, halottait és sebesülteit visszavitte, de azonnal ismét visszatért helyére.

Legnagyobb örömmel teszem a 3-dik honvédzászlóalj mellett azon becsületteljes tanubizonyságot, miszerint magát a legnagyobb és legvitézebb hidegvérüséggel viselte, maga 2 halottat és 6 erősen sebesültet számlál.

Éder tábornok és Kolowrath ezredes mindenütt elül voltak, magokat a legnagyobb veszedelemnek tevék ki s ritka bátorságot

tanusitottak; magam sem mellőztem el a halált okádó ágyulövések irányzatát, hogy buzditó példát adjak vitéz seregeimnek.

Damjanich őrnagy csapataival Turiát a legnagyobb bátorsággal akará elfoglalni; de mivel onnan a hidat elhordták, czélját nem érhette el. Távozásomkor Turia és Szent-Tamás lángban volt. Végre nem mellőzhetem el feljelenteni, mikép gróf Károlyi Ede nemzetőrseregi százados is magát a legkitünőbb vitézséggel és bátorsággal viselte és némelly Sz. Tamásból menekülő családokat saját élte koczkáztatásával a vizből kimentett.

Ugyancsak e hó 14-én Écskán és Taras helységben zendülés ütvén ki, mellyet a Tiszán átjött csajkások elősegitettek, a lázadás elnyomására Kis Ernő ezredes oda két lovas és két gyalog századot küldött. Tarason a parasztok magokat megadni semmikép nem akarván, erőszakkal elnyomattak, a falu pedig felgyujtatott s porrá égett. 15-kén az ezredesnek tudtára esvén, hogy az ellenség több csapatokban Écska felé nyomul, a Hannover-huszárok egy századával elébe ment, de kartácslövésekkel fogadtatott. Az ellenség jó állomást vőn, ágyuzása majd 6 óráig tartott szünet nélkül, de azért végre mégis megszalasztatott. Több százra lehet tenni veszteségét.“

A csajkások magának az ezredesnek jószágát felprédálták.

Hasonlag Ó-Futakon is jul. 17-én megverettek a szerbek. A csata egyik vezére, hg Woronieczki, kitüntette magát.

Mindezeknél jelentékenyebb csata volt a földvári, melly julius 14-től 18-káig tartott.

„E hely a római sánczoktól mintegy 1400 lépésnyire levén, már fekvésénél fogva a sánczban levőknek keze ügyében van. Igy történt, hogy a julius 14. és 15-diki ütközet után 16-dikán ugyan megtámadás a sánczokból nem történt s 17-dikén a miéink birák Földvárt, akkor éjjelre kirendelt elelőőreinket azonban a sánczokból észrevétlenül kinyomuló lázadók egyszerre ágyulövésekkel támadták meg. Három óráig tartó lövöldözés után a mi tüzéreink kisebb üregü ágyuikkal nem működhettek többé és a csataláncznak vissza kellett huzódnia. Hanem Ripp (alezredes a Ferdinánd-huszároknál) és Bergmann (százados a Ferencz Károly gyalogezrednél) rohamcsapatokra oszták a sereget s ekkép az ellenséget zavarba hozták, hátrálni kényszeritették és a miéink a hely birtokában maradtak. A szerb lázadók azalatt baromi kegyetlenséget tanusitottak, raboltak, gyilkoltak, gyujtogattak, a csecsemőknek sem kedveztek és a sérülteket megcsonkitották.“

II.

Nézzünk szét a parlamentben, mellynek jul. 10-én 266 szavazattal elnökévé Pázmándy Dénes (ki Frankfurtból visszatért), alelnökévé pedig 284 szavazattal Pálffy János, erdélyi ember, választattak.

Vitatási tárgya volt ez időben a v.felirat a trónbeszédre.

Ezt jul. 20-án a ministeriumnak az olasz forradalom irányában követendő politikája feletti vita zavarta meg.

Kossuth ugyanis hosszan szónokolt a ministerium politikája mellett, melly a képviselőház jegyzőkönyvében (jul. 5-ről) következő szavakban van letéve :

„Az országgyülési trónbeszédnek a külügyekre, különösen az olaszországi háborura vonatkozó része, végtanácskozás alá vétetvén:

A ministeri tanács tekintetbe vevén az országnak több oldalról megtámadott állapotát és tekintetbe vevén azon körülményt, hogy az ország épsége- s önállásának és szabadságának biztositása a védeszközök kiállitásában az országgyüléstől rendkivüli áldozatok igénybevételét teszi szükségessé : a hazát fenyegető veszélyek elháritásának kötelessége tehát mindenekfelett azt parancsolja, hogy a trónbeszédben semmi ollyas ne mondassék, a mi az indulatok felzaklatásával a haza megmentésére szükséges védeszközök gyors és lelkesült kiállitásában akadályul szolgálhatna :

Abban állapodott meg, hogy ő fönségét megkérje, miszerint az olasz dolgokra vonatkozólag a trónbeszédben egyszerüen azon tények megemlitésére szoritkozni méltóztassék, hogy a lombardvelenczei királyságban, hol ő felségének seregeit a sardiniai király s némelly más hatalmasságok seregei is megtámadák, a háborut még bevégezni nem lehetett.

Midőn azonban a ministerium ő fenségének ezen javaslatot teszi, egyszersmind közakarattal jegyzőkönyvbe iktatni elhatározá, miként ezt koránsem kivánja olly értelemben vétetni, mintha a pragmatica sanctioból, mellynek alapján a birodalom kapcsolatának épségben tartását az 1848 : 3-ik t. cz. 2-dik szakasza is kikötötte, — Magyarországra háruló azon kötelezettséget, miszerint ő felségét külmegtámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni akarná.

Sőt inkább az ő felsége iránti hűsége s törvény iránti engedelmességre letett esküje szerint kinyilatkoztatja a ministerium, hogy mihelyt a magyar koronának territorialis épsége tökéletesen biztositva, annak területén a kapcsolt országokat s a határőrvidékeket is világosan ide értve, a rend és törvényeink iránti engedelmesség helyreállitva és bátorságba helyezve, nem különben hazánk törvényes önállása és szabadsága minden csorbitási törekvések felhagyásával tökéletesen megóva s az austriai kormány részéről is, jogszerüség, igazság s a köztünki szövetség természete szerint nyiltan és minden kivétel és hátratartott gondolat nélkül elismerve, szóval hazánknak és királyunk koronájának materialis és moralis integritása teljes biztosságba helyezve lesz : a ministerium összesen és egyenként az országgyülés irányában állását is kész ahhoz kötni, hogy az országbani rendes hadseregnek azon része, melly az országbani rendnek, békének s a nemzet jogainak és szabadságának védelmére nem szük-

séges, ő felségének kül megtámadás ellen dispositiójára bocsáttassék a pragmatica sanctio értelmében.

És midőn János főherczeg különös meghivása következtében, gróf Batthyány Lajos ministerelnök ő fenségével a horvát bonyodalmak iránti személyes értekezés végett most Bécsbe megyen és külügyministeriumunkat János főhg. ő fenségének jun. 27-ről s az austriai ministeriumnak junius 29-ről kelt közlései tárgyában a ministeriumnak julius 4-ről kelt állapodásai nyomán személyes befolyásával támogatandja: a ministerium egyszersmind megbizza a ministerelnököt, hogy a fenebbi pontban foglalt igéretet a szükséghez képest kijelenthesse, s ő fenségét János főherczeget, mint császári képviselőt és az austriai ministeriumot figyelmeztesse, miként ezen igéretnek valósitása már most szorosan attól függ, hogy az austriai ministerium azon barátságtalan politikát, mellyet irányunkban követni látszik, nemcsak merőben barátságossá változtassa, hanem a császári hatalom s a dynastia minden tagjai is sikeresen közredolgozzanak, hogy a magyar korona területén a törvényeink iránti hű engedelmesség, a rend és béke, mihamarabb helyreálljon s hazánknak törvényes önállása és szabadsága minden tekintetben a pénz- és hadügyek önálló, független és minden idegen avatkozásoktól ment kormányzatát is világosan ide értve, nyiltan, őszintén elismerve s megóva legyen; annyival inkább, minthogy a ministerium az összes nemzettel egyetértőleg változhatlanul el van határozva a magyar nemzetnek ő felsége által is szentesitett önállásából semmi áron egy hajszálnyit sem engedni, s a szövetséges barátságra hasonló barátsággal, ellenségeskedésre jogszerü visszatorlással felelni.

Midőn azonban a ministerium az országbani rend és béke biztos helyreállitásának és az ország önálló, materialis és moralis épségének biztositása esetére ő felségének külmegtámadás elleni ótalmazására a pragmatica sanctio értelmében igérkezik, világosan megjegyezni kivánja, miként az ellen, hogy ezen igéret a lombard-velenczei olasz nemzet elnyomásábani részvét szándokára magyaráztassék, világosan tiltakozik; s ez ügyben csak arra lehet a fentebbi esetben segédkezet nyujtani hajlandó, hogy a lombard-velenczei nemzettel olly béke és egyesség megkötése eszközöltessék, melly egyrészt ő felsége méltóságának, másrészt az olasz nemzet jogainak, méltányos kivánatainak egyaránt megfelel.“

Ezt illető nyilatkozatának főbb pontja:

„Ez a ministerium politikája; s mit mondott ezzel a ministerium? azt mondta: ha nem ti csináltátok is a zavart ezen országban, de ti szitogatjátok azt s segitsetek nekünk rendet csinálni, szüntessétek meg a szitogatási törekvést, mellyel eddig ellenünk voltatok, ha ezt megteszitek, azon esetre nem az olasz nemzet szabadsága elnyomására, de egy méltányos, igazságos békének kieszközlésére, külmegtámadás ellen a fejedelemnek segédkezet fogunk

nyujtani és pedig azon erővel, melly az országbani rendes katonaságból hazánk jogainak, szabadságának békéjének, csendének fentartására nem szükséges, vagyis máskép megmondta az olasz népnek (ha nyilvánosságra jön ez) — „alkudjatok ugy a mint a ti nemzeti szabadságtok basisán alkudnotok lehet s alkudni kell, de ne feszitsétek túl a húrt, mert akkor saját létünkkel fogunk számotvetni s ha ugy látjuk a dolgot, hogy az ottani béke helyreállitására segitséget igérnünk kell, azon feltétel alatt, hogy előbb nálunk állittassék helyre a béke, meg fog történhetni, hogy ellenetek segitséget adunk. Ez a moralis hatás, a mit kimondott a ministerium. S nem tagadom, még egy más tekintet is van. Körülbelől 10—12 ezer magyar hős vérzik Olaszországban, azokat mi vissza nem hozhattuk, mert a törvény, melly nekünk hatalmat adott kezünkbe, ezen sereget kin találta s ezen seregnek visszahozásához a fejedelemnek személyes hozzájárulása lett volna szükséges. Könnyü azt mondani, „uraim“ hát kötötte volna hozzá a ministerium állását, hogy vagy jőjön haza Olaszországból a magyar katonaság, vagy lelép. Hisz még csak ez kellett volna. A sereg is kin maradt volna s azon ministerium sem lett volna, melly Magyarország hajóját ezen nehéz körülmények közt megtartá legalább addig, hogy most önöktől függjön a hazát megmenteni. Tehát a katonaságot vissza nem hozhattuk. Én nem tagadom, a magánsympathia ollyan, hogy rajtam is — nem teszek belőle titkot — gyakran megtörtént, hogy ha hallottam, hogy győztek az olaszok valamelly csatában, lelkem örült és sympathiámban el tudtam arról feledkezni, hogy saját magyar vitézeinknek vérén van megvásárolva az ő győzelmök. De ha mint magán-ember, el tudtam is erről feledkezni az olasz nemzet iránti sympathiából, a kormányférfinak nem szabad arról feledkezni. S még sem mondom azt, hogy tehát küldjünk oda sereget, hanem az emlitett moralis hatást ohajtotta a ministerium gyakorolni s ezen vonalig egyetértek, hogy köttessék ott minélelőbb ollyan béke, melly az olasz nemzet kivánatának s egyszersmind a trón méltóságának is megfeleljen. Mert ha mindezen tekinteteket nem vettem volna is szemügyre, egy van még uraim! s nyiltan akarok szólni: könnyü mondani „had jőjön haza az a 12 ezer magyar. De visszajön vele egyszersmind 35 ezer illir, visszajön akkor, midőn mi nem vagyunk, vagy nem voltunk készen azon 35 ezer illirnek szemébe nézni. Az illyen körülmények közt ha azt mondtuk volna, „mind egy, vesszen a nemzeti szabadság, vesszen minden; sympathia az olasz iránt.“ Talán most már itt ülne Jellachich Budán. Én többet nem szólok, kötelességemnek tartottam a multra nézve kimondani s megismertetni a házzal a ministerium politikáját. Ezt megismertetvén, nekem semmi kivánni valóm nincs a kérdésben.“

A már alakuló, de még gyönge ellenzék részéről hogy ez sok vitára adott alkalmat, gondolni lehet. A végeredmény lőn azonban,

hogy Kossuth ajánlata győzött s győzött csak azért is, mert azon átalános hit élt mindenki keblében, hogy az uj institutiók élete a ministeriuméhoz vannak csatolva.

Kossuth a másnapi ülésben az általa formulázott ministeri politikát az olasz ügyre nézve felolvasá.

Ezelőtt és ezután folytatták az adresse-vitát, mellynek átalános része jul. 22-én befejeztetett. Azonban még ekkor is délután 2 órakor. Midőn a ház több izben szellőztetett és a sok ismétlésen ujra kifáradt béketürésének fonala már végkép megszakadt, azt jelenté az elnök, hogy nem kevesebb, mint 72 szónok van feljegyezve. Ezen szám megrettentette a házat s az elnöknek sikerült kimondani, hogy „az átalános adress-vita be van fejezve, a részletek feletti szakaszonkénti vita pedig d. u. $4\frac{1}{2}$ órakor fog folytattatni. E napon Nyári Pál, gr. Teleki László, Patay József, Táncsics Mihály és Madarász László tartottak szónoklatokat a ministerium politikája, különösen az olaszországi kérdésre nézve nyilatkoztatott politikája ellen, kitérve egyszersmind sok egyéb oda szorosan nem tartozó dolgokra is. A ministerek közül Deák Ferencz és Klauzál Gábor utasitották vissza az ellenzéknek némelly igazságtalan és méltatlan kifejezéseit; s a ministeri politikát Pulszki Ferencz, Kazinczi Gábor, Jendrásik M., Szüllő Gy. pártolák, a két elsőbb igen jeles szónoklattal s kitünő ügyességgel.“

Az ellenzék vezér-szónokai Nyári, Teleki L. és Madarász voltak, kik a ministeri politikát gyávának, ingatagnak, az ország méltóságával össze nem férőnek, a hazát prostituálónak nyilvániták.

Afféle igen subtilis megkülönböztetések, mint p. o. hogy a népképviselők a nép közvéleményének nem képviselői, állitások, hogy ha a horvát nemzet összesége Magyarországtól külön akarna válni, mint az olasz Austriától, annak akaratát respectálni kellene, csodálatos modoru adressjavaslatok, mint p. o. Táncsicsé, mellyet felolvasott, költészet s ifjonczi ábránd, mint p. o. hogyha csak egyetlen egy magyar marad is a világon, ez semmit sem tesz, csak a magyar becsület meg legyen mentve sat. nem hiányoztak az ellenzék szónoklataiban, azonban az obligát karzat, (talán azon közvélemény, mellyet a népképviselők nem képviselnek?) nagy rokonszenvvel fogadta a baloldal kifogyhatlan ékesszólását.

E viták azonban teljesen csak jul. 25-kén fejeztettek be, mikor az elnök jelenté, hogy az adresse a nádornak átadatott, ki is azt a király elébe hozandja.

A választmány, melly Innsbruckba viendi, 41 tagból állt. Elől az Almásy Pál neve állott.

III.

Ezenben minden kiadott többszörös parancsok mellett a magyar katonaságnak hona földére térése lassan folyt. Az ezredekből igen kevesen jöttek haza s azok is jobbadán szökve.

Gácsországban Marien-Pohlban Lenkey János Würtemberg-huszárkapitány százada az elvádolt századosnak elcsukása miatt fölingerelve, elhatározá, honába szökni.

S valóban e század Fiáth Pompejusnak vezénylete alatt meg is indult. Egy káplár által azonban elárultatván, Répásy őrnagy és többek rövid tanácskozmány után Lenkey századost küldék visszahivására. Lenkey el is indult, de a rajongó csapat által körülvétetvén, kényszeritteték velök átuszni a Dniesztert.

Szerencsésen hazájokba értek.

Mint igen szép jellemvonás, emlitést érdemel, hogy az alkapitány őket a század pénztárával megkinálván, nem fogadák el.

A bán ezenben többszörös körutakat tett, jelesen egyet Karloviczra, hol fáklyás zenét csináltak neki. Buzditá a népet tovább is folytatni a fegyveres ellenállást. Kitartás- és engedelmességre intette őket.

A magyar kormány által Pétervárad parancsnokává kinevezett Blagojevich a bán által hiában szólittaték fel, neki engedelmeskedni, ellenkező parancsa levén ugymond az uralkodótól, azt kereken megtagadta.

Az eddig toborzott szabad csapatok és honvédek egymásután küldettek le.

A bán julius 26-án Bécsbe ment, ugyanez időre a nádor és ministerelnök meglátogatták a császári székvárost. Az utóbbiak e hó utolsó napján Budapestre, az első pedig augustus 6-kára Zágrábba visszatértek.

Milly fényes sikert tudának felmutatni az utóbbiak, s milly keveset az elnök, mutatja az is, hogy a bán fővárosába érve, egy proclamatiót adott ki, hogy bár a vészszel, mi őt a jun. 10-iki manifestum által fenyegeté, mitsem gondolva, ment a császári fővárosba, s ott a békés kiegyenlitésnek minden módját elpróbálta: de arra még csak reményt sem nyert.

Mindamellet, hogy ez semmi egyéb nem volt, mint ösztönzése a fölkelteknek, folytatni az ellenállást, világosan mutatja, hogy a készületet sokkal jobban folytatták, mint valaha, sokkal nagyobb erejök volt, felsőbb segélyezés következtében, mit a magyar ügy ellenébe tehettek s a csász. katonák vagy sokkal lankattabban szolgáltak a magyar ügynek mint ezelőtt, vagy határozottan megtagadák a szolgálást.

A magyar ügy tovább folytatásának nevezetes előnye volt, mikép a papirpénz aug. 5-én folyamba tételék, mellynek daczára

azonban az arany- és ezüstpénzt tetemesen vitték ki, mellynek meggátlására köv. rendelet adatott ki:

„Tapasztaltatván, hogy mióta a bécsi piaczon az ezüstpénz bécsi bankjegyekért — több százalék veszteséggel — nagyban összevásároltatik; hazánkban is találkoznak nyerészkedők, kik nem tekintve az országbani pénz szükét, a bécsi bankjegyek felváltásának nehézségeit, a forgalomnak ebből eredő fenakadását s a népben innen származható nyugtalanságot; az ezüstpénzt nagyban összevásárolják s az austriai tartományokba, különösen Bécsbe küldözgetik: holott, ha Bécsben fizetéseik vannak, azokat bécsi bankjegyekkel teljesithetik.

Ámbár ugyan a fenforgó viszonyoknál, különösen azon tekintetnél fogva, hogy hazánkban a bécsi bankjegyek nagy mennyiségben vannak forgásban, az ezüstpénznek Austriábai kivitele egészen el nem tiltathatik:

Mindazáltal az ezen körülménynyeli visszaélést eltürni annál kevesebbé lehetne, minthogy az ezüstpénzben szükséget szenvedő pénzforgalomnak nyerészkedésvágyból illy módon történő csökkentése az ország több vidékein már is nyugtalanságra s a közcsend és béke megzavarására vezetett.

Annálfogva rendelem, a mint következik:

1) Az ezüst- és aranykivitel azon tartományokba, mellyek nem az austriai birodalomhoz tartoznak, valamint eddig, ugy jövendőre is, ezen rendelet visszahivásaig, tilalmaztatik.

2) Az austriai birodalomra nézve a rendes forgalom ugyan nem gátoltatik, de ha valaki magával az austriai határvonalon át 500 pfrtnál nagyobb mennyiségü ezüstpénzt akarna kivinni, vagy pedig hordókban s göngyölökben (miként ez a gőzhajókon s gyorskocsiknál gyakran tapasztaltatik) nagyobb mennyiségü ezüspénzt akarna kiszállitani, ez csak azon esetben engedtetik meg, ha bebizonyitja, hogy az ezüstpénzt nem árueladási nyerészkedésből akarja kiszállitani. Mit ha világosan be nem bizonyitana, az ezüstpénz le fog tartóztatni s helyette a tulajdonos — névszerinti értékében — ugyanannyi bécsi bankjegyekkel fog elláttatni s ekként tökéletesen kármentesittetvén, a lefoglalt ezüstpénz az ország kincstárába fog beszolgáltatni.

Ezen rendelet a szokott kereskedelmi forgalomra akadályozólag már csak azért sem hatván, mivel az austriai birodalomban s különösen Bécsben, minden fizetési kötelezettségek, valamint eddig bécsi bankjegyekben teljestitettek, ugy jövendőben is teljesittethetnek: az ország 30-adi, posta- és szállitóhivatalai, ezen rendeletnek, melly egyes előfordult esetekben már ekként foganatba is vétetett, szoros végrehajtására, személyes felelősség terhe alatt köteleztetnek. Kelt Pesten, aug. 10-én 1848. Kossuth Lajos, pénzügyminister."

IV.

A ráczok ezenben megkezdett ellenállásukat épen annyi elkeseredéssel folytatták.

Aug. 3-kán a Tiszán két ágyuval áttörtek s a kindaiakkali összeköttetésöket eszközlendő Neusinát és Bobát elfoglalták, szokások szerint utjokat rablás-, pusztitás- és gyilkolással bélyegezve.

Innen azonban Kiss Ernőnek nem sokára sikerült kiverni őket. Nagy-Becskerekről következőleg értesité róla a ministeriumot :

„Folyó hó 4-én estve jelentésül vettem, hogy Torontálmegyében fekvő Neusina és Szárcsa helységek a ráczok által elfoglaltattak. Másnap Schiffner Schwarzenberg herczeg dzsidásezredbeli őrnagy parancsnoksága alá 2 zászlóalj gyalogságot, 2 század lovasságot, 2 zászlóalj nagybecskereki nemzetőrsereget és 2 álgyut rendelvén, Szárcsa és Neusina helységek ellen kiküldöttem, ez utóbbit egyszersmind lángok martalékává tenni: minthogy hűtlen rácz lakói, a rabló-csoportokkal egyetértve, az itt lakó magyar és horvát nemesség vagyonát felgyujtották.

Schiffner őrnagy 6-án reggel Szárcsát megtámadta és fegyverrel bevette. Neusinát azonban ezen oldalról, az ellenség tüzéreinek kedvező állása végett, megtámadni nem tartá tanácsosnak. Ernesztházára tehát visszavonult s ott a Temesen átkelvén, az ellenséget visszanyomta. Neusinát azonban a beállt éj és a sereg lankadtsága miatt meg nem támadhatta, hanem a parancsnoksága alatt levő katonasággal Lázárföldre vonult. A ráczok azonban az éj sötétségét használván, Erneszth: házát kirabolták és felgyujtották.

6-ik és 7-ik közti éjjel még 2 álgyut, 2 zászlóalj gyalogságot és 1 század lovasságot Lázárföldre segitségükre küldöttem.

7-én reggel a Temes folyón átkeltek. Bucsák erdő Don-Miguel gyalogság által ujabban megostromoltatott; Neusina helység elfoglaltatott, felgyujtatott és semmivé tétetett. A csata után a sereg ismét Lázárföldre vonult.

Ezen ütközet alkalmával történt veszteségünk : 1 halott, több sebesült, 15-nek pedig holléte nem tudatik.

Az ellenség közül azonban számosan estek el, 44 pedig elfogatott.

A katonaság általánosan, különösen pedig a Don-Miguel ezredbeli gyalogság rettentő erővel és vitézséggel harczolt.

Az egyedüli jól felfegyverkezett aradi őrsereg 54 emberig, kik még 4 napig itt maradnak, tegnap haza ment."

De Szent-Tamás, mint egy német iró nevezé, e rémuri bástyái még nem voltak megingatva, a kik ben valának, a császári és szerb nemzeti zászlót büszkébben lobogtatták, mint valaha. Az alatta történt apró csatázások egyikében gr. Zichy Ferencz elveszett. Előtte

következőleg állott az ellene kiküldött erő : Jászkun tábor a Ferencz-csatorna balpartján 2500 főből.

A jobbpartján a kecskeméti járás 2000 fő.

Feketicsen a solti járás 2500 fő 6 ágyuval.

Azonkivül Becsénél tetemes erő.

E készületek s az utban levő erő mutaták, mikép a támadás komolyabb lesz, mint valaha.

Ezenben a ráczok Fehértemplomot elfoglalva, az ottani erdőkben ütötték fel táborukat.

Aug. 2-án Blomberg ezredes elküldé Légay alezredest s Verhovszky huszár századost 6 gyalog és 2 lovas századdal, felkeresni őket. Megtámadták és szerencsésen kiverték őket, azonban Verhovszky elesett a csatában. Innen a sereg visszatért Verseczre.

Aug. 7-én az ó-becsei erő egy székely gyalog ezreddel szaporodott.

V.

A hadügyminister aug. 8-án leindult az alsó táborba, honnan azonban már 15-én visszaérkezvén, másnap a parlamentben egy ujonczozási t. javaslatot terjesztett fel. Utjáról s t. javaslatára következőket szólott :

„Mielőtt a tárgyhoz szólanék, valamit előre kell bocsátanom. Nem mondhatom, hogy megjártam Tolnát-Baranyát, de megjártam Torontál- és Bácsmegyét. Itt sokat találtam, mi későbbi időre jó reményt nyujt. Ugy tapasztaltam, hogy a katonaság, bármi faju s nyelvü legyen, kötelességét lelkesedve tölti be : s még eddig mindig nagyobb erőt verve vissza. Azonban, tán azért, folytatá szóló, mivel életemről gondoskodtak, vagy előbb, vagy később történt valami, mint ott jártam, de a mai ujság már közölni fog tudósitásokat Neuzina-, Járek- és Verbászról. A katonaság tehát, mint emlitém, a kötelesség terén áll. A nemzetőrségre nézve ezen rövid táborozás katonai szempontból felette jó hatással volt, mert azonkivül, hogy némelly süvöltő bogarakat megszokván, neki bátorodtak : sokat nyertek abban is, mi táborzásnál szinte szükséges , t. i. rendben és engedelmességben. Kiemelendő főképen az aradi tüzérség, kik mintha rendes katonák volnának, nem azt nézik, mennyi ellenség van előttük, hanem hogy hol van. A békesi lovas nemzetőrség közül többen nyilvániták, hogy tovább is a táborban maradnak. A tolnaiak megesküdtek, hogy utósó csep vérig küzdenek. A jászkunok derék emberek, jó katonák s eddig is sokat tettek már ; kár hogy Bácsmegyében olly nagyra nőtt a kukoricza, mert még többet is tettek volna. Az önkénytesekről csak jót és szépet lehet mondani ; s ha van is köztük még némi emberi gyöngeség, ezt szóló nem akarja feltakarni. Bácsmegyéből megdicséré szóló a bajaiak és szabadkaiak derakas magok-

viseletét, s ha valamellyiket kifeledte volna, kéri az általános dicséretbe befoglaltatni. Szóló a katonai játékot ugyan szerencse-játékhoz hasonlitja, de mennyire számitani lehet a győzelemre : 100 hihetőségi ok közül 70 a mi részünkön áll. Ezenkivül megdicséré szóló Szeged- és Baja városok hazafiui készségét, mellyet kivált az előbbi a betegek és sebesültek ápolása körül tanusit (éljenzés). Végre személyeket nevez a ház, sőt a haza köszönetére érdemeseket, köztük első helyen Szentkirályi Móricz-ot, ki a nemzetőrségre nézve is a legjobb hatást gyakorolja, Török Gábort s a Temesben működő királyi biztost, kinek neve nem jut eszébe, Horváth főispánt, ki kötésben hordja most is karját, de hol szükség, mindenütt jelen van stb. Mindezeket a ház kitörő éljenekkel fogadá.

Ezután átment szóló napirenden levő törvényjavaslatára, megjegyezvén, miként azt, hogy arat-e azzal éljent vagy nem, nem tudja, de hogy gyakorlat és tapasztalás utján meritett meggyőződéséből folyt azon javaslat, az iránt tisztában van. Ha békesebb idők volnának, hogy akkor millyen ujoncz-állitási rendszert kivánnék, megmutattam — ugymond — általános javaslatomban, mellyet azonban most tárgyaltatni nem kivánok. Az uj rendszer életbeléptetése időt kiván. Én tehát meggyőződésemtől elüttetve a kisebbet választám, melly a létező állapoton kevesebbet változtasson, de mégis megfeleljen azon kelléknek, mit a haza védelme kiván, hogy igy megvédetvén a haza, más javitásokra fordithassuk figyelmünket. Szóló sokat törte fejét s meglehet ollyanon akad fel, miért talán, — ugymond, — a képviselőház szóló fejét töri be. 45 év óta huzom, mondá ezen igát s ha sokat nem tanultam is, ha engedelmességben neveltettem is : mindig az volt iparkodásom : mindent ugy tenni, hogy lelkiismeretem s meggyőződésem szerint a czélnak megfeleljen. Két mód állott ugymond előttem, uj vagy régi rendszert követni. Kérdem, hol van az uj magyar rendszer ? Ha tőlem azt kivánják, hogy két hónap alatt századok mulasztásit orvosoljam : többet feltételeznek rólam, mint mennyit lehet. A hadi tanulmányok 10—15 féle tudományokból állanak s ha az, ki tanitani akar, még maga tartozik előbb tanulni : bajosan megy a dolog. Ha én most uj osztályokat formálok, a felebbvaló nem fogja ismerni alattvalóját, a pajtás pajtását; következőleg az erő nem irányoztathatik egy czél felé. Hiányzik az idő, mi veszély idején legnagyobb capitalis. Ide járul, hogy egészen uj rendszer életbeléptetése ez idő szerint sok költséggel jár. De politikailag sem tanácsos az uj rendszer rögtöni életbeléptetése; mert kérdi szóló, ha valljon azokat, kik nincsenek mellettünk, de a kötelesség terén mégis mellettünk harczolnak, nélkülözni akarjuk-e? Az örökös tartományokkal egy kalap alatt állunk, bármennyi rés mutatkozik ezen kalapon. Nem kellene kimondani tehát, hová vezet intézkedésünk, hanem az időre bizni kivitelét. Szóló tehát mint egyenes ember, ellene nyilatkozik.

A másik rendszer, ugymond nincs, inyünkre, az enyémre sem. Én ugyan, ugymond, feljutottam egy polczra, mit senkinek sem köszönök, de nyeltem sok boszuságot s keserüséget is. Azonban meggondoltam, hogy, ha az ujoncz a meglevők közzé berámáztatik, hol a felebbvaló ismeri alattvalóját, hol mechanicai gyakorlottság már létez, egy hónap alatt is már hasznát lehet venni. Továbbá mostani utamban tapasztaltam, hogy rendes katonaságunk, legyen árvai, vagy liptói, ha azt mondják neki: menj, lő, vág és tör, a mennyi kell, mig azt nem mondják: elég, s általában kivéve, egyetlen testületet, az engedelmességet egyik sem tagadta meg, de az is nem nyilatkozott ellenünk, hanem kijelenté, hogy akárhová renrendelik, elmegy s pár nap mulva azt meg is fogjuk látni. Ha a fenlevő katonaságból a magyar szellemüeket kivennők, egyrészt emelnénk, másrészt lenyomnánk s szakadást gyanittatnánk akkor, midőn az erő öszpontositására legnagyobb szükség van. Én tehát sajnálva bár, tán a ház óhajtása s a haza régi kivánata ellenére, a czélt tartván szemem előtt, nem akarok semmit rögtönözni, hanem azt mondom: a ház kivánhatja, hogy a katonaság magyar legyen; de adjon erre időt, másként ollyat kivánna tőlem, mire én nem vagyok képes. Ha valaki jobbat tud, mi a czélnak hamarabb s tökéletesebben megfelel, én hódolni fogok neki s mint közlegény is kész leszek alatta szolgálni. A 4-ik zászlóaljra, mi annyiakat megbotránykoztatott, seregeink messiásként várnak, ezeket jutalmazni kell, ugyis a magyar seregek állnak e tekintetben leghátrább."

T. javaslata az ellenzék részéről heves vitára adott alkalmat, aug. 21-kéig mindennap vitatkoztak felette, mikor azonban kevés szótöbbséggel csakugyan elfogadták. E törvény szerint mindenki, ki a 19 évet meghaladta, mignem a kellő szám kilesz, tartozandott katonáskodni. Megváltás és toborzás megszüntettettek.

Legnevezetesb s legfőbb tárgy volt, mi a viták folyama alatt kifejlődék: magyar commando és nemzeti szinek, mellyeket a seregnél behozandottak.

Heves küzdés támadt a jobb- és baloldal közt, mellyek közül az első ellenzette, a másik akarta azt.

Az ellenzék főszónoka Teleki László volt. A legfinomabb ágyugolyókat lőtte ki elleneire. Beszédének fő momentuma:

„Különféle okokat hallottam az ellenvélemények támogatására, némellyek azt mondják, hogy a katonai szellem igen jó, attól nem kell félni, mások ismét azt mondják, a katonai szellem jó, de a katonaságot a nemzeti szinek felvétele felzúditaná. Én azt gondolom, ha az efféle indokok egymás ellenében állittatnának, tökéletesen lerontanák egymást, ugy hogy nem maradna belőlük semmi, valamint Demanx macskáiból, mellyek viaskodás közben egymást felfalták. Ha a katonaság Magyarországhoz hű és jó szellemmel viseltetik, nem gondolom, hogy a nemzeti szinek felvétele felzúditaná; ha pedig

bizunk benne, valljon milly okoskodás utján reméljük, hogy ezen ellenszegülők szelleme legyőzetik, midőn Magyarország egész ifjuságát oda szántuk, valljon nem félünk-e attól, habár egy pár hónapig is, Magyarországnak ifjusága egy olly iskolában növeltetik, mellynek növelői nem a nemzetiség mellett, hanem ellene szoktak működni. Én azt gondolom, hogy a magyar katonaságot, szellemét jól felhasználva, akadály nélkül lehetne rögtön magyarrá változtatni, mert igen sok jó, derék és becsületes tiszteket ismerek, kiknek nagy hasznát lehetne venni és ismernek barátaim is, s igy a baj jelen körülmények mellett a szerkezetben van, mert én nem az egyeseknek, hanem a szerencsétlen szerkezetnek tulajdonitok mindent, melly a jó akaratnak hatását zsibbasztja el és a rosz akaratnak nyit tág tért. Mig ez fenmarad, addig a jobbaknak semmikép nem lesz hatalmukban, szellemüket nyilvánitani, hanem ha a jóakaratuakat ügyesen magunkhoz csatoljuk, azt gondolom, az átalakulási munkát rögtön keresztül lehet vinni; mert hogy ne csatlakoznék minden jó gondolkozásu hazafi azon hazához, melly a katonai érdemnek a jelen körülmények között olly kitűnőleg fényes pályát nyit, azon hazához, melly az egyformaság elvét hozta be, melly az ő irányukban is alkalmaztatni fog olly móddal, hogy nem tehet már Magyarhonban a katonaságra nézve különbséget a születés, hanem csak az érdem. Nem gondolom, hogy épen a katonák sovárognának azon régi rendszer után, mellyre ha visszatekintenek, mind megannyi mellőzését látják az érdemteljes férfiaknak, és csak a születésijogokkal biróknak pártfogolás utjáni előmozditását; hogy ehhez ragaszkodnak, nem hiszem, midőn olly fényes pálya nyilt e hazában, különösen mostani körülmények között, midőn a katonai érdem el fog homályositani minden más érdemet; nem hiszem, hogy a régi modoru időbe visszakivánkoznának, midőn holmi frakkformákért szekiroztattak a commandirózók által, midőn minden haszontalan játékra minden czél nélkül kiküldettek. Tehát mivel ezt lehetetlennek gondolom, hiszem, hogy módunkban lesz a hadseregnek sympathiáját megszerezni, nemcsak a tisztekre, hanem még különösebben a közlegényekre nézve is, kiknek előléptetését biztosithatjuk szintugy, mint a tisztekét, megszünvén reájok nézve is minden születési különbség. Mindezt felhasználva, azt godolom, tökéletesen magunkévá tehetjük a lehető legrövidebb idő alatt a magyar hadsereget, ugy azonban, ha magunk kormányozzuk és vezéreljük.

Azt mondják némellyek, halasszuk későbbre, és e halasztásban időnyerést látnak; én idővesztést találok, minél későbbre halasztjuk, annál nagyobb lesz az akadály életbe léptetni azt, mit törvényben kimondtunk. Még egyre vagyok bátor figyelmeztetni a képviselőket. Mi tovább mentünk mint apáink, mi mertünk annyit, hogy többet merni az egész haza veszélyeztetése nélkül immár lehetlen, mi ugy voltunk mint Cortes, elégettük mögöttünk a hajókat, és mögöttünk

nincs semmi egyéb, mint a feneketlen tenger; nekünk tovább, előre kell menni, megmondom, hogy értem. Parlamentáris kormányt akartunk felállitani és ezen parlamentáris kormány fejében szétromboltuk régi alkotmányunknak egész épületét, mellynek egyes zugában a félénk is megférhetett a maga vis resistendijével; le van rombolva már a municipium, nincs többé vis inertiae; de hogy ez veszteség ne legyen, mimódon akartuk elérni? azon hogy Magyarország öszpontosulva legyen az országgyülésen és hogy Magyarország képviselő testületének kifolyása, a ministerium, egy független önálló hatalom legyen, mellynek nemcsak joga, hanem ereje is legyen. Ha mi, miután szétdöntöttük az épületet, megegyezünk abban, hogy egygyel és mással egyezkedni kelljen, ezen képviselő testületet azon helyzetbe tesszük, mellyben voltak a régi alkudozó országgyülések, kormányunkat pedig azon állásba hozzuk, mellyben voltak a régi modoru alkudozó cancellárok, kik idegen hatalmoktól függöttek; akkor azt mondom, elértük a centralisatiót, de nem az alkotmányos centralisatiót, hanem az absolutismus centralisatióját. Azt mondják, a nép nem pártol minket, meglehet, hiszen eddig miért is pártolt volna? Az aristocratiának ügye desperált ügy volt, a népnek nincs finom nevelése, de jó tapintata fel tudja fogni a dolgokat és el szokta hagyni a desperált ügyeket. Vigyázzunk, hogy ügyünk ne váljék desperált ügygyé, mellyet megnyerni nem lehet, mert akkor a nép is elhágy bennünket és el fogunk veszni szégyennel. Még egyet mondok, Európa kivivta számunkra a szabadságot, nem mi, hanem az emberiség vivta ki s megvárja tőlünk, hogy azt megérdemeljük. Ha szemlélni fognak a népek és látni fogják, hogy mi, kiknek számára a független ministeriumot Európa vivta ki, kiknek függetlensége szentesitve volt, kiknek hatalma alá volt adva az ország, nem birtuk feltogni a tért, mellyet törvény, király és Európa nékünk általadott, s minden külellenségtől menten, belelleneinket nem birtuk legyőzni, elvesztünk erő nélkül s kénytelenek voltunk alkudozni az idegen hatalommal, a reactióval azért, hogy megmentsük magunkat s néhány hónap alatt nem birunk annyi önálló erőt előteremteni, melly az országot fentartani képes, mit fog gondolni felőlünk? kérdem tehát, miután a törvényt nekünk kivivta Európa, akarjuk-e, hogy a törvény való legyen; akarunk-e független önálló hadsereget? Ha ezt nem merjük kimondani, azt fogja Európa mondani: e nemzet nem érdemli meg, hogy szabad legyen.“

Ez ügyes szavakra a hadügyminister előszedte bombáit:

„A mostani lelkes szónoklat 12 fontos ágyu volt s még kartácsnak is beillik; hanem mivel még teljes erőmet nem adtam ki s maradt valami, hogy néhány észrevételeket tegyek, ám nem a beszéd ellen, mert tisztölöm a magyar lelkesedést s az enthusiasmust magam is előmozditani akarom, csakhogy kevéssé tartósabbá szeretném tenni és állandóbbá. Gr. Teleki beszédében némelly figura rhetorica ellen

van kifogásom, minthogy azt kellett belőle kivennem, mintha én imádója volnék a régi rendszernek s hogy a megajánlott katonákat a szerencsétlen frakkba akarnám öltöztetni s igy a régi rendszert megerősiteni. Isten ments meg ettől, nem akarom én a régi rendszert fentartani, mert ez unalmas volt és unalmát tapasztaltam magam is, de erre most nincs idő. Tegnap ugyan megtagadtam, hogy van a históriában példa, most azonban bátor vagyok előhozni, miként Törökország is akkor reformált, mikor mindene volt, de nem kész hadserege, mellyel ellenállhatott volna ellenségeinek. És ha jól tudom a dátumot, 1825-ben történt. Ki gondolhatja, hogy én azt merészeljem mondani, miszerint nem akarok magyar hadsereget, vagy hogy szerelmes volnék a németbe. Ezt én nem mondtam, hanem azt, hogy ha még a görög istenek sem birtak a lehetlenséggel küzdeni, én annál kevésbbé birok azzal küzdeni."

A baloldal (még akkor, mint Kossuth nevezé, törpe minoritás) megveretett, de az események folyama csakugyan teljesedésbe vitte tervöket.

VI.

A hadügyminister alant járta alatt két figyelmet érdemlő csata volt, aug. 10-kén Járeknél, aug. 13-kán Verbásznál. Mindkét helyt magyar fegyver vivta ki a diadalt. Lássuk részleteit.

Aug. 10-én délelőtti 10 órakor az előőrök azon hirrel rohantak a faluba, hogy a ráczok azonnal megtámadják a falut. A lakosok nem hitték, mivel látván a mezőn a nemzeti zászló alatt előrehaladó sereget, nemzetőröket véltek bennök látni. Egyszerre az álgyuk a falu két részéről szólani kezdenek, a készületlenül meglepett 2 század Este-gyalogok s 75 császárhuszár fegyverhez nyulnak; a lakosok, nők és gyermekek által kocsikra rakatnak a holmik, megszabaditás végett. Az ellénség három oldalról akarta a falut bevenni, de a katonaság 2 órahosszant olly vitézül tüzelt, hogy azok czéljokat el nem érhették, bár sokkal nagyobb erővel voltak. S hogy be ne kerittessenek, visszavonultak.

Vezérök Castiglione volt, kinek serge ezután tetemes erővel s egy ágyuüteggel szaporittaték.

A verbászi csata 13-kán reggeli 4 órakor kezdődött, mikor a ráczok sánczaikból kijővén, viszont megtámadtattak. Ezek ugyanis három csapatban, 6 darab, részint 3, részint 6 fontos álgyúkkal nyomultak előre s szakadatlanul jól vitt tüzzel támadák meg előőreinket, kik egy pillanatra hátrálni kénytelenittettek. Azonban de Witte őrnagy a lelkes Sándor-gyalogsággal a balszárnyon, Balázs őrnagy pedig a székelyekkel jobb szárnyon azonnal az ellenség elébe nyomult. Maga a főparancsnok Wollenhoffer tábornok is egyuttal megkezdé a támadást, a tüzérséget felállitotta s Jonák hadnagy a tüzér-

ütegparancsnok olly sikerrel s gyorsasággal tüzeltetett a lázadókra, hogy azoknak álgyuzása azonnal lankadni kezdett: végre sánczaikba visszanyomattak. A mieink egész Sz.-Tamásig előnyomulván, ez alkalommal a sz.-tamási földeken álló kukoricza nagyobb része a jászkunok által lekaszáltatott, hogy az ellennek orzó lövésekre alkalmas helyül ne szolgálhasson.

Aug. 11-kén egy Ó-Becsére rendelt oláh zászlóalj Krassó felé vette utját, elpártolandó a magyar ügytől. Akkor még ez volt az első eset.

VII.

Aug. 19-én a magyar ügy Szent-Tamás sánczai alatt szenvedte az első tetemesebb csapást.

A mozgó hadsereg fővezére e csatáról következő jelentést külde a hadügyministernek :

„Ma reggel 2 órakor valamennyi rendelkezhető sergem, Turia és Szent-Tamás ostromához kirendelt hadállásába kelt. 5 órakor mind a két ponton erős álgyuzás kezdődött, a melly 10 óráig, Bakonyi ezredes ur csapatánál pedig egész déli egy óráig tartott, s melly az ellenség részéről keményen viszonoztatott. Eredménye az lőn, hogy mi daczára minden megerőtetésünknek és seregeink vitézségének, az emlitett két pont birtokába nem juthattunk, bár lankadtan, azonban jó renddel elfoglalt hadállásunkba visszakeltünk.

Midőn magamnak fentartom a jelentések későbbi vettével a történt ütközet részleteit bejelenteni, előlegesen csak annyit irhatok, miszerint : veszteségem két halottból, (báró Nefzern, Schwarzenberg-ezredbeli százados és Fiáth Würtemberg-ezredbeli főhadnagy), 9 megsebesült tiszt és mintegy 100 emberből a közvitéztől egész őrmesterig és 16 lóból áll.

Seregem vitézsége és magafeláldozása általán dicséretes volt. Különösen báró Bakonyi ezredesnek vitéz és eszélyes viseletét kell kiemelnem, mi végett őt némileges kitüntetésül a hadügyministeriumhoz gyorsfutárként felküldöm, minthogy ő leginkább képes az ellenség állása- és védelmezéséről kellő felvilágositást adhatni. B. Bakonyi ezredes urnak nyilatkozata után megnyugtathatom a közönséget, miszerint ügyeink a táborban nem állanak roszul és hihető, hogy vitéz seregünk nem sokára más s jobb fordulatot adand ügyünknek.“

B. Bechtold őrnagyvezér tudósitása a hadügyministerhez a Sz.-Tamásnál és Turiánál történt megtámadásról :

„Wollnhoffer dandársága 18-án délután 3 órakor Kis-Kérre indult, a hová ugyanaz nap 7 órakor érkezvén a helység elötti Sz.-Tamás felöli előőröket megerősitette.

Gr. Colowrat csapata Kis-Kéren keresztül Szireghre indittatott,

hogy ott Turia megtámadására készen legyen. Báró Bakonyi csapata pedig még az éjjel a csatorna balpartjáni előnyomulásra a verbászi táborban készen volt.

Wollnhoffer dandársága a megtámadásra jelöltetvén ki, azon éji 12 órakor a kis-kéri táborból kiindult. Az első csapatot a székely zászlóalj képezte, mellyet a ki nem kelt álgyutelepek, 2 zászlóalj Sándor-gyalogság, honvéd 6-ik zászlóalj és 1 század Würtemberg-huszárok által fedezve, követék, a legnagyobb vigyázattal nyomultak elő. Reggel 5 óra felé a sz.-tamási sikságra érkezvén, a székely zászlóalj csatárai 600 lépésnyire Sz.-Tamáshoz közeledtek, ekkor az álgyutelepeket előrendelvén a helységet erősen álgyuztattam; melly alkalommal a sánczok felől nagy porfelleg vala látható, miért is Lenkey kapitány századának egyik szárnyával oda ugratott, és észrevevén, hogy az ellenség egy csorda szarvasmarhát szándékozik a sánczokba hajtani, azt kemény álgyuztatás daczára is megszalasztatván, 131 db marhát fogott el.

Egy óráig tartó, mind a két részről kemény álgyuzás után, a helységbe gránátokat és bombákat parancsoltam vetni, mellyre azonnal több helyen tüz támadott, mindazonáltal a czélzott hatást, a helységet egészen lángokba boritani, el nem érhetém; minthogy rövid idő alatt a tüz mindenütt eloltatott, a miből azt következtettem, hogy az egész Sz.-Tamás lefödeleztetett.

B. Bakonyi ezredes azalatt a csatorna balpartján a sánczokat megtámadván, kemény álgyuztatás és kisebb fegyvertüz után a sánczokat egész elszántsággal megrohanta; mindazonáltal vitéz csapata, hősies tartása daczára, az előnyomuló túlerő miatt a czélzott sikert nem nyerheté.

Wollnhoffer vezérőrnagy parancsa következtében a sereget álgyulövésnyire visszavezette és összeszedvén holtainkat és sebesülteinket, seregemmel, melly 8 óráig folytonosan tartó csatában kifáradt, Verbászra vonultam. Az egész sereg tántorithatlan bátorságát dicsérettel meg kell emlitenem, melly minden rendeleteimet a legnagyobb lelkesedéssel pontosan teljesitette.

Különösen kiemelendők: Aulich alezredes, tanusitott rendületlensége és ügyessége miatt; Schonat kapitány, a ki Wollnhoffer őrnagy oldalán hasznos szolgálatokat tett; Zeh tizedes, a ki egy fél 6 fontos álgyutelepet ügyesen vezérelt. Különösen pedig Adler tizedes a Sándor-sorezredből, a ki élte koczkáztatásával a legveszedelmesebb álgyuzás között a sebesültek megmentésében kitüntette magát.

A Würtemberg, huszárezred kapitánya Lenkey, derék századával a legveszélyesebb helyeken vitézsége kitünő jeleit adá, valamint bizonyitá azt, hogy a kegyes bocsánatra minden kivétel nélkül valódilag érdemes. A század főhadnagya Fiath Pompejus, egy álgyugolyó által nehéz sebet kapott s ámbár ezen derék tiszt felgyógyulásán kételkedünk, tegnaptól fogva ahhoz több reményünk vagyon.

Fiáth Pompejus az álgyutelep jobboldalán a 2-dik szárnyat vezérlé, kinek elestével Harsányi őrmester vette át a vezérletet, ki is visszavonulás alkalmával a 6-ik álgyut, mellynek rudja egy álgyugolyó által összezuzatott, kartácsok és golyók zápora közt visszahozta. Melly alkalommal Harsányi őrmester és Kaszás Samu közvitéz, hős elszántságot és vitézséget tanusitottak. Az álgyu megmentése után Harsányi őrmester, Kaszás Samu, Bodó János, Szabó István, Márkus Péter, Böszörményi Ferencz közvitézek és egynéhány honvéd a 6-ik zászlóaljtól, visszamenvén a 6-ik álgyu mellett elesett 2 tüzért is szinte megmentették. Ezek után egy segédtiszt jelentésére, miszerint a sánczoknál elesett három egyén elhozattatnék, ismét Harsányi őrmester, Bódog László tizedes, Juhász Ferencz őrvezető, Kaszás Samu, Pereko Mihály, Szabó István, Farkas László, Katonay István, Belinessy István, Korotnoki Dani, Halassy József, Bodó János és Markus Péter önkénytesen a sánczok hosszában lementek, de senkit sem találtak, minthogy az elestek már megmentettek.

Gróf Colowrat ezredes Turia helységet megostromolandó, reggeli $^1/_2$5 órakor a helységhez közeledett, ekkor visszahagyván a gyalogságot, tüzérekkel és lovassággal 500 lépésnyire a helység előtt megállt s legott elrendelé az álgyuztatást, azalatt gr. Castiglione ezredes is álgyutelepével odaérkezvén, hasonlóan erősen álgyuztatott. Az ellenség 6 db 3fontos álgyuiból szinte keményen viszonozta tüzelésöket, de midőn 5 óráig tartó folytonos álgyuzás után elhallgatott volna, a Schwarczenberg zászlóalj, 2 század Wasa és 1 század Ferdinand-huszár a helység megrohanására kirendeltetett, de a helység házaiban elrejtett nagyszámu ellenség által olly golyózáporral fogadtattak, hogy előbbre nyomulniok veszedelmes lett volna. Ez alkalommal esett el a derék Neffzern százados, ezenkivül 2 tiszt és több közvitéz sebet kapott.

A gyalogság visszavezetése után, az álgyutelepek ismét kiállittattak és ujonnan mind a két részről erősen tüzeltetett. Végre a sereg e naponi folytonos működése által kifáradván, délután 4 órakor visszahuzódott.

Ez alkalommal hősies viseletökért kiemelendők : a jeles Titz hadnagy vezérlete alatt levő 1-ső számu lovas álgyutelep. A rendületlenül kötelességöket teljesitő tüzérek : Hledig, Hilbert és Lux. A Schwarczenberg zászlóalj kivétel nélkül hős elszántságot tanusitott, különösen Pyrker őrnagy, ki a rohamot gyalog vezette. Horváth hadnagy, Sturm őrmester, Cserepes dobos és Petrovics közvitéz, ez utóbbi leginkább személyes vitézsége miatt. A Ferdinand-huszárok osztályából Svehodolsky kapitány és Somsich főhadnagy méltó elismerést érdemelnek, kik az álgyutelep-fedezetnél a golyók özöne közt igen jó példával voltak.

Steinbach ezredi segéd, Clement őrmester, Pausenwein kar-

trombitás és Schönberger Adolf hadfi, kik a csata alkalmával a vezérlő ezredes parancsait a leggyorsabban és tökéletesen teljesitették."

De e veszteségnek nevezetesb következménye volt a képviselő házban.

Ugyanis augustus 21-kén Zákó interpellálván Mészárost az alsó ügyek iránt, Perczel következő hatalmas philippikával lépett fel:

„Mit több hetek előtt már e szószéken megmondék s megmondék alapos okokra basirozott események után, az teljesedésbe ment. Ha egy angol vagy franczia káplárt hoznának ide és azzal itéltetnők meg azokat, a mik lent történtek több hetek előtt és történtek ujabban a támadásra nézve, ki fogná mutatni, hogy a lehető legnagyobb árulás követtetett el. (Zaj). Tessék meghallgatni (Szentkirályi Móricz a terembe lép s kitörő lelkesedéssel fogadtatik). Uraim! többször mondottam, hogy veszélyben van a haza, de nem a külellenség sokasága, hanem magunk ügyetlensége és gyávasága miatt. Ezen mondásom igazolva van s minden kétségen túl áll mindenki előtt, hogy a szerbek és horvátok támadása azon részről gyarapittatik és ápoltatik, melly rész iránt e nemzet hónapokon által a legnagyobb bizalmat jelentette ki, sőt tettekben is tanusitotta. Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy az azok által megbizott és azoknak föltétlen hűséget esküdött egyének, ha a legnagyobb erőt fogjuk is kezeikbe szolgáltatni, nem fognak azok ellenében olly elhatározott támadást tenni, kik azon hatalomnak eszközei. Tisztelt ház! azt mondotta az előttem szóló és helyesen mondotta, hogy habár ügyetlen és avatlan lenne, mégis belátja, hogy a hadi tervezet, melly a tegnapelőtti támadásra nézve felállittatott, helytelen és rosz volt. És bizonyára mikor több hónapokig tesz valaki készületet egy sáncznak megtámadására, midőn 20—24 ezer főből álló rendes katonasága van, midőn 48 jól felszerelt álgyuja van, 3—4 ezer jó lovassága van, s ezen csapatokról büszkén tétetnek tudósitások; midőn az ellenfélnek jól felszerelt álgyuja nincs, mert szekereken viszi azokat s lovassága sincsen, akkor egy sáncznak be nem vétele maga már ollyan dolog, melly azt mutatja, hogy nem a közkatona vagy a magyar tisztek, kikre nézve adatokat tudnék előmutatni, hogy a legnagyobb hazafiusággal viseltetnek irántunk, hanem a közlelkület, melly azokat vezeti, nem tett ugy, mint cselekedni kellett volna az ország érdekében. Tehát nem elégszem meg azzal, mit az előttem szóló követ előadott, nem elégszem meg azzal, hogy vizsgálók küldessenek ki. Azt mondom, a haza veszélyben van; mert Jellachichnak táborozása az osztrákok részéről nyilt segedelemmel láttatik el, Laibachból 3 bataillon pattantyusság küldetik Jellachichnak, pedig kettőt már kapott segitségül; de tudomásunkra van az is, hogy némellyek itt a táborból megjelentek, azoktól a ház nyomban tudomást szerezhet magának, s nem szükség, hogy investigatiókra halo-

gassuk a teendőket, hanem rendelkezéseink nyomban megtörténhetnek. Vagy várni akarunk, mint elég ügyetlenül és botorul vártunk heteken által, mig Jellachich betör; a nép ugyis elégületlen és bizalmatlan irányunkban, hogy 6 héten által semmit sem tettünk a hazának megmentésére; azt akarjuk, hogy a nép, mint már arranézve hivatalos jelentések vannak, zúgolódásokkal lépjen föl, s a felső vidékek nyilt támadásban legyenek s közbeszoritva minden oldalról odajőjenek a dolgok, hogy gyáván általszolgáltassuk az austriaiaknak azt, mit ők tőlünk kivánnak? Nekünk kell, rögtön kell intézkedni, és pedig még ma s hogy mit tegyünk, kimondom véleményemet. Kivánom, hogy a ministerium a lépéseket tegye meg. Tisztelem a hadügyminister urat, de bocsásson meg az előttem szóló, nem bizodalmatlanságból mondom, erről most nem akarok szólni: de azt tartom, hogy nekünk, ha valaha, most kell a parlamentaris formákhoz ragaszkodnunk. Ha valaki nem volt képes kivinni azt, mit nekünk hónapokon által igért, hogy t. i. halogatás által csak azért kiván elegendő erőt összegyüjteni, hogy sikeretlen támadás ne történjék: akkor bár a legnagyobb bizodalommal viseltetem is azon egyén iránt, kötelességemnek tartom, mint nemzeti képviselő, kimondani, hogy most az egyszer nem kivánom kezére bizni a had vezetését. (A közép- és jobboldal nevet.) A pénzügyminister azt mondotta, ha a sereg veszteni fog is, köszönetet fog annak inditványozni. (Kossuth közbeszól: azt nem mondtam.) Ha a hadsereg vesztesége nyilt ütközetben történik, s a sereg ugy használtatik és öszpontosittatik, vagy a támadás ugy történik, mint kellett volna, habár ezerek vesztek volna is el, köszönetet szavaztam volna magam is: de miután ez nem történt, az igéret nem lett beváltva, s a katonatisztek nem tették meg kötelességöket: akkor nekünk kötelességünk nyomban gondoskodni arról, hogy a nemzetnek ott lent összegyüjtött hadereje, azon vitéz derék és magyar katonák haszontalanul ne emésztessenek föl elleneink által, kik alkotmányos állásunkkal megbarátkozni nem tudnak. Inditványom tehát a ministeriumhoz és a házhoz ez: kivánom, hogy a kir. biztos, ki, mint remélem és tudom, hatalommal volt ellátva, tehát a dolgok iránt kellő tudomással bir, e ház előtt terjessze elő a dolgokat, ugy, mint vannak, s mint neki azokról tudomása van; hogy ha nem áll az, a mit mondék, szivesen magamra mondom a kárhozatot; mert az árulás sokkal veszélyesebb, mint az ügyetlenség: de ha jelentéséből a legkisebb adat vagy legkisebb gyanu az árulásra nézve kitetszenék, akkor ezen háznak más politikát kell követni, akkor azon lépésekhez kell folyamodni a háznak, mellyekhez egy nemzet, melly kétségbe van esve, köteles folyamodni. Tehát azon kettőt inditványozom: 1-ör. Hogy a kir. biztos ur a ház előtt a történtekre nézve tüstént hallgattassék ki, hogy adja elő hű képét a történteknek. 2-or pedig, hogy az ő előadása következtében az

alvidékre a ház teljeshatalmu biztosokat küldjön, a kik a hazát megmentsék.“

Az árulás szó a lehető legnagyobb zajt idézett elő, Kossuth s a ministerium hatalmasul felléptek ellene; jelesen Mészáros és Kossuth következő beszédet tartottak:

Mészáros L.: „Tisztelt képviselők! A múlt napokban mondtam már, miként a vezér igen szeretné, ha veszteség helyett győzelmet jelenthetne; de most győzelmet nem jelenthetett, mert a had sorsa ugy hozza magával, hogy a sereg egyszer nyer, másszor veszt. Azonban ha egyszer veszt s azért mindjárt elveszti türelmét s bátorságát, s azt gondolja, hogy végveszélyben van, midőn ezt valaki hinni meri, azáltal ő saját magában nem talál bizalmat és ha győzni képes lenne is, bizonyosan nem fog győzni többé. (Igaz). A megtámadás megtörtént, a mint az igen tisztelt előttem szóló úr előadá, kiről már a multkor tisztelettel emlékeztem, hogy a táborban igen sokat tett a lelkesedés fentartására; e részben most is kifejezem köszönetemet. A tisztelt biztos úr egy részben elmondá nézetemet, de engedelmet kérek, ha ezen oldalra fordulok (baloldalra) s azt mondom, hogy a ki ezen szót: árulás, kimondja, az sokat mondott, és a ki be nem birja bizonyitani, mellyik részen van a hiba, annak megitélését a ház bölcs belátására bizom. Ha valaki valamelly seregről vagy több egyének vezérletéről azt mondja, hogy árulás van benne; ebben az is foglaltatik, hogy a ki őket vezeti, az is áruló. Én azt tudtam s elkészültem rá, mielőtt Magyarországba visszajöttem, hogy itt ötven évi becsületesség füstbe mehet; arra is elkészültem, hogy hazaárulónak mondanak, de azt nem hihettem, hogy e házban árulással vádolják azt, a mit én vezérlek. Itt már most nincs más mód, mint vagy rám mondják ki önök a ver-dictet, vagy roszalják azt, ki az árulás szót mondotta. Mikor én tárczámat átvettem, nem igényeltem magamnak olly nagy super-klugheit-tot, melly a füvet is nőni tudja hallani, de a mi körülötte van, nem látja, valamint azon classicus ember, ki a mennyországba néz s a verembe esik. S mivel már a görögökről megemlékeztem, megjegyzem, miként ugy látom, azt kivánnák, hogy utánozzuk a karthágóiakat, kik csak addig szerették katonáikat, mig győztek és mikor vesztettek, tettöket azonnal roszalták s őket megbüntették s végre magok is elvesztek. Miért nem utánozzuk tehát a rómaiakat, kik még a dictátoroknak s consuloknak hálát szavaztak, mert a legnagyobb veszélyben sem estek kétségbe hazájuk felől. Egyik követ úr azt mondá: hogy a leghelytelenebbül és a legügyetlenebbül vezették odalent az ügyet; a másik követtárs azt mondá, hogy egy káplár is jobban tudta volna a dolgot vezérelni, még pedig angol káplár. Ha azon káplárt gondolja, kit Wellingtonnak hivnak, az bizonyosan némelly hibákat meglátott volna; sőt az is lehet, hogy egy káplár, ki a mostani időben nagyon ujoncz, birhat a dolgok állásáról helyes itéletet hozni; mert mostani társas

szerkezetünkben az az egyik főhiba, hogy nem birjuk a genieket kitalálni és használni s gyakran, mivel nem vagyunk rendszeresitve, a geniek több bajt okoznak mint hasznot. A veszteség tehát megtörtént; azonban én azon seregnek, a mint ismerem, akármit tett, s akármit nem tett, részemről, ha a ház roszalná is, nyilvános köszönetet fogok mondani, nem azért, mivel vesztett, hanem mivel ezen veszteséget helyre tudja ütni. A ki életét feláldozza, akár jól, akár roszul sül el küzdés, roszalás helyett mindenesetre köszönetet érdemel. (Madarász L. nem a közlegényekről van szó). A vezéreknek is köszönetet fogok mondani, mert tapasztalásból tudom, miként kevés vezér van a világon, ki mindegyre győzött volna, hanem ha vesztett is, soha el nem csüggedett és uj küzdelemre minddig készen volt, azért az illy vezérnek is közönetet fogok szavazni. Mondatott az is, hogy olly roppant sereg, u. m. 24 ezer sorkatonaság, azonkivül 48 ágyu és 3 ezer lovasság nem birta a sánczot bevenni. Már azt tudom, hogy a 7-k huszár ezred a veronai csatát 1799-n megnyerte, de miért, azért, mert a sánczoknak hátulsó részei nyitva voltak, hol berohanhatott, sok ember elvérzett, de mégis nyert. Ámde hogy lehetett volna a lovassággal ott működni, midőn nemcsak a canalist, hanem egyebet is kellett volna átusztatni; és hol vette volna magát a 24 ezer emberből álló sorkatonaság, midőn egész Magyarországban nincs talán ennyi? azt nem tudom. Az is mondatott, miként a tisztek sem tettek eleget kötelességöknek. Mennyiben tették meg azok kötelességeiket? nem tudom, de a hol kettőt agyon lőnek s 9-et megsebesitnek, ott valami kis kötelesség mégis volt teljesitve. Szentkirályi Mór úr, ki ott a dolgok szemtanuja volt, elmondá, miként a tisztek is teljesiték kötelességüket, meglehet, hogy néhol hibáztak; de emberek vagyunk, hibázhatunk; remélem, minden hibánkat megjobbitjuk; hogy részemről a hibát, a hol előfordul, meg nem hagyom, annyi bizonyos. Visszamenve az előbbiekre mondatott, hogy sok ideig vesztegeltünk és talán elejénte könnyen legyőzhettük volna az ellenséget. Lehet, hogy megtörténhetett volna; azonban katonai dolgokban az eseményeknek vagy a vaksorsnak legkevesbé lehet helyet engedni. Ki ezen dologhoz ért, olly eszközökről gondoskodik, mellyeknél fogva gondoskodásának sikerét a sors kezébe ne adja. Mi, midőn az idő elkövetkezett, elkezdtük a csatát s hogy nem voltunk elég szerencsések, az nem a mi hibánk, ha nem történtek dolgok, mellyeket megváltoztatni lehetetlen volt. Végre is akármit cselekszünk, a dolgot semmi esetre el ne hamarkodjuk; rögtönözni akkor sem kell, ha, mit meg nem engedek, hibásak mi lettüuk volna. Az elkövetett hibák helyrehozhatók és mert szivesebben viszik bőrüket a véres mezőre hazámfiai s a hazát inkább meg fogják menteni. A mi illeti csekély személyemnek a szin helyére való küldetését, én arra, ha kell, szivesen ráállok; hanem ha jobban fogom-e én ott a dolgot vezérelni, azt nem tudom, a mit tehetek, azt megteszem; de kimondom, hogy én az

odalent levő vezért jobbnak tartom magamnál. Ottlétemnek talán azon előnye volna, hogy a seregben őket személyesen buzdithatnám; azonban a szükséges gyakorlati tapasztalása azon vezérnek is megvan s azért én őbenne tökéletesen megbizom. Ha a most tárgyalás alatt levő, már 5 napig tartó ujonczállitási tárgyat bevégezzük, akkor ismét egy körutat tenni szándékozom a táborok minden részébe, s ezt a t. háznak előre is bejelentem; ha a ház szükségesnek látja, hogy most elmenjek, akarata szerint cselekszem s valamint most, ugy mindig készen vagyok, minden erőm- s tehetségemet felhasználva, magamat feláldozni. (Éljen).

Kossuth Lajos : „Uraim! e napokban azt mondtam a háznak, hogy ha a tudomásunkra jött csata győzelemmel végződik, remélem, hogy e ház közakarattal be fogja tudni bizonyitani azon hálát, melylyel tartozik azon honfiaknak, kik a legtöbbet, mit adni lehet, életüket adják a hazáért, s kik ezen eljárásban, midőn átalános szavakkal történik a gyanusitás, talán még az életnél is többet, becsületöket is koczkáztatják. Mondtam, ha a sors forgó kereke szerint veszteség találna lenni, de azon veszteség mellett megtette kiki kötelességét, én akkor is hálát s méltánylást szavaznék. Nekünk egy kimondhatlan nagy bajunk van, kimondom őszintén, a mult századok kormányainak bűnei éretlenné tették ezen nemzetet annyira, hogy hallgatni nem tud, midőn hallgatással megmenthetné a hazát, (igaz) beszél, midőn tenni kellene, s ha beszél, nem válogatja meg jól a szavakat. Engedjenek meg uraim, nem egy éretlen gyermeknemzet-e az, mellynek minden hirlapjaiban kikürtölik az ütközet óráját, ugy, hogy az ellenség 2 héttel előbb tudja, és e napokban e háznak csaknem minden tagja nem érzett nagyobb foglalatosságot, mint kérdezni, mikor lesz az ütközet s azt tovább mondani. Ugyan nyert-e valaha ütközetet azon nemzet, mellynek tribunejeiről szám szerint mondják el, mennyi ember áll a táborban, miszerint az ellenség magát commót orientálhassa mind azon erőre nézve, mellyet ellen kell vetni, mind azon perczre, mellyben megtámadtatik. Ha a hajdani Hofkriegsrath alatt, melly Magyarországban a török háborut a bécsi divánokról vezette, csak akkor nyert ütközetet a vezér, ha ellenkezőt cselekedett, mint Bécsből parancsoltak, ugy mondhatom, ha a strategicus terveket a házból dictáljuk, a vezér csak akkor fog nyerni, ha ellenkezőt cselekszik. Az e napokbani eseményekről csak annyit tudok, hogy megtámadtatott egy sáncz, melly várnak is mondható, mint azon igen tisztelt barátom, ki most e háznak tagjai közt a legérdemesebb ember (hosszas éljenzés), mert ő megérezte azt, hogy itt van a tettnek percze s azon helyet, hol szónoklatával kétség kivül az első sorban állana, nem foglalta el, hanem ott foglalt helyet, hol vérükkel áldoznak az emberek, ő maga is várnak nevezte. Én, a mint a világ történeteit ismerem, kevés esetet tudok, hogy várat egyszeri rohanással bevettek volna. Ennélfogva nem csüggedek, mert, ha jól

vagyok értesitve, 49 halottunk s 69 sebesültünk van. Én hazafi bánattal kisérem, a mint e ház is kiséri, az elesteket, de azt mondom, az jóformán nem is volt csata. Nem tartozom azok közé, kik a vétket palástolni, a bűnt büntetlen hagyni akarnák; de figyelmeztetek mindenkit, mérje meg a haza erejét, melly készültségen és disciplinán alapul, s ha vádol, személyre intézze vádját és bizonyitson. De ne éljen olly kifejezéssel, melly kedvetlenséget gerjeszt olly férfiakban, kik iránt, ha e ház értesülve lesz a körülményekről, köszönetet fog szavazni, mint p. o. a fővezér iránt, ki órákig állt a legveszélyesebb helyen. Nem tudom, közülünk hány ember cselekedte volna ezt, s Bakonyi (éljen), ki ugy viselte magát, hogyha győzelem koszorúzta volna is ezen lépést, nagyobb elismerést nem kivánhatott volna, mint igy. S mi történik ezen házban? Az mondatik: árulás van a vezéreknél. Én hibát palástolni, bűnt büntetlen hagyni nem akarok, de e ház compromissiójának, a haza ügye elárulásának tartom, hahogy nem fognak lépések történni, mellyek ezen itt-ott kimondott szót vagy megczáfolják, vagy speciálitásra vezessék s ennek következtében elháritsák azon rosz hatást, melly a hazát veszélybe dönthetné (helyes) s azért, hogy a hiba, ha van, ismerve, a bűn büntetve, de a rágalom is visszatorolva legyen, s meg legyen mentve azon erő, mellyre e hazának szüksége van, inditványozom: nevezzen a ház egy bizottmányt, melly által szólittassék fel azon követ úr, ki itt árulást mondott ki a sz.-tamási táborban csatázó hadseregre nézve, hogy vádját speciálitásra reducálva, bizonyitsa be, mert annyi, azt gondolom, bizonyos és kétségtelen, hogy a hadseregre ezen szónak „árulás“ kimondása (Perczel közbekiáltoz: nem a hadseregre) (rendre) kérem, én szivesen ohajtom, hogy az érdemes követ úr ezen szenvedélyességével mentse meg a hazát, én nem fogom e térre követni. Ha kimondatik az ellenség előtt állókra ezen szó: árulás, s specificumra nem vonatik, az kétségtelenül olly embereket is sérthet, kiket talán a vádló sem akart sérteni, s rosz szellemet terjeszt ott, hol jó szellemet kellene terjeszteni. Ha tehát hiba van, hogy az ismerve legyen; ha árulás van, hogy az büntettessék, de hogy illy szónak káros következései veszélybe ne döntsék, én a követ úr hazafiságától s férfias kötelességétől megvárom, hogy azon bizottmány előtt a kellő felvilágositásokat megadja, a bizottmány referálja s a ház a tapasztaltakhoz képest intézkedjék ugy, mint a haza megmentése kivánja. (Éljen).“

E vád csakugyan visszavétetett, de Perczelnek gr. Choteckkel pártbajt kelle vivnia, mellyben jelentéktelen sebet kapott.

Ugyanez nap estéjén tartott ülésben egy kir. leirat olvastaték fel, mellyben tudatik, hogy a nádorra ruházott alkirályi hatalom megszünt.

A leirat e következő:

„Mi első Ferdinánd, austriai császár sat. Hű Magyar- s vele

egyesült Erdélyországunk s az ahoz kapcsolt országok zászlósainak, egyházi és világi főméltóságainak, nagyainak és képviselőinek, kik az általunk Pestvárosunkba összehivott országgyülésen egybegyülve vannak, üdvet és kegyelmünket!

Kedves hiveink! Miután egészségünk Isten jóvoltából helyreállván, az országlást ismét átvettük, ennek folytán birodalmi fővárosunkba, Bécsbe visszaérkezvén, megszüntek azon körülmények, mellyek közt folyó évi junius 26-kán kibocsátott legkegyelmesebb leiratunk szerint kedves öcsénk István főherczeg nádor és királyi helytartónknak, mint kir. felségünk teljhatalmu képviselőjének azon jogoknak ideiglenes gyakorolatára való hatalmat átadtuk, mellyek a fenálló törvények szerint legfelsőbb kir. felségünknek fen vannak tartva, ezen rendkivüli ideiglenes megbizásunk is megszünt, miről, valamint az országlásnak isméti átvételéről hűségteket ezennel legkegyelmesebben értesitjük. Hozzátok egyébiránt cs. kir. kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk. Kelt a mi őszintén kedvelt hivünk méltóságos és nagyságos herczeg Eszterházy Pál legmagasabb személyünk körüli ministerünk kezéből, birodalmi fővárosunkban Bécsben, augustus 14. az urnak 1848. esztendejében.

Ferdinánd m. k.

Minden arra mutatott, hogy a bécsi kormány elegendő erőt lát a fölkeltettekben, leküzdhetni velök a magyar reformerpártot.

Hetedik fejezet.

Tarasi ütközet. Verseczi csata. Fehértemplom megtámadása. Moldva elégetése, Blomberg, Nugent és Mayerhoffer találkozása. A perlaszi tábor bevétele, sept. 4-iki parlament, Beőthy kormánybiztos, bécsi deputatio, oláh és szász mozgalmak Erdélyben, oláh comité, b. Vay intézkedései, a bán visszatétele, a ministerek lemondása. Kossuth és Szemere. Batthyány hadi készületek s határzatok, a bán beütése; uj ministerium. Sept. 11—17-ki határozatok.

I.

És itt kezdődik a dolgoknak uj stadiuma, azon stadium, midőn a bécsi kormány a magyar kormány elébe dobva keztyűjét, nyilt ellenségeskedésre hivta föl. S ha tett is valamit a magyar ügy ellen, de nem nyiltan s bár sisakja alá néhányan ezelőtt is láttak, mit az ellenzék cselekvési modora bizonyit, de a nagyobb tömeg azt csak e nyilatkozat s illetőleg föllépés után teheté.

De lássuk az ezután nagyobb erővel folytatott szerb mozgalmat.

Aug. 20-án Tarason volt ütközet. A ráczok kiütvén, visszaverettek. Taras másodszor lett lángok áldozata.

Aug. 23-án Verseczet mintegy 700 rácz megtámadta, de a magyarok által visszaverettek. Vezérőrnagy Vitalis.

Lenkey ezredes e városba menvén őrsergével, Fehértemplom a szerbek által megtámadtatott. A helység már csaknem bevéve volt s több helyt égett, midőn a páratlanul lelkesült város pár század katonasággal s ezt valamint a nemsokára történt másodszori támadást visszaverték. Ellenben Moldva a ráczok által porrá égetteték, az ottani bányász önkéntesek a legvitézebb ellenállás mellett is Szászkára kénytetvén vonulni. Asboth alezredes e dologról következőleg tudósitá a hadügyministeriumot:

„Folyó hó 19-én 1000 főből álló szerb csapat a Dunán átkelvén, Berzaszka felé nyomult, mihalovaczi kapitány Simics és dobrai kapitány Radoikó által vezérelve, 22-én reggel 4½ órakor Uj-Moldovát, a hol 120 főből álló nemzetőrszázaddal állottam, megtámadták. Radoiko kapitány, ki a szerbek előosztályát lóháton vezette,

Somlai hadnagy vezérlete alatt levő előőreim által lelövetett, ezen első tüzelésre még más két szerb esett el. Az első lövésre a városban készen állott 2 szakasszal azonnal előőreim segitségére siettem, s a mint a helységből kiértünk, a szerb csapat szemünkbe tünt, melly tüzelésünkre visszavonult, de már nem egyenesen az uton, hanem felfelé a hegyekre. Nemzetőreim közül egy szakaszt utánok küldvén, a másikkal és a megérkezett 4-dik szakasszal készen a csatahelyen megállottam, fél óra mulva Vidovich őrmester, ki szakaszával utánok volt küldve, visszajött azon jelentéssel, hogy az ellen részint a váradi szoros felé, részint pedig az erdőkbe és hegyekbe szaladt. Félszázadot az előőrökkel a helység előtt felállitván a városba visszamentem. Midőn Ó-Moldova felől uj megtámadás fenyegetne, a nemzetőrök között czélirányos rendeleteket osztván ki, az ellent ujonan egészen az első malomig visszavertem, de itt erős helyzetbe tevén magát, erősen kezdett tüzelni. Nemzetőreim azonban egész elszántsággal előrenyomultak és a tüzelést viszonozták, de miután a szerbek által mind a két oldalról megtámadtattunk, csoportaim hátrálni kezdettek. Ekkor az elent álgyuztatni parancsoltam, mire azonnal hátrálni kezdett, de nem levén kartácsaim, csak 3 fontos golyók, ismét annál merészebben nyomult előre. A hegyen levő őröktől azalatt azt a jelentést vettem, hogy Babakaj és Ó-Moldova felől két 100—150 főnyi csapatok közelgetnek, miért is csapatommal visszavonultam és valahányszor a szerb mutatta magát, tüzeltettem. Végre délután 5 órakor Szászkára érkeztem, egy szerb zászlót, 4 foglyot és Radoiko kapitány lovát magammal hozván. A zászlót és foglyokat Oraviczára küldöttem. Részünkről 3 halott és 12 sebesült van.

A szerbek kapitányukon kivül 21 holtat vesztettek. Ez alkalommal kitünően viselte magát Somlay hadnagy, valamint Fejér kapitány is, ki mindig a csapat élén állott. Kis csapatom 5 óráig folytonosan tüzben volt és csak hátulról fenyegető veszély kényszeritett visszavonulásra. Ellenségünk száma 400—500 lehetett, közülök 200 szerb, a többi végvidéki oláh és illir határőrök.

Uj-Moldovát a szerbek egészen hamuvá tették s barbárokként pusztitottak, sok szegény visszamaradt németet meg is öltek, mind a két templomot, római cath. és görögöt, is lerombolták.“

Ezenben Blomberg ezredes és Nugent s consul Mayerhoffer conferencziát tartottak. Az első, Bechtold ezredes meghagyása nyomán, semmi alkuba sem akart ereszkedni.

Blomberg személyesen többed magával mind katonatisztjei közül mind a nemzetőrökből, átment az vracsevgáji táborba, hol őket Nugent és Boballich fogadták. Az elsőről mondják, hogy miveltséggel viselte magát, Boballich tolakodólag és fenhéjázólag. Blomberg azon megjegyzésére, hogy a báni hatóság nem terjeszkedvén ezen határvidékre, nem foghatja meg, mimódon jelenik meg Nugent, mint báni biztos, itt? Nugent azt felelte, hogy ők, horvátok

és ráczok, testvérek, és ügyök közös, és felszólitá Blomberget, hogy a császári katonasággal vonuljon vissza, hogy nekik semmi bántalmuk tőlük nem lesz, csak a magyar gárdákkal volna dolguk, mellyekkel könnyen végeznek el. Blomberg magával vitte volt a jun. 10-diki manifestumot s azt felelé, miszerint a magyar ministeriumot ismerje itt felebbvalóságnak s felszólitá őt, hogy mutasson elő ellenkező rendeletet. Mire Nugent azt mondá, hogy most még nem mutathat, de nemsokára az is meglesz. Boballichra a jövendő alezredes Blomberg rá sem nézett, mire az ingerült boszankodással neheztelt mindúntalan a beszédbe vágott s midőn Blomberg figyelmét magára vonni sehogy sem tudta, előállott és sértett hangon mondá: hogy ő császári tiszt volt Don-Miguel ezredben s most alezredes azon táborban. Blomberg ekkor sem szólott. Nugent akkor vesztette el higgadtságát, midőn egy fehértemplomi lakos, tagja az ezredes kiséretének, azt mondta, hogy a császár akarata levén, miszerint a magyar ministeriumnak hódoljanak, ők nem akarnak rebellisek lenni. Nugent ekkor kitört s haragosan kiáltott: weg mit euch nach Nassau, das ist serbischer Boden. Németek levén t. i. a fehértemplomi hű lakosság szószólói. Blomberg azon észrevételére, hogy ha magokat császári seregnek tartják, miként van az, hogy a szerviánusokkal szövetkezve háboruskodnak? Nugent ismét azon nyomoru válasszal élt, hogy azokkal is testvérek. Abancourt önkénytest, ki szinte a kiséretben volt, mint lengyelt, tehát szinte testvérüket, magukhoz hivták s szemrehányással illették, általa azonban férfiasan torlattak meg. Az alkudozásnak és fegyvernyugvásnak vége lett.

II.

Pesten ezenben a belügyminister a sept. 2-kán bevett perlaszi tábornál történt csata részleteiről következő két hadjelentést tett közzé:

„Nagybecskerek, september 3-kán 1848. Tegnapi rövid tudósitásom folytán jelentem, hogy az elsánczolt perlaszi tábort háromórai ostrom után elfoglalván, az ellenség tüzérei hősien elszánt seregem által mindnyájan leszuronyoztattak. Kik az ellenállók közül meg nem ölettek, futásnak eredtek és ez hihetően meg fogja rettenteni a határvidékieket.

Két egyfontos, öt háromfontos és két hatfontos álgyun kivül egy bombaálgyu és tetemes mennyiségü lőszer foglaltatott el, és egy 6 fontos álgyu leszereltetett: az elfoglalt álgyuk közül 6-ból egy telepet alakitok.

A megtámadás tervét, a tett rendelkezéseket és a megtámadás részleteit, valamint azon tisztek, altisztek és közvitézek neveit, kik ezen jeles, de elszánt ütközetben magokat különösen kitüntették, akkorra fogom bejelenteni, midőn a részletes tudósitásokat összeálli-

tandom; addig is különös dicsérettel emlitem az ostromló gyalogság parancsnokát, Vettert, a Mihály nevü ezred alezredesét, ugyszinte táborkari tisztemet Kohlmann 52-dik számu magyar ezredbeli kapitányt, ki terjedelmes szakkörében a legczélszerübb intézkedéseket tette.

Magyarország jelen viszonyaiban e győzelem elhatározó lehet. Az elsánczolt tábor bevétele után hadamnak egy részével Perlasz felé nyomultam, melly helységet a rácz népességtől elhagyatva találtam. A többi lakosság fejér zászlóval jött elömbe, megadását és engedelmességét nyilatkoztatván a királyi fölség magyar ministeriumának rendeletei iránt. A helységben, mellyet minden tekintetben kiméltem, még 30 mázsa lőport találtam.

A helység a pusztitástól megkiméltetett.

Holnap mozgó csapatokat küldök a Temes melletti Botos, Tomasovácz, Orlováth és Farkasdin határhelyekre; megszállva hagyom Perlaszt is, részint az engedelmesség biztositására, részint megóvására a ráczok lehető megtámadásai irányában.“

„Nagybecskereken, sept. 3-án 1848. Kedves kötelességemnek ismerem bejelenteni, mikép a parancsnokságom alatt álló herczeg Voronyeczki pesti önkéntes két vadász-század, ugy a bihari csatában részt vett nemzetőrök és az aradi tüzérek, jóllehet csak, egyet kivéve, mind ujonczok, a tegnapi perlászi csatában olly kitünő bátorságot és komoly elszántságot tanusitottak, melly a legnagyobb dicséretre érdemes.

Herczeg Voronyeczki, lováról leszállván, seregét személyesen vezette az ostromba.

Kiss Pál, porosz herczeg Mihály ezredbeli kapitány a vitézséggel vezérlett bihari nemzetőrséget saját példája által annyira buzditotta, hogy e tökéletlenül fegyverzett derék nemzetőrök halálmegvetéssel követték a sorkatonaság szép példáját, mert az ellenséget egy sürü erdőből és nádasból kiüzvén, legjobb sikkerrel még az ostromban is részt vettek; ezen bátorság annál dicséretesebb, mivel a fegyver-forgatásban Kiss Pál kapitány fáradozásai mellet csak most gyakoroltatnak.

A pesti vadászseregben a lelkesedés olly nagy és enyésztethetlen, hogy a korházba érkezett sebesültek és csonkitottak is még mindig kiáltották : „éljen a magyar‘!“

Ez időben maga az öreg Mészáros is alant vala s nem egy ütközetet vezetett. Egy alkalommal körülkeritették s hogy el nem fogatott, csak annak köszönhető, hogy néhány huszár sietett segélyére.

Többen a főbb katonák közül, kik ezelőtt a magyar ügynek szolgáltak, ez időben átmentek a császári táborba, vagy legalább, mint Bechtold hadvezér is, lemondottak.

Minden mutatá, hogy a vihar nagyobbuló ponton áll.

III.

Mindezeket a kormány tagjai, a parlamenti férfiak, jól látták s minden tettöket odairányzák, hogy az ebből származható bajok lehetőleg ellensulyozva legyenek. S azalatt, mig a készületeket erősen folytaták, a „győzelemig önkéntes“ zászlóaljakat egymásután állitgatták ki, mig a ház által hozott törvények szerint az országban szerteszét szedték az ujonczokat s küldték a végett a biztosokat: a parlament is mindent el akart követni, hogy a legitimitas terén lehetőleg megmaradjon.

Sept. 4-én tehát összeült a parlament s az előre tartott conferencziák határozata nyomán Kossuth következő szónoklattal s illetőleg inditványokkal lépett fel:

„Tisztelt képviselőház! Kimondhatlan szerencsétlennek érzem magamat, hogy épen a jelen perczekben, mikor minden embernek kettőztetett erőre van szüksége, engem a betegség annyira elnyomott, hogy alig tudok megállani és alig tudok szólani. (üljön le.) Akkor nem fogják hallani a mit mondok. (Tessék leülni.)

Ne méltóztassanak várni, hogy valamelly hosszas motivált előadást tegyek; csak egyszerűen és röviden kivánok szólani azon hitben, hogy a tisztelt képviselőház előadásom motivumait a körülményekben találandja.

A mult országgyülés végével a ministerium általvette a kormányzást, esküt tevén le a hűségre a király és alkotmány iránt, és engedelmességre a törvény iránt. A haza felett összetornyosult vészeknek ellenállni a ministerium ezen helyzetben csak ugy és akkor lett volna teljesen képes, ha mindazon constituált hatalmak, a mellyeknek kifolyását képezi csak egy ministerium, annak működését őszintén előmozditják. A ministerium illyen előmozditásra nem talált. Ő felsége a király iránt a legtisztább hűséggel viseltetve, hónapokon keresztül csak azért esedeztünk, nem hogy ő felsége valamelly rendkivüli erővel támogassa az országot, csak azért esedeztünk előtte, hogy hű magyarjai közti megjelenésével adja meg az uj alkotmányból kifolyó uj kormánynak azon moralis tamaszt, melly a monarchia eszméjében és a magyar nemzetnek fejedelme iránti pietásában rejlik. Öt hónapon keresztül esedeztünk ezért: és még sem történt meg.

Egy hadsereggel találkoztunk pártütés és zendülés ellenében, a melly pártütés és zendülés a fejedelem nevében mondja magát működni. Mi volt természetesebb, mint, hogy ő felségétől kértük, hogy a hadsereg ő felsége által hozassék a hűség tiszta eszméjére vissza, melly nem abban áll, hogy ő felsége nevében a magyar király ellen pártot üssenek; hanem, hogy ő felsége kormányának engedelmeskedjenek. Ő cs. és kir. felsége méltóztatott e részben egy pár manifestumot kibocsátani, hanem őszintén megvallom, nekem erős meg-

győződésem, hogy az ő felségét legközelebb környező körökből sok történt ezen parancsok sikerének meghiusitására. Sok történt arranézve, hogy a hadseregben azon szellem foglaljon helyet, hogy ő felségének talán nem is az akarata, mi azon parancsokban foglaltatik. A bécsi kormány részéről, melly fejedelmünknek egységénél fogva kétségtelenül, nem mondom közredolgozni azon egy fejedelem, a magyar király koronájának épségben megtartására, tartozott volna, de legalább nehézséget nem tenni, ellenkezőt tapasztaltunk.

És mindezek ellenében a ministerium, melly hűséget a király és alkotmánynak és engedelmességet a törvénynek esküdött, igen természetes, hogy csak a törvényes eszközökkel élhetett, a mellyek minden oldalról elzsibbasztatnak, mig végre nyilt kijelentéseikben nyilvánult a hadsereg nagy részéről az, hogy a határőrök, a horvátok, szóval a hadseregnek eddigi zászlója alatt küzdők ellen ők nem fognak küzdeni. Voltak, kik nem mondták ezt, de nagyrész igen. E mellett csak még a kinevezés hatalma is törvény által megkötve levén : teljes lehetlenné tétetett a ministerium kezében, hogy általalakithassa ezen sereget.

Én, tisztelt ház! erősen meg vagyok győződve, hogy végének kell szakadni tüstént ezen állapotnak, vagy pedig a nemzet kénytelen lesz ideiglenesen olly végrehajtó hatalomról gondoskodni, melly végrehajtó hatalom ne legyen kénytelen a maga eljárásának eszközeit a törvényből, hanem a haza veszélyéből meriteni (igaz.) A ministerium, melly igy meg van kötve, nem mentheti meg a hazát (igaz) és ha én e perczben, mig arról a székről (a ministeri székre mutat) léptem a szószékre, csak azért tettem, mert 2 ministertársunk Bécsben van, s nem akartam, hogy az mondassék, hogy a végső kisérleti eljárásban, mellyre ki vannak küldetve, rögtönzött időelőtti lemondásom által már gátot okoztam. Én azon készséggel s elhatározással s azon meggyőződéssel, hogy az ekképen megkötött ministerium, a mint van szemközt az ellenséges hatalmakkal, nem azért, mert én vagy más a minister, hanem azért, mert ollyan ministerium a maga constitutiójában, mint a minő, meg nem mentheti a hazát. Fölkérem a házat, hogy nagy határozatokra és eltökélésekre készülve, az utolsó lépések sikerének megkisértésében a még most létező ministeriumot támogassa. A ministerium Beőthy kormánybiztos urat lerendelte a táborba teljeshatalommal s azon megbizással, hogy állitsa fel a hadsereget, szóljon hozzá a hazának nevében, lelkesitse, buzditsa őt hűségre, tegye biztossá a nemzet méltánylásáról és hálájáról a hiveket, s birjon hatalommal az ott levő hadügyministerrel egyetértőleg, rendkivülileg is tenni mindent, mit a fenforgó körülmények a haza megmentésére szükségessé tesznek. A ministerium midőn ezt tette, tette egy olly hatalom nevében, melly ma van, holnap nincs; ezen eljárásnak mélyebb, biztosabb, állandóbb alapot kell adni, s azért kérem a házat, nyilatkozzék, ha Beőthy kormánybiztosnak e rész-

beni felhatalmazását a nemzet képviselői részéről helyesli-e? (a képviselőház tagjai néhányon kivül mind felállván, helyeslést mondanak) Bechtold vezér lemondott állásáról; a ministerium felszólitotta a hadügyministert, ismerje kötelességének ott maradni a vész helyén, a tábort rendben tartani, és a körülmények szerint a haza megmentésére intézkedni, s onnan el nem jőni, mig olly kezekbe nem adhatja és nem adja a' vezérletet, melly kezek a harczmezőn kivivott érdemeknél fogva szintugy a hadseregnek, mint a nemzetnek bizalmát birják. Kérem a házat, hogy e részben a vezérnek, egy illyen vezérnek kinevezésére egyenesen a hadügyministert határozatilag a maga részéről utasitsa (helyes).

De, tisztelt képviselőház! velünk rút, ocsmány játék játszatik; (már régen) a mivelt világnak moralis ereje az igazságos ügyet támogatja, felhivom a házat a nemzet képviselőinek nevében, készitsen rögtön manifestumot Europához, mellyben el legyen mondva a magyar nemzet szenvedése, el legyen mondva a magyar nemzet joga, mérséklettsége, hűsége, minőhez hasonlót a legközelebbi időkben Európa példája nem mutat, hogy nyiltan álljon Európa előtt, miszerint annyi ármányok által mérsékelt követeléseink és elidegenithetlen jogaink alapján megdöntöttek bennünket, s bennünk a civilisatiónak egyik előbástyája és a szabadságnak egyik oszlopa rendittetik meg. Kivánom, hogy a ház appelláljon Istenre és Európának igazságszeretetére s készitsen egy manifestumot.

A ministerelnök és igazságügyi minister felküldettek a ministerium határozatából a végett, hogy egyszer már végkép lássuk tisztán, határozottan, hogyan áll ellenünkben a dynastia, hogyan áll Austria? ne mondjunk gyanusitásokat, ne használjunk ellenséges indulatokat, hanem határozott tények álljanak előttünk. Esedeztünk ő felségének: méltóztassék a Magyarországban bármi fegyverzetü hadseregnek saját aláirása alatt szétküldendő tábori parancsokban kijelenteni, miképen ő felsége minden katonától, bármi rendü, bármi fegyverzetü legyen is, szorosan megvárja és parancsolja, hogy a mig Magyarországban van, a magyar kormány parancsai szerint a hon minden ellenségei ellen szintazon hűséggel és vitézséggel szolgáljon, mint a magyar hadseregek most ő felsége trónjának támogatására hiven és bátran szolgálnak, még a hont fenyegető veszélyeknek hirétől is elzárva.

Másodszor, kértük ő felségét, hogy a magyar nemzet, felhivása következtében, az országgyülés elején elfogadta, sőt a válaszfeliratban ki is jelentette, miként a horvátoknak minden méltányos és igazságos kivánatait teljesiteni kész, mert nem lehet, hogy e két nemzet idegen bujtogatások következtében egymást rontsa és kétszázados kapcsát feledje, mivel tehát a horvát kérdést barátságosan kell kiegyenliteni, küldjön parancsot ő felsége Horvátországba, hogy Magyarországot megtámadni ne merészeljék. Harmadszor kértük ő fel-

ségét, méltóztassék napot határozni a közelebbi [időre, mikor fog ide lejőni s méltóztassék hosszabb ittmulatása által azon moralis sulyt, melly a királyság eszméjében fekszik, saját trónjának megtartására forditani, mert azért küzdöttünk, azért vagyunk veszélyben; ha nem vezérelt volna bennünket ezen nézet s a trón iránti hűség azon napokban, mikor az austriai háznak semmi támasza nem volt a föld kerekségén, midőn szétbomlott a csekély, Olaszországban levő hadsereg, ha mondom, azon hűség nem lett volna bennünk, sok dolgok másképen állanának. De átlengette mindig a hűség ezen nemzetet s ezért megkivánhatja, hogy ő felsége nyujtson segédkezet trónjának megtartására, ha azt meg akarja tartani. Azért kértük ő felségét, méltóztassék lejőni (közbeszólás: követeljük). Esedezem alássan, méltóztassék egy kis türelemmel lenni. Kértük ő felségét, méltóztassék lejőni s a hazának tudtára adni s kinyilatkoztatni, hogy a végett jön le, miszerint a törvények fentartásában, az alkotmány fentartásában s jogaink megőrzésében, melly nemzeti jogaink trónusának existentiájával kapcsolatban vannak, hosszasb ittmulatása által közre kiván dolgozni; egyszersmind felküldöttük a hadügy- s pénzügyi törvényeket szentesités végett. Kérem a házat, addig ne tegyünk semmit, mig a siker reménye el nem érkezik; de már 8 napja, hogy fen vannak társaink, s most is hogy mennek a dolgok? Mintha a halasztás mérlegén nem feküdnék egyrészről nemzetek sorsa s másrészről nem fekhetnék koronáknak existentiája. Kérem a házat, méltóztassanak egy küldöttséget küldeni ő felségéhez; jőjünk tisztába dolgainkkal; de nem a végett menjen a küldöttség, hogy ott heteket mulasson, hanem nyisson magának utat a fejedelem trónjához, mondja meg, hogy a haza veszélyben van s veszélyben a trón, tehát akarja-e ő felsége megtenni azt, mi a nemzetnek megtartására szükséges? Nem várhatunk napokat s heteket, miután hónapokon át az intrigák minket veszélybe döntöttek; gyors határozatokat akarunk, dőjön az jobbra vagy balra, hogy számot vethessünk magunkkal, mivel tartozunk a hazának (éljen.) Ne mulasson ott ezen küldöttség 24 órát; tudni fogjuk, ha nem fogadtatik el, mit akarnak Bécsben. Kérem a házat, méltóztassanak ezt megtenni, s a ministerium részéről most kisérletlen levő utolsó lépést, mert természetesen utolsó lépés a törvényhozás részéről, támogatni s a nemzet erejével sikerre, vagy valóságra vezetni.

Végre, mert a világon lelkemnek semmi sem fáj annyira, mint, ha az ármánynak azon diadalát látom, hogy nemzetek, mellyek nem ismerhetnek nagyobb kincset a szabadságnál, ármányok következtében a szabadság szent neve alatt egymás ellen vérontásra izgattatnak, kérem a házat: méltóztassék egy kis bizottmányt nevezni, melly a ministeriummal értekezvén a horvát ügyek iránt, melly elő fogja terjeszteni mindazon hosszadalmas adatokat, mellyek kezénél vannak, e dologban terjesszen elő a háznak javaslatot. Meggyőződésem sze-

rint, ha e dologban valamit tenni s a mennyit tenni kiván a ház és a mennyire van elhatározva, jobban lesz igy előkészitve, mintha egy javaslattal a ministerium előállana. Mert most méltóztassanak elhinni, tiszta őszinteséggel teszem azon nyilatkozatot, hogy rendkivüli hatalmakra lesz szüksége a nemzetnek s a ministerium, melly a törvények korlátai közé van szoritva, nem mentheti meg a hazát. Én, a minister, nyilatkoztatom ki ezt a háznak. Tehát ennek nem ministeriális kérdésnek, hanem a közveszélynek és a közhaza iránti kötelesség érzetéből mindnyájunk emanatiójának kell lenni. Tehát kérem a házat, méltóztassanak egy bizottmányt kirendelni. A mondottakat mind reassummálni alig birom, ha jól emlékezem, esedeztem a háznak 1-ör Beőthy Ödön kormánybiztosra nézve; 2-or kértem a házat, hogy manifestumot bocsásson Európához, s ha kell a magyar nemzethez, mellyben világosságra legyen hozva, hová vezettetik a nemzet s ha kell, biztosok fognak neveztetni az országba a ház részéről, kik élőszóval mondják meg a népnek, hová ragadtatik, hová vezettetik, és gyüjtsék össze, ha kell, a kétségbeesés erejével a hazának összes erejét a hon megmentésére; 3-or küldöttség neveztessék ki Bécsbe; és 4-szer egy bizottmány a horvát ügyek iránti előkészitésre. Méltóztassanak megbocsátni, többet nem szólhatok, mert beteg vagyok. (Éljen, elfogadjuk, mondassék ki a végzés.)“

Ez inditványok a ház által is elfogadtatván, köv. 5 határozat tétetett:

Beőthi Ödön kormánybiztos a bácsi táborban teljhatalommal ruháztatott fel.

Bechtold lemondván, a hadügym. maradjon mindaddig alant, mig a nemzet más vezért nem nevez ki.

Europához és a nemzethez készitsen egy bizottmány manifestumot.

Bécsbe követség küldessék, megkérni a királyt, lejönni. De e követség 24 órán túl ne maradjon ottan.

Végre küldessék ki egy bizottmány, tervet késziteni a horvátügy kiegyenlitése körül.

S valóban a bécsi követség tagjai még az nap megválasztattak. Elnöke Pázmándy volt s 100 tagból állott. El is utazának.

IV.

Ugyanazon vésznek felhői, ugyanazon ború, melly Magyarhonban, de sokkal vészesebben sokkal nagyszerübben tornyosultak Erdély, az akkor ugynevezett „Királyhágóntúli rész“ fölött.

Távol az anyaországtól s annak kormányától, magára hagyva, a dolgokat egy gyönge erőtelen s magát a vész perczeiben feltalálni nem tudó férfiu vezette. Környülete a főkormány volt azon tes-

tület, melly medium tenere elvével mit sem tudott, mit sem akart tenni.

S ellenében ezeknek két párt, az oláh és szász, mellyeket egy eszme, egy gondolat minden ellenirányu törekvések mellett is egyesitett : s ez eszme a magyarság elleni gyülölet volt.

A szászok nem engedelmeskedtek, az oláhok fegyverezték magokat s fejök volt a főhadikormány, melly maga mellett, csak azon befolyásért, mit e népre gyakorolt, egy öt tagból álló oláh comitét megszenvedett, sőt a legnagyobb tisztelettel illeték : mert első eszméjök a magyar elemet semmivé tenni, egy volt s csak annak határinál kezdődék a separatisticus tervezet.

Az oláh comité tagjai voltak : Janku, Lauriani, Cipariu, Mikásu.

Gondolni lehet, mekkora lelkesedéssel s mekkora elkeserültséggel folytatták megkezdett müvöket, annyival inkább, mert a visszatérés lehetlen vala.

Ezek ellenében a kormányszék s b. Vay keveset tettek. Amazok készületeit elnézték, magok nem folytatták olly erélyesen.

Ezredes Dobay volt a toborzás főparancsnoka, ki az Erdély részére eső ujonczokat, a már azelőtt sorezredekbe kiállitott 4000 sorkatonát be sem számitva, nem tudák kiállitni, igen lassan folytaták azt, annyira, hogy a Szebenbe rendelt s átállni kivánó gránátosoknak is Kolosvárt az átállást megtilták.

Nyilt kiütésre még sehol sem került a dolog, de több bujtogatónak elfogatása s felakasztása az ingerültséget csak nevelte.

Nevezetes a Baternai és Simonics ellen inditott rögtönitéleti per, mellyet azonban az erdélyi lapok b. Vay rendelete nyomán hallgatással mellőztek.

A dolog igy történt.

B. Vay a megyék által oláh bujtogatásokról tett panaszok nyomán rögtönitéleti törvényszéket hirdettetett ki.

Nem sokára ezután két század nemzetőrség s egy század honvéd kiindult Baternai és Simonics ellen. Megtalálta őket csakugyan dőzsölve és vigadva s a kevéssé ellenállni törekvő oláhokat szétverve elfogta.

Behozta Kolosvárra, hol azonban a nép félve, hogy szabadon eresztetik, meg akarta gyilkolni.

Az összeült rögtönitéleti megyei t. szék a felingerült kedélytől sokkal jobban félt, hogysem őket halálra ne itélte volna.

Nevezetes volt e két ember vallomása.

Elmondák, mikép czélba van véve Erdélyt Romániává alakitni. Volna öt praefectura, mindeniknek egy praefectusa. A praefectusok alatt volnának a tribunusok. Maga Baternai is illy tribunus vala, ki azonban e méltósága daczára is felakasztatott.

V.

De térjünk vissza a pesti eseményekre.

A 100 tagu követség sept. 10-kén visszatért, visszatért „ibis redibis“ felelettel, semmit sem igazitva, ingerülten s ingerültséget támasztva.

Sept. 14-én, tehát 107. évnapján a hires moriamur pro rege nostro jelenetnek számolt a követség eljárásáról.

Bécsben sept. 6-kán a nép és aula fényes fáklyás zenével fogadta őket. De nem igy a kormány s a kormányzásra befolyással biró férfiak, kik sept. 7-kén bár két hét előtt nem juthatának a királyhoz, bejelenték őket.

Másnap kaptak órát a hozzá menetelre, melly azonban megváltozott. S midőn még 9-én délig sem tudtak semmi bizonyost, néhány bérkocsin a kir. lak udvarába mentek.

Elfogadtattak.

Pázmándy a királyhoz köv. beszédet intézett:

„Felséges ur!

Az Erdéllyel egybe olvadott Magyarhon nevében jövünk felséged elébe, melly a felséges uralkodóház iránt századokon át tántorithatlan hűségének érzetében méltán megkivánja, hogy az ország jogainak sértetlen megtartásában koronázott királya által támogattassék.

Ferdinánd volt felségednek uralkodó házából az első, kinek Magyarország s Leopold, kinek Erdély önkénytesen szabad akaratából fejére tevé királyi szent koronáját.

Magyarország nem fegyverrel meghóditott tartomány, hanem egy olly szabad ország, mellynek alkotmányos szabadságát, önállását és függetlenségét felséged koronázási esküjével biztositá és megpecsételé.

Azon törvények által, mellyeket felséged folyó évi april hó 11-kén legfelsőbb királyi jóváhagyásával szentesitett, a nemzetnek régen hőn táplált kivánatai teljesittettek.

És ezen a nemzet megnyugodva, régi hűséggel s a szabadságkölcsönözte kettőztetett erővel készen állott a több oldalról fenyegető veszélyek közepette felségednek trónja fentartására.

Most Magyarországnak több részein pártütés van, mellynek vezérei folytonosan nyiltan azt állitják, hogy az uralkodóháznak érdekében és felséged nevében ütöttek pártot és zendültek fel a magyar nemzetnek felséged által ismételve törvényileg biztositott szabadsága és önállása ellen.

A magyar hadseregnek egyik része az austriai monarchia érdekében Olaszországban vérzik s a csatatéren diadalbabérokat arat addig, mig ugyanezen seregnek másik része arra izgattatott, hogy az ország törvényes kormányának az engedelmességet mondja fel.

Azon pártütésnek, melly Magyarország alvidékein a békes falvakat porrá égeti, ártatlan asszonyokat és gyermekeket a barbár népek szokásait túlhaladó kinzással végzi ki, mint szinte azon pártütésnek is, melly Magyarországot Horvátországból ellenséges beütéssel fenyegeti, sőt már Fiumét, a magyar kikötőt és a slavoniai megyéket is, minden legkevesebb ok nélkül el is foglalta, mozgató rugója nem lehet más, mint azon reactionalis törekvés, melly magának czélul tűzte ki, Magyarország törvényes önállását és a népnek szabadságát megsemmisiteni s a felséged dicsőült ősei s magának felségednek koronázási esküje következtében szentesitett törvényeket széttépni.

A magyar törvényhozás felségednek felszólitására a haza védelme végett már két hónappal ezelőtt összegyült. És most kivánja e nemzet, hogy felséged a törvényhozást nagy munkájában, királyi méltóságának egész sulyával támogassa azon törekvésében, melly törekvés a haza megmentésére levén irányozva, felséged királyi trónjának sértetlen épségbeni fentartásával ugyanazonos. Ennek következtében a magyar nemzet nevében kérjük felségedet:

Méltóztassék sikeresen rendelkezni, hogy az ellenség előtt jelenleg nem álló magyar hadseregek rögtön Magyarországba vonuljanak s a ministerium rendelkezése szerint honvédelmi kötelességöket vitézül és hiven teljesitsék.

Parancsolja meg felséged királyi kegyelme elvesztésének és a törvényes büntetésnek sulya alatt, hogy mindennemű hadsereg, melly Magyarországban van, a pártütők ellen, bárkinek nevét és zászlóját bitorolják is, a magyar törvény fentartásának és az ország védelmének kötelességét pontosan teljesitse.

A magyar nemzetnek elhatározott szándéka a horvát és magyar nemzet között fenforgó nemzetiségi és beligazgatási kérdéseket még jelen országgyülésen az egyenlőség, testvériség, szabadság és közös alkotmányosság alapján megoldani és kiegyenliteni.

Horvátország jelenleg katonai zsarnokság alatt van. És ez által Horvátország polgárai megakadályoztatnak törvényes kivánataiknak a magyar törvényhozás elébe leendő juttatásában. Tegyen azért felséged sikeres rendelkezéseket, hogy a horvát nemzet eme zsarnokság alól felszabaditva, szabadon nyilatkozhassék. A pártütőleg elfoglalt slavoniai megyék és Fiume pedig azonnal visszaadassanak.

A magyar nemzet nem kételkedik, hogy létez egy reactio, melly czélul csak önhasznát tűzte ki, és hogy ezt felséged nemcsak eltávolitani, de a büntetendőket meg is fogja büntettetni.

Kivánja a magyar nemzet, méltóztassék felségednek a Magyarország gyülése által már fölterjesztett törvényeket királyi jóváhagyásával szentesiteni és a nemzet körébe Budapestre azonnal lejönni s a törvényhozásnak s az alkotmányos kormánynak működéseit királyi jelenlétével ön magas személyében gyámolitani és vezérleni.

Felséges ur! a magyar nemzet életének jelen perczei annyira fontosak, hogy e hű nemzetre a halogatások jelenleg a legkárosabban hathatnak. Alattvalói hűséggel kérjük azért felségedet, hogy kivánatainkat teljesiteni, különösen pedig Magyarországban haladék nélkül megjelenni annál inkább méltóztassék, minél bizonyosabb az, hogy ezen kérésünk teljesitése nélkül a bizodalom megingattatván, a törvényes eszközök sikeres használatában elzsibbasztott magyar ministerium a belbékét és rendet helyre nem állithatja.

Felségednek gyors elhatározásától függ ezen megmérhetlen veszélyek elháritása. Járuljon felséged királyi hatalmának mérlegbe vetésével a haza megmentéséhez és a magyar nemzet tántorithatatlan hűséggel fogja támogatni felségednek trónját.“

A királynak hideg s neheztelést eláruló válasza következő volt:

„Nehezen esik szivemnek, hogy az országos választmány által kifejezett nemzeti kivánságnak lejövetelem iránt, elgyengült egészségi állapotom miatt eleget nem tehetek.

A törvényjavaslatokat meg fogom vizsgálni, s ha azokra nézve valami észrevételem volna, azt senki ne magyarázza ugy, mintha a már fenálló törvényeket félretenni vagy megsérteni akarnám.

Ismétlem, hogy eltökéllett akaratom: magyar koronám birodalmának törvényeit, integritását és jogait királyi hitem szerint fentartani.

A mi a többi, önök által érintett pontokat illeti, ezek részint már a nemzet kivánatai szerint elintéztettek, részint a legrövidebb idő alatt a ministerium utján nyilvánitani fogom irántok szándékomat.“

Pázmándy a parlamentben fölemlité mindazon nehézségeket, mellyekkel a király elébe juthatásig küzdeniök kellett, hogy a ministerelnök s igazságügyi minister a magokkal vitt törvények szentesitését nem tudák kieszközölni s csak mint egyszerü követek jelentek meg, s hogy herczeg Eszterházy már azelőtti nap lemondott.

Ezután felolvassa szóló István nádornak mai napon hozzáérkezett levelét, mellyben ő fönsége azt adja tudtul, hogy miután a minister-elnök hivataláról lemondott s ő fölsége ezen lemondást elfogadván, az uj ministerelnök nevét megerősités végett a fejedelem elé terjesztette, addig is, mig a megerősités lejőne, maga személyében megragadja a kormányzás gyeplőit és a két ház erélyes támogatására számit.

Szinte felolvasta szóló a volt ministerelnök gr. Batthyány levelét, melly mellett közli a házzal gr. Teleki Ádámnak, a Dráva melletti sereg főparancsnokának, tudósitását.

Gr. Teleki Ádám azon levélben tudtul adja, hogy Jellachich népe, hirszerint mintegy 20,000 ember, azon éjjel vagy holnap (a

keltet nem vehettük ki) a Dráván két helyen áttörni készül s miután ezen erőnek a mostani helyzetben ellenállnia nem lehet, hihető, hogy seregeink a Muráig vissza fognak vonulni, sőt ha Draskovichnál az erő nagy lesz, talán még a Murát is el kell hagyni, miért is a vezér segitséget kér vagy utasitást.

E perczben tehát kormány nem vala, az ország egy részében nyilt lázadás, a másikból fenyegető sereg, Bécstől mit sem remélhetének, vész, mindenfelől jövő, minden perczben növekedő vész.

Kossuth a terembe lép s Madarász kérdést tesz az iránt, igaz-e, hogy Jellachich hivatalába vissza van téve?

Erre s az események több részleteire körülbelől illyenforma feleletet tett a ministerelnök:

„Mint látom, a kir. helytartó egy iratot küldött a házhoz, mellyben a ministerium lemondását elfogadva kijelenti, hogy mig az általa ő felsége elé terjesztett ministerelnök megerősittetnék, addig a kormány gyeplőjét maga ragadja meg.

Én, ki ő felsége által neveztettem ki ministernek, tagadom, hogy István hgnek joga legyen ministeri ellenjegyzés nélkül parancsolni ez országnak. Ha ezt elismerném: megszegném eskümet, meg kötelességemet a törvény iránt.

Ha a ministerium leköszönt is: de Szemere Bertalan azon férfiu, ki sokunk kérelmére, noha szinte lelépő-félben, kinyilatkoztatta, s köszönet neki ezen kötelesség-érzetért, hogy addig a ministeri tollat kezében fogja tartani, mig nem lesz hatalom, mellynek a közcsend és bátorság fentartását kezei közzé teheti. Kérdem, hogy mikor Szemere Bertalan ott volt, miért nem contrasignálta ő ezen helytartói iratot?

És én, ki lemondtam, ezen széket most e pillanatban ide teszem és ráülök. (Székét a ministeri helyre teszi és ráül). Én, azon hatalomnál fogva, mellyet nem egyéniségem gyöngesége, de a törvény ruházott reám, akarom látni azon embert, ki azt mondja: hogy ő parancsol azon körben, mellyet a törvény a financzministerre ruházott (Kossuth szószékre lép).

Ennélfogva felelek az interpellátióra."

Itt előadja szóló, hogy a bécsi ministerium készitett egy értesitvényt, mellyet ő felsége augustus 31-én a nádorhoz leküldött, azon kijelentéssel, hogy mivel ezen emlékirat okait foglalja magában azon zavaroknak, mellyekbe a ministeri kormányzat az összes birodalmat bonyolitotta: tehát a magyar ministeriumnak ezen irat komoly megfontolását ajánlja. Egyszersmind hogy a horvát támadás lecsillapittassék, a ministerium több tagjainak 8—10 nap alatt Bécsben leendő megjelenését kivánja ő felsége alkudozás végett.

Ezen kivánt alkudozásra nézve a bécsi ministerium, mellynek a horvát-magyar viszonyokhoz semmi törvényes köze nincs, bizonyos előző feltételeket szab, u. m.

1) hogy ezen alkudozásra b. Jellachich és a társországok küldöttei is meghivassanak.

2) Hogy Magyarország részéről a horvátok ellen minden készületek azonnal megszüntettessenek és viszont.

3) Hogy a Jellachich és Rajacsics ellen foganatba vett lépések megszüntettessenek és megsemmisittessenek.

4) Hogy a határvidékek provisorie az austriai ministerium által kormányoztassanak.

Egyszersmind tudtúl adja ő felsége, hogy a siker reményében Jellachichhoz is hasonló rendeletet küldött, hogy minden órán készen tartsa magát Bécsbe és semmit az alkudozás sikere ellen addig ne tegyen.

Ezen iratra nézve feltünő volt, hogy a ministerium tagjainak Bécsbe menetele akkor kivántatik, midőn a ministerelnök és igazságügyi minister napok óta ott vannak a nélkül, hogy valaki hozzájok szólna, vagy tőlök értesitést, tanácsot kérdene.

A Pesten levő ministerek tehát september 4-én futár által értesitik a Bécsben levőket ezen emlékiratról, kijelentvén, hogy igenis hajlandók a horvát viszonyokat jog és méltányosság alapján kiegyenliteni, de ő felségének a magyar dolgokban egyedüli törvényes tanácsot csak ők adhatnak, mint magyar ministerek.

Mig feleletöket várnók, ugymond, érkezik a levél tegnap, vagy tán tegnapelőtt gr. Teleki Ádám vezérőrnagy parancsnoktól, hogy báró Neustädter varasdi tábornok ő felsége nyomtatott iratával ellenkezőleg, proclamatiót bocsátott és seregeinek áttörését tudatta.

Tehát a bán Bécsbe hivásának semmi eredménye, az ellenségeskedés megtiltásának semmi nyoma, de létezik egy más, a bánt hivatalába visszaállitó s dicsérő következő leirat :

„Kedves báró Jellachich!

A dynastiám s összes monarchia érdeke iránti hűsége- s ragaszkodásáról adott kétségtelen bizonyságok, mellyeket ön horvátországi bánná kineveztetése óta ismételve kitüntetett, valamint azon készség, mellyel ön magyar ministeriumommali kölcsönös egyétértés után kibocsátott rendeleteimnek engedelmeskedni törekedett, meggyőzének engem arról, hogy önnek sohasem lehetett szándokában legfelsőbb parancsomnak felségsértőleg ellenszegülni, vagy azon kapocsnak szétszakitására törekedni, melly Magyarország melléktartományait századok óta magyar koronámhoz csatolja, s mellynek jövőben is a közös jólét szilárdabb megalapitására és előmozditására szolgálnia kell.

És azért atyai szivemnek különös megnyugvására szolgál, hogy azon itéletemtől visszatérhetek, mellyet f. é. jun. 10-iki nyilatkozatomban ön iránt rendelendő vizsgálat s báni méltósága és katonai szolgálata alóli előleges felmentése iránt olly vádak alapján hozni késztetve valék, mellyek önnek ténylegesen bebizonyult hű ragaszkodása által teljesen megczáfolvák.

Midőn e tekintetben a szükségeseket főherczeg öcsém s Magyarország nádorához kibocsátom, elvárom önnek kötelességérzetétől s loyalis gondolkozásától, hogy ön állásán, mellyre bizodalmam emeli, mindenkor az összes monarchia érdekében, a magyar korona integritásának fentartására és a magyar melléktartományok viszonyainak hasznos kifejlődésére munkáland. Schönbrunn, sept. 4. 1848.

Ferdinánd, s. k.“

„A ministerium ezen állitóságos kir. rendelet valóságáról méltán kétkedett; de mivel benne az mondatik, hogy párja ide a nádorhoz is megküldetett: tehát a cultusminister kérdést tőn iránta István főhgnél. Ő kijelenté, hogy illyesmi hozzá nem érkezett, hogy az emlitett emlékiraton kivül mást Bécsből nem kapott stb.

Erre a ministerium rendeletet késztit Teleki vezérőrnagyhoz és Csányihoz, saját ellenjegyzése mellett a nádor által is aláirandót, tudatván velök, hogy fel nem tehető, mintha ő fölsége törvényesen kiadott junius 10-iki manifestuma ellen mást törvénytelenül adott volna ki, de annak állitólagos párja a nádorhoz nem is érkezett, — nem tekinthetvén tehát az egészet egyébnek, mint ő fölsége szent nevével való galád visszaélésnek: egy talpalatnyit ne engedjenek az országból védtelenül, mig megértendi e nemzet, hogy a magyar elem ellen irtó háboru kezdetett. Azonban, mielőtt ezen rendelet elküldethetett volna, megérkeznek a ministerek Bécsből s hozzák Ferencz Károly főherczeg azon nyilatkozatát, hogy a fentebbi irat csakugyan ő fölségétől eredt és igy tévedést többé feltenni nem lehet.

Azon hosszu emlékirat, mellyet ő felsége leküldött, a ház elnökénél le van téve. Az mondatik abban, hogy a pragmatica sanctio nemcsak a fejedelem egységét, hanem a kormányzat egységét is foglalja magában, hogy ő felségének nem volt joga a mult országgyülési törvényeket s köztük a független ministeriumról szólót sanctionálni, hogy ez Magyarország és a birodalom javával ellenkezik, s mindezeknél fogva olly módositásokra hivatik fel a magyar ministerium, mellyeknél fogva a pragmatica sanctio értelmébeni egység helyreállitva legyen.

Ezek azon adatok, mellyeket az interpellatióra felhozni kötelességemnek tartám. Le vannak azok téve a ház elnökénél. Ha ugy tetszik, intézkedjék a ház, hogy ezek minden európai nyelvre leforditassanak, hogy egy küldöttség készitsen feleletet, nem oda, hanem istenhez és Európához szólót.“

Egyébiránt mivel gr. Teleki vezérőrnagy és parancsnok tudósitása s más privátlevelek szerint is a horvát betörés vagy már e perczben megtörtént, vagy minden pillanatban várható: szóló a házat határozatokra híja fel.

Kivánja, hogy a törvényhozás érezze, miként e vészes percz-

ben fel van ruházva azon hatalommal, melly egyedül képes megmenteni a hazát.

Én tehát — ugymond — mint azon férfi, ki lemondottam a ministerségről, de tárczámat addig, mig törvényes kormánya nem lesz e nemzetnek, mellynek átadhassam, le nem teszem, tárczám köréből egy határozatra hivom fel a házat.

Szóló előadván a jövedelemforrások csekélységét s a védelmi források szükségét, kivánja, hogy mig a sanctio megérkezik is, azon 61 millió kibocsátásáról szóló törvényre, mellyet a két ház egyértelmüleg elfogadott, a ház parancsolja meg a pénzügyi ministernek, hogy az 5 ftos jegyeket a forgalomnak adja át.

Mert törvény, hogy ő fölsége bármit is csak ministerei által terjeszthet a törvényhozás elé; tehát a mit ő fölsége ministere előterjeszt, azt maga a király terjeszti elő. Ha tehát ő felségének — mint maga mondja — elgyöngült egészségét használva a camarilla, ő fölségét oda viszi, hogy a halogatás miatt a kormányzás gépezete fenakadjon s e nemzet ne védhesse magát a pártütők ellen: ezt a nemzet képviselői nem türhetik.

Emliti szóló, miként azok, kik terjesztgetik a hirt, mintha a republica Pesten ki volna kiáltva, csak azt akarják, hogy a népet elaltassák, mintha nem az ő létele forogna szóban, hanem a trón elrablása czéloztatnék stb. Szóló felhíja a házat, hogy ezen fájdalom csak még erősbitse hűségét, felhíja a házat: hogy mentse meg ő fölsége trónját, ha a fejedelem elgyöngült egészsége miatt nem látja is az árulást, melly azt környezi.

Gondoskodjék a ház olly férfiakról, kik a népnél a felvilágositásnak sikert szerezzenek.

Végre ismét a nádor levelére térvén szóló; idézi Mátyás törvényét, melly azon esetre, ha a király elgyöngült állapot miatt az országlást nem viheti, a nádort rendeli helyette mint kir. helytartót. Vigye tehát ő fönsége azon hatalmat, mellyre juliusban meg is volt bizva és pedig ő fölsége betegsége miatt, miután ezen betegség ő fölsége kijelentése szerint egész elgyöngültséggé változott. De nem viheti ezt másként, mint a felelős ministerium utján, nem adhatá ki másként ez iratot, mint Szemere Bertalan ellenjegyzése mellett.

E percz volt az, mellyben ministeri párt és ellenzék egymással kibékülének, kibékité őket egy akkor minden kebelben élő eszme: „mentsék meg a hazát!“

Egy hat tagu bizottmány neveztetett tehát ki, melly rögtön fölment a nádorhoz, tudatni vele, hogy fenérintett levelét érvénytelennek nyilvánitja, s hogy a ház osztatlan ohajtásánál fogva, Kossuth és Szemere, tárczáik megtartása mellett, vezetendik a kormányt uj ministerium kinevezéseig.

A bizottmány rögtön el is indult.

Ezután Kossuth következő inditványokat tőn:

„Hogy a haza jövedelmeinek aggasztó apályának fölsegélésére és a kormányzás nélkülözhetlen költségeinek fedezésére a képviselőház határozatilag hatalmazza föl a pénzügyministert addig is, mig ő felsége a pénzügyi törvényjavaslatot szentesitendi, a már készen levő 5 frtos magyar bankjegyek kibocsátására.

A hadseregre nézve pedig hatalmaztassék a ministerium föl, miszerint a fölajánlott hadsereg számából az illető mennyiséget a hatóságokra kivetvén, ez toborzás utján állittassék ki, és csak az igy ki nem állitható mennyiség legyen a törvény által szabott categoriák szerint kiállitandó, kijelentvén, hogy az egyetlen fiúk és egyetlen vők a katonáskodás kötelességére nem fognak kényszerittetni.

Ugy szinte, hogy ezen kiállitandó hadsereg a már kiállitott honvédek rendszerén alakittassék.

Továbbá, hogy a mostani sorezredekből a kinek tetszik, átjöhessen rangja és állása megtartása mellett az ujonan alakitandó magyar hadsereghez, és hogy azok, kik átjönnek, veteránoknak tekintendők, s mint illyenek, illető javadalmaikban legott részesittessenek.

Továbbá, hogy ezen ekként alakitandó hadsereg és minden eddig keletkezett önkéntes csapatok a haza hadseregével valamint kötelességben azonosittatnak, ugy állásuk és javadalmaikban is egyenlittessenek.

Végre a testőrző sereg tisztjei, mint képezett katonák, a haza seregébe sorozandók, és helyökbe mások lesznek nevezendők.

Nemkülönben, hogy az aldunai táborban működő hadügyminister is oda utasittassék, miként az aldunai hadseregnél a jövendő ministerium törvényes alakitásáig állását megtartva, mindent ellásson és czélszerüleg elintézzen.

A külföldön tanyázó magyar katonák pedig mielőbb hazahivassanak.“

Mindez inditványok elfogadtattak.

Ezenben a választmány visszaérkezett.

Almásy Pál, mint a választmány elnöke, jelentette, hogy megbizatásában eljárván, nádor ő fenségétől a következő választ nyerte: „Igen sajnálja, hogy a képviselők háza érvénytelennek tartja és nem fogadta el levelét; ő tudja, hogy törvényt, vagy kormányrendeletet nem bocsáthat ki ministeri ellenjegyzés nélkül, de mivel a ház elnökéhez küldött levele sem törvényt sem kormányrendeletet nem foglalván magában, azt törvényesnek hiszi, s azért sajnálja az irántai bizalmatlanságot, pedig méltán hiszi magáról, hogy a mult országgyülés alatt az akkori nevezetes események között a nemzet bizalmát kiérdemlette. És valóban azon esetre, ha a haza bizalmát tőle elvonná, ez és csak ez esetben lenne kénytelen szeretett és imádott hazáját is elhagyni; különben pedig, mig törvényes uton jár a képviselőház, ő reá bizton számolhat mindig, ellenkező esetben pedig egy perczig sem.

VI.

Az alvidéki események sok tekintetben gyöngitették a magyar ügy állását.

Bechtold és Wollenhoffer tábornokok hivatalaikról lemondának, Blomberg dzsidásaival visszavonult, tábornok Ottinger átment a bánhoz.

Egyedül Kiss Ernő maradt meg, egy maga a minden oldalról nyomuló ellenség ellen alig küzdhetve.

S e körülménynek köszönhetik, hogy concentrált erővel Chorich vezérlete alatt Perlaszt visszafoglalták s Futak- és Kérnél sept. 6-án diadalt arattak.

Ezenkivül Becskereket visszafoglalák s Sz.-Tamás alól septemb. 11-én visszanyomták a magyarokat, hol maga Mészáros volt a vezér, ki a csatában mindenütt elülállt, daczára az ellene lőtt golyózápornak, mellette legalább 30 ágyugolyó hullott alá s hogy a szükséges hid épitését siettesse, átuszta a csatornát.

Más oldalról egy rabló csapat Ellemért, s Kiss ezredes jószágát megtámadta, gyönyörü palotáját felperzselte, benne levő nagybecsü gyüjteménye, pompás keleti butorzata lángok vagy rablás martaléka lőn.

Ezek ellenében Kiss Ernő egyetlen egy igen jelentékeny diadalt tudott kivivni Aradácsnál, hol a rácz sergektől 4 ágyut vett el.

S hogy a baj még növekedjék, ekkortájban lépett fel Hurbán, papból lett ezredes, a felvidékeken olly czéllal, hogy a magyarok ellen szláv népfölkelést gyüjtsön.

VII.

A sept. 12-diki esti ülés folytatása volt az azelőtti nap tartottnak.

Kossuth és Szemere tudatták a nádor sajnálatát a házzal s azon nyilatkozatát, hogy ő törvénytelenséget legkevésbé sem akart elkövetni. Irománya ugyanis nem volt egyéb egyszerü tudósitásnál.

Előbbi tehát e nyilatkozat nyomán felhivta a házat, hogy miután a nádor az érdeklett levél által törvénytelenséget nem követett el, hanem ő fhgségének a márcziusi napok ótai hivatalos pályája valósággal nem vala rózsaágyon-fekvés, de örökös nehéz tövisekkeli küzdés, mondassék ki határozatilag, hogy a ház ő főherczegségének kinyilatkoztatása által tökéletesen meg levén nyugtatva, előbbi határozatát fentartani nem kivánja, s ezt ő fenségének küldöttség által tudtára adja, megkérvén őt egyuttal, hogy miután az ideiglenes hatalom mellyet a ház ő reá és Szemere Bertalanra ruházott, már természe által is zsibbasztó : az 1848-diki törvényben gyökerezett törvény hatalmánál fogva vessen véget ezen ideiglenes állapotnak.

Mielőtt a küldöttség elindult, gr. Batthyány L. lépett a szószékre, előadván, miként a nádor a ház ez utóbbi kivánságát már teljesité is, a mennyiben szónokot bizta meg uj ministerium alakitásával.

Ez megtörténvén, gr. Batthyány Lajos ministerelnök sajnálattal jelenté, hogy Csányi László kormánybiztostól épen most vett és a háznak előterjesztett levele szerint Jellachichnak előcsapata már a Dráván átkelvén, a magyar határra lépett.

Ezen jelentés következő interpellatióra szolgáltatott alkalmat, mellyet Perczel Mór a ministerelnökhöz intézett.

1) Valljon a hadvezérletre nézve biztositva van-e a nemzet?

2) Van-e Buda vára megvédve és tétettek-e intézkedések a külföldi seregek eltávolitására?

3) Van-e Pest közelében annyi haderő, mellynél fogva Buda-Pest megvédve lehessen?

Ezen interpellatióra gr. Batthyány következőleg válaszolt: „A horvát előnyomulás meggátlására a szükséges intézkedések megtétetvék, de nem tudja, végrehajtattak-e.

Az idegen katonaság iránt intézkedendik, hogy akarata a katonaság által, legyen az akár bel-, akár külföldi, akár önkéntes, elismertessék, mivel különben vagy ki fogja küldeni, vagy feloszlatni.

Buda várát és Pestet illetőleg a fenálló erőt ugy fogja használni, hogy egyrészről az ellenség hátrálva, másrészről Budapest nyugalma biztositva legyen.“

E perczben ez nevezetes előny volt, legalább sokat tett arra, hogy a szükséges előkészületeket annál könnyebben folytathassák.

Buzgalom és fáradhatlan lankadtságnak igen szép bizonyságai a parlamentben s azon kivül történtek.

Rendelet rendeletet, intézvény intézvényt ért. Annyi és annyifelől jövő csapás, rosz hir, melly rosz hirt, vész, melly vészt követett s fölötte és közepette egy kormány, melly épen akkor fejté ki a legtöbb erélyt, az átalános lelkesedést felkölteni, ébren tartani tudá, mint az őskor mesés óriása, melly ha a földhöz vereték, erősebben kelt fel onnan!

VIII.

Ministerelnöki felhivás: „Azon vész, melly a magyar hazára és különösen a magyar nemzetre az alkotmányos szabadság ujabb kivivása óta perczről perczre nehezedék, ime egész erejében kitört. A drávai vonalt az ellenség három helyen nyiltan megtámadván, hazánknak a Duna-Dráva közti részeit fegyveres erővel elfoglalni, azon földet, mellyért őseinknek annyi vére omlott, hű maradékoktól jogtalanul eltulajdonitani, a magyar nemzetet szolgává alázni törekszik. Azon kötelességnél fogva tehát, melly, mint a hazának ministerelnö-

két, engemet a honhoz, a nemzethez csatol, fölszólitani sietek a haza minden polgárát : miszerint a lakosságot a haza szent szeretetére s a századok óta fenállott alkotmányos szabadság nemes érzetére emlékeztetve s buzditva, azonnal tömeges felkelést rendelni, minden fegyverfogható embert kiállitani, ott, honnan az előre nyomuló ellenség részéről a veszély leginkább fenyeget, összpontositni, az igy felkelő sereget alkalmas vezető egyénekkel, élelemmel s szükséges védeszközökkel ellátni s azzal az ellenséget, mig elülről a rendes hadsereg által megtámadtatik, minden oldalról nyugtalanitani, pusztitani, az eleségtől elzárni, egy szóval : mindent elkövetni szoros egyszersmind hazafiui szép kötelességének tartsa, mi a felbőszült s bennünket igazságtalanul megtámadott ellenségnek visszaverésére, visszatartására s megalázására szolgálhat és mi azt, hogy a magyar nemzet, megsértett jogait fegyverrel is kivivni, megóvni még mindig elég erős, elég hatalmas, a müvelt világ előtt bebizonyithatja. Pest, september 13-kán 1848. Gróf Batthyány Lajos s. k., ministerelnök."

S e felszólitásnak a legcsodásb sikere lőn.

Soha nép lelkesültségét jobban nem tüntette ki, mint a pesti épen akkor. Soha nép hatalma nagyobbszerünek nem tetszett mint ekkor a pestié.

A város egy kis táborhoz hasonlitott.

Mindenki sietett részt venni abban s ki erre képtelen volt, adományát nyujtá. Egy napszámos tiz garast és egy kenyeret adott át, napi keresményét, mert ugymond , többje nincs.

S ez igy volt minden oldalról , mindenkitől.

És minden körülmény összevágott nevelni a lelkesülést. 14-én 1200 borsodi nemzetőr, pár óra mulva a bécsi önkéntesek s pár nap mulva a tiroli vadászok sat. érkeztek meg.

Négy honvéd üteget küldtek a fenyegetett helyre, ezenkivül a Perczel Zrinyi csapatját, melly budai átállott gránátosokból állt, kik a sárga-fekete zsinórt nadrágjukról letépvén, nemzetit varrtak helyébe.

Mint mondám, a város kis tábor vala.

Ágyuk, katonák egymást váltták fel s egymásután küldettek a fenyegetett helyekre. Gyakorlatok tartattak mindenfelé s a nemzetőrök soha szorgalmasbak nem valának, mint épen ekkor.

S a cs. katonaság nagy részében is e szellem élt.

Ugyanis a képviselőház azon engedelmét, hogy a honvédek közé átállhatnak, annyira használák, mikép midőn Batthyány az átállást megtiltá nekik, mintegy Budáról átjött 240 ember csaknem erővel kényszerité, őket nekik megadni az engedelmet.

Ugyanez nap köv. rendelet küldetett szét :

„Az ország felelős ministerei, a férfiak, kiket az utósó pozsonyi országgyülés végén ő felsége a nemzet kivánságára tanácsába hivott, tárczáikat letették.

Az 1848-ik III. t. cz. 11. és 12. §-ainak értelmében uj ministerium alkotása következik.

Ezt ő felsége az országbóli távollétében, az én előterjesztésemre nevezi ki; e gond a mostani viszonyokban nem legkisebb a haza gondjai közt.

Nem olly állapotban van az ország, hogy a végrehajtó hatalmat egy perczig is nélkülözhessen.

Mi végből részemről nem késtem a ministeri hivataláról lemondott gróf Batthyány Lajos, ministerium elnökét, ő fölsége jóváhagyása alá terjeszteni; sőt egyszersmind felhivtam, hogy lemondását ideiglenesen visszavevén, az időközben általam kiadandó rendeleteket ellenjegyezze s mint ideiglenes felelős minister a többi ügyeket is vezesse.

Ennek nyilatkoztatásával, felelősekké teszem a közigazgatás minden organumait a törvényes rendn·k fentartásaért.

Kiszabom elengedhetlen kötelességül minden polgárnak, hogy a rendbontóknak egyenként s összesen ellenségei legyenek.

A közjó, a király, a vész által fenyegetett haza iránti hűség tegye törvénnyé a haza polgárainak, hogy tántorithatlanul támogassanak.

A király és haza ellenségeit ellenségeimnek tekintem; az ország törvényeit, alkotmányát, szabadságát minden ellenség ellen erőmhöz képest megvédeni, fentartani el vagyok határozva, miként ezt királyomnak és a nemzetnek esküvel fogadtam s miként ezt mint nádor s királyi helytartó kötelességemnek ismerem. Király és törvény nevében. Budapest, sept. 12-én 1848. István nádor, királyi helytartó. Gr. Batthyány L.“

IX.

A bán sept. 11-én, minden ellenállás nélkül áttörvén a Dráván, pár nap alatt Csáktornyára s 14-én Kanizsára vonult, s a mint előre nyomult, többen az eddig magyarok alatt szolgált cs. ezredek közül hozzá csatlakoztak.

A sept. 13-iki parlamentben a már akkor viszont ministerelnök Batthyány interpelláltatott az iránt, hogy a dolgok mikép állanak s mikép áll különösen a már általunk is emlitett átállási ügye a katonáknak?

Batthyány erre ekkép válaszolt:

„Mi az interpellatio első részét illeti, azokra nézve t. i., kik eddig átléptek a honvédseregbe a sorkatonaságból: nincs tudomásom, hogy e tettért valamellyik megbüntettetett volna. S én bizonyossá tehetem a házat, hogy türni nem fognám, ha valaki olly tettért büntettetnék meg, mi a tisztelt ház határozatából ered.

Mi az ezentúli átlépést illeti : én a háztól bizalom jeleül kérem, hogy ezen határozatnak foganatba vétele az én belátásomtól függesztessék fel. Méltóztassanak végig kihallgatni, azután könnyü lesz e kérdésre nézve szavazás utján tisztába jőni.

Most mindenek előtt jelentést teszek arról, mit tegnap óta a haza védelmére tettem.

Politikám abban áll, miszerint én, ha lehet, arra birjam ő felségét, hogy az országot az invasiótól mentse meg. Ha e feltételem nem fogadtatik el ő fölsége által : akkor hivataloskodásomnak vége. A válasz után soká nem kell várni, jövő csütörtökre van igérve. Addig is semmit el nem mulasztottam megtenni arra nézve, hogy az ellenség megtámadásában részünkről kellőleg fogadtassék. Hrabovszky altábornoktól katonai becsületszavát birom, hogy rendeleteimet pontosan teljesitendi.

Ezenkivül első teendőnek tartottam ugy intézkedni, hogy Jellachich utjában sikeres ellenállást találjon, és ha ezen törekvésnek sikere nem volna :. a főváros, mennyire csak lehet, biztositva legyen.

Azért a lehető legnagyobb számu és legbiztosabb csapatokat egy ellenállásra alkalmas pontra szándokom összehuzni, hol azon erő minden kellékekkel ellátva legyen. Másrészről parancsomra a főváros környéke már erősittetik. Minthogy pedig a pesti rész védelmi szerekre nézve nem alkalmas : tehát ezen szerek Budára lesznek concentrálva, álgyuk és más becses szerek ugyanoda fognak átvitetni az ujépületből és máshonnan, nehogy az ellenség által elfoglaltassanak. Hogy pedig a budai vár, mint utósó menhelye szükség esetében a visszavonuló katonaságnak, a lehető legbiztosabb kezekben legyen : a tüzérség tisztét még ma a honvéd tüzérség fogja átvenni. Gránátosaink mennek a verbászi táborba, s azért a várban nem lesz sok katonaság, de nem is szükség, mert a netalán visszavonuló sereg elegendő lesz garnisonnak.

A komáromi vár parancsnokától szinte katonai szavát birom rendeleteim teljesitése iránt. Itt a belvárosban van a Ceccopieri-ezred egy része, másik részét én rendeltem ide. Most azon parancsot adtam ki, hogy a Ceccopieri katonaság innen és Komáromból távozzék, helyette a Turszki-ezred egy része menjen oda. S igy azt gondolom, hogy ha le fogok is lépni, utódom nem tehetend szemrehányást, hogy ezen becses 3—4 napot elvesztegettem.

Épen a fenebb mondott oknál fogva, hogy t. i. az erő egy ellenállásra alkalmas ponton huzassék össze, szükségesnek láttam, hogy a Vácz, Szolnok, Arad és Pápa vidékén tanyázó táborok kimozdittassanak. Ezeknek hárma utnak indult az ellenség elébe, mint szinte a honvéd-tüzérség egy része és a Würtemberg-huszárok 2 divisiója. A „Hunyadi-sereg" elindult, hogy olly diversiót csináljon, melly által az ellenséget nyugtalanitsa.

A fővárosban számolok a nemzetőrségre, hogy kötelessége teljesitésében annál serényebben járand el, mivel szerencséje van a törvényhozó testet is e város kebelében fogadhatni. A főváros iránt legyenek a ház tagjai megnyugodva abban, hogy mint mondám, a sánczok már készülnek, az álgyuk elhelyeztetnek s most nincs szükség nagyobb erőre, mint mennyit a közbátorság igényel. Ha ezen rendelkezéseket elég biztosoknak tartja a ház, szerencsésnek fogom magamat érezni; ellenkező kijelentését ugy veszem, mintha illy perczekben nem lenne bennem elég bizalma."

S miután e politikát Kossuth is helyesnek nyilvánitá, a ház is elfogadta azt.

De a katonák átállási ügye még a sept. 14-iki ülésben is folyt. Indignálódva kérdezte ugyanis Madarász László, mi az oka, hogy Batthyány azt megtiltá? S azon felelet, hogy ez a sorkatonaság iránti bizalmatlanságból történt, nem kevés vita után megnyugtatá őket.

A másnapi ülésben ministerelnök felolvastatá a Teleky Ádámhoz küldött legutóbbi rendeletét, mellynek értelme az, hogy a jelen rendelet vétele perczétől fogva egy talpalatnyi földet se engedjen b. Jellachichnak védtelen. Ha netalán — igy szól a rendelet — ön bármi okból e feltételt el nem fogadná: átaladandja azonnal a védsereg vezérletét a rangban ön után következő tisztnek, szükség esetében addig menvén, mig egy hazafi találkozik, ki hazája földjét megvédeni első legszentebb kötelességének tartja stb.

Továbbá jelenti, hogy Pest körül a védelmi munkálatok folynak, az önkénytesek, sorkatonaság és mobilis nemzetőrség egy része ma indult utnak, holnap fog menni a másik rész.

A perlászi táborba is lement egy sokat igérő csapat segitségül, ha talán Jellachich embereinek szándoka volna erősiteni a rácz lázadást. Egyébiránt megparancsolta szóló, hogy mihelyt ezen erő leérkezik, nyomban foglalják el a sz.-tamási sánczot. Ha ez megtörtént, nagy erő lesz ismét dispositiónk alatt, s ezzel hatalmas diversiót lehet csinálni.

Egyébiránt sajnosan kénytelen szóló kijelenteni, hogy a Dráva melletti vezérség várakozásának meg nem felelt, mert a nélkül, hogy Jellachich emberei még csak egy lövést tettek volna, táborunk már Keszthelyig vonult vissza, Jellachich pedig eddig N.-Kanizsát elfoglalta. Megemlité szóló a nehézséget a fővezér választásában, hogy t. i. a többi tisztek ollyan alatt akarnak állani, ki rangra nézve nálok felebbvaló.

Budára nézve jelenti a minister-elnök, hogy a magyar tüzérség már átvette a várbeli szolgálatot; a komáromi várban pedig azonkivül, hogy Majthényi alezredes 250 önkénytessel ben van: a Turszki sorkatonaság tegnap felváltotta a Ceccopieri-eket."

Ugyanez nap estve tartott ülésben Batthyány bemutatja a háznak Csányi László a drávai táborba kiküldött kormánybiztosnak levelét, mellyben jelenti, hogy Teleki Ádám vezérőrnagy saját és tisztikara nevében kinyilatkoztatta, hogy Jellachich ellen, kivel őtet egy eskü köti, hadakozni nem fog s ha a kormánybiztos élelmezéséről nem gondoskodik, Jellachich táborába is átmenni kész; minthogy tehát a tábor vezérlet nélkül egy perczig sem maradhat, a házat felhivja: miszerint ő fenségéhez a nádor királyi helytartóhoz rögtön küldöttség neveztessék, hogy őt a táborba indulásra ugy kérje fel, miszerint már holnap elinduljon.

Ez inditvány elfogadtatván, Pázmándy elnöklete alatt küldöttséget küldtek a nádorhoz, melly is nemsokára visszatért: a nádor oda nyilatkozott, hogy nádori és hazája iránti kötelességeit ismerve, a táborba le fog menni, az ottani hadseregek vezérletét átvenni; megvárja azonban a képviselőháztól, hogy törvényes uton maradva, semmi ollyan intézkedést nem teend, melly fenálló törvényeinkkel ellenkeznék, kinyilatkoztatván továbbá, hogy ministerelnök urral a seregek helyzete és állása iránt értekezvén, reményli, hogy a törvényhozás is a hadseregeknek szaporitása és nevelése iránti czélszerü intézkedéseket megteendi; végre biztositja ő fensége a képviselőházat és általa a magyar nemzetet, hogy jelen nyomasztó körülmények között, ha sokak által megcsalatnék is, el van határozva, hazája iránti kötelessége érzetében hivatalát akként vinni, hogy még holta után se lehessen e hazában senki, ki róla elmondhatná, hogy általa megcsalatott.

E perczben mindenki keblében két hit élt: hogy Teleky Ádám áruló s hogy a nádor a hazát meg fogja menteni.......

X.

Ministerelnök azon értesitésére, miszerint a tisztikar megbizásából gr. Bubna őrnagy és Bárczay százados aug. 16-kán Jellachich táborába mentek, felszólitni őt, előmutatni a király azon levelét, mellyben a haza megtámadását parancsolja s tudatni vele, hogy ingyen egy talpalatnyi földet sem engednek át, nem kis lelkesedést idézett elő.

Ugyanez nap esti ülésben Batthyány kinyilatkoztatá, hogy miután a ministerium iránt fölterjesztett feltételei nem fogadtattak el, ő megszünt ministerelnök lenni. Ezután felolvasá a királynak Schönbrunn, sept. 15-éről irt levelét, mellyben irja: hogy a midőn a volt ministerium tagjainak leköszönését elfogadja, egyszersmind gr. Batthyány Lajos ajánlatára nézve uj ministerium alakitása iránt, szinte, megelégedését nyilvánitja.

Mi a feltételeket illeti, mellyeket gr. Batthyány a ministerium

alakitásához kötött : ő felsége jelenleg még nem képes e részben határozott feleletet adni.

Mondja továbbá ő felsége ezen levélben, hogy a volt ministerium több tagjai a mult országgyülésen hozott törvényeknek olly értelmezést adtak, mellyhez ő felsége nem járulhat, hogy nagybátyja János főhg foganat nélkül kisértette meg a horvát bonyodalmak kiegyenlitését : a magyar országgyülés pedig két hónál régebben együtt van a nélkül, hogy e részben lépést tett volna; ellenben a ház hozott olly határozatokat, mellyek sem az ország javával, sem a monarchiai összeköttetéssel meg nem egyeztethetők, sőt sept. 11-kei határozatában elhagyta a törvényes tért is a ház, midőn az 5 frtos bankjegyeket a nélkül, hogy az e részben felterjesztett törvény szentesitését elvárta volna, kibocsátását, ugyszinte az ujoncz-állitási törvényt szentesitése előtt foganatba venni határozta, mi több : a rendes katonaságnak a honvédseregbei átlépését megengedvén, ezen seregeknek zászlóaljuk hütelen elhagyására s ez által minden kegyelet és rend felforgatására okot adni botor volt.

Mindezeknél fogva, miután a magyar és horvátországi előzmények ő felsége aggodalmaiban egy egészet képeznek, addig is, mig ő felsége a birodalmi országgyülésre bizhatná a horvát bonyodalmak kiegyenlitésére alkalmas eszközök találását, elvárja ő felsége azon személyek felterjesztését, kikből gr. Batthyány az uj ministeriumot alakitni szándékozik."

E lemondást a ház nem fogadta el. Ujabb és nagyobb vészt láttak abban, ha a haza perczig is kormány nélkül marad.

Kossuth tehát s az összes parlament felszólitták őt tovább is folytatni a kormány fonalát, ott, hol elhagyá. A gróf következő választ adá :

„Ezennel kijelentem, hogy én kötelességemnek tartom a felhivásnak engedelmeskedni s ministeriumot alakitani fogok. Egyébiránt szükségesnek látom politikám egy részét mindjárt kitárni a ház előtt. Én mindent el fogok követni, hogy Jellachich többé hazánk földéből egy tapodtat se nyerjen; ha azonban nem lennék szerencsés őt visszavonulásra kényszeriteni : akkor kényszeriteni fogom, hogy ontsa a magyar vérét s én Pestet védeni fogom"

A sept. 17-én tartott ülésben a ministerelnök felolvassa az általa kijelölt uj ministerek neveit, olly megjegyzéssel, hogy a tárczák még felosztva nincsenek, s némellyek személyesen távol levén, megegyezésöket még nem tudhatni. Ezek : Ghiczi Kálmán, Szentkirályi Móricz, Erdődi Sándor, b. Vay Miklós, b. Kemény Dénes, b. Eötvös József és Mészáros Lázár.

Madarász L. okát kérdezvén, miért nincs bejelentve a 8-dik minister is? a ministerelnök, mint kivehetők, azt válaszolá, hogy 8-dikat is fog felterjeszteni, de a személy iránt nincsen tisztában.

Nagy figyelmet gerjesztett Komárom város következő levele :

„A magyar képviselőháznak. Komárom vára, mindamellett, hogy benne Majtényi alezredes urral 240 önkéntes van, a hazaáruló Mercz kezében van; hazaáruló: mert tagadja, hogy a ministerelnöknek becsületszóval engedelmességet igért volna. S több napok óta alattomos fortéllyal, rendelet magyarázgatása ürügye alatt, csukva tartja a vár kapuit s ostrom-védő helyzetben van. Ma a gőzösön érkezett Vilmos ezred zászlóalja tiszteivel hosszasan beszélgetve, nappal mindnyájunk szemeláttára gőzösön Gönyőre küldötte, s ugyanazt éjjelre, titkon a komáromi várba visszarendelte. Jóllehet Majthényi alezredesnek becsületszóval fogadá, hogy tudta nélkül a várba semmi katonát nem bocsátand és nála nélkül semminemü intézkedéseket nem teend. Hitelesen értesittetvén estve a felől, a tanács rögtön közgyülést hivott össze s Majthényi alezredes, Besze János őrnagy, Csapi János és Csuszi János őrnagyokkal egyetemben elhatároztuk, a dolog mibenlétét a várparancsnoktól küldöttség által kitudni, tudatván vele egyszersmind gyülésünk azon határozatát is, melly szerint tettleges bejövetelüket tettleg meggátolandjuk. Ennek következtében a parancsnok nyiltan bevallá, hogy ezen katonaság rendeletére jő vissza s minthogy a hidon, melly ugy is kinyittaték, át nem jöhet, a túlparton levő s e napokban 6 ágyuval megerősitett Ó-Szőny feletti erősségben helyezé el őket további rendelkezéseig. Árulás az egész. A parancsnok senkit, sőt a köztünk létező Majthenyi alezredest sem bocsátja be eddig a várba. Schaurott mérnök-alezredes rendelkezik rosz akaratával. A vár, ha rögtön nádori aláirással s ministeri ellenjegyzéssel ellátott szigoru parancs Merczhez nem érkezik, részünkről veszve van, mert nemzetőri erő a vár ellen sohasem győzhet, csak nádor és nemzeti parancs nyitandja meg a kapukat; de az is csak ugy, ha egy órát sem mulaszt el a nemzet. Ezen aggodalom-szülte levelünket mind ő fenségének a nádornak, mind a ministerelnökhez futár által megküldeni hazafiúi szent kötelességünknek tartottuk. Kelt Komáromban, sept. 15-én 1848. éjfélkor tartott közgyülésünkből."

Határozat lőn, addig várni, mig a várparancsnok a hozzá küldött levélre válaszol.

S a mint tornyosult a vész, s a mint növekedett a vihar, a kormány naponként több erélyt tudott kifejteni, a nép naponként lelkesültebb vala. Az első bizott ennek óriási erejében s az utóbbi teljes hittel csüngött azon.

Nyolczadik fejezet.

Kossuth szózata az elfolyt eseményekről, lemondott szász képviselők, a bán találkozása a nádorral, gr. Szécheny letünése a politikai térről, a képviselőház küldöttei Bécsben, a bán egy csapata Székesfehérvárt, Pulszki tudósitása Bécsből, Sz.-Tamás szerencsés ostroma sept. 21-én, a bán elfogott levelei.

I.

E pár nap volt az, midőn Kossuth nem ült a kormánypolczon. De hatásköre azért nem csonkult, mert ha eddig a kormány hódolt akaratának e pár nap alatt tudá a népet annyira megnyerni, hogy a kormány az általa követett politikát kövesse. A nevét viselő s ekkorban legtekintélyesb lap hasábjain szebbnél szebb s bámulandó agitatiói tehetséggel szerkesztett felszólitásokat bocsátott közre.

„Lemondásom s mi utánna következett“ czimü czikke megjelent a Kossuth hirlap sept. 19-iki számában historiai oklevélként, magában foglalván az akkori idők történeteit rugóival a közlést megérdemli.

„Kötelességemnek érzem, röviden számot adni polgártársaimnak.

A martiusi napok nem ember müve. Az örökkévaló istené.

Nekem csak annyi művem volt benne, hogy határozottan megragadám az események fonalát.

Mielőtt Bécsbe menénk az országgyülés küldöttei, Batthyány Lajost, leendő első magyar minister-elnöknek kiáltám ki a pozsonyi erkélyről a nép ezereinek, s isten azt mondá „Ámen.“

Ugy lőn.

Egy perczig Bécsben magában olly hatalom állott kezemben, mellynek emlékezetére is borzadok.

Intésemtől függött, mi történjék a bécsi „Burg“-gal.

És én azt mondám az austriai háznak. „Hived vagyok; nekem nem kell semmi, én nem ismerek nagyravágyást eddig. Adja meg a király Magyarországnak, a mihez ennek régi joga van, a mire 14 király megesküdött s esküjét egy sem tartotta meg; adja meg neki

önálló független kormányzatát „und ich werde Ruhe schaffen dem Hause Österreich in Wien.“

Ugy lőn.

És mi loyalis magyarok beértük a legszorosabb igazsággal, kevesebbel mint az igazsággal; midőn minden kezünkben volt.

Elég kábák voltunk azt hinni, hálásak lesznek a magyar nemzet iránt; mégcsak seregeinket sem hivtuk vissza külföldről.

A pragmatica sanctio iránti gyöngédségből hagytuk kün, támogatni a roskadozó ház oszlopait; ben pedig megszenvedtük az idegen tis teket, idegen zsoldosokat s etettük saját kenyerünkkel, fizettük keserves véres verejtékünkkel.

S mi lett belőle? miként hálálták meg? Seregeink vérével győzelmet víttak ki s dijul a magyar szabadságot akarják eltiporni; — az idegen seregek pedig összeesküdtek az őket tápláló hazánk ellen.

Bécsből megjövénk a mint nevezének: „magyar argonauták.“

Kértem a ministerelnököt, hagyjon ki engem ministeri combinatiójából, gyomromból utálom a hivatalt.

Azt mondák: nem lehet; nélkülem nem alakulhat ministerium, nem meri senki a financztárczát elvállalni.

Engednem kellett. Meghozám az áldozatot, a legnagyobbat életembem. Ministerré lettem, s a sok kegymosoly csak ugy özönlött reám le a magasból.

S én megborzadtam önmagamtól, midőn a sanctio napján a trónus lépcsőzetéhez kellett állanom. És mondám magamban „Mindenható Isten! miért mérted reám e pohárt.“

Elkövetkeztek a kezdődő vésznek napjai. Elvem volt: igazság, de az igazság mellett kérlelhetlen szigor a kigyófaj ellen, a hol csak fejét felemeli.

Azt mondák: diplomatizáljunk, ne kisértsük energiával a fatumot. Hiszen lehetetlen, hogy elhagyjanak; lehetetlen, hogy ne támogassanak királyi esküvel szentesitett törvény s igazság mellett.

És diplomatizáltunk. És megcsalták szegény hazánkat, rútul, iszonyatosan.

Midőn világos volt, hogy megcsaltak, mondám: „Az idő ugyan veszve van, most 10,000 ember kell, hol két ezer elég volt volna.“ Azonban bátorság, energia; még veszve nincsen semmi.

És mondák: igen, energia, de a „törvényes formák között“ azon túl nem lehet lépni, akármi történik.

No mondám: formák miatt elvész a haza. De biz az csak ugy ment, hogy ha valamelly parancsnok elárult, irtak neki régi hires lőcsei formára „Herr N. N. soll sich äussern, miért árulta el az országot?.“

Jellachich nem ugy bánt a dologgal, akasztófát állitott annak számára, a ki nem akart pártütő lenni, s mikor elég erős volt, azt mondá a péterváradi főhadikormányzónak, a nálánál öregebb, rendjelekkel rakott, érdem s nem pártütés által emelkedett Feldmarschallieutenant Hraboszkynak : „Kendet a császár tette ide, én pedig leteszem, menjen kend pokolba!"

És elment, mondván : majd „satisfactiót kér a császártól", a császár pedig azt mondá : „Mein lieber Jellachich, ön derék, hű loyalis, pártfogóm ; biztositom önt magas császári kegyelmemről."

És mi mindig „törvényes formákról" és „diplomatiáról" és „militair regulement"-ról és „Aeusserungok"-ról beszélgettünk.

Százszor mondám : „resignálok", azt felelék : „Az istenért ne, szétbomlik a ministerium, soha sem lesz többé magyar financzminister. Én leszek felelős a haza szabadságaért."

Kinos egy helyzet volt. Öt hónapon át soha egy nyugodt pillanat, soha egy, mellyben magammal elégedett lehettem volna.

Időközben a császár megszökött Bécsből. Más nemzet azt mondta volna, a mit a nemzetek mondani szoktak, midőn fejedelmök megszökik.

Mi mindig hű, mindig loyalis magyarok, kettőztettük hűségünket. A „Martius" szerkesztője perbe fogatott, mert azt hirlé, hogy István főherczeg ideiglenesen kezébe vevé az országlást. Könyörögtünk, hogy jőjön a király hű körünkbe, s elég naivok voltunk hinni, hogy megteszi, annyival inkább, mert meg is igérte, miként előtte 14 ősei ezerszer megigérték ; és 300 esztendőkön át alig töltöttek 300 napot Magyarországon.

Ekkor a vezérpolitika az volt : „Budapest nyugodt legyen minden áron, különben a király el nem jő", és Budapesten e nyugalom végett annyi katona vesztegelt, mennyivel Kis Ernő kiirtotta volna a rabló szerbeket.

Majd mindinkább világosságra jöttek a reactio ármányai ; a katonai parancsnokok részint haboztak, részint nem engedelmeskedtek ; a bécsi „Hofkriegsrath" épületének személyzete mindenütt bemártotta kezét a magyarországi katonaság dolgaiba ; Jellachich nyiltan revoltált ; külföldről a magyar katonát nem adták ide, hermetice elzárták a magyar kormánnyali közlekedéstől, ha valamelly magyar ezrednek magyarhonbai bejövetelét megengedték is, a végrehajtás elmaradt. Maga a király is parancsolt, mégsem lett semmi sikere s azt mondák Bécsből ; „mi mindent megtevénk, de ez s ez ezredes, ez s ez parancsnok nem engedelmeskedik."

Átalában ő felsége a király kevés kivétellel, mind addig, mig Olaszországban Radeczky nem győzött, mindig kiadta a törvényes parancsokat, Jellachichot pártütőnek nyilatkoztatta ; a hadi főparancsnokságoknak, határőröknek megparancsolta, hogy a magyar hadügyministernek engedelmeskedjenek. Amde parancsainak ritkán

engedelmeskedett valaki, s az ellenséges szellemű főtiszteknél azon maxima uralkodott, hogy nem az a fejedelem akaratja, a mit ir, hanem az, a mit „mások a fejedelem legközelebbi körében mondanak.“

Igy űzte a camarilla velünk s a király nevével a legrútabb játékot.

János főherczeg nem ment Horvátországba a fejedelem törvényes akaratát tudtul adni a népnek s határőröknek. Jellachich ellenben, kit a király pártütőnek nyilatkoztatott, Bécsben a legnagyobb kitüntetéssel fogadtatott. Bécsből, mint mondák „tévedésből“ ágyukat, lőszert, puskát, fegyvereket küldöttek neki; küldöttek pénzt, nehogy a szegény határőrök szükséget szenvedjenek; a közös harminczadi hivataloknak megparancsolták, hogy a magyar jövedelmeket Jellachichnak adják ki nyugtatvány mellett; a Fiume védelmére rendelt magyar gránátosokat „tévedésből“ Radeczkykez küldék; Dreyhahn alezredest, ki Fehértemplomot olly rútul elárulá „tévedésből“ ezredessé tették; Mayerhoffer austriai consul és tábornok „nehogy polgárvér ontassék“, a határőr-ezredeket fellázitotta, s a rabló szerbekkel czimborált, miután először Bécsben, onnan Zágrábban megfordult; Sz.-Tamás körül árulás tette semmivé igazságos reményeinket. A magyar hadügyminister rendeletei ellen minden ember „alázatos remonstratiókat tett“, és senki sem engedelmeskedett; a bécsi ministerium a horvátok részére felmondta a neutralitást ellenünk; a birodalmi országgyülés előtt a fellázadt rabló szerbeket „Waffenbrüdereknek“, az ellenöki háborut „természetelleninek“ nevezte; a tót, oláh vidékiek Bécsből lázadásra izgattattak; Erdély az unio megtörésére bujtogattatott, szóval: mindenütt pártütés, árulás, lázadás és mindenütt a fejedelem iránti hűség és loyalitás nevében a törvény ellen.

Ezalatt hűtelen vezéreink bácsi táborunkat, melly jól vezetve elég volt volna a szerbeket akár kiirtani, kéthónapi tétlenségben, szabad ég alatt örökösen nyugtalanitott állásban elkínozva, elkedvetlenitették, jobb felét betegségnek adák martalékul, végre csatába vezették; a hadi tanácsban megállapított dispositiókat éjjel megváltoztaták a nélkül, hogy a hű és becsületes csapatvezéreket a változásról értesitették volna, s midőn Bakonyi mind ezeknek ellenére már a sánczot meghágta, a győzelem perczében hátrálót fuvattak.

Irtózatos!

Majd ismét Temerin s Járek esett áldozatul, mit a szerb gyujtogatóknak egy kardvágás nélkül feladtak; s visszafoglalni nem is próbáltak. Előbb pedig Földvárt elfoglalák, s elfoglalván visszavonultak, átadták a szerbeknek s három héten át nézték egy puskalövésnyiről, mikint csinálnak ellenünk egy ujabb erősséget.

Végre pedig főtisztek s egész seregek — az idegenek kö-

ből — nyiltan kijelentették, hogy a határőrök ellen nem fognak küzdeni.

Elvették pénzünket, s elárulták törvényünket, és azt katonai becsületnek keresztelték.

Tényeket mondottam el. Ügyekeztem, lelkem s minden tehetségem szerint a vészt ellensulyozni, de a hadi tárcza nem volt kezemben, én csak szólhattam, tennem nem lehetett, lemondásomat pedig a legfőbb veszélynek mondá mindenki s én hónapokon át azon kínos helyzetben valék, hogy együtt kellett egy olly politika felelőségének szinét viselnem, melly vagy nem egyezett az én nézetemmel, vagy későn fogadtatott el, vagy a foganatbavételnél megtörött.

Végre a bajok annyira nőttek, ugyanazon egy fejedelemnek egyik ministeriuma velünk olly ellenséges lábra tette magát, hogy a dolog már tovább igy nem maradhatott.

Tisztába kellett elvégre jőni, akar-e a király magyar koronája épségének, hű magyar nemzete törvényes önállásának s a király által esküvel erősitett törvényeinek megvédésében, minket gyámolitani vagy pedig nem?

Mert ezen irtózatos állapot tovább nem huzható halasztható, hogy a pártütők, lázadók, de még a rablók is, a fejedelem nevében boritsák vérbe-lángba az országot, irtó-háborut viseljenek a magyar faj ellen, a fejedelem közvetlen köréből szőjék Magyarország ellen az összeesküvést, ha a fejedelem a törvény érdekében parancsol valamit, azt a királyi udvarból tegyék semmivé, a pártütők pedig azzal lázitsák a népet, hogy akkor tesz a királynak kedves dolgot, ha a király törvényes rendeleteinek ellene szegül.

Azért hát, mert ezen borzasztó játék tovább nem türhető, a ministerium elvégre belátta, hogy a diplomatizálásnak véget kell vetni, s a király akaratával tisztába jőni.

Felment tehát két minister Bécsbe a királyhoz következő törvényes kivánatokkal:

1. Jőjön le az országba.

2. Összehitta az országgyülést a végett, hogy a hon védelmére pénzről és katonáról gondoskodjék. Megvan a két törvény: tehát sanctionálja.

3. Ha a magyar katona vérzik érette Olaszországban, tegye kötelességévé az országbani idegen katonának, hogy engedelmeskedjék a kormánynak s védje a törvényt a pártütés ellen, s nyilatkoztassa becstelennek, a ki azt nem teszi.

4. Tiltsa meg Jellachichnak, hogy Magyarországot ne merje megtámadni.

Ha e szó: „királyi eskü“ szent, lehet-e ezeket megtagadni?

Azonban mi történt? ministereink oda voltak 10 napig, s komolyan senki még csak szóba sem állott velök.

Hanem időközben ministereink ottlételét teljesen ignorálva, ő felsége aláirása alatt kelt kézirat kiséretében a bécsi ministerium az ismeretes emlékiratot küldötte le Budára, melly emlékiratnál nagyobb politicai bűnt nem mutathat a historia.

Hazánk vérben-lángban van a király nevének bitorlása mellett izgatott pártütés által; mi arra kérjük a királyt: segitsen minket királyi tekintélyével, a hazát, a királyi széket s a törvényt megvédeni; s nekünk egy emlékirattal felelnek, mellynek tartalma: „a törvény, mellyre a király megesküdött, semmit sem ér, Magyarország szünjék meg önálló ország lenni s a német ministerium által Bécsből kormányoztassék, miszerint pénzünkről jövendőben se számoljanak, mint ekkorig nem számoltak, magyar vitézeink tovább is a népek szabadságának elnyomására forditttassanak, mint ekkorig forditattak, minket pedig idegen zsoldosok tartsanak igában mint eddig tartottak és legyünk tovább is egy gyarmattartomány, szükségre, nyomoruságra kárhoztatva, mint eddig valánk."

Ez volt a felelet igazságos kivánatainkra; ez volt a hála hűségünkért, ez volt a köszönet a dynastiához ragaszkodásunkért.

De még ez sem volt elég. Ministeriumunk küldöttei ott vesztegeltek Bécsben eredmény nélkül. Velök e dologról nem is szólottak. Az országgyülés látván a camarilla tacticáját, miszerint halogatással akarja hazánkat elveszteni: küldöttséget küldött Bécsbe a ministerium kivánatainak teljesitését a nemzet nevében követelni.

És minő választ kapott?

Azt, hogy ő felsége beteg, tehát nem jöhet az országba. A törvények sanctiojáról majd gondolkozni fog, s ha volna is ellenök észrevétele, senki arra ne magyarázza, mintha a törvényeket nem akarná megtartani; a többi kivánatok iránt pedig részint már intézkedett, részint majd a ministerium utján kiadandja határozatát.

Szóval: e küldöttség is egészen hiában járt, de mégis... nem járt hiában, mert magával hoza ujság gyanánt ő felségének neve alatt kelt egy kéziratot Jellachichhoz, mellyben őt, ki a törvény ellen fellázadt, ki ő felsége törvényes rendeleteinek fegyveres kézzel ellene szegült, kit ő felsége pártütőnek nyilatkoztatott, most minden ministeri ellenjegyzés nélkül, tehát a törvény ellenére, hivatalaiba, mellyekről gyanusitások alapján függesztette fel, visszahelyezi, őtet eddigi eljárásaért (t. i. hogy a törvény s törvényes kormány ellen fellázadt) megdicséri, s azon várakozását jelenti ki, hogy tovább is az összes birodalom érdekében olly hű! loyalis! ember lesz, mint eddig volt.

Valóban illy rettenetes dolgok csak onnan magyarázhatók, hogy a király, mint maga is mondja, beteg; de már az csakugyan türhetetlen állapot, hogy a király betegségével a titkos camarilla, a nem felelős udvari tanácsadók annyira visszaéljenek, hogy szegény

hazánknak szabadságát, alkotmányát, nemzeti lételét semmivé tegyék; s a király és törvény elleni pártütésre a beteg királynak mintegy helyeslését függesszék reá.

Az ország ekként el levén árulva, a királytól, kinek ministerei valánk, elgyengült egészsége miatt igy el levén hagyatva, s a pártütés ellenünk a királyi név tekintélyével gyámolitva : a ministeriumnak természetesen resignálnia kellett.

István nádor a lemondást elfogadta, de más minister-elnököt mindjárt nem nevezett, az ország tehát felelős kormány nélkül volt.

Azon ponton állottunk, hogy a mire a bécsi cselszövények működtek, a mi végett Jellachich fellázadt, t. i. hogy ne legyen magyar ministerium, csakugyan teljesedni fog s visszaesünk a bécsi camarilla járma alá.

Ezt nem engedhetők. A képviselő ház kötelezte a lelépett ministeriumot, folytassa hivatalát addig, mig más ministerium alakittatik; a többiek nem akarták, én és Szemere kötelességünknek véltük megtenni; s a ház osztatlan bizalommal kiséré cselekvésünket, mellyet arra használtunk, hogy letegyük a magyar hadseregnek alapját, s pénzerőt biztositsunk az ország védelmére.

Fent nagyon haragudtak; de mi azt mondók : itt az országban ministeri ellenjegyzés nélkül senki sem parancsolhat, tessék ministerelnököt nevezni, annak kezeibe letesszük a hatalmat, de másnak nem.

Használt; mi letétetlenné tettük magunkat, de a ministeri kormányformát s vele Magyarország önállását megmentettük.

Gróf Batthyány Lajos ministerelnökké neveztetvén, uj ministerium alakitásával bizatott meg.

Egyszersmind megérkezett a hir, hogy a pártütő Jellachich beütött az országba.

Batthyány a ministerium alakitására feltételül kötötte, hogy ezen pártütőt ő felsége az országból kiparancsolja.

Három napig vártunk a válaszra. Ezalatt érkezett hire Teleky Ádám borzasztó árulásának. Ezalatt szólittatott fel a nádor, hogy mint az ország főkapitánya, nádori kötelessége szerint menjen személyesen védeni az országot. Mit ő teljesitett is.

Végre megérkezett a király válasza. Batthyány ministerelnöknek elfogadtatott, de a pártütőnek az országbóli kiparancsoltatása iránt ő felsége azt mondá, hadd lássa először, minő egyéneket teend Batthyány javaslatba ministerekké, s neheztelőleg szólt, miért toborzunk katonát s miért bocsátunk ki papirospénzt.

Értsétek jól meg hazámfiai!

A beteg király nevében az adatik tudtunkra, hogy az, valljon ő felsége kiparancsolja-e a vétkes pártütőt, ki hazánkat jogtalanul

megtámadá s Budának elfoglalásával fenyegetőzik, attól függ : Péter vagy Pál lesz-e ministeri candidatus ?

S a beteg király nevében roszalják, hogy védeni akarjuk az országot, védeni a királyi széket a pártütés ellen, mellyel az udvari cselszövény hazánkat megszállotta.

Tehát sanctio nélkül szabad volt pártot ütni ? de mi védelem nélkül görbüljünk meg a járom alá, s adjuk fel hazánkat gyáván, hűtlenül !

Irtózatos ! minő játékot űznek a beteg király esküjével.

Sokan roszalják talán, hogy ezen elválasztó perczben azon bizalomnál fogva, melly a legközelebbi napokban csekély személyem iránt nyilvánult, nem ragadtam kezeimbe a hatalom gyeplőjét a haza megmentésére.

Nem, hazámfiai, én ezt nem tevém, sőt minden erőmmel oda dolgoztam, hogy gróf Batthyányit reá birjuk, alakitson ministeriumot, még pedig akként alakitsa : hogy én, s minden olly név mellőzve legyen, melly ürügyül szolgálhatna a királyi helybenhagyást megtagadni.

Istenemre esküszöm, csak igy lehetett a haza megmentésére időt nyerni.

Elmondom röviden okaimat :

A nemzet elébe vetett kelepcze nagyon is világos volt.

Bármi borzasztó tömege nehezedett is hazánkra az árulásnak, mégis van a jogban s igazságban annyi erő, hogy nem mernék a beteg király nevében Jellachichnak az országbai beütését világosan megparancsolni; nem mernék a katonaságot a törvény iránti engedetlenségre világosan utasitani.

Ámde most azt gondolák : Batthyány feltétele nem levén elfogadva, ő le fog mondani az elnökségről, uj elnököt rögtön nem lehet nevezni, mert a beteg király Bécsben van, a nádor a táborba ment, kormány nélkül azonban az ország egy perczig sem lehet, azt hitték tehát, hogy a sok hitszegés által méltán felingerlett országgyülés ragadja kezébe a végrehajtóhatalmat, s vagy dictaturát, vagy provisorius kormányt állitand.

És ekkor készen van az árulás által annyira ohajtott ürügy, a beteg király nevében azt mondani : imhol Kossuth, Nyáry vagy nem tudom ki, kezökbe ragadták jogtalanul a kormányt, kivetköztették a nádort törvényes hatóságából, kivették a király kezéből a kormánynevezési jogot, most tehát már a király parancsolja, hogy Jellachich nyomuljon előre Budáig, üzze el a király jogait bitorló kormányt s helyezze be ez s ez ministereket, kik között pénz- és hadügyi, kereskedési s külügyi ministerek nem voltak volna, a többiek pedig azon vétkes camarillának tagjai voltak volna, melly hónapok óta ármánykodik hazánk szabadsága ellen s kész vért ontani, az országot lángba

boritani, a királyi széket a hitszegés utján veszélybe dönteni, csakhogy elveszett hatalmát, minden áron visszakeritse.

Ehez járult még, hogy a nádor a helyett, hogy most az ország védelmében vezérkedik, itt hagyta volna az országot s jöttek volna parancsok királyi névvel, hogy a katonaság ne merjen a provisorius kormánynak engedelmeskedni, Jellachich ellen ne merjen senki harczolni, ne merjen senki önkénytesnek beállani, ne a magyar banknotát elfogadni, szóval lesve lesték az ürügyet, hogy az ország védelmi ereje elzsibbasztatván, a szegény magyar nemzet védtelenül semmisüljön meg s kitöröltessék a nemzetek sorából.

S most itéljen minden igaz hazafi. Nem követtem volna-e el a hazát veszélyeztető bünt, ha az irántam nyilatkozó bizalomtól elszédittetve s engedve azon méltó indignatiónak, melly minden igaz magyar kebelt elfoglal, megadtam volna az árulásnak azon ürügyet, mellyre olly régen hiában várakozik.

Nem, én azt mondom, ha van egy mákszemnyi érdem életemben, ha van, a miért hazámfiai szives hajlandóságát megérdemlem, azáltal érdemeltem meg, hogy ezt nem tevém.

A képviselőház pedig, mert egyhangu nyilatkozatával Batthyányt, ministerium alakitására reábirta s Batthyány, hogy ezt elvállalta, a nemzet köszönetére érdemes.

Most csak az minden hazafi teendője, hogy készüljön a védelemre mindaddig, mig a nagy bajjal tartogatott törvényességi formák megbuktatására az ármány és árulás ujabb ürügyet nem talál.

Keresend s találand kétségtelenül, mint a farkas Aesopus meséjében a bárány ellen talált. De már csak holnap is készültebbek leszünk, mint tegnap valánk, s a farkas nem bárányokra fog bennünk találni.

Gondolkozzatok, lelkesüljetek s fegyverre, fegyverre! az elárult hon védelmében a hazánkat megszállott ellenség ellen. Öt megbuktatva, megbuktatjuk a gyalázatos camarillát, s a szegény beteg király s a szegény elárult hon mentve leszen."

II.

A képviselőház által a nádornak a bánnal határozott találkozása sept. 21-én történendett Kiliti mellett a Balaton partjain, hová a bán főhadiszállását áttette.

De a bán azon szin alatt, hogy a magyarok hűtlenségétől fél, nem jelent meg s a nádor, daczára, hogy a háznak pár nap előtt mindent igért, Bécsbe utazott, a nélkül, hogy valakinek szólt volna. E perczig mindenki azt hivé, hogy a nádor vezére a magyar pártnak s hogy az ügynek ő nem csak szinből apostola.

A képviselőházban sept. 19-én két nevezetes tárgy forgott fen. T. i. délelőtt a felett vitatkoztak, hogy hat szász képviselő lemon-

dott, délután pedig az elnök felolvasá Csányi kormánybiztosnak egy levelét, hogy a Teleki Ádám ellen emelt vádai félreértésen alapulnak, miután ő és tisztikara csakugyan harczolni fog.

Ezenben gr. Széchenyi némi őrültségi rohamok miatt Döblingbe kényteték utazni. A verestollasok szinléssel vádolák őt, de annak valótlanságát mind a közvélemény, mind a lapok bebizonyiták. Ekkép és illy körülmények közt kelle a legbuzgóbb, legmunkásabb honfiak egyikének a politikai térről lelépnie.

Sept. 20-án estve érkeztek meg a birodalmi országgyüléshez küldött képviselők.

„Kedden, a benyujtott megbizó levél nyomán a küldöttség el- vagy el nem fogadtatása tárgyaltatott. A baloldal melegen küzdött az elfogadás mellett, melly ellen a jobboldal és a közép főleg azon okból keltek ki, minthogy a ház szabályai tiltják a küldöttségek elfogadását. Voltak közvetitő inditványok is, jelesül, hogy ne az egész ház, hanem csupán választmány előtt adjuk elő megbizatásunkat, mások pedig azt kivánták, hogy az elnökség útján nyujtsuk be irásban kivánatunkat. Melly utóbbi inditvány, miután az ülésbeni fogadás 186 szóval 108 ellen, tehát 78 többséggel megbukott, határozattá is lőn.

Ezen eredményről magánlag értesülvén, a küldöttség abban állapodék meg, miszerint az elnökség utján érintkezni nem fog, közvetlen érintkezésre az országgyüléssel levén csak megbizva.

Este 9 órakor fáklyás menettel tiszteltetett meg a küldöttség. Jelen lehetett vagy 30,000 ember. Lelkes democrat szellemü szónoklatok tartattak a nép közül s viszonzattal a küldöttség tagjai részéről."

Sept. 24-én a bán főhadiszállása Siófokon volt, honnan azonban már 27-én seregének egy osztálya Székesfehérvárba ért. Utközben kiadott proclamatiója:

„Bajtársaim! A horvát- és szlavonországi határvidéki őrseregek átlépnek magam vezérlete alatt Magyarországnak a ti oltalmatokra bizott földjére. Ne nézzetek minket elleneknek, az austriai lobogók emelkednek sorainkban, a kétfejü sas, jelképe száz meg száz csatatéren a dicsőségnek és becsületnek, nem válhatik lázadás és árulás jelképévé. Fegyverhez nyultunk oltalmára nemcsak jogainknak, hanem egyszersmind fentartására szeretett fejedelmünk jogainak is, mellyekkel egy gonosz párt, nem figyelve egy nemeskeblü s hiv nemzet nagy többségének igaz érzelmeire, vétkes czéljaival visszaélni nem átalkodik. Már is tetézte ezen párt a birodalom felbontására czélzó ármányát, midőn határozatai által a fejedelem és a haza iránti szeretettel egybeforrasztott seregben az elkülönzés szellemét ébreszteni, a bizalmatlanság s gyülölség magvát hinteni s ezáltal az összes birodalomnak ezen erős védfalát lerombolni iparkodik. Vitézek, az austriai hadsereghez, mellyhez büszkén számitjuk magunkat, ti osztjátok ezen

ármány tekintetére felindult boszankodásunkat! fegyvereteket soha sem fogjátok testvéreitek ellen forditani, kik császárunkért s ennek jogaiért, mellyek egyszersmind a népek jogainak legszilárdabb védfalai, életöket feláldozni mindenkor készek. Olaszország csatatérein visszaszerzé egy dicső hős legyőzhetlen vitézeivel a koronának egyik drága gyöngyét. Egy szó vezeté, egy szellem éleszté ezen seregeket nemzetiség minden különbsége nélkül: győzelemmel lőn jutalmazva egységök. Nem jutott ugyan részünkkül vérünket onthatni ezen magasztos czélért; mindazáltal azon boldogitó öntudat, melly szerint olaszországi vitézeinket testvéreinknek nevezhetjük, éreztesse mivelünk azon nagybecsü szerencsét, melly szerint egyesitve az austriai szinek kötelékével, késő maradékinknak a becsület és vitézség példáját hagyhatjuk örökségül. Éljen az austriai hadsereg egysége! éljen kegyelmes császárunk s királyunk! Dráva partján, sept. havában 1848. Jellachich m. k. tábornagy és bán."

III.

Pesten, september 27-kén következő placat nem kis figyelmet ébresztett:

„Azon futár, kit én folyó hó 23-án Pulszky Ferencz külügyministeri álladalmi titkár urhoz azon utasitással küldék fel Bécsbe, miszerint levelem vettével azonnal kérje ki ő felségének azon határozott válaszát, mellyet ő az általam kijelelt ministertársaim megerősitésére és azon feltételre, mellyhez ezen ministerium megalakitását köté, (t. i. Jellachichnak az országból rögtöni kiparancsoltatását) adni méltóztatik, megérkezett.

Ezen felszólitásom folytán Pulszky álladalmi titkár urtól ugyancsak futár által folyó hó 24-éről következő választ nyertem:

Ma 8 óra után jött meg méltóságod futára, s tüstént kértem audentiát, egy órakor délben rendeltettem Ferencz Károly főherczeghez, kitől azon választ nyertem, hogy irásban meg fogom kapni ő felségének elhatározását, mert a csend és rend fentartása a fődolog s szükséges, hogy loyális uton egyenlittessék ki minden, ugy a mint ő felsége megigérte." Kelt Budapesten, sept. 25-én 1848.

Gr. Batthyány L."

Más nevezetes tárgya volt a közbeszédnek, hogy Sz.-Tamás alól sept. 21-én a magyar sergek visszanyomattak. A Pesti Hirlapnak e tárgyról irt czikke sok tekintetben nevezetes.

„Hadügyministerünk sept. 21-én nagy hibát követett el.

A tény, melly mellette, de ellene is szól, ez:

Sz.-Tamás ostroma alatt ő több főtiszt körözetében olly ponton állott, hová legtöbb ágyugolyó irányoztaték.

Volt egy percz, voltak több, vagy tán voltak sok perczek, midőn hadtársai, kik szinte bátor s magokat kitüntetett egyénekből állottak,

lovaikról leszállván, a földre feküdtek, hogy a golyó fölöttük röpüljön el, mert életöket, mellyet soha félelemből nem kiméltek, eredmény nélkül koczkáztatni a közügyre nézve károsnak tarták.

A hadügyminister lován maradott, daczára ezer kéréseknek, ezer esdekléseknek.

Csak az isten különös csodája tartá meg őt számunkra.

Továbbá a hadügyminister, midőn seregeinkben rendetlenség támadt, s egy hidon nagy bajjal lehetett volna áthatolni, a csatornába ugrék s golyózápor közt uszván a másik partra, a zavart előbb megszünteté s ugy uszott táborkarához ismét vissza.

A képviselőház e hős tettekért egyértelmüleg fejezte ki köszönetét és teljes méltánylását.

Hadügyminister urnak a házelnök fogja ezt levél által megvinni.

Mi is tegnap a legbensőbb örömmel éltettük derék hadvezérünket.

De ne vegye rosz neven, ha már ma, mert vérünk kissé lecsillapult, aggódva kérdjük tőle: nem vegyült-e e tettei közé a merészség mellé koczkáztatása is?

Nekünk önre szükségünk van.

Ön áldozza fel életét, midőn a vezéri kötelesség és szent ügyünk igényli.

Az élet nem a legfőbb jó.

De mi, kik bátorságában soha sem kétkedtünk, azon, a katona előtt nem kellemetlen hibáztatást mondjuk ki, hogy sept. 21-kén a Sz.-Tamást ostromló hős seregnek hős vezére, magát kimélte legkevésbbé s nemcsak ott koczkáztatta életét, hol koczkáztatni kellett volna.

Egy Mészáros, egy Vetter, egy Bakonyi s még néhány név az aldunai táborból, sok reményre jogosit fel igaz ügyünk sikere iránt.

Ki ne tudná, hogy ők nevöket bemocskolni soha nem fogják s legkevésbbé a félelem által.

Ha tehát önkimélésére intünk e szép koszoruból valakit, azért van, mert bátorságra inteni szemtelenség volna.

Éljen, dicső nagy hibája mellett is Mészáros Lázár, a mi hadügyministerünk!"

IV.

Ezenben a bánnak egy Bécsbe küldött futára elfogatott. A nála talált levelek közül 3 a képviselőház elébe terjeszteték sept. 27-én.

E leveleket Jellachich katonái szállitották volna, mint a ház elnöke mondá, meglehet a legközelebbi postaállomásra, meglehet tovább; de 3 somogyi kanász megtámadta a katonákat s tőlök a leveleket elvette.

A levelek ketteje Jellachichtól van, egyik gr. Latour bécsi had-

ügyministerhez, másik b. Kulmer Ferenczhez, a harmadik levelet valami Rodin vagy micsoda nevü major irja ugyancsak Latourhoz.

Jellachich Latourhoz sept. 23-káról a Balaton melletti táborból ir. Szépen megköszöni a pénzt, mellyet eddig kapott. De neki még több kell, ő, „für allgemeine Sache Oesterreichs“ küzd, s october hónapra követel 600,000 pfrtot a hó első napjára kezeibe szállitandót. Különben, ugymond, egy lépést sem mehet.

Másik levelét szinte azon keltről Kulmer Ferencz „kedves barátjához“ irja. Azt mondja, hogy iszonyu bajba került neki egy olly sereget rögtönözni, minővel bir. A magyarok fanatizálták a hadsereget és azon reménye, hogy a magyar sorkatonaság ellene küzdeni nem fog, nem valósult. Azért kéri minélelőbb a manifestumot és ismét csak a manifestumot, különben azt fogja mondani: „trop tard.“ Emliti, hogy István főhg által meg volt hiva értekezés végett a „Kisfaludi“ gőzösre; hanem ő és emberei csak ugy vélekedtek, hogy a becsületszó (mellyet a nádor adott) erős, de a gép még erősebb, majd el találják vinni. Attól is félt, ugymond, hogy akármit végezne a nádorral, azt a törvényhozás és magyar ministerium desavouirozni fogná. De különben is hiában! mert az alkudozás neki (Jellachichnak) nincs természetében. Emliti, hogy a német ezredek Magyarországból kifelé indittatnak s kik bent vannak, nem tudják mihez tartani magukat.

A fenebb emlitett major holmi magándolgokon kivül levelében azon reményt fejezi ki, hogy Pestvárosig ellenállás nélkül fog jőni Jellachich. (?) Reményét abban helyezi, mivel a democratia fejeinek a népben nincs támaszuk. Egyébiránt reméli, hogy a sz. ügyhez (már t. i. a democratia eltiprásához) a többi sorezred is csatlakozni fog. Attól azonban tart major úr, hogyha Kossuth és társai kézre nem kerülnek, az izgatás még meg nem fog szünni stb.

Határozat lőn, azok kinyomása.

Ministerelnök jelenté, hogy Bécsből igen fontos sürgönyöket kapott.

S valóban a sürgönyök igen fontosak valának!

Kilenczedik fejezet.

Sánczolat a Gellérthegyen, Kossuth körutja a népfölkelés ügyében. Hurban, Stur és Hodzsa Miavánál, honvédelmi bizottmány, a nádor leköszönése, Lamberg kat. parancsnok, b. Vay ministerelnök, ülés sept. 27-n estve, a ház határozatai, Lamberg meggyilkoltatása s a ház nyilatkozata. Sept. 29-diki csata Fehérvár alatt, készületek a nép és ház részéről.

I.

Olly eréllyel, olly lelkesülten folytak ezenben Pesten a készületek, hogy a mindenkitől várt fergeteg elébe a legnyugodtabban, a legnagyobb hidegvérűséggel tekintettek. A sz. Gellért hegyét sánczolák s ifju, agg, férfi, nő, főur és pór, mindenki, mint tőle telheték s mi erejének megfelelt, dolgozék. S estve a munka végezte után nemzeti lobogók alatt Rákóczy-zene kiséretében tarka csapatban tértek meg.

Ezenben Kossuth és Batthyány elhagyák Budapestet, az első népfölkelést rendezni a szomszéd magyar vidékeken, az utóbbi a bánnal fegyverszünetet eszközölni. Az első mindenütt a néphez, értelméhez mérten szólt s mindenütt elragadta azt. Minden kebelt egy lelkesedés fogott el s mindenki fölajánlá karát a haza védelmére. Népfölkelést illetőleg éjszakon Hurbán, Stur és Hodzsa is próbáltak a magyarok ellen illyet gyüjteni, de egy pár száz embernél többet nem kaptak s azt őrnagy Knöhr egy pár ágyuszóval (sept. 29-én) Miavánál szétverte.

Még sept. 22-én alkotott a ház egy bizottmányt, melly ministerelnök Batthyányt törekvéseiben támogassa. E bizottmánynak lelke Kossuth vala, s midőn a sept. 27-diki ülésben Bécsből sürgönyöket kaptak, utána küldtek.

Estve tiz órakor ült össze a ház, s Madarász L. elmondá az azóta történteket, hogy a nádor lemondott hivataláról, hogy uj ministerium alkatásával b. Vay van megbizva, s hogy Magyarhon katonai kormányzójává gr. Lamberg Ferencz nevezteték ki.

Szóló felolvassa az első iratot. Tartalma az, hogy ő felsége (mert a király nevében iratott) a polgárháborut, melly az ország

minden részeit fenyegeti, meg akarván szüntetni, gr. Lamberg Ferencz tábornagyot az országban levő hadsereg főparancsnokául kinevezi, kinek is megbizatása mindenekelőtt fegyvernyugvást rendelni s ő felsége e részben rendkivüli biztosa iránt engedelmességet és gyámolitást kiván.

Továbbá, az ország felső részein kiütött lázadás elnyomására morvaországi katonai erő rendeltetik, mint irva van, ugyancsak ő felsége által.

Végül a rendkivüli biztos iránt kivánt engedelmességnek azon czim adatik, miszerint Magyarország és a birodalmi tartományok között a századokig boldogitott egység helyreállittassék.

A hadsereghez irt német nyilatkozványban, mellyet Zákó J. felolvasott, az előbbeni dolgokon kivül azon felszólitás is foglaltatik, hogy azon sorkatonák, kik a honvédi zászlók alatt harczolnak, térjenek vissza elhagyott zászlóaljaikhoz.

Azután elmondá, hogy ő ez iratokat koholtaknak, formájokra nézve pedig törvényteleneknek nyilvánitja.

E közben Kossuth fegyveresen a terembe lépett s körülbelül igy szólt:

„Fegyveresen jelenek meg a szószéken, nem azért, mert teljes meggyőződésem szerint olly időben élünk, midőn a hazának mindnyájunk karára s fegyverére szüksége van, hanem mivel most tértem vissza egy utból, mellyet a népfelkelés rendezése végett Czegléd, Kőrös, Kecskemét, Abony és Szolnok városokban tevék. És örömmel jelentem, hogy a magyar népet e hon megtartására s szabadsága biztositására, minden áldozatra annyira késznek találtam, hogy azoknak száma, kik csak ezen városokból vagy már kiindultak, vagy rendeltetésök helyére el is értek, vagy oda utban vannak, 12,000-nél többre megy. Mielőtt azonban tovább folytatnám utamat, visszatértem magam tájékozása végett, s mély megütközéssel kelle hallanom, mik itt felolvastattak.

Mi a nádor lemondását s Batthyány ministeriuma meg nem erősitését illeti: arról tán csak azután fogunk tanácskozni, most csak az inditványra szoritkozom.

Egyszerün szólok, mert nincs idő dictiókra s röviden csak azt mondom: hogy gr. Lamberg Ferencznek ellenjegyzés nélküli kinevezése nem egyéb, mint a magyar alkotmány eltörlése. Igen ügyes fogás, hogy azon hadsereg, mellyet ha más vezérek vezettek volna, most e haza földjét már egy pártütő sem tapodná, a győzelem perczében állitassék meg, olly vezér kezeibe játszatván, kit minden ellenjegyzés nélkül neveztek ki.

Hogy mit akarnak elérni? megmondja maga az iromány: t. i. Magyarország és egyéb tartományok egységét. Hát hol van az megirva, hogy ez a Magyarország tartozik egy lenni a többi tartomá-

nyokkal? A másik czél tehát: Magyarországot ki akarni törülni a nemzetek sorából."

Szóló tehát pártolja az inditványt, s feltett annak értelmében egy határozatot, mellyet fel fog olvasni s rögtön közhirré tétetni kiván. Ha a ház tagjai, sőt csak egyetlen képviselő is találkoznék, ki Magyarországnak illymódoni kormányzatába beleegyezne; szóló mint a népnek egyik szegény, de hű képviselője, isten és világ előtt óvást tenne a magyar alkotmány eltörlése ellen s azt mondaná: illyen irat, jőjön akárkitől: érvénytelen.

S felolvasá következő okiratot:

„A nemzet képviselői a törvényre s azt szentesitő királyi esküre támaszkodva, kinyilatkoztatják, hogy gróf Lamberg Ferencz, ha az országbani hadsereg s akármillynemű fegyveres csapatok főparancsnokságát elfoglalni merészlené s az országbani hadsereg és fegyveres csapatok összesen és egyenként, ha őt főparancsnoknak elfogadni s neki mint illyennek engedelmeskedni merészlenének: az alkotmány és nemzeti szabadság felforgatásának bűnébe esnek.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mindazon akár polgári, akár katonai hatóság avagy hivatalnok, ki a fenérintett érvénytelen s alkotmány-felforgató állitólagos királyi rendelet sikeresitéséhez, vagy annak terjesztéséhez segédkezet nyujtana: magát az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bűnében részesitené.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magukat az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem türni kötelesek-nek érzik, ugy az ország alkotmányának csonkitlan megőrzését az összes nemzet törvényszerüségétől megvárják.

Ezen határozat a ministerelnök és a képviselőháznak honvédelmi bizottmánya által azonnal közhirré teendő a legsebesebb uton, minden hatóságoknak s különösen a pártütő és lázadó ellenség előtt álló vitéz hadseregnek és fegyveres csapatoknak megküldendő, mellyeknek alkotmányhozi hűségétől és vitézségétől megvárják a nemzet képviselői, hogy e szegény elárult magyar hazát az azt megtámadott fegyveres ellenségtől, bátor győzelemmel, haladék nélkül megmentsék s megtisztitsák, s ezzel magokat a magyar haza és törvényes szabadság megmentőinek dicső nevére érdemesitsék.

A ministerelnöknek s a ház honvédelmi bizottmányának határozatilag meghagyatik, hogy az ország védelmét s minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hűségnek biztositsák.

Senki máskülönben az alkotmány felforgatása bűnének sulya alatt cselekedni ne merészeljen. Kelt a képviselőháznak 1848. sept. 27-kén tartott törvényes üléséből.

Záborszky Alajos m. k., jegyző.

Pázmándy Dénes m. k., elnök."

II.

Sept. 28-án a fővárost elterjesztett hirek a legizgatottabb állapotba helyezék. Közhirré lőn, hogy gr. Lamberg megérkezett, elmondák, mikép a várat lefoglalni s a házat szétoszlatni szándékozik. E hirek átalánossá tették az eszmét, mikép a grófnak meg kell halnia, hogy a haza megmentessék.

S lőn egy borzasztó catastropha : gr. Lamberg a nép által meggyilkoltatott.

A Pesti Hirlap oct. 1-jéni számában ezt olvassuk :

„A hidon átvonuló tömegek végre találkoztak Lamberggel. Megállitották bérkocsiját, s miután kilétét maga sem tagadta, előbb egy döféssel nyakán megsebesiték, s aztán a kocsiból kirántották. Ő kérte az ingerült tömeget : bocsássák Kossuthhoz, vele akar szólani; s aztán kérte, hogy a képviselőházba vigyék. A nemzetőrök közül többen közbevetették mellette magokat, kérve a népet, elégednének meg, ha mint fogoly letartóztattatik s a képviselőháznak általadatik. „Nem, ne bocsássátok," kiáltozák a tömeg közül, azért akar a képviselőházba menni, hogy az országgyülést eloszlassa." Mások a képviselőház alkudozási politikája ellen keltek ki, melly az árulót is kimélni fogja. E felszólalások még nagyobb fokra emelvén a nép dühét, karddal, puskákkal és kaszákkal megrohanák Lamberget, kiméletlnül szurva és vágva mindenfelől. Mondják, hogy ez alkalommal Lamberg egy sorezredi katonát megszólita, hogy ő mint katona védelmezze. A katona azt felelé : „igen, én katona vagyok : de nem vagyok hazaáruló mint az úr."

Az irtózatosan agyonszurdalt és vagdalt holt testet Pestre a Károly-kaszárnyába hurczolá a tömeg, hol föl akarták akasztani. Azonban ezt többeknek közbejövetele megakadályozá. Innen a holt test a kórházba vitetett.

A halott zsebében több okirat találtatott, mellyekből kitünt, hogy Majláth György országbiró volt kijelölve kir. helytartóul. Az országbiró, mint bizonyosan tudjuk, erről értesittetvén, nyilvánitá : hogy semmi olly hivatalt nem vállaland el, melly akár lényegére, akár kinevezés formájára nézve törvénytelen. Volt továbbá iratai között egy rendelet, melly az országgyülést, ha jól tudjuk, dec. 3-ig felfüggeszté vala. Ezt hihetőleg egy másik fogta volna követni, melly a már szétoszlott képviselőket végkép eloszlatá vala. S mindezen rendelkezések ministeri ellenjegyzés nélkül. Hacsak a Batthyányhoz intézett levelek, mellyek szintén az iratok közt találtattak, a ministerelnökhez ellenjegyzés végett nem küldettek. E levelek egyébiránt fölbontatlanul hagyattak.

Azt is halljuk, hogy e véres irományok között Wessenberg bécsi ministertől is foglaltatik magánutasitás."

Ez esemény következtében sept. 29-én összeülvén a ház, Kossuth

inditványa következtében, Pest városánál nyomozatot rendelt s következő nyilatkozatot bocsátott ki :

„A nemzet képviselői mély megilletődéssel értették, hogy gróf Lamberg Ferencz tábornok a fellázadt nép dühének esett áldozatul.

A képviselőház felszólitja a ministerelnököt, adja tudtára ő felségének a nemzet képviselői ezen mély megilletődését s őszinte sajnálkozását, és figyelmeztesse ő felségét, milly borzasztó következményekre vezet az, ha a királyi szóval szentesitett törvények uralma felett kétségbeesés támad s ennek következtében a polgári társaság kötelékei annyira bomlásnak indulhatnak, hogy a törvényes rendnek s közbátorságnak fentartása minden constituált hatóságok szives közremunkálásának sem sikerülhet.

S azért kérje meg ministerelnök ur a képviselőház nevében is ő felségét, hogy hazánk sarkalatos törvényeinek megdöntésére királyi nevét felhasználtatni ne engedje ; s ekkint vallásos törvényszerüséggel környezett királyi tekintélyével segitse a constituált törvényes hatóságokat azon rendnek, közbátorságnak s törvényszerű állapotnak helyreállitásában s fentartásában, melly a tegnapi szomoru esemény által olly borzasztón megháborittatott.

A képviselőház teljes bizalommal van, hogy a ministerelnök alkotmányos hivatalát mindaddig folytatandván, mig más törvényszerű ministerium nem alakul ; meg van győződve, hogy ezáltal a fővárosbani közrend és bátorság, melly az ország sorsára nézve legnagyobb fontossággal bir, szintugy fen fog tartatni, mint a legsulyosabb körülmények között is egészen a tegnapi napig fentartatott.

A képviselőház biztositja a ministerelnököt, hogy e részbeni közremunkálására bizton számithat.

S a képviselőház megvárja a két testvérfőváros hatóságaitól, nemzetőreitől s minden jó polgáraitól, hogy a ministerelnököt ezen törekvésében gyámolitandják.

Pest város hatóságának pedig kötelességévé teszi, hogy gróf Lamberg Ferencz meggyilkolása iránt a kellő vizsgálatot megtevén, a törvény értelmében járjon el.

A képviselőház, mint mindig, ugy most is azon meggyőződését fejezi ki, hogy a hazának megmentését semmi sem compromittálja nagyobban, mint a törvényes rend kötelékeinek felbomlása, melly a mint a tegnapi szomoru eseményből is látható, a testvér két főváros lakossága igen hamar féktelen dühre fajul s véres jelenetekben tör ki s ezáltal a személyes bátorlét felett aggodalomba ejtett honpolgárokban a hon megmentése iránti hitet megcsökkentvén, a közremunkálási lelkesedést is könnyen lehangolhatja.

A ki a hazát szereti, az ne háboritsa a közbátorságot s ne nehezitse ezáltal a főváros felé közelgő ellenség visszaveretését."

III.

A sept. 30-án tartott parlamenti ülésben Pázmándy jelentette, hogy sept. 29-én a bán Fehérvárról kirohanván, megtámadta a magyar sergeket.

A támadást legjobb fegyverzetü katonáival kezdeté.

A megrohanás seregeink jobbszárnyát legnagyobb mértékben érte, a középet kevésbbé, a balszárnyat pedig leggyengébben.

A borsodi őrsereg, mellyre az első megrohanás intézve volt, előbb visszavonult, de csakhamar összeszedvén magát, szurony-rohammal nyomult előre s az ellenséget hátraverte.

Jellachich német lovassága szinte megrohanta gyalogságunk egyik felállitott osztályát. Készen várták közelében huszáraink. E közben a honvédi tüzérség, melly egy völgyben állott, hirtelen a közel első dombra felugrott s olly sükeres tüzelést kezdett, hogy a megtámadók nemcsak ki nem vihették az attaque-ot, hanem minden rend nélkül visszaszaladtak, ugy, hogy huszárainknak nem is jutott szcrep ez alkalommal.

Igy tovább a csata kezdetétől esti 6 óráig csaknem folytonosan uj meg uj megtámadásokat vertek vissza seregeink a legnagyobb elszántsággal.

Móga vezérőrnagy az egész ütközet alatt a legfeláldozóbb elszántsággal s tapasztalt vezérhez illő higgadt határozottsággal tett meg minden intézkedéseket. Ugyanezt lehet mondani minden tisztjeinkről.

A német tüzérek, még ollyanok is, kiknek egyik csapatja ellenünk harczol, a legnagyobb elhatározottsággal teljesiték kötelességöket.

Esti 6 órakor a tüzelés csaknem egészen elhallgatott, és az ellenség visszavonult; azonban nem a központ felé, hanem jobbfelé vonulván, a vezérek és biztosok öszhangzó combinatiói után az határoztatott, nehogy az éjjeli támadáshoz szokott horvátok a sötétben Csákvár, Bicske és Bia felé seregeinket elkerüljék, vagy valamelly elszakadt detachement Budát magát megtámadja: jónak látták seregeinket, mellyek Velenczén túl Sukoró táján voltak, Martonvásárra visszavonni, hol állomásunk az eddiginél még jobb.

A visszavonulás meglehetős rendben történt, kivevén azon kis balesetet, hogy egy kis osztály lovasságunk egy helyen gyalogságunkra bukkanván, ez utóbbi által ellenségnek gyanittatván, ellenségesen fogadtatott, de a félreértés csakkamar ki lőn egyenlitve, ugy, hogy éjfél után 1 és 2 óra között a mieink állomásaikat tökéletesen elfoglalák.

Szomoru hir csak az: hogy Ivánka őrnagy, ki az ellenség ellen csapatjával együtt a legvitézébbül harczolt, némi vigyázatlanság és az ellenség gyalázatos árulása következtében elfogatott.

A lelkes őrnagy ugyanis és vitéz csapatja egy colonne lovassá-

got ugy beszoritott egy völgybe, miszerint azt lehete gondolni, hogy ez magát megadandja. Egy tiszt fehér lobogóval csakugyan jelt is ád, hogy értekezni kiván. Ivánka oda megy, s visszajővén csapatját rendezni akará, a midőn egy másik tiszt hasonlóan mint az előbbi megjelen. Ivánka ismét megy, még pedig vigyázatlanul a szemben álló seregek közti tér közepén túl az ellenség felé. Erre néhány lovas kiválik, derék őrnagyunkat elfogják s az egész dandár minden rend nélkül vele tova száguld. Csapatja űzőbe vette a rablókat, de hátul egy nagy ellenséges test levén felállitva, tovább üldözni nem lehetett."

Ezután elmondá azon intézkedéseket, miket tettek s mellyeknek nyomán diadalt méltán remélnek. Elmondá, hogy Pesten népgyülés tartatik, mellyen népfölkelést rendeznek Földváry vezérlete alatt. Végül tudatta, hogy a dolog eldőlte előtt gyülést nem tartand, s felszólitá a házat, hogy kinek kedve van, menjen a táborba.

S valóban alakult is a képviselőkből egy vadász-csapat.

Tizedik fejezet.

Fligelli elfogatása. A pákozdi csata s a képviselő háznak ezir´nti határozata. A bánnak Bécs felé menése. Roth és Philippovics lefegyvereztetése Perczel által. Récsei kineveztetése ministerelnökké s a ház eziránti határozata.

I.

Fligelli vezérőrnagy a bán táborából elfogatván, Budára hozatott.

September 29-kén Pákozdnál a két sereg közt csatára került a dolog.

A magyar hadvezér, Móga, következő jelentést intézett a ministerelnökhez:

„A mint már méltóságodnak jelentettem, parancsnokságom alatt levő táborommal Velencze melletti Sukoró helységnél vettem állomást, hol is az ellenséget vártam, egyszersmind Falka helységét egy lovas osztállyal és Seregélyes tájékát a tartalék dandárság által tartottam figyelemben. Az ellenség ma reggel fél tiz órakor jobb szárnyamat öt zászlóaljjal és egy álgyu-üteggel élénken megtámadta; én ellenébe a tolnai nemzetőrséget, Vasa- és Ernest-ezredbeli zászlóaljat, egy részét Ivánka őrnagy önkényteseinek és a Miklós-huszárokból egy osztályt állitottam. Az ütközet három óra folyásán túl tartott és az ellenség mindenütt visszaveretett. A csata alatt déli 12 órakor a csapatnak bal szárnya az ellenség közepét több álgyukkal és egy röppentyü-üteggel élénken lövöldözte.

Az ellenség lovassága s a gyalogságnak számos rohamcsapatjai elkészültek állásunk megtámadására. Egy nagyon jól czélzott tüzelése három álgyutelepünknek, felelt az ellenség álgyuzásának. A tüz két óráig tartott, mialatt a jobb szárny az ellenséget az ütközetben harcziasan visszaverte, álgyuink az ellenség derekának álgyu-tüzelését hallgatásra kényteték. Ezután az ellenség több sorai készültek az előre küldött csatározók által a támadást seregünk derekára

intézni, azonban ellene küldettek gróf Lázár 1-ső honvédi zászlóalj őrnagyának térkutatói (tirailleurs), kik tüzelésök által az ellenséget győztesen visszanyomták, minek következtében a felállitott sorok a tüzérségnek igen czélirányos tüzelése folytán magokat visszavonták.

Ezen ütközetben alkalmuk volt magokat kitüntetni, Perczel őrnagy vezérlete alatt álló tolnai nemzetőrségnek, egyszersmind a Vasa ezrednek és Ivánka őrnagy serege egy részének. A derékben az 1-ső honvédzászlóalj és a borsodi önkénytesek; ugyszinte dicséretes megismerést érdemelnek mindannyi tüzéreink.

Seregünk azon része is, melly az ütközetben részt nem vett, az ütközethez a legjobb akaratot és legnagyobb bátorságot tanusitá, és az ellenség álgyutüzelései daczára, melly a második sort is érte, tántorithatlanul s félelem nélkül állott.

El nem hallgathatom erélyes és tevékeny működését a sorparancsnoknak, névszerint Holcse vezérőrnagynak, és Milbock, a Vasa ezred ezredesének, Kissnek, a hannoverai-huszárok ezredesének, ki a legnagyobb álgyútüzelés alkalmával szüntelen oldalam mellett és kiséretemben volt, és a jobb szárny bátorságát élénkité.

A tábori karom vezére Kolmann 52-ik ezredbeli százados előrelátó és felette czélszerü intézkedései, továbbá karsegédem Anakker őrnagy fáradalmaik által magokat kitüntették.

A pesti nemzetőrsereg részéről mint sebes lovagok mellém rendelt urak közül b. Luzsinszky Otto, gr. Andrássy Gyula, gr. Almássy és többen parancsaimnak köröztetése által az ütközet alatt magokat érdemessé tették, ugy gr. Szapáry Antal is minden csatánál jelen volt, és magát szorgalma által czélszerüen használtatta.

Az ellenség veszteségét bizonyosan meg nem határozhatom, de mégis legalább 100-ra mehet a halottak és sebesültek száma; részünkről a mostanig vett beadványok szerint hét halott, 37 sebesült egyén és öt agyonlőtt ló van.

Ámbár seregünk egy teljes győzelmet vivott ki, minthogy magát első állásában megtartotta, mégis katonai nézetből ezen ütközetnek eredménye csekély; ellenben annál nagyobb erkölcsi hatást tett az uj csapatra, a mennyiben helyét első megütközés alkalmával diadalmasan meg tudta tartani."

A képviselőház pedig oct. 1-jén ez iránt következő határozatot hozott:

„A képviselők háza örömmel és megelégedéssel értesült azon diadalról, mellyel seregeink sept. 29-én Jellachich ellenséges táborát visszaverték.

Örömmel értesült azon vitéz magatartásról, melly általában az egész tábort lelkesitette, s hálát mondanak a haza nevében is azoknak, kiket a fővezér különös kitüntetésre méltóknak tartott, millyenek az egyes hadcsapatok közül az 1-ső honvéd zászlóalj, a borsodi,

a tolnai önkéntesek Perczel Miklós őrnagy vezérlete alatt, Vasa-ezrednek és Ivánka őrnagy csapatának egy része és összes tüzéreink.

Egyesek közül : Holtsche vezérőrnagy, Mühlböck és Kiss ezredesek, Anakker őrnagy, s táborkari segéd gróf Lázár őrnagy és Makk tűzéri főhadnagy; továbbá . b. Luzsénszky Otto, gróf Andrássy Gyula, gróf Almássy Dénes, gróf Szapáry Antal, kik mindnyájan vezérlék és buzgón élénkiték a hadnak bátorságát.

S határozza egyszersmind a képviselők háza különös köszönetét Kohlmann táborkari vezérnek, ki előrelátó és kiszámitott intézkedései által mind itt, mind a bánáti hadviselésben jeles érdemeket szerzett magának, és minthogy áttétele nem járt anyagi áldozathozatal nélkül, annak némi pótlékául részére 500 db arany kifizettetni rendeltetik.

Elhatározza a képviselők háza végre és főképen köszönetét Móga altábornagy és fővezérnek, s a mint egyrészről mind ügyességében, mind hazafiui akaratában bizalmát fejezi ki, hogy a hazát s a nemzetet ez igazságtalan és nemtelen háborutól megmenti, célszerüen alkalmazván azon hazafiui erőt, mellyet a haza rendelkezésére bocsátott, ugy másrészről várja és ohajtja az alkalmat, hogy a nevezett altábornagynak és fővezérnek kivivandó diadalát akképen jutalmazhassa meg, hogy neki az kedves és a nemzethez méltó legyen, melly azt el fogja határozni.

Büszke a képviselők háza az összes katonaság elhatározott vitézségére. És megvárja a nemzet nevében, hogy vezérei és tisztjei iránt bizalommal és szoros engedelmességgel fog viseltetni. A katonának hazaszeretet, bátorság és a fegyelem fentartása legszorosabb kötelessége.“

A bán pedig részint a megveretés következtében, részint a bécsi mozgalmak miatt sebes mozdulatokkal sietett bécs felé. Ugyanis Szapáry, Kiss és Mühlböck a magyar táborból hozzá siettek fegyvernyugvást eszközölni, mit is az elfogadván, ez időt Bécs felé sietésre használta. Oct. 1-én Mooron, 3-án Győrött, 5-én Magyar-Óvárott volt főhadiszállása.

A közönség figyelmét e közben következő placat foglalta el :

„Az árulók igy bűnhödnek!

Gróf Zichy Ödön, fejérmegyei volt administrator, sept. 30-kán 1/29 órakor Csepel szigeten rögtönitélő hadi törvényszék által, mint a haza ellenségeivel szövetkező hazaáruló, kötéllel kivégeztetett.“

E hatalmas coup d'etát Görgei őrnagy, (kinek első missiója volt Lütichből fegyvereket hozni) követte el. Ő ugyanis gróf Zichy Jenőt (és nem Ödönt, mint a placat hibásan irta) mint a ki Jellachich táborába sietett, elfogatta, bevádolta, saját birái által elitéltette.

II.

Az oct. 6-diki parlamentben ezredes Perczel Mórnak következő azelőtti nap érkezett tudósitását olvasták fel :

„Alólirott nem késhetik a nemzet képviselőit egy örvendetes eseményről értesiteni.

Folyó oct. hó 3-án délben a horvátok ellen táborozó magyar hadseregek 5-dik osztályának parancsnokává neveztetvén Móga tábornok úr által, az alám rendelt csapatokat Martonvásárról még az nap utnak inditám; magam estvére Ercsibe s onnét Adonyba sieték. Itt a Görgei őrnagy úr parancsa alatt álló csapatokat még egyrészben az nap estve, másrészben 4-én hajnalban utnak inditván, az 5-dik osztályt 4-én délben Szolgaegyházán szerencsésen egyesitém.

Értésemre esvén, hogy Roth generál 9000 főből álló seregeivel felfelé tódul Fejérvárnak, határozott utasitásom szerint is sieték az ellenségnek megsemmisitésére.

A tolnai felkelő sereget már eleve Simontornyára utalván, a Kálozdon tanyázó ellenségnek hátulróli bizgatására, annak éber szemmel tarthatása végett a kötöri felkelőket Sárosdra és Aba felé utasitám.

Görgei őrnagy urat pedig 2 escadron huszárral, négy ágyuval és 2 század Hunyadival Barándnak Tácz felé száguldozásra küldém.

Magam a Zrinyi, Hunyadi és szabolcsi zászlóaljakkal, a kecskeméti és kun nemzetőrökkel s négy ágyuval még 4-kén Seregélyesre menék és az előtt illő helyen tábort üték.

Görgei őrnagy úr nem csékély bátorsággal és ügyességgel 4-én délután csapataival Táczig előnyomult, és ott a már Táczon szállásolni kezdő horvát sereg egy részével diadalmasan összeütköze. Mi egy huszárt, Birót, vesztének, egy huszár, Pálfy zászlótartó, megsebesült és két közvitéz is megsebesült, 1 ló elesett, 2 megsebesült.

A horvátok közül számos sebeseken túl 11 esett el. Ez történt 4-én 4 és 5 óra között.

Az ellenség egy csapata Abára is beütvén, ott a Hunyadiak 6-ik százada és az abai nemzetőrök részéről vitézséggel fogadtatott és derekasan visszaveretett, Trangos Istvánnak, mint az emlitett század kapitányának bátor és ügyes vezérlete alatt.

Táborunk részint az élelmezés hiánya, de különösen a folytonos eső által 4-dik éjjelen át sokat szenvedett. Mindemellett 5-én korán általam Barándnak megindittatván, Roth generál egyik csapatára akadt; melly is előlünk néhány ezer lépésre hátrálván, miután általam az egész had csatarendbe állitva ellenök vezéreltetett, másrészt a Görgei által parancsolt előcsapataim által is szorongatva levén, ütközet nélkül megadta magát, leraká fegyvereit, zászlóját és fogolylyá tétetett.

A körülbelől 1500 főből álló horvát csapat Forster őrnagy úr

parancsa alatt álló kunok őrizete alá bizatván, tüstént Adonynak indittatott 11 fogoly tiszttel; kiknek is a nemzetgyülés további rendelkezéseig a kardhordás megengedtetett. Mi is főleg részemről azon okoknál fogva is történt, hogy a többi Roth-féle seregek lefegyverzése, mire már ekkor mozgalmaimnál fogva bizton számiték, annál biztosabban és lehető vérkimélettel és a mi fő, időnyeréssel eszközöltethessék.

Már seregeimet pihenés nélkül Táczra inditám az ellenség sietős elnyomására, mit ezen működés által elérni remélheték; midőn a huszárok egy tisztet hozának előmbe, Roth generálnak egy Fehérvárra Beck őrnagyhoz intézett levelével, mellynek tartalma szerint ezt némi fegyvernyugvási, vagy kiegyenlitési értékezés adására hivja fel. Az illető fogolytiszt látván Roth generál csapatai egyik legbátrabb részének elfogatását, kijelenté, hogy generálja szinte kész hová-hamarabb értekézésbe lépni. Én őt visszautasitám generáljához, egyik tisztem kisérete mellett, azon kimutatással, hogy ma délután 3 és 4 óra között Táczon, hová seregeim egy részét akkor már meginditám, Roth generált elfogadandom.

És most e perczben, midőn e sorokat irom, itt Táczon táborba szállitott seregemnek pihenést engedve, hahogy Roth generál nem teszi le a fegyvert, még ma őt vagy estveig, vagy holnap hajnalban megtámadandom.

Az isteni gondviselés kimondhatlan szerencsével tetéze ekkor, midőn a haza ellenségei egy részének megsemmisitésében résztvenni engede.

Balog János és Bogdanovics Vilibáld képviselő urak, kik épen azon esetnél megjelenve táboromban vannak, voltak olly szivesek e jelentés sietős átvitelét elvállalni.

Görgei őrnagy úr szorgalmas és ügyes viselete mellett, ugy Trangos kapitány bátor csatázásán túl, még kötelességem Gáspár Andor, Miklós-huszárezredbeli kapitány és az osztályomba sorozott két huszárszázad parancsnokának derék és vitéz eljárását általában és különösen a 4-ik délutáni tácziütközetben kiemelni.

Ez esemény hadseregemet igen fellelkesité, melly kész a derék huszársággal, mellytől az ellenség retteg, vetélkedni a haza ellenségei megsemmisitésében.

Meg kell jegyeznem, hogy az abai ütközetben Herenlenz hadnagy a Hunyadiaktól kemény sebet kapott, valamint Sveda János huszárközvitéz, ki egymaga három horvátot levágott.

III.

Az oct. 7-én tartott parlament egy lépést követett el, hasonlót Caesaréhoz, midőn ez a Rubiconon átment.

A képviselőház élnöke előterjeszté; mikint báró Hrabovszky

magyarországi főhadiparancsnok egy levelet küldött be, mellyet hozzá b. Jellachich a Magyarországba beütött s az austriai hadsereg részéről hozzá csatlakozott pártütés vezére intézett, egyszersmind jelenté, hogy a nevezett pártütő vezérnek a magyar koronához tartozó főhadiparancsnokságokhoz s a felségsértő Rajacsics József, volt metropolitához a rabló szerb csoportok egyik főizgatójához intézett több rendbeli hasontartalmu levelei fogattak el; figyelmezteté a képviselőházat azon nyomtatott csatolmányra, melly állitólagosan Ferdinand király aláirása alatt s magát ministerelnöknek nevező Récsey Ádám ellenjegyzése mellett Schönbrunnban f. hó 3-án kelt s mellynek tartalma következő:

„Mi első Ferdinánd isten kegyelméből austriai császár, Magyar-, Cseh-, Horvát-, Tót- és Dalmát- országoknak e néven V-ik királya, Erdélynek nagy fejedelme sat.

Magyar-Erdélyországnak s ahoz kapcsolt országok zászlósainak, egyházi s világi főméltóságainak, nagyjainak és képviselőinek, kik az általunk szabad királyi Pest városunkba összehivott országgyülésen egybegyülve vannak, üdvöt és kegyelmünket!

Mély fájdalommal és megütközéssel tapasztalván, hogy a képviselőház Kossuth Lajos és társai által nagy törvénytelenségekre magát rávenni hagyta, sőt több törvénytelen végzéseit, királyi akaratunk ellenére, végrehajtotta és közelebbről a béke helyreállitására általunk kiküldött királyi biztosunk, gróf Lamberg Ferencz tábornagyunk ellen, mielőtt ez a törvényes formában kiadott megbizó levelünket előmutathatta volna, f. évi september 27-kén egy végzést hozott légyen, mellynek folytán a nevezett királyi biztosunk egy a dühösségre felhevült vad csoport által az utczán vakmerőleg megtámadtatott és irtózatosan meg is öletett.

Mi ezen körülmények közt azon királyi kötelességünknél fogva, mellyel az ország biztossága és törvényei megőrzésére köteleztetünk, ezennel rendeljük és végrehajtásul parancsoljuk:

1. Az országgyülést ezennel eloszlatjuk, ugy hogy a jelen legkegyelmesebb leiratunk közhirré tétele után üléseit azonnal berekeszteni köteles.

2. A jelen országgyülés és a képviselőháznak általunk nem szentesitett mindennemü végzéseit és rendeleteit törvényteleneknek és semmit érőknek nyilatkoztatjuk.

3. Horvát-, Tót- és Dalmát- országok bánja, báró Jellachich József tábornagyunk főparancsnoksága alá rendeltetnek minden Magyar- és az ahhoz kapcsolt országokban, ugy nem különben Erdélyországban levő hadseregek és akármilly nemü felfegyverkezett csapatok, akár azok nemzeti őrök, akár önkénytesek legyenek.

4. Addig, mig a felforgatott rend és béke Magyarországban helyre nem álland, az ország a hadi törvények alá rendeltetik és

ennek folytán az illető hatóságok mindennemű megyei, városi, vagy kerületi gyülések tartásától ideiglenesen eltiltatnak.

5. Horvát-, Tót- és Dalmát-országok bánja, báró Jellachich József, mint királyi felségünk teljhatalmu biztosa küldetik ki, advána neki teljhatalmat és hatóságot, hogy a végrehajtóhatalom körében azon hatóságot gyakorolhassa, mellyel e rendkivüli körülményekben, mint királyi felségünk képviselője, fel van ruházva. Melly királyi legfensőbb felhatalmazásunk következtében mind azt, a mit Horvátországunk bánja rendelend, intézend, végzend és parancsoland, legfensőbb királyi hatalmunk szerint rendeltnek, intézettnek, végzettnek és parancsoltnak nyilatkoztatva, Magyar- és Erdélyországnak s a hozzá kapcsolt országok minden egyházi, polgári és katonai hatóságainak, tisztviselőinek, méltóságainak s minden rendü és rangu lakosainak legkegyelmesebben rendeljük és parancsoljuk, hogy báró Jellachich József, mint királyi felségünk teljhatalmu biztosa által aláirt parancsai iránt mindenekben szintolly hódolók és engedelmesek legyetek, mint a mikép legfelsőbb királyi felségünk iránt lenni tartoztok és tartoznak.

6. Jelesen pedig királyi biztosunk, meghagyásunk nyomán, arra ügyelni fog, hogy gróf Lamberg Ferencz királyi biztosunk megtámadói és gyilkosai, átalában ezen a fölségi és emberi jogokat lábaival tapodó ocsmány bünnek inditói és részesei ellen a törvények teljes szigorusága alkalmaztassék.

7. A polgári közigazgatás egyéb folyó tárgyai ideiglen az illető ministeriumok tisztviselői által a törvények szerint vezettetni fognak.

Mikép ennek folytán a közbirodalom közös érdekei biztositásá- és igazgatásának egysége maradólag helyreállitandó, minden nemzetiségek egyenlő feljogositása szakadatlanul biztositandó, s ennek alapján a koronánk alatt egyesült országok és nemzetek közös viszonyai elrendelendők legyenek; mindezek, minden részek képviselői hozzájárultával, tanácskozás alá vétetni és törvényes uton elhatároztatni fognak.

Kelt Schönbrunnban, october 3-kán 1848. Ferdinánd m. k. Récsey Ádám m. k. ministerelnök.

Magyar- s vele egyesült Erdélyországunk s az ahoz kapcsolt országok zászlósainak, egyházi s világi főméltóságainak, nagyainak, és képviselőinek, kik az általunk szabad királyi Pest városunkba összehivott országgyülésen egybegyülve vannak."

Az elnök értesité a képviselőházat, mikint Jellachichnak emlitett levelei ezen csatolmány tartalmának sikeresitésére s mindennemü fegyveres népeknek a nevezett pártütő Jellachich József rendelkezése alá bocsátására vannak intézve.

Melly csatolmánynak felolvasásából a nemzet képviselői tapasztalván, miként a pártütő Jellachich a király nevének saját szentségtelen czéljaira használata mellett olly lépések végrehajtásának meg-

kisértésére vetemedett, mellyek Magyarország s a hozzá kapcsolt országok törvényes függetlenségének felforgatását, a királyi esküvel szentesitett alkotmány eltörlését s hazánknak 14 királyi eskü ellenére az austriai birodalomba beleolvasztását és ezzel Magyarországnak az önálló országok sorából kitöröltetését foglalnák magokban ;

Ámbár ugyan a legközelebbi időkben sokszorosan tapasztalák a nemzet képviselői, mikint hazánknak a királyt környező ellenségei, a beteg királynak nevével, isten és ember igazságának s minden jognak, törvénynek s a királyi eskü szentségének lábbal tiporására szentségtelenül visszaélnek :

Mindazonáltal a felolvasott nyomtatványban foglalt merények olly égrekiáltó jog és törvénysértést foglalnak magokban, hogy annak a király által történt valóságos aláirását még a közelmultaknak szomorú tapasztalásai után sem hihetnék el.

Nem hihetik pedig annyival inkább, mivel ha az valósággal a királytól eredett volna, lehetetlen, hogy előbb az országgyülésnek meg ne küldeték vala, mielőtt a pártütés vezérére annak végrehajtására s hazánk fegyveres seregeinek az alkotmányra letett esküjöktől elcsábitására tettleges lépéseket tenni felhatalmaztatnék.

De nem hihetik még azért sem, mert bármennyire beteggé s önmagával tehetetlenné lett legyen is a király, még sem hihetik, hogy ő felsége öntudatos eszméletétől annyira megfosztva legyen, miszerint keze az igazságos isten itéletétől vissza ne rettenjen egy olly irómány aláirásánál, mellyel hű Magyarországa népeinek nemzeti és alkotmányos létele ép azon rablónak s pártütőnek zsákmányul dobatnék oda irgalmatlanul, ki minden jognak, minden törvénynek s magának a királyi tekintélynek is lábbal tapodása mellett, fegyveres kézzel támadta meg az országot, öldökli, pusztitja, rablómódon zsarolja a magyar népet, s kit ő felsége a törvényes formákban, ministeri ellenjegyzés mellett, maga is pártütőnek nyilatkoztatott, s ki azóta pártütési bűneit az országba lett fegyveres beütésével csak sokszorosan növelte.

És nem hihetik azért is, mert lehetetlen feltenniök, hogy a király maga, bármennyire beteg s önmagával tehetetlen legyen is, nevét adhassa oda eszközül kiirtására minden kegyeletnek és ragaszkodásnak, mellyel a magyar nép tömérdek szenvedései daczára iránta viseltetett, de mellynek lehetetlen gyökerestül ki nem szagattatni a nép szivéből, ha látandja, miként : a hű magyar nemzet feletti királyi hatalmát egy rablóra ruházza, ki az országot fegyveres erővel megtámadá s azt az alkotmány felforgatásának szentségtelen munkájával bizza meg, köszönetül azért, hogy a magyar nemzet az austriai házat háromszáz esztendő előtt a magyar koronával szabad akaratból megajándékozá s 300 esztendő alatt sokszor ingadozott trónusát a nemzet vérével tartotta meg.

És végre el nem hihetik még azért is, mert lehetetlen felten-

niök, hogy akadhasson magyar, ki egy illy égrekiáltó rendeletet, melly ha végrehajtatnék, nemzetünket az élő nemzetek sorából kitörülné, anyagyilkos kézzel törvénytelenül ellenjegyezni merészelné.

Ugyanazért a nemzet képviselői a király iránti tiszteletnek adják akkor jelét, midőn a felhivott irományt koholtnak s hamisnak nyilatkoztatják s abban nem látnak egyebet, mint egy aláváló cselt, mellyel a pártütő Jellachich, vitéz hadseregeinknek igazságos boszujától megmenekedni törekszik, mit a nevezett pártütőről annálinkább feltehetni vélnek a nemzet képviselői, mivel egy olly emberről, ki az őtet eltiporható vitéz seregeinknél a győzelem perczében fegyverszünetért könyörög s azt olly feltétel alatt nyeri meg, hogy a fegyverszünet perczébeni állomását mind a két tábor megtartsa, ő mégis miután a törvényt, a hazánkat védelmező vitéz hadseregeink nagylelküségétől a fegyverszünetet megnyeré, annak ideje alatt egész táborával gyáván és becstelenül megszökött, hogy hazánknak pusztitását még egy ideig tovább üzhesse, s a magyar nemzet megsemmisitésére összeesküdött bécsi camarillától reménylt segitséget magához vonhassa, egy illy emberről tehát, hogy bűnének érdemlett büntetését kikerülhesse, a legbecstelenebb csel is alaposan feltehető.

Azon nem várt esetre mindazáltal, ha a felhivott rendelet csakugyan valóságosnak bizonyosodik, s eredetijében az országgyülésre is megküldetnék, a nemzet képviselői tekintetbe vevén

1. Miként a mult országgyülésnek királyi esküvel szentesitett III-ik t. cz. a 3-ik §-ban világosan azt rendelné, hogy a királynak bármelly rendelete, parancsolata, határozata és kinevezése csakugy érvényes, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által is aláiraték, s igy magának egy uj ministerelnöknek kinevezése is csak hasonló aláirás mellett lehet érvényes, Récsey Ádám pedig nem Budapesten székelő minister, s ministerségéről az országgyülés altalában semmit sem tud, következésképen a felhivott rendelet mindenesetre érvénytelen. Tekintetbe vevén

2. Hogy ugyancsak a mult országgyülésen alkotott IV-ik t. cz. 6-dik §-ának világos tartalma szerint az országgyülés az utolsó évrőli számadás és következő évi költségvetés iránti határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyülés fel nem oszlattathatik; s mivel ezen határozatok még meg nem hozattak, az országgyülést ő felsége még rendes ministeri ellenjegyzés mellett sem oszlathatja el. És tekintetbe vevén

3. Hogy az országot az ellenségnek kezébe martalékul adni, az alkotmányt s minden alkotmányos biztositékokat eltörölni s az országot olly hadi törvények alá rendelni, mellyek szerint a senkit meg nem támadott, s csak magát a törvényt és az ország lételét kötelessége szerint védelmező nemzet minden tagjainak élete, halála a

fegyveres ellenség pártütő vezérének kezébe tétessék, a királynak joga semmi esetben nem lehet. És tekintetbe vevén

4. Hogy Magyarországnak saját törvényei szerinti kormányzatát eltörölni, azt ő felsége többi tartományainak birodalmába bele olvasztani s hazánk törvényhozó hatalmát más idegen nemzetek képviselőiből is alakitandó valamelly testületre ruházni a király koronázási esküjével s ugy az 1790 : 10-dik, mint a mult országgyülésen alkotott sarkalatos törvényekkel merőben ellenkezik :

Mindezeknél fogva a nemzet képviselői a nemzet halálát szentségtelen kezekkel alá nem irhatván, a felhivott állitólagos rendeletet, mind belső tartalmára mind alakjára s külső formájára nézve törvénytelennek, érvénytelennek és semmit érőnek nyilatkoztatják, törvényhozói kötelességöknek a törvény értelmében folytatását elhatározzák, s ezen határozatuk jogszerüségére nézve az örökké való istenre, a nemzetre s az egész világ közvéleményére annál bátrabban, annál tisztább lélekkel hivatkoznak, mert lehetetlen hinniök : hogy egy derék békes és hű nemzetnek illy hallatlanul irtózatos módon az élő nemzetek sorábóli kiirtását, s ez által saját lételünknek is erkölcsi bizonytalanságba tételét a világnak bármelly mivelt népei hallgatag elnézhetnék.

Melly határozatnak folytán a nemzet képviselői ugy Jellachich Józsefet magát, mint mindenkit, a ki őt ez országban bármelly hivatalos hatósággal birónak elismerné, neki önkéntesen engedelmeskednék, vagy épen a nemzet alkotmányos szabadságának felforgatására intézett merényleteiben segédkezet nyujtani merészlene, hazaárulónak nyilatkoztatják s a honnak minden becsületes polgárát, de különösen a vitéz magyar hadsereget s az országnak minden hatóságait és tisztviselőit a honárulásbani részvét sulyának terhe alatt arra kötelezik, hogy ezekkel akkint bánjanak, mint a törvények a honárulókkal bánni rendelik.

Az ország minden hatóságainak pedig különösen is elengedhetlen kötelességükké teszik : hogy megyei, városi vagy kerületi gyüléseiket rendesen folytassák s a közigazgatás minden ágaiban törvényes kötelességük szerint folytonosan eljárjanak. A törvényes büntetés terhe alatt másként nem cselekedvén.

Végezetül minthogy a nemzet képviselői az idézett vagy koholt vagy alkotmányt felforgató iraton Récsey Ádámnak mint állitólagos ministerelnöknek aláirását szemlélnék; és tekintetbe vevén azt, hogy ha magát ez irománynak ministerelnökké törvényes formában lett kineveztetése nélkül irta alá, mint a ministeri czimnek bitorlója, törvényes büntetés terhe alá esik, és tekintetbe vevén különösen, hogy a mult országgyülésen alkotott III-ik t. cz. 32-dik §-sa még a törvényesen kinevezett ministereket is minden olly tettért vagy rendeletért feleletre vonandóknak parancsol, melly tett vagy rendelet az ország függetlenségét, az alkotmány biztositékait, a fenálló törvények rendeletét s az egyéni szabadságot sérti:

Ugyanazért a képviselőház Récsey Ádámnak törvényes kereset alá vonatását s e végett vád alá helyeztetését ezennel elhatározza.

Mindezen határozatainak, részint hozzájárulás, részint pedig az 1848-iki III-ik t. cz. 34-ik §-a értelmébeni eljárás végett a felsőházzal leendő közlésére, s egyszersmind az ország minden polgári és katonai hatóságaihoz, különösen pedig az ország vitéz hadseregeihez, mellyeknek hazafiui hűségüktől s rettenthetetlen vitézségüktől várja nemzetünk ez elárult árva hazának megmentését, megküldésére s általános közhirré tételére a ház elnökét utasitván."

Ugyanez nap esti ülésben az elnök előterjesztvén, miként a ma reggeli ülés óta Récsey Ádámtól magán pecsét alatt egy levelet vett, mellyben három darab iromány foglaltatik.

Egyik egy királyi rendelet, „Ferdinánd" aláirással, kelve Schönbrunnban f. hó 3-ikáról, mellyben báró Récsey Ádám magyar ministerelnökké neveztetik ki s mellyen ugyancsak Récsey Ádámnak saját maga számára tett ellenjegyzése olvasható.

Második ugyancsak Récsey Ádámnak egy levele az elnökhez, Bécsből october 5-kéről intézve, melly mellett ministerelnöki kineveztetését s a magyar országgyüléshez intézett egy másik királyi rendeletet a ház elnökének megküldi.

Harmadik azon törvénytelen rendeletnek eredetije, mellynek Jellachich elfogott leveleiben talált nyomtatott másolatát ma reggel a háznak előterjeszté. Mellyek felolvastatván:

A képviselőház megilletődéssel tapasztalá, miként azon sejtelme, mellynek a király iránti kegyeletből olly örömest volt hajlandó hitelt adni, mintha tudniillik az emlitett iromány koholt és hamis volna, nem valósult: sőt inkább a királyt környező s az ő betegeskedésével visszaélő összeesküvés zsarnoki kifolyásának bizonyodott, melly első Ferdinánd austriai császár által 5-dik Ferdinánd magyar királynak megsemmisitésére s Magyarországnak az önálló országok sorából kitörlésére van intézve.

A képviselőház tehát, reggeli határozatában kifejezett okokra támaszkodva, ezen alkotmánytfelforgató s törvényellenes alaku rendeletet világos törvényeink értelmében ujabban is törvénytelennek és semmitérőnek s annak sikeresitésére bár ki által teendő tettleges cselekedetet, hazaárulásnak nyilatkoztat.

Ez alkalommal el nem mulaszthatja a képviselőház, istenre s a világ közvéleményére hivatkozva, ünnepélyes tiltakozással kijelenteni, mikint a törvénytelenség vádját, mellyel ezen érvénytelen rendeletben méltatlanul illettetik, azokra torolja vissza, kik a király nevével az alkotmány s fenálló törvények erőszakos felforgatására illy szentségtelenül visszaélnek.

A képviselőház semmi mást nem akart, mint a király által

szentesitett országos önállást s alkotmányos formákat törvényes épségben fentartani.

Ez a király nevében szítogatott lázadások s pártütés által erőszakosan megtámadtatott.

A király ezen vétkes megtámadás felett atyai szivének fájdalmát jelentvén ki, az országgyülést egyenesen a végett hivta össze, hogy az ország integritásának, törvényeinek s alkotmányának ezen vétkes megtámadások elleni megvédésére hadi erőről és pénzről gondoskodjék.

Az országgyülés gondoskodott.

De a király e gondoskodás szentesitését mai napig sem teljesitette, sőt inkább Jellachichot, ki az ő királyi széke s királyi esküje ellenére feltámadott, s kit ezért maga a király pártütőnek nyilatkoztatott s hivatalaitól elmozditott, később ministeri ellenjegyzés nélkül pártütéseért megdicsért s ezen dicséret az országbai fegyveres beütésére jelszavul szolgált.

S hogy semmi hátra ne legyen, most, ugyanezen pártütőnek, ki a képviselőház előtt fekvő adatok szerint a rabló szerb csoportok lázadását is intézi s az országot vérbe lángba boritja, kezeibe, az alkotmány eltörlése mellett, a magyar nemzet felett teljes hatalmat ad.

Az ország békében és nyugalomban volt, s örült a gondolatnak, hogy a haza boldogságát a népszabadság alapján kifejtheti. — A pártütők a király nevében zavart csinálnak, s miután zavart csináltak, ezt ürügyül veszik, hogy a zavar pártütő vezérének kezére játszák az országot.

Ezt tette a reactionalis összeesküvés, a király nevében.

Az országgyülés pedig semmi mást nem tőn, mint azt, hogy a királyi hatalom által is elhagyott s annyi oldalról elárult országot védelmezi, nehogy az ország szabadsága legyilkoltassék s a magyar nemzet kiirtassék.

Hogy melly oldalon van a törvénytelenség, égrekiáltó jogtalanság? erre nézve a nemzet képviselői istenre s a világ közvéleményére bátran hitvatkoznak.

Végezetül, minthogy báró Récsey Ádámnak, ki saját magának ministerelnökké neveztetését maga személyében ellenjegyzé, s ekép törvénytelenül bitorlott minőségben első lépésül mindjárt amaz alkotmánytfelforgató s az ország függetlenségét, törvényeit és a személyes szabadságot sértő rendeletet aláirni merészlette — vétke e szerint már világos — őt a képviselőház közakarattal honárulási vád alá helyezi, s a felsőházat törvényértelmébeni eljárásra felszólitani határozza.

Az elnök ezen határozatnak is minden hatóságokkali közlésére s átalában közhirré tételére utasittatván.

Mi ezelőtt történt, előkészület vala. Maga a forradalom, a trón és dynastia elleni küzdelem ezután kezdődék el.

Bármilly fontos is vala e lépés, bár magok is előre láták annak mérhetlen következményeit, elköveték azt, bizva a nép véghetetlen erejében.

S ha valakinek, nekik volt kezökben sziverének minden kulcsa.

Csaknem féléven át s nem egy ügyben dictatori hatalommal kormányozták a hazát.

Ezalatt volt idejök a nép erejét kiismerni s tettöket, lépteiket ez ismeretre basirozhaták ezutánra, bár előre láták, hogy hosszas, véres és kétes harcz elébe néznek.

Tizenegyedik fejezet.

Az oct. 6-ki bécsi forradalom, a honvédelmi bizottmány rendszeresitése, Kossuth elnöke, többi tagjai, képviselő vadászcsapat, a honvédelmi bizottmány rendelete a várparancsnokokhoz a tricolor kitüzése iránt. Récsey lemondása, határozat (oct. 10-én) a nádor ügyében s (oct. 11-én) Roth és Philippovics tárgyában, továbbá (oct. 14-én) a Lajtha átlépése (17-én) át nem lépése ügyében, a várak ügye, Komárom, Arad, Temesvár, szerb mozgalmak, az ország 9 felőli megtámadtatása, Kottorónál diadal, Windischgrätz herczeg tábornagy, erdélyi mozgalmak, agyagfalvi gyülés.

I.

Oct. 6-dika véresen kelt föl Bécs felett. Nép és katonaság közt nyilt csatára került a dolog.

Két nappal azután ez eseményt Pest is tudta s következő placat hirdeté:

„Tegnapról mára éjszaka némellyek rábirták azon olasz és német ajku gránátosokat, kik, összesen négy zászlóalj, parancsot vőnek, hogy ma reggel Magyarországba menjenek az uj cs. biztos Jellachich tábornok rendelkezése alá, rábirták mondom, hogy a parancsnak ellenszegüljenek. Korán reggel, a mint a sereg már felállitva volt, nyilvánitá, hogy Magyarország ellen nem harczol s nem megy. A főparancsnokság elrendelé, hogy lovassággal escortiroztassanak a nem-engedelmeskedők. Meglőn. Tenger néptömeg csoportosult és éljenezte a vonakodó katonaságot. A mint a táborhidhoz érkeztek, a wiedeni nemzetőrök és az academiai legio már a hidakat lerombolta és igy a Morvából oda érkezett nagyszámu katonaságnak el lőn az idejöhetési út zárva. A hidak felállittatni parancsoltattak. Hidászok jelentek meg, a népre ágyuztak, végtelen sok áldozat esett, de a hid mégsem rakathatott meg. A nép győzött, a pionirség nagy veszteséggel emberben és ágyukban megadta magát. A nép örömrivalgás közt hordta ide s tova Bredy bécsi brigadiros holt testét. Schlik és Frank generálisok el vannak fogva.

Délben a nemzetőrök schwarzgelb része az István-templomba vonult és midőn a győztes wiedeni osztály nemzetőrök arra vonultak, lőttek ezekre, és borzasztó egymásra tüzelés kerekedett, még az

ablakokból is történtek a wiedeniekre lődözések. Erre a nép betódult a házakba és a sárgafeketékre halált esküdött.

Délután a táborhidon hiába dolgozott pionirok a Grábenen átrontva üzőbe vétettek a diákok által és két ágyuval biró egy batail-lont száz diák borzasztóan üzött. Az ágyukat elvették tőlök. Sok leméstároltatott."

Végül megemlitém, mikép Latour gróf s hadügyminister elfogatván felakasztatott, továbbá a fegyvertár feltöretvén, a fegyverek szétosztattak a nép között sat.

Mindez események az oct. 8-diki parlamentben felhozatván, annak uj erőt kölcsönöztek, ugy hivén, hogy e körülmény elhozá a perczet, mellyben kormányát constatirozni kell. S e végre legjobbnak látták a sept. 22-ike óta működő honvédelmi bizottmányt rendszeresiteni.

S e tárgyban Kossuth következő inditvánnyal lépett fel:

„A honvédelmi bizottmány eljárásaért s a legközelebb mult napokban tanusitott buzgalmaért, azt gondolom, hogy a képviselőház méltán a legszivesebb méltánylattal viseltetik, s ezt én kimondhatom, mert én munkálódásainak eredményét eddig nem osztottam, minthogy hivatásom távol tartott Pesttől. Azonban isten kinyujtotta karját, kijelölni a gyors tetteknek idejét, a melly gyors tettektől függ a nemzetnek, az igaz ügynek szabadságát biztositani, a melly ellen annyi árulás, annyi hitszegés összeesküdött. A honvédelmi bizottmánynak tehát nézete az, hogy most a jelen perczek kissé nagyobb egyszerüséget kivánnak az ország dolgainak kormányzatában, vezetésében. Az egyszerüséget értem az alatt, hogy ne legyen minden tárgy olly számos tagokból álló, mintegy collegiális tanácskozás rendelkezésétől függő, hanem hogy legyen bizonyos egység az akaratban és elrendezés a végrehajtásban, nagyobb, mint a mennyit sok tagból álló bizottmánynak tanácskozási utja, kormányzata előidézhet.

Ennélfogva a honvédelmi bizottmány azon vélekedésben van, hogy a jelen körülmények közt kormányzat nélkül a nemzet természetesen nem lehetvén, miután most ministerium nincs, ideiglenesen a honvédelmi bizottmányra kelle nemcsak azon szükebb kört, melly az eddigi jegyzőkönyvben ki van számára jelölve, hanem ideiglenesen az országnak minden kormányzatát bizni. De ollyformán, hogy az elrendezés ekként történjék: legyen egy elnök és két tag, kik hárman együtt a honvédelmi bizottmányt tevén, ennek rendező részét alakitsák és vigyék saját felelősségük mellett és pedig azon széles hatalommal, mellyet a mostani körülmények megkivánnak, birván ezen három tag, a mennyire szükséges, azon hatósággal, hogy a honvédelmi bizottmánynak eddigi több tagjait illetőleg, kinekkinek a végrehajtás körébeni teendőit jelölje ki, hogy mi alapon s uton kell eljárniok, azon tekintetből, hogy maga a háromtagu kormányzat minden részletességekkel ne legyen kénytelen maga foglalatoskodni,

s ezáltal az ország nagyobb érdekeire kevesebb gondot viselni, hanem kiki maga körében a folyó tárgyat végezze el; a honvédelmi bizottmány tegyen a háromtagu kormányzatnak mindig jelentést s olly kérdéseket, mellyeket saját felelősségük mellett el nem intézhetőnek gondolnának, vagy a mire nézve nincs a szabályokban emlités, a honvédelmi bizottmány terjessze a háromtagu kormányzat elébe, melly aztán meg fogja mondani, micsoda elvek szerint és mi uton kell azon dolgot végrehajtani.

Ez volna egyszerü alakitása a jelen időben az ország dolgai kormányzatának. A mellyre nézve én azon vélekedésben vagyok, hogy egyátalában nincs annak ideje most, akármicsoda theoriai dolgokba bele bocsátkozni, vagy neveket megemliteni, hanem ugy, a mint a honvédelmi bizottmány van, alakitsa magát s teendőinek körét. Csak az a különbség az eddigi s az általam proponált eljárás között, hogy eddig collegialiter mindnyájan együtt vittük; most pedig ki volna jelelve ezen három tag által a kormányzathoz tartozó minden tagnak teendője s ezen három tag intézkednék, a többi pedig végrehajtó organum volna. Ez egyszerüen minden további indokolás nélkül azon javaslat, mellyet a honvédelmi bizottmány nevében bátor voltam előterjeszteni.

Egyébként még azt is gondolom, hogy most a körülmények ollyanok, hogy néhány napig a mi közhirré tennivaló van, azt a bizottmány közhirré teszi, hacsak rendkivüli dolgok elő nem adnák magokat, talán a tisztelt ház egyes tagjai is sikeresebben használhatják idejöket, mint hogy mindennap üléseket tartsunk, mert most minden ember részéről tenni a főfeladat. Ennélfogva azt gondolom, hogy a tisztelt háznak magának is érzelmével találkozom, a midőn a honvédelmi bizottmánynak azon ohajtását jelentem ki, hogy most különös missiót nem várhat, hacsak valami rendkivüli nem történik, minden, a ki érez magában tehetséget, itt vagy amott, cselekedjék. Néhány nap után ülések ismét fognak tartatni, hanem most ennek szüksége nem igen forogván fen, használjuk fel az alkalmat, menni mindenfelé, különösen a táborba és tenni mindent mindenütt, ki mit tehet a haza javára. Vannak egyes csetek is, mellyeket a honvédelmi bizottmány szükségeseknek tart, felettök különösen intézkedni, illyen például, hogy az alsó táborba egy tekintélyes választmány menjen le s utjában szedje össze a népet s rendezve a népfelkelést, 20- 30- s 40 ezer emberrel a táborba érkezvén, alakitsa magyar lábra a hadsereget. Mirenézve, a mint az elnöki jelentésből is értettük, a népben is tökéletesen megvan a készség és jó akarat, s vitéz seregeink részéről is tegyen intézkedéseket arranézve, hogy minél sikeresebben elérjük ellenségeinket minden oldalról, de főképen ott, a hol jóformán az ellenünki átkozott ármányok támasza van, a hazának győzedelmét. Hogy és miként kell ezt megtenni, gondolom, nem volna czélszerü kimondani a ház előtt. Hanem csak annyit akartam

kifejezni, hogy a választmány ha akként fog rendeztetni, a mint előterjesztettem, vagy más szóval a mint a ház gondoskodni fog a kormányzat viteléről, ezen esetben azok, kik megbizva lesznek, a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni még ma a képviselő urak közül azokat, kiket egyes esetekre meg akar bizni, kinevezni; a többieket pedig, ismervén hivatásukat, ott, a hol hathatnak, mindent tenni; van vadász-csapat is, ennek is van feladata s kötelessége, mert én igen nagy kötelességnek ismerem azt, hogy midőn a bécsi nép érdekeinket olly nagy buzgalommal előmozdítja, ekkor magunknak is vigyáznunk kell arra, hogy ha talán ők is valami bajba kerülnének az irántunk mutatott rokonszenv miatt, tehát mi se hagyjuk őket cserben s ezért erőt minél többet oda s aztán előre Bécsig.

Midőn én azt mondom, hogy előre Bécsig, ezt nem azon alávaló hazugságnak, alávaló tettetésnek szinével fejezem ki, midőn kijelentem, hogy mi igazán, nem mint ellenség megyünk, hanem megyünk, hogy nyujtsunk segédkezet barátinknak s testvéreinknek, a bécsi népnek azon veszélytőli megóvására, a melly veszélyben a mi irántunki rokonszenvnél fogva vannak.

És én felhivom a házat, mondja ki határozatilag e mai napon, hogy valamint a camarillával, a reactióval s a népek szabadságát elnyomni akaró tendentiákkal alkut ez életben nem ismer semmi áron; ugy az austriai nép irányában a legszivesebb barátságot érezve, azt, hogy nemzet nemzet irányában a találkozó érdekeket istennek örök igazsága szerint megnyugtatólag kijelenteni kész, ezt mondja ki most a tisztelt ház s az legyen előszó, hogy ha netalán ők miattunk szenvedve, a mi csapataink segitség végett hozzájuk közelednének, mondom, ez legyen az előszó : azért jövünk, hogy titeket is ugy, a mint ti jöttetek hozzánk megsegiteni bennünket, megmenteni kivánunk azon absolutisticus irányu camarillától, melly a ti szabadságtokat, mint a miénket semmivé akarja tenni; de mi szabad nép el fogjuk végezni mindazon érdekek kiegyenlitését, mellyek köztünk fenforognak.

Ez azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata s ezt hallja meg isten, és hallják meg Európa népei, azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata, a melly szavát nem szegte meg soha, hanem midőn hűséget mondott, tűrt, szenvedett a végtelenségig, mert szavát adta; s nem ismerte határát a szenvedéseknek. Illy nemzetnek képviselői midőn kimondják azt, hogy nekünk Austria népével semmi bajunk, mi barátok s testvérek vagyunk, mi egymás közt kiegyenlitjük a dolgokat : azt hiszem, ez annyi, mint az esküvés. S ezt reménylem azon néptől, a melly megértette, hogy veszélyünk közös, a midőn az ellenünk közeledni szándoklott tábornak utját állotta, a mint megértette azon veszélynek közösségét, ugy hinni fog e nemzet szavának. Mi pedig be fogjuk váltani ezt a győzelem első perczében, de épen azért, hogy beválthassuk, valamint mi segitjük,

ugy ők is segiteni fognak a győzelem kivivásánál minden árulóknak rasirorásával.

Az eredmény istennek kezében van; de én a honvédelmi bizottmány minden tagjai részéről igéretet és fogadást teszek a nemzet képviselőinek, hogy e czélnak megközelitésére, nem bibelődve a rendes körülmények végett alakitott formák kisszerüségével, e nagy perczekhez képest nagy eredményekre vezető, bátor, de meggondolt és mindenek felett elszánt s eltökélett lépésekkel közremunkálni a legszivesebb hazafiúi kötelességének fogja ismerni a választmány. Hogy ha a haza megmentésének közremunkálásaért a méltánylat koszorújának egy boglára az ő fejére is járuland, azt alázattal fogadandja; ha pedig a körülmények azt igénylik, hogy a vérpad legyen a jutalom, oda is büszkén fogok elmenni.“

Zákó inditványt tőn, hogy e bizottmány elnökévé Kossuth választassék meg. Elfogadtatott, valamint elfogadtatott az is, hogy a bizottmány eddig működött tagjai mellé, Nyáry, Perényi, Pázmándy lépjenek.

Ez alkalommal tudatta Pázmándy, hogy a képviselő vadász csapat délután elinduland.

II.

S valóban a honvédelmi bizottmány erélyesen, határozottan lépett a cselekvények terére.

Kiadott két első rendelete mutatá, hogy a küzdhomokon minő tért szándékszik elfoglalni:

„Miután isten kegyelméből s vitéz seregeink győzelmes előhaladása által annyira van biztositva a hazának szent ügye, hogy a pártütő Jellachichnak egész hadserege Székesfejérvár alatt hatalmasan már megveretvén, Bécs felé megfutamodott; Rothnak pedig 10 ezernyi rabló csoportja egytől egyig minden vezérekkel s tisztekkel együtt az ország foglyai lettek, és rövid időn az ellenség egész ereje vagy tökéletesen semmivé lesz téve, vagy a csuful megfutamlott csoport az országból egészen ki lesz szoritva: a király és nemzet nevében, az országgyülésnek határozatából ezennel szorosan és kemény felelet terhe alatt meghagyatik minden magyarországi, erdélyi, slavoniai és horvátországi várparancsnoknak és várakban létező minden katonaságnak, hogy:

1. Ezen parancsnak a Közlönyben közhirré tétele után 7 nap alatt mulhatlanul tüzze ki a magyarországi háromszinű lobogót és valamint ezt, ugy

2. a magyar és hozzákapcsolt országok iránti hűségét és a honvédelmi bizottmány parancsa iránti kész engedelmességét ugyanakkor a honvédi bizottmányhoz mulhatlanul irásban bejelentse.

Ellenkező esetre mindenki, ki ezen két kötelességet elmulasz-

taná, mint hazaáruló tekintetik, s mint illyen, törvényenkivülinek nyilvánittatik és bárki által is megfogattathatik és agyonlövettethetik.

Visszahuzhatlanul kijelentvén, hogy azon esetben, ha valaki a fent megirt két kötelességnek engedelmeskedni csak vonakodnék is, mihelyt seregeink vitézsége a hazai ügynek győzelmét a pártütőnek rabló-csoportjától megtisztitván, biztositja, minden engedetlen várbeliek, mint hazaárulók fognak megkegyelmezés nélkül szigorun megbüntettetni.

Melly parancsolat, miheztartás és a várban leendő kihirdetés végett minden várparancsnoknak is megküldetni rendeltetik. Kelt Budapesten, october 8-kán 1848. A király és haza nevében a nemzeti képviselet határzata következtében, az országos honvédelmi bizottmány. Kossuth Lajos, elnök."

„Az országos honvédelmi bizottmány a hatóságokhoz. Tapasztaltatván, hogy az ország több hatóságai a honvédujonczokat nemcsak negyedrészben, a mint rendelve volt, hanem ezentúl egész számban is kiállitják; ezen kézségök a haza jelen körülményei közt szivesen fogadtatván, ezennel utasitva vannak az illető hadfogadó kormányok, hogy a hatóságok által hozzájok bármi számmal utasitandó ujonczokat elfogadván, azokból zászlóaljaikat megalakitsák, a feleslegről pedig a honvédelmi bizottmányhoz rögtön jelentést tegyenek, addig is elláttatásáról gondoskodván; önkényt következvén, hogy azon feles szám is a honvédekre szabott feltételek szerint, kell, hogy az illető hatóságok által kiállittassék. Budapest, oct. 8-kán 1848. A honvédelmi bizottmány nevében Kossuth Lajos."

III.

Oct. 10-én a parlament elnöke jelenté, miszerint Récsey Ádám oct. 6-án beadta lemondását.

Ezután Kossuth köv. inditványokkal lépett fel :

„1. Méltóztassanak a nemzet nevében megparancsolni, hogy külföldön levő seregeink haza jőjenek, s ennek sikeresitésére a honvédi bizottmányt megbizni.

2. Miután olly időket élünk, midőn a hazának minden egyes polgára egyátalában nem vonhatja magát ki azon kötelesség alól, hogy a körülmények szerint személyesen is részt vegyen a haza megmentése terhében : most nincsen arra idő, hogy külföldön sétálgasson valaki, s még kevésbbé van arra idő, hogy valaki külföldi sétálgatásait a camarilla conspiratióira használja. Annálfogva, jónak, szükségesnek és természetesnek találnám elhatározni : hogy azon körülményeknél fogva, mellyekben a jelen perczekben vagyunk, mindazoknak, kik a hon javadalmaival élnek, személyes részvétüket méltán igénybe vevén, a külföldön tartózkodó magyaroknak, akár

birtokosok, akár nem, megparancsoltatik: hogy mindenki 15 nap alatt haza jőjön, különben a haza nem jövés által, ha az ország iránti polgári kötelesség alól magát kivonja, a törvény szerinti következéseket magának tulajdonitsa. Ezt azonban különösen kivánnám értetni azokra, kik a szomszéd tartományokban vannak, és nem azokra, kik netalán az ország szolgálatában, vagy a kormány megbizása következtében külföldön tartózkodnak."

Elfogadtattak.

Inditványozta Madarász a volt nádornak hűtlenségi perbe idézését, de az Kossuthnak következő beszéde következtében nem fogadtatott el.

„Az illyen rendkivüli időkben az intézkedéseket a formalitások szempontjából mérni nem szeretem. Előttem az áll, hogy ollyan dolgokat, mellyeket minden legkisebb baj nélkül lehet halasztani akkorra, midőn azon társaink is, kik most személyesen részt vesznek a táborozásban, visszaérkeznek, igen illendő lépésnek tartom; ellenben ollyanokat, mellyeket a percz sürgetősége kiván, épen a haza azon védelmének szempontjából, melly végett társaink ott küzdenek, nem gondolnám, hogy el lehetne halasztani. Illyeneknek tartom az eddigi határozatokat. A volt nádor iránti kérdést két részre osztom. Én megvallom őszintén, nem c·inálok titkot, comoediákat, én ugy tapasztaltam a históriából, hogy az austriai háznak mindig természetéhez tartozott, hogy midőn elbizakodhatott erejében, akkor a magyar nemzet szabadságának elnyomására mindent elkövetett, mikor pedig fordult a koczka, elkezdtek gyönyörüséges arczokat csinálni, és a magyar nemzet nagylelküen azt mondta: legyünk jó barátok. Én tehát a dolognak két oldalát látom: egyik oldal annak kimondása, hogy a nádor, melly elmozdithatlan hivatal különben is, midőn a tábort oda hagyta, s a legveszélyesebb perczben elmenetele által semmivé tenni igyekezett az ország azon sarkalatos törvényeit, hogy külföldről nem kormányoztathatunk, hanem itt kell lenni a király képviselőjének, ki az országot itt kormányozza, midőn ezt tette, más részről a tábort oda hagyta, a legszentebb kötelességeit sértette meg, és mivel azokat megsértette, annak kimondását, hogy a millyen nagy volt a remény, mellyet iránta tápláltunk, s nagy volt a bizalom, mellyel ott azon magas székbe helyeztük, ugy ezen cselekedete, közte és a magyar nemzet közt ledönthetlen elválasztó falat emelt. Ezt kimondani szükségesnek tartom, azt azonban, hogy az országbóli lemondása következtében az ország kormányzatára nézve minő intézkedések tétessenek, azt igenis a győzelem utánra kell halasztani. Tehát a kérdésnek ezen részét nem kivánom tárgyalni, de azt ki kell mondani, hogy közte s a magyar nemzet közt nincs többé semmi közös viszony."

S csakugyan annyi ment határozatba, hogy a magyar nemzet és a nádor közt minden viszony megszakadt.

IV.

A másnapi ülésben pedig Perczelnek oct. 7-diki diadala tárgyában következő határozat hozatott.

„A képviselőház hazafiúi örömmel vette Perczel Mór ezredesnek azon kedves jelentését, mellyel a nemzetnek tudtára adatik: hogy vitéz Perczel Mór ezredesünk vezérlete alatt diadalmaskodó hadseregünk vitézsége, segittetve a felkelő népnek lelkes közremunkálásától, alig egypár ezernyi rendes erővel, a pártütő Jallachichnak Roth és Philippovics alatti majd háromannyi zsoldosait, legügyesebb tapintattal és magyar nemzet fiaihoz méltó elszántsággal, egy csapással és egyszerre megsemmisitette és mind a főnököket, mind az egész sereget, részünkről majd semmi veszteséggel, az ország foglyaivá tette.

Büszke a nemzet illy hadseregre, melly a történetben ritka diadala által a magyar vitézség régi hirét és a magyar lobogók európai becsületét fegyelmi kitüntetésével is irta a történet lapjaira s a nemzetnek hálás emlékezetébe, és a nemzet képviselői mind Perczel Mór ezredes vezérnek, mind a megnevezett vitézeknek, ugy ezen egész hadsereg minden egyes tagjainak is méltányos megismerésüket nyilvánitják és a felkelő népnek lelkes közremunkálását az egész házával tudatják, egyszersmind felhivják a diadalmas vezért, hogy mindazon egyes vitézeink neveit körülményes jelentésben minélelőbb tudassa a honvédelmi bizottmánynyal, kik magokat személyesen is kitüntették, hogy azokat addig is, mig a törvényhozásnak vitéz hadseregünkre már meghatározott hálája tettlegesen foganatosithatóvá lesz, méltó figyelmének érdemesitésével kitüntethesse."

Pázmándy elnök távolléte miatt e rendeletet csak az alelnök irta alá.

A honvédelmi bizottmány pedig egy Rothot és Philippovicsot perbe fogó vegyes bizottmányt nevezett ki, de a melly teljesedésbe soha sem ment.

V.

Ezenben a bán átlépte Magyarország határát s sergével Bécs alatt állt.

A képviselőházban nem kevés vitára adott alkalmat, hogy átlépjék- e a magyar sergek a Lajthát vagy sem?

Végre october 14-kén a parlamentben e tárgyban köv. határozatot hoztak:

„A magyar nemzet legszivesebb hálával méltányolván Bécs városnak azon hősies rokonszenvét, mellyet Magyarország szent és igazságos ügye iránt tanusitott s érezvén azon kötelességet, hogy midőn a közös ellenség vitéz seregeink által üldöztetve, Bécs ellen fordul,

ezen hősies várost baráti segély nélkül hagynia nem szabad: semmit sem késett megparancsolni a győztes magyar hadseregnek, hogy az ellenséget Austria földén is üldözze s Bécsnek segitségére siessen.

A magyar nemzetet ezen határozatnál azon biztos hiedelem vezette, hogy a segédkéz, mellyet vele a hálának s közös veszélynek érzete nyujtat, barátilag fog fogadtatni, mert a magyar hadsereg nem ellenség, hanem hű testvér gyanánt utasittatott a Lajtha túllépésére.

A magyar nemzet ezen baráti érzelemnél fogva kötelességének ismeri, magát az osztrák nemzet kivánataihoz alkalmazni; seregeink a Lajthán átléptek, s ezzel határozott készségüket, a közös ellenség ellen Bécs oltalmára sietni, tettleg tanusitották.

De miután a magyar nemzet hivatalos közleménye folytán is, sem a bécsi hatóság legkisebb olly nyilatkozatot nem adott, mellyből következtetni lehetne, hogy a magyar seregnek segélyző közelgése invasióra nem magyaráztatik, sőt az e részbeni nyilatkozat gondosan kikerültetik, Jellachichnak lefegyverzésére semmi felhivás nem tétetik, az austriai nép védelmi felkelése el nem rendeltetik, sőt Jellachichnak Austriába beütése mindekkorig még csak ellenséges lépésnek sem nyilvánittatik; a magyar nemzet azon véleményre van kényszeritve, hogy az osztrák nemzet seregeink segélyével élni nem akar.

Minek következtében a magyar országgyülés mind jogszerü kötelességének, mind austriai szomszédaink iránti barátságos érzelmeink szoros tartozásának ismeri, a magyar hadseregnek megparancsolni, hogy saját házánk oltalmára szoritkozzék és semmi olly lépést ne tegyen, mellyet osztrák szomszédaink, különösen Bécs kedvetlenül fogadhatna.

Kijelentvén azonban ünnepélyesen, hogy, ha Austria s különösen Bécs részéről szomszédaink szabadságának megvédésére a magyar nemzet segédközremunkálása igénybe fogna vétetni, az illy felhivásnak nemzetünk egész erejével eleget tenni, a legszivesb kötelességének ismerendi.“

Az october 17-diki ülésben pedig jelentés tétetett, miszerint a magyar sergek a bécsi országgyüléstől kapott felhivás következtében a Lajthát csakugyan átlépték s Bemmel a bécsi fölkelt hadsereg fővezérével közvetlen érintkezésben állanak.

Kossuth pedig és a honvédelmi bizottmány mindent, mit illy körülmények közt tenni lehete, megtevének. Páratlan szorgalommal egymás után álliták és szerelék fel a sergeket s mindenfelé, valahol csak fenyegetett hely volt, küldözék.

Maga Kossuth elutazott a táborba. Egymás után nevezék ki a tiszteket. Igy Majthényi István bárót, mint a ki Komárom várát megmentette, tábornokká emelék.

De mig a várak nagyrésze a tricolort kitüzte, Arad (parancsnok Berger) és Temesvár (parancsnok Rukawina) azt tenni vonakodának s jelesen az utolsó következő falragasztványt tüze ki:

„F. hó 3-dikán kelt kir. leirat következtében, mellynél fogva egész Magyarország haditörvény alatt áll, Temesvár várát elővárosaival együtt ostromállapotba tesszük és hirdetjük a haditörvényt.

Szinte e leirat következtében a nemzetőrsereg ezentúl a várparancsnokság alatt fog állani.

Ki izgatásra okot ad, ki a katonai hatalomnak ellenáll, vagy a ki csak ok nélkül fegyverrel jár, statárium alá kerül.

Hat személynek együtt az utczán gyülekezni tilos.

Mig a csend és rend fentartatik, az ostromállapot a kereskedésre és iparra káros befolyással nem lesz.

Minden egyének, kik nem nemzetőrök, tartoznak fegyvereiket 24 óra alatt a katonai fegyvertárba (polgári nincs is) vinni, mellyért nyugtatványt kapnak; ki ezen parancsoknak engedelmeskedni vonakodik, haditörvény alá jön.“

VI.

A szerb vidékeken tovább hasonló keserültséggel folyt a csata, mindamellett csak egyes apróbb de gyakori ütközetek voltak, mellyekben hol egyik, hol másik fél volt a nyertes.

Nevezetes Kossuthnak egy oct. 14-kén tartott beszéde, melly szerint oct. 1-ére Magyarhon ellen kilencz támadás volt rendelve. Ezt s az ez elleni intézkedéseket következőleg mondta el :

„Ennek tulajdonithatók a vidéki rángatózások is, mik szerint Arad várost a várparancsnok bombardiroztatta, mire nézve a bizottmány kellő intézkedéseket tett, hogy a védelemre kész lelkes városi népnek segély menjen, Temesvár szinte ostromállapotban van. Gallicziában ellenséges mozdulatok történnek. Olmütz körül 11 zászlóalj vonatik össze, honnan, mint tudjuk Bézs felé, de felénk is vezet az ut. Jellachich és Auersperg egyesültek. Mayerhoffer átment a Dunán ellenünk működni. Nugent Kanizsa körül tőn mozdulatokat. Urbán beütött. Erdélyben oláh lázadás stb. Tekintetbe véve ezen körülményeket, felhasználtatik ugyan minden erő, és pedig a katonai felkelés igen nagy sikert nyujt, de lehetetlen dolgokat azért nem kell kivánni, nem azt, hogy egy két vidék vagy pont ne jőjön veszélybe, mert ha az erők szétszóratnak mindenfelé, el kell vesznünk. Ott, hol a szükség legnagyobb, nem lehet erőnket gyöngiteni. A honvédelmi bizottmány nem csügged. Meg nem áll addig, mig honvéd zászlóaljaink 100-ig nem fognak szaporittatni. A mi Jellachich üldözését illeti, a ház kimondotta, hogy seregeink őt a határokon túl is üldözhetik. Ezzel minden morális akadály elhárittatott, minél többet nem lehete tenni. Mert a strategiai mozdulatokat innen irányozni nem lehet, mint akarta tenni hajdan a bécsi Hofkriegsrath, melly pamlagáról osztogatta a belgrádi seregeknek az ostrom-parancsokat. Itt a ház a katonai működések felett csak utólagosan hozhat itéletet.

Bécsnek felajánlottuk a segélyt, kimondottuk, mikép nem invasio, hanem a barátság és irántunk nyilvánitott rokonszenv viszonzása végett akarunk Bécs alá menni. Azonban diplomatice nem nyilatkozott s nem határozott sem a Gemeinde-Ausschuss, sem az országgyülés. Az országgyülés még azt sem mondta ki, hogy Jellachich az ő ellenségök is. Felhivásunkra a Gemeinde-Ausschuss nem érzette magát felhatalmazottnak feleletet adni, és elment az országgyülési választmányhoz, és ez épen akkor nem ért reá, hogy aziránt rendelkezhessék. Ezek olly habozásra mutatnak, melly oda is vezetheti a dolgokat, hogy a határ átlépését invasionak fogják kimondhatni. Vannak az izgatott időknek perczei, mellyekben csak azok menthetik meg a hazát, kik a perczeket rögtön felhasználják. Három nap előtt lehetett volna még az ellenséget kiverni, ha roszul üt ki, a cselekvőkre veszélyt hozhatna, de ha jól, a nemzet sokat nyerend. Illy tettek minőségét a siker dönti el. Szónok igy tőn vala. De ez minden emberre nem alkalmazható, mert nehéz magunkat mások gondolkozásába illeszteni. És midőn azt akkor lehetett volna tenni, most 3 nap alatt, diplomaticai értekezés terére vitetett a dolog, s igy a cselekvés teréről elmozdittatott. Itt, e mezőn, midőn mi áthatva a bécsi nép lelkes viselete által, segiteni kivántuk azt és ki is nyilatkoztattuk, hogy a Lajtát akadálynak nem tekintjük, nem hogy nem hivnak magukhoz, hanem még azt sem nyilvánithatják, hogy az, ki a mi ellenségünk, az az övék is. Illy helyzetben alapos ok lehet, hogy belássa a ház hivatva magát kimondani, hogy miután oda fent segélyünk nem kell, szoritkozni kell önmagunk védelmére."

Perczel, ki az aldunai sereg vezényletét tartá meg, Hadostán oct. 18-ról következő hadjelentést küldött :

„Tegnap, azaz oct. 17-én, mind Letenyénél mind Kottorinál sikerülvén az ellenséget megszalasztani és e két révet elfoglalva, mind a két hadosztályt átszállitani; még az nap délután mind a két hadosztály nagyszerü eredményhez jutott.

Jelesen az első hadosztályból az átszállitott Hunyadi és zalaegerszegi népségből, Trangus őrnagy úr vezérlete alatt, mintegy 3 század sietve üzőbe vevé a szaladó ellenség egy részét, azt utóléré, megtámadá és 700-at fogolylyá tett.

Mind jó fegyverrel ellátott horvátok, rendes katonatisztek vezérlete alatt. Ezek mind még az nap estve utnak indittattak Kanizsára és onnét Veszprémbe.

A Gáspár őrnagy úr parancsa alá adott második hadosztály, a már bejelentett átkelésén és 1 ágyu elfoglalásán kivül hasonló vitéz és eredménydús tettekkel dicsekedhetik.

Épen ma hajnalban vett jelentés szerint, ő, Domborunál 1900 főből álló ottani ilir sereget megtámadván, megverte; az ellenség sok halottat vesztett, 3 tisztje és 100 ember elfogatott. Bornemissza

kapitány és vezérök is agyonlövetett, mi ott két halottat és néhány sebesültet számitunk, 1 ló elesett, 1 megsebesült.

És igy mindössze e két hadi actióban 4 halottat a körülbelül 5 nehéz és 12 könnyen sebesültet számitunk.

A sereg általában mindenütt derekasan viselte magát. Különös érdemet szerzének a Jánosy főhadnagy parancsa alatt álló jeles honvédi tüzérség s mint már emlitém, Köszörüs tizedes. E bátor vitézek, mitsem törődve, hogy közülük több elhullott, rettenthetlenül tüzeltek és avanciroztak, parancsaimat pontosan teljesitve, előre és üzék el golyóikkal a murántúli nagyszámu ellenséget.

Továbbá Trangus őrnagy a Hunyady két századdal és a zalaegerszegiek egy századával a 700 illir elfogásával, gyors üzésük által.

Mint Gáspár őrnagy úr jelenté, kit hadilag dicsérnem, rendeleteim pontos végrehajtása és általában ildomos és vitéz viselete miatt szinte felesleges, a második hadosztálynál szinte derekasan viselte magát a Zrinyi 5. század, melly 5. század Szekulics kapitány és általam helyettesitett őrnagy vezérlete alatt áll. Egyszersmind Gáspár őrnagy úr szinte különösen megdicséri jelentésében nevezett Szekulicsot czélszerü intézkedéseiért.

Ha istennek hálával tartozom, hogy vezérletemet illy nevezetes eredményekkel jutalmazza; ugy kötelességem a nemzetet figyelmeztetni azon nagy veszélyre, mellybe haditekintetben is az általában horvátsággal népesült Muraköznek az ellenség általi elfoglaltatásával és a sz.-tamási mintára készületben levő megerősitésével döntetik. Ez hadilag egy igen nevezetes hely; és ha idő engedtetik csak még 2—3 nap az ellenségnek, sok ezer főnyi sereg sem foglalandja vissza.

E vidéket Jellachich ellen, az akkor ittlevő néppel, sőt sokkal kisebb erővel is, pár hétre czélszerü intézkedések mellett meg lehetett volna védeni.

Ma Csáktornyára indulok, ez igen meg van erősitve."

VII.

A dolgok uj stadiuma oct. 16-án kezdődik.

Ugyanis a király következő placatot ada ki:

„Midőn engem az october 6-kán Bécsben elkövetett istentelenségek arra birának, hogy azon várost elhagyjam, melly a legvadabb és legelvetemedettebb szenvedélyek túzpontja lőn, akkor még azon reményben lehettem, hogy lakossága egy részének vétkes őrjöngése tartós nem leend. Én fő- és székvárosom lakosainak különben egészséges és becsületes érzelmétől megvárhattam, miszerint egész erejökkel oda munkálnak, hogy a félreismert törvénynek a tisztelet-, a gonosztevőknek az érdemlett büntetés-, a városnak a fenyegetett

élet- és tulajdonra nézve a biztosság legrövidebb idő alatt ismét visszaadassék.

Ezen várakozás meghiusult.

Nemcsak az, hogy a lázadás támasztóinak sikerült Bécsben a magokhoz ragadt hatalmat olly rettentő uralom által, millyenre a történet csak egy példát mutat, a részint félelem által ereje-vesztett, részint vad mámorba ejtett város felett megerősiteni, és az által a törvényességre való visszatérést Bécs falai közt meghiusitani, hanem még ezen falakon túl is nagyobbodott erővel terjedt ki anarchicus törekvéseik vészterhes hatása. Egy nyilt lázadásban álló szomszéd tartománnyal felségsértő szövetkezések köttettek, statusaim minden részébe követek küldettek, hogy azon képmutató ürügy alatt : mintha a fenyegetett szabadságot kellene megvédeni, ott is, hol a rend eddigelé meg nem zavartatott, a lázadás zászlóját kitűzzék és az én még békes, szabad intézvények törvényes kifejlődésének elébe néző országaimat a fejetlenség, polgárháboru és enyészet iszonyatosságainak martalékul vessék.

Trónra léptem óta népeim java volt életfeladatom. Kormányom története, különösen az utóbbi két hónap története ezt egykor tanusitandja. De a gondviseléstől rám bizott kötelességekhez hűtelen lennék, ha olly törekvést tovább is el akarnék nézni, melly a trónt és monarchiát az örvény szélére viszi és az általam megerősitett alkotmányos szabadság helyébe a rakonczátlan erőhatalom állapotát tenni igyekszik.

Ezen kötelességekről megemlékezvén, vérző szivvel érzem magamat kényszerülve, hogy a fejét már most minden szemérem nélkül fölemelő lázadással székvárosomban, mint szinte mindenütt, hol az magát mutatná, a fegyveres erő alkalmazása mellett szembe szálljak s ellene harczoljak, mig az egészen le nincs győzve, a rend, nyugalom és törvényesség ismét helyreállitva, és hű szolgáimnak, gr. Lamberg és Latournak gyilkosai az igazság boszuló karjának át nincsenek adva.

Hogy ezen czélt elérjem, a monarchia különféle részeiből seregeket küldök Bécs, a fölkelés fészke ellen és altábornagyomnak Windischgrätz herczegnek átadom a fővezérletet minden seregek felett, egész birodalmamban, csupán csak a gróf Radeczky tábornagyom parancsa alatt álló olasz hadsereget vevén ki. Egyszersmind felruházom az emlitett herczeget a kellő teljhatalommal, hogy ő a béke munkáját birodalmamban saját belátása szerint a lehető legrövidebb idő alatt bevégezhesse.

A fegyveres lázadás kényszeritése és a csend helyreállitása után, ministeriumom feladata leend, hogy az alkotmányos országgyülés tagjaival egyetértőleg, az eddigelé féktelen visszaéléssel kezelt sajtó, az egyesületi jog és a honvéd törvényes korlátozása által olly állapot idéztessék elő, melly a nélkül, hogy a szabadságot szoritná, a törvénynek erőt és tiszteletet biztositson.

Midőn ezen kötelessegeim és jogaim érzetében rendithetlen szilárdsággal hozott határozataimat népeimnek tudtul adom, mindazok őszinte és hathatós közremunkálására számolok, kiknek császárjok, hazájok, családjok, javuk és az igaz sszabadság szivükön fekszik és a kik jelen határozatomban az egyedüli szabaditó szerre ismerendnek, hogy a birodalmat a végrombolástól, magokat a fejetlenség iszonyatosságai- és minden társasági kötelékek felbomlásától megőrizzék. Olmütz, oct. 16. 1848. Ferdinánd s. k., Wessenberg s. k.“

Hg Windischgrätzet pedig tábornagygyá nevezvén ki, következő átiratot küldé hozzá:

„Kedves herczeg Windischgrätz! Tekintetbe vevén a jelen körülményeket, midőn a fővárosban a nyilt lázadás a törvényes rend helyére lépett, és a birodalom több részeiből a törvény ellenségeinek fegyveres erő küldetik; midőn az alkotmányozó országgyülés, biztossága hiánya miatt, magas feladatát meg nem fejtheti és székvárosom minden kormány- és közigazgatási hatóságai, kötelességeik teljesitésében gátoltatvák, nem marad nekem mélyen érzett benső fájdalmamra hátra egyéb eszköz, mint a törvény elleni feltámadásnak és az anarchia túlcsapongásának fegyveres erővel állani ellent.

Hogy a teendő rendelkezésekben a lehető legnagyobb egység legyen, és mivel teljes bizodalommal vagyok ön igaz hazaszeretete és családom irányában régóta hiven tanusitott ragaszkodása iránt, kinevezem önt főparancsnokká hadseregem minden csapatai felett, kivevén a gróf Radeczky tábornagy alatt álló sereget és felhatalmazom s megbizom önt, hogy ezennel mindazon katonai intézkedést megtegye, melly önnek alkalmasnak látszik, legrövidebb idő alatt a csend és rend helyreállitására, melly nélkül a törvény hatástalan és az alkotmányos szabadság szabályzott kifejlődése lehetetlen lesz.

Számolok hadseregem annyiszor megpróbált hűségére és vezére tanusitott belátására, hogy a birodalmat a fenyegető veszélytől megmentendik, mint szinte Austria népének, melly atyai szivemnek olly kedves, kilátást egy szebb jövőre nyitandanak. Olmütz, oct. 16-kán 1848. Ferdinánd, s. k. Wessenberg, s. k.

„Kedves herczeg Windischgrätz! Tekintetbe vevén önnek kitünő érdemeit, valamint önnek jelenlegi állását, elhatároztam magamat, önt tábornagygyá előléptetni, melly tekintetben a megkivántató rendeletet a hadügyministeriumhoz kibocsátom. Olmütz, october 17. 1848. Ferdinánd, s. k. Wessenberg, s. k.“

VIII.

Lássuk az erdélyi dolgokat.

Sept. 13-kán Balázsfalván az oláhok nagy gyülést tartottak, mellyre mindenfelől sereglének össze.

Királyi biztos b. Vay adott nekik erre engedelmet, mondhatni

salvus conductus s ez az, a mit a magyar lapok neki legfőkép szemére vetettek.

E gyülésben az értelmetlen nép túlnyomó volt. De ők megjelentek, mert pópájok által küldetének oda.

Gondolni lehet, hogy e gyülésben jelenlevő néhány értelmes ember akarata állott meg.

Végül határozatukat köv. szavakkal igtaták jegyzőkönyvbe:

„A magyar terrorismus s abból következett nyomások-, elitélések-, mocskolódások-, erőszaktételek-, üldözések-, gyilkolásoktól inditva sept. 16-án Erdély román népei Balázsfalvára gyültek tanácskozni szomoru sorsuk felett s annak javitását felsőbb helyen sürgetni. A nép kivánja:

1. A terroristicus rendszer szünjék meg, a statarium szüntettessék meg s a törvény rende hozattassék be.

a) A terroristicus rendszerből következett nyomások, mint a barmok, gazdasági műszerek, fegyverek s több illyenek elzálogositása, tétessenek jóvá.

b) A terroristicus rendszer nyomán elfogatott minden rendű emberek, parasztok, polgárok s intelligensek rögtön bocsáttassanak szabadon.

2. Hogy ezentúl terroristicus rendszabályok ne követtessenek el:

a) Szűnjenek meg az üldözések, hogy senki törvényes vádlás nélkül ne itéltessék el. Rendes birájától senkit sem vonhatni el. Ellenmondunk a vizsgáló törvényszéknek, melly a magyar ministerium rendelete szerint Vásárhelyt volt felállitandó.

b) A falukra katonai executiot ne küldjenek ezentúl, hogy a megyei hivatalnokoknak zsarolásra ne nyittassék ut.

c) Minden nemű robot szűntettessék meg, hogy egy urbarialis bizottmány kinevezéseig a volt földesurak s megyei hivatalnokok nyomásaira ne nyittassék út.

d) Hogy a megyei hivatalnokoknak ne engedtessék meg, egy ő felségétől még meg nem erősitett törvényt, millyen az ujonczállitás, behozni.

3. A román hely- és körökben a közrend biztositása szempontjából, ő felsége megadott engedelme nyomán, román nemzetőrség állittassék fel. Felfegyverzésök szempontjából a hadvezérség épen annyi fegyvert, álgyút, kardot, dobot sat. adjon, mint e czélból a magyar- s szász nemzetnek.

4. Vegyes bizottmány neveztessék ki románok-, (oláhok) németek-, (szászok) és magyarokból (székely) parasztok-, polgárok- s értelmesekből, kik az erdélyi terroristicus rendszerből következett nyomások-, üldözések-, elitélések-, erőszaktételek-, gyilkolások- s többeféléket megvizsgálják, elitéljék s elégtételt és kárpótlást szerezzenek.

5. Minden nemzet- és néposztályokból neveztessék ki egy urbarialis commissio, melly a volt földesurak s most szabad parasztok közötti versenygésben itéljen.

A román nép a szabadság mezején f. évi május 12-én tett esküjére támaszkodva, természeti s polgári jogaihoz, a nemzetgyülés határozataihoz ragaszkodik, a két román határőrezred határozatait magáévá teszi; de törvénytelennek nyilvánitja mindazon lépéseket. (uniora állás, magyar hongyülésrei követválasztás), mellyeket némelly elámitott egyének a közhatározatok s letett esküjök daczára tettek. Ez okból kimondja:

1. Az uniót, melly ellen előre protestált, mellynek tárgyalásakor a hongyülésen nem vett részt, nem ismeri el.

2. A magyar ministeriumot, az unio következményeit, hasonlag nem ismeri el.

3. Csak ő felségétől s a császári ministeriumtól akar függeni, kiknek rendeleteit a hadvezérség utján akarja kapni.

4. Egy köz nép- és nemzetgyülés kora megnyitását kivánja, hogy nemzeti érdekeiről tovább is tanácskozhassék, s a májusban választott nemzeti comité megerősitését, mellyet a magyar kormány embertelenül üldöze.

5. Egy erdélyi hongyülést kivánnak, mellyre a román, szász és magyar nemzet népességi számarányában választott követei megjelenjenek, beszélni az ország jövendő sorsáról.

6. Proclamálja a császári osztrák alkotmányt, mellynek Erdélyben is legyen ereje.

7. Egy erdélyi ideiglenes kormányt kiván, a román, német s magyar nemzet tagjaiból népességi arány szerint választva, mellyek egy permanens ország-kormány létezéseig az ügyeket vezessék.

Éljen az osztrák kormány!

A Balázsfalvára gyült román nép."

Ez időben, de főként ez idő után a puszta felfegyverzésnél nem állottak meg.

Elállák az utakat s kiket ott vagy falukban találtak, magyar nemesembereket, kötözve vitték Naszódra, hol ezredes Urbán volt a parancsnok.

Gyilkolásokra még ugyan kevés, de már ekkor is volt példa. S a falusi magyarság részéről, kik jobbadán oláh falukban laktak, ellenállás helyett csak annyi történhetett, hogy nagyobb városokba igyekeztek menekülni.

Már ekkor lehete látni, milly borzasztó mészárlások fejlődendnek ki, s a szegény és mult időkben is annyit szenvedett hazát mekkora vértenger boritandja el!

A pártharcznak, melly egy hó eltelte előtt akkora lánggá emelkedék, első szikráit már ekkor kezdé a vihar lobogtatni.

IX.

Erdélybe is küldött a ministerium egy csomó kormánybiztost. Ezek azonban furcsa viszonyban valának b. Vayval, ki tulajdonkép fejök vala. Ugyanis sem nem értekezhettek vele, sem tetteiket nem tudatták s igy történt, hogy egyik nem egyszer contrecarirozta a másik tettét.

Sept. 20-án Sz.-Mártonból 200 önkéntes indittatott fékezni a balázsfalvi gyülést. Ez volt egyik intézkedés, másik, hogy a megyék állitják az ujonczokat. A harmadikat Berzenczey rendezte t. i. a Kossuth-huszárok kiállitását, de ez igen lassan folyt, miközben ezredes Urbán Makódnál, Dézstől 4 óra járásnyira táborba szállt, honnan azonban pár nap mulva visszavonult.

Másfelől Janku, (ki a jul. 5—13 ig tartott főkormányszéki biztosság vizsgálatát kikerülte) sept. 16-án Topánfalván vala, s ottan gyüjté a fegyveres erőt. Az volt a terv, hogy e különböző táborok és felkelők Kolozsvárt egyszerre támadják meg.

E perczenként növekedő fölkelést azzal akarták gátolni, hogy Agyagfalvára székely népgyülést hirdettek.

A főkormány azonban e gyülést be akarta tiltani, de az önkéntesek magába a gyülés teremébe rohanván, a már megirt tiltó rendeletet elégették s kényszeriték azt megsemmisiteni.

Ugy lőn.

A gyülés oct. 16-ára volt hirdetve.

Töméntelen ember jelent meg, nagyrészint felfegyverezve s egy héti élelemmel ellátva.

A gyülés elnöke gr. Mikó Imre volt, ki is a kolozsvári időközben felállitott városi oltalmi bizottmányhoz következő tudósitást külde :

„A székely nemzetnek a reá nézve emlékezetes agyagfalvi réten tartott nemzeti gyülése kezdetéről és első napi, u. m. october 16-iki nevezetesebb eredményéről a gyülés elnöke gr. Mikó Imre ur ő nagyméltóságától e hivatalos tudósitás érkezet városunkba.

A székelység nemes Csik, Háromszék, Udvarhely s csekélyebb számmal Maros és Aranyos székekből oct. 15-én szép rendben egybesereglett.

A még eddig rendes katonaság illető tisztjeik vezérlete alatt fegyverben, a többiek karddal felfegyverzett papjaik vezérlete alatt jelentek meg.

Oct. 16-án d. e. 10 órakor a gyülés megnyittatott.

Mindezek előtt meghatároztatott : a magyar király V-ik Ferdinánd és magyar alkotmány iránti hivség- és engedelmességre való hitletétel.

Mi a hatvan ezeret fölülmuló sokaság által, ide értve a kato-

naságot és annak tisztjeit is, legkevesbé sem gyanusitható készséggel letétetett.

Végeztetett : hogy e hitet a katonaság külön is letegye.

Határozatba ment : egy a szász és oláh nemzetekhezi proclamatio megirása, mellynek során annak nyilvánitása mellett : miként a székely nemzet a magyar királyhoz és magyar alkotmányhoz hivséggel és engedelmességgel, a magyar haza bármi felekezetü lakosaihoz testvéri vonzalommal viseltetik s mindenkinek jogait tiszteletben tartja.

A szász és oláh nemzetek is a felség és alkotmány, ugy a székely és magyar nemzet iránti hasonló érzelmek tanusitására felhivatnak.

Nyilván kifejeztetvén : miként az ellenségeskedést a székely nemzet hasonlóval torlandja vissza.

Határozatba ment az is : miként az összes székelység az idei 22-ik törvényczikk alapján nemzeti honvéddé alakuland.

S addig is, míg a székely katonáknak illyenekké lehető átalakitása valósággal megtörténhetnék, a katonaságnak a hazai főhadi vezérségtőli minden függése megszünik.

S annak kormánnya addig is, mig a magyar ministerium egy főparancsnokot rendelne, az erdélyi részekben jelenben létező kir. biztos b. Vay Miklós ur vezérlete alatt, a székely székekben működő kormánybiztosok-, és székely-huszár ezredes Sombori Sándorra átruháztatik.

Ezen végzéshez képest a csiki és háromszéki jelen volt katonaság s annak tiszti elüljárósága a felség s magyar alkotmány iránti hivségre, a magyar ministeriumtóli függésre meghiteltetett.

Valamint arra is, hogy az erdélyi részekben még létező főhadivezérség által ezután ne talán teendő rendeleteknek engedelmeskedni nem fog, a katonaság főparancsnokai a szószékre lépve szóval s szivvel nyilvániták a felség és magyar alkotmány iránti hazafias érzelmeket.

S egyátalában az összes székelység a magyar alkotmány és kormány erősbülése iránti szives óhajtását, annak és a hazának védelmérei mindenkori készségét magasztos lelkesedéssel fejezte ki.

S már képén is e szép népnek láthatók voltak jelei, hazája s nemzete iránti szeretetének s eredeti harcziasságának.

Végre felszólitandónak határoztatott a királyi biztos, az erdélyi részekből minden idegen katonaságnak eltávolitására, ugy a gyulafejérvári várnak s e honbeli minden más erősségeknek biztos székely őrizetteli ellátása eszközlésére.

Tizenkettedik fejezet.

Aradi események. Arad bombáztatása oct. 22-én és 23-án. Eszéket megszállja Batthyány K., Simonits Czáránál beüt. Kossuth a pahrendorfi táborban, Móga és Görgei, Parlamentirozás hg. Windischgrätztzel, Ivánka elfogatása, a schwechati ütközet.

I.

Az aradi állandó választmány a dolgok ottani folyamát köv. levéllel tudatta a honvédelmi bizottmánnyal.

„Arad, october 13-kán. Helyzetünk állásáról kötelességünknek tartjuk folytatólagos jelentésünket tenni. Folyó hó 21-én Lippa felől előre nyomult csapatunk, a Maros túlpartján Angyalkutig előhaladván és itt ellenségünknek tetemes veszteség mellett megverésével azon álláspontot vitézül elfoglalván, tegnap azaz e hó 22-kén Máriási őrnagy parancsnok más oldalról, vagyis Pécska felől előre nyomult, és már e részen a katonaság visszavonulása mellett, minden ellenállás nélkül Uj-Aradot elfoglalta. Összes veszteségünk eddig mintegy 12 halott, 37 sebesült; a katonák részéről, mint jelenték, 50 holt, köztök 4 tiszt és számos sebesült. Ezen hadi műtét alatt a várparancsnok városunkat reggeli 6 órától 7-ig folytonosan álgyuztatta, több házakban sérüléseket okozott, nevezetesen a vármegyeházat számosb lövésekkel megrongálta, több helyeken a lövések tüzet is fogtak, de ügyesen oltani tudó embereink által a tüz kiütése azonnal elfojtatott; 8 órakor a tüzelés megszünvén, 1 órai szünet után ujra megkezdetett és majd 11-ig folytattatván, mintegy 400—500 lövés tétetett; tetemesen megsebesült 7 egyén, s 5 ló meglövetett. Tegnap reggel balcsapatunk Angyalkutról Lippára vonulván, ma pedig másik csapatunk részéről Uj-Arad felől plenkiroztatván, néhány álgyulövés arra intéztetett, de minden siker nélkül. Általán mondhatjuk, hogy városunkat a vár pénteki napokon nyugtalanitá leginkább, hihetőleg azért, hogy piaczunkat szétvervén, az idegyült emberek elriasztassanak. stb.“

October 22-kén és 23-kán Berger aradi várparancsnok viszont bombáztatá a várost, miért is az aradiak a Schwarzenberg-dzsidásokat Uj-Aradról kiüzték.

Eszéket Batthyányi Kázmér vezérlete alatt magyar sergek szállták meg. Jovich várparancsnok a nemzeti lobogót már azelőtt kitűzte.

De másfelől Czáránál (Trencsinmegye) Simonics sergei beütöttek.

II.

Pestről Kossuth oct. 18-án indult el a táborba, utjában mindenütt toborzván. A nép tömegekben tódult zászlói alá.

Ezalatt a magyar sergek kétszer anélkül mentek át a Lajthán, hogy a dolog ütközetre került volna.

Harmadszor is átmentek. S csak ezután oct. 26-kán küldték a bécsi nemzetőri főparancsnoksághoz a következő nyilatkozatot:

„A magyar nemzet legbensőbb testvéri viszonyokkal van századok óta az austriai néphez kapcsolva. Ezen testvéri viszonyt még szilárdabbá tevé azon alkotmányos szabadság, mellyet a márcziusi napokban a birodalom népei vivtak ki magoknak, s a mellyet a fejedelem megerősitett.

Közös kötelességünk azon alkotmányos szabadságot megvédeni.

Ezt nyilatkoztatja ki a magyar hadsereg, melly veszélyezett austriai testvéreinek segélyére siet, és egész erejével üldözni fogja azon horvát sereget, melly Magyarországból kiüzetve, jelenleg Austria földeit pusztitja.

Mi ugy vagyunk meggyőződve, mikép Jellachich ellenséges seregét Austriából elüzve és Bécs városnak szabad közlekedését s kereskedését helyreállitva, a legnagyobb szolgálatot teendjük mind a velünk testvéri kapcsokba lépett nép szabadságának, mind a dynastiának s összes birodalomnak.

A magyar hadsereg kész élni s halni a közös érdekekért. Bécsiek! Bizzatok bennünk! Az isten el nem hagyandja igazságos ügyünket.

A magyar sereg táborából october 19-dikén 1848. Pázmándi Dénes országgyülési elnök. Móga a magyar sereg főparancsnoka. Csányi László ország biztos. Bónis Samu és Luzsénszki Pál biztosok."

October 25-kén Kossuth a pahrendorfi táborba ért, hol Móga neki s a tisztikarnak megmutatá herczeg Windischgrätz felszólitását, mellyben ez kijelenti, hogy ha a sorkatonákat keze alá nem bocsátja, hadi t.szék elébe állitandja.

Móga kijelenté, hogy ő utólsó csepp vérig harczoland.

Mindamellet Kossuth teljesen nem bizván benne, Görgeit tábornokká nevezte ki, olly titkos utasitással, hogy ha árulást veend észre, fogassa el.

III.

Oct. 25-kén Ivánka ezredes a magyar táborból átküldetett hg Windischgrätzhez köv. átirattal:

„A népek története nem mutathatja fel a hitszegés, árulás és roszlelküség hasonló példáját, minő az ármányok azon szövénye, mellyel egy csalárd udvari camarilla a magyar birodalomnak nemcsak törvényesen alkotmányos jogait, hanem állami létét is megsemmiteni törekszik.

Magyarország mindig szabad, önálló királyság volt, nem kebelezve be semmi más államba, s nem vetve alá semmi más országnak.

Ezen feltét alatt adta át Magyarország királyi koronáját az uralkodó háznak. És 14 királyaink a habsburgi házból fogadák esküvel, a magyar birodalom önállásának és alkotmányos jogainak fentartását.

Magyarországnak ezen szabadsága, ezen önállása nem uj nyereménye a márcziusi napoknak, s nem ajándoka V-dik Ferdinánd királynak, hanem olly alapföltétel, mellyen a habsburgi háznak magyar királysága alapszik.

És mégis egy bűnteljes udvari camarilla, szemtelenül jétékot üzve a kir. esküvel és a fejedelem beteges állapotával, a magyar birodalom állami létének megsemmisitésére, csendes és királyához mindig hű hazánkban lázadást gerjesztett és szegény honunkat példátlanul iszonyatos harcz szinhelyévé tevé.

Minden jelenségek daczára sem akarta Magyarország hónapokon keresztül elhinni, hogy azon árulás és embertelenül barbár cselszövények szálai magának a fejedelemnek legközvetlenebb közelében fonassanak; mert a magyar nép férfias őszinte gondolkozása képtelen volt csak gyanitatni is illy büntettnek lehetőségét.

És maga a fejedelem a szerb lázadást felségsértésnek és báró Jellachichot, ki gőgös túlbizakodottságában a törvények ellen emelte fel bűnös fegyverét, a törvények utján honáruló lázadónak nyilvánitotta.

De midőn látták, mikép az őszinte magyar nemzet, királyának igéreteiben túlságosan bizva, az önvédelemre elkészülve nincsen, a lázadó Jellachich hazánkat kegyetlen háboruval lepte el.

És alig tevé ezt, álürügyök alatt az osztrák ministerium által pénz- és fegyverrel láttatván el, midőn a lázadó a fejedelem hű szolgájának jelentetett ki. Az osztrák seregek, mellyek, a magyar ezre-

dek a császári trón védelmére az országon kivül használtatván, Magyarországban és tartományaiban a közcsend fentartására és a törvényes kormány szolgálatára voltak széthelyezve, ezen osztrák seregek magyarok által fizetve és élelmezve, felsőbb ösztönzésre, legnagyobbrészt segédkezet nyujtottak a zendülőnek, és vétkesen fegyvert emeltek azon ország ellen, mellynek védelmére esküvel és becsületökkel köteleztettek. Magyar- és Erdélyország szláv és oláh lakosai közt lázadást, zendülést támasztottak. Osztrák tisztek, még tábornokok is, szerb rabló-csordákat és fellázito't oláh tömegeket vezénylenek. Az isten büntető keze által utólért Latour gróf, a volt osztrák hadügyminister, megparancsolta a magyar várparancsnokoknak, esküjöket hűtlenül megszegni, megparancsolta a Magyarország minden mellék-tartományaiban létező hadi kormányzóknak, hogy Magyarországba törjenek be, és a lázadó Jellachihot honáruló vállalatában elősegéljék. És hogy ezen gyalázatosságok megkoronáztassanak, a barbárok előtt is szent közerkölcsi érzelem iránt annyira megfeledkeznek, hogy nem iszonyodtak Magyarország ezredévi állami létét és a habsburgi házból származott 14 királyai által esküvel is megerősitett alkotmányát egy szentségtelen tollvonással eltörleni és a haza belsejében dulongó pártütőt, Jellachichot, az olly czudarul elárult ország korlátlan urává és az olly nemeslelküleg hű magyarok felett katonai zsarnokká kinevezni akarni, és ezen minden emberi érzelmet fellázitó erőszakoskodásra a beteg fejedelem aláirását is kicsalni.

De ennyi bűntettek végre kimeriték az isten türelmét és igazságosságát. A magyar nemzetet, mivel nemesszivüleg a hitben és hűségben bizakodva, készületlen állt, gyöngének és az oroszlánt halottnak hitték, melly azonban erejének érzetében csak alvék. Jellachich tapasztalta a magyar fegyverek erejét. A magyarnak történeti hősisége ezen hallatlan árulás elleni jogos harczban fényesen igazolta magát. A lázadónak hadteste a hős magyar harczosok kicsiny csapatai, sőt rögtönözve összevont, gyakorlatlan, alig felfegyverzett népfelkelési seregek által is mindenütt megveretett, 10,000 körül elfogatott és lefegyvereztett, s maga a szájhős pártütő Jellachich, egyetlen csata után egész főseregével annyira jutott, hogy magát a megérdemlett végképi megsemmisüléstől csak a fegyverszünetnek, mellyért ő maga esengett, aláváló megszegése által mentheté meg; mig végre kegyetlenséggel bélyegzett folytonos futásaiban, a mieink által üldöztetve, osztrák földre menekült.

Ha a magyar sereg a futó ellenséget szünet és késedelem nélkül túl a Lajthán követi, 24 óra alatt elérte volna őt isten boszuló igazsága.

Mi azonban, habár irántunk a példátlan erőszakosságok egész lánczolatában, az emberi és isteni jog minden tekintetét megsértették, tisztelettel viseltettünk egy szomszéd barátságos nem-

zet birtoka iránt, és hős seregünk boszuló karjait megállitottuk, azon biztos várakozásban, mikép az austriai császárnak, ki egyszersmind Magyarország alkotmányos királya is, osztrák hadi ereje a benyomuló zendülőnek seregét lefegyverzendi, s igy az általunk semmi által elő nem idézett polgárháboru ujabb visszatértét elháritandja.

Mi jogositva valánk ezt várni a szentesitett népjog elvei foly-tán, jogositva valánk ezt várni magának a tévutra vezetett fejedelemnek önérdekében is, kinek el kell iszonyodnia azon nyomortól, mellyet a gonosz camarilla, szemtelenül visszaélve nevével, hű népeire árasztott, ha majd egyszer az isten annyi erőt adand neki, hogy a dolgok valódi állását saját szemeivel láthassa és szabadon megitélhesse.

Mi csalatkozánk jogszerü várakozásunkban. A helyett, hogy a vakmerőn betört pártütő, a Magyarország alkotmányos koronája ellen hitszegő áruló lefegyvereztetett és ártalmatlanná tétetett volna, gr. Auersperg, az osztrák tábornok, egyesült a lázadóval, őt védelme alá vette, és a zendülőnek igy megnagyobbitott erejével fenyegető állást foglalt el Bécs előtt, azon nagylelkü nemzet fővárosa előtt, mellyel minket magyarokat az uralkodó egysége és a törvényes szabadság elvesztésének közös veszélye hű szövetségesekül kapcsol össze.

És hogy a leghallatlanabb méltatlanságok teljességéből semmi se hiányozzék, herczegséged magát nálunk ő felsége seregeinek főparancsnokául hirdeti ki, mellyek közé ön Jellachichnak felségsértő csapatait is felvette. Ezáltal önmagát b. Jellachih lázadása részesének és Magyarország törvényei s alkotmányos trónja iránti ellenségének jelenti ki, és annyira megy, miszerint a magyar sereg tiszteit, kik esküvel köteleztetnek az alkotmány iránti hűségre, hadi törvényekkeli fenyegetéssel akarja csábitani a haza ellenségének táborábai átmenetelre.

Tudva kell lenni herczegséged előtt, hogy a magyar sereg felett ő felsége érvényesen csak a hadügyminister ellenjegyzése mellett rendelkezhetik, és hogy minden más utoni rendelkezés a kir. esküvel szentesitett törvény által már előre érvénytelennek nyilatkoztattatik. Herczegséged kinevezése pedig Wessenberg által van ellenjegyezve, ki nem is magyar, annál kevésbbé magyar minister; annálfogva ön semmi esetben sincs jogositva, magának a magyar sereg felett bármi hatalmat is tulajdonitani; ugy, hogy hasonló merény hazánk ellenében nyilván kifejezett ellenségeskedést foglal magában, mire Magyarország semmi okot nem adott.

Ez ellenségeskedés még azáltal is nagyobbittatik, hogy herczegséged a futó pártütőnek seregeit saját vezérlete alá vette fel, és igy magát a Magyarország alkotmányos trónja, állami létezése és törvényei ellen intézett lázadás vezérévé tevé.

Azt kivánja tehát a közbéke, mellyet Magyarország nem zavart meg, és a dynastiának érdeke, hogy mi ámbár a legvégső önvéde-

lemre erőszakosan kényszeritve, herczegségedet az isten örök igazsága, a népjog és emberiség nevében felhivjuk: hogy jogsértő szándokával hagyjon fel, a pártütő Jellachich osztrák földre futva nyomult seregét fegyvereztesse le, s azon esküvel, „hogy Magyarország ellen többé nem fog harczolni“, tegye ártalmatlanná, és 24 óra alatt biztositást adjon nekünk, hogy Magyarország ellen semmi ellenségeskedést sem akar megkisérteni.

A fenyegető haditörvényt illetőleg, ez a jogtalanság annyi erőszaktételei után olly borzasztó szó, mellynek valódiságában az emberiség és polgárisodás iránti hitünkben nem hiszünk. Gondolja meg herczegséged, mikép az isten és világtörténet megvesztegethetlen itélőszéke előtt az emberiség átkát vonná magára az, ki a XIX-ik században a polgárisodott Európa előtt a barbárságnak hason példáját idézné elő. Kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni azt is, hogy mi azon esetben mélyen elszomoritott szivvel nem mulaszthatandjuk el azt hasonlóan viszonzani. Gondolja meg ön, hogy isten, az igazság védője 10,000 foglyokat s közöttök több tábornok és törzstiszteket adott kezeinkbe. Fontolja meg tehát ön jól váratlan szavait, mert mind azon vér, melly folyni fog, az örök isten birószéke előtt ön fejére fog szállani.

Elmondottuk ezzel, mit a becsület és kötelesség mondani késztetett; hátra van még felhivni önt arra is, hogy a béke s birodalom és a trón iránti kötelesség érdekében, mellynek fenállását szentségtelen kézzel az udvari camarilla annyira megingatta, szüntesse meg Bécs ostromzását; s ezen nemeskeblü városnak Magyarországgali szabad közlekedését, mellynek erőszakos felfüggesztése annyira ártalmas a viszonlagos kereskedési érdekre, állittassa vissza, hogy igy ne legyen kényszeritve a birodalomnak fővárosa az önvédelem végső eszközeire, mellyek a trón fentartására, mi saját feladatunkhoz is tartozik, szükségkép előre láthatlan veszélyezést és a birodalomra végetlen szerencsétlenséget idéznének elő.

Mi ezen parlamenter által, kit herczegségedhez küldve, ezzel a népjog védelme alá helyezünk, határozott választ kérünk, mellytől fog függeni, hogy kénytelen-e Magyarország kegyelmességedet ellenségének tekinteni.

Vezérelje önt az elhatározás ezen nagyszerü perczében az igazságos isten.

Pahrendorfban, a magyarországi hadsereg főtáborszállásán oct. 25-én 1848. Kossuth Lajos, a honvédi bizottmány elnöke. Pázmándi Dénes, országgyülési elnök. Csányi László, országbiztos.“

A herczegnek rövid felelete volt: „mit Rebellen unterhandle ich nicht.“

Ivánka pedig letartóztattaték.

Dobai, nemzetőri tiszt, ki vele volt, hasztalan próbálta őt a bánnál kiszabaditani. Dobai azonban szabadon eresztették.

IV.

A Bécset ostromló austriai, s Bécset az ostrom alól felszabaditani törekvő magyar sergek közt oct. 28-án került Schwechátnál a dolog ütközetre.

A nov. 1-én tartott parlamentben egy (Perczel által Csáktornyánál elvett) illir lobogó volt az elnöki szék mellé kitűzve.

Kossuthnak a schwecháti ütközetről következő jelentését olvasák :

„Pozsony, oct. 30. 1848 éjfélkor. Ma reggel 7 órakor megkezdtük a csatát. Tartott d. u. 4 óráig. Jobb szárnyunk Manschwört falut a Dunánál, melly ellenséggel erősen meg volt rakva, erős csata után ostrommal vette be s az ellenséget belőle kiverte. Guyon őrnagy, Ivánka brigádjának második zászlóaljánál a vitézség csodáját fejtette ki. Seregünk mindig előre nyomulván, az erős álgyútüzet éljenkiáltással fogadta, s bátran kiállá. Ezután Görgei ezredes a Schwechat előtti parton felállitott ellenséget visszaverte. Ekkor a fővezér azon oknál fogva, mivel balszárnyunkat Répási ezredes parancsnoksága alatt Langendorf felől az ellenség nagy erővel fenyegette, különösen számos lovassága által túlszárnyalni törekedett, a jobbszárny és jobbközép előhaladását megállitotta, de már akkor, midőn balszárnyunk ellen szerfelett nagy erő vonult össze, Répási ezredesnek támadást parancsolt. Répási ezredes itt is visszaverte az ellenséget, melly az ütközet alatt érkezett tudósitások szerint, mozdulatainak gyorsitására vasutat is használt. Hirtelen fordulván a jobbszárnyról a balszárnyra az ütközet, s a balszárnynak erősitésére a középből nagy tömeg indittatván, ezáltal a csatarend összefüggése megakadt, miáltal Görgei ezredes előnyomulásában akadályozva lőn : ekkor, bár az ellenség minden oldalról visszaveretett, a főparancsnok és Kohlmann ezredes azon véleményt nyilvánitották, hogy túlszárnyalástól lehetvén tartani, a Fischa melletti positiókba kell visszavonulnunk. Én ellenben világosan látván, hogy az első csatarendnek helyreállitása lelkesült hadseregünket Schwechat elvételével vagy győzelemre, vagy legalább tetemes térnyeréssel egy erős védelmi positio elfoglalására legbiztosabban vezetheti, Görgei ezredesért küldöttem. De mielőtt e parancs sikeresittethetett volna : Schwechatból, melly ellenséggel és ágyukkal megrakva volt, erős tüzelés kezdetett ellenünk; seregeink ezt is vitézül állották s viszonozták, mig végre a jobbszárny leghátulsó sorában állott komárommegyei kaszások egy közelökbe esett bombától rendetlen hátrálásnak eredtek, ép akkor, midőn a sereg két szélszárnyainak egy vonalba hozása végett általános visszavonulás parancsoltatott. A komáromi kaszások rendetlen futamlását előbb magam, majd Re-

peczki képviselő, iparkodtunk megállitani, de ez csak pillanatra sikerült s kiadatott a parancs, hogy Fischament, Klein-Neusiedel, Enzensdorf és Schwadorf megtartásával seregünk a Fischán inneni tegnapelőtti positiót foglalja el.

Meg nem vert az ellenség sehol sem, sőt seregeink mindenütt, a hol támadtak, diadalmasan előnyomultak; de sajnosan kell emlitenem, hogy Bécs, bár az ütközetet ugyszólván szeme láttára, mert Schwechat majd csaknem elővárosának tekinthető, vertük, nemcsak hogy kirohanást nem tőn, de két nap óta egyetlen ágyulövést sem hallottunk, mellyel az ellenséget foglalatoskodtatta volna. Én, minthogy minden élelmiszerek Fischament innenső partjára voltak rendelve, oda siettem a táborozás elrendezése végett, mert a középet és balszárnyat rendben részint láttam hátravonulni, részint a stabnak közvetlen intézkedése alatt e rendről nem kétségeskedhetém. De Fischamentre érkeztemkor a rendetlenül megfutamodott komárommegyei kaszás népnek állapodást nem ismerő serege által nagy zavart láttam előidéztetve, s csaknem Rigelsburgig kellett mennem, hogy a száguldó csapatokat és a tömérdek szertár-szekereket a táborba visszatériteni segitsem. Innen rendeletet küldék a főtáborba, hogy hacsak Móga altábornagy ur a sereg rendes visszavezetésének felelősségét határozottan el nem vállalja, a főparancsnokság Görgeinek adassék át, és mivel a megfutamodott komáromi nép olly gyorsan haladt, hogy még szekeren sem birtam utólérni, nehogy a Haimburgba s még Pozsonyba is alaptalan rémülést vigyen s hogy egyszersmind Pozsonyról is gondoskodjam, Hamburgig jöttem. Ott rendelést tettem: hogy a visszajövő nép feltartóztattas ék s rendbe szedessék. Haimburgból pedig Pozsonyba jőve, ennek minden véletlen elleni biztositásáról intézkedtem. Azon czél tehát, hogy Bécset az ostrom alól felmentsük, egyedül azért, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozánk, nem sikerült.

Veszve egyéb nincs, mint az, hogy egy csapással hazánk minden további veszélytől meg nem mentetett. Még mindig s még huzamos ideig sok reformokra lesz szükség a hadseregben. A feketesárga reminiscentiák a tricolor rózsa alatt is sok helyütt lappanganak, s ez a működésekre zsibbasztólag hat.

Még ez éj folytán tudósitást várok a főtáborból, hol Csányi orsz. biztosnak megbecsülhetetlen s minden fogalmat haladó fáradalmai hiven őrködnek. Ezen tudósitástól függend további rendelkezésem.

Holnapután annyi erőt küldök Simunich nyakára, a mennyi elég, hogy őt semmivé tegye. Mindenesetre addig nem távozom, mig az ország ezen részének körülményszerinti biztositására nem intézkedtem.

Veszteségünk az ütközet nagyszerüségéhez képest csekély. Halottaink száma alig menend többre 40-nél, s a sebesülteké, nem gondolom, hogy 200-at tegyen, mert a manschwörti táma-

dást kivéve az egész csata többnyire ágyuzásból állt, a mit vitéz tüzéreink ugyancsak emberül viszonoztak.

Én magam a csatatéren 3 halottnál többet nem láttam.

Ennyit előlegesen. A nemzet vegye ezt ösztönül, minélelőbb rendes hadsereget nagyban teremteni.

Bécs iránt leróttuk tartozásunkat becsületesen.

Még egyszer kérem a bizottmányt, vegye figyelembe, hogy teljességgel Bécs alatt sem verettünk meg, hanem csak nem tudtuk egyszerre bevenni. Sokan vannak seregünkben, kik e mai napot dicsőségök közé sorozandják. A nemzet bizzék igaz ügyében és saját erejében, mellyet néhány hét óta már is annyira kitüntetett, hogy ha 10 csatát vesztene is, nem volna szabad önmaga iránti bizalmában megcsökkennie.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy azon ellenség, melly idegen földön kétannyi erővel fáradt és rendezetlen népünket nemcsak nem birta megverni, sőt a hol támadott, mindenütt megfutamlani volt kénytelen; azon ármáda, melly azt, hogy tönkre nem tettük, csak kiválogatott s még a napoleoni időkből is hires erős positiójának és Bécs hallgatásának köszönheti; ezen ármáda, ha nemzetünk önmagához hű, hazánkat nem fogja veszélybe dönteni; de készülnünk kell, mert az ellenség is készülend alkalmasint. Kossuth Lajos."

Szebben, költőibben lehetlen volna e csatát leirni. Abban minden megvala, mi a netalán csüggedő kedélyeket buzditani birta, csak az őszinteség hangja nem. Én azt inkább feltalálom a „Marczius-" nak következő czikkében:

„A történeteket jelen soraim minden commentár nélkül s azon benyomás szerinti szavakkal fogják szemeim elébe terjeszteni, mellyet az emlékezetes napon keblemben érezék.

Reggeli 8 óra előtt indult meg hadtestünk Fischament, Neusiedel és Enzersdorff előtti táborából, s előcsapataink pár percz mulva már tüzben voltak, melly seregeink előrenyomulásával nagyobb csatává nőtte ki magát.

Az ellenség Manschwörth faluba vonta magát, mellyet a miéink ágyuzni kezdének.

Most meggyúl valami, se baj, csak egy k. k. pr. pr. Heumagazin, mellyből az udv. marhák kaptak eledelt.

A láng hatalmasan lobog fel, az ágyu dörög, a kis fegyver ropog: éljen! éljen! öli el az ágyudörgést, mint a kis fegyver ropogását, és éljennel történik a megrohanás, éljennel vétetik be az elbarrikádozott falu, és éljennel mintegy 80 horvát, köztük egy tiszt, halálát leli az utczákon és szobákban, mellyeknek ablakaiból a miéinkre lődöztek.

A falu bevételénél, valamint egész napon át, különösen kitüntette magát bátorsága és ügyes rendeletei által gr. Guyon, tegnaptól óta ezredes. A vitéz gr. mindenütt elül ment s maga volt legmerészebb

merész seregében. A falu bevétele után látván, hogy emberei a boros pinczék után néznek, őket a lehető és veszélyes megrészegedéstől megóvandó, inté, hogy ne igyanak, mert mérgezve van a bor! és egy lélek sem vágyott többé inni.

A roham és falu bevétele alatt utócsapatainkat alig lehete tartóztatni az előnyomulástól; „menjünk, menjünk!“ kiálták egy hanggal, látva bajtársaik vitéz küzdését s csak sok szóval lehete őket visszatartani.

A falu 9 órakor bevétetvén, s őrizettel megrakatván, előre nyomul a sereg, előre Bécs felé.

Itt apró tüzelés van, csak néha szól közbe egyegy öreg ágyu zsémbes hangja, mint veszekedő gyerek soprán lármája közé a nagypapa bassusa.

Fél 11-re nagyobb lőn a tűz, erősebb az ágyuzás.

Éljen, éljen! hallatszik ismét, s a roham előtt megszalad az ellenség lovassága, szól utána a Görgei ágyuja. Üzzük, üzzük, mint agár a nyulat, utánok lobog a tricolor s gyönyörü szinei a füst hegyei közt ollykor-ollykor előbuvnak, mintha isten mutatná elő, mondván: „sub hoc signo vinces!“

Az ellenség balszárnyunk felé vonul vissza, s roppant lovasságot állit 12 óra tájban elő, de alig állott csatarendben, közé küldé Répási négy 12 fontos piluláit, s a ulánh s a nehéz lovas fut mint csak futni lát, s a részünkről várt cavallerie-attaque teljesen zavarrá változott át.

És illy jól, illy sikerrel folyt a csata délután 3 óráig mind a jobb, mind a bal, mind pedig a közép szárnyakon.

Mindenütt és mindenkor odább veretett ellenünk, mindenütt és mindenkor nyomult előre seregünk, mellynél lelkesebbet, elhatározottabbat kivánni sem lehete.

Ez időtájban történt, hogy a jobbszárnyoni kaszásaink néhányai megfutamlottak, mi a vezérletnél rögtön jelentetvén, itt alkalmat nyujtott a fogak fehérének kimutatására, holmi expectoratiókra és „ich hab's g'sagt“-okra, alkalmat nyujtott, hogy az egész napon át s a győzelmes előnyomulás minden phasysain keresztül nyöszörgött megállapodási sőt retirálási vágy kielégittessenek, s kiadatott a parancs zum retiriren, s e szó olly vidámmá tette sokaknak sergeink előnyomulása alatt bánatos és szomoru képeiket, hogy azt gondolta volna az ember, mikép legalább is arról van szó, hogy az ellenséget két tűz közé szoritottuk.

Gallopins her! és a retiradeparancs fogadására és megvivésére egyszerre 20-an is termettek elő, midőn azelőtt egész napokon át keresni kelle őket lámpával, hogy csak egyet láthasson valaki.

Szaladó kaszásainkat azonban egy pár huszár ezalatt visszatéritette, de alig állottak ismét helyeiken, jön a huszárokhoz a visszavonulási parancs. Az ágyuk megindultak visszafelé, egy hátrábbi

positiót fedezni, a huszárok hasonlag egy ennek megfelelő állomást elfoglalni, szóval, egy rendes retirade volt indulóban.

A mi kaszásaink azonban a visszavonulást szaladásnak veszik, s felkiáltva, hogy „hiszen már a huszárok is szaladnak“ megindultak futni és futottak ugy, miként őket Kossuth sem tudá megállitani csak pillanatig is, s megállitani maga az úr isten sem tudhatá vala.

Igy lőn megzavarva a jobbszárny, mert a futó kaszások példáját honvédcsapatok is követték s ez oldalon a zűrzavar általános volt.

A centrum és balszárny azonban, mint milly dicsőségesen nyomult elő egész nap, olly rendben és zavarban vonult hátra; a balszárny különösen kitünteté magát, s még visszavonulásban is megfutamtatá ágyuival az ellenséget.

És csak e jótartásnak köszönhetjük a magyarok istene után, ki ma tizedmagával vigyázott reánk, hogy a jobbszárny zavarodását ellenségünk használni nem tudá, nem meré, hanem békés visszavonulást engedett.

Ez története az october 30-diki nevezetes napnak, mellyet a történetek jövendő irója magának megfejteni alig leend képes, mert mimagunk sem tudnók azt magunknak kimagyarázni, miként veszthesse el egy egész napon át győzelmes hadsereg, minden az ellenség részéröli nagyobb erő kifejtése nélkül, kivivott helyét, ha nem láttuk volna a kiadott parancsokat, szóval, ha nem lettünk volna legközelében a hadvezérnek fül- és szemtanúul, miként kelljen egy seregnek győzelmét hanyagság vagy más uton semmivé tenni.

De mind erről, mind pedig az ütközet hasznáról s a visszavonulásnak is lehető jó oldalairól, ugy másfelől a sereg organisationalis hibáiról, valamint a teendőkről elmondandóink vannak.

Még csak annyit emlitünk, hogy seregünk egészen Pozsonyban és mellette táboroz, egy része azonban mintegy 10,000-nyi gyalogság és lovasság több ágyuütegekkel Simunics ellen ment, kit, ha meg nem szökött eddig, semmivé teend; mert e sereg kegyelmet most már nem ad sekinek, és jól teszi.

Az ütközet és visszavonulás alatt különösen kitüntették magokat a rendes katonaságon kivül, melly kivétel nélkül derék volt, a Hunyadi-lovasság, melly mint a legjobb huszárezred viselte magát, továbbá a pesti-csatárok, ugy a hajduk és többek állitása szerint a székelyek.

Halottaink számát most még megmondani nem lehet, de a sebesültekkel együtt legfelebb 300-at lehet felvenni, az ellenség vesztesége minden bizonnyal nagyobb. Ágyút egyetlent sem vesztettünk, kettőnek elfoglalását Guyon által azonban az ütközet alatt jelenté egy galoppír, ha ez való-e, nem tudom. Tüzéreink közől kettő esett el, egyik rendes tüzér volt.“

Nemsokára e csata után Bécs megostromoltatott.

Tizenharmadik fejezet.

Temerin és Járek közti csata, kath. főpapok fölirata, Legedics és Simunich, Kossuth jelentése a felvidéki dolgokról, Bem szándékolt megöletése, Perczel, Damjanich és Batthyány K. diadalaik, a lagerdorfi csata, Windischgrätz emlékirata, Görgei válasza, Görgei forradalom előtti élte, az erdélyi dolgok Kolosvár elestéig.

I.

Temerin és Járek közt oct. 24-én a ráczok az ó-kéri tábor egy része által megverettek, de ugyan Debelliácsot felégették s lakosait a legnagyobb kegyetlenséggel legyilkolák.

A cath. főpapok Lonovics püspök által egy feliratot küldtek a királyhoz. Semmi sikerrel.

Simunich Trencsénmegyében Zsolnát elfoglalva, hatalmasul nyomult előre.

Legedics Gácsországból Duklán keresztül beütött.

Ezen események vonták leginkább a közfigyelmet magokra.

A nov. 9-iki parlament volt az első (a nov. 7-iki jelentéktelent kivéve), mellyen figyelmet érdemlőbb tárgy került szőnyegre.

Kossuth megérkezvén, jelen volt az ülésben.

Pázmándy jelenté, mikép Batthyány lemondott követségéről.

Kossuth pedig jelentést tőn felsőtábori utjáról. Elmondá, hogy azt olly helyzetben találta, melly egyrészt örvendetes volt; a hadsereget, a tömeget magát a haza ügye iránt kimondhatlanul lelkesedve találván. De másrészt szomoru jeleit is látta annak, hogy a hadsereg felsőbb köreiben nem volt olly lelkesedés, olly elhatározottság, melly szükséges, hogy a harcz biztos győzelemre vezessen, miután a sors nem akará, hogy szabadságunkat könnyen puszta ajándék gyanánt nyerjük vissza. A sors azt akarta, hogy itt is igazolva legyen, mikép az istenek is csak munkáért, fáradságért osztogatják ajándékaikat és hogy vérrel kelljen nekünk is azokat megszerezni.

Mi nyilt homlokkal mondhatjuk isten és ember előtt, hogy ha volt valaha tűrő nép, ugy mi voltunk az. Árulások, ármányok, cselszövények, bujtogatások által környeztetének; és mégis azt hittük hónapokon át, hogy fölirások, küldöttségek, representatiók által

elháritandjuk a hitszegés eredményeit. De ők azzal feleltek nekünk békes és hű polgároknak, hogy fellázasztták ellenünk a népet. És azzal, hogy mig künn vitéz seregeink azon uralkodó-ház roskadozó uralmának védelmére használtattak, melly gyáva eszközül hagyja magát egy gyalázatos camarilla által használtatni, mellynek minden törekvése az, hogy a népeket egymás ellen uszitsa fel, hogy egymást gyilkolják, égessék, pusztitsák, hogy aztán a temetők puszta romjai felett uralkodhassék : addig a magyar seregeink helyett itt közöttünk levő idegen seregek nyilt ellenségeinkké váltak, fölkeltek ellenünk és már most nyilt háboruban állunk.

Azonban az elmulasztottakat helyrehozni semmi sem képes; de fölötte a historiának lesz kötelessége itéletet hozni. Szónok, minden mulasztások után is, szükségesnek tartá, ha vezéreink által biztosittatik arról, hogy seregünkre a lajtántúli nyomulás veszélyes nem leend és hogyha megveretünk is, seregünk el nem vész, illy föltétel mellett seregeinkkel Bécsnek megmentésére mindent megkisérteni. Jól tudta ugyanis, hogy az ellenség, ha Bécset legyőzi, bizonyosan ellenünk forduland minden erejével. Ő ezt meg akarta előzni. Előtte volt továbbá, hogy Magyarország az oct. 6-diki bécsi eseményekért hálával tartozik a bécsieknek, kiket ha minden segélyökre irányzandó kisérlet nélkül veszni hagy, nemcsak hálátlanságot mutatna, hanem alkalmat is nyujtana ellenséges indulatok kifejlődésére. S aztán szónok ugy hivé, hogy ha van a nemzetben becsületérzet, azt fen kell tartani, a nemzet lételét koczkáztató kisérleten kivül, minden áron, mert ezen erő az, mellynek alapján emelkedik fel a materialis erők sokszorozása is. Azon nemzet, melly azt nem őrizi, megsemmisülend. Sohasem voltak szónoknak sulyosabb perczei, mint midőn magát e részben elhatározá, de megfontolva mindent, ugy találta, hogy a legfontosabb politicai okok sürgetik, hogy seregeinkkel előmenjen. Csak az volt tehát kérdés, találkozik-e a főtiszti karban, ki jót áll, hogy seregünk ha megveretnék is, nem fog elveszni. A fővezér ez iránt semmi reményt nem nyujtott. Mondá, hogy a tisztikar nem akar a határokon átmenni és hogyha meggyőzetünk, seregünk egészen elvész. Megkérde tehát szónok másokat is, értekezett többekkel. S csakugyan találkozott, ki a csata kedvező kimenetelére kész tervét benyujtotta, s találkozott tekintélyes egyén, ki nyilvánitá, hogy habár elvesztenők is a csatát, seregünket meg lehet menteni. Ezen egyén, a mostani főhadvezér, azt is mondá, hogy nincs is immár választás, előre kell menni. És ezután szónok magára vállalá a felelősséget és elhatározta, kisérletet tenni a bécsiek megmentésére.

Beszédét ekkép végezte be :

„Egy fáj, és valóban nagyon fáj szónoknak, az alvidékre nézve, hogy ott nem háboruban, hanem folytonos öldöklésben szenved a nép. Ezen olly termékeny, e honnak egy legdrágább vidéke azon táborozás miatt inség helye lesz. Azért hajlandó lenne szónok meg-

kisérteni, hogy ott a camarilla által ellenünk felbujtogatott nép között, hacsak ideiglenesen is, némi nyugalom eszközöltethetnék. Hogy ne kellene azon dús vidéknek vetetlen, müveletlenül maradni, miből bizonyosan inség, éhhalás következnék. Szónok ezt nem reánk nézve ohajtaná megkisérteni, mert nekünk vannak más dús forrásaink is, hanem fáj látni még az ellenségnél is, ha ártatlan nők, gyermekek szenvednek és lesznek az éhség áldozatai, férjeikért s az atyákért, kiket ellenünk harczba kevertek. A magyar mindig nagylelkü és örömest lesz azazok iránt, kik elcsábittattak, de azok iránt csak nem lehet engedékeny, kik fölhivták e hazára a veszélyt, e hazára, melly olly hű, hogy hűsége már bűnei közé is számittatik. Szónok a nép iránt, melly tömegben kel föl, érzi a könyörületet, mert az mindig csak eszköz szokott lenni; de azok iránt nem érez engesztelődést, kik ezt okozták.

E szerint megkisérti szónok a béke helyreállitását. Ha sikerül, jó; ha nem, akkor azon vidék kipusztitásnak nézhet elébe. A nemzet hosszas időkön át systematice gyöngittetett. Most mindenfelől megrohantatott; és mégis megmutatta: hogy győzelemmel senki sem kérkedhetik, hanem arra is, mi másképp történt, csak árulással. És ha elleneink a készületlenek és gyöngék fölött nem győzhettek; menynyivel kevesbbé fognak győzhetni akkor, ha e nemzet készülve leend."

Bem tábornok a bécsi fölkelők vezére, e város bevétele után Pestre ért. Egy ifju lengyel őt árulással vádolván (nov. 10-én) rá lőtt. Az ifju elfogatott, Bem pedig a tettek mezején felelt a vádra.

II.

Ezenben a pesti közönség két diadalról értesitteték. Az elsőt Perczel, a másodikat Damjanich nyerte. Hadjelentéseik:

Perczel Csáktornyáról nov. 9-éről következőt küldött:

„Mindamellett, hogy a Stájerben fekvő szomszéd városok lakosait biztositani szükségesnek láttam a Burich generál által ajánlott békealkudozások folytán arról, hogy hacsak az ellenség nem kényszeriti, a magyar hadsereg nem lépendi át a határokat és hogy én oka nem leszek, ha a megkezdett alkudozás sikerre nem vezet, — mégis, miután Burich generál két izben megszegte irásbeli ajánlatát, először a kitűzött napon Nedeliczen, utóbb a határszélen megjelenni elmulasztotta volna s az időt csalárdul seregének szaporitására huzta el; továbbá, miután a a zágrábi ujság dühös fenyegetésekkel többszörösen tudatta, hogy vitéz seregeimen véres boszut álland, sőt a 124-dik számban már Muraköz visszafoglalását s Horvátországhozi csatlását is merészelte istentelen elbizakodottsággal hirdetni; ezentúl Windischgrätz proclamatiójában, mellyben a magyarokat istentelen káromlással gonosz pártütőknek szidalmazza és Theodorovics tábornoknak Palocsaihoz intézett hasontartalmu leve-

léből és sok más jelentésekből meritett azon bizonyosság, hogy a Varasdon fekvő két horvát és Fridaun levő cs. k. sereg támadásomra és kiirtásomra készül s ennek napja mára, azaz f. hó 9-re legyen kitűzve: tanácsosnak tartottam ezt az egybehivott törzstiszteknek közakarattal nyilvánitott helybenhagyó véleménye szerint is megelőzni és az ellenség három seregei közül legalább az egyiknek visszanyomását megkisérteni.

A csáktornyai positió és a szükséges intézkedések megtételére a Radeczky-huszárokat a drávahidhoz szemállásra előre rendelve, éjfél után megindulék hadseregem főrészével és 12 ágyuval Stájerbe. Mintegy 4 órakor Holztrau mellett előcsapataim a császári sereg előőrségével megmérköztek s azt részint leölték, részint elfogták és visszakergették. A Burich tábornok parancsa alatt álló tábor 4 század Pirét, 6 század Wimpfen, 6 század Ferdinánd' Este, 2 század dragonyos katonaságból és 4 század vadászokból, 6 hatfontos ágyuból állott, köztük 2 haubitz. Előőreim csatázása után, hegy között haladó seregemnek két fontos és erős positióban akart ellenállani az ellenség, de erős ágyuzás és gyalogságom bátor lövöldözése mellett, mind a kettőből diadalmasan kiszorittatott, mig végre Fridau mellett védelmet kisértve, vitéz seregem által ismét kiveretett. Fridau szuronyszegezve megtámadtatott és az ellenségnek a házakbóli folytonos lövöldözése daczára elfoglaltatott. Az ellenség nagy része futásnak eredt. Fridaun túl a tüzérség, vadászok, a lovasság állott még néhány perczig, de az is elűzetett. Az ütközet tartott reggel 6 órától 10-ig. Mi közülünk van 1 halott, 3 nehéz és 11 könnyü megsebesült. Az ellenség halottjainak száma, miután erdők s hegyek közt történt az ütközet, meg nem számittathatott, de biztosan 50—60-ra tétethetik, többeket elejtve találtunk az utakon és vidéken. A foglyok száma 47, kik közül az olaszok és vadászok tüstént önkénytesen magyar szolgálatba állottak. A foglyok egy része sebes levén, kórházba vitetett, de 21 Pestre szállittatott. Az ellenség tüzérsége igen jelesen, a vadászok vitézül viselték magokat, a gyalogság mindenütt hamar megszaladt.

Dicsérettel kell megemlitenem Gáspár őrnagy urat és Gál alezredes táborkari tisztet, ki a had vezetésében ügyes tapintatával istápolá rendeleteimet. Vitéz huszárainknak igen nehezen esett, hogy harczvágyukat azon bérczes hegyes vidékeken, hol faluk és városok is hegyfalukból állnak, kevés részben elégithették ki, annyival inkább, mivel védtelen állapotban az ellenség kisebb nagyobb tüzelésének ők is ki valának téve. Az előcsapatunk Vasvári huszár őrmester alatt az ellenség lovasságával megütközött, annak egy részét levágták és elfogták. Vasvárin kivül Umheiser őrmester is dicsérettel emlitendő. A tüzérek ismét nagy bátorsággal viselték magokat; 2 álgyunak kereke sértetett meg és 1 ló agyonlövetett. Seregeim átalánosan ismét hazafiui lelkesüléssel és vitézséggel viselék magokat; ugy a

Hunyadiak az ellenség bekeritésére küldetvén, jelesen teljesitették Trangus őrnagy alatt hivatásukat. A szabolcsiak bátor és mindig előre száguldó őrnagyuk Patai alatt, ki egy duplapuskát vett kezébe, bátran rontottak be Fridauba és a Zrinyiekkel verték vissza az ellenséget. A mai nap fődicsősége Szekulich vezérlete alatt álló Zrinyi-zászlóaljat illeti. Az elődandár hegyeken völgyeken át valósággal rendithetetlen előtörtetésének köszönhető az ellenségnek kétszeri megfutamlása. Különös dicsérettel kell emlitenem, midőn Fridau mellett a magas hegyre ágyuzás és szuronyszegezés alatt ment fel és kényszerittetett az ellenség a visszavonulásra. Bangya és Kovács kapitányok a két első századdal, mint minap Veszeli kapitány is, ügyességöket tanusitották a megrohanásban. Parrag őrnagyi segéd, Tompa és Mosmüller hadnagyok, Frankner őrmester és Molnár tizedes, jelesen viselték magokat; Kraichel tizedes egy sérvet szenvedett ágyu felsegélésével; ezenkivül Schuleck Jenő segédtisztem a parancs gyors teljesitése által jeles érdemet szerzett magának. Az ellenség Gross-Sontagra vonult be.

Fridau elfoglalásakor, midőn az ellenség a házakból lövöldözött, fegyvereseink kényszerittettek betörni és az ellenséget megsemmisiteni. Bámultam seregem szilárdságát, melly nem követett el rablást és a lakosokat, kiknek néhánya a lövöldözésben részt vett, bántalom nélkül hagyta; mig a császári sereg annyira vetemült, hogy saját kedvencz népét sem kimélve, 70 gránátnál többet vettetett a városba. Pro superabundanti bebocsájtottam egy foglyot a faluba, hogy az elöljáróságnak adja értésére, hogy, ha valami kár történt volna, azt megtéritendem. Visszatérő seregeim Holztrauban különösen, a lakosok által előhozott borral és kenyérrel megvendégeltettek. Fridau élelmezési biztos Gálnak, ellátása iránt készségét ajánlotta, de én kinyilatkoztatván azt, hogy a magyar hadsereg nem a stájerek, hanem a zsarnokság ocsmány eszközei ellen jött, köszönetmondás mellett, azt el nem fogadtam. Előnyeink voltak: nem várt megrohanás és az, hogy az ellenség nem akart ütközni, hanem visszavonult. Az ellenségnek igen jó positiója és tájismerete, gyakorlott császári tüzérei és vadászai voltak. A nép egész vidékből kivonult és én kimentém azon szorongattatásból, mellybe az ellenségnek 3 oldalróli fenyegetése által jött. Mindenütt öröm, bátorság és harczkészület foglalá el a községeket, mellyek az ellenség pusztitásától fenyegetve voltak.“

Damjanics diadaláról Vetter tábornok, ki vezérkari főnökké nevezteték ki, tudósitá a honvédelmi bizottmányt.

„Damjanics alezredes úr f. hó 9-én a Lágerdorfnál táborozó ellenséget megtámadta, szétverte s Lágerdorfot elfoglalta.

Két százada a 9-dik honvéd zászlóaljnak, 1 százada a 3-iknak s 1 század székely, 2 hatfontos ágyu, egy fél század Würtemberg-

huszár s a Rózsa-lovasok valának a seregek, mellyek e szép győzelmet kivivták.

Jelesen viselték magokat: a 3-dik honvéd zászlóalj századosa Földvári s a székely század parancsnoka százados Boros, tüzér főhadnagy Freidenreich kitűnő, bátor s ügyes magaviselete által sokat tett és Rózsa Sándor, ki fegyvereivel 12 ellenséget egymaga leölt.

Két egyfontos ágyu, egy lőszertaliga, nagy számu fegyverek s mintegy 2000 darab szarvas marha s juh és 1 szerb zászló lettek zsákmányaink.

A zászlót egy székely, a szaladó ellenség közül meglővén a zászlóst, ragadta ki.

Az ellenség közül legkevesebbre számitva 200 ember esett el s 68 elfogatott, részünkről Würtemberg ezredbeli hadnagy Resser s a 9-dik honvéd zászlóaljbeli hadnagy Fáy urak s összesen négy ember esett el.

Orcsics és Perla helységekben csataközben tűz támadott több helyen, a Rózsa-lovasok portyázás közben az ellenséges szellemü helyekből is sok marhát hajtottak el.“

III.

Gróf Batthyány Kázmér pedig, a drávamelléki sereg vezére, Szarvas vidékéről következő hadjelentést külde:

„A dráva-torkolati expeditió sikerülte, Friedrich gőzösnek a nagyszerű hadi szállitmánnyal a Drávából szerencsés szabadulása, a karloviczi comitét hihetőleg igen felboszantotta, minek megboszulása a drávai szabad közlekedés meggátolása, vagy más czélokból is, Vukovárról 2—300 serviánt, egy zászlóalj pétervári határőrt két álgyuval ismét a Dráva torkolatához felrendelt.

Ezen ellenség a Dráva torkolatát s az Eszéken alul levő falvakat folyó hó 12-kén s 13-kán megszállotta, sőt annyira ment vakmerőségében, hogy 13-án éjjel az eszéki alsó városban szállásoló honvéd 36-ik zászlóalj előőreit is nyugtalanitá.

Minek következtében, részint az ellenség vakmerőségének fékezése s a vidéknek kedvetlen vendégeitőli megtisztitása, részint ujonczainknak harcziassá tétele végett, ellenök egy hadjáratot intéztem.

Folyó hó 15-én kedvező időtől segitve, reggeli 7 órakor Eszék várából kiindultam, az alsó városon keresztül, a Dráva mentén Vukovár-Szarvasnak vezető közvetlen s egy feneketlen sáros országuton. A balszárny a Dráva által volt fedezve, ennek szemmeltartására egy század honvéd volt megbizva. A középet s főerőt az országuton előnyomulva képezé 1 század Vása magyar sorgyalog, két század Zanini olasz, 5 század 36-dik zászlóaljbeli honvéd s 2 század a baranyai önkénytes mozgó nemzetőrségi zászlóaljból, Rácz és

Molnár őrnagyok vezénylete mellett. Mellynek Ténye (helység neve) felé egy nagy kanyarulatot kellett véghezvinni, részint, hogy az ellenséget szemmel tartsa, avagy a vukovári országutról keletkezhető diversiót megakadályozza, részint, hogy azt túlszárnyalva, hátuljában vagy megtámadja, vagy futásában tönkre tegye.

Ezt a szárnyat báró Villányi genie-kapitány s Lampi a Zanini ezredbőli százados vezényleteik alatt képezék: 2 század Zanini, 1 század Sándor-ezredbeli sorgyalogok, 1 század baranyai s egy század pécsi önkénytesek.

Detachirozva a működő hadseregtől, figyelmező testületül a Hunyadi-csapatbeli 1 század s ezzel kapcsolatban 1 század tolnai ujoncz-honvéd, jobbra a jobbszárnytól Csepin felé voltak felállitva, hogy a Valpó, vagy Diakovár felől előnyomulható ellenséget schakban tartsák.

Végül a centrummal volt még egy lovas álgyutelep, 3 háromfontos és egy haubicz-álgyu. Illy csatarendben előnyomultunk.

Két, egész harmadfél órai, az ut roszasága végett terhes előhaladás után reggeli 10 óra előtt az ellenségre találtunk.

Az ellenség Szarvas előtt egy, Eszéktől $1^3/_4$ mérföldnyire fekvő falu előtt egy csárdánál, részére igen kedvező állomásban, készen várta seregünket.

Az ellenség helyzete következő volt: Közepe az országutnak irányában egy csárdára támaszkodott, az országuton jobbra-balra sövény és árok volt; a csárda előtt az országut felsánczolva, és 2 álgyuval megrakva.

Jobbra a Dráva s a Dráva és országut közén szőllődombok. Balra az ellenség balszárnyán szőllőkertek, présházak, kukoriczás s ezentúl egy negyedórajárásnyira sürü pagony-erdő, melly a vukovári országutra dől; a centrum háta mögött Szarvas falu.

Mintegy 10 óra előtt elkezdetett a tüzelés az ellenség előőrei s csatáraink részéréről, s az ellenség visszanyomatott, mire az álgyuzás kezdődött.

Az ellenség első álgyulövései igen jól voltak irányozva, nem ugy az utóbbiak; az ellenség részéről mintegy 12, részünkről mintegy 30 álgyulövés váltatott.

Az ellenség egyik álgyuja demontiroztatott, s miután látta, hogy tüzünknek sikeresen ellen nem állhat, még jókor a balszárnyát fedező erdőbe vonult, hová egy pár kartács- és haubiczlövés utána küldetett; mire az erdő ellen kezdetett az ostrom, hol az ellenség megállva, sűrü puskalövésekkel fogadta a Zanini olaszokat s ujoncz honvédeinket, kik szinte nem maradtak lövéssel adósak, s minden ellenséges tüzet, ugy, mint előbb az álgyulövéseket, az olasz s magyar szabadság virulására szánt „éljenekkel“ fogadták.

Mielőtt azonban az erdő szuronnyal elfoglaltatott volna, az ellen-

ség abból Vukovár felé megszökött. Veszteségünk ez ütközetben részünkről 1 halott a honvéd 36-ik zászlóaljból s egynéhány sebesült.

Az ütközet eredménye. Az ellenségnek, ki magát a serviánok támogatásával győzhetlennek hitte, megszalasztása, a vidéknek az ellenségtőli kitisztitása, egy elfoglalt álgyu s egy zászló, végül: az ellenség lesujtása s a mi seregünk daliásságának felemelkedése.

Az ellenség részéről 17 halott találtatott; de sokkal több lehet, kiket kocsikon magával elvitt, ezenfölül még néhány, ezek közt servián is, fogollyá tétetett.

Az ütközet fatalitásai közé tartozik, hogy az első előörsi tüzeléskor ujonczaink ellenállhatlan harczvágyának engedve, a csatát komolyan elfogadtuk, mielőtt még a kanyarulatot tevő jobbszárny a harczmezőhez közeledhetett volna; minek következése lőn, hogy az ellenség ámbár megveretve, meg nem semmisittethetett, mert épen az erdő mögött azon az uton, hová jobbszárnyunknak előnyomulni kellett, ennek megérkezte előtt az ellenség félórával megszökött.

A csatában vitézül viselte magát mindenki kivétel nélkül. A többieknek hátratétele nélkül azonban különös kitüntetést érdemelnek: Rácz őrnagy, mint parancsnok, a tüzérek, gróf Schmidegg kapitány s Vernek főhadnagy parancsai alatt a Zinini olaszok s ujoncz honvédeink, kik énekelve, „evvivák" s „éljenek" közt állták ki a golyózáport s rohantak ostromra.

Az ellenség megveretése után Szarvasra s onnét túl félóránnyira fekvő Beloberdó faluba vonultunk, melly a Dráva torkolatánál fekszik. Ott ellenséges sánczokat gyanitánk, azonban mitsem találtunk. A ráczok fejér zászlókkal jöttek elénkbe.

Nem találván több ellenséget, a futamodottakat pedig Vukovárig üldözni nem levén szándékomban, pihenés s áldomás után, győzelmünk tropheáival estére szerencsésen visszatértünk Eszék várába.

A gaz ellenség az ütközet előtti napon Szarvason Szallopek alispán jószágán rabolt, nevezetesen kocsiját s marháját elhajtá."

Érdekes volt a lágerdorfi csata is. Az erről küldött hivatalos jelentés:

„A temesvári ellenséges érzelmű várerősségnek Verseczet czélzó megtámadását megakadályozni szükséges levén, valamint a Versecz és Fejértemplom közti közlekedés helyreállitása végett, Lagerdorf, melly fekvésénél fogva védelmi előnnyel bir és főbemenete két váracscsal, 1200 jól felfegyverzett emberrel és 3 álgyuval volt ellátva, nov. 7-én Vetter tábornok által egyenes, Elek százados által pedig oldalas vonalban támadtatott meg.

A mint seregünk álgyulövésnyire közeledett, az ellenség hevesen kezdett álgyúzni, mit tüzér főhadnagy Freudenreich olly hathatósan viszonzott, miszerint százados Földvári előnyomulhatott, és megrohanván az ellenség jobb szárnyát, a faluba bement.

Seregünk előnyomulásával Barta és Orosicza felől ellenség mutatkozott, mellynek szétverésére Rózsa csapatának egy része kiküldetett, melly ügyes gyorsasággal az ellenséget csakugyan megszalasztotta.

A faluból Karos folyóhoz visszanyomult ellenséget egyik oldalról Resser Würtemberg-ezredbeli hadnagy, másik oldalról pedig a székelyek támadták meg, és nagy veszteségével a vizen átverték, melly alkalommal a hullámokban is sok veszett el.

Az ostrom kezdetével Vojvodincza felől százados Elek a 9-dik zászlóaljjal olly elszántsággal rohanta meg az ellenséget, hogy kevés idő alatt két álgyu, egy társzekér, 40 puska és 71 fogoly veszteséggel a faluból megszalasztatott. Ez alkalommal különösen kitüntette magát százados Földvári, ki első nyomult be a faluba. Ugy tüzér főhadnagy Freudenreich, ki ügyes vezénylete által egy embert sem vesztett, de még meg sem sebesittetett; ámbár az ellenséghez közel huzódott, s abban nagy kárt tett, különös elismerést és dicséretet szerzett magának Damaskin István főbiró ur is, ki több hasznos szolgálatain kivül egy csapat önkénytest a csatára vezénylett. Részünkről hadnagy Resser megsebesittetett; a derék Fáy Gyula hadnagy a 9-ik honvéd-zászlóaljtól egy mellben talált golyó által elesett, midőn a sánczra föl akart lépni; ezenkivül két közvitéz halva maradt és 7 megsebesült, ezek között egy szegedi nemzetőr is. Rózsa Sándor és csapata egytől-egyig személyesitett bátorság. Rózsa maga a csatázás között ötöt agyon lőtt, hetet levágott és a hol legveszedelmesebb vala, ott volt a csapat. Egy requisitiójok is volt, ugymint 1800 juhot, 402 darab szarvasmarhát, 53 lovat, 63 sörtvést és más különféle tárgyakat foglaltak.

Ezen csapat vivása látásakor akaratlanul is a sivatag gyermekei ötlenek előnkbe. Majd hegyen s ismét völgyben a legnagyobb gyorsasággal látja az ember őket száguldó paripákon az ellenséget üzni, majd pedig ravasz vigyázattal a zsákmányos marhát hajtani, s ha az ellenségtől észrevétetnek, zsákmányaikat elhagyva, azt azonnal üzőbe veszik, s ismét zsákmányaikhoz visszatérnek. Különös jóviseletök dicséretökre válik. Rózsa Sándor nagylelküleg sokaknak megkegyelmezett, az asszonyoknak pedig, kik mellökön gyermeket táplálnak, élelmök szerzésére pénzt ajándékozott. Lagerdorf nincs többé. A mint ennek elestét Ördöghidjánál az ellenség meghallá, Lalanka felé megszaladt s mégis sokan közülök a Dunán átkeltek.

Hadnagy Havancourt, ki a holtak eltakaritásával bizatott meg, ezeknek számát 470-re teszi, ide nem értve a tájékon szerteszét található, sebesülés által elhalt tetemeket.

Ebből is kitetszik, milly elszántsággal vivtak seregeink; minthogy az ütközet alig tartott 1 óráig, s egyedül csak szurony által a faluban közel 230 ember terittetett le; azonkivül a derék Freudenreich jó irányzott lövései sem mentek kárba.

Foglyok közül az asszonyok és valami 32 gyermek szabadon bocsáttatott, a többiek Becskerekre szállittattak.

Ez alkalommal teljes elismerést vivott ki magának Rákóczy őrnagy, ki különös elővigyázattal, lovasaival mindig ott termett, hol szükség volt reá.

A vásárhelyi lovas nemzetőrök is vitézségök jeleit adák, különösen pedig: őrnagy Fekete Imre; kapitány Kamocsay Mihály; főhadnagy Kovács Sándor, Nagy Pál; tizedes Schmidt János, Samu Ferencz, Gojda Péter, és Tarka Pál; közvitézek: Wárga Péter, Szabó Pál, Vetro Pál, Hordi Péter, Hódi Pál, Olasz István, Korman Pál, Lázár József, Gajdán Samuel, Szél János, Dani János, Kristó Márton, Pál, Kis Mihály és Géra Pál; kiemelendő bátorságot tanusitott főhadnagy Siwkovich István, a ki, midőn főhadnagy Péchyt az ellenség körülvette és ez az iszapon menekülni akarván, a lova abban megakadt, Siwkovich két emberrel az ellenséget feltartóztatta, mialatt Péchy az iszapból magát kisegitette.

A szegedi nemzetőrök is Vojvodinczenél a szó teljes értelmében vitézül viselték magokat.

A harmadik honvédzászlóalj századának vitézei is egytől egyig jól vivtak.

A 9-ik honvédzászlóalj olly derék, hogy mindegyik veressapkás egy-egy kitünő hős.

Az egész tisztikar, jelesen: százados Sándor, főhadnagy Földvári, hadnagy Csicsery és Csikó csapataikat kitünő ügyességgel vezényelték. Az igen tisztelt oroszlán-bátorságu Fáy Gyula, ki a sánczok megrohanásánál hősként esett el, hasonlithatlan vala.

A székelyek ez alkalommal is hidegvérüséget és bátor elszántságot tanusitottak, százados Boros szakértő vezénylete alatt, midőn az ellenség hátrált, annak utját elállván, jól irányzott tüzelésök által nagy kárt tettek az ellenségben."

IV.

Mit a honvédelmi bizottmány ez idő alatt elkövetett, sok tekintetben a csodák közé tartozik.

Mintha a földből teremtette volna, a zászlóaljakat egymásután szerelte, fegyverezte s küldözte mindenüvé, hol csak fenyegetett volt.

Ekkép lőnek lehetők a már előszámlált diadalok. Ekkép gondolhata Görgei hosszabb és tartósabb ellenállásra.

S ekkép felelhetett ő olly határozottan hg Windischgrätznek következő felszólitására:

„Altábornagy Móga- és minden Magyarországon levő cs. királyi generalisok-, stabális- és katonatisztekhez. Mult hó 17-kén hivatkozva a 3-dik és 16-dik octoberben, kelt cs. kir. manifestumokra,

ezeknek közlése mellett, azon utasitást bocsátottam önhez, hogy maga személyesen altábornagy ur Bécs előtt lévő táboromnál megjelenjen; parancsolatjait követő generalisai, tisztjei és csapatjai pedig minden haladék nélkül a vezérségem alatt levő cs. kir. hadhoz csatolják magokat, és tudassa utóbbiakkal, hogy az ellenszegülők a hadi törvény legszigorúbb alkalmaztatása alá fognak vettetni.

Altábornagy ur engem ezen parancsolat átvételéről october 21-én hozzám intézett jelentésében biztositott, de személyére nézve nem teljesitette, és a mint némelly katonatisztektől, kik a magyar pártütők soraiból kötelességükhez visszatértek, megtudtam, parancsa alatt álló generalisaival, tisztjeivel és csapatjaival nem is tudatta.

Ezenkivül altábornagy ur még azon sulyos bűnt követte el, hogy magát a lázitók által a királyi hatalom ellen eszközül használtatta.

A pártütők seregeit vezérelve uraságod az ostrák főherczegség határszélét átlépte, és ezekkel fejedelmünk hiv hadát, mellynek ön maga tagja, és mellynek soraiban altábornagy ur magasabb polczra emelkedett, ellenségesen megtámadta.

Ezen bűnös tettekből azt kellene következtetnem, hogy ön maga a pártütőkhez kiván csatlakozni, és kötelességéhez való visszatérését maga kivánja lehetetlenné tenni, ha ezen magaviselete azon terrorismusban, melly hosszasabb idő óta Magyarhonban minden józan gondolkozót nyomaszt, és azon körülményben nem találna némi mentséget, hogy minden cs. kir. manifestumok, valamint a történteknek igaz előadása ugyanezen terrorismus által lehetetlenné vált.

Hanem ezen oldalról is nézve a történteket, további kimélésről szó nem lehet, mert mindazon támaszpontok, mellyeket a magyar pártütés vezérei ő felsége előbbi rendeleteiben, lépéseiknek igazolására találni és felhozni kivánnának, az ismeretes septemberi események után, miután ők a törvényes tért elhagyták, és az ezekre szükségkép követett legfelsőbb rendelések után, katonatisztre, valamint minden becsületes emberre nézve, többé nyomatékkal nem birhatnak. Minden magyarnak, ki hazáját szereti, ezen kevés hólnap tanuságai után azon meggyőződésre kellett jutnia, hogy a most megkezdett utnak követése mellett mindent, mit jövendőre nézve megnyerni kivánt, örökre elveszthet.

Ezen elősoroltak arra birnak engem, hogy azon időt, melly alatt ön és csapatjai kötelességükhöz és zászlójokhoz, mellyre önök hűséget esküdtek, visszatérjenek, még 14 napra, azaz 26-ig kiterjesszem, melly idő alatt parancsolatom köztudomásra juthat, minek kieszközlését altábornagy urnak ismételve legszorosabban meghagyom.

Azok pedig, kik ezen időt, legyen az gyávaságból, vagy rosz

lelkületből, nem használják és még ezentúl is ő cs. kir. felsége hiv hadai ellen fegyvert fognak, azokat pártütők és árulók gyanánt a legszigorúbb haditörvények szerint fogom büntettetni. Schönbrunn, nov. 12-én 1848. Herczeg Windischgrätz Alfréd, tábornagy."

Görgei válasza:

„A feldunai magyar királyi hadsereg szózata. Méltó boszankodással olvastuk az ő felségének a királynak neve visszaélésével kelt manifestumokat és Windischgrätz tábornagynak f. hó 12-éről a néphez intézett fölhivását, mikben a magyar nemzet ármány és árulással, lázadásra bujtogatással és ennek kiséretében rablás- és gyilkolással vádoltatik; Magyarország pedig a legféktelenebb anarchia szinhelye gyanánt tüntettetik elő. De mind ennél inkább töltött el utálattal azon aláváló politica, melly midőn az egyetemes nemzetet nem reméli boszujával elérhetni, egyes honfiakat szemel ki áldozatul és midőn ezek nyakába törekszik keriteni a történtek egész terhét, a nemzetet ezen egyesek elámitott eszközének lenni hirdeti.

Mi, feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak, ebből alkalmat veszünk magunknak, ismételve kijelenteni, hogy mi tökéletes tudomást szerezve a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet által, melly királya iránti loyalitásában, szomorodva bár, de hiven, maig megmaradt, hanem a magyar nemzet ellen koholtatnak!

Hazafi örömmel nyilvánitjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik, és az ország egészének törvényes rende azon egyes lázadási kisérletek által nincs legkevésbbé is megzavarva, miket épen a reactió és azon bitorlott hatalom szítogat, melly a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja!

Tiltakozunk azon valótlan állitás ellen, mintha minden eddig kelt kormányi intézkedések egyes magán-személyek tettei, az egész nemzet pedig és véle mi, illy egyes pártütők elámitott vak eszközei volnánk; és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesitett alkotmánya védelmét igaz ügynek tartjuk, és ezen meggyőződésünkben azt minden megtámadás ellen öntudattal védjük!

Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mindazon esküszegő árulás daczára, minőnek a históriában párja nincs, királyát folyvást olly loyalitással tiszteli, minőnek a régi és uj históriában szinte párja nincs: ugy mi is óhajtjuk virradását azon napnak, mellyen a törvényes viszony a király részéről a magyar nemzettel, az alkotmány alapján visszaállittatik; hogy azonban most, midőn fejedelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reactio ármányai által lehetetlenné tétetett, s miután a király törvényes helytartója, a nádor, országunkat elhagyá: mi a nemzet képviselőiben ismerjük föl azon hatalmat, melly törvényesen egyedül intézkedhetik az alkotmányos Magyarország ügyei felett; hogy e hatalom kifo-

lyását, a honvédelmi bizottmányt, tökéletesen jogszerü kormányunknak tekintjük; ennek rendeléseiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben nyilatkozó akaratát hisszük manifestálva; és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait hiven teljesitettük, ugy ezentúl is sem biztatás, sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendeléseit kötelességünk szerint teljesiteni szentül fogadjuk.

Kijelentjük, hogy midőn fenálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévá teszi: mi is legnagyobb készséggel ajánlkozunk, sőt követelünk a felelősségben részt vehetni.

Jelszavunk: „alkotmányos jog és szabadság", ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen utósó csepp vérig küzdeni, és ez alatt remélünk minden törvénytelen erő és ármány ellen győzni! Pozsonyban, november 26-án 1848. A feldunai magyar királyi hadsereg nevében: Csány László, főkormánybiztos. Görgei Arthur tábornok."

V.

Nehány szót Görgeinek forradalom előtti életéről.

„Görgei Artúr agg nemes család sarja, s annak ősi birtokában Topportzon (Szepesség) született 1818. januárjában.

Három fitestvére van, kiknek első növelése anyjok, egy igen mivelt, mondhatni tudományos nő felügyelete alatt történt, ki kora képzés által akarta gyermekeit a középszerüség niveauja fölé emelni. E czélból Salzmann rendszere szerint kora edzéssel akarta megerősiteni őket, hogy mint erős árboczok az élet vihara előtt meghajolni ne kénytessenek.

Egy nyáron át háromszor is meghámlék a mindig meztelen nyak, kar és mell, s csizmában harisnyát vagy kapczát soha, s köpeny helyett egyetlen könnyü kabátot viseltek, s matrácz helyett csak szalmazsákon háltak.

A valóban spártaiszerü nő meghalt 1828. decemberében.

A kevésbé szigoru kedélyesebb atyára maradt a gyermekek növelése, ki mintegy hét év előtt szenderült örök álomba.

Artur iskolai képzettségét részint a késmárki, részint a lőcsei tanodákban kapta. 14 éves korában mint rhetor az eperjesi főiskolába ment, honnan pár hét mulva a tulni árkásziskolába vétetett föl.

Boldogan vig kedélylyel sietett oda, mert had s ismét had s annak tanai voltak kedvencz-eszméi már fiatal szivének.

Tanárai kitünő tehetségei iránt annyi tekintettel voltak, hogy a 3 évi tanfolyamot 2 év alatt engedék elvégeznie, s a főhaditanácsnak mint leendő „vezér"-t ajánlák, atyját pedig idvezlék, mint atyját legjelesb növendéküknek. E levél ma is megvan.

Ezután Bécsbe a magyar testőrsereghez ment, hol a rend, szorgalom és erény példányképe volt. Ismeretvágyait az elébe mért tu-

dományok nem elégiték ki, az egyetembe bejárt, hallgatandó az állatgyógytant s más kedvencz-tudományait, szorgalommal és sikerrel mint az előbbieket.

Öt év mulva a nádorhuszároknál főhadnagygyá lett, de midőn már nem sokára századossá leendett, quietált, s magát a vegytanra adandó, Prágába ment.

Végzett tan után egy elzászi hölgyet vett el nőül s rokonaihoz Topportzba költözék, hol volt a kiütött forradalomig.

VI.

November elején kezdődött a császári sergek operatiója az erdélyi magyar sergek ellen, mellynek tendentiája lett volna Erdélyt elfoglalva N.-Várad felé nyomulni Magyarhonba.

Az agyagfalvi gyülés következtében a székelyek csakugyan elhagyák földjüket s több irányban folytaták működésöket.

Egy csapat Szászrégent támadta meg s vette be.

A másik Radnót felé ment.

De kik a dolgok élén állának olly roszul intézték működésüket, mintha készakarva lettek volna árulókká.

A sergeket sem élelemmel, sem fegyverrel nem látták el. S nem egyszer vezették ágyuk ellen, annyira, hogy az az éhség s fáradság miatt szétoszolni kényteték.

A kik a polgári igazgatást vezették, hasonló lanyha módon jártak el. Vaynak egyetlen ellene intézett tette volna egy körlevél, mellyben megyei bizottmány kinevezését rendeli.

Irott malaszt maradt. Valamint következő proclamatiója is:

„Hazánk felett a vész mindinkább tornyosul, sőt egy aláváló eljárás és árulás azt végveszélylyel fenyegeti. Ezelőtt pár hónappal Naszódon alezredes Urbán kezdette meg gyalázatos tervét azon ürügy alatt, hogy a hozzá önkényt folyamodott népet az uralkodó felség hűségére esketvén fel, békére és engedelmességre inté a hozzá ezrenként tóduló falvak lakosait. Én és a kir. kormányszék, sejtve a rosz czélzatot, nem egyszer szólaltunk hathatósan fel eljárása ellen Urbán alezredesnek a szebeni főhadvezérség előtt, ki mindannyiszor megigérte, hogy őt rendre utasitandja, s e mellett ünnepélyesen és ismételve fogadta, hogy a hazában a rendet s csendet minden áron fen fogja tartani. Ünnepélyes igéretét be nem váltotta, mert előbb is már tekintetbe nem véve többszöri felszólitásomat, rendeleteimet, megfosztva a magyar földet majdnem minden katonaságtól, minden nagyobbszerü ótalomtól, alattomban maga gyulasztotta a polgárháborut. Majd főparancsnok b. Puchner Antal, ki hiv. átirásánál fogva f. hó 9-kén azt nyilatkoztatta, hogy gyöngélkedő egészsége miatt a kormányt nem vihetvén, azt letette, f. hó 18-án magát minden törvények felébe emelve, az ő felsége nevében (mellyre felhatalmazást

előmutatni nem képes), az én és a kir. kormányszék hathatós óvakodásaink s ellenmondásaink daczára a polgári és katonai hatalom átvételét megkisértvén, erőszakos igazgatását azzal kezdette meg: hogy békes polgárokat csendes lakhelyükből Urbán alezredeshez és Balázsfalvára rabságba hurczoltatni, többeket legyilkoltatni és Fejérvárosát, a várban levő katonaság szeme láttára, felgyujtatni megengedte, s hogy vészfenyegető ebbeli eljárását sikeresebben folytathassa, idegen országban tanyázott katonaságot kiván felhasználni az élet s vagyon feldulására, a magyar nemzetiség letiprására, ezt maig is a legvészesb helyeken fosztván meg gyakran utósó segélyéről. Illy megcsalatott és megszomoritott állásában e hazának, mint felséges fejedelmem ez erdélyi részekben kinevezett kir. biztosa, ezek ótalmára s megmentésére a reám ruházott hatalom s kötelességnél fogva ezennel általános népfelkelést hirdetek. Keljen fel kiki, vének s ifjak, ragadjanak fegyvert és segeljenek össze tüstént a haza védelmére, miután minden hatóság gyüjtse ekkénti fegyveres erejét az általa meghatározandó helyre késedelem nélkül, hogy egyesülvén azon 40 ezer vitéz székely atyafiakkal, kik már a haza ótalmára M.-Vásárhelyről kiindulandók, legyőzhessük azon ellenséget, ki szép igéreteit gyalázatos csalással váltotta be, s kinek nincs más czélja, mint összerombolni életünket, vagyonunkat, nemzetiségünket és dicső alkotmányunkat, idegen földdé tenni a századokon át fenálló virágzó Magyarhont. A vitéz székely nemzet tömegestül feláll a haza ótalmára, a Királyhágón túl lakó magyarság testvéreinek védelmére sietni fog. Tudtul adom végtére, hogy mind az, ki a haza ellen fölkel és lázong, ki ellenségeinkkel kezet fog, mint arra érdemetlen, el fogja veszteni ujonnan nyert szabadságát, el azon szabad földet, mellyet egy nagylelkü áldozat következésében ingyen kapott s azon föld jutalmul fog szolgálni azoknak, kik a haza megmentésére sikeres kezeket nyujtottak.

Mindezekre, mint királyi biztos, királyom V-dik Ferdinánd és szeretett hazám nevében szólitom fel az erdélyi részek minden lakosait. Kolozsvár, october 23-kán 1848. báró Vay Miklós, királyi biztos.“

Oct. 25-én b. Vay köv. hadjelentést külde:

„A M.-Vásárhely és Ludas közt fenakadt közlekedés helyreállitására 380 gyalog honvéd és 100 Mátyás-huszár indult el a napokban, kik, midőn a Maroson átkeltek volna, egy csapat székely-huszárral Csulak főhadnagy vezénylete alatt egyesülvén, Nagylak és Vajdaszeg közt egy 10 ezernyi oláh tábort Mátyás-lovas százados gróf Bethlen Gergely és honvéd gyalog százados báró Bánffy János hős vezénylete alatt szétvertek, melly 5 óráig tartó csatában, azaz nagyobbára a szétfutamodott tábor üldözésében 200 oláh, köztük a gerendi oláh pap megöletett; a mieink közül Kis nevű Mátyás-huszár halálos sebet és gr. Toldy Lajos a karján csontszurást kapott, és két

ló megsebesittetett. F. hó 24-kén Székváros rendőrségi csapata egy tömeg lázongó oláh által megtámadtatott, melly alkalommal 17 oláh esett el, a többi Bonczidáig üldöztetve (Dobokamegye székhelyéig) ott a bonczidai nemzetőrség segélyével bekerittetett, és 345 közülök lefegyvereztetvén, elfogatott."

Az october 30-ára összehivott szász nemzeti gyülés egy vegyes szász és oláh (katonai és civil) bizottmányt alakitott a főhadikormány mellé.

B. Vay nov. 3-áról következő tudósitást külde :

„Két hivatalos tudósitás fekszik előttem. Az egyik M.-Vásárhely felől, a másik Deézsről főispán Veer Farkastól, kinek tudósitását Beszterczéből ide érkezett utasok, jelesen Bethlen Sándor is, igazolják. Az elsőben értesitének arról, hogy Urbánt a vitéz székely tábor háromszor megujitott tüzcsatában megverte, annyira, hogy Urbán nagy veszteséggel visszavonulni kénytelenittetett; ugy arról is, hogy a nyert csata után egy 6,000 főből álló huszár, honvéd és székely sorkatonákkal elegy tábor indittatott Enyed felé.

A másodikban, hogy Beszterczére számos megsebesitettek érkeztek a bukovinai vadász csapatból, kik álliták, hogy csapatuknak nagyobb része sebben volna, sőt egy része a székelyekhez állott volna; hogy Urbán merre vonta magát, nem tudták megmondani. Találkozott csakugyan egy közöttök, ki azt állitá, hogy őt kevesed magával Nagy-Sajón látta. Ugyancsak Beszterczéről jöttek mondják azt is, mint Régenből ide menekült családoktól hallották, hogy a székely tábor egy része Szász-Régenben állapodott meg.

Ugyancsak beszterczei tudósitás szerint, tegnap reggel indult Beszterczéről Urbán erősitésére 300 bukovinai gränzjäger, de a kiknek századosa azt sem tudta már, merre menjen. Továbbá biztos tudósitás szerint váratik oda még Bukovinából 8 század sorkatonaság 12 álgyuval. Miről is a tisztelt bizottmányt addig is tudósitani kivántam, mig közvetlen a tábor parancsnokságától vennék körülményesb tudósitást.

Kormánybiztos Zeyk Józseftől is csak az előbb vevék Enyedről tudósitást, mellyben irja, hogy a már nagyon lehangolt kedélyekre igen jól hatott az, miszerint innen 2 század önkénytes és egy 120 főnyi önkényt vállalkozó csapat s Mátyás-huszárok mentek segitségökre, s holnap még Mátyás-huszárok fedezete alatt 1—2 álgyu is inditandó; reméleni lehet, hogy ha a székely segély is megérkezik, a Fejérvár melletti Enyedet fenyegető 15 ezerre menő Janku tábora is szét fog veretni.

Ugyancsak a fenemlitett kormánybiztos jelenti, hogy rendelésem nyomán Benő őrnagy egynéhány mázsa golyónak való ónt és 500 s néhány mázsa érczczel vegyitett ónt Maros-Ujvárról hozott el s biztositott számunkra.

Végre arról is értesitett, mikép csaknem bizonyos kutfőből

tudja, hogy Gedeon tábornok sorkatonákkal, álgyukkal és szász segély-seregekkel Szebenből kiindult Medgyes felé, hogy Puchner tábornok 10 nap alatt beállitandó 14,000 ujonczot rendelt ki.

A népfelkelés iránt mindenfelé kiadtam rendeleteimet, és ott, hol csak lehetőség van benne, már folyamatban is van, jelesen Kolozsmegyében ma volt e tárgyban 3 helyt, u. m. B.-Hunyadon, Kolozson és Gyalun népgyülés. Az utósóban Zeyk Károly kormánybiztos is jelen volt, s befolyt a nép buzditására. Tudósitása nyomán örömmel jelenthetem, hogy a több ezerre menő nép a legnagyobb lelkesedéssel nyilatkozott ügyünk mellett, s késznek mutatá magát utósó csepp vérig védeni azt.

Ma végeztetett ki itt kötéllel egy Tark László nevű főbujtogató.

A mezőségen egy csapat Zsivkovics gyalog sereget lefegyverzettek az arra portyázó önkényteseim. Vay Miklós."

B. Szolnokról pedig köv. jelentés küldetett:

„A fellázadt Zsibó helységnek és környékbeli fellázadt helységeknek megtámadására nézve tegnap éjszaka 11 órakor Nagy Károly őrnagy ur rendeléséből Zilahról kiindult 1500 nemzetőr, kiknek lelkesitésére nézve a jelenlevő veszély között a sereg élére állani szükségesnek látván alispán ur, az ő és a nevezett őrnagy vezérlete alatt a sereg reggeli 6 órakor a zsibói határszélben megjelent, és az Erdély felől való határrészt elállotta; azonban hire jővén, hogy Décsey László kormánybiztos ur 700 honvéd és 3000 fölül levő nemzetőrökkel Zsibót már reggeli 5 órakor bevette: Zsibóra bevonultak, és a kormánybiztos ur rendelkezése alatt álló táborral egyesültek.

Zsibón, minekutána az egész tábor a helységben szétoszolva nyugodott volna, hirt kapván az előőrök által, hogy a lázadók támadásra készülnek, a lármadob megperdült, és talpon állt a sereg az ellenség elfogadására, s egy része a csakugyan közeledő lázadók elébe indittatott, nevezetesen Róna helység felé, honnan a Szamoson keresztül közeledtek, a lovas nemzetőri csekély csapat fogadá őket, kik sürű tüzeléssel nyomultak előre, de visszaverettek. A győzelmes sereg visszatartózhatlanul átrohant Rónára, ott számtalan oláhokat lelőttek, számuk még nem tudatik, s a helységet, melly a lázadók bűnfészke, felgyujtották, az porrá égett. Részünkről kevés a veszteség; két ló sebesittetett meg, és báró Eglofstein nemzetőri őrnagy egy ütést kapott, a lázadó oláhok szétfutottak Kővár vidékére, a tábor Zsibóra visszavonult, s midőn a nap fáradalmai után épen enni akartak, ujra megtámadtattak, de ezek is szétveretvén s futás közben kettő közülök elfogatván, ujra csendesség lőn. A magyar utasok mindenütt feltartóztattatnak s kiraboltatnak."

VII.

Ekközben tudatván Puchner a kolosvári főkormányszékkel, miszerint a polgári igazgatást ő vette át, ez köv. nyilatkozatot küldött hozzá:

„Jóllehet az ujabbi okok, mellyeket nagyméltóságod amaz önkényszülte föllépése támogatásaul, melly szerint bizonyos, urunk ő felsége neve alatt, törvénytelen ministerelnök általi ellenjegyzés mellett, idei oct. 3-dik napján kelt, e kir. kormánynyal hivatalosan soha nem közlött manifestum alapján az Erdélyrészek kormányát átvenni s azt hadi törvény alá vonni törekszik, a kir. kormányszéknek ez évi oct. 23-áról feleletképen tett átiratára idei oct. 23-dik napjáról e kir. kormányhoz intézett hosszadalmas nyilatkozata során fölidézett, annyira nyomatéktalanok, hogy azok czáfolatába ereszkedni valóban szükségfeletti munkának lenni látszik; minthogy azonban azon nyilatkozat rendén a kérdéselt fellépés szükségessége igazolásaul tények hozatnak föl, mellyek a valósággal ellenkeznek, s a polgári kormány ellen vádak emeltetnek, mellyek, mint alább megmutatva leend, egyenesen nagyméltóságodra s illetőleg a főhadi tanácsra illenek: e kir. kormányszék a csend és rend fentartásárai mindenkori buzgó készsége érzetében, önmegtagadása nélkül nem teheti azt, hogy az érintett nyilatkozat tartalmára vonatkozólag, némi észrevételeket ne tegyen, a következőkben:

Nagyméltóságod ugyanis idézett nyilatkozata során, kérdéselt föllépése okául a már fölemlitett kir. manifestumon kivül még azt is felhozza: „hogy mivel az erdélyrészi oláhságnak ingerültségét és lázongását nem n. méltóságod proclamatiója, hanem a polgári magyar tisztviselőknek, ugy a földes uraknak azok irányában már jóval ezelőtt elkövetett zsarnoksága, némelly oláhoknak M. Vásárhelyt és Kolozsvárt polgári uton lett kivégzése, a közönség védemére fölállitott sorkatonaságnak Kolozsvárt s más vidékeken is a felség iránti hűség megszegésére lett vezetése, sőt épen elfogatása, ugy a székely nemzetnek fegyveres felkelése idézte elő, a rettentési rendszer által pedig a polgári kormány, a kir. trón és a Kossuth-párt működése által polgári háboru szinhelyévé vált haza megmentésére elégtelenné vált, továbbá kir. biztos-báró Vay Miklós ő n. méltósága, miután a nádor lemondott, a magyar ministerium ő felsége által, mint hibásan állitani tetszik, föloszlattatott, ő maga pedig visszahivatván, ujabban meg nem bizatott, többé kir. biztosnak nem tekinthető, mint e hazának ő felsége által kinevezett főhadivezére, kötelességének látá e fejedelemséget hadi törvény és kormány alá venni.

Melly föllépési ok czáfolatát megelőzőleg, e királyi kormányszék azt az észrevételt bocsátja előre, miként az erdélyrészi oláhságnak ingerültsége koránsem a n. méltóságod által fölhozott körülmények által idéztetett elő, hanem egyenesen a felség által megszentesitett alkotmányos kormányrendszer megsemmisitésére törekvő párt

által eszközül fölvett alezredes Urbán és czinkosai ocsmány hazudságai verték föl nyugalmából e népet, melly most, midőn szabaddá lett, magától bizony meg nem mozdult volna, s korbácsolták föl benne az indulatot, állitólag megcsorbitott nemzetisége védelmére, mellyről legnagyobb részének tulajdonképen még fogalma sincsen, s e vészt és nyomoruságot árasztó tettnek nméltóságod is részesévé vált azáltal, hogy alezredes Urbánnak a N.-Szebenben comitéevé alakult czinkosainak, ugy a balázsfalvi törvénytelen oláh gyülésnek lázitási működését, kir. biztos b. Vay Miklós ő nméltóságának többszörös, ugy e kir. kormánynak, nemkülönben e kir. főkormány elnökségének fölszólitásai ellenére, nemcsak türte, de szembetünőleg pártolta s hivatalos leveleiben mentette is.

Jóllehet továbbá megismeri e kir. főkormány azt, hogy az oláh ingerültséget és lázongást e honban nem nméltóságod proclamatiója idézte elő, s nem annak kiadása óta kezdődik, de hogy azt nevelte, nemcsak hiszi, sőt a közelebbi eseményeken okulva, erősiti is; mert csak azóta történnek az oláhok általi nyilt megtámadások, azóta történt Gyula-Fehérvár fölégetése, földulása, Nagy-Enyed megtámadása, a zalathnai magyarok és kir. kamarai hivatalnokok meggyilkolása, a Szebenben lakozó magyarok lefegyverzése és letartóztatása, mióta nméltóságod, idézett proclamatiója nyomán, élére tette magát az oláh mozgalomnak, a rendelkezése alatti sorkatonaságot a lázongó nép közé soroztatni rendelte, tiszteit pedig vezérül adta azon fölbőszült csapatoknak, elnyomására e honnak, melly őket kenyerével táplálja.

Ha tehát idézett ezen körülmények között a polgári kormány elégtelenné vált a haza csendessége föntartására, az nem a polgári kormánynak, hanem egyenesen nméltóságodnak, illetőleg pedig a főhadvezérségnek tulajdonitandó, s ezen okon e nméltóságod hivatali mellőzése, sőt épen visszaélése által előidézett kormány-tehetlenséget okul legkevésbbé sem használhatja föl nméltóságod az erdélyrészi kormánynak átvételére s a polgári kormány irányában fölemlitett vádjait semmikép sem indokolhatja; abból ugyanis, hogy a rend e hazában, fájdalom! igen is megbomlott, nem az következik, hogy nméltóságod kormányozzon e honban, hanem inkább az, mi kötelessége, mire e kir. kormányszék nméltóságodat olly sokszor és hathatósan fölszólitotta, hogy t. i. segedelmet adjon a polgári rendelkezések sikeres teljesitésére, mit azonban nméltóságod szántszándékosan mellőzött; miután ugyanis kir. biztos ő nméltósága, valamint e kir kormányszék is, több versen fölfedezte azt, hogy a vármegye tisztek az egész országban az oláhok által letétettek, hogy a vármegyei földet az oláhok praefecturákra osztották, az ország lakosait önéletük és vagyonuk iránt a legméltóbb félelem foglalta el, s mindezen intézkedések meghiusitására katonai erő rendeltetése kéretett, nem mondhatja nméltóságod sem azt, hogy ezeket maga idejében nem

tudta volna, sem azt, hogy ezen rendetlenségeket némelly oláh egyének kivégzése, vagy a székelyek kijövetele okozta; mert ezek, amazoknál jóval késősbbre történtek, a székely tábor sem érkezett volna még ki az orozva működő oláh elem által kiirtással fenyegetett magyar nemzet védelmére, mint Balázsfalvára és Urbán alezredeshez sok ártaltan magyarok már rabságra hurczoltattak, sokan legyilkoltattak s midőn Urbán már Szász-Régennél csatarendben állott, és a félország oláhát táborába gyüjtötte; de tett-e valamit nméltóságod, vagy a főhadivezérség ezeknek meggátlására? adott-e katonát a rend és a tisztviselők hatalma helyreállitására? semmit, és többszörös fölszólitásra még feleletet sem adott, sőt volt eset, midőn a kir. biztos b. Vay ő nméltósága által kirendelt katonai fedezetet is visszaparancsolta.

És itt el nem mellőzheti e kir. kormányszék, hogy sajnálkozását ki ne nyilatkoztassa, midőn tapasztalja, hogy nméltóságod a lázitásért épen tetten kapott egyének törvényes uton végrehajtatott kivégzése ellen fölszólalni láttatik, és ezt is okául kivánja fölhasználni a jelen zavaroknak; ha ugyanis nméltóságod a Szebenben működő oláh comitée-t többszöri fölszólitás következtében eloszlatni kivánja vala, ha a balázsfalvi rendetlen és törvénytelen gyüléseket szétoszlatja, ha Urbán alezredesnek veszedelmes működéseit betiltotta, és báró Vay Miklós és e kir. főkormányszék számtalan kéréseinek engedett volna, és a magyar földet meg nem mezteleniti a sorkatonaságtól, hanem hivatása és kötelessége szerint, a polgári minden hatóságoknak segedelmet nyujt: ma egy oláh egyén sem lenne kivégezve, ma nem pusztittatnék az ország, és a székelyek védelemre lett kimozdulása is, mellynek egyedüli oka a nméltóságod és főhadivezérség magaviselete volt, elmaradott volna. Valóban minden e hazára háromlott veszedelemre nézvei felelősség sulya méltán nméltóságod és a főhadivezérség vállaira nehezedik. Mindemellett nméltóságod vádlólag kiván fölállani az oláh nemzeten történt sérelemre nézve, mellőzve azt, hogy az ezelőtti kiváltságos osztály minő áldozatokat hozott az oláh nép javára, s a magyar az oláh nép irányában soha megtámadólag föl nem lépett, s ha igazat kell szólani, a végrehajtó hatalom is iránta elejétől fogva mindig sok engedményekkel volt; nem bocsáttattak-e egyelőre a lecsendesedés reménye és föltétele alatt szabadon az elfogott bujtogatók? nem szállott-e maga a kir. biztos ő nméltósága személyesen ki Balázsfalvára? Nem atyailag kivánta-e az oláh népet csendesiteni? Nem ismerte-e el maga nagyméltóságod királyi biztos ő nméltósága érdemeit, mellyeket szelid és okos maga mérséklete által tett a hazának?

Egyébiránt nméltóságod illy móddali föllépése s jelesen a fehérvári és dévai események azt is tanusitják, hogy politikai kérdéseket lázadás utján, mellynek már fejévé tette magát, kiván eldönteni, holott igen jól tudhatja azt, hogy ezen kérdések a Királyhágón

inneni részekben el nem dönthetők, e kir. kormányszék hatóságán kivül esnek, nméltóságod köréhez pedig épen nem tartoznak, és minden csep vér, mi azért foly, czél és ok nélküli; s bár mennyire is kiván nméltóságod más szint adni a dolognak, tisztábban áll ezen állitása, hogysem azt többé kétség alá lehessen hozni; ebből kimagyarázható az is, miért kivánja nméltóságod föllépésének okát a fejedelem iránti hivség megcsonkitásában keresni, holott annak sehol az egész országban nyomára találni nem lehet. A mit nméltóságod erre vonatkozólag a katonaság megkisértett elcsábitásában előhoz, ezt nem lehet egyébre magyarázni, mint azon bizodalmatlanságra, mellyel a polgári rend a főhadivezérség kétséges lépései iránt méltán viseltetik, melly önoltalmára hagyatva, sőt fenyegetve a katonai hatalom által is, egy előre sejtett megtámadás ellen erőt és oltalmat kiván szerezni magának, s melly látva azt, hogy az oláhság még kiküldött katonatisztek által is lázittatik, fegyverben gyakoroltatik, s a lázongók élén kenyerén táplált katonaság áll: semmit sem hiszen inkább, mint azt, hogy nméltóságod az alkotmányt és magyar nemzetiséget egyformán és egyszerre kivánja megsemmisiteni, s valóban, ha fontolóra vétetik az, hogy nméltóságod és a főhadivezérség minden katonaságot a magyar földről elvont, s mert a magyar földön az oláh nép lázong, dul és öldököl, az ágyukat és a katonákat a szász földre vitette, a magyar nemzeti őrsereget, mint Fejérvárt, Déván és Belső-Szolnokmegyében történt, lefegyvereztette: ezekből nyilván kitünik, hogy a magyar földön az oláh lázadásnak szabad játékot kivánt engedni, midőn másfelől épen ezen tette nméltóságodnak és a főhadivezérségnek eléggé megczáfolja azon átirata során előhozott gyanusitást is, mintha a magyar földön a fejedelem iránti hűség csonkulást szenvedett volna, mert ezen esetben épen állásából kifolyó kötelessége lesz vala, a katonaságot azon vidéken tartani, hol illyes események kitörésétől félhetett volna.

Illy nyilvános ellenségeskedéseket tanusitó tettek után ugyan miként is várhatja és kivánhatja nméltóságod azt, hogy a haza nagyméltóságod és a főhadikormány iránt bizodalommal viseltessék, midőn ez utósó átiratában is az oláh népnek a magyar nemzet kiirtására tett lépéseit, minden hallatlan törvénytelenséggel elkövetett tetteit igazolni kivánja, s minden hibát a magyar ezelőtti kiváltságos osztályra és megyei tisztviselőkre akar háritani s az oláh nép nevében számlálja elő a rajta állitólag elkövetett igazságtalanságokat, midőn maga is igen jól tudja, hogy az csendes, s ujonnan nyert szabadsága érzetében boldog lesz vala, ha nméltóságod meg nem szenvedi, hogy főrangu katonatisztek, a nméltóságod szemeláttára Szebenben egybegyült comité s ezek által szétbocsátott bujtogatók e népet föllármázzák; s ha nméltóságod a lázongásokat csakugyan a nemességben és a megyei tisztekben keresi, miért rohantatott meg és gyujtatott föl Fejérvár városa és Zalathna, miért öldököltettek le ottan az oláhok

által számtalan ártatlan magyarok, midőn ezen helységekben sem földesurak, sem megyei tisztek az oláh népen zsarolást el nem követhettek, minthogy illyenek azokban nincsenek is? miként várhatja továbbá nméltóságod a bizodalmat, midőn a fehérvári, dévai, belsőszolnokmegyei s más helységekbeni nemzetőrseregek, mellyeket ő felsége által szentesitett törvényeknél fogva alakitottak, a nméltóságod rendelkezése alatti, e haza kenyerén táplált katonákkal fegyvereztettek le, s elvéteték tőlök még a mód is, önszemélyök, háznépök s vagyonuk oltalmazhatására, és nméltóságod legjobban tudja, milly szomoru és aggasztó állapotban vannak Szeben városában is a magyarok; a szászföldön e kir. főkormányszék tudtával, szásztól senkitől egy fegyver sem vétetett el, de az oláhságtól sem, ellenben a magyar nemzet az oláh lázongásnak nméltóságod és a főhaditanács általi nyilvános pártfogása, sőt épen vezérlete és támadása miatt félti életét, vagyonát, alkotmányát, nemzetiségét, mert fájdalom! igaz az, hogy alig maradott egy magyar azok közül életben, kik szaladással menekülni és városokba vonulni elégtelenek voltak. Tudta nméltóságod azt is, hogy a Királyhágón inneni részek praefecturákra osztattak fel az oláhok által, s idegen földdé átváltoztatni intéztettek, s mindezek nméltóságod átirata szerint nem hibás, nem bünös tettek! s ezekért a büntetés a magyarokat illeti?

De kir. birtos b. Vay Miklós ő nagyméltósága állitólagos visszahivását s az Erdélyrészek ezáltali képzelt kormánynélküliségét sem hozhatja föl nmlgod kérdéselt föllépése okául, mert miután tisztelt ő nméltósága a ministerelnöki tárczát, mellyre ő felsége által fölszólittatott, el nem vállalta, királyi biztosi működési körében viszamaradott, s e kört, minthogy visszahiva nincs is, s már ministeri ellenjegyzés nélkül vissza nem hivható, ezután is törvényszerüleg töltheti és tölti is be.

Végre: annál helytelenebb nméltóságodnak érintett föllépése, minthogy nméltóságod és az egész főhadivezérség az ő felsége által szentesitett törvény értelmében a magyar hadügyministerium alá van rendelve, ezen ministerium pedig ma is, épen ellenkezőleg nagyméltóságod állitásával, törvényes alakjában áll; mit ama körülmény is eléggé bizonyit, hogy maga ő felsége, folyó évi october 17-kéről kiadott két rendbeli kir. válaszainál fogva, épen a hadügyminister Mészáros Lázár fölterjesztése következtében, ennek ellenjegyzése mellett nyugalmaz katonatisztet s léptet felsőbb rangra többeket, a mint a Közlöny 141-dik számában olvasható; minő joggal teszi tehát nméltóságod magát fölül a törvényeken és ragad magához olly hatalmat, mellyet sem törvény által meg nem adatott, sem a felség annak ellenére meg nem adhat? átlátni nem lehet.

Midőn tehát nméltóságodnak semmi helyes és törvényes ok alapján utja nem lehet magát az Erdélyrészek kormányára föltolni: e királyi kormányszék határozottan kinyilatkoztatja, hogy nméltósá-

god meg nem fontolt, elsietett és e hazára csak vészt hozó fölszólitását közzé nem teszi, sőt inkább nméltóságodat fölszólitja, hogy annak hivatalosan és ünnepélyesen leendő azonnali visszavonásával, a már vezérlete alá vett oláh lázongást az illetők feletti tekintélyével csillapitsa le s e haza csendessége visszaidézése tekintetéből a királyi biztossal és a királyi kormányszékkel közremunkáljon, s ha nméltóságod a politicai kérdéseket, mellyek különben is nem itt döntetnek el, a polgárháboru iszonyaitól különválasztani, s az elsőt maga utján elhatározni engedni, másodikat pedig megszüntetni akarja: akkor a közcsend azonnal helyre lesz állva; e királyi kormányszék is egész készségét ajánlván, minden hatalmában levő módokat fölhasználni azon vészteljes polgárháboru elenyésztetésére, mellyet maga elő nem hozott, mellyet nem táplált, s mellytől irtózattal borzad vissza. Egyébiránt ezennel ujabban is minden felelősséget nagyméltóságodra és a főhadivezérségre ruházván át, a király, a haza, a törvények és emberiség szent nevében ismételve fölkéri nméltóságodat, hogy szüntesse meg ezen borzasztó állását hazánknak, mit, ha akar, igen könnyen és hamar meg is tehet; mert mindaz, a mi eddigelé a végveszélylyel fenyegetett magyarság és ennek óltalmára kimozdult székelység részéről történt, csak önvédelem-szülte kénytelenség levén, természetes, hogy a megtámadással a védelem szüksége is meg fog szünni.“

VIII.

Pár nap elegendő volt a dolgok állapotát Erdélyben megváltoztatni.

Az Enyednek segitségül küldött sereg Krakkánál győzött ugyan, de e diadalnak gyászos eredménye lett az ottani magyar foglyok leméſzároltatása.

M.-Vásárhelyt tábornok Wardener bevette, miután a radnói tábort (e citadellát feladván) Karácsoni elárulá.

Deést ezredes Urbán vette be. Katona Miklós sergei semmivé tétettek.

Enyed és utóbb Torda Janku kezébe esett.

Kolosvár mindenfelől fenyegetve levén, egy csapat küldetett Szamosujvár felé, melly november 13-kán ezredes Urbán által szétveretett.

Nov. 15-én estve Urbán már Kolosvár alatt állt.

E város Vayt árulónak tartván, maltraitirozta, s a szökni akarót elfogá.

Jelentéktelen csata volt e város alatt, melly után a kolosvári fegyveres erő (pár század sorkatonát kivéve) az ottani fiatalsággal kivonult B.-Hunyadra.

E csatavesztések után egyedül B.-Hunyad s Háromszék egy része volt magyar kezekben.

Kolozsvár eleste után, utját Urbán a b.-hunyadi sereg kikerülésével megszakasztás nélkül folytatá Nagy-Bánya felé, onnan azonban nem sokára visszatért.

A magyar kormány tehát ez oldalról is fenyegetve volt inkább, mint a többi megtámadott részekről.

Az erdélyi magyarság egy része leölve, az ottani sereg disorganizálva, felszereletlenül, pár ágyuval ellátva.

Képzelni sem lehete, hogy épen itt forduljon meg leghamarabb a koczka.

Tizennegyedik fejezet.

Perczelnek letenyei, Görgeinek pozsonyi tudósitásai. Karassai s földvári diadalok, a dec. 4-iki parlament, a dec. 7-iki parlament, Ferencz Jósef trónra lépte.

I.

Néhány napot ez események után a készületek foglaltak el. Ugy látszik, mindenki tudta, hogy valaminek kell bekövetkezni, mi? azt senki sem sejté.

S ha szinleges zsibadtság látható volt is a honvédelmi bizottmány működési körén kivül, de ez működését annál erélyesebben folytatá.

A közönség ez idő alatt két diadalról értesitteték. Egyiket Perczel, másikat Görgei nyerte, kiknek mindenike tábornok vala.

Perczel letenyei főhadiszállásáról nov. 30-áról ezeket irta:

„A fridaui győzelem után a Mura megé elhelyezett hadainknak két héten túli pihenés után, hogy az ellenség mozgalmai megzavartassanak, s az ellenünkben álló 8 generálnak, kik 10 ezernyi császári osztrák sereget vezérlenek, legyen alkalmuk vagy tiz napot haditanácskozmányban tölteni: hadseregünk balszárnyának Gáspár őrnagy parancsaalatti 3-ik hadosztálya, a középből néhány csapatok által megerősitve, Légrád ellenébe a Dráva mellé szállittatott, nov. 28-kán estvére és 29-kén 10 álgyu az ellenség sánczaival szemközt, már előttevaló nap kiszemelt positiókba helyezve, mintegy 11 óra táján a tábornok parancsára megkezdé a tüzelést.

Az álgyuzás a köd szünetlen akadályozása közt ugyan, mégis igen hevesen mindkét részről délután 3 óráig tartott; midőn is az ellenség 8 álgyuinak nagyobb része tüzelésre alkalmatlanná tétetvén, a sűrün leereszkedő köd miatt fel kelle a működéssel hagyni, mi ha nem történik, aligha nem nagyobbszerü eredményekről tétethetett volna Légrádról jelentés; igy azonban csak a fentebb kitüzött czélok elérésére kelle szoritkoznia a tábornoknak, azon észrevétel mellett, hogy ez, miként az a 29-ikén kiadott hadiparancsból, mellyet alább közlünk, látható, mondhatni, majdnem semmi veszteséggel vásároltatott meg, mig az ellenség nagy kárt szenvede. Isten áldása

most is fedezé seregünket, mert az ellenség közel 300 lövése csak egy álgyunkban, tüzérünkben és fogatunkban sem tuda kárt tenni, és csak a parthoz közeledő, átszállásra készülő 30 Zrinyi és 3 somogyi vitéz közül 2 somogyi kapott sebet, az egyik dicsőséges halálost, mig az ellenségnek 3 álgyuja s töltésszekere rongáltaték meg, és számos halottai vannak. Az ellenség veterán császári tüzérei tisztelettel fognak megemlékezni a magyar ujoncz tüzérek productiójára, noha ezek nagyrészt fedetlen és csak 4 álgyuinkkal, félig fedett állásból, mig amazok 3 bámulatos mélységü és erős, végtelen hosszu és roppant számu fegyverest befogadó sánczokból és árkányokból működének."

Görgei tábornok pedig Pozsonyból, december 3-dikáról küldte jelentését:

„Hivatalosan tudósittatik a közönség a feldunai magyar hadsereg egy részének ujabb győzelméről, mellyet Haselau falunál dec. 2-án Szegedy alezredes dandár-parancsnok vezénylete alatt vivott ki. A csata részleteit alezredes urnak Görgei tábornokhoz beadott jelentéséből kivonatban közöljük.

A dec. 2-kán 4 órakor vett parancs következtében 10 órakor három század porosz nevet viselt gyalogsággal, fél század huszárral és 2 álgyuval Haselau megrohanására a Lajtha bal partján indult meg Gátról az alezredes; miután a jobb parton Horváth huszár-századost egy század gyalogsággal, fél század huszárral és 2 álgyuval Lajtha faluba küldötte, hogy szükség esetében rohanását a tulsó oldalról is segitve, az ellenségnek a Lajthán való áttörését meggátolja.

11 óra után Haselau elébe érvén, valami 400 lépésnyire a falu előtt fekvő temetőtől a tűz az ellenséges előőrök és csatáraink között megkezdetett, melly ezeknek a temetőhöz érkeztükkor igen megerősödött. Csatáraink azonban sebesen nyomulván előre, az ellenséget a temetőből kinyomták, ki a faluban a házakban véve magát, onnan tüzelt, de a házak a gyalogság által megrohantatván, onnan részint kikergettetett, részint elfogatott.

Igy a faluból is kinyomatván az ellen, miután a rohanás a jobb oldalról nem segittetett, s Prellenkirchen felől állását veszélyezéstől féltvén, az alezredes takarodót veretett, s a visszavonulás teljes rendben megkezdetett.

A mindkét részről veszteségről a hivatalos jelentés később érkezik, annyit azonban mondhatunk, hogy az ellenség vesztesége nagyobb a mienknél.

Nyolcz szökevény közül, kiket Pozsonyba küldött, három meg levén sebesülve, Gáton a kórházba vitetett.

Kitüntették magukat Barcs százados, Ruzsitska főhadnagy, Kritko alhadnagy és Stvaab őrmester, mind a porosz ezredből.

Seregünk két órakor délután minden háborgatás nélkül ért Gátra."

Másfelől Maderspach őrnagy is szétverte a karassai tábort nov. 30-án. Azelőtti nap a verbászi mozgó sereg vivott ki egy kis diadalt Földvár alatt.

II.

A december 4-diki parlamentben következő proclamatiók olvastattak:

Mi első Ferdinand sat.

„Kimondottuk 1848-ki sept. 22-én kelt manifestumunkban azon szándékainkat, mellyek bennünket a mi magyar koronánkhoz tartozó országaink tekintetében vezérlenek, és az okokra reámutattunk, mellyek az ország szomoru állapotját, szorongattatásait és szenvedéseit okozták.

A magyar országgyülés folyamatjának egész ideje alatt annak czáfolhatatlan bizonyságaul szolgált, hogy az ország javát nem képes előmozditani, minthogy magát összejövetele óta mindig egy pártos felekezet által vezéreltette, és mint vak eszköz csupán arra használtatta, hogy a törvények értelmét elcsavarja, az ország javára a koronának fentartott jogokat megröviditse, és a népeink mindnyájának javára olly annyira szükséges egyetértést Magyarország és a mi egyéb örökös tartományaink között megtágitsa. Mindig azon igyekezett, hogy azon kötelességeket, mellyek bennünket egyrészről mint austriai császárt, másrészről mint magyar királyt illetnek, mellyek nekünk egyenlő mértékben szentek, mesterséges összeütközésbe hozza.

Azalatt, mig az ország kincsének elpazarlását türte, és semmit sem tett, hogy ezen rosznak gátot vessen, egyszersmind a pénzbeli állapotra nézve ollyan törvényjavaslatot fogadott el, mellynek végrehajtása az általa szándékba vett mértéktelen papirospénz kibocsátás miatt szükségesképen előbbi esztendők szomoru pénzzavarjait és következéseit maga után huzta volna. Egy ujonczállitási törvényjavaslatot terjesztett fel nekünk, melly egymástól elválasztani akarta azon hadsereget, mellynek katonái mindig mint vitézharcztársak testvéri öszhangzásban vivtak, a kiknek egész hadseregünk szerkezetének egységében alapuló egyetértésén minden, következésképen a mi magyar koronánkhoz tartozó országainknak is, belső és külső ellenségek ellen való biztossága legfőképen nyugoszik. Végre Horvátország békitését az országgyülés egészen figyelem nélkül hagyta, és egynémelly ki nem elégitő lépést ezen tekintetben már csak akkor tett, mikoron a horvátországi bán azon seregekkel, mellyeket vezérel, hosszabb időköz után Magyarország határát általlépte.

Sokáig nem akartunk azon reménységről, hogy végre a törvényesség és jogtisztelet ösvényt törend magának, lemondani és mind-

amellett, hogy az országgyülés bátorkodott, végzéseit a papirospénz és ujonczállitás iránt a mi királyi szentesitésünk nélkül, következésképen törvénytelenül végrehajtásba vétetni, és egyéb törvénytelen intézkedései mellett az országgyülésnek, azon reménység éltetett bennünket, hogy a törvényesség szelleme győzend. Midőn azonban a mi seregeink zászlójik és ezredeik önkényes elhagyására és igy hitszegésre és szökésre csábittattak, és ezen végzés valóban végrehajtatott és azok által meg nem gátoltatott, kiknek kötelesség szerint a törvények és rend őrzőinek lenni kellett volna, midőn azon veszedelmet láttuk, mellynek a kedélyek ingerültsége mellett és minden fegyelemnek megszünése által az országra származni kellett, és a horvátországi bánnal való összeütközés mindig fenyegetőbbé lett, s az ugyanazon koronához tartozó polgárok, és ugyanazon uralkodó seregei közötti harcznak veszedelme mindig világosabban előtünt: ekkor tábornagyi helytartónkat gf. Lamberg Ferenczet, a ki nekünk és a hazának mindig hiven szolgált, bizodalmunkat teljes mértékben megérdemlette, és választásunknak ugy nemes tulajdonságai, mint azon különös környülállás által lett ajánlatos, mert született magyar és magyar földbirtokos volt, minden szükséges felhatalmazásokkal felruházva, mint közbenjárót oda küldöttük, hol a harcz kiütéssel fenyegetett.

A magyar ministerium ez alatt feloszlott, a korona felelős tanácsosai állásukkal felhagytak, az ország nádorispányja leköszönt. Mindemellett, ámbátor az események gyors behatást parancsoltak, meg kivántuk az alkotmányos formákat és törvényeket tartani, és gróf Batthyány Lajost, ki ideiglenesen még akkor a ministeri ügyeket folytatta, utasitottuk, hogy az általunk aláirott, gf. Lamberg kiküldését illető manifestumot ellenjegyzésével felruházza.

Azonban az országgyülésnek képviselő testülete, a nélkül, hogy a dolgok állásáról magának tudomást szerzett, a nélkül, hogy a történetesen akkor Pestről távollevő ministernek gr. Batthyánynak visszajövetelét bevárta volna, a nélkül, hogy az események sürgetőségét tekintené, és meg nem emlékezve azon környülállásra, hogy a horvátországi bán ellen folyó esztendei junius 10-kén kiadott manifestumnak, mellyen a ministeri ellenjegyzés hasonlóképen hiányzott, mindig törvényes hatályosságot tulajdonitott, az emlitett Kossuth Lajos által vezérlett felekezet ösztönzéséből egy végzést hozott, melly gróf Lamberget a közneheztelésnek általadván, azon férfiunak és a mi királyi biztosunknak meggyilkolását vonta maga után, kit mi a vérontás megelőzésére, a polgári háboru meggátolására küldöttünk.

Egy kötelesség-felejtett gyülekezet bünös gyengeségét és vakságát, a szándékosan feluszitott népsöpredék dühösségének utálatra méltó kitörése nyomon követte; a képviselők testületének törvénytelen és képmutató végzésére azoknak cselekvése tette fel a koro-

nát, kik gyávák és kegyetlenek egyszersmind, a békesség követjét megölték.

A jó rendnek minden kötelékei közel vannak Magyarországban a tökéletes elszakadáshoz. Egy kis felekezet vakmerősködik, magát a hazával és nemzettel, törvénytelen erőszakoskodásait az ország törvényes jogaival, közromlást okozó törekedésének leküzdését az alkotmányos szabadság elnyomásával azonositani. Nincs eszköz, mellyet ezen pártos felekezet elég rosznak tartana, hogy önhaszonkereső és áruló czéljait elérhesse. A képmutatás, hazugság és ámitás minden formáit kimeritette, hogy azon belevágásokat a mi jogainkba, mellyeket magának engedett, az elmellőzhetetlen szükségnek fátyolával befedje; azon árulást, mellyet a haza legszentebb érdekei ellen folyvást elkövet, a ragaszkodás és hivség csalfa szinével körülvegye, és a zsarnokságot, mellyet gyakorol, azon veszedelemnek hazug álokával, mellyben állitólag a haza létezik, valóságban pedig épen ezen pártos felekezet által hozatott, eltakarja.

Mint következése ezen gyalázatos ármányoskodásoknak, egy olly harcz fenyeget kitöréssel, mellynek, bárhogy forduljon, nagy szerencsétlenséget kell hozni az országra. Már keresi a pártgyülölség áldozatjait, hogy rajtok a haza megfertőztetett nevében boszuját tölthesse, minden nem a személyes szabadságnak, politicai jogok védelmének szine alatt, előnyomattatik. Az önkényes uralkodásnak egész rendszere készül emelkedni és a személy és birtok minden biztosságát megsemmisiteni.

A dolgoknak ezen állapotjában, melly szivünket a legmélyebb fájdalommal betölti, azon meggyőződésnek kellett bennünk támadni, hogy Magyarországban a valódi szabadság, a törvényesség és rend ellen egy olly háboru létezik, mellynek véget vetni a béke rendszerinti eszközeivel lehetetlen. Mi ennek következésében, minekutána az általunk kiküldött közbenjáró megöletett, f. e. october 3-án kelt leiratunk által a magyar országgyülés kártékony munkásságának véget vetni és azt feloszlatni elhatároztuk; továbbá minden Magyarországban, Erdélyben, Horvát- és Tótországban és a katonai végvidékekben álló seregeinknek egy főparancsnokot neveztünk ki azon czéllal, hogy a megkivántató fegyveres hatalom segitségével az egy pártos felekezet által előidézett törvénytelen állapotnak vége vettessék, a polgári háboru megszüntettessék, és a belső békességnek visszaállitása által az alkotmányos szabadság állandó felépitése, a rendnek és mindenfelőli biztosságnak erős alapján, lehetővé tétessék. Ezeknél azon meggyőződés által vezéreltettünk, hogy általellenében azon szerencsétlenségnek, mellyel ezen pártos felekezet a közös hazát fenyegeti, mindeneknek előtte szükséges a rendet és azon békességes állapotot visszaállitani, melly nélkül egy mindenfelől kielégitő és tartóságot igérő kiegyenlitése a különféle kérések, kivánságok és követeléseknek, alkotmányos uton lehetetlen.

Az emlitett oct. 3-ki leirat kibocsátása óta méltó megütközéssel értettük, hogy a Magyarország gyülése eléggé kötelességét felejtett volt, az egyszer választott ösvényt követni és közkárt okozó munkásságát folytatni. Igazgatva és elnyomva az emlitett pártos felekezet által, további törvénytelen végzéseket hozott és további belevágásokat a mi jogainkba engedett meg magának, és a végrehajtó hatalom hatáskörét bitorolja, egy választmányt nevezett ki, melly csak egy törvényes kormányt illethet, vakmerően magának tulajdonitja, és önkényes munkásságát egészben a legnyilvánosabb zsarnokságig kiterjeszti. Itten meg nem állapodván, bátorkodott intézkedni, hogy királyi szavunk népeinkhez el ne juthasson, és megkisértette örökös tartományaink nemmagyar részeinek lakosait, öröklött uralkodójok elleni ellenállásra felingerelni. Végre, hogy kártékony munkásságának mértékét betöltse, félrevezetve és megrémitve az emlitett pártos felekezet által, annyira ment, hogy a mi magyar seregeinket ellenséges berontásra a mi örökös austriai tartományainkba felszabaditotta és felhivta.

Ezeket tekintetbe vévén, hogy a magyar koronához tartozó minden nyelvü és származásu népeink arról értesittessenek, a mit mi királyi jogaink és kötelességeink érzetében szándékolunk : tudomásokra adjuk és kinyilatkoztatjuk tehát nekiek ezennel, hogy szándékunk oda megyen, népeinknek, a kékesség, rend és ebből származó közjóllét áldásai között azon szabadság teljes élvezetét állandóan biztositani, melly egy felekezet hazaáruló ármányoskodásai következésében mostan köznyomorusággá lőn általváltoztatva.

Nálunk minden nemzetiség mindig oltalomra és mibennünk békés kifejlődésének gondos ápolójára talált. Ezen irányzatot fogjuk mindig követni és soha nem türni, hogy egy nemzetiség a másikat elnyomja. Mindnyájoknak egyenlő feljogositása a mi czélunk, mellyet a rendelkezésünkre álló eszközökkel a mi magyar koronánkhoz tartozó országainkban is az alkotmányos törvények alapján elérni akarunk. A mi különösen a magyar nemzetiséget illeti, tanuja uralkodásunk egész időszaka azon gondnak, mellyet gyarapulására forditottunk. Soha sem fogja őt a mi részünkről veszedelem fenyegetni s a felelősség azon veszélyekért, mellyek azt egy mindennel, a mi körülötte van, a megkezdett harcznak következésében érhetik, csupán szinlett barátjainak esztelenségét, elbizottságát illetheti. Hangosan nyilatkoztathatjuk ki, hogy a magyar nemzetiség, fenállásának és gyarapulásának biztos kezességét az austriai császárban és népei mindnyájának békés egyesülésében egy összehangzó nagy és hatalmas egésszé mindig feltalálandja.

Azon engedmények, mellyeket a földmivelő népnek törvény utján az e folyó esztendő aprilis 11-kén berekesztett országgyülés alkalmatosságával a jobbágyi állapotok tekintetében adtunk, szentek legyenek. Semmi oldalról sem szándékoltatik ezen engedmények

megszoritása és nem is fog szándékoltatni. Mindenesetre a mi alattvalóink a mi erős akaratunkban és királyi hatalmunkban mindig azon oltalomra fognak találni, mellyet dicső emlékezetü elődeinknél elnyomás és önkényes bánásmód ellen, bár honnét jött legyen is az, mindig találtak.

Ezek folytában a jelen királyi szózat mint utolsó felszólitás intéztetik mindazokhoz, a kik magokat az emlitett pártos felekezetek által elámittatták, hogy kötelességökhez a király és haza iránt halasztás nélkül térjenek vissza, és minden összeköttetésről az ország emlitett ellenségeivel mondjanak le. Ezen reménységben kimondjuk azon királyi szándékunkat, hogy az elcsábitottakat a csábitóktól kegyelmesen megkülönböztetendjük, azalatt, mig erősen el vagyunk határozva, ezen utóbbiak ellen azon szigoruságot alkalmaztatni, mellyet érdemelnek, és a mellyet a közjóra és jövendő biztositására való tekintet mellőzhetlenül kiszabnak.

Végezetül parancsoljuk, hogy a 22-dik és 25-dik septemberről kiadott manifestumaink ujra nyomtatásba adassanak, és a népességeknek a divatozó nyelveken, a jelenvalónak kiséretében, azonnal tudomásra adassanak. Kelt Olmützben, oct. 20-kán, az ur 1848-dik, uralkodásunknak tizennegyedik esztendejében. Ferdinánd, s. k."

„Magyar koronám országainak földmivelő lakosaihoz. Kossuth Lajos és pártütő társai vakmerő kisérletei, mellyek által szerencsétlen hazátokban a hatalmat bitorolják, királytok parancsait megvetik, és az országot véghetetlen szerencsétlenséggel fenyegetik, engem fegyveres erő használatára kényszeritenek.

Egyszersmind mindazonáltal néhány szavakat kivánok hozzátok intézni, kiknek elcsábitása és megcsalatása megkisértetik.

Hirdettetik nektek, hogy seregeim az ország elfoglalására, a folyó év Szent-György havában nyert engedmények visszavételére, a magyar nemzetiség elnyomására jelennek meg köztetek,

Kényszerités és fenyegetések közt lettetek ellenállásra fölszólitva és ezen fölhivások az én nevemben hozzátok intéztetni merészeltetnek!

Megcsalattatok, ne higyjetek a csábitók szavainak!

Az úri szolgálatok és dézma megszünése, mellyet hajdani földesuraitoknak adandó méltányos, a közállomány közbejöttével történendő kárpótlás mellett nyertetek, teljes épségökben fenmaradandnak, kezeskedik ezért nektek a törvény rendelete, kezeskedik királyi szavam szentsége.

A rendet és békét akarom helyreállitani, melly nélkül nem élvezhetitek a nektek adott engedmények gyümölcseit, mert a nemzetőrségi szolgálat túlfeszitett kötelessége, az átalános fölkelés, a mindenhol mutatkozó nyugtalanság, erőitöket felemészti.

Hazátoknak különböző ajku és nemzetiségü lakosai, jogaik kiterjesztését követelték, a harcz veszélye fenyegetőleg mutatkozott,

királytok mindent megkisértett a veszély elháritására, de azok a felségsértők, kik minden módon elcsábitástokra törekszenek, minden kisérletemet meghiusitották, és végre gyáván meggyilkoltatták azon férfiut, kit a polgári háboru veszélyeinek elháritására hazátokba küldtem.

Bizzatok királytokban, ki a magyar nemzetiséget mindig szerette és atyailag ápolta, a nélkül, hogy más nemzetiségeket elnyomott, vagy megsértett volna; csatlakozzatok hadseregemhez, segitsétek azt a rend helyreállitásában, a többiben maradjatok nyugodtan, tiszteljétek mindenki jogait, mindenki tulajdonát, engedelmeskedjetek a törvényes hatóságoknak és azon rendeleteknek, mellyeket a haza javára kiadandok!

Ki illy értelemben cselekszik, hiven teljesiti királya és hazája iránti kötelességeit; ki parancsaimnak ellenszegül, mind a kettőt elárulja és kénytelennek látandom magamat, őt a szerint büntettetni.

Adtam Olmützben, november 7-dik napján 1848.

Ferdinánd, s. k."

A parlamentben Madarász L. inditványa következtében e proclamatiók semmitérőknek nyilvánittattak s határozat lőn, hogy terjesztőik rögtönitéletileg fognak büntettetni.

III.

Dec. 6-án titkos conferenczia volt.

Átküldettek a parlamentbe ujabb proclamatiók, mellyek által tudtokul adatik, hogy Ferdinánd király lelépvén a trónról, azt Ferencz Józsefnek adta át.

Pázmándy inditványozá, hogy e trónváltozás alapján igyekezzenek a dynastiával kibékülni. S találkozának, kik ez inditványt pártolák. De a többség, főként Kossuth, ellene nyilatkozott.

IV.

A másnapi parlamentben felolvastattak ezek:

„Mi első Ferdinánd, isten kedvező kegyelméből austriai császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik, Dalmát, Horvát, Tót, Halics, Lodomér, Ráma, Szerb, Kun és Bolgár országok apostoli, ugy Lombardia, Velencze, Iliria, Jeruzsalem stb. királya: Austria főherczege, Toscana nagyherczege; Lotharingia, Salzburg, Steyer, Korontán és Krajna herczege; Erdély nagyfejedelme; morvai őrgróf; Fel- és Al-Szilézia, Modena, Parma, Piacenza, Guastalla, Osvieczim és Zátor, Teschen, Friaul, Raguza és Zára stb. herczege; Habsburg, Tyrol, Kiburg, Görcz és Gradiska grófja; Trient és Brixen fejedelme; Fel- és Al-Luzsicza s Isztria őrgrófja; Hohenembs,

Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg stb. gfja; Trieszt, Kattaro és a szláv őrgrófság ura stb.

Visszatekintve uralkodásunk tizenhárom évet meghaladott folyamatára, megnyugtató reánk nézve azon tiszta öntudat, hogy az isteni gondviselés kegyelméből nyert minden erőnk s tehetségeink, szivünk minden szándéka, uralkodói minden hatalmunk, népeink vallásosságának, erkölcsi és anyagi javának előmozditására, terhei enyhitésére, a jog- és törvénytisztelet terjesztésére, a polgári szerkezetek kijavitására és közhasznu józan kifejlesztésére volt mindenkoron és egyedül irányozva. Nem vonta meg tőlünk a mindenség ura áldásának kegyelmét, mert meg volt engedve, ernyedetlen törekvéseinknek azon örvendetes eredményeit, mellyek birodalmaink és népeink öregbedett és vidor haladásnak indult jóllétében nyilatkoztak, szemeinkkel látnunk; részesültünk hiv alattvalóink hálás elismerésében, és ezek felett azon jutalmazó biztos remény táplálja szivünket, miképen uralkodói fáradozásaink üdvös sikerei, hiven megőrizve és gondosan ápolva, a jövendő ivadékokra is általszállandanak, a késő maradéknak is gyümölcsözendenek, és az utókor itélőszéke előtt tiszta szándékaink felől teendenek maradandó tanuságot.

Igy levén lelkesitve, mély és sajgó volt azon fájdalom, melly keblünket betöltötte, midőn birodalmaink némelly részeiben, és jelesen Magyarországban is, a törvények uralmát s a közrendet, vakmerő lázitók által veszélyeztetve, számos alattvalóinkat általuk félrevezetve, ezeknek következéseül a birodalmi belbékét, a közbátorságot, a népeink közötti jó egyetértést megzavarva, magunkat pedig királyi törvényes és alkotmányos jogainkban megtámadva látni, kényszeríttettünk. ...

Milly intézkedésekhez láttuk magunkat királyi tisztünk és jogaink érzetében koronánk hatalmának és biztosságának épségben tartására és a fönebb emlitett veszélyes állapotok megelőzésére és orvoslására nyulni köteleztetve, az f. e. september hó 22-én és 25-én, oct. hó 3-án és 20-án, november hó 6-kán és 7-kén kelt királyi leirataink és nyilatkozványaink által magyar alattvalóinknak már köztudomásukra adatott. Azon tiszta öntudat, hogy ezen intézkedéseink alkalmával is egyedül népeink valódi és állandó jóvolta lebegett szemeink előtt és vezérlette szándékunkat, enyhité ugyan a helyt foglalt sajnos eseményekből származott megilletődésünket, azonban legőszintébb szándékaink illyen meghiusultából meritett szomoru tapasztalásaink egyszersmind azon meggyőződést ébresztették fel keblünkben, hogy népeink boldogságán szivünk ohajtása szerint munkálni immár nem áll tehetségünkben, és ennek folytában érett és komoly megfontolás után azon változhatlan és szilárd elhatározásunkat szülték, mellyet ezennel minden alattvalóinknak tudtul adni és ünnepélyesen kinyilatkoztatni akarunk, miszerint császári és

királyi koronáinkat s hatalmunkat letegyük, és uralkodói székünkről leszálljunk.

Miután pedig továbbá, szeretett testvéröcsénk, fenséges császári austriai fő- és magyar-királyi herczeg Ferencz-Károly, ki folytonosan hiv gyámolitónk volt fáradozásainkban, hasonló meggyőződés által vezéreltetve, maga részéről azon jogáról, melly őt, egyenes maradékunk nem létezvén, ugy mint természetes és törvényes örökösünket, a pragmatica-sanctio által szabályozott, és az ország alkotmánya és törvényei által elfogadott, elismert és megállapitott örökösödésnek rendjéhez képest, illetné, saját ösztönéből egyszersmind örökre lemondott, és ekkép a korona és a vele összekötött minden jog, hatalom és méltóság, szeretett testvéröcsénk elsőszülött férfimagzatjára, a mi szeretett unokaöcsénk, fenséges császári austriai fő- és magyar-királyi hg Ferencz-Józsefre, minden birodalmainkban, alkotmányosan, és törvényesen, tettlegesen és valóságosan által szállott, ezt minden népeink- és alattvalóinknak ezennel azon hozzátétellel adjuk tudomására és nyilatkoztatjuk ki, miszerint az ezekről fogalmazott ünnepélyes oklevelet, általunk, emlitett szeretett testvéröcsénk és házunk több fenséges tagjai által aláirva, és császári kir. pecsétünkkel megerősitve, udvari és állodalmi titkos levéltárunkba letétetni parancsoltuk.

Egyszersmind minden alattvalóinkat közönségesen, különösen pedig minden rendü hivatalnokainkat, tisztviselőinket, szolgáinkat, a nekünk lekötött eskü és azon hódolat és engedelmesség kötelessége alól, mellyel mi irántunk, mint törvényes és öröklött királyuk és urok iránt köteleztetve valának, ezennel örökre feloldozzuk, és ugy minden jogainkat s hatalmunkat, koronánk természetes, törvényes és alkotmányszerinti örökösére, emlitett őszintén kedvelt unokaöcsénk, fenséges császári austriai fő- és magyar királyi hg Ferencz-Józsefre általbocsátjuk és ruházzuk, valamint parancsoljuk és meghagyjuk kegyelmesen minden alattvalóinknak közönségesen és különösen minden rendü tisztviselők-, hivatalnokok- és szolgáinknak, hogy azon hódolat-, engedelmesség- és hivséggel, mellyel nekünk mint törvényes és öröklött királyuk és uroknak tartoztak, magokat jövendőben koronánk természetes és törvényes örököse-, Ő császári királyi apostoli felsége I-ső Ferencz-József iránt köteleztetve lenni tekintsék és elismerjék.

Melly királyi elhatározásunk és kir. parancsolatunk közzététele után azon hiv alattvalóinknak, kik szándékainkat méltányolva, velünk különböző hatásköreikben készséggel és őszintén közremunkáltak, háláérzetük azon tettekben nyilatkozott tanuságaiért, mellyek szivünket annyiszor megörvendeztették, ezennel érdemlett elismerésünket nyilvánitjuk, a mindenható istenhez pedig nem szününk megéltünk folytáig egyszersmind azon alázatos és buzgó könyörgéssel járulni, miszerint ugy szeretett unokaöcsénk, valamint népeink

szivét, szándékait és akaratját mindig jóra vezérelve, uralkodásának korát az igaz vallásosság és a jó erkölcsök erősödése által isten előtt kedvessé, a közjó mindennemü gyarapulása által pedig benn és künn hatalmassá, virágzóvá és boldoggá, és eképen a jövő ivadékoknak s a késő maradéknak örökre emlékezetessé lenni engedje, és áldásának kimerithetlen kegyelemforrását szétárassza népeink és házunk felett, kiknek valódi javát hordoztuk mindenkoron szivünkön és fogjuk ezentúl is a legmelegebb részvéttel éltünk végperczeig kisérni.

Kelt királyi fővárosunkban, Olmützben, december hó 2-kán az urnak 1848. uralkodásunknak tizennegyedik esztendejében. Ferdinánd. Ferencz-Károly s. k.“ (L. S.)

Mi első Ferencz-József, isten kedvező kegyelméből austriai császár, Magyar, Cseh, Dalmát, Horvát, Tót, Halics, Lodomér, Ráma, Szerb, Kun és Bolgár országok apostoli, ugy Lombardia, Velencze, Iliria, Jeruzsalem stb. királya; Austria főherczege, Toscana nagyherczege; Lotharingia, Salzburg, Steyer, Korontán és Krajna herczege; Erdély nagyfejedelme; morvai őrgróf; Fel- és Al-Slézia, Modena, Parma, Piacenza, Guastalla, Osvieczim és Zátor, Teschen, Friaul, Raguza és Zára stb. herczege; Habsburg, Tyrol, Kyburg, Görcz és Gradiska grófja; Trient és Brixen fejedelme; Fel- és Al-Luzsicza s Istria őrgrófja; Hohenembs, Feldkirch, Bregencz, Sonnenberg stb. grófja; Triest, Kattaro és a szláv őrgrófság ura stb.

Miután fenséges nagybátyánk, ő felsége I. Ferdinánd császár, Magyar- és Csehországok e néven ötödik királyának mai napon kelt legmagasb manifestumában kimondott inditó okoknál fogva tetszett az austriai összes birodalom uralkodói székéről, következőleg a vele válhatlanul összekapcsolt Magyarország koronájáról is leköszönni, és miután a mi, a pragmatica sanctióhoz képest szabályozott és az ország törvényeiben meghatározott örökösödés rendén uralkodásra hivatott fenséges édes atyánk, Ferencz-Károly, ő császári kir. fensége, koronához jogáról egyszersmind ünnepélyesen lemondott, természetes és törvényes örökösödési jogunk erejével, egyéb birodalmaink kormánya mellett, ezennel a Magyar- és Erdélyországok feletti uralkodást is általvettük.

Most, midőn, ha szivünk vonzalmát követhetnők, első és legkedvesebb királyi tisztünknek azt tartanók, összes törekvésünket magyar népeink boldogsága és jólléte békés öregbitésére forditani, ezen szándokunk valósitása, melly jövendő uralkodásunk hatását jellemezze, fájdalom, a jelen pillanatban lehetetlenné vált.

Egy vétkes pártfelekezet fondorkodása, melly felséges elődünk minden atyai intéseit és komoly parancsait kigúnyolva, miután a legmegvetendőbb eszközökkel nyilt lázzadást támasztott és pártütőkkel szövetkezve, hiv hadseregeinket megtámadni merészlette,

hazaárulói ellenszegülésében a király és haza szentesitett nevével visszaélve, folyvást megmarad, azon fájdalmas meggyőződéshez vezérel bennünket, hogy Magyarország és Erdély jó érzésü lakosainak nagy többsége királya iránti öröklött hivségét és ragaszkodását nem képes tanusitani, mielőtt a pártütők zsarnoki nyomása alól a fegyver erejével ki nem szabadittatik.

Mélyen elkeserülve a mellőzhetlen szükség ezen parancsa miatt, melly a királyi kötelességek legnehezebbikét tüzi előnkbe, nyugodt lelkiismerettel fogunk mégis annak teljesitéséhez, mert csak ezen uton mutatkozik nekünk a legközelebbi idők sajnálatra méltó eseményei után annak reménye, hogy Magyarországnak istentől reánk bizott népei számára a béke malasztjait, minden nemzetiségek elismerését és biztositását és azok jóllétének felvirágzását állandósithassuk.

Ezen czélból mindenek előtt elhatározva érezzük magunkat, a felséges elődünk által november 6-kán és 7-kén kiadott határozatokat és rendeleteket egész terjedelmökben fentartani, és minden hatóságokat azok mulhatatlan teljesitéseért a legszigorubb felelősséggel tartozóknak nyilvánitani.

Meghagyjuk ennélfogva a lázadás megzabolázására felséges elődünk által a császári királyi hadseregek főparancsnokának kinevezett és teljes hatalommal felruházott herczeg Windischgrätz tábornagyot ezen állásában, megerősitjük a neki november 6-kán kelt legmagasb manifestumban kiadott felhatalmazásokat és meghagyjuk neki ujonnan, minden a közcsend és rend visszaállitására megkivántató eszközök alkalmazását.

Parancsoljuk Magyar- és Erdélyországban álló félrevezetett hadainknak, hogy emlitett tábornagyunk főparancsnokságának magokat alárendeljék, és azon lobogókhoz csatlakozzanak, mellyek egész a legujabb időkig mindig a hivség, a becsület és a vitézség jelvényei valának, és a mellyek mellől ők csupán hazugság és ámitás segélyével tántorittathattak el.

Teljes bizalommal számitunk Magyarország és Erdély békeszerető lakosainak jogérzetére, öröklött hivségére, hogy önhasznukat leső vétkes pártütők csábitásainak szilárdul ellentállani, hatáskörükben a mi csupán az ő javukra irányozott szándokainkat támogatni, és azon általunk buzgón óhajtott pillanat bekövetkezését előmozditani fogják, a midőn az isten ótalma mellett meg leend nekünk engedve, a béke, az egyetértés és a bizalom szózatját hozzájok intézhetni.

Kelt királyi fővárosunkban, Olmützben, december hó 2-án, az úr 1848-dik esztendejében. Ferencz-József, s. k.“ (L. S.)

Az országgyülés következőt határozá:

„Országgyülési határozat. Az országba magánuton beküldözgetett nyomtatványokból tudomására jutott az országgyülésnek, miként I-ső Ferdinánd austriai császár s Magyarországnak e néven 5-dik

királya, Olmützben folyó hó 2-kán, az austriai császári trónusról lemondván, Schwartzenberg austriai minister által ellenjegyzett manifestumában minden népeit az ő irántai kötelességek alól s minden közállományi tisztviselőket az ő irántai hűség esküje alól feloldozottaknak jelentette ki. S egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy testvéröcscse Ferencz-Károly főherczeg, az austriai császári koronáról legidősb fiának Ferencz-József főhgnek javára szintugy lemondott.

Ennek következtében Ferencz József főherczeg, magát Austria császárjának s Magyarország királyának nevezve, ugyancsak december 2-kán, hasonlókép austriai minister Schwartzenberg ellenjegyzése mellett kelt nyilatkozatában, trónusra lépését a birodalom minden népeinek kijelentette; s azon szándokát fejezvén ki, hogy minden tartományokat és népfajokat egy nagy státustestbe akarja összeolvasztani, tudtul adja, hogy e végett mindenekelőtt az ugynevezett „lázadásnak" legyőzésére a rendeleteket már meg is tette.

Magyarország s a hazzá kapcsolt országok és részek az austriai birodalom részei valamint soha sem voltak, ugy most sem azok; hanem független, önálló országot képeznek, melly saját alkotmánynyal bir, s csak a nemzet megegyezésével alkotott saját törvényei szerint kormányoztathatik.

S ezen függetlenségnek és törvényes önállásnak épségben tartása képezi azon sarkalapot, mellyen az austriai háznak a pragmatica sanctióban meghatározott öröködési rend szerint, Magyarországbani uralkodhatása alapszik.

Az austriai császári trónus iránt közbejött merőben családi intézkedések tehát Magyarország s a hozzákapcsolt részek királyi székére ugyan a magyar országgyülés hozzájárulása s előleges beleegyezése nélkül semmi hatást, semmi befolyást nem gyakorolhatnak.

Nehogy azonban most, midőn Magyarország s a hozzákapcsolt részek önállása s független alkotmányos létele annyi oldalról fegyveres erővel hitszegőn megtámadtatik, s a nemzet, közállományi s nemzeti létének megtartása végett védelmi harczra kényszerittetik, az országgyülés hallgatása a rosz akarat által a nemzet jogainak sérelmére magyaráztassék: az ország törvényesen egybegyült képviselői s főrendei, mint az alkotmány őrei s a legtörvényesebb constituált hatalom, kötelességöknek tartják ezen események iránt a nemzet nevében nyilatkozni:

Magyarország királyi széke a nemzet előleges megegyezése nélkül, csak az emberiség közös törvénye következtében, a koronás király halála által ürülhet meg.

A törvényes koronás király halála esetében az, kit az öröködés közvetlenül illet, a nemzettel koronázási oklevelet kötni, az ország törvényeire s alkotmányára megesküdni és magát szent István koronájával a nemzet által megkoronáztatni köteles, a koronázás előtt is

gyakorolhatván ugyan némi fejedelmi jogokat, de csak a törvények értelmében.

Azonban ez csak a koronás király halála esetében történhetik, s ezen egy esetet kivéve, a nemzet akarata, a képviselő országgyülésnek előleges beleegyezése nélkül a magyar királyi szék birtoka körül semmi változtatás jogszerüen nem történhetik, elannyira, hogy midőn első Ferencz császár és király a mostan is élő V. Ferdinándnak megkoronáztatása iránt a nemzetet országgyüléseni egyezkedésre felszólitotta, 1830-ban az országgyülés azon világos kikötéssel egyezett csak meg V. Ferdinánd megkoronázásában, hogy atyja életében a nemzet előleges beleegyezése nélkül semminemű uralkodási jogokba ne avatkozhassék.

Még inkább megkivántatik tehát az uralkodás változásához a nemzet előleges megkérdezése s beleegyezése, midőn a trónus birtokában még nem volt, tehát arról nem is rendelkezhető mellékágazati közvetlen praesumtiv koronaörökös és az életben levő király még netalán születhető gyermekei mellőztével, az uralkodó szék egy távolabb álló családivadékra átruháztatni szándokoltatik.

Miután tehát a nemzet előleges hozzájárulása nélkül a fejedelem életében más senki magának királyi jogokat nem tulajdonithat, az öröködési rendet pedig családi magánegyezkedésekkel még kevésbbé változtathatja meg;

Miután a magyar királyi szék birtokához kötött kötelességekrőli lemondáshoz a nemzet előleges megegyezése mulhatlanul megkivántatik;

Miután a magyar királyság kétoldalu kötésen alapszik, mellynek egyik sarkalatos oldala az, hogy törvényes királynak csak az tekinthető, ki a nemzettel országgyülési egyezkedés utján koronázási egyességlevelet kötött, az ország alkotmányára, jogaira s törvényeire megesküdött, s ezen eskü következtében sz. István koronájával megkoronáztatott;

Miután azon esetben is, ha az uralkodó koronás király magát az uralkodás gondjaira erőtlennek érezi, az ország ideiglenes kormányzatáról intézkedni a nemzet jogaihoz tartozik;

És miután az Olmützben dec. 2-kán közbejött minden családi lemondások s jogátruházások iránt a magyar nemzet előlegesen még csak meg sem is kérdeztetett:

Annálfogva az austriai császári székrőli önkényes lemondás az austriai birodalomba különben sem tartozó Magyarország s hozzákapcsolt részek és országok önállásán, alkotmányán és sarkalatos jogain semmit sem változtathatván: az országgyülés, mint Magyarország s a hozzákapcsolt részek és országok törvényes organuma, ezennel kinyilatkoztatja, hogy az országgyülés hire, tudta s megegyezése nélkül, a magyar királyi szék birtokával senki egyoldalulag nem rendelkezhetik,

És azért az országgyülés, az ország törvényes függetlenségéhez alkotmányához s a magyar nemzet sarkalatos jogaihoz szorosan ragaszkodva, az ország s hozzákapcsolt részek minden egyházi, polgári s katonai hatóságainak, tisztviselőinek, hadseregeinek s minden lakosainak a nemzet nevében meghagyja és parancsolja, hogy az alkotmány iránti hűség kötelessége szerint senkinek, kit erre jogositottnak a törvény, alkotmány és az országgyülés el nem ismert, bármelly hatóságát el nem ismerve, és senki illyennek nem engedelmeskedve, az ország dolgaiba gyakorolni szándéklandott bármelly avatkozást jogtalan bitorlásnak tekintsék, s az ország és alkotmány iránti hűség törvényszerű zászlója alatt hazánkat minden idegenszerű usurpatiótól, avatkozástól s ellenséges megtámadástól megóvni és megvédelmezni hazafiui szent kötelességöknek ismerjék. Senki, a honárulás törvényes büntetésének sulya alatt, máskép nem cselekvendvén.

Melly határozatnak az ország minden hatóságaival s hadseregeivel közlése ezennel elrendeltetvén, ezen határozat mindenki általi megtartásának eszközlésére a honvédelmi bizottmány, mint melly az országnak jelen körülmények közötti ideiglenes kormányzatára az országgyülés által megbizva van, ezennel határozatilag utasittatik."

Tizenötödik fejezet.

A hadsereg esküje. Batthyány L. ujra képviselővé választatik, Sclick beütése, Mészáros ellene küldetik, a feldunai hadsereg szózata, Hurbán megveretik, Damjanics beveszi Alibunárt, kormányi intézkedések.

I.

„Esküszöm az élő istenre, Magyarországnak s Magyarország alkotmányának hűséget; eszküszöm, hogy az ország alkotmányát s annak törvényes és jogszerü függetlenségét életemmel és véremmel megvédeni kész vagyok; nemzeti zászlómat soha el nem hagyom, s a magyarországi gyülésnek s általa megbizott vagy megbizandó kormánynak és ennek utján kinevezett törvényes elüljáróimnak engedelmeskedvén, kötelességemet mindenki ellen, kit az országgyülés a haza ellenségének tekint, és átalában véve mindig pontosan, becsületesen és hiven teljesitendem.“

Ez volt a magyar hadsereg számára kiadott esküforma, mellyet is az, az ország minden részében készséggel magáénak vallott.

Ezenben és ez idő után a parlament sokat pihent. Alig volt egy két ülése s az is kevés fontossággal biró.

Dec. 13-án jelentetett, hogy Batthyány L. Vasmegye által képviselővé választatott. Ugyanez ülésben Berzenczey, ki Galiczián át jött Pestre, számolt tett dolgairól. Fine finali kisült, hogy a kezére bizott pénzt elpazarolta és semmi eredményt sem tud felmutatni.

Ugyanez nap adott ki a honvédelmi bizottmány egy felszólitást, mellyben tudatja, hogy gr. Schlick Galiczián át beütött s Kassát, miután a kaszás nemzetőrök az első ágyuszóra szétfutottak, elfoglalta, fölhivja a népet mögötte és előtte fölkelni.

A másnapi ülésben a parlamenti elnök kijelenté, miszerint a Schlick ellen ujabban küldendő sereget maga a hadügyminister vezetendi.

Mészáros hangos éljenzések közt a szószékre lép. Es kinyilatkoztatja, hogy ő mindenét, mit az isten adott, habár pénteken jutott is hozzá, kész a honért feláldozni. Mert most mindent, mit csak lehet, tenni a hazáért, szent kötelesség. Hanem egyszersmind méltá-

nyosságot is kér, mert sokszor, mint a Lajtánál is, a szerencsétlenség rosz akaratnak és nem a véletlen eseményeknek, honnan származott, tulajdonittatik.

Reméli szónok, hogy Pompéjust fölül fogjuk múlni, ki minden láb-dobbanásra 50 ezer embert vélt kiállithatni, de semmit sem tőn. És reméli azt is, hogy azt, kit Schlicknek hivnak, meg is fogjuk slikolni. Ez különben, szónok őt személyesen ismeri, igen jó katona.

Végre ismételve, mikép mindent akar tenni, mit csak tehet, azt kéri, hogy itéljenek felette, de el ne itéljék.

Besze János kérte a házat, hogy a Schlick által fenyegetett vidékre Mészárossal elmehessen. Okul azt hozá fel, hogy igen érzi, mikép már érczhangjánál fogva is többet tehet csatatéren, mint a tanácskozási teremben. Borsod és Heves vidékén pedig otthonos levén, a népfelkelés rendezésére nagy hatással működhetend.

A Schlick ügyét illetőleg Kossuth körülbelül következőket nyilvánita:

Megvallá, mikép e hir vétele épen nem lepte meg. Mert a veszély rögtön jött, a kormánynak nem is volt ideje kellően intézkedni. És a nemzetőri intézet ollyan, melly a jövő biztositékai között, ha kifejtetik, nevezetes tényező lehet, de illy czélnak jelen alakjában nem felelhet meg.

Hanem a honvéd nevezetben valami rendkivüli van. Ezek nem ugy viselik magokat, mint mások. Kassára nézve különösen méltánylattal kell megemlékezni a 42. zászlóaljról. Ez leghátrább maradt a fölszerelésben. A csatába félig meztelen lábbal, majdnem fegyvertelenül mentek. És mégis ritka vitézséggel küzdöttek. Ők a lengyel csapattal az egész ellenségi tábor ellen fedezték és biztossá tevék seregünk hátravonulását. És ezt akkor tevék, midőn a többiek ezrenként futottak. A honvédi név a historia lapjain dicső helyet foglaland el.

Schlick iránt azonban teljesen nyugottak lehetünk. Mészáros Lázár szives volt elvállalni a vezényletet. És a kormány mindent megtett, hogy a győzelem biztos legyen. Pedig el kell ismerni, hogy a kormánynak majdnem erőntúli dolgokat kell véghezvinni. A kassai sereg már néhány hét alatt tizedik leend, melly felállittatik s lehetőleg szereltetik. És ez nagy erőfeszitést kivánván, rögtön, sietve meg nem történhetik. Nem azért, mintha elegendő kar nem lenne, vagy a lelkesedés hiányzanék. Hanem mivel olly sok prózai részletek felett kell intézkedni, miknek elkészitése, bevégzése idő nélkül vagy időn túl nem létesithető.

De mindamellett Mészáros Lázár mindennel el leend látva, mi csak kivántatik, hogy az ellenség széttiprása bizonyos legyen. Sőt nem csak a győzelmet tarthatjuk biztosnak, hanem előre is ugy tekinthetjük ezen Schlicket, mint fegyverlieferánst, ki csak azért jő, hogy honvédeinket fölfegyverezze. Itt tehát nincs semmi veszély,

De egyet lehet ohajtanunk. Azt t. i. hogy azok, kik a bajos, veszélyes állásba estek, ne féljenek, ne veszitsék el lélekjelenlétöket. Egy csatavesztés arra nem elegendő ok. Hisz Napoleon is vesztett csatákat. Az, hogy kissé belebb nyomulhatott az ellenség, még nem baj. Ez nekünk kedvező szolgálatot tehet. Csak meg ne szökjék, vagy a felső tót megyék felé ne vegye utját. Illy helyzetben legjobb azt mondani, mit Bem vezér mondott. Ő az Erdély felé dolgozandó sereg vezénylete átvételére elutazott. E közben hire jött, hogy Urbán N.-Bányát elfoglalta. A bizottmányi elnök ezen tényt sajnálattal emlité Bemhez irt levelében. És ez azt felelé : hogy inkább sajnálná azt, ha nem lenne N.-Bányán, mint, ha ott lenne. Mert ez utóbbi esetben őt elfoghatná.

Hát Rothtal mit csináltunk volna, ha mindig a Drávánál marad s ott vesztegel? Hiszen ekkor, mindamellett, hogy tömérdek költséggel ellátott sereget kelle tartanunk, mégsem lehetett volna valamit is kivinni. Annak tehát még örülni lehet, hogy mélyebben benyomul. A győzelem biztositva van. A kormány gondoskodott elegendő erőről és pedig nemcsak rendes véderőről, hanem elegendő számról is, melly az ellenségét fölülmulandja. De a kormány számol a tiszta törzsökös magyar vidékek népeire is, számol arra, hogy Borsod és Heves lelkes polgárai a legelső intésre ezrenként fognak fölkelni.

Csak attól lehet tartanunk, hogy megszökik az ellenség. Mert ezen emberek igen sebesen szoktak utazni. Igy történt most legujabban Hurbánnal is. Ez azelőtt isten igéje hirdetője volt, és most ezredes. Ez a mult napokban beütött Trencsénbe, mert a határszéleket mindenütt nem lehet őrizni. Erre millió honvéd kellene. A beütés után tehát sereg alakittatott. És ez természetesen néhány napba került. Ezalatt Budetinnál ütközetre került a dolog. A honvédek és önkénytesek kiállták. De a kaszás nemzetőrök nem állták ki és elfutottak.

A nemzetőrséget sociális intézetnek kell tekinteni. Azt nem jó bizonyos egységre vonni, hanem a vidékekhez és ezeknek hajlamaikhoz, szellemökhöz kell alkalmazni. Schwechatnál megfutottak a kaszások, mert kartácsozták őket, és nekik kaszákkal kellett volna ellentállani. Ez pedig nem lehet. Legyelhonban a kaszások semmivé tették a porosz lovasokat. De erre organisatio kell. Rohanásban, kisebb csapatokban, az ellenséget jobbra balra nyugtalanitva, háborgatva, czélszerüen használtathatnak. Igy, illy pontokon ki fogják állani az ellenséget.

Midőn pedig Trencsénmegyében az ellenség ellenében részünkről a sereg kiállittatott, Hurbán megszökött és Csaczáig, vagy azon túlra is visszavonult.

Schlick előnyomulván tehát, ne ijedjünk meg. Hadd jőjjön,

Minél közelebb jön, minél mélyebben nyomult be, annál biztosabban a miénk leend.

A kormány kötelességének tartja, nem kicsinyleni a vészt, melly nagy, de egyszersmind attól meg sem ijedni. Ha arra kerülne a dolog, hogy tovább a veszély nagyságának ellen nem állhat, ki fogja nyilatkoztatni a háznak, hogy nem képes védeni a hazát. De jelenleg azt látja, hogy csak kitürés kell, és a győzelem bizonyos.

A Besze által tett ajánlatra a bizottmányi elnök beleegyezését nyilvánitja, hogy határozza el a ház Beszének eltávozhatását, ki nem látta szükségesnek arra a bizottmányt felkérni. Tapasztalata szerint Besze még mindenütt nagy hatással volt a népre, mellyel magát érintkezésbe tette. Arra azonban figyelmezteti a házat, hogy túl a szükségen a követek jelenlevő száma ne kevesittessék.

II.

A parlamenten kivül ez idő alatt következő nevezetességek történtek :

A feldunai hadsereg köv. nyilatkozatot adott ki :

„A feldunai királyi hadseregnek épen most esik tudtára, hogy I. Ferdinánd osztrák császár, Magyarországnak e néven V-ik királya, lemondva trónjáról, fölöldá népeit az irántai kötelességek alól. A király leköszönésének hirével s azzal, hogy alattvalóit feloldá az irántai hűség és kötelességek alól, egyszersmind az is tudtul adatott, hogy még a király s ifjabb testvére Ferencz Károly életében az utóbbinak fia, az ifju Ferencz József főherczeg, egy Olmützben dec. 2-kán Schwarzenberg osztrák minister ellenjegyzése alatt kibocsátott nyilatkozványban trónralépését hirdeti. De az önkénytes lemondás a trónról a magyar nemzet sarkalatos jogain legkevesebbet sem változtat. S a nemzet megegyezése nélkül, a koronázott fejedelem életében, senki sem tulajdonithat magának királyi jogokat, s még kevésbbé lehet magán családi egyezkedés utján megváltoztatni az öröködési rendet. A magyar királyság kétoldalu kötményen alapszik, mellynek egyik lényeges oldala abban áll, hogy Magyarország királya csak az lehet, ki az országgal koronázási egyezményt kötött, s az ország törvényeire esküt tőn, és szent István koronájával megkoronáztatott. Miután azonban minden fenebb érintett s családi egyesség utján létesitett lemondások és jogátruházások iránt a magyar nemzet még meg sem kérdeztetett : ezennel nyilvánitja a feldunai magyar hadsereg, hogy az országgyülés tudta és megegyezése nélkül senki sem rendelkezhetik a magyar királyi trón birtokáról. Nyilvánitja a hadsereg, hogy Magyarország függetlenségét és a nemzet alkotmányos jogait, az országgyülés és az általa megbizott kormány rendeleteihez képest védni, őrzeni szent kötelességének tartja. Nyilvánitja továbbá, hogy az országhoz és alkotmányhozi hűségénél fogva senkit sem

ismer el följogositottnak, kinek uralkodását az ország és alkotmány el nem ismeri; minden szándéklott idegen beavatkozást az ország ügyeibe, bitorlásnak tekintend; az ország és alkotmány iránti hűség zászlója alatt, az országot s az országgyülés és az általa rendelt korkormány jogszerü tekintélyét minden idegen bitorlás, erőszak és megtámadás ellen kész utósó csepp vérig védeni. Melly érzelemmel a hadsereg magát, karját, vagyonát és vérét, mint eddig, ugy ezentúl is a nemzet határozása alá vetvén, a haza iránti szent kötelességeihez rendületlenül hiv marad. Pozsony, dec. 10-én 1848. A feldunai kir. magyar hadsereg nevében Görgei Arthur, tábornok. Csányi László kormánybiztos."

Hurban ujra beütött s Budetinnél ujra megveretett.

Damjanics dec. 12-én Alibunárt elfoglalta, szétvervén az ottani rácz tábort.

Intézkedett a kormány arról is, hogy mozgó nemzetőrség organizáltassék. De elvégre is e mozgó nemzetőrök a rendes honvédek sorába soroztattak.

III.

Következő fejezetben a herczeg Windiscgrätz benyomulása utáni hadi történeteket adván elő, a magyar kormánynak következő rendelelét s felszólitását (kiadta december 24-dikén) igtatom ide:

„Nyilt rendelet, mellynél fogva a haza minden lelkészeinek ezennel meghagyatik, hogy ezen rendelet vételétől kezdve a reánk következő január 8-ig bezárólag, minden isteni tisztelet napján, a haza szabadsági harczában elesett lelkes hű honfiak emlékének a katholikusoknál s göröghitüeknél szent miseáldozatot szolgáltatni, a többi felekezetüeknél pedig isteni tiszteletet tartani el ne mulasszák, s ez alkalommal mindannyiszor a néphez intézett itt következő proclamatiót a szószékről a népnek magyarázva fölolvassák, s a népet a haza iránti tántorithatlan hűségre lelkesitvén, abban a szabadságérzetet lelkesitsék, s előtte megfoghatóvá tegyék: mikép a legszebb polgári erény a haza szabadságát védeni, mert a szabadság a népek legfőbb kincse, nyugalma, élete, melly nélkül az élet nem egyéb, mint egy terhes szolgaság, szóval a lelkészek hivatásuk s egyszersmind legszentebb polgári kötelességük szerint oda hassanak, hogy hiveiknek lelkében a szabadság szent vágyát tetőpontra fokozva, azt ezerekben egy törekvéssé olvasszák, miszerint legyenek méltók az ifju szabadságra s kikerülhessék, hogy a sirhalmaikon felnövendő fűszálak utódaik átka szellemében lengjenek.

Ha találkoznék a hon lelkészei között, e rendeletet, azon szellemben, mellyet tartalmaz, foganatositani vonakodó, a haza ellensé-

gének fog tekintetni. Kelt Budapesten, dec. 22-én 1848. A honvédelmi bizottmány elnöke. Kossuth Lajos."

„Magyarország népeihez.

A mindenható isten, a szabadság, a népek istenének nevében! Amen.

Magyarország népei szabaddá lettek a mult márcziusi napokban.

A szabadságot a nemesség adta meg. Ő hozta ezen áldozatot.

A királyt nehezen lehetett arra birni, hogy a nemesség ezen dicső, de igazságos áldozatát neve aláirásával szentesitse.

De az országgyülés elhatározott magaviselete s a szabadságukért fölkelt népek fenyegető állása megrettentették őt, s igy irta végre alá azon törvényeket, mellyekben a népek szabadsága biztositva van.

Aláirta, nem szive sugallatából, hanem azért, mert féltette trónját a nép méltó boszujától.

Aláirta, mert gonosz tanácsnokai azzal kecsegtették, hogy majd, ha fordul a koczka, megszegheti esküjét, s erőszakkal megsemmisitheti azon törvényeket, mellyeket aláirt.

És ez, a mi itt mondaték, nem gyanusitás, a kormány erről hiteles adatokkal bir; minden világosságra jött.

A nádor, kit karjaitokon hordátok, kinek diadalmenetét az országon át a nép rokonszenve s az áldás imái kisérték, hűtlenül megszökött, de itt maradt irományai közt a mondottak világos bizonyságai megtaláltattak.

S hogy igaz, a mit nektek isten szine előtt mondunk, eléggé bizonyitja, hogy szabadságunk eltiprására bérlett zsoldosok által kilencz oldalról támadtattunk meg.

Becsődittettek a szerb rablók a magyar nép legyilkolására.

Felhuszittattak a vad ráczok, kiknek a haza legdúsabb vidéke jutott lakásul, a magyarok kipusztitására.

Felbujtogattattak, de hála istennek! többnyire siker nélkül, honunk tótajku népei.

Hurbán gaz tót papot császári hadvezérré tették, ki aláváló czinkosaival s rablócsordájával gyilkol, pusztit, gyújtogat az országban, s akadnak tisztek a császári hadseregben, kik nem pirulnak az emberi nem e szennyétől parancsokat fogadni.

Császári hadvezérek vezetik az emberiségből kivetkőzött, gyáván dühös oláhcsapatokat, kik gyávák a harczban, de ha fegyvertelen magyarokra találnak, a legkikeresettebb kegyetlenséggel, vad orditások és hahoták közt ölik rakásra.

A vér fagy meg ereinkben, kezeinkben a toll reszket, ha a leplet fel kell azon iszonyokról emelnünk, mellyeket e baromnál aljasabb csorda véghezvitt.

Ámde nektek, testvéreink! tisztán kell látni, s nektek tudni kell, mikép bánik azon uralkodó család veletek, mellynek minden

tagját meggazdagitottátok, s mellynek trónját annyi veszélytől megóvtátok.

Halljátok és borzadjatok! Csak néhány példányt hozunk fel ezer helyett, mellyekkel undorodunk tollunkat megfertőztetni.

Erdélyben a dühös oláhság egy egész védtelen, fegyvertelen családot, a Brádi családot, hitet megingató istentelenséggel konczolta le, tizennégyen vesztek el Brádiak, egy öreg apától kezdve az utósó unokáig, ezek legkisebbikét egy csecsemőt, elevenen vetették a sirba, hol nem legyilkolt, hanem halálig kinzott, szétmarczangolt szülőinek büzhödt testei közt 3 nap és három éjen át hallották haldokló sirását, a nélkül, hogy e hiénák százai közt egy könyörülő lélek a kinok olly legiszonyubbjának véget vetett volna.

Közép-Szolnokban b. Huszár Zsigmondnak, leirhatlan kinzások után, oláh inasa a fejét lenyeste nyakáról s Urbánnak vitte ajándékba, ki e rémitő istentelenségért kormánybiztosnak nevezte ki.

De elég! oh honom népei! elég, a sziv reped meg e szörnyüségeken.

És illy népet, e vad és gyáva csordát, a csaszár kedves hiveinek nevezé!

Nem csendül-e meg a gyermek, a szegény gyermek sirása fületekben? kit atyjának, anyjának, testvéreinek összehurczolt vérző tetemeire vetettek a mély sirgödörbe! s éhen hagytak meghalni?

És te isten! a népek istene! nyugosznak-e villámaid, s ki nem merült-e béketürésed! Te a népek istene, te az igazság istene vagy, s mennyköveid le fognak csapni e hóhérok közé.

És ezen embereket, kik elevenen sütik meg, füreszelik ketté embertársaikat, kik a ma született gyermeket atyja kapujára szegezik: cs. kir. tábornokok vezérlik! s nincs e zsoldos seregben egy tiszt, egyetlen, ki lábaikhoz dobva kardbojtját, undorral s iszonnyal fordulna el tőlök.

Irtózatos! irtózatos!

És ujra mondjuk: e vérebeket a császár kedves hiveinek nevezi, megdicséri; irántai ragaszkodásukat magasztalja s biztatja őket, hogy eddigi pályájukon tovább is haladjanak; hogy öljék, kinozzák, gyilkolják a tehetetlen öreget, a gyámoltalan némbert s ártatlan gyermeket, kiket az üdvezitő magához hivott s kiké a mennyeknek-országa.

Illy harczot vivott a császár, kit saját tanácsnokai ledobtak trónjáról, miután felhasználták; illy harczot vív Magyarország népei ellen a gyermekcsászár, kit e gaz tanácsosok a trónra kényszeritettek, hogy minden kegyeletet, melly valaha e népben az uralkodó ház iránt volt, végkép kiirthassanak.

Oh ha ez emberekben, kik igy boriták el vérrel, pusztitással e szegény ártatlan hazát, egy csep vére van még az emberi érzelemnek, lehetetlen, hogy alvásra hajthassák fejeiket a nélkül, hogy az isten-

telenségök miatt legyilkolt ártatlanok árnyékai füleikbe ne suttogják az örök kárhozatnak kinjait.

Mert tudjátok, Magyarhon népei, miért tették ők mindezeket? miért uszitottak benneteket egymásra? miért pártolták a vad rablók csoportjait s küldék be 9 oldalon zsoldos népeiket?

Talán feltámadt az ország a király ellen? nem, sőt mindig arra kérte, jőjjön Budára lakni, uralkodjék hű népe felett, és mi szeretettel fogjuk őt körülvenni.

Talán uj jussokat akartunk tőle kicsikarni? nem; mi csak azt kivántuk: tartsa meg a törvényt, a ti szabadságtok törvényét, mellyre megesküdött. De e kivánságra fegyveres hitszegéssel feleltek.

Talán el akartuk a királyt kergetni? nem, sőt mikor a bécsiek feltámadtak s ő félelmében a messze hegyek közé szökött, midőn az egész világ elhagyta: mi nem hagytuk el; kértük, rimánkodtunk neki, jőjjön közinkbe, a magyar nép megőrzi őt minden viszontagságtól; de ő nem jött, nem fogadta el kérésünket, hanem gyilkosokat bérelt Magyarország törvényeinek, a ti szabadságtoknak eltiprására.

Vagy talán nyomorogni hagyta az ország a királyt, nem gondoskodott királyi széke fényéről? nem: három ezerszer ezer, azaz három millió forintot rendelt neki a nép adójából esztendőnként udvar-tartási költségeire, annyi pénzt egy esztendőre, a mennyivel háromszázezer becsületes embert örökre boldoggá lehetne tenni.

Miért támadták meg tehát az országot?

Cselekedték azért, mert a törvény, mellyet aláirt a király, gerenda volt szemökben; mert tudták, hogy ha e törvény erejében megmarad, sem életetek, sem erszényetek felett nem rendelkezhetnek, mivel a törvényekben az van, olvassátok el, és higyjetek saját szemeiteknek, hogy az ország kincsei s a haderő felett nem idegen önkény, hanem ti, az összes nép, fogtok képviselőitek által rendelkezni, kik előtt a magyar ministerek is minden tetteikről felelősök;

Mert tudták, hogy ha e törvény áll: akkor kényök kedvök szerint nem parancsolhatnak száz meg százezer ujonczot sok évi szolgálatra a császár hadseregébe, hogy azokat messze idegen földre hurczolják, s általok idegen népek szabadságát elnyomják;

Mert tudták, hogy ha ti, a nép, képviselőitek s ministereitek által rendelkezhettek a véres verejtéktekkel fizetett adó felett: akkor nem zsebelhetik az adót kedvök szerint, nem tehetnek nagyobb árt a sóra, hogy a szegény népek zsebéből irtózatos összegekre növekedett adósságaikat kifizessék.

Mert tudjátok-e, hogy a császárnak mennyi adóssága van? tudjátok, hogy ha egy ember 600 évig élne, s reggeltől éjfélig számolná a pénzt, ki nem számolhatná.

S e rémitő összeget szerette volna a császár nyakatokba róni.

S most istentelen vezérei betörnek az országba, a hazug ajkak-

kal intik a népet : maradjon nyugodtan, mert ők nem akarják a népet bántani.

Miért mondják ezt ? mert tudják , hogy a nép győzhetetlen, ha felkél rettenetes erejében , mert tudják , hogy a nép lehellete elfujhatja őket e haza földéről , mint a szél elfujja a szemetet. Azért akarják a népet gyáva semmit-tevésbe beleringatni.

De hát nem tudjátok-e, hogy a ki az országot akarja elfoglalni, a népet akarja elfoglalni ? — mert az ország maga eszméletlen föld ; az önkény jármát nem a föld , hanem a nép fogja hordani.

Az ország szabadsága a nép szabadsága ! ha az ország szabadságát fegyverrel eltörlik, a népet tették szolgává, a nép szabadságát törlötték el.

És még azzal is hitegetnek , hogy a császár nem akar benneteket ujra robot és dézma alá vetni ; könnyü azt nem akarni , a mi lehetetlen ; ámde ne higyjetek az ámitó szónak. A zsarnokok csak addig türik a nép szabadságát , mig nem érzik elég erőseknek magukat , hogy azt elvegyék.

Lássátok atyánkfiai !

A király a mult tavaszkor többféle törvény megtartására adta esküvel erősitett szavát , nemcsak a robot eltörlésére , együtt hozta az országgyülés ezzel a többi törvényeket is : hogy t. i. ezen népnek vérével , pénzével Bécsből nem szabad önkény szerint rendelkezni, s hogy mindnyájan egyenlő polgárok vagyunk. Alig mult el négy hónap , és már megszegték e törvényeket. A király megirta a ti képviselőiteknek , hogy ezen törvényeket nem fogja többé megtartani , s azt akarja , hogy a magyar vérrel , a magyar pénzzel tovább is csak ő rendelkezzék ; s mert ebben az ország meg nem egyezett, irtó háborut kezdett ellenünk. Négy törvény közül hármat már megszegtek : hiszitek-e , hogy a negyediket is meg nem szegik , mihelyt legyőztek ?

Aztán mit értetek vele , hogy a robot megszünt , ha más uton utósó falat-kenyereteket elveszik a német adósság fizetésére ?

Im itt van oka , miért nem szerették Magyarország szabadságát, miért követtek el mindent , hogy előbb egymás ellen uszitsák a hon testvér-lakosait , azután fegyveres erővel rontsanak az országba, hóditsák meg népeit , vessék katonai zsarnokság alá , s rendelkezzenek életök és vagyonuk felett.

De él az örök isten és nem hagyta el népét ! sőt keze világosan működik , mert ennyi csel , ármány , ellenség s ennyi istentelenség mellett is , még mindenütt sikerül ellenségeink elé hasonló , sokszor nagyobb erőt kiállitani !

De még nehéz napok állnak előttünk , dicső , de nehéz napok ; s mi , a nép képviselői s a kormány , melly azoknak kifolyása , azon hatalomnál s roppant felelősségnél fogva , mellyet gyönge vállaink

csak általatok támogatva viselhetnek el, felszólitunk benneteket, sőt saját hatalmatok magasztosságában, mellyet kezeinkbe letettetek, rendeljük:

Hogy keljetek fel tömegben Magyarország népei! mindenütt, mert az ellenség közelg, alakuljanak mindenütt a kormány által kijelölt vezérek alatt önkénytes szabad csapatok az ellenség kiirtására, a nép pedig mindazon vidéken, mellyet az ellenség fenyeget, keljen fel tömegben s csatlakozzék a hazát védő csapatokhoz.

Értsétek meg a kormány szavait jól: mi nem kivánjuk s nem akarjuk, hogy az ellenség fegyverei s álgyui elébe álljatok, mi nem akarunk mészárszékre vinni benneteket, sőt kinyilatkoztatjuk, hogy ezáltal csekély szolgálatot s néha kárt tennétek az országnak.

A felkelt népnek rendeltetése nem az, hogy az ellenséggel homloksorban szembe szálljon, hogy azzal csatába elegyedjék, hogy álgyui által magát összelövesse: hanem egészen más, de olly, mi által tizszerte hasznosabb szolgálatot tehet, s neki nem kerül sem annyi veszélybe, sem annyi fáradságba.

Igyekezzetek az ellenség előtt az utakat, hidakat elrontani, a hegyszorosokat elzárni éjnek idején; ti, kik minden bokrot ismertek vidékeitekben, rohanjátok meg oldalt, hátul, gyujtsátok reá a házakat, szedjétek el podgyászát, hol rabolni mennek csapatjai, álljátok el utjokat, szóval, csináljatok az ellenségnek annyi kárt, a mennyit csak tehettek.

De mutassátok meg azt is, hogy ti nem rabló csorda, nem rácz és oláh haramiák, hanem férfiak vagytok, kik a hon védelmére keltetek fel: ne bántsátok a védtelent, kárt egyedül csak az ellenségnek tegyetek, legyetek a nép őrangyalai, az ellenség pedig rettegjen tőletek.

Ez azon szolgálat, mellyet az ország képviselői s a kormány vár tőletek, nem más, nem több, s kit illy csatározás közben netalán szerencsétlenség érne, s kenyérkeresetre s további szolgálatra, lábát vagy karját vesztve, képtelen lenne: annak az ország választást enged e három között:

1) Vagy becsületes ellátás holtig.
2) Vagy 10 hold örökös földbirtok.
3) Vagy 1000 pengő forint.

A nép, és ezt esküvel mondhatjuk nektek barátink, győzhetetlen, ha együtt tart, ha szándéka erős, hazáját megvédeni, mit tehet 10, mit 100 hadsereg a nép milliói ellen, a nép ellen, melly az ellenségnek sem éji. sem nappali nyugtot nem ad, a nép ellen, melly előle minden élelemszereket eltakarit, a nép ellen végre, mellynek ha milliói felkelnek, botokkal szétverhetik az ellenséget.

Azért az isten s a haza szent nevében, ti Magyarhon dicső népe! testvéreink! keljetek fel tömegben, roppanttá növekedett hadsere-

günk segitségtekkel tizannyi ellenséget kiirthat, mint a mennyi ellenünk tört.

Fel kaszára, villára! merre az ellenség megy, sötét tömegeiteket pillantsa meg, jobbra, balra, előre, hátra, mint az árviz, fogjátok utait körül, aztán váljatok szét, siessetek gyülhelyeitekre, s mikor az ellenség nem is álmodja, törjetek egy csapatjára, egy-egy podgyászvonalára; hogy a mig ti itt megjelenve, ott szétoszolva folytonosan foglalatoskodtatjátok: vitéz seregeink rajtok üssenek és semmivé tegyék őket.

Fel, isten nevében ti a nép milliói! velünk a jó ügy, igazság, velünk az isten!!! — Kelt Pesten, dec. 22-én 1848. Az országos honvédelmi bizottmány nevében, Kossuth Lajos, elnök.“

Tizenhatodik fejezet.

Windischgrätz operatiója kezdete. Csaták dec. 15—19-ig. Mosonyi csata. Perczel fölrendeltetik. Damjanics diadala az alvidéken. Görgei visszavonulása. Levelezés Görgei, Kossuth, Perczel és Csányi közt. A cs. sergek mozdulata. Moori csata. Parlamenti ülés dec. 31-én.

I.

Hg Windischgrätz operatiója dec. 15-én kezdődött meg. Az első napokban a magyarok legtöbb positiójukat csaknem minden kardcsapás nélkül adták fel s csak Parendorf és Neudorfról vonultak ki heves ágyuzás után.

Látván Görgei, hogy a felsődunai hadsereg sem szám sem gyakorlottság szempontjából a császárinak megfelelni nem tud, már dec. 17-én odahagyá a költséges pozsonyi sánczokat, hová a császáriak másnap vonultak be.

Ezután egész 19-ig küzdött csatáiról Kossuth Görgeinek következő jentését olvasá fel, megtevén ez alkalommal az érdemkeresztek iránti inditványát is :

„A jobb dunaparti sereget Győrnél kivánván a tábornok öszpontositani, dec. 17-én a gyalogságot s a gyalog ütegeket Győrbe küldötte, 18-kán délben a lovasság egy részét utasitá szintugy Győr felé, midőn jelentést kapott az előőröktől, hogy az ellenség roppant erővel Mosonyhoz közeledik.

A tábornok seregünknek kezénél levő részét az ellenség elébe vezeté s ezt megszalasztá.

Az ellenség olly sebességgel menekült, hogy őt, ugymond Görgei, minden jóakaratunk mellett sem érhettük utól. Több halott, ember és ló maradt a csatatéren, még a sebesülteket sem vivék magokkal; emberiségből teljesiténk rajtok azt, mit saját vezéreik s pajtásaik félelemből elmulasztottak. A német vasasok szertebomlottak vitéz seregünk előtt, többen még kardjaikat is elhányták, valamint több lószerszámot és más fegyvert is szedtek fel vitézeink a csatatéren.

A mult 16-ai általános megtámadásnál leginkább Zichy Lipót 10-ik huszárezredbeli őrnagy tüntette ki magát legdicsőségesebben,

ki üstökön ragadván a dicső veszély alkalmát, négyszer nagyobb ellenségnek sokáig a legbátrabban ellentállt.

A mai (18-ki) ütközetben: Zehlhoffer negyedik huszárezredbeli őrnagy;

Szegedy Imre, 9. huszárezredbeli alezredes s dandárparancsnok;

Görgey Kornél, ugyanazon ezredbeli őrnagy és dandárparancsnok és

Zichy Lipót, 10. huszárezredbeli alezredes és dandárparancsnok és a lovas honvédtüzérség, de általában az egész huszárság a legjelesebben viselték magokat.

A névszerint érintett törzstisztek megannyi hadvezérek; és én, mond Görgei tábornok, nyugodtan mehetek a legsürübb ágyutűzbe, mert biztos vagyok, hogy ha én elesem, csak megannyi jelesebbeknek engedem át a fővezérséget.

Levele végén még megemliti, hogy a győri vonal elfoglalásával, mindazon gabonát, szénát, zabot és szalmát, mit eltakaritani nem birtunk, megégettette. Igy legalább, ugymond, a győri uton, alig ha lakik jól sokáig az ellenség, s ha ezen példám utánzókra talál, majd elbánunk mi a czudarokkal.

December 19-ki levele, a n.-szombati és lajthai csaták történeteire visszatérve, nem olly örvendetes eredményről tudósit, de magasztos tartalmu.

N.-Szombaban, ugymond, 1700-nyi népünk, 15 ezernyi ellenséges sereg által körülfogatva támadtatott meg. Pusztelnik táborvezérkari őrnagy, Mack tüzér-őrnagy, Guyon ezredes megannyi hőse a magyar nemzetnek, a hős Ernő-zászlóalj, zászlóját vesztette ugyan, de mig azt elveszté, előbb elvesztett egy egész századot, s önfeláldozó magaviselete által örök érdemet vivott ki magának a magyar nemzet szabadsága érdekében.

Dec. 15-ike hősei, Zichy Lipót huszárőrnagy, kit a csatatéren a tábornok alezredessé nevezett, a nemzet helybenhagyása reményében, Kmetty őrnagy, kit szinte alezredessé ajánl, Pöltenberg 4-ik és Kypke 10-dik huszárezredbeli őrnagy, az egész 14-dik honvédzászlóalj.

N.-Szombatban pedig Guyon, Pusztelnik és Mack törzstiszteken kivül, az Ernő zászlóalj, a volt Guyon-zászlóalj s az egész tüzérség, melly közül csak négy maradt seb nélkül, két tisztje elesett, maga Mack sebet kapott, Sopronban pedig Türk, a volt nádorhuszárezredbeli őrnagy.

Ellenben a porosz gyalogezred 7-dik divisiójától s különösen a Hunyadi-huszároktól első alkalommal okunk van megkivánni, hogy magokat jobban kitüntessék.“

Ezen hivatalos értesités bevégeztével Kossuth Lajos a házat több rendbeli határozat hozatalára hivta fel. Nevezetesen, hogy az imént közlött tudósitás, a nemzet hálás elismerése mellett, mellyet

az abban érintett hősök magoknak kivivtak, az országgal hirlapok utján közöltessék. Zichy Lipót egyik legbátrabb és legérdemesebb vitéznek alezredessé való kineveztetése a ház által is erősitessék meg. Miután pedig a kormány érdemkeresztek készitése iránt intézkedett, meghagyatni kivánta a tábornokoknak és törzstiszteknek, hogy terjesszék fel azoknak neveit, kik azon kitüntetésre érdemesek, akár tisztek, akár közvitézek, illy különbségek teljes mellőzésével. Javaslá azt is, hogy készittessék egy aranytábla, melly készen legyen befogadni azok neveit, kik érdemesek leendenek, hogy emlékök örök időkre terjesztessék.

Kmetty zászlóaljáról megemlité a kormány elnöke, miszerint egyike a legrögtönözöttebben kiállitott csapatoknak. Midőn ő, mondá, Győrben volt, e vidéken a ház parancsolatából a felső táborba menendő, a Kmetty zászlóalját még ruházatlan találta és fegyver soha azelőtt nem volt kezeikben. Akkor vezettetett először csatába. És most annyira kitüntette magát, hogy fölül azt egy sem haladja. Illy hős őrnagya is, Kmetty, ki hőstetteiért szinte alezredesnek neveztetett ki.

Az Ernő-zászlóaljról szomoruan jegyzé meg a kormány elnöke, hogy a 16-diki csatában zászlóját elvesztette. De, mondá, dicsően vesztette azt el. Azon hősiség, kitartás és önfeláldozás, mellyet szerencse nem hevit, mellyet a győzelem reménye sem éleszt, habár olly fényes sikerrel és diadallal nem koronáztatik is, nem kisebb érdem, mint az, mellyet a szerencse kedvezései kisérnek. Ajánlja tehát a háznak, hogy azon zászló helyett, mellytől az Ernő-vitézek, egy század eleste mellett fosztattak meg, készittessék egy másik, melly tölgykoszorúval legyen feldiszesitve.

II.

A Muraközben operáló Perczel ezenben fölrendelteték erősitni Görgei táborát. A rendelet őt Lendván találta, honnan rögtön fel is indult.

Kiss Ernő Damjanicsnak következő, a szerbek ellen nyert, diadaláról értesité a közönséget:

„Mitán Damjanics ezredes f. hó 12-kén Karlsdorfot és Alibunárt bevette, elhatározá a tábornok, hogy 14-kén az ezredes segitségével, ki 13-kán egész Jankováczig nyomult elő, Tomasováczot megtámadandja.

Damjanics ezredes, ki a tábornoktól a Temes vize által volt elválasztva, a Tomasováczra történendő egyesült megtámadásróli parancsot azon okból kapta későn, mert a neusinai hid helyreállitása kettőztetett megerőtetés után is sokáig tartott, tehát nem tudhatá, hogy a tábornok serege Tomasovácz előtt áll-e már, miután meg volt

a seregnek parancsolva, hogy csak akkor tegyen rohamot, ha Damjanics ezredes serege már megtette a támadást.

Damjanics azon bizonytalanságban, mert bizonyosan nem tudá, valljon a tábornok Tomasováczná1 van-e? visszavonult Jankováczra, és ekkor jelentést tett; erre a tábornok a megtámadást más napra határzá s a seregeket éjjelre bivouaquiroztatá.

15-én reggel fél 4-re Jankovácz felől erős ágyuzás hallatszott; a tábornok gondolá, hogy az ellenség megtámadá Damjanics ezredest, s rögtön minden sorait fegyverbe állittatá, hogy a tomasováczi sánczokat bármilly áron bevegye, s ugy aztán Damjanics ezredes segedelmére mehessen, s az ellenséget hátulról megtámadhassa.

De az ellenséges sánczokhoz érve, azokat már üresen s bennök csak egy ágyut és a Temesen keresztüli hidat részenként lerombolva találta.

Az első csatarendet Appel őrnagy vezérlete alatt Tomasovácz előtt hagyá tehát, hogy a hidat végkép felégesse és a sánczokat lerombolja. Tomasovácz nagyobb része is leégettetett, s ő seregével Neusina és Jankovácz felé vonult s ott találkozott e két hely között Damjanics ezredes seregével, kik az ellenséget, közülök igen sokat megölvén, Dobriczáig visszaverték.

Erre az elfáradt seregek nyugvásra indittattak. A mi részünkrőli veszteség az ellenséghez hasonlitva igen csekély, a tomasováczi sánczok rohammali bevétele mindenesetre többbe került volna. A tábornok operatiói által kényszerité az elllenséget a sánczok elhagyására.

E szerint tehát a ráczok tomasováczi, alibunári és ördöghidi sánczai vitéz seregeink által bevétetvén, a pártütők fészkei lenni megszüntek."

III.

Hatalmasan, villámgyorsan nyomultak elő a császári sergek. A tábornagy az első s második hadtesttel Rabnitzig nyomult. Lipótvárnál Simunich, Pozsonynál tszn. Kempen osztályai állottak. Ezredes Horváth Kőszeg felé ment.

Görgei Győrt s a költséges győri sánczokat foglalta el, várván Perczelt, ki a Muraközben Körmend s Pápa felé vette utját. Győrött Lukács Sándor volt a kormánybiztos, ki erélyesen intézkedett a népfelkelés és a katonaság organizálása körül.

Dec. 26-án csata nélkül hagyá el Görgei Győrt, hová a tábornagy másnap délután bevonult.

Tudtára esvén ez Kossuthnak, Perczelt köv. levéllel sürgeté, hogy egyesüljön vele:

„Édes Mórom! Bizonyosan értesitve vagy már arról, a miről én nagy megütközéssel értesültem ma éjjel, hogy Görgei túlszárnyalva

vélvén magát, s mert a győri sánczolások áradás és iszap járatlanságára voltak számitva, most pedig a fagyon minden járhatóvá vált, s igy álgyuinak legnagyobb számát elveszthetni félte: Győrből viszszavonult csata nélkül s levelében azt irja, hogy Bánhidára vonul! Tehát 6—7 mérföldet Bánhidáig csata nélkül!! Mi lesz ebből?.... Én csak most kezdek lenni aggodalomban.

Félek, hogy elvág valahol téged is az ellenség. Pedig a te sereged hazánk tartalék-reménysége.

Miként intézzed mozdulatodat? Én nem tudom megmondani. Ismét csak elvet mondok ki: intézd ugy, hogy Szekulicsot is magadhoz vonva, fedezd mozdulataiddal a fővárost. Igyekezz Görgei balszárnyával csatlakozni; ütközz, ha valami detachirozott nem túlnyomó erő áll előtted; de mindenek előtt ne resquirozd seregedet, ne hagyd magadat elmetszetni, s combináld a két sereg mozdulatait.

A két sereg együtt, és azon erő, mellyet itt rögtön összeszerzünk, talán, ha már a főváros előtt kell megtörténni az eldöntő ütközetnek: még megmentheti a hazát.

Egyébiránt Isten kezeiben vagyunk. A haza áldása legyen veled. Pest, december 28-án 1848. éjfélkor.“

Görgei pedig követendő utját következőkben tudatta Csány ottani kormánybiztossal:

„Győrött nem egyesülhettünk, mert ágyuinkat veszélyeztetnők, ha még tovább is itt maradnánk: de egyesülhetünk Sárkányon, ha Perczel, holnap 27-én Gyomótnak, Csótnak, Teszének Tamásira; és holnapután 28-kán Romándnak, Bánknak, Szombathelynek, Kis-Bérre megy. 29-kén Sárkányra, hová Horváth őrnagy ur 1 divisio huszárral, 1 álgyuüteg és 1 gyalog zászlóaljjal már 28-kán érkezik. Ha pedig kocsikra tehetne szert, ugy holnapig tovább mehetne, t. i. egészen Romándra, s mindjárt 28-kán érkezhetnék Sárkányra. Görgei Arthur, tábornok.“

Ugyancsak e tárgyban:

„Perczel tábornok urnak! Felső-Gallán, dec. 29-kén 1848. $^3/_4$ 12 órakor. Az ellenség utánunk nyomult Bábolnáig; ott a huszárok gyáván megfutottak, s egy gyalog zászlóalj (500 ember) gyáván elfogatta magát 15 vasas német által. Az ellenség visszahuzódott. Ma még semmi hire. A szőnyi uton eddig még nem haladott. De Csákvárnál előre tolakodhatnék: azért rendelem Horváthot Zsámolyra, hogy onnan menjen elébe őtet megtámadni, vagy engem tudósitván, valamint tábornok urat is, ha az ellenség nagyobb erővel nyomulna arra.

Kohlmann ezredest Budára küldöttem, környékét szemügyre veendő. Görgei, tábornok.“

Ugyanannak:

„Bicske, dec. 29. 1848. Kedves Mórom! Ugy hallom, Moor-

ban vagy, de abból még nem következik, hogy Sárkányt nem tartod. Kérlek, ird meg állásodat. Ma Görgeinek az elnök irt, hogy operáljon; az felel körülményesen, nem tudom, mikor fogunk már operálni, s lesz-e valami sikere? Én mindig egyesült erőt prédikáltam. Nem hallgattak reá, most lássák következményét. Igaz barátod Csányi László, teljh. kormánybiztos.“

A magyar sergek Komárom és Bicske felé vonultak. Értesülvén erről Kossuth, éjfélkor irá Görgeihez következő levelét.

„Multakról hiába beszélünk. Hogy minek kellett volna történni, nézeteimet igazolták a következések. Erőconcentratiót mondottam s támadást: nem történt; már most vége van. Most már concentrálnók az erőt, csak késő ne legyen.

A seregek elvesztették bátorságukat az örökös retiradában. Kérek jelentést: hogy értsem azon tudósitását Csányinak, hogy Szél zászlóalja megadta magát, elfogatott? Letette a fegyvert? Vagy miként értsem?

Kimondhatatlanul megütközött a kormány Csányi biztos urnak mult éjfélről irt azon tudósitásában, hogy a főhadiszállás Galláról Bicskére vonult. Tehát még a gallai positio is feladatik? Az nem lehet, azt a kormány meg nem engedheti.

Már harmadnapja tettem kérdést tábornok urnak, irja meg: mit szándékozik tenni? Hol fogadja el az ütközetet? Ezt tudnunk kell, hogy magunkat itt tájékozhassuk. Még csak választ sem kaptunk, s most ismét retiradáról értesülünk Bicskére!

A kormány ennélfogva rendeli: hogy a tábornok ur centrumával a felső és alsó gallai positiót tartsa meg. Bicskére innét inditunk holnap mintegy 3,500—4,000 emberből álló reservát.

A jobb szárny tartsa a neszmélyi positiót, s a tatai csatornát előőrökkel rakja meg.

Az ágostyányi passage, melly a jobb szárnyat a centrummal összeköti, szintugy a jobb szárny által besatzolandó.

Balra Perczel az összeköttetést Zsemlyén át tartsa fön; Perczel a sárkányi positiót tartsa, s magát a centrummal szintugy Zsemlyén át kösse össze.

Ezen positióban az ütközetet el kell fogadni.

Ha Perczel megtámadtatik, a centrummal minden esetre, s ha lehet, a jobb szárnynyal is előre kell nyomulni támadólag.

Ha a centrum támadtatik meg és Perczel tábornok nem: — ugy Perczel tábornok urnak kell okvetetlenül előrenyomulni minden erővel.

Ha a jobb szárny támadtatnék meg, szintugy Perczelnek kell előnyomulnia minden erővel; a centrummal pedig a jobb szárnyat támogatni.

A komáromi őrség, ha ágyuzást hall és kirohanást nem tehet,

vagy lövésekkel, vagy ágyuzással üssön zajt, hogy az ellenséget tévedésbe vezesse.

Pest, dec. 29-kén 1848. Éjjel 1 órakor. A honvédelmi bizottmány elnöke : Kossuth Lajos m. k.“

Perczel a Nugent 12,000 embere által nyomban üldözteték.

IV.

Az elveszett Erdély visszafoglalásával Vetter bizatott meg. Ő azonban elhivatván onnan, Bemet küldötte a kormány oda.

Feketetónál, honnan Bem operatióját megkezdte, alig volt 8000 embere s néhány ágyuja. De a katonák is demoralizáltak, hadban járatlanok, tudatlanok voltak. Bem azonban egy pár lövetéssel példát mutatván, csakhamar tudá őket illő rendre utalni.

Mindjárt (dec. 19-én) volt egy csatája, mellyben az osztrákokat megvervén, embereire a bizalom helyreállitása által nagy moralis hatást gyakorolt. Onnan Szamosujvár, s innen Deézs ellen ment, mellyet csakhamar elfoglalt.

Ezután Apahida felé folytatá utját, hol Wardener tábornokot meglepve, hogy annak Kolosvárról nyalábjait sem volt ideje elvitetni. Egyfelől rohantak ki az osztrákok, másfelől vonult be Bem, hogy a tiszti szállásokon égő szivarokat találtak.

Karácson-innep s Bem fogadtatása páratlan volt. Az egész város elébe ment, s utjába koszorukat, virágokat dobáltak. Boldog volt, ki az ősz bajnokot csak egy perczre is láthatá.

Nevezetes előnye volt e nyereménynek, hogy Riczkónak csucsai táborával helyreállitá a közlekedést.“

V.

Mielőtt a hadleirást folytatnók, tartsunk a két egymással szemben álló sereg felett szemlét.

A magyar hadsereg rongyos; felszereletlen vala, kevés fegyvere, öltönye egy köpeny, gyakorlata semmi, lőport nagy része nem szagolt.

Ellenében a császári hadsereg mindennel ellátva. Öltöny elegendő, hogy a tél sanyarát könnyen türheték, fegyver jó, maga a sereg betanult, századok óta fenálló.

A nélkül, hogy megnyugodott s a már is kifáradt magyarsergeknek nyugalmat engedett volna, indult ki a császári fővezér Bécsből.

A 2-ik hadtest Komárom s onnan Bicske, az első pedig Székesfehérvár felé indittatott, mig az Ottinger-dandár Bábolna felé küldetett, hogy Perczelnek Görgeivel leendő egyesülhetését meggátolja.

Perczel értesülvén erről, Moornál megtámadta Ottingert. De dispositioi sokkal roszabbak, serge sokkal kifáradtabb vala, hogysem szerencsével működhetett volna.

Teljesen szétveretett.

De másfelől a Komárom felé ment cs. hadtest ennek parancsnokát b. Majthényit sikertelenül szólitá fel a várat feladni.

E gyors üldözés, a moori veszteség, minden, arra mutatának, hogy a magyar ügy elveszett. Igen kevesen biztak még abban.

VI.

Dec. 31-én estve tartatott Pesten az utolsó parlament.

A főváros kedélye ingerült vala. A nép a hallott csatavesztések miatt lehangolva, sokan már hagyák el a fővárost. Mindenki remegett, mindenki hitte, hogy catastropha történend.

Illy körülmények közt ült össze a parlament, még pedig felső- és alsóház vegyesen.

Kossuth lépett föl legelőbb inditványával:

„Tisztelt ház! Használni akarom az alkalmat arra, hogy nyilvános ülésben is megmondjam, miképen én magam szólitottam fel a tanácskozmányban a házat arra, hogy az országgyülésnek és a kormánynak ideiglenes székhelyét máshová tegye által. Én ezt szükségesnek tartom a következő okoknál fogva.

Tökéletes hittel és reménnyel vagyok igazságos ügyünk győzelme iránt, hiszek istenben és hiszek vitéz seregeink kitürésében, bátor, férfias, hű magokviseletében; azonban a csatáknak kimenetele isten kezében van, és mivel táborunk már most ugyszólván itt, csaknem a fővárosban, holnap pedig egy részben Budának környékén táborozandik, azon vélekedésben vagyok, hogy ha az országgyülés és a kormány a maga székhelyét, mielőtt a csata itt a főváros közelében vivatik, máshová át nem tenné, megtörténhetnék, hogy a csata rosz kimenetele esetében zavarba jőne az ország kormánya és képviselete; pedig annak zavarba jőnie nem kell, nem szabad; hacsak az országot egy csatavesztés miatt valaki mindjárt elveszettnek és az ország igazságos védelmét nem folytatandónak nem tartja. És mivel ugy vagyok meggyőződve, hogy habár egy, két vagy tiz csatavesztés következnék is, a nemzetnek igazságos ügyéről lemondani mindaddig nem kell, valameddig annak védelmére van erő és van akarat még a nemzetben: tanácsosnak tartottam, hogy ezen eventualitásnak az ország képviselete és kormánya ne legyen kitéve, hanem balesemény esetére is biztositva legyen az ország védelmének fenakadás nélküli folytathatása és az ország kormányzása. Ezzel, tisztelt ház! tartozunk vélekedésem szerint a hazának, melly haza, habár szivének ismeri is el és méltán a fővárost, kétségtelenül nem gondolja azt, hogy Budapestnek netalán

történhető elesésével már az ország is elveszett; mert nem csak itt, más helyen is van Magyarország; 152 évig birta Budapestet a török, és Magyarország mégis volt. Most is megtörténhetik, hogy ideiglenesen megszállhatja az ellenség Budapestet, szándékosan mondom megszállhatja, mert e város nem ostromra való, de azért, ha a kormány együtt lesz, működhetik folytonosan s a haza nincs elveszve. Tartozunk ezzel a hadseregnek is, mert hogy itt egy történetes csatavesztésből az első perczben rögtön minő zavarok következhetnek, nem lehet előre kiszámitani; mi pedig a hadsereg iránt általában, s különösen a seregnek azon tagjai iránt, kik véröket Magyarország szent ügyének oltalmára szánták, tartozunk nemcsak hazánk érdekében, hanem saját becsületünk érdekében is azzal, hogy bizonytalanságnak ne tegyük ki, s hogy, ha egy csatát el találunk veszteni, ne legyünk kénytelenek uj kormányt alakitani, mert ezen idők nem alkalmasak arra, hogy uj kormány alakitásáról gondoskodjunk; van kormány, s ezt ollyan karban szükséges tartani, miszerint a hadseregek lássák, hogy csatavesztések következzenek bár, ha már az isteni gondviselés azt mérte reánk, de azért nem adta fel az ország és a kormány a hadsereget, s akkor a hadsereg sem fogja magát feladni.

Ezen szempontból indulva terjesztettem elő ezen kivánatomat, hozzá járult tanácskozás közben a béke megajánlásának inditványa; mire nézve kötelességemnek tartom nyilatkozni.

Kik a mult martiusi napok óta figyelmökre méltatták s figyelmökben akarták tartani irásaimat, beszédeimet és tetteimet, kegyesek lesznek igazolni azon szavamat is, mellyet most mondok, miszerint mindig azt tartottam, hogy Magyarország nem támadó harczot visel, nem akar semmit acquirálni, csak megtartani azt, a mire a király megesküdött, a mihez törvényes joga van; s miután egyebet nem, csak ezt akarja, s én a szerencsétlenségek egyik legnagyobbikának tartom a háborút, csak egyet ismerek ennél nagyobbat, egy nemzetnek halálát, s egy nemzetnek gyalázatát: bizonyosan én fogok leginkább örvendeni, ha a nemzetnek igazságos és törvényes jogait, becsületét, szabadságát s azon viszonyokat tekintetbe véve, mellyek köztünk s az austriai monarchia között fenforognak, a méltányos kiegyenlitést, béke utján biztosithatjuk. Tehát nem vagyok ellene, ha az országgyülés meg akarja kisérteni azt, valljon azon részen, melly igazságtalan háborut visel Magyarország ellen, van-e valami akarat az igazságnak fentartására. Azok után, mik az ellenség részéről történtek, s azon nyilatkozatok után, miket az austriai monarchia részéről a kremsieri országgyülésen mondatni hallottam, megvallom, nem nagy reménnyel vagyok, hogy ezen lépésnek sikere legyen, hanem ha lesz sikere: áldani fogom az órát, midőn az országyülés közbenjárulása által olly békét eszközöl a nemzet, melly által megvédte szabadságát és becsületét; ha pedig sikere

nem lenne e lépésnek, akkor ujabbösztön lesz a nemzetnek, megállani az igazságos harczot az utolsó emberig.

Ha meg akarjuk kisérteni, igazságos basison kibékülni, szivesen hozzá járulok s kinyilatkoztatom, hogy azokat, kik kiküldetnek, ne tekintsük olly meghatalmazottaknak, kik az országgyülés helybenhagyása nélkül specialis feltételeket megköthetik, mert akkor részletes utasitást kellene előre adni, ez pedig az alkura nem jó eszköz. Kiket az országgyülés meg fog bizni, kikre ezen szép hivatás és bizalom fog esni, fel fogják találni utasitásukat azon szavakban, miket elmondatni hallottam, hogy t. i. köttessék béke Magyarország szabadságának, becsületének s jóllétének megóvására. Fel fogják találni az utasitást ezen szavakban, hazafiui lelkületökben, és érezni fogják becsét a bizalomnak, mellyet az országgyülés reájok ruház, mert az, hogy miképen fognak eljárni megbizatásukban, vagy békét hoz a nemzetnek, a szabadságnak és törvényes állásnak alapján, vagy ha békét nem hoz, lelkesedést fog hozni, s kell, miként hozzon a nemzetnek, hogy küzdjön tántorithatlanul nemcsak kétségbe nem esve, hanem azon biztos reménnyel, melly remény végső analisisben, ha e nemzet igazságos és méltányos és a szabadsághoz méltó maradand, csak ugy csalhatná meg e nemzetet, ha isten nem volna az egekben, ki az igazságot védelmezi.“

„G. Batthyány L. Tiszt. ház! Azon kérdéshez nem kivánok szólni, mellyre épen most tisztelt kormányelnök ur véleményét kimondotta, mert azt tartom, hogy az félig meddig eldöntöttnek tekinthető, hanem kivánok szólni a másik kérdéshez, melly azzal kapcsolatban van, hogy t. i. az országgyüléssel mi történjék? Én megvallom, bővebb megfontolás után igen nagy nehézséget látok abban, hogy egyuttal az országgyülés és a kormány innen eltávozzék, és ugyanazon időben a küldöttség is eljárjon tisztében; én azt gondolom, hogy a mostani állapot azt kivánja, miszerint a kormány olly helyzetben legyen, hogy minden akadály nélkül és biztosan intézkedhessék. A kormánynak nem lehet és nem szabad az utolsó perczben innen távozni, mert annak már ott kell lenni a maga helyén, mikor majd innen hátrább nyomul a sereg és egyátalában mind az, ki az ellenség által innen el fog szorittatni; de az országgyülésre nézve azt gondolom, hogy illy nagyszámu testületnek egy helyről a másikrai átaltelepitése illyen háborus időkben sok bajjal jár, neheziti magának a kormánynak lépteit is, minthogy az országgyülés az executiv hatalmat már átruházta a honvédelmi bizottmányra, melly a bizalmat a legnagyobb mértékben birja. Eddig is megfelelt e bizalomnak s meg fog felelni, midőn törvényhozási tanácskozásnak most e perczben ideje nincs, minthogy ezen végrehajtó hatalom megmarad a bizottmánynál addig, mig azt az országgyülés vissza nem kéri. Azt gondolom tehát, legczélszerübb volna: az országgyülés maradna itt addig, mig ugyszólván itt maradhatásának végpercze el nem

érkezett; a kormánynak ellenben adjon parancsot, hogy rögtön távozzék Debreczenbe, és ottan biztosságban intézkedjék azokra nézve, mik a nemzet védelmére megkivántatnak. Az országgyülésnek azután fenmarad azon tiszte, miszerint a küldöttségnek jelentését fogadja el, s bocsátkozzék érintkezésbe, birálja meg, és határozzon a teendők felett, a nem reménylett esetben pedig tőle fog függni, valljon in corpore által kivánja-e magát helyeztetni Debreczenbe, mit én az előzményeknél fogva nem tartok gyakorlatilag szükségesnek és hasznosnak, hanem akadályos dolognak, vagy pedig magát prorogálni fogja-e addig, mig az idők ollyanok lesznek, hogy hatásköre biztositottabb leend."

Sok pro et contra vitatásra adott e tárgy alkalmat. Bezerédy, Madarász, Hunkár sat. szóltak hozzá, mialatt azon kérdés fejlőde ki, hogy a kormány s országgyülés együtt menjenek-e el, vagy csak az első?

Batthány igy nyilatkozék:

„Legyen szabad egynéhány szót mondanom. Ha a tisztelt ház e tekintetben eltérő véleményben van, hogy talán a honvédelmi bizottmány megszünik kifolyása lenni az országgyülésnek, mihelyt azt a ház más helyre rendeli: szivesen visszaveszem inditványomat. Én nem vagyok azon nézetben; mert abban meg nem egyezem, s talán a ház sem tekinti ugy a dolgot, hogy a háznak hatalmában nem volna egyes embert, vagy egy testületet kiküldeni, s igy akármelly testületet küld Debreczenbe vagy Pozsonba, az azért folyvást a háznak kifolyása, én tehát nem látom a kifolyásnak megszüntetését. És ne méltóztassanak valamit becsusztatni számba, a mi tőlem nem eredett. Ha azt mondják: ez vagy az félénk ember, azzal nem törődöm; én vagyok-e félénk vagy Madarász, azt birálják meg mások. Én azért mondtam ki véleményemet, mert nem vagyok félénk; ha félénk volnék, nem mondtam volna ki; én ki fogom mondani véleményemet akkor is, ha Madarásztól kell tartani. Hogy a Hunkár által előterjesztett sanctiót ki kelljen mondani, arra, ki el nem fog menni, nem tartom helyesnek, nem tartom practicusnak. Én azt tartom, ma azért jött össze az országgyülés miszerint tanácskozzék a kérdés fölött, mi történjék az országgyüléssel, maradjon-e, meddig maradjon, és hová menjen? nem pedig, hogy mielőtt e kérdés eldöntetett volna, már halálos itéletet mondjunk. Ezt praeoccupatumnak tekintem, mert ha a képviselőket, kiket lelkiismeretességük és becsületérzésük nem vezérel, hogy igy vagy amugy cselekedjenek, mint rabokat Debreczenbe kell kisérni, és ott szuronyokkal körülfogni: akkor ott nem lesz országgyülés, és ez nem nevelendi a honvédelmi bizottmánynak tekintélyét. Meg vagyok győződve, hogy ha 50 követ fog megjelenni szabad akaratánál és kötelességérzeténél fogva: több sulyt ad a nemzetnek, mint ha erőszakkal többen jelennek meg. Meg lehet, hogy roszul fogom fel

a dolgot, de meggyőződésemet mindig nyiltan szoktam kimondani; kibuvó ajtót soha nem kerestem; s felhivom az országot, tud-e illyent felmutatni? Annyit mondok, hogy illy kényszeritő mód a törvényhozáshoz nem illik.“

Végre következő határozat mondatott ki:

„A képviselőház határozatának következtében felszólittatván a honvédelmi bizottmány, hogy hazánknak általán, de különösen hadseregünk állapotáról és működéséről jelentést tegyen;

Ennek folytán a honvédbizottmány elnöke előadta, hogy az ellenségnek a fővároshozi közeledése miatt az országgyülés tanácskozása minden pillanatban mostani helyén lehetetlenné válhatván, az ország gyülése és kormánya Debreczenbe általtétessék és minden törvényhatóságok ezentúl is az ország kormányának engedelmeskedni tartozzanak.

Továbbá inditvány tétetvén, hogy a haza jelen eldöntő perczeiben a békes kiegyenlités a nemzet becsülete, törvényes szabadsága- és jóllétének alapjain és biztositásával megkisértessék.

Mindezek határozattá váltak, mire Majláth György országbiró, gróf Majláth Antal, Lonovits József érsek, gr. Batthyány Lajos és Deák Ferencz megbizatván, oda utasittatnak, hogy az ellenség fővezérétől fegyvernyugvást és a czéloztatott békekötést kieszközölni iparkodjanak; sőt a körülmények ugy hozván magokkal, magához ő cs. k. felségéhez Ferencz Józsefhez is járuljanak. Miről a törvényhozáshozi jelentésük elváratik.“

Éjjeli 11 órakor oszlott el az ülés.

Ekkép remény s kétség közt végződék az 1848-ik év!

1849.

Első fejezet.

Menekvés Budapestről. A kormány távozása. Csányi, Hajnik, Görgei, Perczel, Mack Pesten. Windischgrätz s az országgyülés küldöttei. Windischgrätz bevonulása Pestre. Görgei Váczon. Batthyány elfogatik. Szala-Egerszeg eleste. Szikszói és bárczai csaták. Götz Zsolnán. Suplikácz. Kiss Ernő Krepajig vonul. A parlament megnyitása Debreczenben jan. 9-én. Kossuth beszéde. Bem Erdélyben. Áron Gábor.

I.

Január első napján megkezdetett a nagyszerü népvándorlás. 20 foknyi hideg vala. Hogy ez a fölszereletlen sereg kedélyére épen olly hatással vala, mint magára a bujdokló tömegre, gondolhatni.

E hó 5 első napján Pest utczáin csak utazókkal vagy utra készülőkkel, s egy szétvert sereg kószáló maradványaival lehete találkozni.

A lánczhid álladalmi szolgálatra foglaltaték le, s nehéz ágyuk, lovasok, gyalogok egymást követék azon.

Kétségbeesésnél egyebet látni sem lehete. Mindenki összenézett, de a kapott felelet a kedélyeket még komorabbakká tette.

Hiu törekvés vala Csányi Pesten maradt kormánybiztostól biztató plakatokat adni ki. Kolosvár visszafoglalásának hire olly hidegen hagyta a kebleket, mint Macknak azon biztatása, hogy a főváros védetni fog.

S maga a vándorlás ... istenem, millyen vala az! Legnagyobb sietséggel csak a legszükségesbeket vive magával, tolongott a nép a vaspályaudvarba, hogy onnan tovább szállittassék.

S kit a körülmény helyt maradni kénytete agálylyal nézett elébe a jövőnek.

A bujdosó, a földönfutó tarka tömeget a roppant hidegben, gyalog, szekeren, nőt, gyermeket, férfit vegyesen a fagyos kigyozó uton haladni látni borzasztó látvány! . . .

II.

A honvédelmi bizottmány elnöke távozása előtt következő két rendeletet adott ki :

„Magyarország kormánya kimozdul Budapestről, mert az országgyülés nemes kötelességének hitte, még a zavar s megakadás lehetőségétől is megóvni azon férfiakat, kiket parancsa a kormány élére állitott, s kiknek zavartalan egységben s hordva sziveikben a drága hont, működni, gondolni, tenni és rendelni kell mind azt, mit a haza java és szabadsága kiván. Egyetlen megakadása a kormánygépnek veszélybe döntheti a hazát : megakadás pedig nemcsak veszély által okoztathatik, hanem azon sürgés által is, mellyet egy közeli, bár legszerencsésebb csatázás is, okozhat.

Magyarország kormánya Debreczenbe vette állomását, onnan fog épen ugy mint eddig Budapestről mindent a haza javára elintézni. Bárhol legyen e hazában, mindenütt Magyarországban van, mindenhol Magyarország népe és érdekei közepett.

A kormány szeretetében és buzgóságában Magyarország minden városa egyenlően osztozik.

Azért, polgárai, hű fiai széles Magyarországnak, midőn innen a kormány kimozdul, azt a hon érdekében teszi.

Azért éledjen föl sziveitekben a haza szeretete : azért szenvedett-e szegény haza annyit, hogy most, midőn lelke egész erejében fölébredett, azon ellenség martaléka legyen, ki a legistentelenebb ármányt idézte föl, a polgárháborut, s kivel annyiszor éreztette már fegyvere sulyát. — Nem — nem ! ezt Magyarország tenni nem fogja !

Ne rémittessétek el magatokat azon hirek által, mellyeket ármány és gyávaság részint koholnak a nép lehangolására, részint annyira nagyitnak, mekkora saját gyávaságuk és rosz akaratjok.

Seregünk buzgón kivánja a haza megmentését : nem igazat szól, ki mondja, hogy le van hangolva, s ha vesztett itt vagy amott, négyszeres erővel volt dolga. Seregünk Budapest közelében olly erős állásban van, s olly bizodalommal saját erejében, hogy isten után győzni fog.

Nem fél e sereg : csak azok, kik egy vagy más csatában elsők voltak a futásban, rémitenek el másokat, s festik a veszélyt olly nagynak saját gyávaságuk mentségére.

Erdélyben egy győzelem éri a másikat ; az aldunai tábor nagyobb részben már nyakára hágott a lázadásnak. Derék tábornokunk Mészáros Schlicknek sarkában van: szóval csak a gyávák tarthatják veszettnek ügyünket.

Ezt akartuk nektek megmondani Magyarország népe : Legyetek bátrak és kitürők; mert ha maga Budapest kevés időre az ellen-

ség kezébe jőne, mit nem hiszünk, ez is előnyére és hasznára fordulhat isten után hadi működéseinknek.

Eddig 9—10 táborban kisebb de véres és fárasztó csatákban kellett seregeinknek szétdarabolva működni : most már mindinkább összegyülnek seregeink, pedig sokan vannak, kik e honért fegyvert fogtak; erőnk egyesül s igy összes seregünkkel támadjuk meg az ellenséget.

Él még a magyarok istene, s a kormány reméli, hogy a tért, mellyet az ellenség eddig nyert, nem sokára visszaszerzi a hazának.

Legyetek kitürők, isten sok bajból kivezette szerencsésen e hazát, nem fog elhagyni bennünket."

„Nyilt rendelet minden törvényhatóságoknak, tisztviselőknek, sereg- és várparancsnokoknak s az ország bármelly részeiben működő kormánybiztosoknak.

Hazánk jogszerü szabadságát védő vitéz seregeink a fővárosnál állanak.

Isten igaz ügyünkben győzelemmel áldandja meg vitéz fegyvereiket.

De ha még ugy akarná is a gondviselés, hogy még több küzdelemmel és hosszasabb kitüréssel lehessen csak biztositható hazánk szent szabadsága ; e nemzet nem lesz, nem lehet olly gyáva, hogy egykét vesztett csata miatt ezeréves élet, s háromszáz esztendős szenvedés után feladja hazánk szabad önálló jövendőjét, s gyermekeinek örökségül szolgaságot hagyjon.

Ha tehát a főváros közelében vivandó csata kedvezőtlenül találna is kiütni, s ennek következtében a főváros pillanatnyira a hazánkat jogtalanul megtámadott ellenség kezébe kerülne is, azért még az ország nem veszne, nem veszhetne el.

Budát másfél századon túl birta a török, s azért Magyarország volt s Magyarország lesz, ha mindjárt az önkény zsoldosai néhány napra bitorolnák is hazánk fővárosa birtokát.

Az országgyülés tehát érezvén azon kötelességet, hogy egy csatavesztés lehetsége által az ország szabadságának védelmét nemcsak feladnia nem szabad, sőt inkább férfias kitartását meg kell kettőztetnie : mulhatlanul szükségesnek tartá akként intézkedni, hogy ha kedvetlenül ütne is ki a főváros közelébeni csata ; ez által a nemzet képviselete, s az ország kormányzata legkisebb felakadást vagy zavart ne szenvedjen.

És azért az országgyülés tegnapi napon tartott ülésében elhatározá az országgyülésnek, s az ország kormányának székhelyét ideiglenesen Pestről Debreczenbe általtenni.

Ezzel tartozott a hazának, a nemzet szabadságának, tartozott e szabadság védelmében kiomlott hazafivérnek; tartozott vitéz hadseregeinknek, mellynek ellátásáról, fizetéséről, ruházatáról, fegyverzetéről gondoskodni a legszentebb kötelesség, s melly gondoskodás

egy időre valószinüleg zavarba jöhetett s felakadást szenvedett volna, ha a kormány s országgyülés a maga működésének szakadatlan folyamát Pesten egy csatavesztés általi megakadás veszélyének kitette volna.

Annálfogva, midőn a honvédelmi bizottmány az országgyülés ezen intézkedését az ország hatóságainak, hadvezéreinek s várparancsnokainak, s minden katonai és polgári tisztviselőinek ezennel tudtul adja; egyszersmind megvárja a nemzet nevében mindenkitől, hogy hazafiui kötelességét tovább is hiven teljesitendi.

Minden jelentések, felterjesztések s hivatalos levelezések ezentúl az ország kormányához Debreczenbe intézendők s utasitandók."

A sereg pedig ekközben mindig közelebb jött. Csatát nem fogadott el, s csak ha néha az elő- és utócsapatok összetalálkoztak, váltának pár ágyuszót.

Görgei Perczelt Czeglédre rendelé, ő maga pedig Vácz felé folytatá utát.

Következő plakátot adott ki:

„Szózat a magyar hadsereghez! Bécs falai alól, hol az ellenség erőt nem vehetett a magyar vitézségen, a körülmények hatalma Budapest alá sodort benneteket.

A haza szivében dulni törekvő ellenség nyomotokban van, viszszavonultatok előtte, nem gyáva félelemből, hanem hogy a főváros, a haza szive előtt az élethalálharczban a messze haladt ellenség sirját találja.

Erdélyben a magyar seregek győzelmes karai Kolozsvárt viszszafoglalták, néhány hét alatt a Királyhágon túl ellenség nem leend, és Erdély, a kedves testvérhon, a diadalnak ülendi örömünnepét.

Mészáros, a hadügyminister-vezér a Kassát rabló Schlicket megverte, ágyuit elfoglalta, és felső Magyarország kevés napok mulva ismét a magyar korona gyöngyei közt fog ragyogni.

Ime mindenfelé győz a magyar vitézség, csak ti, kiknek apáitok s testvéreitek imái kisérik harczait, s áldásaik győzelmeteket, csak ti lennétek-e azon szerencsétlenek, kik felett a hitszegett osztrák ellenség diadalt vivhatna ki?

Nem! ti nem engedhetitek elfoglalni Budavárát, mellynek ormairól annyi hőstettek emléke néz le reátok, hol Mátyás az igazságos lakott! és Rákosnak apáink nyomairól szentelt téreit, mellynek minden csepp vize magyar csontokat áztat.

Nem! istenemre, ti győzni fogtok, lelkes magyar seregek, bizom karaitok ismert hatalmában, bizom szent ügyünkben, melly az ármánynak áldozatul nem eshetik.

Fel tehát ujult erővel, magyarok! lelkesitett benneteket őseink dicső szelleme, lelkesitsen elárult szegény hazátok esdő szózata, és

ti győzni fogtok, mert velünk az igazság, velünk az isten! Görgei Arthur s. k., tábornok.“

Másfelől Csányi (erélyes segéde Hajnik Pál vala) a törvényhatóságokhoz köv. körrendeletet külde:

„Az országgyülés sem magát, sem az ország kormányát ki nem tehetvén annak, hogy a főváros közelében történendő csatának netalán szerencsétlen kimenetele a lakosságot alaptalan rémülésbe ejtvén, a kormányt is legerélyesebb intézkedésében és működésében gátolja, székhelyét f. hó és év elsején Debreczenbe tette át.

Tanusitotta ezáltal, hogy nem Budapestet tekinti egyedül a magyar hazának, hanem minden talpalatnyi földet, hol magyar él.

Tanusitotta, hogy habár az isteni gondviselés ugy akarja is, hogy a fővárost szállja meg az ellenség dúló csordája: a hazát még elveszettnek nem hiszi, hanem szent földjének minden léptét utolsó hantjáig védeni, mi eddig elveszett, ujitott erővel visszavenni, vagy ha isten ugy akarja, sirján veszni, eltökéllett komoly szándoka.

Tanusitotta végre épen e rögtöni átköltözés által, hogy hazánk megmentését biztosan reményli, mert csak igy érhette el, hogy a netalán bekövetkezendő vész perczében szabadon tanácskozhatván, megmentette hazánk törvényes kormányát, megmentette ezt a fejetlenség iszonyatos következményeitől.

A törvényes kormány tehát a fővárosból elköltözván, engem rendelt budapesti képviselőjének.

Midőn önöket ezekről értesitem s a netalán aggódó hazafiui keblek megnyugtatására hivatalosan tudósitom: miszerint daczára a félelmet gerjesztő hireknek a főváros nyugott, az ellenség vitéz seregünk által a fővároshozi közeledésében mindeddig akadályoztatik s hogy van még annyi erőnk, hogy visszaverhetjük az ellenséget, felszólitom önöket, hogy a mennyiben velem értekezni kivánnának, jelenleg itten Pesten tartózkodom. Pest, január 3-dikán 1849. Csányi László, főkormánybiztos.“

Jan. 4-én volt a ludoviceumba fölveendők vizsgálata. Ez éjjel utazék el Görgei is táborkarával az angolkirálynéból, hol szállva volt.

Ekközben Perczel is átvette e budapesti főparancsnokságot.

„Értesités. A folyó hó 2-kán tartatott haditanács következtében alulirt, mint a központi mozgó magyar hadsereg fővezére, Budapest városában hadi főparancsnoknak neveztetett ki.

Nem is kételkedve, hogy Budapest polgárai ismert hazafiui buzgósággal teljesitendik seregem elszállásolására és tartására szolgáló intézkedéseimet, elvárom, hogy minden, az ellenség mozdulataira vonuló ismereteiket nálam tüstint bejelentendik.

Egyébkint a haza veszélyes perczeiben, hol ármány és árulás az, mitől főkép kell óvakodni, mind a haza, mind különösen hadseregem érdekében szükségesnek látom kijelenteni, miként min-

den alkudozás és érintkezés az ellenséggel hirem és tudtom nélkül, mint amugy is becstelen árulás, rögtön halállal fog büntettetni.

Budapest, január 3-kán 1849. Perczel Móricz, tábornok és a képviselőház teljeshatalmu biztosa."

Öt nap mulva azonban január 5-én reggel mindnyájan elhagyák a fővárost.

Maga a városi hatóság e rendeletet bocsátá közre :

„Miután az ország fegyveres csapatai e városból kivonultak s annak a császári seregek általi megszállása perczenként várható, e város lakosai, hivatkozással a folyó hó 3-kán kelt hatósági fölhivásra, intetnek : mikép minden ellenállástól vagy boszantástól legsulyosabb felelet és büntetés terhe alatt tartózkodjanak, sőt azokat a hatóságok e részben hozandó rendeleteihez képest fogadják be és kellőkép lássák el, igy lehetvén csak a várost különben netán bekövetkezhető veszélytől megmenteni. Pestváros hatósága által."

III.

Az országgyülés küldöttei a bicskei főhadiszállásán találták a tábornagyot. Batthyányin kivűl a herczeg elébe bocsáttatának. Egyezményről azonban szó sem lehete, miután a herczeg föltétlen feladást kivánt.

Pénteken déltől késő estig tartott a császári sergek bevonulása Budapestre.

Fényes, nagyszerü vala e bevonulás. Magát a serget mindenki bámulta s az optimisták is hinni kezdék, hogy e rendezett, mindennel ellátott, a rendezetlent bizonnyal legyőzendi.

Töméntelen álladalmi vagyont találtak ottan, mit a magyaroknak elvinni idejök nem vala.

Ekközben Görgei Váczra ért, hol egy proclamatiót adott ki, mellyben kimondá, hogy ő a marcziusi nyeremények mellett küzd.

E proclamatiónak következő négy pontja volt :

„1. A felsődunai hadsereg esküjéhez hiv marad : a magyar királyság V. Ferdinánd király által szentesitett alkotmányának fentartását minden külellenség ellen védeni.

2. A felsődunai hadtest épen olly határozottan álland ellen azoknak is, kik kora respublicai mozgalmak által az ország belsejében az alkotmányos királyságot meg akarják buktatni.

3. Az alkotmányos monarchia értelméből, melly mellett marad a felsődunai hadsereg utolsó emberig, magából következik, hogy egyedül és azon rendeletnek engedelmeskedik, mellyeket a felelős magyar kir. hadügyminister vagy annak helyettese (most tábornok Vetter) törvényes módon kiad.

4. A felsődunai hadsereg megemlékezve Magyarország alkotmányára tett hitére, s megemlékezve becsületére, arra, hogy mit

akar és mit kell tennie, végül kinyilatkoztatja, hogy valamelly az ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el, ha az részint Magyarhon alkotmányos formáit, mellyre a hadsereg megesküdött, részint a hadsereg hadi becsületét garantirozza.

A felsődunai hadsereg e nyilatkozatot azért adja, hogy a politicai ármányok közepett, mellyeknek a közelebbi időben szegény hazánk tán kitéve leend, állását a szoros törvényes uton megtarthassa. Vácz, jan. 2-án 1849. A felsődunai hadsereg nevében Görgei m. k. tábornok.“

Herczeg Windisgrätz pedig intézkedék, hogy Vácz és Szolnok elfoglalása által biztositsa eddig nyert terrenumát.

Az országgyülés követei közül gróf Batthyány Lajos letartóztattatott.

IV.

Lássuk az ország többi részeibeni hadjáratokat.

Gr. Nugent Dahlen tábornokkal Szala-Egerszegig nyomult, mindenfelé kellő őrizeteket hagyva.

Gr. Schlick dec. 28-án Miskolczig nyomult. A Perger-dandár Szikszó felől hátban, a Deym brigade frontban operáltak. A szikszói erős positiót keményen tartá a gyönge, gyakorlatlan magyar sereg, de megveretett.

Jan. 4-én Mészáros vezette ellen a seregeket. Kassa s a bárczai magasak közt volt az ütközet. De Mészáros mesterétől, (ő hajdan adjutánsa volt Schlicknek) kemény leczkét kapott. 10 ágyut, 500 foglyot s 1 zászlót, 10,000 db aranyat s irományai nagy részét elveszté. Buzgalom, kitartás, ügyesség, minden megvala Mészárosnál, csak szerencse nem. Tetézte ezt a nemzetőrség s népfölkelés gyávasága is. Mészáros a parancsnokságot Klapkának adta át, ő maga Debreczenbe ment.

A Kárpátok közt kis erejök volt a magyaroknak, mellyel tábornok Göcz előhaladását gátolni tudták volna. Jan. 2-kán foglalta el Zsolnát. A magyarok Turóczba vonultak vissza.

Perczre bár, de az alvidékeken is elhagyá a szerencse a forradalmi sergeket. Suplikácz vajda dec. 27-én meghalt s a ráczok Knicaninnal Pancsovára vonultak. Kiss Ernő megtámadta őket január 2-kán. Páncsován néhány ház fölégetteték. De Knicanin visszanyomta a magyarokat egész Jabuka és Krepajig. Ez volt Kiss Ernőnek utolsó hadi tette. Ekközben a ráczok is sergeik mellé tetemes erősitést kaptak.

Január első napjai ennyi vészt hozának a forradalmi pártra!

V.

Az országgyülés Debreczenbe érkezvén, üléseit január 9-kén kezdte meg.

Pázmándy nem jelenvén meg Debreczenben, mint korelnök Palóczy foglalta el a széket. Az ülések a ref. tanodában tartattak.

Ez ülést Kossuth köv. beszéddel s inditványokkal nyitá meg:

„Tisztelt ház! a honvédelmi bizottmány kötelességének ismeri a tisztelt házat azon eseményekről, mellyek jó és balszerencse irányzatában az országgyülésnek utolsó ülése óta közbejöttek, annyiban értesiteni, mennyiben azon értesités részleteit a körülmények megengedik, mert a mint mi tudjuk a hadi munkálatokra nézve a még munkában levő hadi terveknek előleges kitálalása és előterjesztése nem czélra vezető. Az országgyülés kimondá azon meggyőződését, miszerint a nemzet képviseletének folytatását és a kormányzatot nem lehet kitenni a főváros falai alatt netalán vívandó egyetlenegy harcz kétes kimenetelének. Azt gondolom, az országgyülés ezen határozatát helyeselni fogja a kérlelhetlen biró a historia és már is igazolták az eddigi körülmények, mert én megvallom, nem számitottam arra, hogy seregünk olly hamar el fogja hagyni a fővárost, mint elhagyta. Január 5-kén vonultak ki seregeink a fővárosból a nélkül, hogy a főváros falai alatt valamelly eldöntő ütközet megkisértetett volna. Erről lehetnek különbözők a vélemények, de mindenesetre a dolog megtörtént, a dolog tény. És mi alkalmasint olly időket élünk, hogy jelenleg nem annyira a multak birálata, hanem a jövendő iránti gondoskodás tartozik kötelességünkhöz. Akárhová forduljanak is az események, méltányolni fogja a főváros lakossága hadseregünknek azon magaviseletét, hogy egy kétes harcz kimenetele által, melly a fővárosban lett volna vívandó, nem kivánta koczkáztatni a főváros vagyoni állapotát, nem kivánta kitenni azon dúlásnak, mellynek jeleit Bécs városa, ostrommal lett bevétele alkalmával ugyanazon ellenséges tábortól tapasztalta. Lehet, hogy seregeink kivonulása pillanatnyi kárt okozhat a hazának, de ha valaki tartozik iránta köszönettel, tartozni fog mindig épen a főváros lakossága, ezt megjegyezni szükségesnek tartottam. Seregeink kivonulása akként történt, hogy az egyik igen tetemes rész, a másik által kellőleg fedezve, már az uj hadi munkálatoknak irányában igen sikeres előhaladást tőn akkorra, midőn az ellenség észrevette, hogy a főváros kiürittetett. Hogy merre ment seregünknek azon része, arról nem szólhatok bővebben, hanem ez alkalommal arra kell kérnem a tisztelt házat az egyik vezérnek jelentése folytán, méltóztassék megengedni, hogy Frideczky képviselő úr néhány napig ne legyen kénytelen megjelenni a ház előtt, mert ott ő reá valami teendő vár. Seregünk kivonulván a fővárosból, haditanács tartatott, mellyben jelen voltak a táborvezérkari főnök Vetter tábornok, nem különben Görgei, Perczel,

Répásy és Lázár tábornok urak és a táborvezéri karnak több tisztjei, ennek következtében állapittatott meg egy hadi munkálati terv, mellynek végrehajtása körül a lehetőségig intézkedni a bizottmány kötelességének ismeri. Seregeinknek több részeiről, mert ugy kivánván a sors, hogy eddig sokfelőli vidékeket valánk kénytelenek őrizni, részint örvendetes, részint nem örvendetes hireket kell mondanom. Örvendetesek az erdélyi események, hol Bem tábornok mindeddig a legfényesebben igazolta a kormánynak és nemzetnek benne vetett bizodalmát. A ki általvett mondhatom egy deorganisált és a baleseményeк által hangulatában megcsökkent csekély sereget és azon sereg a küzdelmek által a bátorság ösvényén mindinkább erősödve, most már a legbátrabb és legharczszomjazóbb seregeink közé tartozik annyira, hogy mint Bem tábornok hivatalos jelentésében irja, csaknem kétségbe esnek azok, kiket a hadi munkálatoknál fogva egyik vagy másik pont őrzésére hátrahagyni kénytelen. Irja egyszersmind, hogy ő nem kiván a törvényhozó testnek és kormánynak alkalmatlankodni ezuttal segitségkéréssel, sem ember, sem fegyver, sem pénz, sem ruházat, sem élelem, sem ló tekintetében. A sereg, mellyet meglehetős elmállott állapotban és számban adtunk kezébe, egyénekben jelenleg 20,000 körül áll, és azt gondolja, hogy Erdélynek számba vevén kútforrásait, azon sereget lépései közben mindinkább szaporitandja. Ámbár én részemről kijelentem a háznak, hogy Bem tábornok hadimunkálatai mindezen szép ajánlatai mellett is különös fontosságot nyernek azáltal, hogy az országgyülés itt van, de a korkormány nem fog csupán arra támaszkodni, és mindenesetre intézkedni fog, ha a körülmények ugy kivánandják, segéderőről az ő táborának szaporitására és általában azon vidéknek fedezésére. Utolsó levele, mellyet vettem, Beszterczéről szól, mellyet Naszóddal az oláhlázadás fészkével együtt január 2-án foglalt el és különös méltánylattal kell emlitenem, hogy eddig még mindig meg szokta mondani előre, mellyik nap, mellyik órában mit fog elfoglalni, eddig még minden előremondásai teljesültek. Megirta dec. 20-kán, hogy 25-én Kolozsvárt el fogja foglalni, 29-én megirta, hogy január 2-án el fogja foglalni Beszterczét és Naszódot, szóval minden tervei eddig pontról pontra teljesültek. Miskolcz tájékán, ugy hiszem értesitve van már a ház, nem olly örvendeztető volt azon harcz, mellyet Mészáros hadügyminister intézett, egyébiránt jelenthetem, hogy egy pár harczedzett zászlóaljnak oda rendelését tartván szükségesnek, a kormány intézkedett, hogy a hadvezér azt megkapja, mi már eddig táborával egyesült is, mondhatom, hogy legjobb zászlóaljaink egyike van a küldött segitség közt. Történtek lemondások a tábornál egyes tisztek részéről, történtek egyes átmenetelek is, mi illy körülmények között a historiában meg szokott történni. Egyébiránt seregeink megvannak és nem kivántatik semmi egyéb, mint hogy a népnek lelkesedése által támogatva, a tisztelt képviselő ház maga férfias

kitartásával vezérelje az igazságos diadal felé, mert vezéreink akként vannak meggyőződve, többektől kaptam már e részben tudósitást s kevesen vannak már hátra, hogy ha vesztett ütközetek balesedményei nehézkednének is a hazára, valameddig a nemzetnek képviselete, kormánya és hadserege van, a végdiadal felett kétségbeesni nem kell. Azon vidéken vagyunk, melly vidék valahányszor Magyarország szabadságáért küzdeni kell, legkitünőbb volt a szabadság harczában és a melly vidék sohasem tette le fegyverét, mellyet Magyarország oltalmára emelt fel, valameddig fegyvere győzedelmével vagy becsületes békekötéssel nem volt a nemzetnek szabadsága biztositva és kivíva. Azon szellem most is meg fogja hatni ezen vidéknek népét, miként érzi azon kötelességet, hogy a nemzetnek azon szabadságát, mellyet ősei vérökkel szerzettek, az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni azon szabadság oda engedéseért, mellyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar. Jónak vélném, ha egy rövid határozattal vagy felszólitással a nép irányában méltóztatnék a képviselő ház a tiszavidéknek azon általam biztosan remélt jóhangulatát gyámolitani azon tekintéllyel, melly fekszik a nemzet képviselői felviditásában. Egyébiránt örömmel mondhatom, merre jöttem utamban, a nép önként, felhivás nélkül tódult azon igénytelen férfiu körébe, kinek, ha van valamelly fontossága a nemzet előtt, az csak egyenesen azon kötelességnél fogva van, mellyet a tisztelt képviselők bizalma gyenge vállaira ruházott. A nép tódult körömbe, alkalmam volt több nagy községben a néppel egy pár szót váltani és találtam ezen tiszta tősgyökeres becsületes romlatlan szivü népet ollyannak, minőnek találni ohajtottam és reméltem.

Jelentem a tisztelt háznak, hogy a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni, azon esetre, ha az ellenséges seregek a tiszavidéknek szent földjét megszentségteleniteni akarnák, a népet átalános felkelésre hivni fel, azon népet, melly ugy nyilatkozott, hogy ohajtja az órát, midőn elbánhat az ellenséggel. De midőn átalános népfelkelésről szólok, szükségesnek tartom megemliteni, hogy ennek eszméivel nincs összekötve a nép részéről hadi sorban állani meg az ütközetet az ágyúk és rendes katonaság ellenében; a népnek más rendeltetése van, melly csak segédül tekinthető a rendes hadseregek mellett. Hogy az ellenségnek pillanatnyi tovább nyomulását hadseregünk akadályozza s a lehető legrövidebb idő alatt támadólag mehessen visszanyerésére azon térnek, mellyet elvesztettünk, eziránt a kormány az intézkedéseket megtette s igérhetem a tisztelt háznak, hogy ha váratlan körülmények nem jőnek közbe, seregeink offensiv állást veendenek. Ez az, mitől a hazának megmentését várom, mert ugy ismerem a magyart, hogy bátorsága is inkább támadó, mint szenvedőleges természetü. A magyar, ha támadni kell, talán puszta kézzel is hamarabb veszi el az ágyúkat, mintsem hogy fegyveresen a golyók előtt álljon. Ohajtom tehát, hogy a vezérek megértsék a

nemzetnek ezen geniusát. Jelentem továbbá, hogy a kormányzat folytatásához szükséges eszközök leszállitása nagyrészben már megtörtént; azonban, midőn a legszivesebb köszönetet nyilatkoztatom magam és a kormány s ha szabad mondanom, a képviselőház nevében Debreczen város lelkes polgárságának vendégszerető magyar érzelmü fogadásaért s azon készségért, mellyel az országgyülés kivánatainak teljesitése elébe ment, másrészről meg kell vallanom, hogy olly soknemü kiterjedt házakra van a kormánynak szüksége, miszerint nagy baj nélkül mindent itten elhelyeztetni nem lehetett és azért a kormányzati eszközöknek egy része Nagyváradra szállittatott, a hol némi erősség is van. Ezt ki kellett jelentenem, nehogy balmagyarázatokra adassék alkalom, nehogy valaki tudja isten mit gondoljon, hogy a lőszerek s a fegyvergyár egy része tovább szállittatott; ez nem más okból történt, mint hogy itt nem tudtunk azoknak biztos helyet adni. Nagyváradon vár is levén, több katonai készületek vannak, itt pedig lehetetlen összeszorulnunk mindennel, a mire a kormánynak szüksége van. Egyébiránt a nervus rerum gerendarum a pénz, erre nézve azon határozatok nyomán, miket az országgyülés meghozott, történt gondoskodás, hogy fenakadás ne legyen, hanem már Pesten tapasztalható volt az aprópénznek nagy hiánya s ezen fogyatkozást különösen a nép az apró forgalomban nehezen érzi. Ki kell mondanom, hogy a nép, ha azt gondolná, miként ezen körülmény az ország állapotjának valamelly rosz állására mutat, vagy hogy a kormány nem tesz mindent, mit e részben tenni kell, nagyon tévedne. Ez a dolgok természetében fekszik. A historia mutatja, valahányszor az országban háboru van, az érczpénz a forgalomból eltünik, legyen bár a háború győzedelmektől kisérve vagy veszteségektől követve, az mindegy, az érczpénzt az emberek el szokták tenni, s csak a békés nyugalmas korban szokott ez ismét megjelenni. Ez tehát sem rosz állapotra nem mutat, sem a kormány nem mulasztott el e részben semmit is, mert ha millio számra verethetnénk is a huszasokat mindennap, az mind eltünnék. Nem mondom, hogy magam is nem estem volna e gyarlóságba, hogy eltettem volna az érczpénzt és ha nem tettem el, csak azért nem tettem, mert valóban nincs mit eltenni; ebből nagy fogyatkozás van a mindennapi forgalomban. Tehát bátor volnék a háznak becses engedelmét kérni arra nézve, hogy 30 és 15 p. kros kincstári utalványokat legyen szabad készittetnem, mellyek pótolják az aprópénz hiányát. Tudósitom egyszersmind a házat, miképen magyar feliratu rézpénz és kisebb 12 és 6 kros ezüst pénzeknek veretése iránt is intézkedett a kormány. E részben nem kértem előleges engedelmet, mert nem volt rá szükség, hanem mi a kincstári utalványokat illeti, erre nézve bátor vagyok engedelmet kérni. Ennyiből áll az, mit jelenleg mondani lehetett. Kétségtelenül legérdekesebb volna mindenkire nézve, ha elmondanám, hol állanak seregeink és micsoda tervök van, hanem méltóztas-

sanak e részben e méltó kiváncsiságot a haza érdekének alá rendelni s nekem megengedni, hogy ne szóljak. A honvédelmi bizottmány részéről méltóztassék a ház elfogadni azon nyilatkozatot, hogy valameddig az országgyülés bizalma kisérni fogja lépteit, valameddig csekély tehetségünket de becsületes akaratunkat a kormány vezetésében igénybe venni méltóztatnak, addig éjjelünk nappalunk minden fáradozásaira méltóztassanak számitani s arra, hogy mi kétségtelenül a vész perczeiben sem fogunk lemondani. Valamint fentartjuk azon szabadságot magunknak, hogy midőn jó lelkiismerettel elmondhatjuk, talán már jó volna pihenni, kinyugodhassunk, de mig a veszély tart, addig bizonyosan nem.“

Ezen inditványok átalános szavazattal elfogadtattak.

VI.

Bevonulván Bem Kolozsvárra, ott következő proclamatiót adott ki:

„A felső erdélyi hadsereg főparancsnokától Erdély lakosaihoz! A magyar hadsereg jő, hogy kiszabaditson titeket a reactio rabigája s a katonai zsarnokság alól. A magyar álladalom alkotmánya által biztositott szabadság ismét életbe lép. Mindennemü politicai vétkekért átalános bocsánat biztosittatik az egész országra nézve. Amde midőn a multakra fátyol vettetik, midőn az eltévedt lakosoknak kegyelmes bünbocsánat adatik, figyelmeztetnek egyszersmind az ország minden lakosai, hogy az alkotmányszerü kormány ellen elkövetendő minden politicai vétkek haditörvényileg fognak büntettetni. Azon lakosok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, ugy szintén, kik magyar hadseregeink belépte után rögtön mindennemü hadi tűzfegyvereiket át nem adják, halállal büntettetnek. Felhivatnak azért e hon minden lakosai, hogy a náluk létező mindennemü hadi tűzfegyvereket a legközelebb eső katonai hatóságnak azonnal adják be. Minden a hadsereg élelmezésére tartozó kellékek és megrendelt szállitások a tisztek által nyugtatványoztatni s a kormánybiztosok által ki fognak fizettetni. Kelt Kolozsvárt, a főhadiszálláson dec. 27-én 1848. Bem, tábornok.“

E nyereményének s ezutáni előnyomulásának köszönheté, hogy a székelyekkel egyesült.

E földön egyedül Háromszék tartá magát. Áron Gábor az egészen elzárt, bekeritett vidék számára ágyukat öntött, lőport, gyutacsot készitett.

Sokat tett ez ember jellemszilárdsága, hogy annyi ideig tarthatá magát.

Második fejezet.

Pest ostromállapotba tétele, a fegyverek beszedése iránti rendelet, Havas J. kir. biztos. A magyar kormány első működései Debreczenben, bankgyár, fegyverkészités. Pártok Debreczenben, Nyáry, Hunfalvi, Kazinczy, Kovács, a jan. 13-iki országgyülés, határozat a letartóztatott küldöttek ügyében. Hadjárat január végeig.

I.

Bevonulván Pestre Windischgrätz, Havas Józsefet e két város királyi biztosává nevezte ki, ki is e hivatalát erélyesen és pontosan folytatá.

Azután Ferdinánd királynak leléptét s Ferencz József trónraléptét sat. tárgyazó placatok ragasztattak ki.

Gr. Wrbna altábornagy a városnak maga ahhoz alkalmazása végett következő placatot adott ki:

„Hirdetés. Ő herczegsége Windischgrätz Alfred cs. kir. tábornagy által, azon teljes hatalmánál fogva, mellyel ő felségétől felruháztatott, Pestmegyében bezárólag Buda és Pest városokat, a Jász-Kun kerületekben, továbbá Esztergom és Fehér megyékben katonai kerületi parancsnoknak neveztetvén ki, szükségesnek tartom az ő herczegsége által immár kibocsátott proclamatiókra vonatkozólag köztudomás és a legszorosabb hozzátartás végett következőket kihirdetni.

1) Buda és Pest városok és a fennevezett vármegyék s kerületek ostromállapotba helyeztetnek.

2) A békes polgár személye és vagyona védetik, ellenben öszszecsoportozások, lázadások, szóbeli vagy irásbeli felingerlések, és ő felsége első Ferencz-József császárunk és királyunk kormánya ellenei fellázitások rögtönitélet utján haditörvények szerint fognak büntettetni, hasonló fenyiték érendvén azt, ki merészleni vagy kisérleni fogná a katonákat engedetlenségre vagy hitszegésre csábitani.

3) Mindenkinek tilos, falragaszokat katonai hatóság engedelme nélkül felragasztatni vagy közhirré tenni, az ez ellen vétkezők rögtönitélet utján haditörvények szerint fognak büntettetni, valamint

az is, ki a katonai hatóság által felragasztott hirdetményeket leszakitja.

4) Minden polgári hatóság katonai parancs alá rendeltetik, mellynek ótalma alatt hivatalos eljárását gyakorolni fogja. Azon polgári tisztviselő, ki ezen rendeletnek szóval, tetttel, vagy mulasztással ellenszegül, nem különben az, ki a katonai hatalomnak nem engedelmeskedik; pártütők társának nyilvánittatván, katonai törvények szerinti rögtönitélet alá esik.

5) A nemzetőrség az ostromállapot alatt előlegesen feloszlattatik.

6) Buda-, és Pest város lakosai mindennemü fegyvert különbség nélkül, magán fegyvereket téritvény mellett, ezen hirdetéstől számitandó 36 óra alatt az illető kapitányi hivatalnál átadni tartoznak, melly azokat a katonai parancsnokságnak átadandja.

7) Kinél ezen határidő elmultával fegyver találtatik, haditörvények szerinti rögtönitélet alá esik.

8) Minden közgyülések, gyülekezetek és clubbok a városban ugy mint a fennevezett megyék és kerületek bármelly helyén tilalmaztatnak, az ez ellen vétkezők rögtönitélet alá esnek.

9) Minden összeköttetés az ugynevezett honvédelmi bizottmánnyal, vagy annak elnökével, vagy pedig az immár feloszlatott országgyüléssel ezennel legszigorubban tiltatik. Kik azoknak parancsait nyilvánitják, velök hivatolos vagy bizalmas közlekedést üznek, a haditörvények teljes szigora alá esnek.

10) Minden külföldiek és jövevények haladék nélkül összeiratnak; azok, kik magukat elegendően nem igazolhatják, vagy különben gyanusak, a katonai hatóság rendelkezése alá adatnak, melly egyedül van jogositva tartózkodási jegyeket adni. Minden háztulajdonos lakosaiért felelős; ki idegennek tartózkodási engedelem nélkül szállást ad, haditörvények szerint fog büntettetni.

11) Utlevelek csak ugy érvényesek, ha azok az illető katonai parancsnokság által láttamoztatnak. Kelt Pesten, 1849. évi január 7-kén. Gróf Wrbna Ladislaw m. k. altábornagy és a 2-dik hadsereg parancsnoka."

De a tábornagynak kiadott azon rendelete, hogy azon cs. kir. katonák, kik magyar kormány alatt szolgálnak, ha visszatérnek, kegyelmet nyernek, hatás nélkül hangzék el.

Ugyanez időben egy katonai politikai bizottmány ült össze, megvizsgálni a politikailag compromittáltakat.

Másfelől az ott maradt képviselők, köztök Pázmándy, tisztelkedtek a tábornagynál. Pázmándy befogatott, de nem sokára fölmenteték.

Nézzünk szét a tiszai vidékre menekült kormány tettei felett.

Alig volt egy pár mértföldnyi birtok tulajdona, sergei mindenütt verettek, vezérei mindenütt visszavonulásban, fegyvere kevés, katonája demoralizált s az is zúgolódó, pénze elfogyva sat.

Idő, körülmény, minden, minden ellenök esküdött.

S mintha a vész szerezte volna meg bátorságukat, mintha annak tornyosulása növelte volna erejöket, e perczekben fejtették ki a legnagyobb erőt.

A fővárossal ügyes kémek fentarták a közlekedést.

N.-Váradon és Debreczenben bankgyárt állitottak.

A vezérekhez biztató rendeletek küldettek.

A katonák közt jutalmak, dijak osztattak ki.

Egymásután szerelték fel a zászlóaljakat, szereztek ujonczokat, gyártottak gyutacsot, lőport, öntöttek ágyut, fegyvert.

Az el nem foglalt megyékben emissariusok működtek.

Külföldről megszerezték tábornok Dembinszkyt, ki Kassán át mint czukrászlegény jött be az országba.

II.

A zajosabb, nevezetesebb ülések egyike volt a jan. 13-iki.

Olvastatott ugyanis a kiküldött országos választmánynak Bicske jan. 4-ről küldött következő jelentése:

„Mult évi december 31-kén történt kiküldetésünk következtében folyó évi január 1-ső napján délután Promontoriumba mentünk a főhadiszállásra. Onnan két tisztnek kiséretében Hamzsabégre értünk, hol az ottani katonai parancsnok Géczy huszár-hadnagyot adta mellénk 12 legénynyel és egy trombitással katonai kiséretül, s a tisztnek meghagyta: hogy minket a császári tábor előőrségeig kisérjen. Mi Hamzsabégről megindultunk késön este, s mivel Martonvásáron sem tudták megmondani, hogy az érintett tábornok előőrsei melly tájon állanak, a kisérő tiszt nem tartotta czélszerűnek tovább menni, s a sötétben bizonytalanra tévelyegni. Ott késtünk tehát néhány óráig, s reggel megindultunk Vál felé, mert értésünkre esett, hogy herczeg Windischgrätz főtábornokot hihetőleg Csákvár vagy Bicske táján fogjuk találni. Válban megtudtuk, hogy azon éjjel Verebre érkezett egy tetemesebb hadcsapat, általmentünk tehát azonnal Verebre, de mire oda értünk, onnan az egész cs. katonaság előre nyomult Baracska felé. Verebről tehát elküldöttük a kisérő huszártisztet Baracska felé azon megbizással, hogy ott, hol az emlitett tábornak bármelly részét találja, ittlétünket jelentse be, s a parancsnokot szólitsa fel, hogy minket a szokott módon Windischgrätz herczeg főtábornok urhoz kisértessen. A tiszt este visszaérkezett, s a Baracskán talált tábor főparancsnokától b. Jellachichtól azon választ hozta, hogy mi a főtábornokot másnap délben már Bicskén találandjuk. Katonai kiséretet nem küldött, de kisérő huszártisztünknek adatott egy iratot, mellyben Bicskéig háboritatlan utazása biztosittatott. Mi tehát másnap január 3-kán déltájban kiséretünkkel együtt háboritatlanul ide érkeztünk, s azonnal a kisérő

huszártisztet és gr. Majláth Antalt elküldöttük, hogy minket hg. Windischgrätz főtábornok urnál jelentsen.

Csakhamar értesittettünk arról, hogy a hg. főtábornok a küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gf. Batthyány Lajost nem fogadhatja. Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működhettünk volna; nehogy azonban bármit elmulasszunk a czélnak elérésére, s reménylve azt is, hogy ha a herczeg főtábornok bölcs kiegyenlitésre czélzó küldetésünkről értesitve lesz, talán hajlandó leend, az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni: mi négyen, ugymint Majláth György, Lonovics József, Majláth Antal és Deák Ferencz a herczeg főtábornok előtt megjelentünk. Majláth György ország birája előadá, hogy mi a magyar országgyülésnek küldöttjei vagyunk, s erre a hg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyülést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége eloszlatta. Elmondá mégis az ország birája békes kiegyenlitésre czélzó küldetésünket, de a herczeg főtábornok határozottan azt válaszolá, hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésekről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövendőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őtet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert, s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Mi ezen válasz után, látván, hogy miután az országgyülés sem ismertetnék el, s mi országos küldötteknek nem tekintetünk, s ő felségéhez sem bocsáttatunk, kérdést tevén az iránt, hogy mikor és mi módon mehetünk vissza? kérdésünkre az válaszoltatott, hogy mivel a hg főtábornoknak előrenyomuló seregei hadi munkálataikat már Buda közelében is megkezdették, visszamenetelünkre most intézkedések nem tétethetnek addig, mig azt a hadi munkálatok megengedik.

Eltávozván a herczeg főtábornoktól, azonnal szállás rendeltetett számunkra, s gf Batthyány Lajos is velünk együtt van. Ellátásunkról rendelkezések tétettek s a legillendőbben bánnak velünk. Kiséretünk, a huszártiszt és legényei szintén nem levének visszabocsátva.

Ez volt küldetésünknek eddigi lefolyása, mellyről sietünk az országgyülést előre tudósitani. A herczeg főtábornok ajánlotta, hogy tudósitásunkat szokott katonai uton tovább juttatja.“

Ez ülésen fejlődött ki a két párt.

Egyiknek, melly Austriával minden áron békülni akart, vezére Nyáry. Többi tagjai : Hunfalvi, Kazinczy, Kovács L. sat.

A másik e békülést minden áron ellenzette.

Hevesen, mondhatni, kiméletlenül kelt ki azon part Nyáry ellen, ki határozatukat ellenzette.

Milly határozottan, nyiltan kikelt ellene, mutatja köv. beszéde :

„Nagy figyelmetlenség volt az előttem szólott képviselőktől, midőn azt mondották, hogy én olly bolondot mondtam, miként, ha nyerünk is, készek vagyunk akárminő békére. Beszédem elején azt mondtam, hogy a nemzetek közötti háboruban s viszonyokban az igazság : a hatalom, s ez igen természetes; a mellyik győzedelmes lesz, az fog szabni a másiknak szabályokat és törvényeket. Ha Windischgrätz lesz győzelmes, ő a maga státusdománya szerint fog intézkedni Magyarországra nézve, és ha Magyarország lesz győztes, nem marad az 1848-i törvényeknél és az eddigi biztositékoknál, hanem többet kivánand. Megmondom terjedelmesebben, miért kivántam a békének a határozatba betételét. Magyarországón még senki nem tudja, mert nyiltan e ház sohasem nyilatkoztatta ki, mi téren állunk. Minket megtámadtak, a védelem terére állottunk s mégis mit mindent ösze nem beszéltek rólunk! Egy külföldi lapban azt irták, mikint a czél nem egyéb, mint hogy Kossuth Lajos meg akarja magát koronáztatni. Pedig igy van, egyik ezt, másik respublikát mond és a harmadik nem tudom mi képtelenséget. Nagyon szükséges, hogy ha valaki a szerencse idején nem volt határozott, legalább akkor legyen határozott, midőn a veszedelem szélén áll. Ne csináljunk illusiót, mondjuk ki tisztán, hogy ha a nemzet nem teszi azt, a mit Kossuth Lajos tisztelt barátunk mondott, el van veszve az ország; nem kell a vész elháritását egyedül istentől várni. Adott az isten a magyarnak agyába velőt, használjuk fel azt okosan. Magunkra vagyunk hagyva, most Európa sympathiájára ne számitsunk, hanem legalább azon erőket, mellyek el vannak tőlünk bizonyos határvonal által zárva, ne hagyjuk ezen titubatióban tovább is; mondjuk meg tisztelt ház, miért nem hagyjuk el a hazát? azért mert faladni a nemzet jogát nincs hatalmunkban, mi nemcsak egyesek, hanem mint tisztviselők, képviselői a nemzetnek nyilatkoztatjuk, hogy nincs hatalmunkban feladni a nemzet jogát és egyezkedni nincs hatalmunkban, meg kell azt védeni, mig lehet. De ha kimondjuk, hogy az 1848-diki törvényt, mert ez a status quo, ez a legkisebb, védjük, azon térre vagyunk szoritva, hogy azt oltalmaznunk kell fegyverrel is s folytatnunk a háborút és hogyha látjuk is, hogy nem győztünk, még akkor sem egyezkedhetünk, mert hatalmunkban nincs, a békét ez alapon soha ki nem zárjuk. Az szintolly kötelesség, hogy a statusquot oltalmazzuk, mint kötelességünk az, hogy tovább a dolgot ne vigyük, mint ezen statusquomegtartásaig, mielőtt a nemzet egy része elvérzenék, vagy az ország egy része elfoglaltatnék, ha lehet, békét eszközöljünk. Akkor, ha Win-

dischgrätz bennünket legyőz, nem kell béke, akkor békéről nincs szó, valamint akkor sincs, ha mi győzzük le Windischgrätzet, mert ekkor senki sem fogja mondhatni, hogy Magyarországnak visszaadatott a dynastia által előbbeni joga. Ha legyőzetünk, szabadon rendelkeznek velünk, ha mi győzünk, mi leszünk a szabadon rendelkezők. Egyébiránt fogadják el inditványomat, vagy nem, nem értem azon ellenvetéseket, mellyek ellene tétettek, különösen legnevezetesebb volt ezek közt az, mit Kossuth Lajos tisztelt barátunk mondott, mit nem is gondoltam, hogy fel lehessen hozni. Én nem Windisgrätz irányában hoztam fel azt, mert vele tisztában van a dolog, midőn azt mondja: Unbedingte Unterwerfung, hanem felhoztam Magyarország irányában még akkor is, ha annak egy részében van is az ellenség, mert ha nem tudja az ellenség által megszállott rész, mi alapon vagyunk s ha egyedül a Tisza környékére, a hol most ellenség nincs, terjeszkedünk ki, ez a vidék soha Magyarországot megmenteni nem fogja; ha pedig az egész ország tudja, mi alapon vagyunk s részt vesz, hacsak moralis segélylyel is a védelemben, akkor győzni fogunk. A szavazás a rendi országgyüléshez hozzáillett, mikor is minden harmadik negyedik szó az volt, hogy szavazzunk. Kállay Ödön következetlenséggel vádolt ezen szavaim miatt: „Nemzetnél a hatalom s erő az igazság, s azt mondja, hogy én szóban keresem az erőt. Ő talán azt gondolja, hogy csak vasból csinálják az erőt és moralis erőt nem hiszen, holott a legnagyobb moralis erőt is moralis erők mozgatják. Ha akarjuk, hogy hassunk azon részére is az országnak, melly el van foglalva, mindent határozottan s tisztán kell kitenni, mert különben nem sokára azon idő fog bekövetkezni, mellyben ellenünk fognak nyilatkozni.“

Nem hallgattatának meg. Elvetették Nyárynak azon záradékát, hogy minden esetben készek a békére. Hozatott tehát ezen határozat:

„Olvastatott az ellenséges császári hadsereg fővezére Windischgrätz herczeghez fegyvernyugvás s onnan Ferencz József austriai császárhoz a Magyarország ellen folytatott jogtalan háborúnak az ország jogainak integritása, nemzetisége és nemzeti becsületének sérelme nélkül leendő békés kiegyenlitése végett a törvényhozó testület m. évi december 31-én kelt határozata erejénél fogva utasittatott küldöttségnek Bicskén f. hó 4-én kelt s az országgyüléshez intézett levele, mellyben jelenti, mikép a nevezett herczeg Windischgrätz a küldöttség egyik tagját, gróf Batthyány Lajost épen nem, a többi négy tagot pedig, u. m. Majláth György országbirót, Lonovics József egri érseket, gróf Majláth Antalt és Deák Ferencz képviselőt pedig elfogadta ugyan, azonban nem mint az országgyülés küldötteit, mivel azt a trónról lemondott V-dik Ferdinánd király által eloszlatottnak állitotta. A küldöttségnek a békés kiegyenlitésre czélzó szavaikra pedig azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről

szó sem lehet, hanem egyedül csak föltétlen alávetésről (umbedingte Unterwerfung), hogy ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be s majd akkor ő felsége (értsd a magyar trónra alkotmányellenesen lépni akaró s meg nem koronázott Ferencz József austriai császárt) fogja elhatározni a jövendőre nézve teendőket. Most azonban Ferencz József császárhoz sem bocsátja a küldöttséget, mert ez őt teljhatalommal ruházta fel s az sem adna egyéb feleletet. Tanácsolja tehát hg Windischgrätz, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni az austriai császárnál. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget Ferencz Józsefnek, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Melly válasz után látván a küldöttség, hogy miután az országgyülés nem ismertetnék el, s ők országos küldötteknek nem tekintetnek s Ferencz József austriai császárhoz sem bocsáttatnak, kérdést tőnek Windischgrätz herczeghez az iránt : mikor és mimódon mehetnek vissza? s kérdésükre az válaszoltatott, hogy mivel a herczeg tábornagynak előrenyomuló seregei hadimunkálataikat már Buda közelében is megkezdették, a küldöttség visszamenetelére most intézkedések nem tétethetnek addig, mig azt a hadimunkálatok meg nem engedik. Minek következtében a küldöttség tagjai, gr. Batthyány Lajost is ide értve, a kiséretökre rendelt tiszt- és többi katonákkal együtt ott tartóztattak s tartóztatnak mai napig.

Melly jelentés nyomán, miután a magyar nemzet nem valami uj jogok megnyerése, hanem csupán királyi esküvel is biztositott s most hitszegőleg fegyveresen megtámadott ezredéves országos létele, önállása és alkotmányossága megvédése végett kényszerült az önfentartás természeti törvényénél fogva szinte fegyveresen ellenállani; s miután, hogy a további vérontást megszüntesse, az alkotmány biztositása feltétele alatt maga részéről békeajánlatot tőn s a helyett, hogy az elfogadtatott volna, az austriai császár teljhatalmú fővezére által a nemzet küldöttsége népjogellenesen letartóztatott s föltétlen alávetés követeltetvén, az alkotmány megsemmisitésével az ország elfoglaltatni s katonai kormány alá vettetni fenyegettetik : a képviselő ház ezen feleletből teljesen s a legméltóbb indignatióval meggyőződvén, mikép az austriai ház, melly eddigi fenállásáért is anynyi hálával tartozik ezen nemzetnek, olly fenhéjázó hangon s olly zsarnok feltételeket nem átall szabni, minőket még tökéletesen megvert nemzet irányában sem szabad tennie, holott a magyar nemzet eddig nemcsak hogy leverve nincs, sőt seregeink száma és vitézsége s a nép áldozatkészsége győzedelmet is igér, egyakarattal elhatározta: miszerint országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csep vérig tovább is védelmezni fogja.

Melly határozat sok ezer példányokban kinyomatni, a nép és hadsereg közt mielőbb kiosztatni rendeltetett.

Kossuth Lajos kormányelnök inditványára minden egyes képviselő ünnepélyes igéretet tőn s illetőleg a képviselő ház elhatározta :

Hogy mindaddig egy sem fog eltávozni és a képviselőház együtt maradand, mig a haza megmentve nem leend.

Ugyancsak a kormány elnöke további inditványára még következő határozatokban történt megállapodás :

1. Miszerint ezen határozat kihirdetése napjától mindaz, ki a harczban gyáván megfutamlik, főkép a tisztek, mint hazaáruló halállal fog büntettetni.

2. Miszerint a kormány főbb gondjai közé számitsa, ügyelni, hogy a hadjáratok által a nép minél kevesebb terhet érezzen; minden zsarolás, bár ki kövesse is el, szinte halálbüntetést huzandván maga után. Végre

3. Hogy mindazt, mit a nép kiszolgáltat, a kormány vagy adóba elfogadja, vagy pedig készpénzben kifizesse s mennyiben az álladalom pénzereje a tüstenti kifizetést itt ott meg nem engedné : a képviselőház ezennel ünnepélyesen fogadja s ezen kötelezést a nemzeti becsület oltalma alá helyezi, hogy mihelyt a körülmények megengedik, az álladalom részére tüstént minden bárminemü kiszolgáltatás törvényes kamatokkal együtt fog megtérittetni."

III.

A Közlöny a hadjelentések sorát következővel nyitotta meg :

„Balassa-Gyarmat jan. 14-kén 1849. Miután az ellenség seregeinket folyó hó 11-kén Oroszi, Vadkert és Ipolyság környékén utólérte volna, Görgei táborvezér ugyanez nap utócsapatát Guyon ezredes vezérlete alatt az ipolysági szőlőkben és Tompa vidékén ágyukkal erősen ellátva olly szerencsésen helyezé el, hogy az ellenség előrenyomulván mitsem gyanitott elrejtett katonáinkról ; 11 óratájban minden gond nélkül be is vonult a nehéz lovasság Csórics tábornok, Noszticz és Wallis parancsnokok vezérlete alatt a szőlőkertek mellett Ipolyságba, hol erős ágyutüzeléssel fogadtatott a mi részünkről. Az ellenség rémületében annyira megzavarodott, hogy önvédelmére nem is gondolván, majdnem minden lövés nélkül megfutamodott, és a csatatért nagy számu holtakkal elboritva hagyta el. Ugyancsak Guyon ezredes parancsnoksága alatt történt folyó hó 12-én, miután az ellenség Ipolyság körül ismét összeszedte magát, egy másik, az előbbihez hasonló ütközet. Folyó hó 13-kán miután Görgei táborvezér utócsapatát tetemesen megerősitette, Varsánynál állitotta föl csatarendbe, és hasonló szerencsével működött az ellenség vesztére. Ugyanez nap történt egy kisebbszerü előcsatározás Verebélynél, hol Schwarzenberg előőrei kénytelenek voltak visszavonulni.

Seregeink igen lelkesültek, az ellenség emberei szembetűnőleg levertek; s a felvidék hegy völgyei közt mintegy bizonyos legyőzetésüket sejditik."

IV.

Az ezutáni ülésekben a nemzethez bocsátandó proclamatió felett vitáztak. Következő proclamatió hitelesitteték:

„Az $184^7/_8$-dik évi országgyülésen alkotott törvények a nemzetnek uj chartája.

Háromszázévi küzdelmeinknek tizennégy király esküje és hitlevele által biztositott, de azok megszegése miatt soha valósággá nem válhatott függetlenségünknek biztos alapköve tétetett le e törvényekben.

Széttörettek a hűbéri bilincsek, szabaddá lett a hazának minden fia, szabaddá a föld, a nemzet minden fiainak édes anyjává a haza.

Nem erőszak csikarta ki e törvényeket; a fejedelem eljöve önként és megerősité, s igéré királyi hitére, hogy megtartja s tartatja azokat.

És a nemzet nyugodtan néze jövőjébe, háromszázéves fáradalmainak s küzdésének sikerét látá; látá e hont, mellynek dús gazdagsága századokon át mesterséges utakon szivattyuztatott ki idegen testek gyarapitására, colonialis és alárendelt aljas állásából föl- és kiemelkedni, virágzani jóllétben és boldogságban.

Várva várta az alkalmat, hogy a képviselet alapján összehivandó nemzetgyülés a letett alapokon megkezdhesse hajdani nemzeti nagyságunk s dicsőségünk nagyszerü épületének munkáját.

Azonban már május havában a rácz lázadás kitört. Első leplezett kisérlete a reactionak az $184^7/_8$-dik évi törvények semmivétételére.

A király összehivá a nemzetgyülést, hogy gondoskodjék módokról, mellyekkel a nyilt lázadást el lehessen nyomni, s a békét helyreállitani.

És a nemzetgyülés teljesité föladatát, kötelességét; de a fejedelem megtagadá megerősitését azoknak, mellyek előterjesztésére hivá föl a nemzetet.

A reactio, eleméből, a sötétségből kilépett, a szabadsággyilkolás leveté a képmutató álarczot, és nyiltan izent harczot életre halálra nemzetünk ellen.

Az események a nemzet szemei előtt bonyolódtak le, nyilt könyv az, mellynek lapjain kiolthatlan betükkel vannak följegyezve a történetek, a vád barbár népeknél is tiszteletben tartott eskü és hit megszegése, ártatlan emberek, nők, gyermekek legyilkoltatása, békés falvak fölgyujtása s kiprédáltatása, dús boldog vidékek elpusztitása, a világon leghűbb nép, a magyar nép kiirtása eseményei

vannak följegyezve a történetek lapjain; vértől párolognak e lapok, s az utókor undorral fog eltelni az események olvasásakor, mellyek meggyalázzák a legnemesebb teremtményt, az embert, meg magát az emberiséget. Ez események kiirthatatlanul vannak és legyenek bevésve a magyar nemzet szivébe.

És miért történt mind ez? Az 184$^{7}/_{8}$-diki törvények tán csorbiták a királyi jogokat, tán megingadoztaták a trónt? Épen nem; sőt ellenkezőleg: szilárditák azt, mert a trón szűk alapra volt állitva az aristocratia kevés száma miatt, az 1848-diki törvények által 15 millió természetes védője lett a trónnak, 15 millió szabad ember szivében gyökerezett a trón és a király hatalma, tekintélye neveltetett, mert szabad nép és föld felett uralkodandott a király, mert nem biztosabb-e Anglia koronája, mint a muszka autocrata vagy chinai császár koronája? nem fényesebb-e a magyar korona, mellyet tizenöt millió szabad ember tesz föl a fejedelem fejére, mint a cseh, vagy vaskorona?

De történtek ezen undoritó s kebellázitó események, hitszegések, mert nem türheték azt, hogy az 184$^{7}/_{8}$-diki törvények által korlátoztatott s megakadályoztatott az osztrák ministerium, hogy fecsérelje, mint eddig, a magyar vért és pazarolja a magyar kincseket az absolutismus támogatására s más népek leigázására.

Nyiltan kimondatott ez azon okiratban, mellyet az osztrák a magyar ministeriumhoz intézett.

Miként intézkedett és milly utat követett a nemzetgyülés hazánknak e vészes napjaiban és körülményei közt; milly mérséklettel járt el szabadság- és nemzetmentő tisztében; mennyire óvakodott csak a tiszta igazság, a szerződések természetes postulatumainak is eleget tenni: tudva van a nemzet előtt. És midőn az ármány a magyar királyt megfosztá trónjától, milly loyalisan és ősi törvényeink s maga a már egyik rész által megszegett pragmatica sanctio szellemében és korlátai közt nyilatkozott, nem titok a nemzet előtt.

A magyar korona szent, s az örökösödés rende megállapitása óta nem vad erőszak s vérpatakok által lehet és kell ahhoz jutni; öröm, nem a keserüség, nem a kétségbeesés könyűinek kell a nemzet szemében föltűnni, midőn a fejedelem Europa egyik legszebb koronájával fölékesittetik, áldás ohajtásának kell lebegni a nemzet ajkain és nem az elfojtott átok és boszú indulatának dulongani a keblekben. Reményt s jóllétet kell a fejedelemnek első felléptével terjeszteni, nem dulással s rombolással kezdeni meg pályáját!

Olmützben a mult évi december 2-kán történt események következtében hazánk az osztrák seregek által megtámadtatott, a háboru eseményei s az elemek okozák, hogy az ellenség a főváros közelébe nyomult.

A nemzetgyülés, mint egyedül constituált hatalom, mellynek vállaira nehezedett a nemzet és szabadság megmentésének magasz-

tos de vészes kötelessége, a körülmények megfontolása után a nemzet és szabadság érdekében elkerülhetetlennek tartá ülése helyét megváltoztatni, s nem tenni ki a nemzetgyülést s a kormányzat szükséges eszközeit és segédforrásait egy a főváros közelében vivandó csata kétes kimenetelének, nem magát a fővárost s annak lakóit az illy harcz által csak felbőszithető soldatesca rombolásainak s vad dulásainak.

Budapest elesése fájdalmas mindenkinek, fővárosa hazánknak, de nem maga hazánk, szent a hazának földje a dús téreken, szent a hegyek és sziklák kopár ormain, egyaránt ad erőt az elszánt hazafinak küzdeni nemzetéért, szabadságáért, egyaránt érdemli meg, hogy kiontott vérével áztassa azt, mert egyaránt fogamszik meg benne a szabadság gyenge, de hihetetlen gyorsasággal erősödő csemetéje; nincs előnye a haza földe egy részének a másik felett, nincs több igénye Pest pompás csarnokainak, mint a földmives, a napszámos egyszerü szegény gunyhójának; minden része szabad már a hazának, s igy védeni kell; minden fia szabad már a hazának, s minden egyesnek számára biztositani szent kötelességünk.

Illy nézetekből indulva ki, tevénk át üléseinket hazánk szabadságharczaiban kitünő szerepet vitt Tiszavölgye fővárosába Debreczenbe. Innét intéztetik szabadságharczunk nem védőleg már többé, hanem támadólag.

És most kinyilatkoztatjuk a nemzetnek, mint annak bizodalma által hivatottak nemzetünk megmentésére s ősi szabadságunk kivivására, hogy mi feladatunknak megfelelni elszántak vagyunk.

Ezer évig tartá meg az aristocratia e nemzet életét, voltak dicső fénypontjai, voltak borús kétségbeejtő napjai e hazának. — Egyenetlenkedése a sir szélére vitte, de véráldozatokkal mosta el bűnét, s átadá nekünk a nemzet életét, át a szabadság szűzen megtartott anyagát, mellyből tétetett le uj chartánk alapja.

Kevés számú volt az aristocratia, természetesen nem kedvelt és támogatott a nép által, mint a polgárjogok kizárólagos birtokosa; gyülölt és üldözött fölülről, mint az absolutismus ellensége, s megtörhetetlen gátja: és mégis megtartá a nemzetet.

Az 1848-dik évi országgyülésen a haza független, fiai s földje szabadokká lettek; az ármány által a nemesség kezéből kivett fegyver a népnek visszaadatott; a tulajdon varázs ereje köt mindenkit e földhöz; a hazának néhány százezer természetes védői milliókra szaporodtak, és most veszhetne el e nemzet, most veszhetnénk el a szabadságot, most üthetné föl a zsarnokság az absolutismus uralmát e hazában? Nem, az nem lehet, vagy ha gyáván oda engedjük, mind ezt, akkor megérdemeltük, hogy szolgák legyünk s a kérlelhetetlen biró, a historia, üsse a gyávaság ezer halálnál becstelenitőbb bélyegét e nemzetre.

Nemzetünk! mi érezzük hivatásunkat, látjuk a veszélyt, melly

minket fenyeget, ti a szabad Magyarország sorsát bizátok reánk' midőn képviselőül választottatok, mi visszavisszük nektek, a szent hitbizományt, mellyet kezeink közé tevétek le. Nemzetünk! csak egy czél lebegjen előttünk; ellenségeink megsemmisitése, erre egyetértés, áldozatkészség és elszánt akarat kell, és sirhantjainkon maradékaink áldása leng, tisztelt lesz emlékünk, mint őseinké előttünk, kik küzdöttek s elvéreztek a szabadságért, mellyet hagyának reánk, s mellyet megoltalmazni kötelességünk. Nehéz munkánkban számitunk a nemzetre, mi e véres harczot csak ugy vivhatjuk sikerrel, ha a nemzet el nem hagyja magát, ha erőt teremt és anyagot nyujt, mellynek kellő fölhasználása s rendezése a mi tisztünk.

E nemzet csak önmaga által veszhet el; ha egyesülünk, ha akarjuk: nincs hatalom, melly megsemmisitsen, ha gyávák leszünk, nincs hatalom, melly megmentsen.

Éljen a nemzet, éljen a szabadság! Asztalos Pál, választmányi előadó."

V.

Lássuk a hadi eseményeket.

A jan. 13-diki aszódi csatában a császáriak győztek. Alezredes Geramb elesett.

Tábornok Ottinger jan. 13-án Szolnokot elfoglalta. A vaspályát, mellyet a menekvők elrontottak, helyreállittatá.

A legjelentékenyebb csata Windschachtnál volt. A császáriakat Chorich, a magyarokat Görgei vezette Az előbbi szuronycsatával foglalta el Windschachtot. Görgei Selmeczen túl vonult.

Bemet is elhagyá a szerencse.

Kinyomta ugyan Puchnert Kinpolungig, de ez a Bukovinából gyüjtött erővel Dornáig visszanyomta.

Innen Bem, egyesülve a székelyekkel, Medgyes ellen ment (jan. 17-én), hol Puchner állt.

Puchner innen Szebenbe vonult.

Jan. 21-én a Kis- és Nagy-Csür s Vizakna előtti hegyen megjelen, s másnap megtámadja Szebent.

Szeben keményen megerősitve, redouteokkal ellátva volt. Még a gyermek is fegyvert fogott a magyarok ellen.

Mikes K. ezredes első a küzdő magyarok sorában elesett.

Bem keményen megveretett, 5 ágyut vesztett. A szelindeki tetőkön foglalt positiót.

———— ——

VI.

Nevezetes, hogy a vésztörvényszéki rendszert a magyar kormány ez időben hozta be.

Szemere Bertalan kormánybiztos a felsővidéken e helyt publikáltatá azt.

Meg kell emlitenem, hogy azt a magyar kormány mind végig lanyhán használta.

Volt ugyan egy párt, a Madarászé, melly azt szerette volna néha alkalmazni, de ez sokkal gyávább vala. S a naponként erősbülő, naponként fejlődő s később is csak cselfogás által legyőzött békepártiak nem tarthatának, hogy e szóval dühös jacobinusok valaha a girondisták sorsára juttatandják.

Harmadik fejezet.

Klapka Tarczalnál győz. Perczel szolnoki diadala. A követi lajstrom átvizsgálása. Enyed szomoru sorsa. Csatarajzok a branyicskói győzelemig. Aradi, szegedi csaták. Miskolcz visszafoglalása. Eszék capitulál. Simunich és Ordódy. Guyon. A febr. 10-iki ülés. Viták a Közlöny felett. Nyáry és Kossuth feleletei. Pest állapota január- és februárban.

I.

Január vége felé a hadi koczka megfordult.

Klapkának e hó 22-én Tarczalnál csatája volt tábornok Schlickkel, ki részint Tályán, részint Liszkánál tört át, de nemsokára visszanyomatott.

Schlick másnap Kisfalud és Keresztúr közt megujitá támadását s annyi eredménnyel, hogy a két sereg (a liszkai és tarczali) Mádon egyesült. A véres csata mindkét félnek elegendő sebesültet okozott. 24-én azonban teljes csendességben onnan is elvonult.

Ha nem eredménydúsabb is, de mindenesetre jelentékenyebb volt Perczelnek szolnoki csatája.

Jan. 22-én volt e csata.

Perczel következőt irá róla :

„Előhadam és oldalositott csapataim 22-én fél kettőkor Szolnokot megközelitvén, azt a benlevő két lovas ezredből és 2 ütegből álló ellenség ellenállása daczára elfoglalák.

A Tiszán innen Szolnok előtt az ellenség egy század lovasságával a vizsgálatra előküldött huszárcsapat összeütközött, közüle többet levágott és elfogott; azt megszalasztván.

Az ellenség ezután rövid ideig tartó ágyuzással védé az előhadnak Tiszáni átkelését és észrevéve oldalasitott csapataim közeledését, sietve kivonult Szolnokból és az Abony felé fekvő vidéken csatarendbe kiállva, fogadta a Szolnokban egyesült előhadam és oldalas csapataim lovasságának támadását. Több mint másfél órán át mindkét részről folytatott kemény tüzelés után a csatapiaczot elhagyni és visszavonulni kényszerült, számos halottat hagyva maga után.

A Würtemberg-huszárok különösen kitüntették magokat, a nagy köd okozhatta veszélyektőli aggodalomnak tulajdonitható egyedül,

hogy e győzedelmes nap nem adá kezünkbe az ellenség összes itteni erejét.

Előhaladásom diadalmas megkezdése és az ellenség 2000 főből álló lovasságának alig 1300 főnyi lovasságom általi megveretése reményt ád a megkezdett hadjárás szerencsés jövendőjére.“

E támadás nyomán tábornok Ottinger, az osztrákoknak ottani vezére, visszanyomult Albertiig.

Gondolhatni, mekkora zavart okozott e rögtöni visszavonulás Pesten.

25. és 26-án a budapesti őrség részint gyalog, részint vasuton a fenyegetett helyre ment. Gr. Wrbna erélyes proclamatióval inté a várost, magát nyugodtan viselni.

26-án maga a tábornagy is Üllőre s 27-én Czeglédre ment.

Látván Perczel, milly túlnyomó erő megy ellenök, a Tisza mögé visszavonult. 28-án a császáriak csata nélkül másodszor vonultak be Szolnokba.

II.

Debreczenbe a szerint, mint az ügyek jobb fordulatot öltének, kezde a Madarász-párt hatalmasodni.

Egy s más alkalommal sok galibát csinált túlzásaival a parlamentben, jelesen a jan. 26-dikiban, midőn a követi lajstrom átvizsgálásáról volt szó.

Ugyanez napi ülés végén egy erdélyi képviselő az oláhok által földdel egyenlővé tett Nagy-Enyed sorsát következő eleven szinekkel rajzolá:

„Azon vért-fagyasztó tettekhez, mellyeket a vad oláh nép már elkövetett, méltóztassanak a jan. 8-ki nap történetéből némellyeket meghallani. Értem a nagy-enyedi esetet. Január. 8-án az oláh tábor beizen Nagy-Enyedre, azon városba, melly egész Erdélyországban a legnemzetiesb, legmagyarabb szellemü s melly, ha meg nem akadályoztatott volna felsőbb rendeletek által, máskép‚ tüntette volna ki magát, ezen Nagy-Enyedre beizen egy kilenczezerből álló oláh csorda; nagy rettegés volt mindenütt a városban; este felé uj követek érkeznek, hogy 8-án nem fognak az oláhok beérkezni. A lakosok lefeküsznek és 11 órakor felköltik a puskalövések, kiszaladnak és a város legnagyobb utczája lángban van és a gyilkolás elkezdődött; leölettek irgalom nélkül öregek, ifjak, asszonyok és csecsemők, egy Török Dániel nevü ügyvéd elevenen megsüttetett; egy 80 éves öreg az utczákon végig hurczoltatott s azután megöletett; ez történt egy öreg asszonnyal és sok mással. A lakosok akkor voltak kénytelenek kün menedékért futkosni, midőn 15 fokon állott a hideg, midőn az apró gyermekek megfagytak, az öregebbeknek kezei s lábai fagytak el. A szülők gyermekeiket, ezek szülőiket nem találák; közönséges

és átalános volt az összezavarodás. A kik a városban maradtak, rabságra hurczoltattak. Illy állapotban vannak tehát azon derék szellemü város lakosai. Tiszt. képviselőház! Erdély különös tekintetet érdemelt mindig s most is érdemel; legutolsó küzdelmeinknek is Erdély támaszpontja; kérdem, ha Erdélyben olly szerencsésen nem működhetnénk, mint működik jelenleg Bem, ha az annyit gyalázott erdélyiek segitségével nem működhetnénk, valljon hol volnánk most? Erdélyben a magyar szabadságért kinzott, még életben levő nyomorultaknak, hogy biztos menedékök legyen, arra tekintettel kell lennünk s e tekintetben Nagy-Enyed város lakosait különösen a ház figyelmébe ajánlván, azt inditványozom: hogy az illy utolsó inségre jutott, elszéledt és magokat nagy bajjal összeszedett, a kolosvári iskolai épületben letelepedett nyomorultaknak egy bizonyos mérsékelt összegü pénzt határozni méltóztassanak."

A ház a szegény menekülőknek kölcsönt adni határozott.

Ugyancsak e véres párt mesterkedése volt az is, hogy az országgyülés rögtönitélő biróságot határozott felállittatni.

Néhány napig folyt következő törv. javaslat felett a vita:

„Javaslat: a rögtönitélő hadi s polgári vegyes biróságok felállitása, szerkezete, eljárása s itélete alá tartozó esetek meghatározása tárgyában.

1. §. A honvédelmi bizottmány felhatalmaztatik, hogy a hadi munkálatok, táborzások, vagy rendes katonai parancsnokságok működése helyén, s átalában ott, hol a körülmények megkivánnák, rögtön-itélő, hadi s polgári vegyes biróságot alakithasson.

2. §. Ezen biróság, melly az alább meghatározandó esetekben ugy katonai mint polgári egyének felett itél, öt tagból fog állani.

3. §. Az elnök lehet akár polgári akár katonai egyén, a közbirák közül pedig kettő mindig polgári s kettő katonai leend, kiket, az országgyülési testület tagjainak kivételével, alkalmas egyénekből a honvédelmi bizottmány nevez, egyszersmind egyik vagy másik tagnak törvényes akadályoztatása esetére a biróságnak helyettesités által nyomban lehető kiegészitéséről, valamint a birósági tagok illető napi béréről is gondoskodik.

4. §. Közvádlót, ki a vádlott ellen a közállomány nevében eljár, a honvédelmi bizottmány nevez.

5. §. A 20. éven alóliak, őrültek és terhes asszonyok kivételével, ezen rögtönitélő biróság itélete alá tartozik sors- és nemkülönbség nélkül a magyar haza polgárai és lakosai közül, legyen az polgári, egyházi vagy katonai egyén:

a) Ki a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy másokat illy cselekvésre izgat.

b) Ki az ellenséggel czimborál, annak szabad akaratból, tettle-

ges kényszerités nélkül, bármi szolgálatot tesz, kémül szolgál, eleséget, fegyvert, pénzt visz, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, irott vagy szóbeli utasitással segedelmére van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit s csábitó felhivásait ellenállhatlan kényszerités közbejötte nélkül foganatba veszi s terjesztgeti.

d) Ki Magyarország katonáját s bármelly más polgárát, ugy szintén bárminemű fegyvert, lőport s egyéb hadi szereket az ellenség kezébe szolgáltat.

e) Ki ellenállhatlan kényszerités közbejötte nélkül az ellenségtől hivatalt, vagy bárminemű megbizást elfogad s annak érdekében működik.

f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát, vagy szolgálatban eljáró bármelly hivatalnokát, biztosát, futárát szándékosan tévutra vezeti.

g) Ki az ország seregének élelemmel, zsolddal, szállássali ellátását, vagy tovább szállitását tettlegesen és szándékosan akadályozza.

h) Ki reá bizonyitott ártani való rosz szándékkal a népet az ellenség hadseregének erejéről, számáról, irányáról s győzelmeiről nagyitva koholt álhirekkel rettegésbe hozza, nyugtalanitja, lázitja.

i) Ki az országgyülés, annak határozatai, rendeletei s intézkedései ellen engedetlenségre izgat.

k) Ki magánál, tudva, ellenséges katonát, vagy kémet rejteget.

6. §. Rögtöni rajtakapás esetében az illy bünösök bárki által elfoghatók, de vagy az illető polgári vagy legközelebbi katonai hatóságnak nyomban altaladandók.

7. §. A rögtönitélő vegyes biróság eljárása következő:

a) A vádlott egyén általadása után legfelebb 24 óra alatt a biróság elébe állitandó.

b) A biróság azonnal összeül, s jelen szabályok felolvasása után a tagok egyenként következő esküt tesznek le: „Esküszöm az élő istenre, hogy minden kedvezést, félelmet és gyülölséget, s bármi személyes tekintetet félretévén, egyedül a vizsgálatból kifejlő okok s erősségek nyomán s a felolvasott szabályok értelmében, benső meggyőződésem szerint szabadon s igazán itélendek.“

c) A biróság az egész eljárásról készitendő rendes jegyzőkönyv vezetésére saját tagjai közül jegyzőt választ.

d) A vádlott önmagát védheti vagy tetszése szerint védőt nevezhet; ha azonban ezt a biróság általi felszólittatásától számitandó 6 óra alatt nem tenné, részére védőt a biróság rendel.

d) A vádlott sem vallomásra, sem bárminemű nyilvánitásra nem kényszerittethetik; ha azonban önként nyilatkozni kiván, ebbeli

szabad nyilatkozata tulajdon szavaival az egész biróság jelenlétében pontosan feljegyeztetik, melly előtte felolvastatván, általa, ha kivánná, a biróság valamennyi tagja által pedig mindenesetre aláiratik.

f) A tanuk és pedig elsőben a vádlóé, ugy a vádlotté, mindenkor az összes biróság előtt, szemben a vádlottal, a közvádlónak és a vádlottnak vagy védőjének jelenlétében körülményesen kihallgatandók.

g) Mind a közvádló, mind a vádlott és annak védője, mind a biróságnak tagjai tehetnek a tanuknak kérdéseket.

h) A tanuknak előadása és a kérdésekre adott minden felelet azonnal feljegyeztetik s nyomban felolvastatváu, a biróság tagjai által aláiratik.

i) A tanuk kihallgatása után kivánhat a közvádló bővebb vizsgálatot is, melly miatt az eljárás felfüggeszthető, de 12 óránál tovább nem halasztható.

k) Ellenben, ha a vádlott kivánja az eljárás felfüggesztését azért, hogy ellen próbáit megszerezhesse, a biróság szótöbbséggel fogja meghatározni az időt, meddig az eljárás felfüggesztetik, figyelmezve különösen arra, hogy az időnek rövidsége a próbák megszerzését lehetetlenné ne tegye. Illy esetben köteles a biró mindent elkövetni, hogy a vádlottnak ártatlanságát ne talán bebizonyitható ellenpróbák megszereztethessenek.

l) Ha azonban a vádlott a vádbeli tetten éretett, vagy ha az ellene felhozott és általa meg nem gyengitett bizonyitványok olly erősek és nyilvánosak, hogy a vádnak valósága kétségtelen és a személynek ugyanazonossága is bizonyos, a biróságnak joga leend az eljárás felfüggesztését teljesen megtagadni.

m) Ha az eljárás fel nem függesztetett, vagy a felfüggesztési idő lefolytával ismét megkezdetett, és a közvádlónak s vádlottnak tanui rendesen kihallgattattak : a közvádló röviden előadja ismét a vádat, annak próbáit, ezután pedig a vádlott vagy védője mondják el azt, mit a védelemre szükségesnek látnak, mellyek után a biróság külön szobába vonulva itéletet hoz, s az itéletet minden tag aláirja.

n) Az eljárás nyilvános, hacsak az álladalom érdekében felmerülő fontos okok a nyilvános eljárást károsnak nem mutatnák, melly esetben azon okok, mellyek miatt a nyilvánosság mellőztetett, jegyzőkönybe iktatandó.

o) A vádnak bebizonyitására mulhatlanul szükséges a vádlottnak a körülményekkel összehangzó elismerése vagy ennek hiányában legalább két, kifogás nélküli teljes hitelü tanunak összehangzó határozott bizonyitása.

p) A vádlottnak akár elmarasztalására akár teljes felmentésére minden tagnak egyhangu beleegyezése szükséges.

q) Elmarasztalás esetében csak halálos büntetést mondhat a biróság, melly mindenkor puskapor és golyó által hajtatik végre, felmentés esetében pedig a vádlott azonnal szabadon bocsájtandó.

r) Ha a vádlott sem el nem marasztaltatott, sem teljesen ártatlannak nem találtatott : a köztörvény szerinti rendes biróságnak átaladandó.

s) A rögtönitélő-biróság itéletétől sem felebbvitelnek, sem kegyelemérti folyamodásnak helye nem leend, hanem a vádlottra kimondott halálos itélet a vádlottnak azonnal kihirdettetik, s 3 óra mulva a biróság egyik tagjának jelenlétében végrehajtatik.

t) A végrehajtásnál jelen volt birótag a biróságnak, melly folyvást együtt van, jelentést tesz a végrehajtásról. Ezen szóbeli jelentés is jegyzőkönyvbe igtattatik, s ekkép a jegyzőkönyv befejeztetvén, a biróság minden tagja által aláiratik, s az igazságügyi ministeriumnak megküldetik.

u) A rögtönitélő biróság eljárásának minden egyes esetre nézve, az eljárás megkezdésétől az itélet végrehajtásáig számitandó háromszor 24 óra alatt teljesen be kell fejezve lenni ; kivétetnek ezen szabály alól azon esetek, mellyekben a k) alatti szabály értelmében az eljárás a vádlott kérelmére lőn ideiglenesen felfüggesztve. Illy esetekben a háromszor 24 óra az eljárás isméti megkezdésétől számittatik.

v) A rögtönitélő biróság tagjai az ezen törvényben megállapitott szabályoknak szoros megtartásáért szigoru felelettel tartoznak.

8. §. A hadügyministeriumnak folyó évi január 28-dikán 121 és 127 szám alatt rögtönitélő haditörvényszék iránt kelt rendeletei, mennyiben a fent elősorolt esetekre vonatkoznak, ezennel megszüntetnek."

III.

A csatatéren ekközben nevezetes események történtek :

Mintha a földből nőttek volna ki a magyar sergek, naponként szaporodtak, s mintha az eddig szenvedett csapások nevelték volna erejöket, naponként erősbültek.

Szemere jan. 31-ről irá, mikép Schlick sergei hiában próbáltak átmenni a Tiszán. Február 6-ról pedig Miskolczról következő hadjelentést külde :

„Ismét Miskolczról irhatok, hová a hadsereg egy része ma délután vonult be a népnek örömkönnyei között. Mióta az ellenség fergetege átment életén, azóta még lángolóbban ég hazafisága. Egy huszár lovagolt mellettem, és azt is üdvözölték, éltették, csókolták még köpönyegét is ; a nép tömegben indult elő́nkbe, üdvezitőknek, megváltóknak nevezett, szóval, ez valami szivreható látvány volt ; nem láttam embert, ki nem sirt örömében. Megjegyzém, miképen

csak akkor tudta meg a város jövetelünket, midőn az ongai parton feltünt a szép sereg.

Február 2-dik és 3-ka között Guyon serege Iglón hált. Az árulók Rumánt és Harikoczit nevezik fejöknek, éjjel az ellenséget a város közelébe vezérlék. A várost az ellenség több helyen röppentyűivel fel is gyujtá, de Guyon nem volt rest seregének rendezésében, mint az árulók kiüzésében sem. Az ellent minden nyert helyezetéből hősiesen kiverte, és űzte Szepes-Váraljáig. Holtakban és sebesültekben számlál 30—40-et, az ellenség 200-at. Elfoglalt 1 ágyut és sok ezer röppentyűket, mi becses foglalmány. Nem kétlem, e vidéken ez csak kezdete folytonos és nagyszerü győzelmeknek."

Február 11-kén megtámadták a szerbek Szegedet. Az ottani magyar sergeknek parancsnoka gróf Hadik volt. E sergek legnagyobb részben nemzetőrökből álltak. Hadik következő jelentést külde róla:

„Van szerencsém tisztelt elnök urat egy győzelemről tudósitani, mellyet ma a ráczok és szerbek ellen kivivtunk.

Tegnapelőtt megtámadásuk és visszaveretésök után a rabló ellenség magát Szőregen fészkelte be, a helységet több erős sánczokkal látván el.

Hogy ezen, Szegedre nézve igen veszedelmes állásból kikergethessem, a Tiszán hidat verettem, melly tegnap készült el, a megtámadást ma reggelre kellett halasztanom.

Intézkedéseimet minden hátul, vagy oldalróli megtámadás ellen megtevén, a hidon átkeltünk s Igmándy őrnagy és dandárparancsnok vezénylete alatt Szőreget megtámadtuk és sánczaival együtt bevettük.

A szétvert ellenség 8 ágyuja közül egy 6 fontos, több társzekerek és zászlók estek kezeink közé. Ez utolsók közül hármat előlegesen is felküldök. Az ellenséges halottak száma több százakra megy, de mi is fájlaljuk néhány derék vitézeinket. Halottaink és sebesülteink száma közel 60-ra megy.

Különösen kitüntette magát a Váza-zászlóalj.

Szőreg porrá égettetett."

Aradnál is volt febr. 7-én s 8-án csata.

Gál Miklós volt az ottani sergek parancsnoka.

Következő hadjelentést külde:

„Az ellenség folyó hó 7-kén Vingától nagy erővel Uj-Arad felé tartván, csapataimmal és minden ágyummal a Maroson át, a legszebb rendben Ó-Aradra vonultam.

8-kán reggel az ellenség a Maros partját megrakván, a csatát ágyukkal s apró fegyvertüzzel megkezdé. Intézkedést tettem, hogy négy honvédszázad még a mult éjjelen Glogováczból Arad felé vonuljon, s ellenséges bekerités ellen a jobb szárnyat fedezze. Ezen csapatka Aradtól egész a csálai erdőig volt felállitva.

9 óráig a csata legszebb rendben ment, ekkor azonban némelly századokban, a félénkebb polgárok menekülési készületeinek látására némi zavar támadt!

Én ágyutelepeimhez sieték a zavarból következhető eseményeket meggátolni s a részben meg is zavart rendet helyreállitani, mi rövid perczek alatt sikerült is, ugy hogy csapataimnak egy részét három colonneba állitva, az ellenség elé inditám, melly már a városba is benyomult, ezen működés által azonban középbe és két szárnyba fogatva, délutáni 3 óráig feltartatott, ekkor pedig Asztalos 29-dik zászlóalji százados által, ki egyik kezében a nemzeti lobogóval, másikában karddal járt elül, négy századja segélyével annyira visszaveretett, hogy midőn délutáni 4 órakor Villám 38-dik zászlóalji őrnagy és Szentiványi százados egy ujonnan alakitott zászlóalj parancsnoka, csapatjaikkal megérkeztek, az ellenség minden oldalról megtámadtatva, több száz halottjainak, ezek közt Joannovich Mihály őrnagynak, egy ingenieur-századosnak, egy Leiningen-zászlóalji századosnak s több altiszteknek hátrahagyásával a Maroson átfutni kényszerült.

A mi veszteségünk nagyon csekély.

Az ütközet alatt a Rukavina-ezredből két tiszt és 50 közember átjött hozzánk.

Egyedüli kárunk a Maros partján állott sóraktár elégése, mellyet az ellenség éjnek idején vetett gyujtó rakétáival boritott lángba.

Ma reggel a tüzelés mindkét részről ismét megkezdetett, mindeddig azonban eredmény nélkül, mert helyét mindenikünk megállotta.

11 órakor az ellenség vezére egy iratot külde hozzám, mellyben Joannovich őrnagynak kiadatását kérte, ajánlva helyette minden kezénél levő foglyainkat. Ebből látszik, milly sokat tartottak nevezett őrnagyra, kit mi azonban, miután megholt, foglyaink pedig az ellennél ugy sem volnának, ki nem cserélhettünk.

A részleteket s egyes jelesek kiemelését későbben fogom felterjeszteni, addig is azonban jelentem, miszerint Asztalos százados a 29-ik honvéd-zászlóaljtól, Boczko k. biztos által s az én hozzájárultommal kitünő magaviseleteért a harcztéren utólagos jóváhagyás reményében őrnagygyá neveztetett ki."

Az osztrákok ennek következtében Temesvár és Vinga felé visszavonultak.

Eredmény- és következményeiben mindezeknél dusabb volt a branyicskói csata, mellyet febr. 5-én Guyon nyert. De erről a közelebbi fejezetben.

Nevezetes csapás érte a magyar ügyet azáltal, hogy Simunichnak Ordódy feladta Lipótvárat, bárha azt könnyen védhette volna. 1300 embert s 38 ágyut adott át.

IV.

A febr. 10-iki parlamentben nevezetes dolgok történtek.

Ugyanis Madarász József interpellálta a honvédelmi bizottmányt, hogy a Közlönyben Jókai aláirással megjelent néhány czikk szellemét magáévá teszi-e a honvédelmi bizottmány?

Nyáry ezen a rouge-párt által tett interpellatióra következőleg felelt:

„Hallottam, de nem voltam szerencsés jelen lenni, midőn a honvédelmi bizottmány felszólitását félreértve, némellyek censurának gondolták azt, a mi teljességgel nem censura, t i., hogy a honvédelmi bizottmány és az országgyülés által kinevezendő két tag mindig olvassák meg azon czikkeket, mellyek a hivatalos lapban kijőnek, mellyek nem hivatalos közlemények, hanem ollyanok mindenesetre, mellyek a honvédelmi bizottmány és a ház többségének meggyőződésével megegyeznek. Miután Bezerédy inditványára odautasittatott a honvédelmi bizottmány, hogy maga rendelkezzék, tehát rendelkezett is: azon hivatalos lapot a honvédelmi bizottmány egyik tagja Jósika Miklós mindennap átnézi, s csak az ő átnézése után iktattatnak a czikkek a Közlönybe, és épen azon czikkek is, mellyek a Közlöny 23-dik számában megjelentek, keresztülmentek Jósika Miklós kezein, és igy megjelentek ugyszólván a honvédelmi bizottmány általnézésével. Ennyit felelek. Aháznak nagyobb része ezt osztja vagy nem osztja? az más kérdés; de igy történt.“

A rouge-párt nem nyugodott meg, különösen Irányi, egyike a leggyávább embereknek, henczegett, most, midőn a dolgok jobbra kezdének fordulni, legjobban.

Végre Nyáry szilárdul, nyiltan, mint pártvezérhez illik, tette le következő nyilatkozatot:

„Azt hallom mondani, nincsenek a felelettel megelégedve. A kérdés az volt: tudott e erről a kormány? s én azt mondtam, tudott; mimódon? ollymódon, hogy a h. bizottmánynak egy a végre kinevezett tagja a lapot megvizsgálja. Tehát szükségtelen volt arra szavazni, hogy a felelettel meg van-e a ház elégedve, mert azzal meg kell elégedve lenni, miután a dolog ugy történt. Hanem más az, ha egyéb kérdést tesz a ház, t. i. meg van-e elégedve a kormány eljárásával. Nem látom által, ha tőlem azt kérdik, kétszer kettő hány? s én azt mondom: négy, s velem meg nem elégesznek; de az is más kérdés, meg van-e valaki azzal elégedve, mit a honvédelmi bizottmány tesz? Én nem tartom olly gyerekségnek Magyarország állapotát, hogy illy dologra azt lehessen mondani „tovább.“ A ház határozatának ellenszegülni nem lehet; de engedje meg nekem, miután a h.-b.-nak szinte egyik tagja vagyok, hogy figyelmeztessem a házat és minden hazafit, miről van itt kérdés? A hazát meg kell menteni, és nem ugy, hogy számtalan véleménykülönbségre oszoljunk mint-

egy készakarva, hanem meg kell menteni; nekem, ki a kormánynak és e háznak tagja vagyok, nincs más politikám; s ha egyszer meg van mentve a haza, akkor véleménykülönbségben határozzon a többség a felett, mit kell tenni? Talán megengedik nekem, ki a honvédelmi bizottmánynak tagja vagyok, hogy beszéljek, mert igen furcsa, ha egy részről azt mondják, hogy meg vannak vagy nincsenek megelégedve a honvédelmi bizottmány eljárásával, s más részről, ha a honvédelmi bizottmány egy tagja beszél, nem akarják kihallgatni. Igen rövid a calculus, hamar bevégezzük a számadást egymással. Meglehet, hogy én azok közé tartozom, kik nem fogják fel a haza jelen körülményei közt azt, mit tenni szükséges; én azt sokszor mondottam kisebb nagyobb körökben, én, a ki soha sem kormányi sem egyéb hivatalra nem vágyódtam, soha senki kezéből el nem fogadtam, mert feladásomul azt tüztem ki: mihelyt a haza rendes állapotban lesz, figyelemmel kisérni a kormányt, akár millyen lesz eljárása; hogy nekem senki hivatala, sem czime, sem diszjele nem kell, azt bebizonyitottam a multban, s ha élni fogok, bebizonyitom a jövendőben; én szabad ember vagyok, annyira szabad, hogy nem voltam befolyása alatt a hatalomszónak, de nem voltam befolyása alatt a tömegnek sem. Ha szabad, a nélkül, hogy magamnak érdemet tulajdonitanék, hivatkozni a martiusi napokra, fognak engem ismerni azok, kik elfogulva nincsenek. Ha én a martiusi napokban a pünkösdi királysággal kaczérkodtam volna, tudtam volna magamnak azon helyet megszerezni, mellyről mást én utasitottam volna el; de én még azt sem kivántam, hogy valami elnök legyek, mert tudom azt, hogy a ki a hatalmat nem ismeri, azt a hatalom elnyomja, mert nem bir vele. Én tehát szabadon beszélhetek, annyival szabadabban, mert engem talán, egy két kérdést kivéve, nem is pártoltak, tehát a bizodalomért nincs mit köszönni, én mindenfelől szabad vagyok. A mint egyszer egy conferentiában kimondtam, september 11-ke óta többször ismételtem, hogy minden magyarnak csak egy véleményben szabad lenni, s e vélemény az, hogy a hazát meg kell tartani. Második politicai elvem az, hogy minden érdeket pártolni kell; harmadik: ellensége a hazának az, ki véleménykülönbséggel visszavonást akar előidézni. Én érzem, meglehet, hogy nem jól fogom fel, ha nem ez a ház politicája, nem tartja meg, hanem elveszti hazát. September 11-ke óta, a mint önök tapasztalhatták, többet beszéltem, de nem azért beszéltem nyiltan, mintha valakitől féltem volna, én senkitől és semmitől nem félek, ezt bebizonyitottam és be fogom bizonyitani, hanem azért, mert akkor, mikor az austriai kormány olly kezek által intéztetik, mellyet önök nem látnak, akkor nevetségesnek tartom factiosus vitákba ereszkedni a felett, mi a teendő. Most a politikának ollyannak kell lenni, melly kezet fogjon abban, hogy megtartsuk a hazát, nem pedig bő beszédünek az iránt, hogy egyik vagy másik uton mentsük meg a

hazát; ez végre farizeusi szerep lenne, miről meg van irva a bibliában, hogy a farizeusok és sadduceusok azon vesztek össze, hol kell dicsérni az istent, végre mind a kettő megbukott, és álhitűnek neveztetett. Nem az a kérdés, hol és miként? hanem hogy kell. Én nem nézek véleménykülönbséget, baráti kezet nyujtok minden véleménynek a nélkül, hogy a magamét feláldoznám. Azt mondom: meg kell menteni a hazát; a többire nézve majd eljön az idő, mikor szabadon mozoghat minden véleménykülönbség; akkor szétoszolhatunk véleményben; részemről ha legjobb barátaim lesznek is a kormányon, épen olly figyelemmel kisérem tetteit a kormánynak, mint máskor, s ha hibázok, nem fogok ellenmondani, hanem meg fogom magamat győzni. A mult kormányban nekem a legjobb barátaim voltak, és én kimondtam, hogy a kormány eljárásával nem vagyok megelégedve; oda ültem az ellenzéki padra, és barátim által kormányhivatalra voltam felszólitva, s némellyek azt mondták, azért nem vállaltam fel, mert csak altitkárnak neveztek s nekem olly emberrel, mint Szemere, szolgálni kisebbség lett volna. Azok engem nem értettek, kik ezt beszélték. De vártam, hogy engem magamviseletéről megértsenek. Mikor én fel voltam hiva a kormányra, nem fogadtam el a hivatalt soha, nem a nemzettől, nem a hazától, mert azt hiszem, sem én, sem azok, kik most a kormányon vannak, nem valók arra, hogy kormányoznának, hanem valók arra, hogy a kormányt, akármillyen legyen az, szilárddá tegyék azáltal, hogy folytonosan működjenek; csak a bizodalom, mellyet önök kifejeztek, tett képessé bennünket a kormányra, és nem is leszünk rá képesek, ha önök a bizodalmat megvonják, és elvesztik a hazát; és miként kell a kormányt pártolni? minden felekezetességnek véget kell vetni, minden dicsvágynak, minden emberi gyengeségnek ellene kell mondani és kezet fogni abban, hogy megmentsük a hazát. Én egy példát hoztam fel egy jó barátom előtt, ki engem megértett, és azt mondta, hogy igazságom van; arról volt szó, ha valljon ezen ugynevezett honvédelmi bizottmányon valami változtatást tegyünk-e vagy nem; de midőn a hirlapok azt mondták, igen csudálkoznak azon nyomoruságos viseletén a bizottmánynak, hogy azóta már egy vagy más részre határozottan nem nyilatkozott. Én azt elszenvedtem, és fogok is többet elszenvedni, sőt elszenvedtem még, hogy csaknem kimondták nevemet, hogy még valami botrány is történhetett volna; tehát én attól sem félek, nem azért, hogy meg nem történhetik, mert velem is, a mi emberrel lehet, minden megtörténhetik, hanem az nem történik meg soha, hogy meggyőződésemet feláldozzam. Tehát azon jó barátom, mikor azt mondta, hogy talán mégis kellene valamit tenni, egy hasonlatossággal álltam elő, és azt mondtam: ha nekem egy zsupra vagy kévére van szükségem, s az egészet akarom, ha azon politikával élek, hogy az egynéhány legmagasabban álló szálat fogom meg s azt huzom ki, az egész kévét

elvesztem. Ha már most a véleménykülönbségnek fogunk engedni, az történik velünk, hogy néhány szál a kezünkben marad, hanem az egész kicsuszik kezünkből és nem a miénk. Tehát ha az egészre van szükségünk, sokkal jobb politica, a derekát megfogni, ott vannak az apró és hosszú szálak, azok mind tényezők a haza megmentésében, és nemcsak azon véghetetlen nagy tehetségek, mellyeknek ha az ember szemökbe néz, nem olly igen nagyok; hanem Magyarországnak szüksége van most minden magyarra, és azért mondtam én és mondom most is: ha valahol nagyobb számu emberek összejőnek, ne azt kérdezzék egymástól, milly politicai hitű, hanem álljanak egy tömegbe, a helyett hogy külön fractiót szerezzenek. Tehát ebben méltóztassanak praeter propter megitélni, hogy milly politicám van; ha ez a háznak nem tetszik, örömest átadom helyemet, méltóztassék ollyannal betölteni, ki a háznak politikáját képviseli; de fájdalommal kell kimondanom: ha a háznak nem ez a politikája, ez a ház néhány hétig együtt ülhet, de soha a hazát meg nem menti."

E tárgy még a másnapi ülésben is szőnyegre hozatott, mikor Kossuth nyiltan a parlament előtt bevallá, hogy ő alkudni kész.

De lássuk ekkor-nap tartott beszédét:

„Legelőször annyit kénytelen vagyok kijelenteni, miként sajnálom, hogy az interpellatio hirlapi czikk körül forog. Én sokkal komolyabbnak tartom ezen időt, mintsem hogy illyessel foglalkozzunk s hogy erre nézve a kormánynak kelljen nyilatkozni. Ezt előrebocsátom. Azonban a képviselőház parancsolt s nekem nyilatkoznom kelle.

A honvédelmi bizottmány érezte annak szükségét, tisztelt ház, hogy a sajtónak hatalmas eszköze a közvélemény tájékozásában annál kevésbé hanyagoltassék el, minthogy az ellenség a közvéleményt Magyarország dolgainak állása iránt mindenféle rágalmakkal, mindenféle gyanusitásokkal és fonák előterjesztésekkel iparkodik megmérgezni és félrevezetni. Pesten a sajtó szabadon működött, mert hiszen a magyar országgyülésnek és az ennek kifolyását képző honvédelmi bizottmánynak terrorismust vetni szemére csakugyan nem lehet; igazán mondom, sok vád van a világon, a mi alapos, és sok, a mi nem alapos; hanem ezen vád, már legyen érdem, vagy legyen hiba, igazán nevetséges, ha terrorismus vettetik szemére akár a képviselő háznak, akár a honvédelmi bizottmánynak. De az ellenség részéről azt mondják Pesten, a Figyelmezőben lehet olvasni, hogy nálunk nem lehet szabadon szólani, nem lehet szabadon irni; én pedig a mennyire tudom, elitélés csak egyetlen egyszer, vagy egyszer sem történt; a sajtónak szabad tér engedtetett azon reményben, hogy a sajtó ollyan, mint Achilles lándzsája, melly ha sebet ver, maga legjobban gyógyitja meg. E részben nem is kellett volna annyit engedni, a mennyit engedett s ha hiba történt, az abban állott, hogy egy kissé nem voltunk kemények. A pesti catastropha után nagy válto-

zás történt a sajtóra nézve! a nyilvánosság organumai megkevesedtek és ugyszólván az Alföldi hirlapot kivéve a magyar journalistica a Közlönyre volt reducálva. Ezen lap rendeltetésénél fogva egyátaljában nem volt más, mint hivatalos értesités tényekről és rendeletekről; de teljességgel nem az, a mi az időszaki sajtó többi organumainak rendeltetése, hogy véleményt képviseljen és mivel más organum nem volt, másrészről pedig a népben csaknem általánosan elharapózott azon gondolat, hogy mi a Közlönyben van, azt a kormány mondja, habár az a nem-hivatalos részban álljon is: arról gondolkoztunk, hogy meglevén ezen vélemény és nem levén más organuma a sajtónak a vélemények szabad surlódás általi tisztitására, valljon nem lehetne e részben intézkednünk, hogy mi a Közlönynek nemhivatalos részében mint vélemény, okoskodás, résonnement jelenik meg, a kormány gondolkozásának lehessen mondani? Gondolkoztunk tehát, hogy lehetne ezt elérni? de nehézséget találtunk s őszintén megvallom, sok journalisticai talentumot ismerek, de senkit kivéve s alkalmasint a ház tagjai is igy vélekednek, senkiről el nem ismerem, miként valakinek véleményét ugy tudja képviselni, hogy csak valaki is átalánosságban rámondhassa: ez épen ugy van irva, mintha magam mondanám. Azt gondoltuk tehát, hogy miután a kormány ezen lapnak tulajdonosa, ugy kellene eljárnia, mint egy laptulajdonos szokott, ki maga, vagy szerkesztője által minden czikket megnézet előre s azt mondja, hogy ezt felveszem, ezt nem veszem fel s igy a Közlönyben is, a mennyiben kormányvéleményt képviselt, megnézettek a czikkek, hogy nem ment-e belé, mi az országgyülésnek s ennek kifolyásának a honvédelmi bizottmánynak gondolkozásával ellenkezik.

De ebből még nem következik, hogy mind magáénak vallja a kormány azt, a mi bele megy, hanem csak az, hogy ne menjen belé az ő nézeteivel ellenkező. Errenézve nem tudtunk mást tenni, mint felkérni a képviselő házat, hogy a bizottmány részéről kiküldött egy tag mellé egy pár tagot rendeljen a felügyeletre. A ház ezt sem találta jónak, mert, mint hallám, a censuráról tétetett emlités, pedig nem az volt nézete a kormánynak, csak azon viszonyban vélte magát lenni, a milly viszonyban áll egy lapnak szerkesztése irányában a tulajdonos, ki azt veheti fel lapjába, mi neki tetszik. Igy levén a dolog, a honvédelmi bizottmány egyik tagját, Jósikát kérte meg, miként vállalná magára a Közlöny felügyeletét, hogy ne menjen bele ollyan, mi a kormány nézetével s irányával ellenkezik s ennek következtében azt adta utasitásul Jósikának, hogy előlegesen tekintse meg a Közlönybe iktatandó czikkeket. Jósika azonban ezt inpracticus dolognak tartotta s az interpellatio következtében tanácskozván a bizottmány, Jósika azt jelentette, hogy ezen megbizatásnak azáltal vélt eleget tenni, hogy kik fel voltak szólitva, hogy irjanak a Közlönybe, néhány átalános utasitást ad, miszerint tájékozhassák magokat, hogy

ollyasmit irjanak, mi az országgyülés többségének politikájával nem ellenkezik s adta nekik a következő utasitást: 1-ször, hogy a kormánynak politikája legyőzni az ellenséget s megmenteni a hazát. 2-szor az 1848-diki törvények által biztositott országos jogoknak hatást, elfogadást és tiszteletet szerezni. 3-szor kikerülni mindent, mi szakadást okozhatna. 4-szer ellenünk szórt rágalmakat megczáfolni s 5-ször a Közlöny stylusában azon decorumot tartani meg, melly egy hivatalos lap fontosságával s komolyságával megegyező. Ezen utasitást adta Jósika az iróknak, kik a Közlöny számára czikkek irásával foglalatoskodnak s előlegesen nem nézte meg a beigtatott czikkeket. Egyik feleletem tehát az, hogy a kérdéses czikkekről a honvédelmi bizottmánynak semmi előleges tudomása nincs s nem volt; hanem ha azt kérdi a ház utólagosan, hogy hát magáénak ismeri-e a kormány azt, a mi a Közlönyben irva van, erre nézve, átalánosságban, a nélkül, hogy megmondatnék, mit kiván különösen a ház, nem lehet felelni; mert nincs a föld kerekségén egy czikk is, akárki irja, mellyet magam részemről aláirnék, mert lehetnek benne ollyan dolgok, miről talán egyik ember azt mondja: ez igaz, a másik azt mondja: ez igaz ugyan, de nem kellett volna kimondani, a harmadiknak pedig a stylus és az összeállitás nem tetszik. Én tehát hirlapi czikket egészen magamének ismerni nem fogok, valamint arra sem lehet senkit is felszólitani, hogy mondja meg, miszerint magáénak egészen nem ismeri, mert vannak ollyan dolgok a czikkben, mellyeket az ember elismer s vannak ollyanok, mellyeket el nem ismer. Alázatos kérésem tehát az volna, hogy arranézve, valljon a kérdéses hirlapi cikkeket a honvédelmi bizottmány magáénak ismeri-e vagy sem, ne kivánjon a ház feleletet. Hanem ha a ház valamelly czikkben kijelentett elvre nézve szólitja fel a kormányt, valljon követi-e azon elvet vagy nem, erre nézve a kormány tartozhatik felelettel s én ismervén a háznak bölcseségét, az interpellatiót nem is értettem másképen, mint hogy a ház a kormány politikáját akarná tudni. Ha ezt méltóztattak alatta érteni, van egy rövid, de igen rövid feleletem s az egyértelmü azzal, mit sok izben volt szerencsém a ház előtt kinyilatkoztatni, egyértelmű azzal, mi eddig a ház határozatait nagy körülményekben és kérdésekben vezette. Én t. i. a politikát ugy definiálom magamnak, hogy a politica az exigentiák tudománya. Ha azt kérdik tőlem, miképen akarom, vagy mikép akarná a honvédelmi bizottmány Magyarország dolgait bevégezni, erre nézve mint politicai kérdésre nem tudok felelni, mert a politica az exigentiák tudománya, mert nem ismerem a körülményeket, mellyek közt Magyarország állapotát bevégezni kell, tehát nem tudom, miképen lehet bevégezni. Nekünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk, t. i. óvakodni attól, hogy a jelen körülmények vontató kötelére akarjuk vonni a jövőt, mellyet nem ismerünk, hanem védelmezni a hazát akképen, hogy Magyarország dolgai becsületes

kiegyenlitésének semmiféle utja bevágva ne legyen, hogy a nemzet bölcsesége és a körülmények szerint akként intézhesse el dolgait, mint legjobb és legtanácsosabb. Ha tehát a ház tőlem Kossuth Lajostól azt kérdi : republicanus vagyok-e vagy monarchista, erre nem felelek, hanem ha azt kérdi : mit akar a kormány s micsoda politikát követ? azt mondom : követi azt a politikát, hogy védeni kivánja a hazát igazságtalan megtámadás ellen s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján ugy egyenlittethessenek ki, mint a körülmények szerint kiegyenliteni legtanácsosban lehet. Több politikát nem vallok be e perczben s többet bevallani nem lehet. Ehhez még azt adom, hogy jövőre nézve, mi a politikát illeti, ismerem a kormánynak kötelességét, hogy bármi is történjék velünk, soha semmi esetben meg nem engedi Magyarország ügyeit ollyan irányba sodortatni akárki által is, hogy akárminő egyénnek akár egyénisége akár politikája decidáljon a nemzet sorsa felett, hanem hogy mindenkor a nemzet maga decidáljon."

E beszéd után Madarász József jelenté, mikép ő Kossuth nyilatkozatával teljesen meg van elégedve.

S ezzel e tárgy befejezettnek tekinteték.

V.

Pesten ekközben a politicai vizsgáló bizottmány többeket elitélt. Ezek közt őrnagy Söll, Csömy molnár, meglövettek. Czuczor egy költeményeért 6 évi várfogságra itélteték. Móga és Lázár 10 évi várfogságra lőnek itélve.

Febr. első napján gr. Lamberg innepélyesen eltemetteték.

Ugyancsak e hó elején a meghóditott vidékek hódolati nyilatkozatot küldöttek be. E hódolatok azonban semmi fontossággal nem birtak, miután, a mint kivonultak a császáriak valamellyik helyből s a magyarok bevonultak oda, nemcsak azokhoz is hasonló nyilatkozatot küldöttek, hanem ügyöket tettlegesen előmozditó demonstratiók tétettek.

Bármilly szigoru rendszabályokat bocsátott is ki tábornok Wrbna, bármilly példás büntetést szabott azokra, kik a Debreczenneli közlekedést fentartják : semmi eredménye sem lett annak.

A febr. 11-dikén kiadott rendelet nemcsak megujitja ezt, hanem azon zsidókra is, kiknek községéből valaki illyszerü bűnért elfogatik, ez 20,000 pfrtot fizet.

Negyedik fejezet.

A lapok Debreczenben. Esti lapok. Átvonulás a Stureczen. Korotnoki csata. Branyicskói csata. Csányi és Bem. Piskii csata. Leiningen Czibakházánál. Klapka Kompoltnál. A kápolnai ütközet. Bem hadjárata.

I.

A békepártiak Debreczenben ekközben terjesztendők elveiket, egy organumot nyitának meg Esti lapok czim alatt Jókai Mór szerkesztése mellett.

Főbb dolgozótársai Kazinczy, Kovács, Zichy A. valának.

S valóban, kik a Madarász-uralmat már megunták, kapva kapták e lapokat, mert annak legfőbb kizárólagos tendentiája volt, ezt suiteje-vel megbuktatni.

Madarász L. hatalma akkor tetőponton álla, e lap pellengérre állitá. Kezdetben sajtó utján próbálta ellensulyozni. Testvére által megindittatá a Debreczeni lapokat', semmi hatása sem lőn, valamint a Márczius is régi befolyásából sokat vesztett.

Az Esti lapok kimondott elve volt, nem zárni el a békülés utját s pártja igen nagy vala.

E három lapon kivül (ezek közül a Debreczeni hirlap egy pár héti élet után meghalt) kettő vala : a Közlöny és az Alföldi hirlap.

II.

Csaknem egész febr. közepéig el volt Görgei a debreczeni kormánytól vágva.

A windschachti csata után Bayer ezredes vezénylete alatt serege egy részét Körmöcz felé küldte. De ez a legnagyobb vésznek levén kitéve, éjfélkor, midőn senki sem gyanitá, annak koromsötétjét felhasználva, egész seregével átment a Sturecz hegyi tunnelen, mellyet árkászok által kelle járhatóvá tenni, s mellyen át a mult században Rákóczy tett átvonulást.

Borult idő vala, havazott, az orkán sivitva fútt el a táj felett. Az éj és táj vadonvolta a hideget növelte.

S ez ut mégis olly sajátságos vala!

Parancs szerint szólni nem vala szabad, de ha egy ágyu- vagy markotányosnői szekér elsülyedt, ki tilthatta volna el a káromkodást! S illyenkor az oldalvást hallgatva lovagló huszárok is leszálltak lovaikról.

S ez nem vala mind! a lovak botorkáztak vagy horkoltak s nem egyszer tünt fel a hóból egyegy félig elsülyedt honvéd!

Jan. 19-kén a Szánthónáli csata után Görgei Tokaj, Tarczal és Keresztúr felé vette utját, hol 22-kén Schlick tábornok által megtámadtatván, őt kétségbeesett heves csata után keményen megverték s visszavonulni kénytették. Görgei seregének erejét bámulandó ügyességgel tudá felhasználni.

Rosenbergben hg Windischgrätz követével találkozék s alkudozott is vele. Görgei a béküléstől már ekkor nem volt idegen, azonban részint mert föltételei nem fogadtattak el, részint mert a magyar fegyverek szerencséje más helyt is kedvező fordulatot vett, félbenszakadtak.

Febr. 3, 4-én Korotnoknál első jelentékenyebb diadalt aratott.

III.

Görgei febr. elsején 1849. Szepes határain átlépett. Guyon osztálya a gömöri szorosokon Iglóig nyomult; Görgeié Kézsmárk vidékét boritotta el.

Lőcsén Kiesewetter cs. őrnagy egy Nugentféle zászlóaljjal, 3 congréve rakétával s 50 könnyü lovassal tanyázott.

Ez megtudván egy iglói ember által a magyarok jelszavát, febr. 3. és 4. közti éjen Iglóra megtámadást rendezett.

Az előörsökön, a jelszó által megcsalván őket, szerencsésen átjött s már a városhoz közel volt, midőn a legközelebbi előörsök az ellenséges lovasokat észrevevék, lövöldözni kezdének s igy az iglói őrséget fölébreszték.

Kiesewetter már ben volt a városban, mikor ezek gyülekezni kezdtek, azonban a 10,000-nyi magyar sereg ellenében megállni ugy sem birván, heves utczai csata után visszavonult, két rakétát s vagy 30 embert vesztvén.

Febr. 4-kén Lőcsén s Szepesváralján keresztül visszavonult a branyicskói hegyszorulatig. Négy órakor délután gr. Deym tábornok 11 ágyuval, 4 század lovassággal és 4 zászlóalj gyalogsággal megérkezett Kassáról és Kiesewetter csapatjával egyesülvén, a branyicskói hegytetőn állást vőn.

Az ágyuk egy hegysikon voltak felállitva, honnan a golyók az egész utat beérheték; a gyalogság a hegy másik oldalán, hol tulajdonkép csak a szoros kezdődik. A többi utak is őrséggel elláttattak. A főhadiszállás Sirokkán volt.

Guyon 10,000-nyi gyalog, 23 ágyu és 1,500 lovas seregével

febr. 4-kén Szepesváraljára érkezett és másnap Guyon egy szepesi mérnök által készitett terv szerint egyszerre az ellenséges sereget mind elülről megtámadni, mind hátulról körülvenni szándékozék.

Mindkettő sikerült.

Febr. 5-kén Korotnokra érkezvén, két zászlóaljnak parancsot ád, rohammal elfoglalni a hegyet. Kiválasztá a két legroszabb, rongyos, félénk ujonczokból álló zászlóaljt és két kartácscsal töltött ágyut állitván föl mögöttük: vorwärts, Sturm! kiált. A zólyomi zászlóalj habozik, Guyon lövet reá és 5 ember elesik. Ekkor rohanva mentek fel a meredek hegynek egész az ellenséges ágyukig s kettőt elfoglaltak. Egy német tüzér felkiálta: „a magyarok bolondok, mi lövünk s ők ránk törnek.“ Gr. Deym tábornok pedig az előleges ágyuzás nélküli szuronyszegezést taktikátlanságnak mondván, a hegy másik oldalának védelmére elvonult.

Az Ujházi-vadászcsapat akkor már mellékuton felmászván a hegyre, a Sz. Anna melletti austriai csapatot elüzé.

Nagy veszélyben levén ekként a hadtest, a branyicskói szorost odahagyá s Eperjesre vonult.

A zólyomi zászlóalj uj lobogót kapott ezen felirattal; „Branyicskói diadal febr. 5-kén 1849.“

IV.

Erdélyben a kormánybiztos kezdetben Beőthy volt, de ez Bem kivánatára onnan elmozdittatván, helyette Csányi küldetett le. De Bem ezzel sehogy sem tudott sympathisálni. Neki különös szenvedélye volt a politikai kormányzatot is vezetni, s miután ez által intézvényei nem egyike ferdén ütött ki, a Csányi rendeleteivel összeütközött.

Ebből a két ember közt surlódásokra került a dolog, ugy hogy Bem nem egyszer sürgette annak elmozditását.

Egyike volt az általa felállitott institutióknak a vésztörvényszék, melly Roth hires lelkészt (mint ki a küküllőmegyei szász falvakat szász székekbe kebelezte) halálra itélte.

S ez is az, mit Bem kölönösen ellenzett, miután ő amnestiát hirdetett.

De lássuk hadjáratát.

Vizaknánáli kemény megveretése után Bem szüntelenül veretve Dévára ment s onnan csatáiról következő hadjelentés küldetett:

„Bem tábornok azon segitséggeli egyesülés végett, melly a Maros völgyén hozzá utasittatott, Dévára vonulván, miután ott a várt segéderővel február 8-kán egyesült, nyomban megfordulva február 9-én r. $^1/_2$9-kor előre nyomult, miszerint Medgyesnél a székely segéderőt magához vonja s a több pontokon elhelyezett csapatokat is

öszpontositva az ellenség főerejét s fészkét egész erővel megtámadhassa.

Utjában 9-kén az ellenség főereje által, melly 6 zászlóalj gyalogságból, 2 osztály lovasból s 5 ágyuütegből (30 ágyuból) állott, a Piski melletti hidnál megtámadtatott. De ámbár egész seregünk a csata kezdetekor még meg nem érkezett volt, mindazáltal 10 órán át tartott makacs és véres ütközet után este 6 órakor az ellenség olly nyomatékkal visszaveretett, hogy vad és rendetlen futásban volt kénytelen menedéket keresni s egy ágyuját is vitézeink kezében hagyni.

Bem tábornok a futamló ellenséget az éj daczára Padig üldözte s másnap 10-kén az ellenség üldözését és seregeink előnyomulását Szászvároson át Szászsebesig folytatta s bár oda késő éjjel érkezett, pihenés nélkül még azon éjjel oldalt Alvinczra vonult s ott az ellenség egy zászlóalját egészen szétverte.

11-kén egy ügyesen kiszámitott cselmozdulat segitségével előhaladását a gyula-fehérvári vár tátongó ágyui és a Szászsebesen öszpontosult ellenséges hadsereg között, a Maros és Küküllő közti hegyeken át szerencsésen folytatván, estve Bervére érkezett, győzelem-koszoruzott seregének a roppant fáradalmak után egynapi pihenést engedvén, Medgyesre s onnan egész öszpontositott erejével az ellenség fő s utolsó fészke ellen előnyomulandó.

A Piski mellett levő hidnáli kemény ütközetben az ellenség holtakban és sebesültekben 1000 embert vesztett, közöttök van legvitézebb tisztjeinek egyike, Losénau ezredes. E dicső diadalt részünkről holtakban és sebesültekben 300 hősnek hazafivére pecsételte meg. Az ellenséget maga Puchner vezette.

Bem tábornok ugy ezen előnyomulással, melly által nemcsak az ellenséget verte meg, de vitéz seregeinek egyesülését is eszközlötte s hadseregének Kolozsvárral megszakadva volt összeköttetését ujra kinyitotta s biztositotta, valamint az e végett előbb Dévára történt remek visszavonulásával is vezéri dicsőségének koszorújába egy ujabb boglárt tűzött s a hozzá csatlakozott uj seregeket dicsően avatta be a győzelem utjába.

Személyét illetőleg megjegyzendő, hogy a Dévára történt visszavonulás közben egy puskagolyó jobb kezének közép ujját szétzúzván, a hős tábornok saját inasa által vágatta le a szétzúzott ujat és sebét beköttetvén, mintha semmi sem történt volna, oda ment, hol a veszély legnagyobb volt.“

V.

E közben két jelentékenyebb csata történt.

Klapkának Kompoltnál előörsi csatája volt.

Hadjelentéséből érdemes közleni :

„Klapka ezredes mezőkövesdi főhadiszállásán megtudván, hogy azon ellenséges seregnek, melly legujabb időkben Pestről Gyöngyösre érkezett, két század gróf Auersberg nevü vasasokból álló előcsapatja Kompolton tanyáz, azt február 18-kán reggeli órákban megrohantatá.

A terv kivitelét a derék Dessewffy Arisztid ezredesre bizta, ki is a megrohanást 5 és egynegyed órakor reggel 4 gyenge huszár századdal olly vitézséggel vezérelte, hogy az ellenség tökéletesen meglepetve, rövid de kemény csatázás után, többet 50 halottnál a csatatéren hagyván, szétverve és rendetlenül megfutamodott, zsákmányul hagyván vitéz huszárainknak 35 foglyot lovastul együtt, az osztály zászlójának szalagját, a tisztek vezetéklovait és podgyászait, sok ruha- és fegyvereket, s köztük az ellenség parancsnokának gróf Coudenhoven-nek kardját és sisakját. A foglyok közt van egy főtiszt és egy főorvos.“

A czibakháziról gróf Vécsey február 24-ről következő hadjelentést külde:

„Ma reggeli háromnegyed 6 órakor a sánczokhoz (Czibakháza mellett) rendelt előörseim észrevevék, hogy Varsány felől az ellenség előrenyomul; mire a mieink csatakész rendbe állittattak, s tüstént ágyut küldék a szükséges fedezettel Nagy-Kér felé az ellenség előnyomulásának, s ha lehet, visszavonulásának is gátlására; a többi ágyuimat részint a helység baloldalán, részint a hid mögé elhelyezém.

Az ellenség ereje 6 osztály lovasságból, 2 zászlóalj gyalogságból, u. m. a Károly főherczeg és bánáti ezredbeliekből, egy 6 fontos, egy 12 fontos és egy röppentyüágyu-ütegből állt.

A csata reggeli 8 órakor kezdődék, mindjárt kezdetben leszerelék tüzéreink az ellenség 2 ágyuját, azonban folyvást tartott a tüzelés. 10 óratájban az ellenség 2 gyalog zászlóalja és 2 ágyuütege előbbre nyomult s a hidat ostrommal igyekeztek elfoglalni, de kartácsaink által ebben meggátoltattak. Ekközben elküldém gróf Leiningen őrnagyot a 19-dik gyalogezred 3-ik zászlóaljának három századával s a pozsoni vadászokkal csatárlánczban a hidon át, s visszaverők az ellenséget. A csata hevében gróf Leiningen őrnagy az ellenségnek néhány fegyvereseit mieinknek tartván, azok által körülvétetett s elfogatott épen akkor, midőn már az ellenség gyalogsága folytonos visszavonulásban volt; ekkor a közülök visszamaradottak, számszerint mintegy 60-an, Leiningen őrnagyot magokkal vivék a hid közelében levő korcsmához. Látván ezt a miéink, a Schwarzenberg nevet viselő gyalogságot többé visszatartóztatni nem lehetett „el van fogva őrnagyunk“ kiáltással rohantak előre, követve a többi majdnem minden gyalogság által, és szemközt az ellenség majd minden ágyuival s 6 osztály lovasaival, kik azonban a támadást ujabban megkisérteni nem

merék, a miéink megmenték őrnagyukat azáltal, hogy a korcsmát ostrom alá vevék.

A 6-ik hadosztálybeli utászok szakasza Pottak századosnak személyes vezénylete alatt a leghevesebb ágyu- és puskatüzelés közt kétszer rontá el, s annyiszor helyreállitá a hidoni közlekedést.

A korcsma ostrománál az ellenség részéről 17-ten estek el, közöttök 2 tiszt és pedig egyik Lord Digby a Jellachich-huszároktól, másik Ivánovics százados. Ezeken kivül 2 tisz s 31 közvitéz elfogatott.

A 19-ik gyalogezredbeli hadnagy Talabér különösen kitüntette magát. Ö törte be a korcsma ajtaját, ő rohant első az ostromlott korcsmába.

Erre az ellenség teljesen visszavonult. S ezt még ideje korán tevé, mert már ekkor a Damjanics tábornok serege is közeledék, melly azonban a csatában részt nem vett."

VI.

Eredmény- s következményeiben sokkal fontosabb volt a kápolnai csata.

A császári hadsergek fővezére erről következő hadjelentést külde:

„Herczeg Windischgrätz Alfred tábornagy urnak kápolnai tábori főhadiszállásáról e perczben érkezett a csatatéren ónnal irt tegnapi tudósitás a cs. kir. seregek által az emlitett helyzés mellett kivivott két napi győzelmes csatáról, valamint a gróf Schlick altábornagy seregéveli egyesülésről. A pártütők Eger és Poroszló felé szaladtak és folyton űzetnek. Zanini ezredbeli egy zászlóalj zászlóstul elfogatott. Veszteségünk csekély. Seregeink lelkülete, mint mindig, kitünő. Kelt Budán, február 28-kán 1849. Duca di Serbelloni s. k., cs. kir. altábornagy."

„Miután gróf Wrbna és herczeg Schwarzenberg altábornagyok hadlábai folyó évi február 26-án Gyöngyösről Kápolna felé és Árokszállásról Kál felé előnyomulván egy óra távolságra Kápolnán innen délutáni 2 órakor az ellenségre akadtak, melly balszárnyával Kálnál állott s e helység és Kompolt közti erdőt elfoglalva tartotta, és fölállitott hadi rendét a Gyöngyös és Kápolna közti főuton is túl terjesztette, gróf Wrbna altábornagy az első ágyulövésekre, mellyek herczeg Schwarzenberg altábornagy hadlábától áthallatszottak, maga részéről is az ellenséget, melly nagy haderőt fejtett ki, megtámadta.

Kezdetben ugy látszott, mintha az ellenségnek szándoka lett volna balszárnyunkat fenyegetni, minthogy egy erdős dombot elfoglalt és azt két zászlóaljjal megrakta, azonban egy századnak a 6-dik vadász-zászlóaljból Feldegg kapitány alatt, két század főherczeg István-ezrediek segitségében történt szuronnyali merész rohama elegendő

volt elüzésére és ezen érdekes pont elfoglalására. Ez alkalommal Salis őrnagy egy gránátdarabocska által megsebesittetett. Ezután az ellenség a két előnyomuló hadláb közé két huszár-ezredet rendelt benyomulni.

Civalart nevet viselő dzidás-ezredből 4 század Baselli őrnagy parancsa alatt ezen megtámadásnak ritka elszántsággal elejét vették és noha előbb egy tömegben álló gyalog zászlóaljat vertek szét, mégis álmélkodásra méltó rendben, egy szárny Kresz-féle könnyű lovasság által segitve, ama két huszárezredre rohantak és azokat nagy veszteséggel visszaverték.

A mieinkből itt Weissenthurm hadnagy és 6 dzsidás elesett, 35 megsebesittetett. Az ellenségből 60 holt és erős sebesedettek maradtak helyben. Ezután az ellenség minden ponton visszavonult s Kápolna s Káal felé űzőbe vétetett, hol a bekövetkezett setétség a harczot félbe szakasztá.

Gróf Schlick altábornagynak, ki hadtestével már f. évi február 25-kén Pétervásárra érkezett, tegnap estvére Verpelétig kelle előnyomulni, hogy a fősereggel egyesülhessen. De azon pontra el nem juthata, mivel a siroki szorost az ellenségtől elfoglalva találta, mellyet csak egy igen dicső harcz után nyerhete hatalmába. Ezalatt az éj beállott, mellyet e hadsereg azon állásban tölte.

Reggel 27-én a megtámadás tábornagy ő herczegsége által folytattatott, miután a baloldalon is azon irányban élénken folytatott ágyúzás Schlick altábornagy közeledését tudtul adá.

Schlick altábornagy az ellenséget egész Verpelétig üzé maga előtt, holott ez megtelepedett s magát makacsul védelmezte. A helység mégis Krieger dandára által rohammal bevétetett, hol a Latour gyalog-ezred 2-ik zászlóalja magát különösen kitüntette; az ellenség sebes futással a dombokra vonult; egy osztály Eger felé a hegytorkolat közé szorittatott.

Ugy látszik, hogy az ellenség Kápolna birtokát különös fontosságúnak tekinté, minthogy az ütközet folytán két izben megkisérté annak visszafoglalását, miután azonban nem sikerült számos ágyuival Wyss dandárát onnan elűzni, s időközben Coloredo dandárja is a hasonvonalon levő Döbrő faluba előnyomult, és az ellenség megtámadó hadlábainak jobb oldalát veszélyeztette, sietett a dombokon át visszavonulni.

Schwarzenberg herczeg Kálig előment, melly helyet rohammal bevette; a visszanyomott ellenséges seregek, mellyek nagy számu ágyukkal voltak ellátva és a Maklárnáli állásba vonultak, Kápolnán túl egy óranyira üzettek, hol a bekövetkezett setétség és a seregnek fáradsága a további üldözést félbenszakasztatá.

Ámbár túlnyomó ellenséges erők ellen, seregeinknek kitünő lelkesedése és vitézsége, a tábornok urak czélszerű vezérlete, és

derék tüzéreink élénk és hatályos tüzelése mégis minden akadályokat legyőztek.

A mindkét részről veszteség számokban határozottan még ki nem mutatható. Az ellenség részéről az legalább is 300 holtra és 1000 fogolyra mehet, kik között 15 tiszt találtatik, egy zászló elfoglaltatott. Zülow százados halálát a Preussen vasas ezredből és Schutz hadnagyét a 2-dik vadász-zászlóaljból fájlaljuk. A megsebesültek között találtatnak Sauer kapitány a Latour-gyalogezredből, Uichtritz kapitány és Hoffmann főhadnagy Preussen nevü vasas-ezredből, valamint Weckbecker kapitány a 2-ik vadász-zászlóaljból. Kelt Budán, márczius hó 1-jén, 1849. A cs. kir. hadsereg főhadikormánya által."

Érdekes e mellett tudni a Dembinszki felőli hadjelentést:

„Dembinszki altábornagynak már több napok előtt kijelentett azon combinatióját, hogy az ellenség Eger vidékén fog akarni előnyomulni, a történetek tökéletesen igazolták.

Az ellenség nagy erőt vont össze a Tarna völgyén, s eldöntő csatára látszott készülni.

Dembinszki fővezér a csatát február 27-kén szándékozott elfogadni. Azonban már február 26-kán, midőn még Görgei tábornok hadosztályai a harcztérre nem érkezhettek, s jóformán csak Klapka ezredes hadosztálya foglalta el harczállomását, délután két órakor a csata irtózatos ágyutüzzel megkezdetett s a három mérföldnyi (kompolt-kápolna-verpeléti) vonalon mindenütt kifejlődvén, szakadatlanul tartott mindaddig, mig a sötétség a csatának véget nem vetett. Ez napon hazánk ellenségei minden ponton hátranyomattak s vitéz seregeink megtarták harczállomásukat. Több izben kéz-viadalra került a dolog, huszáraink két század dsidást a szó szoros értelmében összevagdaltak.

Február 28-kán jókor reggel a nagyszerű ütközet ujra kezdődött, Windischgrätz maga vezérlett, Schlick, Sultzig serege is támadólag vonult Verpelét felé. Vitéz seregeink nyolcz óra hosszant álltak s viszonozták, hol védőleg hol támadólag az iszonyatos tüzet, a nélkül, hogy az ellenségnek a harcztérből egy talpalatnyit engedtek volna. Délután 3 óratájban a fővezér Kápolna helységet két izben ostromlá s győzedelmesen be is vette, ekkor, midőn a győzelmet már csak aratni kellett volna, a Zanini olasz-zászlóalj, melly a közös nyomás keserves érzeténél s a közös szabadságszeretetnél fogva igazságos harczunkbani részvétre méltatva volt, az ostrommal bevett faluban rút árulással átment hazánk s hazájuk ellenségeihez.

Ezen árulás, de kivált a kétnapi csatázásban kifáradt seregeknek mulhatlanul szükséges perczny pihenés tekintete, a csatát félbenszakiták, az ellenség is egészen kimerülve lehetett, mert a tüzelést mindkét részről mintegy elvágták.

Seregeink a csatatértől egy órányira foglaltak helyet a kerecsend-maklári vonalon. A főhadiszállás Maklárra tétetett, seregeink legszebb rendben foglalták el állomásukat. Az ellenség nem mert utánuk nyomulni.

S 28-án reggel seregeink parancsot kaptak ismét előre a kompolt-kápolna-verpeléti vonalon állomást venni.

Az ellenség Tófalut, Kápolnát, Kált meggyujtotta.

Az ütközet nagyszerü volt. Ágyu-foglalás vagy veszteség egyik részről sem történt.

Első nagyszerü csata, mellyre eddig különválva működött különféle hadseregeink külön osztályai egyesültenek, s az ellenség megtanulhatá, hogy hadsereggel van dolga, melly az igaz ügynek szent lelkesedése mellett bizalommal szeretett vezéreinek intéseire fegyelmes renddel ügyel s melly minden talpalatnyi tért csak drága vér árán engedne oda.

Az ellenség öszpontositá legfőbb erejét, s egy talpalatnyi tért nyerni annyira nem vala képes, hogy az általa is elhagyott harcztér-vonalon a nagy ütközet utáni reggel febr. 28-kán seregeink 10,000 emberrel megerősödve, már ismét jó kedvvel s bátran készen állottak, óhajtva várva kétnapi ütközet után az uj csatát.

Február 27-dike bizalommal töltheti el még a kétkedők keblét is.

Dembinszki altábornagyot egy kartácsdarab nyakszirten sujtá; de ez nem akadályozá őt, hogy az ütközet végeig a legveszélyesebb helyeken megmaradna, csak lovat kelle változtatnia, mivel lovát egy golyó megsérté.

A kéz-viadalban seregeink mindenütt győztesek voltak. Az irtózatos álgyutüz által itt ott pillanatnyira megzavarodott csapatok egy biztató szóra rendbe állottak vissza, s szuronyt szegezve rohanták meg ujra az ellenséget. Február 27-ke szivemelő dicsőségnapja volt a magyar szabadság védseregeinek. A személyes vitézség nagyszerü jelenetei, mellyekben e nap tábornokainktól kezdve le a közvitézek bátor tömegéig olly gazdag volt, későbben adatnak át a hálás közönség méltányló tudomásának. A honv. b. nevében, Kossuth."

VII.

A másnapi országgyülésen Kossuth következő beszédet tarta e tárgyban:

„Utólagosan bocsánatot vagyok kénytelen kérni a tisztelt képviselő háztól, hogy egy pár napra a kormány székhelyéről el kellett távoznom a nélkül, hogy a képviselőháznak, mint az különben kötelességemben állott volna, arra előlegesen engedelmét kikérném; de a körülmények olly fontosoknak és sürgetőknek látszottak, hogy 24 órai veszteséget a hazára nézve igen károsnak gondolt a honvé-

delmi bizottmány, s azért utólagosan bátor vagyok alázatosan bocsánatot kérni, hogy elmenni kénytelenittettem.

Elmenetelemnek fő czélja, bizonyos igen ijesztő alakban mutatkozni kezdett egyenetlenségeknek a táborbani kiegyenlitése volt volna. Errenézve méltóztassék a képviselőház azon örvendetes jelentésemet kegyesen venni, hogy röviden szólva, istennek hála! minden rendén van, semmi baj sincs.

Egyébiránt ezen alkalommal a hadi munkálatokról a következőket van szerencsém jelenteni. Dembinszki altábornagy ur már ezelőtt mintegy két héttel, akkor még, mikor Kassa és Putnok táján állottak seregeink, azon véleményét fejezte volt ki a honvédelmi bizottmánynak, hogy igen valószinüleg az első nagy ütközetek Eger táján lesznek. Megvallom, hogy a katonai tudományokban jártasságot magamnak nem igényelvén, ezt nem igen tudtam akkor megfogni; azonban ez belátását igazolja, mert ugy történt, 26-án 27-én és gondolom tegnap is ütközet volt; de már ennek eredményéről nem tudok bizonyost. Eger táján Tarna völgyén volt az ütközet nagyobbszerü, mint a minők eddig hazánk védelmének mostani egész historiájában előkerülnek. 26-án nem voltak még a kiszemelt positiókban együtt seregeink, csupán csak Klapka ezredes urnak seregosztálya volt Egeren túl Verpelét táján elhelyezve s a főhadiszállás Egerben, hol Dembinszki maga volt jelen és a nép által fáklyás zenével üdvözöltetvén, a többi közt azon szivreható jelenet adta magát elő, hogy az ellenség tőszomszédjában akkor, mikor mondhatnám, csaknem — nem akarom mondani, minden, de legfőbb disponibilis erejét összevonta az ellenség, Eger városának öszszes lakossága a főhadvezérnek és kormánybiztosnak kezébe tette le azon esküt, hogy a hazát minden kitelhető áldozattal és eréllyel fogja védelmezni. Nem levén 26-án seregeink még egészen összepontositva, a tábornok-vezér nem szándékozott 26-kán már csatát kezdeni, hanem legyen, hogy az ellenség kivánt csatázni, legyen, hogy némelly seregparancsnokaink ütközetvágya szolgáltatott a megtámadásra alkalmat az ellenség részéről: mintegy 2 óratájban délután megkezdetett a csata olly irtózatos ágyuzással, mihez hasonlót hallani még nem igen volt alkalmunk és tartott addig, mig az ütközetnek a sötétség véget nem vetett. Akkor 26-án az ellenség 3 órai hosszu vonalon a csata minden positióiról visszaveretett és a mi seregeink azon positiókat foglalták el, mellyeket az ütközet előtt az ellenség tartott. 27-én, mikor már két osztály, Guyon és Kmety osztályvezérek Görgei táborának többi részeivel csatlakoztak volt, reggel hajnalban mindjárt megkezdte az ellenség a támadást, a csata szinhelye a Tarna völgye volt Verpeléttől Kálig, a hol három helységet, Tótfalut, Kápolnát és Kált, az ellenség föl is égetett. Megkezdődvén hajnalban az ütközet, 8 óra hosszant tartott a nélkül, hogy seregeink csak egy talpalatnyi földet is vesztettek volna. Azonban,

délután mintegy három és négy óra közt, mikor Dembinszky altábornagy személyesen vezetné az ostromot Kápolnára, hogy az ellenséget onnan kiverje, a minthogy szuronyszegezve győzedelmesen be is vonult; mikor bevonult a faluba, akkor a Zanini-zászlóalj, az egyetlen idegen zászlóalj, melly seregeink között volt, a győzelem után, minden lövés nélkül átment az ellenséghez, ujabb jeléül annak, hogy csak magában bizhat a magyar. Természetes, hogy egy illy erős zászlóaljnak, 8 órai fárasztó csata után, miután előtteváló nap folytonos csatázásban fáradtak seregeink, általmenetele némi kis zavart idézett elő, mellynek nehogy káros következései legyenek, a fővezér czélszerünek találta a seregeket a csata előtti positiókba visszarendelni, a mi ugy történt meg, hogy a főhadiszállás Maklárra tétetett által. A kik ismerik e vidéket, tudják, hogy egy jó órai távolságra van. Ott állomásoztak tehát seregeink, tegnap reggelre ismét parancsot kapva, hogy az ütközet előtti positiókat foglalják el s oda vonuljanak be. A tegnapi napnak tehát eredményét nem tudhatom, hanem ezen parancs, mellynek még tanuja voltam s melly tegnap reggel adatott ki, hogy seregeink az ütközet előtti positiókba vonuljanak, igazolni látszik azon hirt, a mi egyébiránt csak hír, hogy a tegnapelőtti csata végével, mikor a mi seregeink a maklári csata előtti vonalba vonultak, az ellenség Gyöngyös felé vonult vissza. De erről positiv tudomásom nincs, csak onnan gyanitom, mert a fővezér azon parancsot adta ki, hogy seregeink az ütközet előtti positiókba menjenek. Az altábornagy várta a megtámadást tegnapra is, egyébiránt mind ő, mind Görgei tábornok ur azon véleményben voltak, hogy ha az ellenség nem támad, ők fognak támadni, miután már 2 nehéz divisióval, kilencz—tizezer emberrel erősebbé vált seregünk, mint tegnapelőtt volt, mert két osztály nem vett részt az ütközetben, Kmety osztálya átalában nem vehetett részt, Guyon pedig az ütközetnek csak végére jött. Egyes bravourokról és fényes tettekről, minthogy azokat tökéletesen revellálva kell általadni a nyilvánosságnak, jelentést nem tehetek, hanem örömmel mondhatom, hogy egész seregünk, mellyben, tagadni nem lehet, megvan a lelkesedés, de másrészről nem minden osztályban van meg a kellő gyakorlat, még a tiszt urak közt sem igen sok javult azon időtől fogva a gyakorlatban, fegyelemben és rendtartásban, mióta utolsó alkalommal láttam a sereget, mert akkor, mondhatom, a háromnegyed résznyiben megnyert győzelem után egy fegyverzetlen és rendetlen sereg közébe vetett bombának sikerült annyi bajt okozni, melly az egész sereget rendetlenségbe hozta. Még egész bizonyossággal mondhatom, hogy ha seregünk egy része az ellenség irtózatos tüzelése alatt megzavarodva hátrált is, nem volt arra szükség, hogy saját tisztei állitsák helyre a rendet, hanem, ha egy más zászlóaljbeli tiszt szólt is hozzájok: „szuronyt szegezz, előre" megtörtént s igy esett meg, hogy megfutamodott zászlóaljak egy szóra ismét neki indultak

és szuronnyal üzték el az ellenséget s már e tekintetben az ellenség seregeink támadását ki nem állotta, hanem ágyukban hogy erős az ellenség, az igaz. Nem mondhatom tehát, hogy a tegnapelőtti napon fényes győzelmet nyertek volna seregeink, melly ha megtörtént volna, az ütközet olly nagyszerü volt, hogy azt jórészben Magyarország sorsára nézve eldöntőnek lehetett volna mondani. Az ellenségnek körülbelül 24—30 ezernyi ereje volt a csatában, azonban elvesztve sem volt az ütközet, hanem a lipcsei másodnaphoz volt hasonló, melly nem dönté még el a csatát, mert tegnapra ismét visszamentek seregeink a csata előtti vonalba. A Zanini-zászlóaljnak általmenése nagy szerencsétlenség volt s ohajtottam volna, mondotta volna meg szándékát az ütközet előtt, akkor eleresztettük volna őket, mert furcsa dolog, hogy azon bataillon hagyjon el bennünket, mellynek élén a fővezér a helységbe vonult be. Az eredmény tehát az, hogy talán még egy alkalommal sem voltak seregünknek különböző osztályai egyesülve illy nagy számban nagy erőnek ellenében, ugyszólván, eldöntő alakot magára ölthető ütközetben, mert eddig csak seregosztályok csatáztak s az eredmény az, hogy becsületesen megállották a sarat, ugy hogy tábornokaink egyike, ki hős elhatározásu férfiu, hanem a multak tapasztalásainál fogva nem nagy bizodalommal viseltetett seregeink gyakoroltsága iránt, az ütközet után azt mondá, hogy nem lehet már most Magyarország sorsáról kételkedni! Habár szerencsétlenség történt is, nem lett belőle szaladás s egy buzditó szó elég volt helyreállitani a sereget, a mi jó jel s a jövőre nézve biztositékot foglal magában. Ennyit jelenthetek ez uttal. Több sebesültekkel a huszárok közül szólottam magam is, kik, a mint drastice szokták magukat kifejezni, azt mondák, hogy dzsidások ugy hevertek a földön, mint a csirkék, hanem biz ők is sokan nehéz sebeket kaptak. Szám szerinti veszteségről nem tehetek jelentést, mert az ütközet eldöntő perczeiben senki sem számitotta össze, egyes osztályokról tudok annyit, hogy például Szekulics osztálya 12 embert vesztett, Guyon osztálya, melly az arrière garde-ot képezte a hátravonulásnál, vesztett 20—25 embert. Egyébiránt a kik ott voltak, mind ütközetben voltak; még a gránátosok is. Számról tehát nem szólhatok, a hirt pedig nem emlitem, mert ezerekről szólanak az ellenség részéről, valamint a mi részünkről is nem kevésről; mindenesetre az ütközet véres és kemény volt. Most tehát legjobb reménynyel várom a tegnapi nap kimenetelét, mert bizonyos, ha tegnapelőtt a mi seregeink hagyták is abban az ütközetet estefelé, hanem személyes tapasztalásból mondhatom, hogy csaknem csudás dolog volt, egyszerre, mintha elvágták volna az ágyuzást, pedig a futamló sereget az ellenség kergetni s lőni szokta, s körülbelül mind a két sereg kissé kifáradt s hátrább vonult, ujra kezdendő a csatát. Ennyi jelentésem van jelenleg, mellyben első örvendetes eredmény seregeinknek megedzett gyakoroltsága, másik pedig, hogy az első nagy eldöntő

ütközetet nem vesztettük el, ha nem mondhatjuk is, hogy eredményes győzelmet vivtunk ki; és a harmadik, hogy azon baj, mellynek elintézése végett mentem le a táborba, megszünt."

VIII.

Bem febr. 27-éről következő jelentést külde:

„Febr. 23-án elhagyám Medgyest, az ellenség pedig (Urbán, Fidler és Malkovszky vezérlete alatt) febr. 26-án hagyá oda Beszterczét és én üldözém őt a Bukovinába vezető uton késő éjjelig. Csupán Rusznál találtam először részéről gyenge, később azonban Borgo-Brundnál már meglehetősen makacs ellenállásra. Ez utóbbi helyen két óra hosszant tartott a csata; mellynek eredménye lőn, hogy az éj bekövetkeztével az igen hosszan terjedő Borgo-Brund és Tiha falvakat ostrommal bevettük s az ellenséget teljesen kivertük, ki is azonnal a hegyek közé huzódott. Az ellenség részéről 7 halott s mintegy 30 sebesült maradt a harcztéren, mi 1 halottat s 11 sebesültet számlálunk.

Febr. 27-én az ellenséget egész a határszélekig kergetém s a királyhágóntúli utolsó falut Marosényt is megszállottam."

Ötödik fejezet.

Machinátiók az Esti lapok ellen. Szolnok bevétele Damjanich által. Kossuth jelentése. Szeben és Brassó bevétele. A márczius 19-iki ülés a Zichy-perben.

I.

Az esti lapok ekközben keményen kikelvén Madarász és pártja ellen ez minden ármányt elkövetett betiltatni e lapot. Jelesen a cautio letételéért inditott ellene pert, de hasztalan! a cautio letétetett s a lap nem szünt meg ostora lenni a pártnak s élethalálharczát folytatni vele.

Damjanics és gróf Vécsey Szolnokot rohammal márczius 5-kén bevették. Ottinger Rékas felé folytatta utját. Ez alkalommal sok fogoly, lőszer, fegyver, 11 ágyu s 7000 pfrt foglaltatott el.

A márczius 9-diki ülésben Kossuth a háznak következő jelentést tett :

„Midőn a legutóbbi alkalommal szerencsés valék a tisztelt háznak jelentést tenni arról, hogy a Dembinszki altábornagy vezérlete alatt működő hadseregek körébeni némelly differentiák a táborbani gyors megjelenésemet szükségessé tették, akkor egyszersmind szerencsés valék azt jelenteni, hogy istennek hála, azon differentiák kiegyenlittettek, és seregeink, a verpelét-kápolna-kompolti vonalon az ellenség főerejével megütközvén, habár nem is vivtak ki eredményes győzelmet, de a csatát el nem vesztették, és másfélnapi erős ütközet után mintegy egyórányi távolságra a csatatértől megállapodva, harczszomjasan, elhatározva élni halni a hazáért, várják az ellenséget. Ezen jelentésem utánra következő napon a mint a hivatalos hirlapból tudni méltóztatnak, Mezőkövesd és Szihalom táján szinte ütközet volt, mellynek kezdete a legszebb eredményekkel, elhatározó győzelemmel látszott igérkezni a nemzetnek, mert alig támadta meg az ellenség az ott felállitott seregünk utócsapatját, mellyet a vitéz Kmety alezredes vezérlett, már is a támadó ellenség csapata szétveretve, kivált lovasságának legnagyobb része, részint lekonczolva, részint pedig szertefutva, elhagyta a csa-

tatért és seregünk birtokába négy ágyu jutott. Megvallom, hogy már azon alkalommal, midőn ezen győzelemrőli rövid tudósitást vettem, várva vártam egyszersmind a másik tudósitást arról, hogy ez csak kezdete azon csatának, melly előnyomulással s győzelemmel fogja további lépteiben a nemzetet megörvendeztetni. Annál meglepőbb volt reám nézve, midőn kevés órák mulva azon tudósitást vettem, hogy seregeink a Tiszán innen, Tisza-Füreden állanak, s 35,000 embernyi tömegbe vannak öszpontositva; egyszersmind vettem azon tudósitást, hogy a seregbeli tiszti kar és Dembinszki altábornagy között olly differentiák ütöttek ismét ki, mellyek a hazát a győzelemre okvetlen szükséges katonai fegyelemnek felbomlása által veszéllyel fenyegetik. És ismét csakhamar másodizben jöttem azon helyzetbe, hogy nem lett légyen időm a tisztelt háznak engedelmét alázattal kikérnem, hogy t. i. azon differentiák kiegyenlitése és ebből a hazára eredhető veszélyek elháritása végett a táborbai menetemet megengedni méltóztassék; hanem saját felelősségemre, a hadügyminister s az ország táborvezérkarának főnöke kiséretében nyomban a hadsereghez indultam. Mielőtt a helyszinére megérkeztem volna, vettem Szemere Bertalan országos honvédelmi bizottmányi tag s felsőmagyarországi teljhatalmu országos biztos urnak tudósitását, mellyben arról értesit, hogy azelőttvaló nap az egyesült seregnek, egy dandárát kivéve, melly előörsökön volt, minden törzstisztei egyesülvén, tanácskozmányt tartottak, azon tanácskozmányra országos biztos urat mint az ország kormányának képviselőjét meghivták, sőt őtet azon tanácskozmány vezérletére felhivták, s ezen tanácskozmányban közakarattal egyetlenegy szókivétel nélkül a fővezér Dembinszki altábornagy irányában bizalmatlanság nyilatkoztatott ki, különösen a következő pontoknál fogva:

1. Hogy Schlick serege a mi vitéz és őtet mármár körülkeritett hadosztályaink közül kimenekülni engedtetett.

2. Hogy annak Windischgrätz főtáborávali könnyü egyesülése megengedtetett.

3. Hogy a kápolnai csatában a győzelem nehezittetett az által, hogy rögtön az ütközet előtt a különböző hadtestekhez tartozó hadosztályok felállitásában nem tartatott meg a hadosztályok egysége, hanem egyik osztály a másikkal összezavartatott, és magok az alvezérek is csak rögtön, minden előtudósitás nélkül vették az elfoglalandó állomásokról szóló rendeletet, s igy olly seregeknek állottak élén, mellyeket nem ismertek, mellyek dandárparancsnokainak neveiről sem volt előlegesen tudomások, ugy hogy egészen ismeretlen sereggel kellett küzdeniök, a mi nem történt volna, ha mindegyik hadtest együtt maradván, mindegyik, eddig ismert, megszokott vezérének vezérlete alatt állittatott volna ki; mit az alvezérek annálinkább szükségesnek tartottak volna, mivel minden hadseregi osztálynak megvannak saját erényei és gyarlóságai, s csak hosszas tapasztalatok nyomán

lehet azoknak felosztása iránt akképen intézkedni, hogy az erősebbek a nagyobb erőt kivánó helyekre, a gyengébbek pedig a kevesebb erőt kivánó helyekre állittatván, állásaik által a sikert sok részben biztosithassák. Majd ismét elkövetkezett a panasz, hogy nem ugy ütött ki, mint kellett volna, a mezőkövesdi ütközet, mellynek dicsőséges megkezdését szerencsém vala emliteni, s mellyben 30 ezer ember egy tömegben és harczszomjasan volt egyesülve az ellenség irányában, melly számra is csekélyebb volt, ugy hogy a tisztikar s a hadvezérek, ha a csata az ellenségtől elfogadtatik, vagy ha ő harczot nem ajánlván, részünkről kezdetik meg, a győzelmet csaknem bizonyosnak tartották, annyival inkább, mert a magyar természetéből meritett tapasztalásnál fogva a 30 ezernyi sereg egyik dandára által megkezdett szerencsés siker a lelkesedést annyira emelte, hogy kimondhatatlan nagy bajba került s a fegyelmet fentartó parancsnoknak nagy erőkifejtésre vala szüksége, a seregeket a fővezér parancsa nélküli támadástól visszatartóztatni. Azonban hogy a csata nemcsak el nem fogadtatott, hanem a seregeknek hátravonulás parancsoltatott, viszont topographiai ismeretek nélkül nagy részben Egerfarmosnak a seregnek mocsárokon s árkokon keresztül való vezetése által történvén, övezetig voltak kénytelenek vitéz seregeink a vizen keresztül gázolni, s az ágyuk megmentése is csak azáltal lett eszközölhető, hogy sok helyen a legénység vontatta ki a posványból az ágyukat, mig néhány ló elveszett. Illy uton vezettetett vissza a hadsereg Poroszlóig, onnan pedig Tiszafüredig, Görgei tábornok ur parancsot kapván, hogy egy osztályt Poroszlón az ellenség ellenében tartson, a minthogy Görgei személyes vezérlete alatt felállitotta azon hadosztályt, de kémek által biztos kutfőkből tudósitást kapván, hogy az ellenség három oldalról, alulról, fölülről és szemközt túlnyomó erővel őtet már-már megtámadni készül, ugy hogy, kivévén a tiszafüredi defilét, magát csaknem bekeritettnek kénytelen volt tekinteni, s tekintetbe vevén másrészről azt, hogy a Poroszlóról Tiszafüredre vezető töltés veszélyes defilének tekinthető, mert csak épen azon keskeny töltésen lehet a seregeknek előre vagy hátra menni, mert ha tágabb tér nyilik is imittamott a mellette fekvő rétekre, de sok helyt erek vágják keresztül a terrenumot, melly ereknek áthágásával a töltésre s azon levő hidakra kell visszatérni, ugy hogy Görgei tábornok ur a legnagyobb veszélynek látta osztályát a visszavonuláskor kitéve s a töltés végén felállitandó ágyukkal irtózatos sok veszteségébe került volna a hazának a Füredre eszközlendő visszavonulás. Azért a katonai disciplina megsértésével kétségtelenül, a fővezér parancsának ellenére, az előörsöket kiállitván, osztályát megmenteni s haszontalanul fel nem áldozni magát ösztönöztetve érzé és maga is Füredre visszavonult. Végre hozzá járul még azon ok, hogy a seregek a 3 napi csatázás közben, hozzájárulván a 4-dik napi visszavonulás, ugyszólván semmit nem

ettek, mit a tisztikar és alvezérek annak tulajdonitottak, hogy a fővezér nem tette meg az intendaturánál a kellő dispositiókat az iránt, hol és mellyik helyen tartassék készen az élelmi szerek gyüjteléke.

Illyen panaszok alapján nyilatkozott az összes tisztikarnak bizalmatlansága a fővezér iránt, melly minthogy nem egykét személytől, hanem az egész tisztikartól eredett, s mert a veszélyek és kötelességek közt is a fontosabbra ügyelni Szemere országos biztos ur magát ösztönöztetve érezte, nem akarván a hadsereget kitenni annak, hogy épen az ütközet előtti perczben az összes tisztikarnak katonai törvényszék elébe állitása által a seregnek ellenség elébe vezérlete csaknek lehetetlenné tétessék, s ezáltal a megbecsülhetlen idő elvesztegettessék, a kormány nevében szükségesnek látta akként intézkedni; hogy

1. A tisztikarnak felszólitására jelentést tegyen a kormányhoz, s kérje fel, hogy a kormány elnöke személyesen menjen a táborba, s a differentiák felett határozzon.

2. Hogy addig, mig az elnök megérkeznék, Dembinszki altábornagy ur legyen szives a vezérletet akként vinni, hogy az alvezérek közül egy kettőt haditanácsba magához hivni sziveskedjék; melly határozatot és megállapodást Szemere Bertalan kormánybiztos ur mint ideiglenesen a kormány nevében tettet, Dembinszki fővezérnek tudtára adván, ő a haditanácsnak tartását és a dispositiókban tanácskozólag való részvétét bárkinek is határozottan és olly eltökéllett férfias szilárdsággal tagadá meg, miszerint azon jellemző kifejezéssel élt: hogy, ha süvege tudná, mit gondol feje, még süvegét is eldobná, nem hogy mással tanácskozzék. A dolgok ezen helyzetében Szemere Bertalan országos biztos ur ideiglenesen akként intézkedett, hogy a seregben a legidősebb tábornok, a ki Görgei volt, ideiglenesen vigye a parancsnokságot, addig, mig a hozzám intézett felhivás következtében megérkezném és a hadügyministerium közbejöttével intézkedhetném. Illy stadiumban találtam a dolgokat a táborba érkeztemkor. Méltóztatnak a tisztelt képviselők az előadottakból látni, hogy milly előzmények jöttek már itt közbe, mellyek némi moralis kényszerüség szinét is viselték. Meg kell vallanom, hogy a tisztikarnak s alvezéreknek illy rendkivüli fellépése maga Görgei tábornok ur által is a katonai disciplinával rendes körülmények között olly annyira össze nem egyeztethetőnek nyilatkoztatott ki, miszerint egyenesen kimondá, hogy ha ő volt volna Dembinszki, és irányában e szerint tagadta volna meg az engedelmességet Görgei, Görgeit főbe lövette volna; és ezt azért mondja, miszerint a kormány meggyőződjék arról, hogy midőn ő életét, és a mi előtte még szentebb, becsületét is kész volt koczkára vetni, ezt csak azért tehette, mert lelkének legbensőbb meggyőződése szerint

ugy látta tökéletesen a dolgokat, hogy ha ezt nem teszi, a hazára nézve roppant veszély fogna következni.

A hadügyminister Vetter táborvezérkari főnök urral a hely szinén megérkezvén, mindenekelőtt ugy a fővezér, mint a seregparancsnok urakat magunk elébe kérettük, s egymás jelenlétében a dolgok állása iránt felvilágositást kivántunk, a mi meg is történt. Mindkét részről megtétettek a nyilatkozatok, s azon nyilatkozatokat hallotta a hadügyminister is jelenlétemben, s az egész seregnek együtt volt törzstisztikarát kihallgatta, s a dolgok állásáról magának tökéletes felvilágositást szerezni iparkodott, valamint én is iparkodtam, s meg kell vallanom, miszerint azon meggyőződésre jutottam, hogy a legközelebbi napoknak eredménytelensége igen is meglepő: hanem, hogy olly tökéletes bizonyossággal el tudja az ember határozni, valljon csak épen és egyedül magának a fővezérnek hibás dispositioi miatt, vagy egyszersmind talán egyik vagy másik részről pontatlanság, s a közremunkálásrai készségbeni lanyhaság, vagy talán a két ok együtt okozhatta ez eredménytelenséget, annak kipuhatolására és megitélésére hosszabb idő s több heteken keresztül tartó hadi vizsgálatok volnának szükségesek, s a körülményeket ugy látom, hogy az országnak állapota s az időnek megbecsülhetlen fontossága most teljességgel meg nem engedi, hogy illyen vizsgálatok tétele végett, hadseregeink ellenséggel szemközt heteken által hurczoltatva, inactivitásba tétessenek; s midőn egyrészről kinyilatkoztattam, mint az ország kormányelnöke, hogy a tisztikar részéről a fővezér irányában lett bizalmatlanság nyilatkozatát a katonai fegyelemmel összeegyeztethetőnek teljességgel nem ismerem, s én azt határozottan roszalandónak tartom s roszalom is, másrészről Dembinszki altábornagy urat felszólitottam, valljon tekintve a hazának jelen körülményeit, miket fővonásaiban emliteni már alkalmam volt, elégedettnek érzi-e magát ezen elégtétellel vagy nem? szives készséggel ugy nyilatkozott, hogy ezt tökéletesen elégli, hanem kinyilatkoztatta, hogy katonai reputatioját sokkal magasbra becsüli, mintsem hogy ne kérné magát dispensáltatni azon sereg vezérletétől, mellyben iránta bizalmatlanság nyilatkozott, mert ő nem biztos arról, hogy a seregnek magasabb és alacsonyabb állásu tiszteiben egyenként és összesen nemcsak hideg engedelmességet, hanem azon szives készségü közremunkálást fogná feltalálni, melly a győzelemnek és sikernek feltétele. Azért ő saját maga becse iránti tartozásból kinyilatkoztatni véli magát, hogy továbbá ezen sereget nem vezérelheti, hanem kéri, magát más intézkedésekre használtatni, magát egyébiránt a kormány dispositiója alá bocsátván.

A dolgok helyzete igy volt, és én megfontolva minden körülményeket s értekezvén az alvezérekkel s bizonyosságot szerezvén magamnak azoknak hazafiui indulatuk iránt, akkép intézkedtem

Tiszafüreden, hogy a Szolnok körül egyesült hadseregnek vezérlete iránti dispositiót függőben tartván, a sereg Tiszafüred táján volt részének, nevezetesen Görgei, Répási és Klapka vezénylete alatti hadosztályának, mellyet máshová besorozni a kormány szükségesnek nem tartott, vezérlete Görgei tábornok urra bizassék, minthogy e részben a rendeletet ki is adtam és Szemere Bertalan kormánybiztos urat utasitottam arra, hogy a kormány nevében folytonosan a seregnél maradván, a mint egyrészről a politicai és politialis hatóságot gyakorolja, ugy másrészről őrködéssel legyen a felett, valljon a hadjáratnak politicai irányzata, mellyet kiszabni egyedül a kormány joga s kötelessége, hiven megtartatik-e, és folytonos világosságban tartsa a kormányt mindazokról, mellyeket a hadseregre nézve a kormánynak tudni érdekében áll. Görgei tábornok ur szives nyilt férfias készséggel mindezen intézkedéseket, miket ugy e tekintetben, mint különösen a sereg élelmezésére nézve az intendanturánál, továbbá a rendes ellenőrségnek a pénzkezelés körüli behozatala iránt tettem, a leghelyesebbeknek és természetszerüeknek elismerve, s a hazának hűséget, a kormány iránt engedelmességet, mindnyájunk személye iránt pedig a legférfiasabb szives őszinteségét ajánlván, azon meggyőződéssel jöttem vissza, hogy az összes sereg fővezére iránti bizalom hiányát azon egyetértés fogja pótolni, mellyet a hallott nyilatkozatok folytán közte és a többi vezérek között fenmaradandónak állhatatosan hiszek.

Alig érkezém meg a fővárosba, Dembinszkitől egy levelet vevék, mellyben azt adja tudomásomra, hogy ámbár ő a kormánynak lépéseiben tökéletes megegyezését kinyilatkoztatta, mivel azonban időközben az ő dispositioi következtében Damjanics és Vécsei tábornok urak fényes győzelemmel Szolnokot nemcsak bevették, hanem Ottinger brigadjának megtámadása ellen győzelmes visszatorlással meg is tartották, jogát véli fenforogni, felszólitani a kormányt, miként neki azon elégtétel adassék meg, hogy a fővezérséget győzelmeinek közepette tovább folytathassa. Azt gondoltam és gondolom most is, nem bocsátkozván azon dispositiókba, mellyeknek következtében Szolnok bevétetett, s mellyeknek mivoltáról értesülve vagyok, egy átalában nem látom a körülményeket akkép fenforogni, hogy a kormány maga rendelkezéseiben ma adott szavának becsületével könnyelmüen 24 óra alatt játszhassék, s azért mivel a 3-dik és 9-dik zászlóalj, derék, vitéz és hős tábornokuk vezérlete alatt mondhatni a veszély előtt szemet hunyni nem tudó bátorsággal rohanja meg az ágyutelepeket, és a pusztitó kereszttüz között 11 ágyut elvesz s az ellenséget kiveri, nem láttam elegendő okát fenforogni, hogy a kormány által 24 óra alatt szükségesnek talált intézkedések megváltoztattassanak, s az egyenetlenség s zavarodás magva hintessék el ismét a seregben. Én tehát Dembinszki ur kérelmét kereken megtagadtam, s megmondám neki, hogy nagyon csudálkozom

ezen kivánságán. Meg voltak téve a hadiministerium táborvezérkari osztály részéről tudtommal s megegyezésemmel a hadi munkálatok folytatása iránti intézkedések és utasitások, de csak egy pár óra alatt is tapasztalnunk kellett, hogy egy országnak olly hosszu vonaloni hadvezérletét és tovább is a távolabb levő debreczeni bureauból sikerrel intézni nem lehet, hanem hogy a helyszine az, honnan az egységnek a rendelkezésekben kifolyni kell s honnan kell egyszersmind azon egységből kifolyó rendelkezések pontos teljesitésének biztosságáról magának a fővezérnek jelenléte által intézkedni. Hozzá járult ehhez még azon körülmény, miként, ha a kápolnai és mezőkövesdi ütközetekért az ellenség kebelében Te Deumokat tartottak is irányunkban Pesten, az egy kis respectust gerjeszthetett, sőt gerjesztett is; másrészről pedig a szolnoki győzelem egy kissé talán többet is gerjesztett a respectusnál. Mindenesetre a dolog ugy áll, hogy a szolnoki győzelmet hadviselésünk kiindulási pontja gyanánt minden időveszteség nélkül haladéktalanul, rögtön a legnagyobb eréllyel felhasználni a hazának olly érdekében áll, hogy ha ezen alkalom elhalasztatnék, olly alkalom halasztatik el, mellyet, meglehet, egy egész évi táborozás fáradságaival sem lehetne helyrehozni. És ezen szempontból indulva, széttekintve egyszersmind Europa politicai conjuncturái között, mellyek minden erőfeszitésünknek megkettőztetését látszanak igényelni, s mellyek iránt, midőn az időt arra alkalmasnak látandom, a tisztelt ház bölcs határozatát felhivni majd szerencsés leszek, akkint valék meggyőződve a képviselőháznak, mint a mellytől venni kell a honvédelmi bizottmánynak munkálkodásábani irányzatát, előleges tanácskozásokbani véleménye nyomán is, hogy rögtön és azonnal egy fővezér neveztessék ki ollyformán, hogy a Tisza körül két főponton egyesült hadseregeink, nevezetesen mellyek Szolnok táján, és mellyek Tisza-Füred táján állanak, bár több rendü hadosztályokból egyesülve, két nagyobb hadtestet képezzenek, és a felsőnek már Tisza-Füreden tett intézkedéseim folytán vezérlete Görgei tábornoknak, az alsónak vezérlete pedig, miután Vécsey tábornok nemes resignatióval, mellyért a hazának nagy méltánylatát és köszönetét érdemli, a vezérletet, mert a hazára nézve ugy jobbnak látta, ideiglenesen Damjanics tábornoknak általadta volt, Damjanich tábornoknak adatván, és az ezen hadseregtestekbe beolvasztott hadosztályok, a régi számokat természetesen megtartván, ugy az aradi, és a legközelebbi órákban Perczel tábornok ur vezénylete alá bizandó szeged-bácsi hadseregnek, nem különben az ország váraiban levő őrségeknek élén álljon. Valamint a fővezérnek kineveztetését épen e pillanatban, midőn az összes seregben hármoniát, az összevágó egybehangzást és minden oldalróli egy czélra dolgozást mulbatlanul szükségesnek találta a kormány, ugy az egyének között szétnézve, minden körülményeket megfontolva, legczélszerübbnek azt vélte,

hogy Magyarország hadseregének fővezérévé mindaddig, valameddig az egyesült munkálatoknak szüksége tartand, Vetter tábornok neveztessék ki. Egyszersmind azonban kötelességemnek tartottam a tisztelt ház irányában kinyilatkoztatni, miként én számotvetve a kötelességek között nemcsak azért, mivel nem hiszem, hogy Debreczenbőli távollétem, bár kevesebb vagy hosszabb ideig tartson is, az ország kormányzatában legkevesebb csorbulást okozna, azért mert tisztelt társaim, a honvédelmi bizottmány tagjai, nélkülem ugy, mint velem együtt, az ország hasznára legjobb belátásuk szerint intézkednek, ugy mint eddig is intézkedtek; hanem azért is, mert mint a honvédelmi bizottmány elnöke ott vélem leginkább helyemet lenni, hol a kormányzati befolyásnak a legrögtönösb intézkedési szüksége foroghat fenn: elhatároztam magamban minél gyakrabban és minél több időt a táborban tölteni. Mert a táborbani jelenlétem által, nem csekély személyem befolyásával, hanem azon hatóságnál fogva, mellyet a nemzet akaratának következtében hivatalos állásomban viselek, és a mellynek súlyát és tekintélyét mindenki irányában fentartani tudom is, fogom is, nyujtsak a nemzetnek biztositékot a részben, hogy a hadseregben nem fog történni semmi ollyan, mi a sikert koczkáztathatná, el lesz háritva minden olly akadály, melly az előmenetelt nehezithetné, és fen lesz tartva azon katonai fegyelem és a felsőbbség rendelkezései iránti szives készség, melly készség a hadseregek ismeretes hazafiszeretetével és lelkesült vitézségével párosulva kétségtelenül biztos győzelemnek néz elébe. És el levén e szerint határozva a seregekbeni fegyelem, a fővezér iránti engedelmesség tekintetében biztositást kerestem és találtam abban 1-ör, hogy a hadseregeket és azoknak vezéreit, valamint különösen a két nagyobb hadtestet vezénylő tábornokokat is, olly hazafiui tiszta szeretettől ismerem sőt tudom lelkesülve, miszerint bizton elmondhatom, magamat és mindnyájunkat beleértve, hogy csak ugy lehet a hazát szeretni, mint ők szeretik, jobban nem. 2-or. Találtam a biztositékot magának Vetter fővezér urnak férfias erélyében, miszerint kétségtelen tudományához képest bir azon tehetséggel, hogy magának a hadseregben kellő tekintélyét mind megszerezni mind fentartani tudja, mert én akként vagyok meggyőződve, hogy nagyon gyengén állana azon fővezér tekintélye, ki mástól volna kénytelen kivánni azon tekintélynek támogatását, és ön magában az elegendő biztositékot fel nem találná. 3-or. Végre az egész sergek hazafiui érzelmein kivül találtam biztositékot abban, miszerint el valék sőt el is vagyok határozva, időmnek legnagyobb részét a táborban tölteni, pedig azon elhatározással, hogy érezve a rajtam fekvő felelősséget, melly felelősség tekintetéből a nemzet akaratából vállaimra bizott hatóságot teljes kiterjedésében gyakorlom, el levén arra is határozva, miszerint akkép fogok megjelenni a hadseregnél, hogy vagy én nem élek, vagy az nem, ki a kormány

iránt engedetlen mer lenni. Ekkint állottak a dolgok a tegnapi napon, midőn a körülmények sürgetős voltánál fogva Vetter tábornok, ki egyszersmind a legöregebb tábornok az activitásban levők között, altábornagygyá kineveztetett s a fővezérségre felhivatott. Épen a rendeletek kiadásával foglalatoskodtam, midőn egy szerencsés véletlen bizonyos értekezés végett a hadjáratra nézve Görgei tábornokot körünkbe hozá. A tegnapi tanácskozmányban egy érdemes követ urnak azon kérdésére: valljon biztos vagyok-e, nyujthatok-e elég biztositékot, hogy a fővezéri kinevezés a sergeknél engedelmességgel fog találkozni? csak azon biztositékot mondhattam, mellyeket most előszámláltam, de most már tiszta lélekkel mondhatom, e tekintetben egység van, s most a tisztelt ház és a nemzet nyugott lehet, hogy a hadsereg vezérei között megvan és meglesz az engedelmesség, egyetértés és azon öszhangzás, mellyet a hazafiui érzet és katonai kötelesség érzete sugall, és a mellytől a hazának megmentésére szükséges öszhangzás kétségtelenül megkivántatik. Ezek levén jelentéseim a dolgok mostani állására nézve, hogy és miként nyomulnak már e perczben és nyomulandanak a legközelebbi napokban seregeink előre, annak elbeszélésétől, esdeklem, méltóztassanak feloldozni; kérésem csak az, hogy a tisztelt ház az elmondottakról tudomást véve, vagy ezen történteket helyeselni és az által a mondottak nyománi intézkedéseknek a nemzet akaratának súlyával erőt kölcsönözni méltóztassanak, vagy pedig bölcseségük szerint, ha máskép tartják jónak, máskép intézkedni szives-kedjenek.

Jelentem egyszersmind a tisztelt háznak, hogy ma egy, nem akarom mondani fényes, hanem részemről legalább sokáig kedves emlékezetemben maradó jelenetben voltam szerencsés részt venni, mellyről megvallom, sajnálom hogy nem intézkedtünk ugy, miszerint olly helyen történt volna, hol a közönségnek minél nagyobb része lehetett volna tanuja a kormány s a kormány által a nemzet azon akaratának, miszerint nem az, hogy meg akarja hálálni vitézeinek azon feláldozását, miként véröknek s éltöknek koczkára vetésével iparkodnak a hazát megmenteni, mert ez olly érdem, mellyet meghálálni nem lehet, hanem hogy lehettek volna tanui a kormány azon akaratának, hogy az érdemeket méltányolva, magát az érdemesek kitüntetésére kötelezve érzi. Értem, tisztelt ház, hogy ma történt az országgyülés kegyes jóváhagyása következtében felállitott katonai érdemrendeknek, a mennyiben ezen jelek ideiglenesen elkészültek, legelső kiosztása a tisztelt ház több tagjai jelenlétében; azoknak, a kik jelen voltak, nevezetesen Vetter altábornagy, Görgei tábornok és vitéz követtársunk Perczel tábornok uraknak mellei ezen érdemrend közép-osztályával a nemzet nevében nem mondom feldiszesittetvén, hanem a nemzet nevében keblökre tüzetvén azon zálog, hogy valamint ők szivök tisztasága s igaz magyar érzelmöknél fogva a hazának

mindig hivei maradnak, ugy azon zálog odatűzésével a nemzet lekötötte irántuk a nemzet nagyrabecsülésének, tiszteletének s érdemeik elismerésének zálogát. A többi tábornok urak, a kik egyuttal szinte ezen napról ezen érdemjellel feldiszesittettek, nevezetesen Kiss Ernő altábornagy ur, betegsége miatt akadályozva volt jelen lenni, a ház elnöke többek kiséretében volt szives magára vállalni azon fáradságot, hogy azt nekie személyesen átadja. Valamint szintén Bem tábornok urnak, ugy Damjanich tábornok urnak és a manswörti s a szerencsétlen bár, de emlékezetben nagyszerüen dicső nagyszombati, nemkülönben a branyicskói csaták oroszlánbátorságu hősének, Guyon ezredesnek, kire nézve jelentem, hogy a kormány indittatva találta magát, a nemzetnek egyik főkincsét Komárom várát hűségére bizni. Ezen érdemrendjelek kiosztása elrendeltetvén, az illetőknek ugy okleveleik, mint érdemjeleik is a maga utján kézhez szolgáltatnak.

Ezekből állanak jelentéseim, a mikre nézve a tisztelt háznak határozatát, helyeslő vagy roszaló, mindenesetre bölcs s hazafiui indulattól vezérlett intézkedését kikérvén, magamat kegyes türelmökbe ajánlom."

A ház ez intézkedésekbeni teljes megnyugvását nyilvánitá.

II.

Erdélybe ekközben Brassó és Szeben által a fenyegetett két város megvédésére 10,000 muszka hivatott be.

Bem Kis-Kapusnál márcz. 2-án keményen megveretett. Márcz. 4-én azonban Medgyesen volt, hol keményen kezdé magát sánczolni.

11-én már bevette Szebent. Következő hadjelentést külde:

„Istentől megáldott napunk vala ma, mert olly szerencsés voltam, hogy Nagy-Szebent végre valahára sikerült ostrommal bevenni s éjjeli egy negyed tizenkettőre a városba, melly torlaszokkal volt védve, bevonulni.

Már tegnap szerencsés voltam Medgyesről elnök urhoz irni affelől, hogy engem az ellenség Segesvárnál bekeriteni, három oldalról egyszerre megtámadni s megsemmisiteni kivánt. Én használtam ez alkalmat s az egyenes országuton indultam Szeben felé, azalatt, mig ő egy a mostani évszakban járhatlan uton bekeritésemmel vesződött.

Szemközt állottunk 4000-nyi muszka gyalogsággal, mintegy 2000 osztrák gyalogsággal és közel 600 kozákkal, ellátva nagyszámu ágyukkal. Délutáni 4 óratájban Nagy-Szebenhez érkezém s az ellenséget ott már csatarendben készen és pedig a jan. 21-diki csatatéren felállitva találtam. Én visszaverém őt ujoncz székelyeimmel egész a város falaihoz, itt azonban a sánczokat nagyobb részt csak szuronyszegezve kellett bevennünk. Elfoglaltam az ellenségtől több ágyut, lőszertárszekeret s több száz fegyvert; a mennyiséget

azonban még ma nem tudhatom, erről majd holnap tehetek részletes tudósitást.

Elfeledém mondani, hogy több muszka foglyaim is vannak. U. i. A mint fenebbi jelentésemet végzém, szólottam az itteni tisztviselőséggel, elébök adám ügyök igaztalanságát s biztositám őket affelől, hogy a magyar kormány minden előbbi vétségeikre bűnbocsánatot ad, hanem az ezentúl elkövetendő vétségek szigoruan fognak büntettetni. Ők mindent megigértek, sőt még azt is, hogy a muszka interventio ellen is óvást fognak beadni.“

Ezután Brassó ellen ment. Onnan következőt irt:

„Folyó hó 19-én reggel Vledényből seregemmel kiindulván, Feketehalom előtt az ellenséggel, melly ott állást vett találkoztam, mintegy három óráig tartó harcz után seregem az ellenséget állásából kiverte s Feketehalmon túl Vidonbákig üzte, hol előcsapatom beszállásolt, magam pedig Feketehalomra főseregemmel visszatértem. Mai nap a Brassó felé való előnyomulást elintézendő Vidonbákra mentem, hol tudomásomra jött, hogy az ellenség éjjel Brassó előtti állomását elhagyta s az országból a temesi és törcsvári szoroson kivonult. Ezen hír bevalósult azáltal, hogy Brassó város küldöttsége ma reggel Vidonbákon előmbe jött s föltétlen megadását kijelentette; én tehát összes seregemmel ma négy órakor délután Brassót elfoglaltam, megtevén rendeleteimet: hogy a nevezett két szoroson futó ellenség üldöztessék s a két szoros netaláni betörés ellen biztosittassék. E szerint az erdélyi hadjáratnak vége van, miről a közönséget tudósittatni kérem.“

III.

Madarász L. ekközben a Zichyféle holmik közül többeket elorozván, hogy nyomorult tettét elpalástolhassa, a Közlönyben a nemtartható holmik elárvereztetését hirdeté.

Márcz. 19-diki conferencziában meghatároztatván e dolgot a nyilvánosság szőnyege elébe vinni, Kazinczy köv. interpellatiót tett:

„Azon kérdést intézem a honvédelmi bizottmányhoz: valljon a Közlöny mai számában megjelent árverési hirdetésben foglalt különféle ingóságok, nevezetesen arany és ezüt ékszerek, zsebórák, burnótszelenczék, ruhanemüek és egyéb tárgyak, mellyek ma délután nyilvános árverés utján fognak eladatni, egy részét teszik-e a gróf Zichy Ödöntől elfoglalt vagyonoknak?“

Madarász László h. bizottmányi tag: „Mielőtt ezen interpellatióra megtenném feleletemet, először is köszönetemet kell nyilvánitanom, hogy kérésemre a ház nyilvános ülésben kivánja e tárgyat partractálni. Ezen interpellatiónak kitételéből értem, mikint azon kérdés intéztetik a honvédelmi bizottmányhoz: valljon a Közlönynek bizonyos számaiban közhirré tett azon arany és ezüst ékszerek,

zsebórák, burnótszelenczék, ruha és egyéb nemüek, mellyek ma délután fognak elárvereztetni, a hazaáruló és már e miatt fel is függesztett Zichy Ödön grófnak lefoglalt vagyonai egy részét teszik e vagy nem? Én ezen interpellatióra nyiltan kijelentem, hogy igenis azt teszik; de azt kell megjegyeznem, hogy a Közlöny ezen számaiba hiba csusztatott be, mert az árverés az eladási összeirás szerint fog megtörténni, a miben pedig a drágasági ékszerek nem találtatnak. Igy nem tudom, minő hibából csuszhatott be az, hogy arany és ezüst ékszerek stb. A többi igenis áll, ezen vagyonok azon gróf Zichy Ödönnek, a ki nem is tudom hirtelen, mellyik szigeten felakasztatott, jószágából hozattak Pestre, onnan pedig a honvédelmi bizottmány rendeletéből a financzministerium közbejöttével a vasuton Debreczenbe szállittattak és itt a honvédelmi bizottmány rendeletéből azon javaknak egy része, melly aranynyal is volt vegyitve, lefejtetve már valóban is összeolvasztatott, alapját teszi az arany és ezüst hypotheka-banknak, a többi minden drágaságok pedig, mellyek becsök által figyelmet érdemlők és mellyek inventáltattak, el vannak rakva, letéve inventálás mellett és bepecsételve a pénzügyministeriumnak általadandók, mint p. o. kard sat. Ennek következtében bátor vagyok figyelmeztetni a házat arra, hogy én nem értem a képviselő urnak ezen interpellatióját s kérném, fejtené ki nézetét bővebben, mellyek az árverésre vonatkozhatnak, mert nyiltan kimondom, miszerint én, bár ismeretes vagyok kisebb nagyobb tekintetben Európa parlamentjeivel, de mióta parlament létezik, soha licitatiót parlamentben tárgyaltatni nem hallottam. Ezek iránt az interpelláló képviselő urnak nyomos okait ohajtanám hallani."

Kazinczy Gábor: „Az előttem szólt bizottmányi tag nem érti az interpellatiót, én tehát megmagyarázom. Ha a ház bizonyos vonatkozásban nem állana a végrehajtóhatalommal, ha nem tudnám, hogy az országos honvédelmi bizottmány semmi nem egyéb, mint kifolyása az országgyülésnek, mert az országgyülés constituált hatalom, bizonyosan egyike volnék azoknak, kik mindig ellenzenék, ha a törvényhozóhatalom a végrehajtóhatalom körébe át akarna csapni. Miért? mert a végrehajtóhatalom felelős, holott a törvényhozóhatalom szabadkezü. De miután ez ugy nincs s a kormányi hatalom tette, kell, hogy a ház által egyszersmind magáévá tétessék, azt hiszem, akár árverelés, akár nem, kivált ha nagy kérdések rejlenek a licitatióban, egyenesen a ház elébe tartozik. Én gróf Zichy Ödön vagyonainak eladásait in thesi sem tartom törvényesnek, nem tartom pedig törvényesnek azért, mert a magyar példaszó igen helyesen mondja, hogy egy rókáról két bőrt huzni nem lehet. Én a legszerencsétlenebb elvnek tartom azt, hogyha a büntetőigazság a vagyon elkobozására is kiterjeszkedik, mert ez civilizált népeknél a barbar népek maradványaira mutat. De Zichy Ödön nem is nota által öletett meg, hanem hadi törvények szerint itéltetett el s kérdem: mondjon itt bárki pél-

dát a világhistoriából, hogy egy ember, ki a haditörvények által itéltetett el, egyszersmind jószágainak elkoboztatására is büntettetett volna, miután felakasztatott. És igy én azt mondom, hogy az illy jószágelkobozás mindaddig, mig politicai biró által miczélrai forditása ki nem mondatik, politicailag el nem itélhető. De tovább megyek: nincs is reá semmi legkisebb alapos ok is; a hol a haza megmentésére eszköz és mód kell, azt akárhogy és akármiként is, kiparancsolni az álladalomnak kétségtelen jogában áll, de azt hiszem, az olly apróságokkal, mire nézve Madarász László azt mondta, hogy épen nem ékszerek és a melly pedig már a rendőri hivatal által háromszor van hirdetve, mit nyer az ország? semmit! mert vagy van értéke, vagy nincs; ha van, bocsásson ki rá az ország papirjegyeket és ekkor meglevén értéke, nyert vele az ország a nélkül, hogy becsértéke semmivé tétetett volna, ha pedig nincs értéke, ekkor az ország semmit nem nyer azon csekélységnek és apróságnak eladásával. Figyelmeztetem a házat, hogy épen azon perczekben, a midőn meglehetős sötéten borong reánk a jövendő, az efféle dolgoknak illy helyen, a hol hála istennek a luxus ugy, mint más városokban, annyira kifejtve nincs, mondom, az efféle dolgoknak egy pár ember kezérei átbocsátása, mellyeket a jelen időben kellőleg senkinek módjában nincs kifizetni, mi következéseket fog maga után vonni. Azt hiszem továbbá, hogy vele az ország nem kap semmit; mert mit kap érte? papirost, ugyanazt a papirost, mellyet a státus alapfogalma szerint is, ha alapul fogna tekintetni, harmadfélannyiszor bocsát ki. Figyelmeztetem a házat, miszerint átlépni bizonyos terrenumra igen könnyü, hanem visszalépni igen nehéz. Politikában, midőn két fél áll egymással szemközt, a rabló ellenség és nyomorgatott nemzet, ha olly térre megyünk át, hogy: „ha te ütöd az én zsidómat, én is a tiédet“ akkor, a midőn látszik, hogy a Duna minden tájékai ellenség kezében vannak, a midőn látszik, hogy Windischgrätz proclamatiójában különben is kárpótlás alapjául tüzte ki az itt levő képviselők javait, hová vezet ez? Az elárverezésnek az lesz a következése, hogy az ellenség egyikét is másikét is elkobozza és nyomoruságot teremtünk elő s olly terrenumra visszük át működéseinket, mellynek veszélyes következései lehetnek.“

Még következő két beszédet lesz érdemes közleni:

Nyáry: „Ha Zichy Ödön most végeztetett volna ki s az lenne a kérdés, hogy elfoglaltassék-e Zichy Ödön jószága vagy nem? Én érteném az esetet, hanem most, miután a nemzet birtokába tette magát Zichy Ödön javainak, nem értem, s megvallom, végtelen sovány dolognak látom azt, hogy ezen a téren olly nagy dolgokat feszegetünk: valljon van-e joga a nemzetnek retorsionalis vagy akármi uton azon jószágot igy vagy amugy kezeltetni, mert azt itt senki nem tagadja, hogy mi birtokában vagyunk Zichy Ödön jószágának. Ha épen prókátorok akarunk is lenni, Zichy Ödön deficiált, a status

birtokába tette magát a hátramaradt javaknak. Most csak az a kérdés, s megvallom, ez nem a képviselőház elébe tartozó kérdés. Legyenek egy kis türelemmel, bizonyosan, ha valaki olly phlegmával veszi fel a dolgot, minővel kellene és pártkérdést nem akar belőle csinálni, igen tisztán látja. Most csak arról van a kérdés, mimódon kezeltessék a jószág? ha ez a kérdés ide tartoznék, akkor az is ide tartozik, hogy Zichy Ödön jószágai hogy kezeltessenek? domestice-e, vagy árendába adassanak. És hogy valljon nincs-e ott még az angol, belga, vagy nem tudom miféle rendszer s behozassék-e? Ha semmi egyébnek nem venné is a ház, hanem zár-kérdésnek csak a régi törvényekhez ragaszkodva; ha zár-kérdés, ekkor a ház megengedi azt, hogy a zárgondnok a res servando non servabiles eladhatja s kölönbséget tehet a ruhák és egyéb olly dolgok között, melylyek romlandók. Ez olly táblabirós dolog, hogy ha pártkérdéssé nem akar tétetni, soba nem is jöhet ide a ház elébe. Kimondom nyiltan, kivált miután a honvédelmi bizottmánynak egyik tagja megmondá, hogy ezen dolog a honvédelmi bizottmány elébe került s ott elhatároztatott, miként nem látja helyesnek az arany és ezüst ékszerek, a preciosumok, drágaságok eladatását, hanem hogy csak azok adassanak el, mellyek épen a táblabirói rubricába tartoznak, a res servando non servabiles. Ha ezen szempontból veszi fel a ház és nem megy azon elv kifejtésére, mellynek kifejtése, higyjék meg önök, nem a jelen perczhez való, azon argumentumok, hogy mit fog tenni az ellenség? olly argumentumok, mellyek sem pro sem contra semmit nem bizonyitanak, ebben magában, hogy ellenség, benne foglaltatik az, hogy neki Magyarországon jövendője nincs: mi bizonyos tekintetben nem ugy fogunk intézkedni, most jelenleg, a mit sokszor mondottam, a status quo fentartása a kötelességünk, ha ezt fen nem tudjuk tartani, nincs jövendőnk. Ha az elvkérdésről letérve azt mondja a ház, mi azt akarjuk, hogy a magyar statusnak mindenből a lehető legnagyobb haszna legyen és mi azt hisszük, hogy Debreczen nem alkalmas arra, hogy itt egy Zrinyi-dolmány eladathassék, akkor nem fogjuk eladni; de ha nem ebből indulunk ki, akkor engedjék meg, hogy az elszámlált dolgok ne elvkérdésből határoztassanak meg, hanem vagy abból, hogy olcsón adattak el, vagy hogy res servando non servabiles. Mellyet más nem is ért, csak a táblabiró; hogy ennélfogva azokat eladathassa a honvédelmi bizottmány."

Kovács Lajos: „Ki kell előre is jelentenem, hogy ezen kérdést igen nevezetes elvkérdésnek tartom, valamint azt, hogy pártkérdésnek nem tekintem; de ki kell jelentenem azt is, hogy bár Nyári Pál vagy akárki is táblabirónak tartson érette, ezen kérdésben igen nagy fontosságot látok. Méltóztassanak figyelmezni jól, mert a dolog nem azon a téren áll, a mire elvezettetni látszik. A honvédelmi bizottmánynak magam is tagja voltam akkor, midőn ezen kérdés a honvédelmi bizottmányban tárgyaltatott, akkor is egészen ellenkező

vélekedésben voltam. Egyenesen azt rendelte a honvédelmi bizottmány, hogy gróf Zichy Ödönnek minden vagyonai zár alá tétessenek. Mert méltóztassanak meggondolni és ez nem olly kis dolog, a javak sem inventálva, sem elitélve nincsenek, már pedig biró és itélet nélkül Magyarországban senkinek vagyonát elvenni nem lehet. Kimondotta tehát a honvédelmi bizottmány azt, hogy miután a javak felett biró nem itélt, az országgyülés nem rendelkezett, csak zár alá lehet venni. Mi történt? zár alá vétetett a jószág akként, hogy kiküldetett a közvádló, a pénz- és igazságügyministerium küldöttjei és még egy követ, ezek inventálták a javakat és lepecsételték. Ezen vagyon most már nem egyéb, mint a nemzet kezében zár alá tett depositum, akár biró, akár országgyülés utján. Már most azon kérdést intézem a házhoz, hogy miután itt ez a dolog a honvédelmi bizottmány határozatából igy áll, lehet-e valakinek azon vagyonhoz nyulni vagy sem? Én azt mondom, ha közbe nem jött akár a birói akár más itélet, azon vagyon szent depositum. Nem értem én a kormánynak azon intézkedését, ha p. o. olly portékák volnának, melylyek elavulnak vagy becstelenné lesznek, de az órák, szelenczék stb. nem levén romlandók, nem szükségkép eladandók. Ha illy elkobozások s eladások a kormány rendeletéből történhetnek, akkor nem tudom, kinek vagyona lehet itt az országban biztosságban? Ez a végrehajtó hatalom körébe nem tartozik, ez nevezetes elvkérdés, azért én az eladást nem helyeslem.“

Mindamellett a kérdéses holmik elárvereztettek.

Hatodik fejezet.

Perczel hadjárata. Madarászpárt bukása. Jelentés a Zichyféle ingóságok ügyében. Görgei hadjárata. Csaták : Hatvan-, Tápió-Bicske-, Isaszegnél , a magyar sergek előnyomulása. Apr. 14-ike Debreczenben, függetlenség. Welden főparancsnok. Asboth a Rákoson. Pest odahagyása. Nagy-Sarlói ütközet. Komárom felszabaditása az ostromzár alól.

I.

Az alsóvidékek sergei január és február havakban felparancsoltatván , a Bánát- és Bácskaságban a magyar ügy hanyatlani kezdett. A ráczok és alsóvidéki császári sergek parancsnokai hatalmasan nyomulának előre, annyira, hogy a magyarok csak védelmi állapotra kénytettek szoritkozni. Azonkivül a ráczok borzasztó gyilkolásokat vittek véghez. Hideg téli éjen meggyujtották a magyar falvakat, lakosait szétkergették, az el nem futhatottakat irtózatosan legyilkolák.

Márcz. 15-én tehát Debreczenben a magyar kormány Perczelt az alsóvidékre küldé, hogy azt azon sereggel, mellyet maga gyüjtött, foglalja vissza s Péterváradot az ostromzár alól mentse fel.

A szerencse Perczelt e hadjáratban különösen kegyelte. Zombornál, Sirignél és Horgosnál egymásután csatákat nyert s Batthyáy Kázmérral Pétervárad ellen mentek, azt élelemmel ellátandók.

Innen viszont a Bácskaság ellen ment s apr. 2-kán alig 2000 főnyi dandárral bevette Szent-Tamást és az ottani óriási sánczokat, mellyek alatt már annyi megveretést szenvedtek a mult évben a magyar sergek.

A csata nagyszerü volt. Déli 12 órától 4 óráig tartort és véresen s rohammal végződék. Ki elgondolja, hogy mennyi leszámolnivalójuk volt a magyaroknak a ráczokkal, képzelheti, hogy milly védelem ellen kelle itten küzdeniök.

De végre győztek s a kiállott sérelmet visszafizették. Kegyelmet nem adtak; eszökben volt, hogy rokonaik sem kaptak kegyelmet. Gospodincze és Szent-Tamás hamuvá lettek.

Nem sokára azonban Stratimirovich éjjel megtámadván Perczelt, kinek sergei erre nem valának elkészülve, őtet Kácsra visszavonulni

kényteté. De Perczel hamar rendbe szedte magát; apr. 13-án Kovil-Szent-Iványon túlnyomá elleneit s már apr. 19-én Ó-Becsén volt.

Apr. 24-én Kikindánál, 25-én Török-Becsénél nyert nevezetes csatákat, e helyeket viszont visszafoglalván.

Apr. 29-én Jankahid és Elemérnél, másnap pedig Nagy-Becskereknél nyert csatákat. Ekképen az ő, Bem és Vécsey sergei közti közlekedés utjában semmi sem állt.

Bátran elmondhatni, hogy Perczel személyes bátorsága e csaták megnyerésére igen sokat tett, mellyet folytonos diadalmenethez méltán hasonlithatni.

II.

A parlamentben ekközben nevezetes dolgok történtek.

Az Esti lapok által Madarász L. ellen emelt vádak következtében egy számoltató bizottmány neveztetett ki, melly a Zichyféle ingóságok körüli eljárást vizsgálandá meg.

E bizottmány elnöke Kubinyi Ágoston vala.

S a vizsgálat egész máskép ütött ki, mint azt várták volna.

Kubinyi Ágoston az eljárókat nyilvános lopással vádolta s következő jelentést adott be:

„A számoltaló bizottmány a nemzeti képviselőháznak 905 számu határozata által, hazaárulási bün miatt kivégeztetett gróf Zichy Ödön lefoglalt ingóságainak számbavétele s erről teendő felvilágositás végett küldetett ki. Minthogy pedig a kérdéses ingóságok egy része, némelly ezüst s arany értéküek t. i. beolvasztatni, egy más része, mellyek a tartás alatt romlandóknak és meg nem tarthatóknak itéltettek s a honvédelmi bizottmány által elárvereztetni rendeltettek: szükségessé lőn, az érintett rendeletek végrehajtásával foglalkozottakat oda utasitani:

1. Hogy mind a beolvasztott, mind az elárvereztetett, mind végre a megmaradt ingóságok összeirásai ujolag készittessenek el, hogy a számbavétel a Budapesten maradt leltárrali összevetés során annak idejében megtétethessék.

2. Hogy a kezelésben résztvett egyének, miután több mulasztási s rendetlenségi hibák merültek fel, nyilatkozataikat mutassák be.

E nyilatkozatok be is adattak, nevezetesen I. s II. alatt álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczé, III. alatt honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóé, IV. alatt a Budapesteni összeiráson s megbecsülésen jelen volt pénzügyi titoknok Fekete Lászlóé. Az elősorolt nyilatkozatokhoz vannak mellékelve a fenebb érintett uj leltárak, s azon jelentések s rendeletek, mellyek a beolvasztás és árvereztetés részletesb körülményeit tárgyazzák.

Ez iratok egybevetése után a számoltató választmány következőleg jelent:

A kérdéses ingóságok, igazságügyi tanácsos Kiss Lajos, pénzügyi titoknok Fekete László, közvádló Koczán Jósef által, előbb Gorove István, később Boczkó Dániel képviselők jelenlétében, Budán a dijazó-hivatalban összeiratván és szakértő egyének közbejöttével megbecsültetvén, minden óvatossággal ládákba tétettek a ládák kulcsokkal kellőleg lezárva s lepecsételve a főpénztári hivatalnak őrizés végett általadattak, az összeirások az igazságügyi, a lepecsételt kulcsok pedig a pénzügyi ministerségnél tétettek le; megjegyeztetvén, hogy a ládák hátára egy papiroson a belsőtartalom feljegyeztetett, és hogy az összeiráskor jelenvolt muzeumi igazgató Kubinyi Ágoston és régiségek őre Erdi János által külön válogatott ingóságok, nehogy a többiekkel összevegyüljenek, a gazdászati hivatalból hozott Verschlagba rakattak, s a Verschlag leszegeztetett.

Mult esztendő december 31-kén a kérdéses ládák honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlónak átadatni a honvédelmi bizottmánytól rendeltetvén, azok a főpénztári hivatal által a nála levő átvételi nyugtatvány mellett olly módon lezárva s lepecsételve, miként átvétettek, a lepecsételt kulcsokkal együtt az e végre megbizott hivatalnoknak kézbesittettek. A Budapestrőli eljövetelkor a vaspályaudvarnál néhány rendőri hivatalnok tizenegy ládával, mellyek közt voltak a gróf Zichy Ödön-féle ingóságokkal megrakottak is, az akkor induló álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczet megkereste a végett, hogy ezen ládák a főpénztárral és pénzjegygyárral Szolnokra együtt szállittassanak. A mi meg is történt. De miután Szolnokon a szóban forgó ládák után senki sem tudakozódott, a fenebb nevezett titkár azokat Debreczenbe hozatta, és itt a rendőrség által visszakivántatván, annak lezárva s az eredeti pecsétekkel ellátva kiszolgáltatta.

Debreczenben a többször emlitett ingóságok egy része a honvédelmi bizottmány rendelete folytán a rendőrségtől a pénzügyi ministerség által, erről vezetett jegyzék mellett, miként az I.-hez mellékeltekből kitetszik, átvétetett s beolvasztatott, egy része pedig, miként a III.-hoz kapcsoltakból kitünik, a rendőrség által elárvereztetett.

És miután honvédelmi bizottmányi tag Madarász László önmaga akkint nyilatkozik, hogy a kérdéses ingóságok iránti intézkedésre a honvédelmi bizottmány által ő utasittatott, a pénzügyi ministeriumhoz pedig e végett ő általa Salamon Sándor küldetett, hogy a ládák a rendőrségi hivatal teremében már Pesten megvoltak, s azoknak Debreczen felé szállitása iránt a rendőrséget ő utasitá, hogy a ládák Debreczenben, mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, ismét a rendőrségi szobába tétettek; látnivaló, hogy ha ezen ládákban

volt ingóságok kezelésénél hibák és mulasztások történtek, ezen hibákért és mulasztásokérti felelet és kárpótlás terhe honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóra, mint a honvédelmi bizottmány által felhatalmazott itézkedőre, s illetőleg kiküldötteire, háramlik.

A kezelésnél időközben elkövetett hibák kiválólag ezek:

1. Azon pontosság és gondoskodás, melly az álladalmi javakra nézve mulhatlanul igényeltetik, sem az átvételben, sem a Debreczenbei szállitásban a rendőrség által meg nem tartatott, miként ez a III.-hoz 7-dik sz. a. csatolt nyilatkozat több kitételeiből ,jelesen: „ez esetre (t. i. a Zichy Ödön-féle javaknak a rendőri hivatalhoz lett átküldésére) nézve épen semmi tudomásom sincs, hogy mikor és ki vitte oda, mikor, ki, és miképen vette által, valamint arról sem, hogy mi volt bennök, hanem azon sürgős körülményben utasitám a rendőri biztosságot, hogy a vasuton szállittassa Debreczen felé" továbbá, „Debreczenben mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, a rendőrségnél szobába tétettek, s ott hevertek," elegendőleg kitetszik. Sőt miután Szolnokon ezen ládák után a Debreczen feléi szállitásra utasitott rendőri biztosság még csak nem is tudakozódott, egyedül álladalmi titkár Duschek Ferencz gondossága eszközlé, hogy a kérdéses ládák Debreczenbe szállittattak.

2. A kezelési hűség sem a holmik eltartásában, sem a hivatalos pecsétek kellő megőrzésében meg nem tartatott: ugyanis az I., II. és III. alatti nyilatkozatok összehangzó tartalmával igazoltatik, hogy a megbecsült s külön válogatott ingóságok minden óvatossággal ládákba tétettek, a ládák Budapesten lezárattak, a Verschlag pedig leszegeztetett, s mindenik körülkötve, az összeirók ketteje által lepecsételtetett; s igy lepecsételve a főpénztári hivatalba letétetett: a későbben érkezett koffer, s két szekrény, miként előbb a ládák, hasonlóan leltároztattak, s az átadás szinte azon módon történt meg, továbbá, hogy a főpénztári hivataltól a rendőrségnek a ládák a lepecsételt kulcsokkal együtt ollymódon lezárva és lepecsételve, miként átvétettek, adattak által, végre hogy a ládák Debreczenben is lezárva s az eredeti pecsétekkel ellátva szolgáltattak ki a rendőrségnek; mégis ezek ellenére, Fuchs Vilmos pénzügyi tanácsos nyilatkozata szerint az elrendelt beolvasztás végetti megjelenéskor, egy vasas láda kulcscsal, két koffer pedig lakattal zárva találtatott, egy nagy láda fedele csak néhány szeggel volt leszegezve, három skatulya és két fiókos szekrény pedig egészen nyitva, és csak zsinórral bekötve valának. Lepecsételve nem volt egy sem, csak részint feltört, részint leszakasztott régibb pecséteket lehete rajtok látni, a kinyitott ládában régi ezüst edények, zsebórák, üvegedények, kardok, tőrök, távcsövek, lószerszámok, szentségtartók sat. összevissza hányva pakolatlanul hevertek a legnagyobb rendetlenségben, részint össze is törve vagy megsérűlve találtattak. A III.-hoz 4-dik

számu csatolmányból rendőri titoknok Nyiri Jósa előadásából ide vonatkozólag kiemelendő ezen kitétel, „ekkor felbontván a több apró pecsétekkel ellátott papircsomót, kivettük a kulcsokat és a ládák felnyitásához fogtunk; ugy szintén ez: a ládák pecsétekkel voltak ellátva, de a pecsétek nagyobb részt töröttek valának.

3. Hivatalos visszaélés volt az, miszerint a honvédelmi bizottmánynak a képviseleti házat megnyugtató határozatán túl olly vagyonok is eladattak, mellyek eltarthatók valának, sőt a hazai müvészet s régiség-tudomány tetemes kárával s lenézésével számos régiségek, müvészi drágaságok s több ingóságok, mellyek mint az összeiráskor a Musaeum számára Musaeum igazgatója Kubinyi Ágoston és Erdy János által kiválasztattak, külön rakva voltak, Debreczenben elkótyavetyéltettek. Különben ezen árverésnél figyelmet érdemlő két eset az,

a) hogy midőn sok eltartható holmik eladattak, sok romlandók, mint p. o. ruhanemüek, megtartattak.

b) A 1^{7}. sz. a. emlitett két órára nézve sem az nem tünik ki, hogy azok nyilvános árverésen adattak volna el, sem az nem igazoltatik, hogy azoknak ára mikor és hová fizettetett.

4. Fuchs Vilmos nyilatkozatának ezen kitételei „a feltünő rendetlenség pedig, és a drágább ékszerek hüvelyeiben szembeötlő hiányok,“ „kötelesnek érzi magát alólirt megemlitni, hogy az éteszközök hüvelyeiben is több tárgyak, különösen pedig egyikben valamennyi kávés-kanál, hiányzottak, mint azt az üres helyekről látni lehete,“ továbbá Fekete László IV. alatti nyilatkozatának ezen kifejezése, „hallám Mérey Mór tanácsostól s Nyiri Jósa titoknoktól, kik az egészre felügyelni látszottak, miként a pecsétek feltöretve levén, a gyémánt gombokról nem tudnak semmit, min annyira inkább megijedtem, mivel a futrálban levő gyürüknek mintegy fele hiányzott.“ Végre a III.-hoz 15-dik sz. a. mellékelt leltár következő megjegyzései: „28 p. Egy nagy bőrtokban két osztályban magyar ruhára való ékszer igaz kövekkel és gyöngyökkel kirakva, mellynek egy része szétszedve találtatott, és az összeiró küldöttség által több hiányok miatt tökéletesen össze nem rakathatott, a kiküldöttek pecsétjeivel azonnal lepecsételtetett, megjegyeztetvén, miszerint a zárt az olvasztó hivatal zárkulcsa hiánya miatt multkori alkalommal feltörni kénytetett, most azonban a kulcs a tok fogantyujára rákötve találtatott; a 29. p. a. egy nagyobb chrysolitkövekkel kirakott nyakláncz, s egy kisebb: az egészből ugy látszik hiányzik egy broche, s a kisebb lánczból 4 tag, mellyeknek kövei 10 darabba összeszedve, helyeikre tétettek, az ezen ékszereket foglaló bőrtok lepecsételtetett; s az összeirás végén „a 28. sz. a. ékszerekre vonatkozólag az aláirás előtt Fekete László titoknok ur kijelentésére, ki a budai összeirásnál jelen volt, a kiküldöttség megjegyezni kivánta, miszerint az emlitett sz. a. tokban foglalt tárgyakból a szétszedett ékszerek,

mellyek Budán együvé tétettek, nem a nevezett tokban, hanem külön csomóban összekötve találtattak. Továbbá, hogy az illető ládák, mellyekbe az összes ingóság lezárva volt, csupán rendőri pecséttel volt lepecsételve. Mindezek, ha nem bizonyitják is, de igen terhelőleg jelentik föl azon körülményt, miszerint a hanyagsági s visszaélési hibákhoz talán azon botrányos merénylet is járult, hogy a szóban forgó ingóságok némellyei elsikkasztattak. Minthogy azonban illy nagy s közbotrány alapjául szolgáló ténynek a legerősebb gyanu terhelésein is túl világosan és kétségtelenül kell bizonyittatnia, arranézve, hiányzik-e az ingóságokból valami, és mi? s a megkisértett eltőkités mikor s ki által vitetett véghez? csak akkor tétethetik határozott jelentés, ha a régi leltárnak az ujabbbali egybevetése s ennek folytán szükségelt czélszerü nyomozások végrehajtattak. Egyébiránt.

Óhajtott volna ugyan a számoltató választmány intézkedni, hogy azon ingóságok, mellyek a muzeum számára kiválasztandók lennének, tétessenek külön, minthogy azonban a közbejött árverelés ezt már szükségtelenné és sok tekintetben feleslegessé tette, az e részbeni intézkedéssel felhagyott.

A fenebbiekrőli jelentés azon megjegyzéssel mutattatik be, hogy az elárvereztetett ingóságokból bejött összeg 2995 ft. 37 kr. p. p. III-hoz 21. sz. a. mellékelt nyugtatvány szerint a rendőrség által az álladalmi főpénztári fiókhivatalba befizettetett, a megmaradt többi ingóságok pedig két ládában, mellyek kellően lezárva és az összeiró bizottmány négy tagjainak pecséteivel ellátva vannak, ugyanazon pénztári hivatalnál III.-hoz 23. sz. a. csatolt téritvény szerint letétettek. Debreczen, april 6. 1849. Kubinyi Ferencz, bizottmányi elnök. Szacsvay Imre, bizottmányi előadó."

S az olly nyomoru, olly bünös Madarászpárt a közönség tapsai közt meg vala buktatva.

III.

Márczius vége felé kezdődtek meg en gros az operatiók s merőben Görgei terve szerint, hogy Tiszafüredről debouchirozzanak, a megbetegült s a halálig boszantott Vetter helyett Görgeire bizván a fővezérséget.

A magyar sergek Gályavölgyben Mácsától Fényszaruig erős helyzetben állának. Az operatiókat két directióban folytaták. Egyik sereg a gyöngyösi uton nyomult előre, a többi colonne-ok Jászberényt megkerülve, ott egyesültek s a Zagyváni hidon átkelve folytaták utjokat.

Ekkép Hatvan átellenében az ellenség oldalában manövriroztak.

Apr. 2-án Hatvannál volt a nevezetesebb csaták elsője, melylyet rohammal vettek be. A honvédek egy része szuronnyal küz-

dött, másik könnyebbnek tartá a puskaágyat, de olly hideg vérrel és bátorsággal, mintha diszmenetre készültek volna. Hadtestét ezután Görgei a tábornokká kinevezett Gáspárra bizta.

Hatvan hamuvá égett, a mellettei hidat pedig tábornok Schlick a merész és heves támadások daczára elrontatá.

Mig Klapka Tápió-Bicske körül diadalmasan operált, a jobb szárny Aszódot és Bagot bevette, honnan Isaszeg felé ment.

A harcztér három meredek, erdőkkel sürün benőtt hegy vala. A magyarok Isaszeget elhagyni kénytetének, néhány zászlóalj rendetlenül szaladt. De a szerencse nem sokára visszatért.

Három szuronytámadást vesztének el. Iszonyu áldozat, iszonyu emberéletbe kerültek azok. De a negyediket megnyerték. (Apr. 6-án) A császári sergek főhadiszállásukat Gödöllőre tették át, miután Gáspár odaérkezése miatt ottan tovább nem tarthatták volna magukat.

Hogy e támadások, e csaták lelke Görgei volt, mondanom is fölösleges. Mint egy hadisten mindenütt elül állt, a küzdőket lelkesítve, bátorítva a sergeket. Ki ekkép látta őt kivont karddal kezében, villogó szemekkel fehér lován elül menve, példát mutatva s bátoritva a sergeket, saját embere el nem hiheté, hogy ez ember áruló lehet.

Görgei Pestet semmi áron sem akarta csata szinhelyévé tenni s operatióit is ekkép folytatá.

Kerepest és Czinkotát elfoglalák, egy más osztály pedig Üllőig és Monorig nyomult elő a vaspályán, mig a jobb szárny Váczig terjeszkedett ki (apr. 10.)

Az itteni csatában — megnyerte Damjanich — tábornok Göcz elesett és elfogatott. S midőn kivánatára Görgeit elébe hivák: „Én tábornok Göcz vagyok,“ mond halk hangon s meghalt. Görgei egész katonai disszel temetteté el.

A császáriak Párkányról Győr felé mentek, a magyar főhadiszállás Gödöllőre tétetett át.

A parlamentben ekközben tartott ülések egyik nevezetesbike volt a márcz. 28-diki, mellynek rövid vázlatát nem leend érdektelen ide igtatni:

„Olvastatott s hitelesittetett az utolsó ülések jegyzőkönyve. Az elnök bejelenté, hogy Ágoston József képviselő folyamodást intézett a házhoz, mellyben kéri magát a távollevő s nem igazolt képviselők irányában hozott határozat alól felmentetni, mert ágyban fekvő beteg Pesten. Rövid szóváltás után, a ház nevezetes többsége által, mind a jelen, mind az ehhez hasonló osztályba eső képviselők folyamodása egyszerüen félretétetni rendeltetett, vezérfonalul szolgálván azon határozat, mellynél fogva az 1-ső márcziusig meg nem jelent képviselők, állásukról önként lemondottaknak tekintetnek. E szerint Ágoston József megszünvén képviselő lenni, kerülete (Borsod megyében) uj választásra lesz a ház elnöke által utasitandó. Kubinyi

Ferencz által az utolsó ülésben tett s Szalay Ferencz által módositott inditvány olvastatott fel, melly szerint: 1. Az országos és kormánybiztosi foglalkozással megbizott, vagy az országgyülés helyszinétől bár mi szin alatt távollevő képviselő, távolléte ideje alatt képviselői dijját nem huzandja. 2. A hadi szolgálatban levő képviselők hadi szolgálatuk ideje alatt képviselői és viszont ez utóbbi szolgálatuk alatt hadi fizetéseiket nem huzandják. 3. Azon képviselők, kik álladalmi hivatalt viselnek, ha ez által elvállalt kötelességeiket nem teljesithetik, egyedül a képviselői dijt huzandják. Ezen inditvány, bár a képviselőház tetszését már eleve is megnyerte, ki fog nyomatni s aztán kerül tanácskozás alá.

Az igazoló választmány előadója, Dobolyi Sándor, előadá az igazoló választmány Komárommegye udvardi és ócsai választókerületeinek képviselőkül elválasztott Csernátoni Cseh Lajos, Thaly Zsigmond megválasztásáról szóló jegyzőkönyvei iránt beadott jelentését. Csernátonit a választmány igazoltnak tekinté. Olvastatott a választásról szóló jegyzőkönyv, mellyből kitünik, miként nevezett Csernátoni a megyei igazgató választmány által a választás vezérletére kiküldött elnök jelenléte alatt a választó közönség által egyhangulag választatott el, mégpedig miután a választókerület székhelye Udvard az ellenség kezeiben volt, Szentpéterről pedig, hová a választási hely kitüzetett, honnan azonban a választók, nehogy a közellevő ellenség által háborittassanak, tovább kényszerültek vonulni, Izsa helységben. E tárgy élénk vitát gerjesztett a házban. Luzsinszky, Martincsek, Madarász József, Raggályi, Kállay s Dobolyi Sándor, Csernátoni Cseh Lajost igazolandóknak vélték s szért a választmány véleményét pártolták, leginkább a következő okoknál fogva. Luzsinszky a körülmények rendkivüliségét kérte figyelembe venni, mellyek, szerinte, az eszközök rendkivüliségét is megendedik, a választó népnek ezen igaz hazafiuságát, miután ez jobban ismerte Halassy Ede előbbi képviselőjét, mint a képviselőház s tudta, hogy az a gyülésen megjelenni nem fog, méltányolni ohajtotta, Csernátonit is igazoltnak véli tekinthetni. Martincsek nem lát az uj választásban revocatiót, csak azt, hogy a választók nem levén bizalommal volt képviselőjök iránt, ezzel más egyént kivántak felruházni és a ház ugy fogja a nép iránti bizalom jelét adni, ha választottját igazolja. Madarász József annyival inkább elfogadhatónak látja Csernátoni megválasztását, mert a képviselőház az országgyülés kezdetén a helyettes képviselőket is igazolta. Szerinte ezen inditvány már jan. 25-én megtétetvén, elmellőztetett s később a komáromi választások hirére hozatott ismét elő, hogy a ház a nép uj képviselőit elfogadhassa. Szónok különösnek tekinti azok véleményét, kik azt mondják, hogy a választókerületek nem választhatnak, hacsak a háztól felszólitott hatóságok által nem utasittatnak az uj választásra, mert hiszen ekkor, ha például valamelly kerület képviselője meghalna és

a ház elfeledné uj választásra felhivni, ezen kerület nem lenne képviselve. Szóló nem barátja a revocatiónak s a helyettesitést nem tartja alkotmányosnak, Csernátonit azonban a körülményeknél fogva igazolandónak véli s a ház felett álló nép jogait a nemigazolás által nem kivánja csorbittatni. Ragályi aggodalmat lát abban, valljon lesz-e ezen választókerület olly helyzetben, hogy másod izben is választhasson? ezen esetben nem szeretné, ha az országgyülésen képviseletlenül maradna s azért Csernátonit igazolandónak véli. Kállay az uj választottat mindaddig igazolhatónak véli, mig törvénnyel nem bizonyitják be előtte, hogy a választás érvénytelen.

Az igazoló választmány véleményével ellenkező nézetben voltak s azért Csernátonit nem igazolhatónak vélték: Kubinyi Ferencz, Szunyog, Pálffy, Kazinczy, Csiky és Tóth Lőrincz. Kubinyi nem tartja érvényesnek a választást, ha ez nem a képviselőház felszólitása következtében történik, mert a választó kerületek hatóságát a választás bevégzésével befejezettnek tekinti; Szunyog nem tartja Csernátonit igazolhatónak, mert a ház határozatilag kimondá, hogy márczius 1-ig minden képviselő birja székét, ezen választás pedig sokkal előbb történt. Szerinte ez nem lenne egyéb revocationál, pedig emlékezik a ház, mit mondott, midőn egy esztergommegyei képviselő ellen küldői bizalmatlanságot jelentvén ki, őt vissza akarták hivni; azt mondá: hogy e tárgyban majd csak maga a ház lesz a biró. Pálffy a ház határozatát, melly szerint mindazon kerületek, mellyeknek képviselői lemondottaknak tekintetnek, uj választásra lesznek utasitandók, a jelen kerületre is kiterjesztendőnek véli. Madarász József előadására megjegyzi, miként a ház a helyetteseket az országgyülés kezdetén csak a Királyhágón túli részekből fogadta el, de a körülmények, mellyek ezen esetre állottak, nem állanak a mostanira is. Kazinczy Madarász Józsefnek mondott szavaira, hogy t. i. a nép e ház felett áll, megjegyzé, miként ez nem igy van, mert e ház felett semmi sem áll, mert ez maga a souverain nemzet képviselője. Figyelmezteté a házat, hogy a parlamentaris modort személyek végett meg ne buktassák. Emlékezteté a házat, Trefort Ágoston pestvárosi volt képviselő esetére. Trefort választói mindaddig nem választottak uj képviselőt, mig erre a ház által nem utasittattak. Szóló a ház fenálló határozatait lerombolni károsnak tartja s ezért e választást érvénytelennek ismeri.

A hosszasan tartott tanácskozás által eléggé megvitatott tárgy végre szavazat által döntetett el, Csernátoni Cseh Lajos választását a nevezetes többség nem igazolhatónak mondván ki s az illető kerületet uj választásra utasitandónak rendelvén.“

IV.

Ennyi diadal, illy váratlan siker elkábitá az embereket, kik a polgári kormányzat hajóját vezették.

Apr. 12-én Madarász felett ki kellett volna mondatni az itéletnek.

De e dolgot egy más feledékenységbe sülyeszté.

Emlitők, hogy a Nyáry-párt minden áron békülni akart, s midőn ez azt hivé, hogy ügye a legfényesebben áll, Kossuth a conferencziában inditványozá, hogy az uralkodó ház detronizáltassék.

Két nap conferencziáztak.

A követi kar nagy része, mert abban a bukás magvát látta, nyiltan ellenzé, okokat hoza fel a párt ellenében, melly kába merényét még okadolni sem tudá.

Hasztalan! kimondák a detronizálást (Debreczen, apr. 14-kén a ref. egyházban), kimondák a magok bukását!.....

Következő okiratot bocsátának közre:

„Mi a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyülés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegenithetlen természetes jogaiba visszahelyezve, minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal egyetemben az önálló független európai státusok sorába iktatjuk s a hitszegő habsburg-lothringi házat isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilvánitani, miszerint tudva legyen az egész művelt világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás, s nem forradalmi viszketeg, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfentartás kénytelensége vezeté.

Háromszáz esztendeje mult, hogy a magyar nemzet, szabad választás által az osztrák házat kétoldalu kötések alapján a királyi székbe emelé.

És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Isten ez országot a jóllét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszeg mérföldnyi területe sokszerü bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival, tizenöt milliónyi népe kebelében hordja az ifju erőt s fogékonyságot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilisatiónak hatalmas tényezője s Európa békéjének mint hajdan őre volt, ugy jövendőben biztositója legyen.

Soha egy dynastiának háládatosabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a habsburg-lothringi háznak Magyarországon.

Elég volt volna, nem akadályoznia természetes kifejlődését, s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég volt volna, nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, mellyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonositott; s a habsburg-lothringi ház a magyar nemzetben trónusának rendithetlen támaszát még sok ideig feltalálhatá.

De ezen dynastia, melly egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól fira a hitszegés politikáját követé, s vagy nyilt erőszakkal azon dolgozott: hogy ez országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságból kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvassza; vagy, ha e részben a nemzet törhetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda forditá, hogy Magyarország, erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot huzhassanak, s e haszon által képessé tétessenek azon terhek elviselésére, mellyekkel rájok az alkotmányaiktól megfosztottakra a pazar gazdálkodásu császári uralkodás akadály nélkül nehezedett, s nehezedett nem alattvalóinak érdekében, hanem a korlátlan uralkodás európaszerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

Több izben történt, hogy e zsarnok rendszer ellenében, mellynek minden lépését vagy nyilt erőszak, vagy bünös ármány és cselszövény bélyegzé, a magyar nemzet, önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

És bár diadalmasan vívta az igazságos védelem harczait: erejének használatában mindig olly mérséklett s a királyi szó iránti hitben mindig olly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy ujabb alkukötéssel, egy ujabb esküvel biztositották.

De hiában volt minden ujabb kötés; minden ujabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól egy ujabb hitszegés kezdete volt, s a magyar nemzet országos életének megsemmisitésére intézett politikája háromszáz éven át soha nem változott.

Hiában ontá vérét nemzetünk ezen házért, valahányszor az veszélyben forgott; hiában áldozott e dynastiának családi érdekeiért annyit, mennyinél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiában felejté túlzott nagylelküséggel minden ujabb igéretnél a multak sebeit; hiában ápolt kebelében olly törhetlen hűséget királyai iránt, melly még a szenvedések között is a vallásosságig emelkedett; a habsburgi s utóbb habsburg-lotharingi ház uralkodása Magyarországon utódról utódra a folytonos hitszegés históriája maradt.

És a magyar nemzet mindemellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, melly őt kétoldalu kötésekkel ezen dynastiához kötötte, s

ha most, az önfentartásnak természetes kötelességénél fogva, e hitszegő háznak trónvesztését és számüzetését elhatározza : ezen igazságos itéletre csak azon tapasztalás által volt inditható, hogy a habsburg-lothringi ház kérlelhetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására, és önmaga tépte szét azon kötelékeket, mellyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyilt kérkedéssel be is vallott.

Több ok van, melly isten és világ előtt minden nemzetet feljogosit, hogy a felette uralkodott dynastiát trónjáról számüzze. Illyenek :

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik ;

ha az esküvel szentesitettt alkotmány s országos statusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak ;

ha erőszakkal eldarabolja s megcsonkitja az ország területi épségét, mellyet fentartani megesküdött ;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes szabadságuk elnyomására.

Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dynastia a trónt elveszitse.

A habsburg-lothringi ház példátlan hiszegéssel mindezen bűnt együtt és egyszerre követte el, s elkövette a magyar nemzet statusélete eltörlésének határozott szándokából, elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyujtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak olly lábbaltapodása kiséretében, hogy e büneinek historiája felett elborzad az emberiség.

Alkalmul ezen hitszegésre az osztrák háznak azon törvények szolgáltak, mellyek az ország alkotmányának biztositására a mult 1848-ik tavasszal hozattak.

Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal ujjá teremték ugyan az országot, mert eltörülték a hűbéri adózásokat s papi tizedet, a népnek, nyelvre s vallásra való tekintet nélkül, képviseleti jogot adtak, az előbb aristrocratiai szerkezetü országgyülésen letették alapját a jogegyenlőségnek s eltörülték az adómentességek privilegiumát, visszaállitották az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot, s visszaéléseinek fékezésére esküttszéki institutiót alakitottak; de bár a februári franczia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében az austriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban s a dynastia egészen gyámolatlan volt : a hű magyar nemnemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében uj meg uj jogokat szerezzen a nemzetnek, hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállását és függet-

lenségét a ministeri felelősségre alapitott közigazgatási rendszer által ujabb meg ujabb királyi hitszegések ellen biztositotta.

De azon önállás és függetlenség, mellyet azáltal biztositott, nem volt uj szerzemény, hanem régi, s törvény és királyi eskük által folytonosan fentartott jog, melly még azon jogszerü viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, mellyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában állott.

Magyarország ugyanis Erdéllyel s minden egyéb hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadott; hanem mindig önálló, független, szabad ország volt, még azután is, hogy a pragmatica sanctió elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapitotta meg, melly az uralkodó-háznak egyéb országaira és tartományaira nézve meg volt állapitva.

Világos bizonyság erre magának a pragmatica sanctiónak azon törvénybe iktatása, melly által a magyar koronához tartozó országok területi épsége s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartattak.

Világos bizonysága ennek az, hogy a trónörökösök a pragmatica sanctió után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek, s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküdvén, szent István koronájával megkoronáztattak.

A koronázási alkukötésekben pedig mindig benfoglaltatik, hogy a trónöröködési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetlenül fentartandók.

Egyetlen egy volt a pragmatica sanctió óta a habsburg-lothringi házból eredett trónörökösök között, II. József, ki ezen alkukötést alá nem irta, az alkotmányra meg nem esküdött, s koronázatlan halt meg. De épen azért a magyar királyok sorában meg sem jelenik, s minden tettei és rendeletei érvénytelenek.

Utóda II-dik Leopold csak illy koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi székbe, melly alkalommal a királyi esküvel szentesitett 1790 : 10-dik törvényben ujolag világosan kijelentetett: hogy Magyarország szabad ország, egész kormányformájára nézve független és semmi más országnak avagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és alkotmánnyal biró, s ennélfogva saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.

Igy esküdött meg és lett királlyá 1790. után I. Ferencz is, ki, midőn a római császárság megszüntével az osztrák császári czimet felvette, tömérdek törvényszegései között annyi tartózkodással mégis birt, hogy nyiltan elismerné, miként Magyarország a hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császárság részei közé nem tartozik; a minthogy amattól mindig külön vámvonal által el is volt, és van különitve.

Igy esküdött és lett királylyá végre azon V. Ferdinánd is, ki a mult évi törvényeket a pozsonyi országgyülésen szabad akaratból szentesitette, de esküjét mihamar megszegvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére családja többi tagjaival összeesküdött.

Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott e hitszegőhöz. A mult évi martiusi napokban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszhonban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakában minden perczben az elüzéstől remegett, a magyar e körülmények kedvezései közt sem kivánt egyebet, mint hogy biztosittassék az alkotmány és biztosittassanak azon ősi jogok, mellyekre az osztrák házból 14 király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitöket szegték.

És midőn e régi jogok uj biztositékaul a ministeri felelősség törvényét szentesitette, és a magyar ministereket kinevezte, a magyar nemzet lelkesedéssel karolta körül ingadozó trónusát.

E vésznapokban is, mint már több izben, az osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

De még le sem röppent az eskü ajkairól, már összeesküdött családjával s öröklött absolutismusi vágyai bűntársaival: a magyar nemzetet semmivé tenni.

Összeesküdött pedig főleg azért, mert ministeri felelősség institutiója mellett Magyarország önálló alkotmányos kormányzatát a bécsi cabinetnek nullificálnia többé nem lehetett.

Magyarországot előbb egy Budán székelő kormányszék igazgatta magyar királyi helytartó-tanács név alatt, mellynek elnöke a nádor vala, ennek is világos törvényekkel meghagyott kötelessége volt a magyar alkotmányt, önállást és törvények szentségét megőriznie, de mivel collegialis forma mellett a személyes felelősség semmivé leszen, ezen kormányszék kezéből a bécsi cabinet lassankint minden hatalmat kivőn, s azt igazgató kormányszéki állásából a király nevével takarózó udvari önkény postájává sülyesztette.

Igy történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal birt, mégis az ország pénzével s a nép vérével idegen czélokra az absolutisticus bécsi cabinet rendelkezgetett, kereskedelmi érdekeinket a népeket kizsákmányló császár érdekeinek egyoldalulag alárendelte, elzárt a világforgalom érintkezéseitől, s hazánkat gyarmati helyzetbe sülyesztette.

Ez az, mit a ministerialis kormányformának behozatala jövendőre meggátlandó, s a papiroson hervadó országos jogokat s királyi esküt valósággá érlelendő vala.

Ez, és különösen az ország pénzével s a nép véréveli önkényes rendelkezhetés lehetlenitése volt az ok, miért hogy az uralkodó ház hitszegően elhatározá, hogy istentelen bujtogatásokkal Magyarországot vérbe lángba boritsa, s midőn a belső erő minden kötelékeit e

szerint megszaggatnia sikerülend, a belháboruban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja, a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitörülje, s az eldarabolt országot, önállásától megfosztva, az osztrák birodalom státushalmazába beolvassza.

E czéljának kivitelét azzal kezdette meg, hogy a ministerium alakitása közben egy osztrák tábornokot a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltűzése végett azon ország bánjává nevezett.

És pedig azért szemelte ki a pártütés kezdeteül Horvátországot és Slavoniát, mert az oda tartozó határőrvidéki részek katonai szerkezeténél fogva ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt találhatni s azon vidékek lakosai hosszu idő óta minden polgári jogokból alkotmány ellenére kizárva, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben valának felbujtogathatók.

És kiszemelte a pártütés kezdetéül Horvátországot és Slavoniát azért, mert az erőoszlatás szándokából ott a magyar nemzet elleni gyülölséget embertelen politikája már évek óta bujtogatá s azt a nemzetiségi szenvedélyek felizgatásával s gyalázatos eszközökkeli ápolásával egy pártnál a dühösségig ingerelnie sikerült, mindamellet hogy a magyar nemzet a horvát és slavon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha nem akarta, sőt azoknak belkormányzatukban is szabad fejlődést engedett, polgári jogokban pedig horvát és slavon testvéreivel nemcsak testvériesen megosztozott, hanem nekik még saját jogainak megcsonkitásával különös kiváltságokat és szabadalmakat is engedett.

A bán tehát a császár nevében pártot ütött, s nyilt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala, s lázadását annyira vitte, hogy Horvátországnak és Slavoniának nyolczszázados kapocs után Magyarországtól elszakasztását s az osztrák birodalomhoz csatolását decretáltatná.

Nemcsak a közvélemény hanem kétségtelen adatok a pártütés meginditásáról a király nagybátyját Lajos főherczeget, Ferencz Károly főherczeget, a király öcscsét, s különösen nejét Zsófia herczegnőt vádolák, s mert a bán, pártütésében egyenesen a császár iránti hűség leplét használta, a magyar ministerium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenitését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal háritsa el.

Akkor még az uralkodó ház ügyei Olaszhonban roszul állottak, s azért az álarczot nyiltan levetni nem merte. Annálfogva a bánt és párthiveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak 1848-dik esztendőben junius 16-diki rendeletében nyilvánitotta. De mig ezt nyiltan kijelentette, a pártütőt és czinkostársait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá, s pénzzel, ágyukkal, fegyverrel, lőszerekkel segitette.

A magyar nemzet bizván a királyi nyilatkozatban, nem sietett

a pártütőt saját fészkében megtámadni, hanem a polgárvérontást, hacsak lehet, elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szoritkozott.

Csakhamar hasonló módon felizgatva, Magyarország délkeleti részein a szerbajku lakosok lázadtak fel.

A király ezt is lázadásnak nyilatkoztatá, de szintugy mint amazokat, pénzzel, fegyverrel, ágyukkal, lőszerekkel segitette, saját császári tisztei s tisztviselői gyüjtöttek be a szomszéd Szerbiából szerb rablócsoportokat a rácz pártütők segitségére s a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették és az egész combinált horvát-rácz lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezeibe tétetett.

Következtek a rácz lázadásban iszonyatosságok, mellyeknek hallatára is elborzad az emberi sziv. A békés lakosok legyilkoltattak a kinzásoknak legirtózatosabb nemeivel, egész virágzó városok s falvak elpusztittattak, a gyilkolásoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lőn s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom völgyévé tétetett.

A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát, de nemzeti seregeink nagy részét az osztrák cabinet már előbb Olaszhonba küldé a lombard-velenczeiek legyőzésére s bár saját hazánk ezernyi sebekből vérzett, annak ótalmára haza nem eresztette.

A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokba volt a törvény ellenére elhelyezve, nálunk pedig az országban többnyire osztrák seregek tanyáztak, mellyeknek legnagyobb része inkább a pártütésnek támasza, mint a törvény s belbéke ótalmazója volt.

Sürgettük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel fölcserélését. Részint megtagadtatott, részint minden uton késleltetett. S ha vitézeink a haza veszélyének hirére életveszélylyel csapatonként haza indultak, üldözőbe vétettek s ha ittott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nem csak lefegyvereztettek, de halállal is büntettettek, mert hazájokat akarták a rablók és pártütők ellen védeni.

A magyar ministerium sürgette a királyt, utasitaná törvény értelmében az országbani minden hadsereg- és várparancsnokságokat, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar ministeriumnak engedelmességgel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg nádor és királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megirattak s postára tétettek, de a király öcscse, a nádor királyi helytartó annyira vetemedett, hogy a ministerelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postáról visszacsempészné, a mint azok később, midőn ő az országból hűtlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpartot, az ország kormánya fegyveres erőt küldött a király megegyezé-

sével Styria felé Fiume megmentésére s a fegyveres erő utközből Olaszországba menni kényszerittetett és Fiumét a pártütők erőszakkal elfoglalták s a magyar koronától elszakitották.

És ezen gyalázatos ármányt a bécsi cabinet tévedésnek nyilatkoztatá, mint tévedésnek mondá azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és lőszert küldött.

Általában titkosan utasitva lettek ugy a pártütők, mint a katonai és várparancsnokok, hogy ha jön is roszaló, vagy a magyar ministerium iránt engedelmességet rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák ministerium utasitásait kövessék.

Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem üzetett.

A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül az ellentállásra készületlenül, rendszeres ármánnyal és árulással körülhállózva, önkénytesekkel, nemzetőrökkel s gyakorlatlan fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni s a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől segittetve, nyilt csatákban mégis győzött mindenütt, de több absolut szellemü tisztek- s vezéreknek ármánykodása s árulásai miatt a sánczerősségekbe vonult rácz, szerb és határőr lázadást hirtelen le nem győzheté.

Uj erőteremtésről kellet gondoskodnia.

A király, szinleg még mindig engedve az elutasithatlanul törvényes kivánságoknak, 1848. jul. 2-ra országgyülést hirdetett s a nemzet képviselőit felszólitotta, hogy a horvát és rácz lázadásnak legyőzésére, az ország békéjének helyreállitására fegyveres erőről s pénzforrásokról gondoskodjanak, egyszermind maga s egész királyi családja nevében kinyilatkoztatta, hogy a horvát-pártütést s a ráczlázadást a legünnepélyesebben kárhoztatja.

Az országgyülés gondoskodott. 200,000 emberben s 42 millió forintban a szükséges erőt megszavazta s törvényjavaslatait királyi szentesités végett felterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólitotta, jőjjön Budára, segitsen jelenlétével a pártütés lecsillapitásában s támaszkodjék a magyar nemzet hűségére, melly őt és trónusát meg fogja óvni minden veszélytől.

De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radeczki győzvén Olaszországban, e győzelemben elbizakodva a habsburg-lothringi ház, elérkezettnek vélte azon időt, hogy az álarczot levesse s nyilt erőszakkal lépjen fel a belháboruban vérző Magyarország elnyomására.

A horvát bánt, a pártütőt s ő maga a király által is pártütőnek nevezettet, most már kedves hivének nyilatkoztatta, pártütéseért megdicsérte s kezdett ösvényének folytatására hivta fel.

Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácz lázadók iránt.

Ez volt a jelszó, mellyre a pártütő horvát bán időközben királyi

pártfogás alatt gyüjtött seregeivel pusztitva, rabolva a Dráván áttört, mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzá pártolt, az eszéki, aradi, temesvári, gyulafehérvári várparancsnokságok s bánsági és erdélyi hadparancsnokságok hűtlenül elárulták az országot; felső Magyarországba, egy a király által osztrák ezredessé emelt tót pap, a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött s a pártütő horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a védtelen országban a főváros felé, hogy ellene a magyar hadsereg nem fog küzdeni.

Az országgyülés még most is bizott a királyi esküben s a király felszólittatott, hogy a pártütést szüntesse meg; de válaszul az osztrák ministerium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, mellyben az jelentetik ki, hogy a magyar nemzet önálló kormányától a magyar pénz-, had- és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni elhatározott akarata, egyszersmind a király a fegyveres erő és hadi költségek iránt saját felhivására alkotott törvényektől a szentesitést megtagadta.

Erre a magyar ministerium leköszönt, de az uj ministerium alkotására felszólitott ministerelnök által előterjesztett ministeri jelöltek meg nem erősittettek.

Az országgyülés a nemzet megmentésének kötelességétől ösztönöztetve, a pénzforrásokat határozatilag elrendelé s katonaállitást parancsolt.

A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

A nemzet képviselői egyszersmind felhivták a király öcscsét István főherczeg nádor királyi helytartót, szálljon eskü szerinti kötelességénél fogva táborba a pártütők ellen. Elment, nagyszavakban fogadott fényes igéretekkel; de miután a pártütő horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott és már-már ütközetre kerülne a dolog, a tábort titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

Irományai között pedig előtaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Austriából, Morvából, Szilésiából, Gallicziából és Erdély felől egyszerre kilencz oldalról megtámadtatni.

És az osztrák hadügyminister felfogott levelezéseiből kisült, mikint utasittattak a Magyarországot környező osztrák tartományok hadi parancsnokai Magyarországba beütni s combinált hadi munkálatokkal a pártütőket gyámolitani.

És megtörtént a beütés kilencz oldalról, mig ben a hazában a felizgatott népségek polgárháboruja dühöngött. Mindnyája között legkeservesebb az Erdélybeni támadás, mert ezáltal Erdélynek Magyarországgali tökéletes egyesülése, melly 1791. eszt. óta sürgetett közóhajtás volt és a melly a mult évben, előbb a magyar s csakhamar az erdélyi országgyüléseken hozott s az uralkodó által szentesitett törvényeknél fogva ugy lőn valósággá, hogy az 1848-diki julius

2-káni magyar nemzetigyülésen Erdélynek összes képviselői s köztük a szászok is megjelentek, erőszakosan felbontatni megkisértetett; sőt Erdélyben a hitszegő osztrák vezérek nem elégelték a rendes seregekkeli hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolittatva, fellázitották az oláh népséget, melly a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen feltámadva, barbár vandalismussal gyilkolta, kinozta a védtelen magyar lakosokat, nem kimélve sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget, s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat s falvakat s köztük N.-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

De a magyar nemzet ennyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövendője felett.

Önkénytesekkel s népfelkeléssel szaporitá csekély rendezett erejét s az igazság érzetéből meritett hazafiui lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábort megverte s miután vezérök az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta, hogy becsületszavát szegve, vert seregével az éj sötétében megszökött, az országból kikergette. Egy másik több mint 10,000 főnyi serege pedig körülkeritve, vezérestül együtt utolsó emberig elfogatott.

A vert sereg Bécs felé futamodott s V-dik Ferdinánd király annyira vetemedett az erkölcstelenségben, hogy annak vezérét a megvert, megfutamlott pártütőt Magyarországon a királyi hatalom teljhatalmu képviselőjévé nevezné s magát a lázadás lecsillapitása végett egybehitt országgyülést csak ministeri ellenjegyzés mellett s igy is a következő évi költségvetés megállapitása után engedi feloszlattatni, jogtalanul eloszlatottnak nyilvánitván, alkotmányt és minden alkotmányos institutiokat, hatóságokat, törvényszékeket felfüggesztve, az egész országot haditörvényszék alá s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok kényének s korlátlan hatalmának alája veté, ki, mint a haza ellensége fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és az alkotmányt.

Sőt a hitszegő osztrákház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

A pártütő bánt a Bécset ostromló seregeknek ótalma alá fogadta, s miután Bécset egyesitett erejök által ostrommal bevették s meghóditották, az egész egyesült sereget Magyarország meghóditására vezették.

A még mindig hű magyar nemzet parlamentert küldött az ellenséghez. Parlamenterje elfogatott s börtönre vettetett s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltattatott, hanem mindenki, a ki ártatlan hazáját védeni merné, akasztófával fenyegettetett.

Mielőtt azonban a zsarnok dynastia főserege beütne Magyarországra, az olmützi palotában családi revolutio eszközöltetett,

V-dik Ferdinánd lemondott a trónusról, mellyet annyi vérrel, anynyi hitszegéssel megfertőztetett, a király testvéröcscsének, az öröködési jogról szintugy lemondott Ferencz Károlynak fia, az ifju Ferencz József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak s magyar királynak.

De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról a nemzet nélkül családi pactumok által senki sem rendelkezhetik.

És mégis a magyar nemzet annyira nem óhajtott egyebet, mint törvényeinek fentartását s azoknak óltalma alatt a becsületes békét, hogy ha ezen trónváltozásra a magyar nemzet megegyezése törvényes uton felkéretik s az ifju herczeg a magyar alkotmány fentartására esküt tenni ajánlkozik, a magyar nemzet semmit sem késett volna, őt, mielőtt kezét polgárvérbe mártotta, diplomaticai kötések alapján királyának fogadni és szent István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, a mi isten s ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább kivetkőzve az ifju kebel romlatlanságából, első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot, melylyet ő, a lázadó, lázadónak mert bélyegezni, fegyverrel hóditandja meg s hogy élte feladatának ismeri, azt ezredév óta fentartott önállásából kivetkeztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.

És szavát, a mennyire tehette, igyekezett is rettenetesen beváltani. Ráküldte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmu helyettessének vezérlete alatt álló seregét s egyuttal Galliczia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtatá.

A magyar nemzet védelmezé magát a reámért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében s ben az országban vandal lázadóktól zaklatva, még egész védelmi erejét ki nem fejtheté, elejénte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai s bécsihez hasonló ostrom szerencsétlenségétől megmentse s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet koczkájára ne tegye, elhagyá magát a fővárost is, s az országgyülés és nemzeti kormány mult január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon biztos reménnyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála istennek, nem veszett el!

Azonban még ekkor is megkisérté a békés kiegyenlitést, követeket küldött a hitszegő dynastia fővezéréhez, de ő kevély elbizakodással az alkudozást elutasitá, a magyar nemzettől feltétlen megadást mert követelni s az ország békekövetjeit az Olmützbe menetelben meggátolva, letartóztatta, sőt azok egyikét, a volt ministerelnököt, fogságra vetette s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott, hadifoglyaink egyrészét legyilkoltatta, másrészét súlyos börtönre vetteti s a többieket embertelen

éhségre kárhoztatja, vagy az olaszországi seregekbeni szolgálatra kényszeriti.

S hogy semmi se hiányozzék az austriai ház bűneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segitségéhez folyamodott s a szomszéd Oláhországból ugy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti consulainak ellenzése daczára a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe a magyar nemzet legyilkolására.

És e végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcsét biztositsa, Ferencz József, ki magát magyar királynak meri nevezni, f. évi márczius 4-kei s 6-kai manifestumaiban nyiltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; területét öt részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Slavoniát, Fiumét s a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja; Magyarország belső területéből a rácz rablók számára külön vajdaságot kiszakit s általában az egész országot önállásától, törvényes függetlenségétől s országos lételétől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

Ime elszámláltuk egyszerü historiai igazsággal a habsburg-lothringi ház példátlan bűneinek hosszu sorát s az örökkévaló isten itéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy a hitszegő házzal a kibékülés lehetsége megszünt, s tartozunk isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a moralnak, becsületnek, Európának s a civilisatio érdekeinek, hogy e hitszegő dynastiát a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át isten itéletének s a közvélemény, morál s becsület utálatának.

Tesszük pedig azt halálra sértett nemzetünk törhetlen erejének érzetében.

Ime három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség és nemzetünket készületlenül lepte meg; de a magyar nép az élethalálharcz közepett nőtt erejében, s diadalmas harczok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével egy talpalatnyi földet sem nyert, sőt vesztett tért tér után, ütközetet ütközet után.

Három hónap előtt a Tiszáig valánk visszaszoritva s most már igazságos fegyvereink egész Erdélyt visszaszerezték, Kolozsvárt, Nagy-Szebent, Brassót visszafoglalták s az osztrák ház seregeit egyrészt Bukovinába űzték, másrészt ugy őket mint a segitségükre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszeritették.

Felső-Magyarország nagyrészt meg van az ellenségtől tisztitva.

A rácz lázadás megtörve, erősségeik Sz.-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve s a Tisza és Duna közti vidék egész Bácsvármegyével, le egészen Titelig a nemzetnek visszaszerezve.

Maga a hitszegő osztrákház fővezére pedig minden egyesült

erejével öt egymásutáni ütközetben megverve s a Dunáig s részint a dunántúlra visszakergetve.

És azért mindezek alapján az örökkévaló isten igazságára s a művelt világ itéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira ugy, valamint nehéz szenvedések alatt tettleg bebizonyitott erejére támaszkodva azon kötelességnél fogva, melly minden nemzetet az önfentartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, a mint következik:

1. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzátartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánittatik, s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2. A habsburg-lothringi ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Slavoniának, Fiumének és kerületének Magyarországtóli elszakitását s az ország önálló statuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkisérteni, e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét ugy a pragmatica sanctiot, mint általában azon kapcsolatot, melly kétoldalu kötések alapján közötte s Magyarország között fenállott, ezen hitszegő habsburgi s utóbb habsbug-lothringi ház Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden czimek használatától megfosztatik, s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik.

3. Midőn a magyar nemzet elidegenithetlen természetes jogainál fogva az európai statuscsaládba önálló és független szabad státusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, mellyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét s jó szomszédságokat alapitani s folytatni és minden más nemzetekkel barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

4. Az ország jövendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyülés fogja megállapitani, addig pedig, mig ez a fönebbi alapelvek nyomán megállapittatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésében a nemzeti gyülés minden tagjainak egyajku felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzó-elnök Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő ministerekkel ugy saját magának, mint az általa nevezendő ministereknek személyes felelősségük s számadási kötelezettségök mellett kormányozni.

És e határozatainkat adjuk tudtára a művelt világ minden

népeinek, azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független önálló nemzetek sorában egyik testvéröket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, melly barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

És adjuk tudtára Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzátartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az emlitett egy és oszthatlan magyar álladalom minden hatóságai, községei, városai, kerületei, megyéi és polgárai, szóval, minden egyesek s testületek, a trónvesztett habsburgi s utóbb habsburg-lothringi ház iránti hűség s engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak, s mindaz, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént tanácscsal, szóval, vagy tettel gyámolitaná, honárulási bűnt követ el.

Melly határozatainknak életbeléptetését s közhirré tételét a magyar állodalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges törvényes hatósággal ezennel felruházzuk s a rendeletei és intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt Debreczenben, 1849-ki april. 19-dik napján tartott nemzeti gyülésünkből.

A magyar nemzet törvényesen egybegyült főrendei s képviselői.

B. Perényi Zsigmond, a felsőház másodelnöke. Almássy Pál, a képviselőház alelnöke. Szacsvay Imre, jegyző."

De ez csak néhány ember akarata volt.

A hadsereg nyiltan ellenzé, az ország kárhoztatá, kikelt ellene, ezáltal mindenki az ügy bukását elkerülhetlennek látta.

Idéztük ez oklevelet egész terjedelmében, hogy lássa mindenki, hogy meggyőződjék mindenki, milly kábitó szavakban, a tények milly nevetséges összeállitásában kereste e párt míve sikerültét.

Tények hozattak fel benne, szavakba burkoltattak azok, mik eláruláк, hogy csak azért kapkodtak azokhoz, mert e lépésnél a nép, a nemzet sympathiájára nem számitának.

Jól tudák, hogy a nép szive gyökeréből királyi érzelmü, hogy sem idő, sem körülmény nem tudá kitörleni szivükből a költő azon szavait: „a legelső magyar ember a király!"

Jól tudák, hogy e lépés Európa sympathiáját elforditja tőlök. Phrasisokhoz, sok fényes szavakkal mitsem jelentő phrasisokhoz folyamodtak tehát e tárgy körül.

Jól tudák, hogy a magyarok istene elforditja tőlök arczát, elveszi rólok kezét, midőn e tényt elköveték!....

V.

S valóban e lépés által elveszték a szerencse csillagát, melly csak kevés ideig mosolyga még reájok!

Apr. 11-én tszn Welden vette át a seregek parancsnokságát, kinek minden törekvése a cs. hadsereg concentrálása volt.

Ez időben bocsáttattak ki az ugynevezett Zwangsnóták (magyar kir. kincstári utalványok.)

A Pest felé nyomuló hadsereg parancsnoka Asboth vala, ki is apr. 11-én a Rákoson csatát nyert. Hadjelentés:

„Az ellenség 4000 emberrel 24 ágyuval s fél batteria rakétával támadta meg Asbóth ezredest, ki az ellenséget három positióból egész a kőbányai szőllőkig sőt azokon túl a pesti téglavetőig visszaverte.

A kun lovasok a huszárok segitségével két rakétastatiót foglaltak el az ellenségtől, mellynek legénységét a szó legszorosabb értelmében levágták.

Kövessy tüzérfőhadnagy fél hatfontos üteggel magát különösen kitünteté.

Egy ágyunknak minden lovai ellövettek, de azért az ágyu el nem veszett, mert Lukosik százados a pozsonyi vadászoktól derék vadászai által a lovavesztett ágyut biztosságba vonatta.

A méltán fájlalt Harsányi századoson kivül, magokat különösen kitüntették a Bocskay-huszároktól László százados, Sóvágó Gábor tizedes, és Ungváry Péter közvitéz, továbbá Mészáros Endre nemzetőri főhadnagy és segéd, nemkülönben Sólyomi Péter tizedes a kun lovasoktól.

Szintugy 11-én a VII-dik hadosztály (Gáspár) Pest felé egy nagyobb demonstratiót hajtott végre, melly alkalommal az ellenséges seregek Uj-Pestig, a pestvárosi erdőcskéig s a tüzérdepot-épületekig hátranyomattak."

Apr. 23-kig az összes cs. hadsereg kivonult Pestről, csak tábornok Hentzi alatt maradt Budán pár ezernyi várőrség.

Pestet Aulich hadteste vette be, ki is itt következő plakátot bocsáta ki:

„Polgárok! Győzelmesen közelg a magyar hadsereg a nem sokára egészen felszabadulandó Magyarország fővárosához.

Mi nektek szabadságot, függetlenséget és békét hozunk!

Mi elhozzuk nektek ezen legdrágább kincseket, hogy azokat jövendőben élvezhessétek.

Mi tehát felszólitunk benneteket napi foglalkozástokat elővenni, hogy a fővárosban a béke és csend semmi által meg ne zavartassék.

Mi testvérileg üdvözlünk benneteket, és lelkesedve felkiáltunk veletek:

Éljen a haza!
Éljen a szabadság!
Éljen a mi kormányelnökünk, sulyosan veszélyeztetett hazánk megszabaditója Kossuth Lajos. Pestmelletti tábor, apr. 25-én 1849. Aulich, tábornok és a második hadtest parancsnoka."

VI.

Görgei meggyőződve néhány szinleges támadás után, hogy az osztrák főerő Pest előtt áll, két erős colonne-ban egyenesen Léva felé nyomult Ipolyságon át. Itt (apr. 18.) mintegy 30,000 embere volt, katonák, kik alatta és általa bajnokokká lenni megtanultak. Ezekkel Kálna, Bars és Sz.-Benedeknél három colonne-ban a Garan vizén átment.

Ez nap Nagy-Sarlónál ütközetre került a dolog. Láttuk az azelőtti valóban nagyszerü csatákat. Hiában próbálnám ezt leirni. Elég egyszerüen annyit irni, hogy a többieket mind fölülmulta. A hely meggyuladt, a csata még délben is tartott, midőn az osztrákok visszavonultak.

E csata által Komáromnak ostromzár alóli felszabaditása lehetővé lőn (apr. 20.) egy heves és véres szuronycsata után Érdekes lesz Görgei hadjelentését e tárgyról közleni:

„Az I. és II. hadtest (Klapka és Damjanich) ma Komáromig előnyomultak.

Előnyomulásunk által e nagyfontosságu vár a bal duna- és vágpartoldalróli megszállás alól felszabadittatott, azonban a Dunán túl huzott parallelákbóli lövöldözés folyvást tart, ámbár az ellenség ostromlövegeinek száma, különösen a taraczkoké, nagyon csökkentnek látszik.

A vár eddigi ostromoltatás által keveset szenvedett.

Lenkey tábornok ma négy zászlóalj gyalogság-, egy osztály huszár- és egy üteggel a várat Csallóköz felől megszállt ellenséges hadsereg ellen tett egy kirohanást, mire az ellenség állomásait odahagyva, három gőzhajón a szigetről a Duna jobb partjára átkelt, de a mieink által üzőbe vététvén, ismét több embert vesztett, kik kezeink közé foglyokul estek. A mi veszteségünk csekély volt.

A Csallóköz ezzel szinte megtisztult az ellenségtől.

Minden tudósitásokból és saját tapasztalatom után azt következtethetem, hogy ellenséges sereg Komárom megszállását nem igen fogja sok ideig folytatni.

Kedves kötelességemnek nézem még azt is megemliteni, hogy a haza iránti jó szellem, melly a komáromiakat lelkesité, a szenvedett sok veszteség és veszedelmek daczára is épen nem csökkent, és minden dicséretet érdemel. Az utóbbi hidrakásnál (a Dunán keresztül) a polgárok a legnagyobb ellenséges tüz közepett munkás részt

vettek, valamint most is, midőn seregünk a várhoz közeledék, a lakosság a Zsitván és a vidéknek megáradott árkain átvivő hidak helyreállitásához szükséges épületfát a legnagyobb készséggel és gyorsasággal állitotta ki.

Épen most érkezett tudósitás szerint Görgei Armin őrnagy és mozgócsapatparancsnok Körmöczbányára bevonult, minek következtében az ellenség Turóczig visszavonulván, a mieink a bányavárosokat ismét elfoglalák."

Ez volt a pont, hol a magyar hadsereg ügye legjobban állt. Ezután hanyatlani kezde.

Az ország legnagyobb része kezökben, a főváros visszafoglalva, csak ittott volt még egy pont, mellyet meg kellett volna küzdeniök.

Igy az oláhok, igy a ráczok, igy a többi nemzetiségek még leküzdve nem voltak, bár a körülményeknek hódolni kénytetének.

Igy Budán egy élethalálharczra kész tábornok, egy kő, mellyen át kellende esniök s melly a végbukás magvait hordozá magában.

De ezt a függetlenség kimondása óta mindenki látta az átalános zsibbadásban, melly mindenfelé túlnyomó volt!

Hetedik fejezet.

Irányi budapesti kormánybiztos. Buda ostroma és bevétele, levelezés Hentzi és Görgei közt. Perczel alvidéki hadjárata. Uzdini csata. Bem a Bánátban, orsovai deputatio. A Szemere ministerium kinevezése s beigtatása. Orosz interventio s eziránti rendeletek. Hétszemélyes és kir. táblák. A felső hadsereg vezényletét a király veszi át. Proclamatiója.

I.

Pest bevétele után, Buda osztrák kezekben levén, e városra nézve teljhatalmu kormánybiztossá nevezteték ki Irányi Dániel.

Mindaddig mig táblabirói dictiókat kelle az oppositió érdekében a parlamentben mondani, Irányi helyén vala, de e fiatal kellő ismeretekkel el nem látott egyén mint kormánybiztos a két város szeretetét megnyerni nem tudá.

Kossuth megrendelé Görgeinek, hogy 10,000 emberrel vegye be Budát, 30,000 pedig Komáromon fölül üldözze az osztrákokat.

Görgei megforditva cselekedett. S még egy másik baj vala, hogy Gáspár visszavonult s Damjanich lábát töré.

Megkezdetett tehát Buda ostroma. Máj. 4-én Görgei és Hentzi közt köv. levelezés folytattaték :

„Tábornok! Budát a magyar hadsereg bekeritette, és csak parancsomat várja, hogy a várat azon eréllyel támadja meg, mellyet csak egy nemzetnek élethalálra küzdő önvédelme olthat minden egyes vitézbe.

Önnek feladata : Budát huzamosb időre megmenteni, egy elvesztett feladat! Fogadja el ajánlatomat, mellyet önnek emberiségből teszek :

Adja meg magát!

A feltételek következők :

Becsületes hadifogság, a tisztek fegyverestül, a legénység fegyvertelenül.

Azon tekintély, mellyel a magyar táborban birok, a hadfegy, mellyet rendületlenül kezelek, személyes becsületem, mellyet megsérteni eddig senkinek, még Osztrákhonnak sem szabadott, a mint ezt önnek a „rebellis-csordák“ sikerei eléggé bizonyitják, kezesked-

nek önnek a tett feltételek szigoru megtartásáról, minthogy becsületszavammal állok jót érettök.

Győr, Sz.-Fehérvár, Komárom, Nyitra, Hanzsabék, a bányavárosok, sőt az egész Vágvonal kezünkben van, és Buda a legszükebben van körülvéve. Az ugynevezett Budavára nem vár, ön pedig, tábornok, megfoghatlan módon választatott meg az osztrákoktól egy Don-Quixottei feladat kivitelére; minek ha a legtragikaiabban felelend meg, aligha megóvhatandja magát a nevetségességtől.

És ha mindez nem renditi meg önt, renditse meg azon gondolat, hogy ön magyar, hogy önnek nagy tartozást kell leróni a haza iránt, és hogy az ehhezi alkalmat én nyujtom önnek!

Ha érett férfiúi megfontolás után mégis megmarad ön azon határozatánál, hogy az ugynevezett Budavárát a legmakacsabban védendi meg; akkor én önt egy lelkesült támadó seregnek szenvedélyes kitörései ellen nem védhetem ugyan feltétlenül, de a behozott hadifoglyokkal még akkor sem fogunk nemtelenül bánni, mert ez lovagias hadviselési módunkkal és emberiségi érzetünkkel ellenkezik; ha pedig ön az ugynevezett Budavárnak végsőigi megvédésével összekötendi a lánczhid megrontását vagy Pestnek bombáztatását, a honnét ön megegyezés alapján egyáltalában nem tarthat megtámadástól, és melly tett nyilván csak alávalónak mondható, akkor önnek becsületszavamat adom, hogy a vár bekövetkezett bevétele után az egész várőrség kardra fog hányatni, és én még családjának jövőjéről sem állhatok jót.

Ön parancsnoka az ugynevezett Budavárának, de egyszersmind atya is és született magyar, gondolja meg, hogy mit cselekszik. A hazának, az emberiségnek nevében szólitom önt fel, és feleletét legfölebb délutáni 3 óráig elvárom.

Tapasztalván azon gyalázatos, becstelen rendszert, melly szerint parlamentaireink osztrák részről mint bűnösök letartóztatnak és mint illyenekkel bánnak velök, ezen iratomat önnek egy osztrák hadfogolytiszt által küldöm meg. Főhadiszállás Budán máj. 4-kén 1849. Görgei Arthur m. k., tábornok.“

Hentzi vezérőrnagy és budai várparancsnok felelete Görgeihez, a magyar sereg tábornokához.

„Tábornok! Tetszett önnek engemet, mint az ugynevezett budai vár parancsnokát peremtorice felszólitani, hogy három óra alatt magamat megadjam, a várat átadjam, s magamat a vitéz várőrséggel együtt, mint hadifoglyokat kegyelmesen elvitessem. Erre én önnek azt válaszolom: hogy Budavára önnek gyors elvonultával 3. 4. és 5-dik januárban igenis nem volt vár, a mi a szétbomlásban levő magyar sereg futása által eléggé bebizonyul, de ez idő óta Buda tartható hellyé alakittatott, mellynek szerencséje lesz önnek a leghatározottabb ellenállással utját állani.

Felszólitom tehát önt, tábornok ur, önnek Buda bástyáira

nézve egészlen hatálytalan tüzelésével felhagyni, minthogy különben kénytetve leszek, egy pár nap mulva Pest városát szinte ágyuimmal megtámadni, mihez olly roppant segédszerekkel vagyok ellátva, hogy Pestnek végromlása okvetlenül be fog következni, a mihez már most is kell nyomulnom, megtámadtatva levén Pest részéről is.

Egyébiránt fel kell önt világositanom, hogy én nem vagyok magyar, hanem schweiczi és naturalisált osztrák, hogy Magyarhon iránt semmi kötelezettséggel nem terheltetem, hogy családom önnek nem áll hatalmában, és habár volna is, ezt nem vetném mérlegbe, azért végszavam önhöz:

Én a helyemet, mint kötelességem és becsületem kivánja, utósó emberig meg fogom védeni; feleljen ön arról, ha e miatt a két szép testvérváros fel fog áldoztatni. Buda, máj. 4-én 1849. Hentzi m. k., vezérőrnagy és várparancsnok."

A történteket láttuk.

Pest bevétetett. Budán osztrák őrség maradt. Kossuth a nemzet nevében parancsolá Görgeinek, hogy Budát vegye be.

„Most már minden elveszett, mond Görgei, e strategiai baklövés által."

De azért a parancsot teljesité.

Görgeinek a Svábhegyről küldött két hadjelentése az ostrom folyamát legtisztábban irja le.

„Folyó hó 11-kén az ellenség 3 osztály dzsidással, 3 zászlóalj gyalogsággal és vadászokkal, 6 ágyuval és röppentyüvel Lesvár felé közeledvén, előörseinket megtámadták; de Pöltenberg ezredes urtól segitségre küldött 3 osztály huszár és 9 ágyu megérkeztével az ellenséget különösen tüzéreinknek jól irányzott lövéseivel Eneséig visszaverték, ki egész Csornáig visszavonult.

Veszteségünk 2 sebesült tüzér, a huszároktól pedig 1 tizedes és 3 közvitéz elfogatott; az ellenségtől elesett egy dzsidás-tiszt több ember és ló, és a mint egy később átszökött őrmester és 2 közember állitják, huszonhét halottat, sok sebesültet és 12 lovat vesztett az ellenség.

Trebersberg tüzér-százados ez alkalommal igen jelesen viselte magát, miután ágyuival az ellenséget visszavonulásra birta, a keskeny töltésen egy ágyuval személyesen az ellenség után nyomult, és a legnagyobb golyózáporban az ágyut maga irányozván, kemény és jó tüzelése által az ellenség hátcsapatát szaladásra kényszerité, melly bátor előnyomulás által a többi ágyuk is tért nyervén, felállittathattak. E kitünő viseletért Trebersberg százados 3-dik osztályu érdemjellel diszesittetett fel. Ugyanaz nap reggeli 6 órakor a Csallóközben is 3 osztály lovasság 3 álgyuval Dunaszegnél felállitott előörseinkre törtek, de 3 órai csatázás után ismét Hédervárra visszaverettek.

Az átszökött őrmester beszéde szerint, minden oldalróli átalá-

nos megtámadás volt e napra meghatározva; de mivel az enesei oldalról a megtámadás visszaveretett, az ellenség terve füstbe ment.

Hentzi, budai várparancsnok, fenyegetését tegnap este borzasztón teljesitette. Jól czélzott számos lövések által sikerült neki a pompás dunasort több helyeken egyszerre meggyujtani. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt és Pestnek legszebb részét hamuvá tette. Borzasztó látvány volt! Az egész várost lángtenger boritotta, és a füstgomolyok közepett az égő gránátok csillagzáporként iszonyatos dörgéssel zuhantak a szerencsétlen városra. Nincs toll, melly e látványt egész valóságában leirhatná; „de én részemről az egész tüneményben az austriai dynastia halálpompájára gyujtott fáklyáknak lobogását láttam, mert a kiben e hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt, azt a tegnapi tett örökre kiirtotta; s ezért bár szivből fájlalom a főváros pusztulását, én az ellenség ezen gyalázatos tettét, mellyet akadályozni hatalmamban nem állott, de mellyre részemről semmi ok nem szolgáltattatott, csak a vár annál erélyesebb ostroma által megtorlani törekedendem, és annál szentebb kötelességemnek ismerem, a fővárost minél hamarabb illy minden emberiségből kivetkőzött ellenségtől felszabaditani.“

„Ma reggeli 3 órakor Csepelszigetnél vetett hajóhidunk elrombolására az ellenség a budai lánczhidoszloptól 3 gyujtó és 4 kővel terhelt rontó-hajót bocsátott le a Dunán; de felállitott őrségünk az ellenség szándékát megsejtvén, olly erélyesen járt el hivatásában, hogy a hajókat elfogva elsülyeszté. Rohlitz főhadnagy, mint kinek rettenthetetlensége-, ügyessége-, s erélyességének egyedül köszönhetni az ellenség káros szándokának olly szerencsés meghiusitását, századosul lőn eléléptetve.“

Május 19-dik- és 20-án cseltámadások történtek, 21-re virradóra volt az elhatározó támadás. Előtte egész éjen át ágyuzás folyt, mintha roham nem is történendnék.

Két óra után a fehérvári rondella s a bécsi kapu tájáni rés egyszerre támadtattak meg. Mintha Róma harczosai keltek volna ki sirjaikból, megujulva láttam Julius Caesarnak a teutonok elleni küzdelmét s megujulva láttam a teutonok védelmét a római sas ellen.

A honvédek egy része puskatüzet adott, más része a kartácszápor daczára létrákon mászott fel, s ha 10 elhullott is, a 11-ik mégis rohant.

Görgei a Heiderich-háznál, hol főhadiszállása volt, a tornáczon fel s alá járkált egyszerü őrnagyi ruhában sipka nélkül s nézte a távcsővön át a harcz folyamát.

Másfélórai folytonos kartácstűz után néhány zászlóalj feljutott a várba, Ludwig kormánybiztos kérdé Görgeit: megirhatom-e Debreczenbe, hogy a vár be van véve, s figyelmezteté Görgeit az olaszok által kitüzött fehér zászlóra.

Emlékezik ön Melasra Marengónál? mond a fővezér. Ön megteheti, én még nem.

Négy óra lehetett. A hajnal első sugárai már kisütöttek.

Ott ott! mond Görgei, pillanatra kigyult arczczal, ott lobog a nemzeti tricolor! Éljen a honvéd!

S aztán néma és komor lőn. Volt e komorságában valami, mi a Carthago romai fölött siró Cato arczához hasonlitott.

Mint Róma bajnokai, e várossal, ugy küzdének a honvédek itt is. Mindkét vezér nyert, hogy diadala által eltemesse, miért küzdött!

A bevett várból Rákóczy és éljenek harsogának, éljenek a szomszéd városból.

Éljenekkel még nem vétetett be vár, mond Görgei. Nyergeltetett s oda ment, hol a pusztitás és halál angyala irtózatos nyomorokat hagyott. A helyszinén jutalmazá a bajnokokat. Többi közt egynek a golyó által kilyukasztott köpenyére tüzte fel az érdemrendet: „ügyelj ugymond köpenyedre, mert ha mindenüvé tüzök érdemrendet, furcsán fogsz kinézni.“ A lég mephyticus kipárolgással volt saturálva, az utczák kövezete cserép-, üveg- és gránátdarabokkal telve, az utczákon merev tetemek nyujtózának, a házak megrongálva s a nádori lak leégve volt.

Buda bevételét ő maga strategiai baklövésnek nevezé.“

II.

Perczel, mint kezdé, hasonló szerencsével folytatá az alvidéken táborozását.

Perczelnek a Bánát és határőrség visszafoglalására tett csatái közt az utólsó s egy időre teljesen befejező volt a május 7-iki, az uzdini csata.

Perczel teljesen győzött s az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban keresett menedéket. Azonban a ráczság és oláhság közül igen sokan megadták magokat, mint Perczel jelenté: „térden állva esdettek nőik számára kegyelmet.“

A máj. 7—10-diki napokróli hadjelentést nem leend érdektelen közölni:

„A május 7-iki uzdini csata következtében a mokrini, basahidi, melenczei csaták folytán amugy is tetemesen fogyott és lehangolt egyesült szerb- rácz- császári hadsereg tökéletesen megsemmisült, és nemcsak Bánát, de a határőrség elfoglalása is ezáltal be van végezve.

A német- oláh határőrök, ugy a tótok is, legnagyobbrészt szétfutottak, és haza takarodva helységenként adják meg magukat. A

ráczság, értem a bánáti megyebelieket, ma vagy ezer szekérrel adá meg magát nőstül, gyermekestül.

Rettenetes egy látomás, 4—5000 népséget látni, melly pár nap óta futva mit sem evett. Ők szekereikkel, családaikkal lakhelyeikre parancsoltattak; fegyvereiket a Dunán átkelt szerémi határőrcsapatok és császáriak vitték el.

Pancsova küldöttsége már itt volt. A ráczság onnét Zimonyba szökött.

Ma délután a közel fekvő helységekben polgári igazgatás behozatala rendeltetik el.“

„Mint már jelentém, az uzdini csata elhatározó volt: az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban kerese menedéket. Nagy része, jelesen a ráczföld népe és igen sokan a végvidéki tót- oláh- német katonaságból, elvált vagy elmaradt az ellenséges táborokból, és haza, meg a szomszéd helységekbe menekült, mig alig harmada az ellenem állott nagy erőnek volt képes a Temesen Opovánál és ugy számukra készen állott gőzösökön és dereglyéken Szurdoknál a Dunán átfutni.

Bene alezredes Opovára küldetvén, ott a rácz földnépből sok ezer kocsikon megszámlálhatlan sokaságot talált és szoritott meg. Férfi, nő, gyermek, bánáti és bácsi megyékből, kiket a csábitó császári hád nem engede magával a Dunán átkelni. Rettenetes sors éré e bűnös szerencsétlen népséget; több napokon át futva, éhezve, térdre hullva könyörgének kegyelmet. A férfiak csak nejeik és gyermekeik élteért könyörögtek, átkozva a császárt, a szerbeket és papjaikat.

Ők, mikint az Uzdinnál elfogottak, eredeti helyükre podgyászaikkal elutasittattak.

Egyik dandárommal Páncsováig sieték, még két kis ágyu, 30 töltésszekér, 600 lőfegyver, több dob, két császári és nagyobb mennyiségü rácz lobogó is birtokunkba esett, sőt még két a magyarságtól előbb elfoglalt lobogó is. Ezentúl nagy mennyiségü élés- és ruhanemü.

A népség lelkesedéssel fogada. Az elfutott lakosságnak 8 nap szabatott a visszatérésre. Polgári igazgatás fog rendeztetni, mig az országgyülés határozand.

Épen most veszem Bem altábornagy szives tudósitását, melly szerint Fehértemplomnál ő is megverte a császáriakat.

A melenczei csata april 29-én Becskerek és Melencze közt az eleméri, jankahidi és mitrai vonalon ment végbe.

Eznap hadammal Melenczét áthaladva, a fenti vonalban üték tábort, másnapra az ellent Becskereken megtámadandó; ő bizva 40 ágyujában és roppant számában, ezt nem várá el, hanem délután 4 órakor Mitra és Elemér közt 11 erős colonneval ellenem mozdula. Én szokás szerint be nem várám, hanem szinte elébe sieték.

És mintegy 5 órakor kezdődött azon nagy csata, melly Bánát meghódittatását lehetségessé tevé és az egyesült császári- szerb- rácz hadak megsemmisitését következteté."

III.

Bem erdély visszafoglalásával nem elégült meg. Kinyomult a Bánátba s részint Perczelnek adott utasitásokat, részint maga operált.

Bem fegyverei mint Erdélyben ugy a Bánátban is annyi szerencsével harczolának.

Sergei Károlyi alezredes vezénylete alatt (máj. 8-án) megszállák Fehértemplomot. 10-kén ő maga is oda érkezett s Petrilovánál a császári sergeket megvervén, Szászka ellen ment s ezt el is foglalta volna, ha a szaladó sergek a hidat el nem rontják.

Ezáltal a császáriak kényszeritve voltak a Bánátot másodszor is odahagyni (május 16-kán.)

E tárgyban Orsováról május 16-ról küldött hadijelentése:

„Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról értesithetni, hogy isten segitségével sikerült nekem Magyarországnak a Bánátot nagy áldozatok nélkül visszaszerezni. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, annyira s olly gyorsan, hogy azt el sem érthettem; Orsovát pedig lövés nélkül elfoglaltam. A nép minket mindenütt barátságosan fogad, mert tudják a káránsebesiektől, hogy csak javukat óhajtjuk.

Az ellenség erős volt, ereje mintegy 14,000 emberből s 40 ágyuból állott, ez éjjel hagyta el Orsovát és Szkelakladovára ment Oláhországba; én a török basához küldött levelemben ezen átkelés ellen protestáltam és őt a népjog tiszteletbentartására és ennek értelmében az átkelt sereg lefegyverzésére felszólitottam.

A sereg, mellyet a Bánátból kivertem, Puchner régi hadseregéből, a temesvári őrség egy részéből s két zászlóalj végvidéki katonákból állott. Ezen szerencsétlen népnek egész erejét már kiszivta az ellenség, mert minden hadi szolgálatra alkalmas férfiut magával vitt, csak öregeket, asszonyokat s gyermekeket hagyván hátra.

Kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy ezen működésemben Perczel tábornok erélyes és szives segédkezet nyujtott, nem emlitem bátorságát, haditehetségét, mert ezek ismeretesek; nála nélkül ezen működés nem végeztetett volna el olly gyors sikerrel.

Még csak Temesvárt kell elfoglalni; a vár már olly jól van körülvéve, hogy onnét a várőrség többé ki nem jöhet, legfelebb a maga megadására. A várőrség kirohanást kisérte, hanem az általam ott hagyott sereg által visszaveretett; ugy gondolom, illy kisérletektől jövőre óvakodni fog. Az ellenség visszaverésénél különösen Pereczy alezredes tüntette ki magát; ezen visszaveretés eredménye

a várőrség tökéletes demoralisatióját fogja előidézni. Küldöttem a várba 15 fogolyt, kiket Orsován fogtam el, hogy lássák azok sorsát, kiknek a várat kellett volna felszabaditani; ugy vélem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja. Bem.“

Orsováról pedig Omer pasához mint a török hadsereg Oláhországbani főparancsnokához Bem levelet irt, mellyben Puchnernek lefegyverezését követelte, mi azonban nem történt meg.

A küldöttség, eljárásáról következőleg számolt.

„Tisztelt altábornagy ur! Tegnapi napon kapott szóbeli parancsa következtében Ujorsovára indulván, midőn a Duna magyarországi partjára érkeztünk s a szigeten levő török várőrségnek a kihivó jelt megfuvattuk, azonnal a várból egy csolnak 24 török katonával hozzánk átjött, velök Hassan Effendi őrnagy a bas veje, és Ali Sülejman tüzér-százados, kik is bennünket az ujorsovai várőrség parancsnokához Ozmán bey basához átvittek. Midőn a Duna közepére értünk, azonnal az ujorsovai váron s a basa lakásán tiszteletünk jelére (mint a velünk levő török tisztek magyarázák) a török lobogó felvonatott: a várba beérvén, a diszrendben felállitott török katonaság között Ozman bey basához bevitettünk, ki is bennünket felállva fogadván, kölcsönös tisztelkedés után az átadás végett reánk bizott leveleket neki átnyujtottuk. Miután a hozzá intézett leveleket környezetéből néki senki nem tudta megmagyarázni, azokat felbontva nekünk visszaadta, s tartalmukat megmagyarázni kérte; mellyeket mi elolvasván, értésére adtuk, hogy az elsőben független hazánk kormánya nevében altábornagy ur által arra szólittatik fel, hogy miután a független magyar haza kormánya most másod izben tapasztalni kénytelen, hogy ellenségünk, az osztrák hadsereg, a magas porta tartományaiba menekült és ezen fegyveres bemenetelt a török udvar meg nem gátolta, ezáltal mintegy közvetve a független magyar haza iránt ellenséges indulatot mutat, hogy ezen ellenséges indulat részünkről ne viszonoztassék: kivánja a magyar kormány nevében altábornagy ur, hogy az összes osztrák sereg lefegyvereztessék, fegyvereik altábornagy urnak a magyar kormány részére átadassanak, az emberek pedig további rendeletig letartóztattassanak.

Elolvastuk a második levelet, mellyben az osztrák erő által elrabolt két gőzös s három vontatóhajó mint magántulajdon a társaság részére visszaköveteltetik. Végre elolvastuk a harmadikat, mellyben altábornagy ur a Duna túlsó részéről seregünkre történt lövöldözések ellen tiltakozik. Mind a 3 levélre nézve szóval a legszivesebben megigéré, hogy altábornagy ur kivánsága szerint fog intézkedni.

Szinte azonnal elindítá az Omer basához czimzett levelet rendeltetése helyére. A magyar országgyülés függetlenségi nyilatkozatát, mellyet neki átadánk, a legszivesebben vette.

Miután a török szokás szerint bennünket kávéval és dohányzás-

sal megvendégelt, barátságos kézszoritásával és szives szomszédi egyetértésrei kéréssel elbocsátott, látogatások tevésére seregünket, s részérőli visszontlátogatások elfogadására bennünket felkért, s tiszteletét altábornagy urtól kezdve egész az utolsó közembernek is küldötte.

Mint egy figyelmet érdeklő dolgot érdemesnek találjuk azt is jelenteni, hogy apróságok vásárlása alkalmával bankjegyekkel fizetvén, a kereskedők által, a minket kisérő török tisztek jelenlétében, meg voltunk kérve, hogy ne osztrák hanem magyar bankjegyekkel fizessük a vett tárgyakat.“

IV.

A május 2-diki ülésben Kossuth következő előterjesztése fogadtatott el:

„Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzátartozó országok, részek és tartományok kormányzó-elnöke ezennel adom tudtára minden törvényhatóságoknak, egyházi, világi s katonai hivataloknak, tisztviselőknek és lakosoknak, mikint én az álladalom ideiglenes ministeri kormányzata s kormányzati szerkezete iránt a nemzetgyülésnek következő előterjesztést s illetőleg tudósitást nyujtottam be:

Kötelességemnek tartom a nemzetgyülésnek jelenteni, mikint a nemzetgyülés által reám ruházott hatóságnál fogva ministerekül következőket neveztem ki:

Belügyministerré, egyszersmind a ministeri tanács elnökévé Szemere Bertalan képviselőt.

Külügyministerré gr. Batthyány Kázmér baranyai főispánt.

Pénzügyministerré Duschek Ferencz pénzügyministeri statustitkárt.

Közlekedési ministerré Csányi Lászlót.

Vallás- és közoktatási ministerré Horváth Mihály, vál. csanádi püspököt.

Igazságügyministerré Vukovics Sebő képviselőt.

A hadügyminister iránt jelentésemet legközelebb megteendem.

A kereskedelmi ministerium vezetését az illető minister kineveztetéseig ideiglenesen gróf Batthyány Kázmér külügyminister viendi.

A mi a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a designált ministerium már itt levő tagjai közegyetértésével történt megállapitásánál két alapelv tartatott szem előtt.

Egyik az, hogy midőn a nemzetgyülés april 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövendő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyülés által történendő megállapitásáig azt rendelé, hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében a

magam mellé veendő ministerekkel ugy saját magamnak mint az általam nevezendő ministereknek személyes felelősségünk s számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapitott, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyülésre visszaszállott népfenség természetes corolláriumát s egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fen. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyülés hatóságára, működésére és működési körére, idejére s formájára nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyülés iránt s felett rendelkezni az ideiglenes kormányzati organisatio köréhez nem tartozhatik, hanem mindez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyülésnek van fentartva.

Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyülés irányábani viszonya a folytonos felelősségben, számadási kötelezettségben s törvényei és határozatai iránti engedelmességben határozódván, csak arra van szükség, hogy a kormányzó és ministerek közti kölcsönös viszony a szükséges egység s öszhangzás végett fővonásaiban kijelöltessék. S errenézve alapul második vezérelv gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszonynak akkép kell meghatároztatni, miszerint a nemzetgyülés folytonos őrködésén kivül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztositékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből indulva, az alkotmányos élet kelléke szerint, a ministerekkel abban állapodtam meg:

1. Hogy a kormányzó bármelly rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak ugy érvényesek, ha a ministerek egyike által is aláiratnak; következőleg

2. Hogy a kormányzó csak a ministerek által kormányozhat.

3. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, ugy hatósága is a magasabb, ugy egyházi mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kivül, különösebben az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapitására szoritkozik. Mikre nézve tehát a ministerek sem összesen, sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Mig ellenben

4. Az egyetértőleg megállapitott kormányzati politikát s rendezést szabályzó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a ministerek saját hatóságukkal és saját felelősségök mellett intézkednek. A ministerek választása, következőleg ha felelősség érzetében azt elkerülhetlennek látná, részben vagy egészben változtatása is, ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyülés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

5. Olly rendelkezések, mellyek az álladalom sorsának s jöven-

dőjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például: hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyülés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon állapodások, miket a nemzetgyülés helybenhagyása alá terjeszteni valamint kötelességemnek ugy elegendőnek is tartottam. Minden egyebek az alkalmazási részletekhez s az eljárás formáihoz levén számithatók.

Annyit mindazonáltal a kormányzati ügyek tárczaszerinti felosztására nézve megemliteni nem tartok feleslegesnek, hogy azon ministerium, melly az 1848. 3. t. cz. által a király személye mellé volt rendelve, a volt dynastia hitszegése s a nemzet függetlenségi nyilatkozata által magában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminister lép. Ellenben más egyéb azon megszüntetett ministerium köréhez számitott ügyek, mint nevezetesen a katonai hivatalokrai kinevezések, az illető minister ellenjegyzési köréhez tartozandnak.

A megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve pedig czélszerünek látszik egy kegyelmi széknek felállitása, melly 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminister elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben, de csak birói itélet után, határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminister ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláiratni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném ugy a kormányzó által a nemzetgyülés előtt, mint a ministerek által a kormányzó előtt leendő esküformát megállapitandónak, melly a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására s a nemzetgyülés törvényei s határozatai iránti engedelmességre. Kelt Debreczenben, május 1-jén 1849., az ország kormányzó-elnöke, Kossuth Lajos, m. k.“

„Melly előterjesztésemet a nemzetgyülés mai napon tartott vegyes ülésében a ministeri kinevezésekre nézve kellő tudomásul vevén, többi részeire nézve pedig helyeselvén és helybenhagyván ezennel közhirré teszem, hogy a fennevezett ministerek mai naptól kezdve kormányzati hivatalos működéseiket megkezdették. Kelt Debreczenben, május 2-án 1849. Kossuth Lajos, országos kormányzó.“

Az uj ministerek május 14-én igtattattak hivatalaikba.

V.

A hadügyministerséget ideiglenesen Klapka vezette.

Hire futamodván ekközben a muszka interventiónak, következő két rendeletet s óvást bocsáta ki a magyar kormány:

„A ministeri tanács előterjesztése a kormányzóhoz.

Az országot idegen hadsereg beavatkozásának veszélye fenyegeti. A muszka katonaság egy csoportja azóta talán már át is lépte a magyar föld határait.

Mi nem hisszük, hogy Európának alkotmányos kormányai a zsarnokhatalom e példátlan vakmerőségét tétlenül elnézzék. Mi nem hisszük, hogy ha a kormányok azt elnéznék is tétlenül, Európa szabad népei a nemzetek örök jogának e halálos megsértésére harczra ne keljenek. Mi nem hisszük, hogy volna Európában szabad kormány és szabad nép, mellynek mind jogérzetével mind érdekeivel ellentételben nem állana elnyomása egy nemzetnek, melly egykor a kereszténységnek bástyája volt a keleti bálványimádás ellen, s jelenleg előharczosa a szabadságnak a sötétség és szolgaság ellen, egy nemzetnek, melly idegen segély és a szomszéd népjogok sérelme nélkül képes volt jogszerü önállóságra és függetlenségre emelkedni Európa szabad nemzeteinek sorában.

Mi nem hisszük soha, hogy a népek elhagyjanak egy népet s hogy isten veszni engedje a szabadság és emberiség örök elveinek dicsőséges diadalát.

Mi megvárjuk az Európa sőt az egész művelt világ által megállapitott és bevallott nemzeti jogok sérthetlenségének nevében, hogy Európa népei fogják teljesiteni kötelességeiket.

Azonközben a magyar nemzet is fogja teljesiteni kötelességét, hogy saját függetlenségét megvédvén, ereje legyen Európa minden népei veszélyezett szabadságának biztositásában is közremunkálni.

Isten, az igazságos és mindenható, megáldotta eddig fegyvereinket, a szent szabadság fegyvereit az osztrák hadsereg legyőzésében. A muszka hadsegedelem honvédeink lángpallosa elől gyalázatosan futamlott ki hazánk földéről. Folytassuk a harczot bátran, seregeink megszokták a győzelmet; Európa népei ébredeznek fegyverrel kezökben, isten pedig kisértetbe ejti bár a szent ügyet, de áldása még nem hagyta azt el soha.

Megnyugtató ugyan annak tudása, hogy a nemzet sorsa felett egy hatalmas hadsereg áll őrt, mellynek mind számát, mind lelkesedését, mind vitézségét tekintve, az igazságos diadal kivivásán egy pillanatig sem kételkedhetünk, kivált miután néhány rövid hét lefolyása alatt számra nézve csaknem mégegyszerannyival fog az szaporittatni.

De kell, hogy hadainkon kivül az összes nemzet részt vegyen a harczban. Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk; mindezt megmenteni hirdettessék keresztesháború országszerte.

A muszka jogtipró beavatkozása által mindenkinek mindene veszélyezve van.

A muszka szabadságunkat fogja elragadni, mert a muszka csak rabot és szolgát ismer.

A muszka hazánkat fogja gyarmattá alacsonyitni, mert a muszka nem tűr maga körül önálló s tőle nem függő birodalmat.

A muszka nemzetiségünket fogja kiölni, a magyarét, a németét, az oláhét, a ráczét, a tótét egyaránt, mert gyülöli mindazt, mi nem muszka, s testvérjének a lengyelnek ásott sirjába minden más nemzetiséget is még kegyetlenebb szivvel eltemetend.

A muszka vallásunkat fogja eltiltani, mint Lengyelországban a catholicismust üldözi, Lieflandban, Esthlandban a protestansokat kínozza, az óhitüekre saját formáit és patriárcháját erőteti, az izraelitákat pedig rémületes szenvedésekkel sanyargatja.

És vele, mint sötét borulat, a vadság és müveletlenség hosszu uralkodása közeledik.

Nincs e szerint sem jog, sem érdek, nincs vallás, nincs nemzetiség e hazában, mellyre a muszka beavatkozás által védelem helyett eltipratás és végveszély ne várakoznék.

Tehát minden vallás, minden nemzetiség, a szabadság, a függetlenség mind egyesülni fog, mindennek egyesülnie kell, az országos keresztes háboruban részt venni. Hadseregünkhöz igy milliók csatlakoznak. Egyesek elvesznek, de a nemzet megél s megáll és megmenti erejével és példájával Európát magát.

E keresztes háboruja a szabadságnak Felső-Magyarországra nézve, véleményünk szerint, azonnal kimondandó, hogy, ha a fölkelés órája üt, az országos háborura a nép készen találtassék.

Szükségesnek tartjuk különösen :

1. Hogy a muszka beavatkozás ellen Európa szine előtt a nemzet nevében ünnepélyes óvás tétessék.

2. Hogy a nép felhivások által az általános fölkelésre buzdittasék.

3. Hogy folyó hónap 27-étől kezdve 3 héten keresztül minden ünnepnapon és csütörtökön az egyházakban mise tartassék és könyörgések s egyházi beszédek mondassanak elhárítása végett azon irtózatos veszedelemnek, melly az európai népek szabadságát, különösen a magyar nemzet legdrágább kincseit fenyegeti.

4. Hogy minden polgárra nézve f. é. junius 6-ára a bőjtölés kötelezőleg mondassék ki.

5. Hogy a 2-dik pontban meghatározott napokon napjában kétszer, minden templomban, minden harangok meghuzattassanak.

6. Hogy annak idejében a püspöki kar és papság papiöltözetben a fölkelő néppel együtt jelenjen meg s a népet az emberi nem szabadságáért halált szenvedett megváltó nevében hősi harczra buzditsa.

7. Hogy intézkedés történjék, miképen a határszéleken a beavatkozó muszka sereg elől minden élelmiszerek és szükségletek egész mérföldekre elhárittassanak, az álladalom tökéletes kárpótlást igérvén azoknak, kiknek ezáltal kár okoztatik.

Mindezeknek végrehajtásával a közoktatási és a polgáriakra nézve illetőleg a belügyminister bizatnék meg.

E hallatlan, zsarnoki, jogellenes beütés illy rendkivüli módokra kényszeriti a kormányt, azon kormányt, melly a nemzet által megállapitott népfenség elvét, a nemzeti jogok szentségét és a magyar név becsületét minden áron épségben meg akarja őrizni.

S a ministeri tanács ohajtja önnek megegyezését és nevét itt is szemlélni s szemléltetni, miután a nemzet megszokta annak sikeres vezérlete és elővilágitása mellett vívni és kivívni a szabadság diadalát. Debreczen, május 18-kán 1849. Ministerelnök Szemere Bertalan, külügyminister gr. Batthyány Kázmér, vallás- és közoktatási minister Horváth Mihály, pénzügyminister Duschek Ferencz, közlekedési minister Csányi László, igazságügyminister Vukovich Sebők."

„A ministeri tanács fönirt előterjesztését az igazságos isten segedelmébe vetett bizodalommal, sikerének teljes reményében, helyeslem, jóváhagyom s megerősitem, annak végrehajtásával a belügyi, vallás- és közoktatási ministerek azon meggyőződésem kijelentésével bizatván meg, hogy a nemzet e rendelet felhivásának vallásos ihletséggel fog megfelelni és leszen országos lételünknek s vallási és polgári szabadságunknak dönthetlen oszlopa, mert istennek, vallásnak s a hazaszeretetnek paizsa alatt egy lelkesült nemzet győzhetetlen. Kelt Debreczenben, május 18-án 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Szemere Bertalan, belügyminister."

„A magyar nemzet ünnepélyes óvása az orosz avatkozás ellen.

A magyar nemzet országos életének velejében megtámadtatva, az igazságos isten segedelmével lehóditotta a pártütést, mellyet törvény és alkotmány ellen maga a hitszegő uralkodó ház a legirtózatosb ármány és erőszak által felbujtogatott.

És az ország határszéleig visszakergette a nemzet szabadságának s önállásának meggyilkolására törő austriai hadseregeket.

S az egész nemzetnek egyhangu lelkesedésével s közmegegyezésével, elidegenithetlen nemzeti jogánál s az önfentartás szent kötelességénél fogva kimondotta örökrevaló számüzetését a habsburg-lothringeni háznak, melly magát a legirtózatosb bűnökkel és hitszegésekkel megfertőztette.

Soha nemzet igazságosabb harczot nem vivott.

Soha uralkodóház igazságosabban nem büntettetett.

Soha nemzet méltóbb várakozással nem remélheté, hogy köz-

megállapodással alakitott nemzeti kormányának a béke s nyugalom ölén azon sebek gyógyitására lehetend forditani gondjait, mikkel a trónvesztett zsarnok e nemzet keblét elárasztotta.

És ime minden hadizenet nélkül orosz fegyveres tömegek mutatkoznak a szomszéd Galliczia és Krakkó területén, Magyarországot az istentelen habsburgház fölhivására betöréssel fenyegetők.

Minden készületek, minden tudósitások arra mutatnak, hogy a szintolly zsarnok, mint saját bűnei miatt erőtlen habsburg-lothringeni ház, az orosz hatalommali szövetkezés által igyekszik a sokat szenvedett magyar nemzet sirján emelni fel ujra zsarnok hatalmának trónusát.

A magyar nemzet el van határozva, e megtámadásnak is ellenállani.

El van határozva inkább utolsó emberig elvérezni, mintsem hogy gyilkosát urának fogadja el valaha.

De midőn e komoly és rendithetlen határozatában ájtatos reménnyel hiszi igazságos fegyvereinek győzelmét, egyszersmind az engesztelhetlen elkeseredés érzetével kiált fel isten s a mivelt világ népei előtt és ünnepélyes óvást teszen az orosz hatalmasság igazságtalan avatkozása ellen, melly egy hitszegő zsarnok kedveért minden emberi és nemzeti közjogot szentségtelen lábbal készül tiporni.

Teszi ezen óvást a kényszeritett önvédelem kétségbe vonhatlan kötelességének érzetében.

Teszi azon köz népjog nevében, melly az álladalmak kölcsönös viszonyainak fölszentelt alapját képezi.

Teszi azon szerződések, nyilatkozatok és óvások nyomán, melylyek a nemzetek életét a bitorlás túlhatalmaskodásai ellen minden más népek jogérzetének közös oltalma alá helyezik.

Teszi a szabadság, az európai egyensúly s a civilisatio nevében.

Teszi az emberiség s azon ártatlan vér nevében, melly illy háboruban kiontva, boszuért kiáltand fel az igazságos istenhez.

A magyar nemzet biztosan számit reá, hogy ezen óvására minden jogot tisztelő és szabadságot szerető nép, meleg rokonszenve felelend.

De bár az egész világ által elhagyatnék is, határozott öntudattal jelenti ki isten és világ előtt, hogy a zsarnok erőszaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harczát utolsó csepvérig megvívandja.

Isten s a mivelt világ legyen biró közöttünk és zsarnok megtámadóink között. Kelt Debreczenben, május 18-kán 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Gr. Batthyány Kázmér, külügyminister.“

Másfelől a cultusminister országos imát és bőjtöt rendelt.

Nevezetes rendelet volt másfelől épen ez időben, hogy a hétszemélyes és kir. táblák s váltófeltörvényszék feloszlattatának. (Deb. maj. 26-án), azok helyett uj törvényszékek állittatandván fel.

VI.

A magyar kormány junius 5-kén tartá Budapestre fényes bevonulását.

Utolsó csilláma diadalaiknak! ....

A felső császári hadsereg vezényletét maga az uralkodó Ferencz József vette át, ki is a táborban megjelenvén, nagy lelkesedéssel fogadtaték.

Következő proclamátiot bocsáta ki:

„Egy vétkes párt, lelkiismeretlen felforgatók által vezettetve, miután botrányt botrányra tetézett s a hazugság és ámitás minden eszközeit kimerité, hogy titeket felségsértő hűtelenségre birjon s elszakitsa azon köteléket, melly hosszú évsorokon át népeinket békés egyetértésben összefűzé, nyilt háborút visel királytok ellen, hogy őt örökölt jogaitól megfossza és a fölöttetek s mások vagyona fölötti uralmat magához rántsa. Azon álürügy alatt, mintha nemzetiségtek vagy szabadságtok forogna veszélyben, feláldozza testvéreitek és fiaitok vérét, a nyugalmas polgár vagyonát, virágzó országtok jóllétét s fegyverre szólit benneteket ellenünk, királytok ellen, ki minden népeinek, azoknak is, kik ezelőtt azt nem birták, szabad alkotmányt adott, nagy birodalma minden nemzetiségeit biztositotta, mindegyiket egyenjogositá. És e párt nemcsak eme kárhozatos tevékenységére szoritkozik. A mi komoly megintéseinket megvetve, főtámaszát most más országok csőcselékében keresi. A nyugalomzavarók és kalandorok ezrei, emberek vagyon és erkölcs nélkül, csak bűnös szándékuk közössége által összekötve, állnak zsoldjaikban s már a lázadás vezéreivé levén, a ti költségeiteken, a ti véreteken akarják gyalázatos terveiket kivinni, titeket mint idegen ármányok vak eszközeit minden igaz szabadságnak, minden törvényes rendnek felforgatására használni. Illy bűnös törekvést megakadályoztatni, titeket elnyomóitoktól megszabaditani s a monarchiánknak nagy többség által olly hőn óhajtott békéjét biztositani, nemcsak a mi kötelességünk s rendithetlen szándékunk, hanem egyszersmind minden kormánynak feladata, mellynek a gondviselés által reábizott népek nyugalmát és jóllétét a béke és rend közös ellenségei ellen megóvnia kell. Ezen érzeményekkel telve, felséges szövetségesünk, az orosz császár ő felsége velünk egyesült, hogy a közös ellenséget leküzdjük. A mi kivánatunkra s teljes egyetértésben velünk jelennek

meg seregei Magyarországban, hogy a rendelkezésünkre álló hatalommal egyesülve a virányaitokat pusztitó háborúnak véget vessenek. Ne tekintsétek őket mint hazátok ellenségeit, ők barátjai királytoknak, kik őt szilárd határozatában: Magyarországot a hazai és idegen gonosztevők elnyomó igájából kiszabaditani, a legerélyesebben támogatják. Ugyanazon fegyelemmel, mint saját seregeim, minden hű státuspolgárnak érdemlett ótalmat adandnak, ugyanazon szigorral haladandnak elő a lázadás legyőzésében, mig isten áldása az igazságos ügynek győzelmet nem ad. Kelt cs. kéjpalotánkban Schőnbrunnban majus 12-kén 1849.

Ferencz József s. k.

Schwarczenberg s. k.“

Nyolczadik fejezet.

Csorna, Zsigárd és peredi csaták. Arad capitulál. Hadi tervelések, követség Görgeihez, Miskolcz eleste, szaladás Pestről, győri és komáromi csaták, Görgei a hadi törvényszék elébe hivatik, magyar sergek állása. A magyar hadsergek huzódása. Váczi csata Sasz és Görgei közt. Ez utóbbi huzódása Losonczig. Guyon diadala Verbász- és Hegyesnél. A kormány működési kezdete Szegeden. Az orosz hadsereg beütése Erdélybe. Brassó s Beszterczevidék eleste. Bem napi parancsa. Korponai Tiszafürednél. Vetter visszafoglalja a Bácskaságot. Erdélyi hadjárat. Bem visszavonulása Taczig. Móczok elleni csaták. Vasvári eleste.

I.

Nagyobbszerü ütközet Csornánál történt. Görgei erről következő hadjelentést külde jun. 13-ról Győrből. :

„Van szerencsém ezennel két győzedelmes ütközetről tudósitást tenni, mellyeknek egyikét Kmethy ezredes Csorna mellet, másikát pedig Zambelli ezredes vivta ki.

Addig, mig én Győrből egy szinleges megtámadás végett Öttevénynek előre haladtam, s az ellenséges erős osztályokat, mellyek ezen helység előtt állomásoztak, Pöltenberg tábornok által visszanyomattam; Kmethy ezredes Csorna mellett megtámadá az ellenséget, mig szinte Zambelli ezredes Enese- és Kónynak egyirányu magasságra előrenyomult.

Az ellenség mind a két ponton visszaveretett, s elejénte rendesen, de később vad futásban vonult vissza Bősárkány felé, s a mieink által, kik már Jákóházáig haladtak előre, mostanáig is üzetnek.

A fényes csornai csata, mellyről én e pillanatban még csak előleges tudósitást tehetek, sok áldozatunkba került. Elesett 3 lovas százados, u. m. Desewffy, Münster és Dzworkowski; megsebesült Mikovényi őrnagy, s azonkivül 8 tiszt; legénység közül halott és sebesült van 100.

Az ellenség halottai, Wyss tábornok, gróf Bombelles őrnagy s 3 ismeretlen főtiszt; sebesült s elfogott tiszt 2, szinte egy házban elrejtve találtatott és elfogatott herczeg Salm hadnagy, azonfölül

150 halott fekszik a csatatéren őrmestertől lefelé. Nehéz és könnyü sebesült s elfogott több 50-nél. Halottak között van 50 dzsidás. Ezenfölül, a mint a barbacsi parasztok beszélik, sok szekér sebesülteket vitt az ellenség magával.

Kmethy ezredes a haza elismerését ujolag megérdemlé, szinte ugy Zambelli ezredes is, fáradhatatlan müködéseik által.

A körülményes tudósitás később fog beküldetni.

Nagy-Sándor tábornok, Mocsonok és a Vág vize között, a túlnyomó erővel biró ellenséget olly határozottsággal támadá meg, hogy ez nemcsak a Vágon túl hátrált, de még az általa vert vághidat is fölégette maga után.

Ugy látszik, mintha még ekkoráig sem érkezett volna meg az ellenség számára a kedvező időpont az offensive megkezdésére."

Másik a zsigárd- és peredi csata volt. Erről junius 20-ról köv. hadjelentés küldetett:

„Knézics tábornok és Asbóth ezredes hadtestei Görgei hadügyminister személyes fővezérlete alatt tegnapelőtt (junius 20-kán) győztek.

Az ellenség Zsigárdból, Királyrévből és Peredből, (a Vágon túl Pozsonymegyében) kiveretett.

Mult szombati nem sikerült előnyomulásunk következtében Görgei fővezér személyesen ment fel a hadsereghez, s éjjel megérkezvén, reggeli 2 órakor táborunk már megindittatott Zsigárd és Királyrév felé. Az ellenség hadát Zsigárdon Pott, Királyréven Fleissing, Pereden Herzinger tábornokok vezérlék. Az ágyuzás 7 óra előtt kezdődött, az ellenség mindenütt visszanyomatott. 8 óra tájban azonban segélyt kapván, Pereden erős állást vőn, de Görgei végig lovagolván vitéz hadaink homloksorát, ezek szurony-szegezve rohanták meg az ellenséget s kedvező állásából kiverték. 13 tiszt és 70 közlegény estek foglyokul kezeinkbe.

Seregeink jun. 21-kén a nyert győzelem következtében előbbre nyomultak.

Távul a csatahelytől, a folyón innen, az aszadi hidnál egy botrányos nevetséges dolog jött közbe, melly a pletykahir szárnyain tovább hordva, egészen alaptalan nyugtalanitást okozott Komárom vidékén, s onnan idáig még inkább nagyitva elterjedt.

Az egész dolog ennyiből áll. A táborhelyen az élelmi szerek mellett fedezetül egy egészen uj ezrednek ujoncz-huszárai voltak felállitva, kik a túlparton kivivott győzelemről semmit sem tudva, azon, nem tudni mikint támadt vak lármára, hogy az ellenség jő! békés állomásukból elfutottak, s a népben rémülést gerjesztettek, pedig az ellenségnek hire sem volt; mert az a Vágon túl vitéz seregeink által dicsőségesen megveretett. Az egész vak lármának semmi más következése nincs, mint az, hogy a kik okozták, s a kik általa magokat elragadtatni hagyták, szigoruan fognak büntettetni."

II.

Következő junius 29-diki falragasz nem kis zavart okozott Pesten :

„Arad várának capitulationalis oklevele mindkét részről ünnepélyesen aláirva a kormányhoz immár megérkezett.

Győrnél ellenben csatát vesztettünk.

Erdélyben a Besztercze felé beütött orosz visszavonult.

Brassóból még előbbre nem nyomult, sőt brassói fellegvárunk is tartja magát.

Nincs veszteni való idő, haladéktalanul fegyverre száljon minden férfiu!"

S valóban az oroszok beütésének hire elterjedvén, a magyar bankjegyek kelete megcsökkent, azokat elfogadni senki sem akarta.

Kevés sikere volt a kormány azon kiadott rendeletének is, hogy a nép tömegestül keljen fel.

S az olly hosszas időn át Berger által páratlan buzgalommal védett Arad várnak capitulálása sem csinált semmi kedvező hatást.

A magyar kormánynak utolsó tette volt Pesten a „Márczius 15-ének" betiltása.

Ezenben az orosz seregek beütöttek, s az ujonnan rendezett, Olaszhonból elhozottakkal szaporitott császáriaknak vezényletét Haynau táborszernagy vette át.

E miatt az éjszaki hadtest Miskolczig vonult, a dunai pedig Győrből, miután itt Görgei elég aljas volt 50,000 osztrákot 10,000 emberrel megtámadtatni, Komáromba huzódott.

Kossuth és a ministerium pedig hadi terveléseit folytatá, daczára annak, hogy Görgei tőle s a többi táblabiráktól hadi tervet nem akart elfogadni, nevetségesnek tartván, hogy ezen emberek 20 mérföldről rendezzék a hadi operatiókat. Végül következő tervben állapodának meg :

„Komárom, mint elárkolt tábor 30,000 emberrel az 1-ső és 8-ik hadtestből ellátva, az osztrák főhadsereg előnyomulását gátolandja. E vár és a hadsereg vezére Klapka tábornok; helyettese Aschermann ezredes.

A második és harmadik hadtest Aulich tábornok alatt a Duna bal partján, állását a Nyitra folyó mentében veszi, és különitett csapatok által összeköttetésben álland Dembinszki altábornagygyal s Komárommal. Ezen egyesitett hadtestnek, melly majd a szükséges segedelem megérkeztével főhadsereggé alakuland, előleges feladata leend a Duna bal partján az ellenséges erőt szemügygyel s egyszersmind schachban tartani, a bányavárosokat fedezni, s magának egy olly állást biztositani, mellyből a segedelem megérkeztével csakhamar ismét támadólag előre haladni lehessen. Visszahuzódási vonal

Vácz vagy Miskolcz felé, mint azt tudniillik a körülmények megkivánják.

Kmety hadosztálya a főváros bevétele után Veszprém felé szállong, és innen magát Komárommal összeköttetésbe teszi. Ezen szállongó hadosztály feladata a Duna jobb partjáni vidékeket védeni, magát annyira, mint lehet, megerősiteni, végre ha Bem tábornok a Dunán átkel, ez és Komárom közt az összeköttetést minélelőbb megszerezni. Visszahuzódási vonal Buda felé. Buda be nem vétele esetében Kmety ezen hely további zárlata végett a nevezett főváros alatt marad; itt minden kitelhető segitségeket magához von, és veszedelmeztetés esetében a főhadsereggel Esztergom- vagy Pesten át csatlakozik.

A felsőmagyarországi hadtest, Dembinszki altábornagy alatt, kisebb részével a felsőmagyarországi szorosokat szemügygyel tartja, főerejével pedig, a mellett, hogy a főhadsereggel mindenkori közlekedésben áll, figyelmét a felső Vágdunára és Nyitra folyóra kiterjeszti. E hadtest rendelkezése alá esik a Mármarosban és Beregben alakulandó Jurich alezredes hadosztálya is. Visszahuzódási vonal Miskolczon át a Tiszához.

Arad és Temesvár ostromára, továbbá a Bánát és Bácska biztositására, ugyanott maradand Perczel tábornok, hadtestének felével, Vécsey tábornok egész hadtestével.

Bem altábornagy tulajdon seregével s Perczel tábornok hadteste felével Titelt elfoglalván és egy támadás által Pétervárt az ellenséges sereg zárlata alól felszabaditván, a Duna bal partjára áttér, s a folyamon (á cheval) felfelé halad, azután a hol és midőn a körülmények engedik, a Dunán átkel, ha pedig ez nem történhetnék, akkor a főhadsereggel csatlakozik, mellynek parancsnoksága ezen esetben ő reá ruháztatik.

A tartalék Dessewffy tábornok alatt magát egyik osztályával (Hadik) a közép, másik osztályával pedig (Pulszky) a felső tiszamelléken helyezi el, s itt magát tökéletesen kiegészitvén és rendezvén, várja a hadügyministerium további rendeleteit.

Erdélyben Czecz tábornok viszi a hadi főparancsnokságot, kinek főgondjai közé soroztatik, az oláh lázadások végképeni elnyomása, Károlyvár bevétele, és minél nagyobb számu segélyseregek Magyarországba való beszállitása.“

Utóbb azonban ezt magok is elvetették.

Innen furcsa surlódások származtak.

A táblabirák készitnek egy más operationalis tervet, mit Görgei nem fogadott el, ki az operatio centrumául Komáromot választá ki, de miáltal a kormány e várba, vagy mint Görgeinek terve volt, Tihanyba (mellyet erősiteni kezdének) kénytetett volna vonulni. Midenkép nyakába akarták erőszakolni. Végre boszusan tudtokra adja, hogy a császáriak Komárom alatt állanak, s mivel ő ottan

ellenállani sem nem tud, sem nem akar, fusson a kormány, a merre tetszik.

Pesten azonban e levél megérkezte előtt nevezetes dolgok történtek. Conferencziáztak, okoskodtak, tanakodtak, nem tudtak hová lenni. Végre elhatározák, két tábornokot küldeni Görgeihez, felszólitandók őt az engedelmességre, s concentrálni minden erejöket alsó Magyarhonban, azon világos rendelettel, hogy ő 25,000 emberrel Buda alá huzódjék. A tábornokok Kiss Ernő és Aulich voltak, velök ment Csányi is.

Az nap, (jun. 30-kán) mellynek éjjelén a két tábornok fölment Komáromba, leérkezett Görgei levele.

Görgei a követséget egész illedelemmel fogadta, kijelentvén, hogy a kormány felsőségét, mint annak tagja, nem tagadja.

De nem igy a kormány. Görgei tudósitására legnagyobb zavarba jött. Miskolczról tetemes orosz sereg fenyegeté s alig volt valami erő, mit ellenébe tenni tudhata. Hitte, hogy Görgei nélkülözhetend övéiből s ime most értesült, hogy neki is igen csekély serege van.

A kormány zavarodva futott el, a hivatalnokok egy része Kecskemétig meg sem állt, Kossuth Czegléden lakott, egyedül Csányi, Vukovics és Szemere székeltek még Pesten.

Kossuth igen is átlátta, milly roppant erő megy ellenök. Sikert csak a concentrálás esetében remélt, akkor is, mint leveleiben azt maga is megismeri, ugy, ha az összes seregeknek, mint porosz Fridrikének, egy főnöke lesz.

Bémet szerette volna, de ez Erdélyben volt; Görgeitől félt, s még sem meré láb alól eltenni; tartott tehát nagyszerű haditanácsot (2-kára viradólag), kinevezte Mészárost s mellé rendelé mint táborkari főnököt Dembinszkit. Az országgyülést pedig, mint mellyről, bár mennyire ismeré is gyengeségeit, föltételezé, hogy e tetteért feleletre vonandja, ideiglenesen feloszlatá. Fővezért tett, annak mellőzésével, kit az legméltóbban illetett, meg nem kérdezésével a hadügyministernek. Meg sem akará fontolni, milly káros következményei lehetnek ennek csak Görgei természetes jelleméből is kifolyólag.

Görgei a győri vesztett csata után seregeit Komárom előtt rendezé s a szőnyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek, számszerint 50,000-en, Ács felől támadták meg ötszörte kevesebb erejét.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglalák, midőn Görgei diszöltözetben e szavakkal: „ne féljetek! a golyó ma csak engem keresend!“ huszárait ágyuk ellen rohamra vezette. E harczban egy osztrák főtiszttel párcsatában sebet kapott.

Annyi eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei

megtartá positióját, s a kormány időt nyert nyugodtabban folytathatni költözködését.

Midőn a harczból fáradtan haza érkezett, Kossuth két általunk emlitett institutiójának hire lepé meg, hogy Dembinszki és Mészáros helyette fővezérek.

III.

Görgei a következetlen le- s föltevéseken boszankodva, kijelenté (3-án), hogy a kormánynak engedelmeskedni nem fog, hanem tőlük függetlenül, belátása szerint folytatandja működéseit, bennök legkevesbé bizván.

Kijelentette azt is, hogy a katonai itélőszék előtt megjelenni nem fog, miután betegsége által gátolva van.

Mit ez a kormánynak igért, meg is tartá, Komárom alól Vácz felé vonult s csak némi közeli seregekkel egyesülhetett. (Jul. 13.)

Maga a kormány folytatta utját Czeglédről Kecskemétre, s Kecskemétről Szegedre, sem itt, sem ott nem időzve, mignem Szeged homokjain partra szállt.

Itt első gondja volt a pénzgyárt fölállitani, de ez az illető minister Duscheknek, kit maga Kossuth is nélkülözhetlen rosznak nevezett, hanyagsága miatt korántsem ment olly gyorsan, mint várni lehete.

Kossuth 12-én Szegedre érkezvén, az ottani lelkesült nép fényes fáklyás zenével fogadta. A nagy szabadságtért fáklyatenger s annak vöröslő fénye lepte el, mig a mély csenden át Kossuth szózata, mint orkán, áthangzott.

Beszédének két főpontja volt; hogy hadi működések centrumává Szegedet választják, s ezért hiszi, hogy Europa szabadsága Szegedről sugárzand ki; és hogy ha találtatnék olly nyomoru, ki a hazát leigázni s dictatori hatalomra vergődni erőködnék, azt önmaga gyilkolná meg.

IV.

Görgei Vácz felé, Perczel, Dembinszki s Mészáros a tiszai volnalban lefelé huzódtak. Az első, mert már separálta magát, az utóbbiak, hogy a tiszavonalt fedjék.

Váczon mozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt, melly Görgei közeledtére rögtön Ujfaluba huzódott (15-kén). Este volt, midőn Görgei 30,000 emberével megérkezett s kemény positiót foglalt el Dukánál, mire Hatvan- és Hortról az ottani orosz csapatok Bebutow hg segitségére siettek. (Jul. 15-kén).

Az orosz sergeket Sasz tábornok vezette. Elszánt hosszas csata kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregé-

ből pedig a tüzérek tüntették ki magokat, annyira, hogy azok heves támadásai s ezek elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (julius 16-dikán) az orosz seregek gyors fordulatokkal concentrálták az erőt, Görgeinek pedig meg akarták gátolni azt, kinek ereje azonban a Nagy-Sándoréval 45 ezerre nőtt. Ennek következtében Váczon utczai csata kezdődék. Mindkét fél harczosai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, mellynek következtében Vácz az oroszok által kiraboltaték.

Az utczai harcz Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysem tovább csatát küzdhetett volna: kirendelvén tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább huzódott. A hidon biborszin tábornoki öltönyében megállt, s a granát- s golyózápor daczára az ágyuk átmenetelét elrendezé, mellyeket a honvédek köpenyeikkel eltakarva s páronként ráfekve vittek át a hidon. Közelében 8 gránát esett le s a hid 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megingatni.

18-án reggel a balassa-gyarmati uton Görgei s az orosz sergek összetalálkoztak annyira, hogy ágyutüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védeni akarta, de e tervet Grabbe tábornoknak Zólyommegyéből közeledése meghiusitá.

Ekkor ő Losoncz felé vette utját s ottan positiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyöngyös felé sietett (22-én. És még innen sem ment lefelé, mi tetemes áldozatok után még ekkor is nevezetes hasznot hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolczra. Sasz orosz tábornok nyomban üldözé.

Az alsó táborban ezalatt sokkal szerencsésebben folytak a forradalmi párt dolgai.

Julius 4-kén a magyarok hármas megtámadást intéztek az alvidékeken működő császári sergek ellen, mellyeknek legfőkép a déli sergek concentrálását meggátolni volt főfeladata.

A bán Verbász és Hegyes felől megelőzé a támadást, 48 ágyuja s 12,000 embere lehetett.

A forradalmi sergeket Guyon vezette, ki túlnyomó erejét olly ügyesen fel tudá használni, hogy a bán szétvert seregei 10 órai csata után Kis-Kérre kénytették vonulni. A császári sergek, hivatalos jelentés szerint, több törzstisztet s két ágyut vesztének e harczban.

Ugyanez nap Perlasz s Földvár is megtámadtattak, de siker nélkül.

V.

Az oroszok Erdélybe Lüders és Grottenhjelm vezénylete alatt különböző helyeken, az első Törcsvárnál, az utóbbi Pojánánál, ütöttek be.

Lüders jun. 17-én a sinai zárdához érkezett, s a két tábor előörsei már szemben álltak. A magyarok ennek következtében a zárdáig visszavonultak, az oroszok pedig concentrálták az itt betörendő erőt. E concentrálás 18-án esteig már megtörtént.

19-én reggel 3 órakor csatarendben állának az oroszok. Lőporát mindenki magával vitte, a málhás szekerek hátramaradtak.

Az útszoros legtágasabb Predialónál. Erdők-koszoruzta hegyek közt kigyódzik végig. Az oroszokat ágyutüzzel fogadták; azonban elvégre is a túlnyomó erőnek engedni kénytetve, azalatt is nem sokára hátráltak a székelyek.

De ez a legjobb rendben történt, s többször csatarendben kiállták a tüzelést, elfoglalták a hegyeket, ágyukkal lövöldöztek le, köveket hajgáltak alá. Atalán, mint rendesen, vitézségüknek itt is gyönyörü jeleit adák. A csata reggeli 6 órától délután 2 óráig tartott. Ez nap a székelyek Prediálónál foglaltak helyet.

Másnap tábornok Lüders két colonne-ban rendezé el a támadást, egyfelől a törcsvári szoros, másfelől a balra vezető ut felől. A tömösi szoros szélesen kezdődik s keskenyen végződik. Itt kemény elszánt csaták folytak, annyira, hogy az oroszok tetemes vesztés után positiót cserélni kénytettek. Ennek következtében a székelyek viszavonultak s Brassót is elhagyák.

Az e csatában részt vett székelyek száma alig volt ezeren fölül. Több mint 400-an hullottak el. Kiss Sándor ezredes sebet kapván, elfogatott; ő azonban utóbb, midőn vallatni akarák vinni, felbontá sebét, s vérét elfolyni engedé. Magyar lapok e szoros védelmét a thermopilaei csatához hasonliták. Annyi orosz hivatalos jelentések után is áll, hogy a székelyek kétségbeesett védelemmel állottak ellen s hogy mit kétségbeesett védelem, személyes vitézség megtehetnek, mindent megtevének.

Brassó az orosz kezébe esett.

Jun. 27. és 28-án Grottenhjelm orosz tábornok a Beszterczevidék szélén felállitott székely sergeket megfutamtatá. Bem ennek következtében következő napi parancsot bocsátá ki:

„Napi parancs.

A haditörvényszéknek, melly a végett neveztetett vala ki, hogy azokra, kik a junius 27. és 28-iki csatákban zászlójok-, fővezérök-, parancsnokaik- s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserben hagyták volt, törvényt mondjon, itélete nyomán vagy tömeg székelyeket agyonlövetnem, vagy őket százanként kell vala megbotoltatnom. Az elsőt nem akarom tenni, mert hiszem, hogy azok a vak

félelem által ragadtattak el s még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az asszonyi gyáva remegést szivökből kiirtották; a másikat sem, mert nem ugy akarok velek bánni, mint barmokkal. Mihezképest elhatároztam, hogy most az egyszer a szoros igazság helyett kegyelmemet éreztessem s a junius 27. és 28-diki napokban megfutamlott honvédek bünét megbocsássam. Nem tehetem, hogy ez alkalommal ne figyelmeztessem azon székelyeket, kik velem néhány csatatüzben dicsőségesen kiállották a sarat, miszerint ők mindenütt, hol a muszkákkal szemben állnak, rokonaik- és saját szabadságukért verekednek. Ha itt bebocsátjuk a muszkát az országba, utját Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szintugy megforditva ez történnék, ha Háromszékre bebocsátnók; tehát itt is, ott is ugyanazon ellenség ellen harczolunk. Itt kell a muszkát legyőznünk, ha akarjuk, hogy kedveseink Háromszéken megmentve legyenek, s ha mi szabad emberekből nem akarunk jobbágyságba sülyedni. Itt kell mindenek előtt a muszkát megszoritanunk, mert Háromszék felé már más csapataink vannak utban, hogy azt ott is összezúzzák. Figyelmeztetlek továbbá arra is, mikép az ellenséges lovasság ép azáltal győzhet le titeket és vagdalhat össze, ha elszéledeztek. Mig az egyenként szállingozó bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetetlenül áll, kivált, midőn tudjátok, hogy ágyuimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem, mig én talpon állok, s akkor nincs a világnak olly hatalma, melly minket legyőzzön. Majd megláthatjátok apáitok-, nőitek-, rokonaitokat is; de mint győzelmesek, mint szabad emberek fogjátok visszontlátni; őrizkedjetek hát, hogy a gyávaság szemrehányását senki közőletek meg ne érdemelje, s hogy a gyalázat öröksége, mint a régi magyaroknál volt szokásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső leheletig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, miként mentődjetek meg vitézségtek által a muszka korbácsuralomtól, hanem a nemzet becsületének megóvása is, mellyet elődeitek 1400 évek alatt Európában megőriztek volt. Legyetek Atila nagy királytokhoz méltók, s a hős hunnusoknak becsületére váló ivadékai. Beszterczei főhadiszállás, jul. 5. 1849. Bem J., altábornagy."

S ezzel hét hatalmas orosz sereg volt Erdélyben, számban túlnyomó, ágyúkkal ellátott.

VI.

A magyar sergek kivonulta után Pest néhány napig katonák nélkül maradt. Jul. 11-én azonban Wassin őrnagy csapatával Budát elfoglalta.

A kormányzó a tiszai sereg vezényletét Perczelre bizta, s ezenkivül 12 ezer uj embert, kiket nagyrészben maga Perczel toborzott,

advány keze alá, sergeit 24 ezerre szaporitá, mellynek egy része Abonyt s vidékét, más része az Abonytól Szolnokig terjedő vonalt védte, mig Knezics tábornok Tokajig nyomult. Ez intézvénynyel viszont arra számitott, hogy Görgei hatalmát ellensulyozza, mert tudá, hogy Perczel s Görgei milly ellenséges lábon állának egymással.

Korponai ezredes keze alá Kardszag mellé a Tiszafüredtől Polgár- s Csegéig terjedő vonal megvédése végett jászkun népfölkelés gyült, meggátolni az oroszoknak a Tiszáni áttörhetést, mellynek daczára is azonban az oroszok széltében vissza- s átjárkáltak azon.

Nagy-Várad fedezésére, mellyet a kormány leendő menhelyének előre kinézett, 9600 ember szállt Püspökinél táborba. A Miskolcz felől Debreczenbe nyomult orosz erő ennek hallatára hirtelen visszavonult, ekkép felszabaditván a tiszavonalt.

Jellachich, fenebb emlitett vesztett csatája következtében, Tittelre vonult. Bánffy ezredes az écskai, lukácsfalvi, aradácsi sergekkel hirtelen követé, szándékozván előbb ott lenni, mint a bán. De e szándoka nem sikerülhetett.

E győzelem, valamint Vetternek a csatornáni átkelésre tett ügyes intézvényei, Bácskát viszont a magyar kormány kezébe juttaták s Péterváradot az ostrom alól felszabaditák.

Tittel bevételére is próbát tettek. Erről Kossuth maga megvallá, hogy kemény harapás leend, a minthogy be sem is vétetett.

VII.

Ekközben a Beszterczénél beütött orosz sergek hatalmasan nyomultak előre.

Mert az azt gátolni szándékozó csatákban rendezetlen székely nemzetőrség, olly emberek, kiknek fiaik s unokáik más helyeken a küzdők sorában voltak, vettek részt.

Mindamellett, miután Bem rendezettebb erővel hozzájok csatlakozott, nevezetes csatákat küzdött. Több helyeken visszavonulni kénytette az orosz erőt.

Tábornok Pawlow jul. 10-én ennek Besztercze táján táborozó sergét megtámadá, s 11-én Kis-Budakig nyomá.

12-kén azonban Bem viszont Nagy-Sajóig vonult, de akkor az ottani összes orosz erőtől támadtatván meg, Beszterczét odahagyni kénytetett.

A visszavonulás alkalmával, midőn szekere Beszterczén keresztülment volna, rá lőttek a toronyból. A kocsiban Lukenics adjutans volt, ki rögtön meghalt; a vezér pedig, a várost elkerülve tevén vonulását, csak ezáltal menekült meg.

Julius 16-dikán az oroszok a Szerétfalván positiót foglalt székelységet megtámadták, mig Grottenhjelm maga Villak mel-

lett operált, a harinai havasokat pedig egy orosz főhadnagy választá positiojául.

E hármas támadásnak azon sikere lett, hogy a székelyek Taczig kénytettek, mindamellett jelentéktelen veszteséggel, vonulni. Innen a magyarok két colonneba osztva, Tekefalvára s Lechnitzre nyomultak.

De 21-én Grottenhjelm viszont ellenök menvén, előbb Dédrára, onnan 22-kén Szászrégenbe mentek. Egy pár órai heves csata után Szászrégen is orosz kezekbe esett.

Lüders tábornok, ki Brassót foglalá el, miután Clam-Gallas osztrák tábornok is jul. 15-kén bevonult oda, Engelhardt tábornok alatt előörsöket küldött Szeben felé. Fogarasnál azonban magyar sergekre akadván, ott csata volt, mellynek következtében a magyarok, túlnyomó erő miatt, Fogarast elhagyni kénytettek.

VIII.

Ezenben a császári sergeknek tetemes segélyei érkeztek. Tábornok Nugent Muraköz- s Horvátországon át sietett a szorongatott bán segitségére; Eperjes felől pedig báró Sacken orosz tábornok az éjszaki helyeket foglalta el, részint mivel az ottani erő igen gyönge vala, részint mivel a nép több helyeken fölkelt, s a császári sergeknek tetemes kárt okozott.

A muszkának Erdélybe tett beütése következtében a havasra felszorult oláhok kicsapásokat tettek, falvakat égettek, a magyarokat gyilkolták mindenfelé. Meglehetős erő küldetett ellenök. De a havasi csaták a legbizonytalanabbak s borzasztóbbak. Hegy hegyet, erdő erdőt követ. Ott minden csucs egy vár, minden fa egy rejtekhely. Lelövetel, s nem tudod honnan jő a csapás. Előnyomulsz, s egy nagy csapat hirtelen hátad mögött terem. Két csata volt itten, mindkettőben a magyarok vesztének.

Az utóbbiban Vasvári Pál, midőn egy elesett ágyuját felállitani lováról leszállt, elesett. Ő a márcziusi napokban a forradalom kezdetében nevezetes szerepet vitt, később mint a Rákóczy-csapat őrnagya, fegyverrel küzdött a forradalomért, mellyet előhozni tolla segitett. Jeles ismeretekkel biró történész vala.

Kilenczedik fejezet.

A parlament megnyitása Szegeden. Szemere beszéde az ország állásáról. Hunfalvi interpellatiója. Kossuth levele Görgeihez. Görgei Miskolczon. Zsolnai csata. Geszthelyi csata. Görgei vonulása Nyiregyházáig. Visocki s Perczel levonulása Szegedig. Szász-Régen eleste. Bem diadalai Székelyföldön. Bem hadjárata Moldvában. A segesvári csata jul. 31-kén. Szegedi viszonyok. Kossuth találkozása Bemmel. Perczel fenyegetései a kormány irányában, a haditanács határozata ennek letétele iránt. Aulich rendelete s annak napi parancsa. Kossuth utazása Madarasig, találkozandó Görgeivel. A conferenczia Görgeit fővezérré teszi. Jul. 28-iki ülés, a nemzetiségi egyenjoguság kimondása. Szemere beszéde. A zsidók emancipatiója. A szegedi lőpor-raktár a légbe röpül. Szemere Görgeihez utazik. Szeged elfoglálása.

I.

Körülbelül illyenformán állának a dolgok, midőn Szegeden placatok hirdeték, hogy julius 21-kén a parlament megkezdi ülésezéseit.

E nap végre fölviradt. Az idő komor vala, mint az emberek kedélye. A kormány naponként jobban veszté népszerüségét, nem a titkolódzásért, mellyel tetteit elburkolá; nem az intrigákért, mellyeket a tömeg csak sejtett de nem tudott; nem azért, mert tudva volt, hogy politikája az országgyülés előtt is titok: hanem, mert tettei, rendeletei kedvező eredményt nem mutatának.

Az ember csak sejté, hogy az ügyek mikép állanak, de positivum quid semmi sem vala. Görgeiről hallgattak. Bem a móczok miatt stafétát épen nem vagy csak nagy kerüléssel küldhetett. Perczel s Visocky seregeiről a kapott hireket csak sejtetni sem engedé. Azt tudá mindenki, hogy az orosz-osztrák sergek ereje a miénket túlhaladja, de tájékozni még Szemere intime barátai sem tudák magokat.

A hirlapok mit sem irtak. A Közlöny kinevezésekkel, a Szegedi Hirlap kérdőjelekkel volt telve, sőt az utóbbi fel is szólitá a kormányt, hogy Görgei ügyében nyilatkozzék.

Hire is volt, hogy első ülésében ezt megteendi, s épen ezért a

képviselők terme a kinyitás napján kiváncsi néppel zsúfolásig megtelt.

Ekkorra hirdeté a felsőház üléseinek megkezdését is az agg Perényi, a forradalom főnökei közül a tisztalelküek egyike, mellyen az önmagát lett volna eltörlendő, de a mi a halasztgatásban elvégre is elmaradt.

II.

Végre a várva várt első alsóházi ülés megnyilt. Rendes elnök helyett Palóczy, az ősz becsületes férfiu mint korelnök nyitá meg. Üdvözölte a képviselőket.

Utána Szemere, egy dandy könnyüdségével, szétnéz a rendeken s szónokolni kezd.

Azelőtti nap a titkos conferencziában az ellenzéki pártból többen nyiltan kimondák, hogy ha a ministerium az ország állásáról (mit még Pesten jul. 2 án megigért) nem számol, ha a görgeiügy mibenlétét, mellyről mindenféle hirek keringenek, a ház elébe terjeszteni nem fogja, interpellatiók történendnek, mik könnyen vád alá vetését hozhatják magok után. Szemere, ministeriuma nevében, mindent megigért, de keveset tartott meg.

Szemerének ez nap tartott beszéde szónoki ritka tehetségének fényes bizonysága.

„A nemzetnek, — ugymond, — három ohajtása van.

Első az osztrák-orosz seregek legyőzése. E részben ő a legjobbat reméli, miután a főváros ott van, hol a kormány, s Budapestnek, mint pontatlan helynek, elhagyása nem hat az események folyamára, s miután nem remélünk, hanem számitunk.

Kötelességének tartja e helyt az ország állásáról is számolni. Az országnak csak nyolczadrésze az ellené s azok számánál seregeinké csak 10,000-el kisebb. Görgei, hir szerint Váczná1 csatát nyert. A szolnoki sereg a Tiszát fedi. Temesvárt a Banátban 40,000 ember cernirozza. Jellachich Tittelből a kameniczi sánczon túl Eszék felé vonult. Mármarost sóbányáival egy kicsiny, de elszánt sereg védi. Bem eddigelé Havasalföldön van mint az oroszok ellensége s e vidék felszabaditója. Az ágyúk által fedezett tiszavonalon 30,000 ember áll. A szolgálatot nem tevő törzstisztek rendezik a népfölkelést. E tájon magának a kormányzónak vezénylete alatt egy 30—40,000 emberből álló tartaléksereg fog felállittatni. Azon körülményt is, mint részökre kedvezőt, megemlité, hogy seregeink naponként nőnek, mert a nép és tájak barátaink, mig az oroszok száma, e kettő által fogyasztva, naponként apad.

Második ohajtása a nemzetnek az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesittessenek. Borzasztó, uraim, azon inség és nyomor, melylyet a románok és ráczok szenvedtek, önmagukat számüzvén saját

földeikről; de még borzasztóbb azon kegyetlenség, mellyet azok a magyar és német népfajokon elkövettek. Megfoghatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dynastia ármányai által engedik magukat fellázittatni, melly őket elnyomta : de még nagyobb lelketlenség vezéreik részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, épen azon dynastia érdekében használják fel a népek erejét, mellytől származik a nép minden szenvedése. sat.

Harmadik ohajtás, hogy Európa a nemzet függetlenségét ismerje el. Itt legszebb szavakba burkolva mondá el, hogy bár ezt az európai politica jelen állásától nehezen remélheti, azzal vigasztalja hallgatóit, t. i. hogy Európa népei rokonszenvét birják, mit a philhungarusoknak, kik minden országból sereglenek vitéz tábornokjaink keze alá, szép száma is bizonyit.

Megemlité Odillon, Barrot és Palmerston következetlenségét is, kik különböző alkalommal máskép nyilatkoztak ügyeikről, a mint most tesznek. Különben azt hiszi, hogy édes hazánk, melly annyi török és tatár pusztitást kiálla, ki fogja állani ez ujabbat is.

III.

Végre feláll Hunfalvi, azon ohajtást nyilvánitva, hogy a kormány a külföldi udvarokkal folytatott levelezéseit eléjük terjeszsze. Második kérdését a görgeiprocessusban intézé, nem világosan ugyan, de érthetőleg körülirva : hogy ki hibája, mikép Buda ostrománál annyi időt pazaroltak el tétlenül? mellynek hibáját Kossuth Görgeire s megforditva ez arra kivánta tolni.

A külügyminister feleletet igért ugyan, de Irinyi és Szemere felszólaltak, okadatolva annak meg nem történhetését.

IV.

Görgeinek Miskolczig tett hadjáratát láttuk. E hirre tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezésére sietett, Losonczra vette utját. E város, azelőtt néhány orosz tiszt benne megöletvén, fölégettetett háromnapi szabad rablás után annyira, hogy lerombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már julius 24-én Bényén volt.

Ezenben julius 23-án az orosz főerő Ábrányból Miskolcz felé erőtetett szemlegezésre seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recognoscirozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős positiójukra vonultak.

Görgei, a még mindig gyöngélkedő Görgei, azon hirre, hogy az oroszok Emőd, Keresztúr és Ónod felől bekeriteni szándékoznak, egy hadi cselt használt. Seregei egy részét e positióban hagyá

s ugy rendezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig Pöltenberg tábornokot, magát élelelemmel ellátandót, Miskolczra küldé, hogy e várost ostrommal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvonulván belőle, üresen találta azt. Ezenben az orosz főerő megtámadá a Görgei vezénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó balpartján túl Miskolczon Zsolcza felé mocsáros sikságok terülnek el. Görgei seregével Onodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontván. Ez julius 25-én történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig keményen csatáztak. Mindkét részről ágyuk dolgozának.

Egyike volt a legszebb, a legnagyobbszerü ütközeteknek. Estére azonban az orosz ágyuk Görgeit, mint a hadjelentés irja, elhallgatni kényteték. Angol lapok megemlitvén e csatát, Görgeinek hibául teszik ki, hogy csak az orosz tüzérség ellen manoeuverirozott s szuronyait nem használta, pedig tudhatá, hogy ebben van főereje.

Az ezt követő nap legvilágosabb bizonysága, hogy Görgei a sereg concentrálását egyedül s makacsságával gátlá meg.

Ugyanis maguk az orosz tábornokok is azt hivék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működendik, az orosz seregeknek Tiszán átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve Tscheodajew tábornok, őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Miután Görgei felhasználva Kossuthnak azon jelentését, hogy a tiszavonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vette utját, a nyomban üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás kardcsapás és minden ellenállás nélkül áttétetett Tisza-Füredre, miáltal a tiszavonal elveszett.

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, melly megindulván, a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előörsei Gesztely mellett a folyó jobb partján valának. E sereg ellen tábornok Grabbe tetemes erővel küldetett (Julius 28-án). Négyórai heves csata után, mellyben Görgei, bár tölténye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Onodra s onnan (julius 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Görömbölyre tette át, megvédendő legalább a berettyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttenni. Meg is indultak némi csapatok, de vizhiány miatt visszatérvén, Csegére fölmentek (julius 29.) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, melly a mult századokban annyi csatában olly erős határfal volt, átment.

V.

Azonban Görgei Tokajból Nyiregyházára ment (julius 31.), az ottani hidat lerombolá, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalá. Görgei ollyforma mozdulatokat tevén, mintha a Sacken és Grabbe tábornokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér julius 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta utját.

Visocky s Perczel tábora azonban Czegléden concentrálván erejét, utját le Hatvan, s a zsámboki e napokban elvesztett csata után Szeged felé vette. Próbálták ugyan a közlekedést saját s Görgei serege közt helyreállitani, de az nagy részben Görgei makacssága miatt nem sikerült. Turánál ugyanis megveretvén, bár veszteségök nem volt tetemes, kénytettek Nagy-Kátára visszavonulni.

A Haynau vezénylete alatti orosz és osztrák seregek azonban, Pesten kevéssé kinyugodván, lefelé indultak, részint a kormányt székhelyéből háboritandók, részint a déli sereggel egyesülendők, melly emlitett csatavesztései következtében Tittelen alul concentrálá magát.

Haynau seregéből egy csapat tehát Kunszentmiklós, a másik Baja, a harmadik pedig Zombor és Zenta felé ment, csakugyan hatalmasan előfelé nyomulva a nélkül, hogy a forradalmi párt seregeivel valahol találkoztak volna.

Maga a fővezér orosz és osztrák katonáival (jul. 23. és 24-kén) Kecskemétig ment, mig tábornok Benedek elősietett s Czibakházánál a Tiszáni átmenetet fedezni akarta.

Ez előnyomulása az orosz-osztrák seregeknek, a felosztás, a manoeuvrirozás, mellyel a Tiszáni átmenetet megkisérték, hadjáratukban a fénypont. Mind a strategiai terv, mind annak villámsebes és pontos kivitele, az élén állókat a leghiresb tábornokok sorába emelik. Ezen átmenetnél Moreaunak a Rajnáni átmeneti tervét alkalmazák. S valóban a Tisza rájok nézve épen olly fontos vala, mint erre nézve a Rajna.

Perczel és Visocky sergeiket haladék nélkül Kecskeméten át a szegedi sánczokig retiráltatták.

VI.

Grottenhjelm Szász-Régennél megállapodott. Miután sem Lüders tábornok előbb nem hatolt, sem tábornok Clam-Gallas Verestoronynál, Brassó irányába vivén seregeit, nem ütött be, nem tartá czélszerünek tovább nyomulni. E tájon azonban a székely ezredek nem hagyának neki békét. Ritka nap folyt le egy kis csata nélkül, mellyben hol egyik hol másik fél volt győztes.

Jul. 16-kán Szerétfalvánál történt viadal által azonban a Beszterczéveli közlekedhetés fentartása veszélyeztetve levén, Grotten-

jelm tábornok a sereg egy részével Beszterczére tért vissza, más része pedig Sz.-Régenen foglalt positiót egy csata után, mellynek következtében a forradalmi seregek, bár kezdetben a szerencse nekik kedvezett, e várost elhagyák.

Ezenben Lüders tábornok Verestoronynál beütvén, Szebent, mellyet a forradalmi seregek elhagyának, elfoglalá (jul. 21-kén), mig a Bárczaságból Clam-Gallas tábornok nyomult előre. Czélja volt a két seregnek egyesülni s Károlyfehérvárt az ostrom alól felszabaditani.

Az ennyi oldalról megszoritott honvédek Három és Udvarhely székekbe vonultak, hol Bem tetemes erőt szándokolt concentrálni, mi neki annyira is sikerült, mikép Brassó és a Bárczaság jul. 23-án a legnagyobb rettegésben volt, hogy az előnyomuló székelységnek az ottani katonaság nem leend képes ellenállni.

S valóban a császári sergek vesztett csata után Illyefalva- és Aldobolyig vonultak vissza. Brassóból a pénztárak elvitettek. Ennek következtében a székelység a csiki erdőkből kiment s megtámadta az egyesült orosz-osztrák seregeket. (22-én.) Ez nap Illyefalu- s Szentkirályig nyomattak. Másnap folytatták a csatát. Szemeriában azonban a székelység olly keményen tartá magát, hogy azt a császári sergek felgyújtani kénytetének. Ugyanez történt másnap (24-kén) Szepsi-Szentgyörgygyel is, melly ekkor viszont császári kezekbe esett. A magyar sergek Csik szélén, Málnáson állapodtak meg.

VII.

Ezen előkészületek után julius 23-kán Bem fölhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtozi szoroson át Moldvába tért. Az ősz tábornokot legfőként azon meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és seregei az annyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte hogy Moldva fölkelend. Onnani segitségkapás, legfőkép pedig a csangó magyaroknak kihozatala, kiket mint telepet használtak volna, volt főczélja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetős sikerrel dolgozott, ugy hogy néhány csatát szuronyszegezve megnyervén, egész Oknáig nyomult.

Néhánynapi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtozi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis seregéhez önkénytes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai beütése előre elkészitett dolog volt. Kossuthnak Bolexes és Bolliak oláh emigransok, még Szegeden ajánlatot tettek oláh legiók felállitása iránt, s Kossuth ezeket Bemhez utasitá, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaile-ok iránt vele értekezzenek.

VIII.

Az Erdély sorsát eldöntő ütközetek egyike Segesvárnál volt junius 31-kén. A forradalmi sergeket Bem, az orosz-osztrák tábort pedig Lüders személyesen vezették. Bem kétszer nagyobb sereg ellenében állt, mindamellett olly ügyesen tudta vinni a dolgot, hogy a győzelem mármár részére hajólt, kivált midőn tábornok Skariatin elesése által a tábor meg kezdett zavarodni.

A csata sorsát az e perczben segitségül érkezett dzsidások fordíták meg. Ugyanis akkora hévvel s annyifelől támadák meg a gyalogságot, hogy ez üzetve a kozákoktól, Keresztúr felé futni kénytetett.

A magyar seregek e csatában hét ágyut, két zászlót, töméntelen lőport, málhás szekereket, köztük a Bem utazó kocsiját, továbbá ugyannenek tiszteleti szablyáját, mellyel a kolosvári polgárok megtisztelék, s mintegy 500 foglyot vesztének.

Bem, ki kétlovas hintójában s mindenütt elül járt, maga is sebet kapott. Köpenyébe burkolva, lováról a földre hullott s csak azáltal menekült meg, hogy magát hirtelen feltalálva, arczát köpenyével elrejté s magát halottnak szinlé.

Csata végeztével azonban négy székely huszár észrevén, hogy a szeretett apó sehol sincs, érte jöttek, felkeresék s magukkal vitték.

Ez nap az oroszok vesztesége is tetemes vala.

Bem és tábora M.-Vásárhelyre vonultak, szándékozván az összes erőt oda concentrálni.

Ezenben többen a székely városok s falvak közől az orosz előnyomulásnak a forradalmi propagandisták szónoklatai következtében erélyesen ellenállván, fölégettettek. Ez, valamint a szász-sebesi vesztett csata, a fanatismus harczával ellenálló székelyek erejét megtöré. Volt ezután is ellenállás a seregek, de nem a székely népfölkelés részéről, melly Bemnek ezelőtt olly hatalmas támasza volt.

IX.

Kossuth Szegedről Aradra (hol fényes fáklyás-zenével fogadták) s onnan Temesvárra utazott, Bemmel találkozandó.

E találkozás aprólékosságai titok, mit kettőjükön kivül aligha tud valaki. Főbb vonalai azonban akkoron annyira közbeszéd tárgyai valának, hogy e leirásom aligha tévedend!

Kossuth az utolsó időben — mint emlitők — többször nyilatkozott akkép, hogy az összes magyarhoni s erdélyi sergek vezényletét Bemnek szándékszik átadni. De e nyilatkozatot nyilvánosan sohasem tevé, valamint Görgei ellen nyilvánosan föllépni sohasem mert.

E találkozás czélja volt most, miután Görgeinek separatisticus czélja napnál világosban vala látható, az ősz bajnokkal értekezni, hogy miután sikerült a sergeket valamimódon concentrálni, a fővezényletet emennek kezébe játsza.

De másik czélja volt e találkozásnak a Moldvábai beütésről értekezni, miáltal mind a török politikát megforditani, mind a sergeket szaporitani remélék.

Perczel és seregei ezenben jöttek lefelé a nélkül, hogy Haynau hadát a Tiszánál valahol feltartani tudták volna. Ő maga átlátta a concentrálás elkerülhetetlenségét. De gyanitá azt is, hogy annak meglette után a fővezér nem ő leend. Pedig lelkében a hit élt, hogy a „hazát egyedül ő képes megmenteni."

Rá izen a ministeriumra, hogy ő a legidősebb tábornok. Görgeit, a nálánál két nappal fiatalabbat, maga mellett nem tűri el. Dembinszkyt s Mészárost egy darabig még ugyan elszenvedendi, de ha a ministerium őt fővezérré nem nevezi ki, rá ront s felakasztatja.

Szemere azon volt, hogy Perczelt nevezzék ki, Csányi és Aulich minden áron Görgeit akarák s határozottan kimondák, hogy Perczelt le kell hivatalából tenni, miután a kormánynak illy affrontot türnie nem szabad.

Ez csakugyan keresztül is ment; s ekkép midőn pár nap mulva Perczel Szegedre jött, Aulich hadügyminister tudatá vele, hogy többé nem tábornok, hanem sergeit Visockynak adja át.

Perczel következő napiparancsot adott ki:

„Napiparancs.

A mult hónap végén rendkivüli veszélyekbe sodort hazánk megmentésére nem késtem segédkezemet a kormánynak legelső felhivására odaajánlani, és felvevém a bántalmakat, mellyeket csak pár nappal előbb is diadalmas hadjárat után kellett szenvednem.

És most, miután egy pár nap alatt egy nevezetes haderőt gyüjték és szerkeszték össze, miután a tökéletesen bomlásnak indult közigazgatás számára több héti időt szerzék rendezésre, ugyanazon helyen, honnét kiindulva a hazának dicsőséget és végtelen hasznot szerzék, és ugyanazon sereg szomszédságában, melly ezen dicsőségnek részese, a következendő ministeri parancs által a parancsnokság tőlem elvétetik. A ministeri rendelet igy szól:

Szeged, julius 30-kán.

Folyó évi julius hó 29-én tartott ministeri tanács határozatánál fogva tábornok ur az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától fölmentetvén, ezennel utasitom, hogy azt Visocky tábornok urnak átadni mulaszthatlan hazafiui kötelességének ismerje. Hadügyminister: Aulich.

Csak rövid ideje, hogy a Czegléden és környékén alakitott, valamint a 9-dik hadtest feletti parancsnokságot átvevém. Kevés alkalmam lehetett velök a szabadság harczaiban közremunkálni, de a

kezdet mégis feljogosit hinni azt, hogy tetemes eszköz leendek a szabadságot mindenünnen környező veszélyek leküzdésében, és ezért kedves vala nekem a szolgálat közöttök, és csupán az esik most nehezemre, hogy tőlök ép a harcz perczeiben kell megválnom. Mindamellett nem akarván bajt bajjal tetézni, sem viszályt idézni elő a seregben, ezen utolsó parancsommal csak bucsut mondok a hadsereg összes főtisztei- s népségéhez. Perczel Mór, tábornok."

Szemere e határozat után lemondott hivataláról.

Pár óra mulva azonban sikerült Kossuthnak őt a fenyegető veszélyeknek elébeterjesztése által tárczájának ujabbi elvállalására birni.

Ekkor kezdének legelőbb azon hirek kerengeni, hogy Görgei alkuszik az oroszokkal; de ezt mindenki ellenei koholmányának vélte, mignem Kossuth julius 25-én maga elutazott olly czéllal, hogy Görgeivel a concentrálás iránt s az ügynek voltaképen mibenléte felől tanácskozzék, mit a tömeg a fenebbi hir basisául használt fel. Harmad napra Kossuth visszatért a nélkül, hogy Görgeivel találkozott volna, mint maga irá Perczelnek: „Madarasig mentem, egy órányira a muszka előörsöktől."

X.

A császári sergek azonban három oldalról sietének Szeged felé.

Az elsőt Makó felől, miután az Alpárnál a Tiszán átment s Czibakházánál a magyar sereget visszanyomta, maga Schlick vezette. Ez aug. 1-jén Kunszentmiklóson volt.

A második csapat magának Haynaunak vezénylete alatt aug. 2-kán Kis-Telekre ért a nélkül, hogy apró igénytelen előörsi csatákon kivül mást küzdött volna.

A harmadik sereg Bácskából jött a bánnak vezénylete alatt.

Ezen előnyomulások következtében az előbb Perczel, most már Dembinszky és Mészáros vezénylete alatti sereg lehető jó rendben a páratlan erős szegedi sánczok alá vonult.

De másfelől a Guyon tábornok vezénylete alatti hadtest is felrendeltetett a Bácskaságból, csatlakozandó a fenirt erőhez.

Most mindenki hitte, hogy a két egyesült erő Szeged 40,000-nyi fegyveres népével, melly a környéket pusztitó ráczok ellen néhány csatát már maga kiállott, s mellynek fiai közül egy sem vala, ki lőporszagot nem érezett volna, sikeresen tudand ellenállani.

Annyival keseritőbben hatott a kedélyekre azon ministeri rendelet, hogy a nemzetőri puskák adassanak be.

Az ezokozta csüggedést még a julius 28-diki parlamenti ülés sem oszlatá el.

Hadjelentéseket tettek, s Duschek 60 millió kölcsönt kért, számolván a mult évben megadott közül 59 millióról.

Szemere a nemzetiségi egyenjoguságot azon alapokon, miken a titkos conferenczia határozá, inditványozá. E szerint az irtó hadat folytató nemzetiségek amnestiát kapnak, a municipalitások megmaradnak, s mindenik nemzet nyelvre egyenjogu; melly t. javaslatát következő módon indokolá :

„Ha Magyarország multjába visszapillantok, ugy látom, hogy Magyarország a multban nem az élők, hanem a halottak országa volt.

Kiváltsággal birtak egyesek; emberi joga nem volt senkinek, ez volt az élő egyének sorsa, a nemzetiségeké pedig az volt, hogy felettök mindnyájok felett egy nagy halott uralkodott : Rómának nyelve.

Sok idő kellett ahhoz, mig a magyar nyelv illő helyét elfoglalta, sok munkába került, mig a magyar nyelv diplomaticai polczra felemelkedett. És a hová a magyar nyelvnek fölemelkedni nem kellett, mert nem volt diplomaticai hely, mert szoros szempontból nem volt szükséges, azt nem foglalta el a többi népeknek és nemzetiségeknek nyelve, hanem elfoglalta ok és szükség nélkül vagy a német vagy a latin nyelv.

Bekövetkezett a forradalom. Minden forradalomban csak annyi élet van, mennyi erő, mennyi igazság és mennyi életrevaló eszme van benne.

A mi forradalmunknak három alapeszméi vannak, mellyeken mint megannyi oszlopokon nyugszik.

Az első eszme : a kormányformának megigazitása.

Eddig az ország kormányzati tekintetben gyámság alatt volt. Tehát be kellett hozni a parlamenti kormányformát, hogy a nép igazgassa magát, a nemzet maga intézkedjék sorsa felett.

Második eszme volt : az egyéni jogok biztositása. El kellett törülni a királyságokat, ki kellett mondani a jog- és kötelességbeli egyenlőséget, hogy azon elv kimondatván, tekintessék az érdem és ne a név és czim, jutalmaztassék a képesség és ne az ősök hosszú sora, veszitse el koronáját a nemes, gróf és herczeg, hogy mindenek, kik az országban laknak, megnyerjék az egy egyenlő koronát, melly ezen szóban rejlik : szabad polgár és szabad ember.

A harmadik nagy alapeszme : a nemzetiségek és népiségek szabad kifejlődése.

Engedtessék minden népeknek a nemzeti szabad kifejlődés. A nemzetiség nem czél, hanem eszköze a szabadságnak, mint a szabadság sem czél, hanem eszköze az emberi és polgári tökéletesedésnek! És e kifejlődés semmi más tekintet által ne korlátoltassék, mint a statusegység fentartásának és a czélszerü gyors, pontos közigazgatás lehetőségének tekintete által.

Az első eszme életbeléptettetett.

A második eszme, a jog- és kötelességbeli egyenlőség, olly gyor-

san, olly hamar ment át a nép vérébe és annyira minden megrázkódtatás nélkül, mint az sehol nem történt.

A harmadik, a népiségek kifejlődése iránt még kevés történt az országnak háboruviszonyai miatt.

De azt hiszem, bekövetkezett a legvégső idő, hogy a nemzetgyülés elveit e részben nyilvánitsa. Jól tudom, hogy a lázadott románok és ráczok között vannak, kik a szegény népet személyes nagyravágyásuknak, önzésöknek áldozzák fel, de vannak, lehetnek, kik nemzetiségökre nézve a jövendő előtt aggódnak, és ezeket meg kell nyugtatnunk, miattok s magunk miatt.

Én tehát azt tartom, a nemzetgyülésnek nyilatkoznia kell. Hadd lássák a népfajok, hogy mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, melly minden népeket, egymás ellen ingerelvén, elnyomott. Hadd lássa Európa, hogy azon magyar nép, melly földét megosztá a többiekkel, melly a szabadságharczot maga vija főképen, melly évek óta maga küzd valamennyi néptársai jólléteért, hadd lássa Európa, hogy mi magunk vivtunk; hadd lássa a világ, hogy mi a legujabb forradalmak életjeleit jól ismerjük, hogy mig a régi forradalmak csak a szabadságot kivánták és nyerték meg, mi értjük az uj történet uj forradalmait, és hogy mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is. Mi, kik e földet meghóditók, kik nevet adtunk a birodalomnak, kik minden században uj harczot kezdénk a szabadságért, mi minden népet testvérünknek tekintünk, e szó él szivünkben, nemcsak ajkunkon van."

Inditványozá továbbá, hogy a zsidók emancipáltassanak, bele értvén a keresztényekkeli házasulhatás megengedését is. Ez is megkapta vivátját.

A közfigyelmet e napokban egy körülmény vonta magára, tábornok Répásynak véletlen halála s ünnepélyes eltemettetése, melly gyászünnepélyen Kossuth s a városban levő katonák jelen valának,

E nap délelőttjén Ujszegeden a zsótérházbani lőporos raktár meggyuladván, iszonyú robajjal szétveté magát. A legtöbb közeli házak sérülést kaptak, s több mint 800 ember lett áldozata.

Ezenben az országgyülés azon végzését, minélfogva Görgeit nevezték ki fővezérnek, megvitték Kossuthnak. Ő az országgyülési deputatióval tudatá, miszerint e rendeletnek magát szivesen alávetendi, s machinatióit ellene mégis folytatá.

Julius 30-án Szemere elutazott Görgei táborába, részint hogy mit Kossuth ki nem vihetett, eszközölje ki, részint hogy a fenebbi határozat létesitését megpróbálja. Mindamellett, hogy ez ember ellen ármánykodtak, féltek tőle. De midőn Szemere oda érkezett, már minden késő volt!

Haynau és Schlick táborai julius vége felé olly közel állottak a sánczokhoz, hogy egy csata elkerülhetetlennek látszék. A magyar

sergek positiója erős vala. Jól készitett mély sánczok, abban elhelyezett teméntelen batteriák, az alájok gyült két tábor, mellynek összes ereje 35,000 ember lehetett, minden arra mutatott, hogy itten csata fog lenni, annyival inkább, mert e positio elvesztésével az egész tiszavonalt, a magyar vidékeket, mellyekben leginkább biztak, honnan folytonosan uj erőt merithettek, elvesztendék. Azonkivül a szegedi nemzetőrség, 20,000 fegyveres ember, nem kis segitségökre lehetett volna.

A julius 30-án tartott haditanácsban egyhangulag kimondatott, hogy Szeged alól elhuzódnak. E határozatot aug. 1-seje estejéig teljesülésbe is vették, s két irányban Nagy-Várad és Ó-Arad felé huzódék a parlament, a kevés számura apadt ministerialis személyzet, és az ujságirók coetusa.

Augustus 1-jén maga a sereg is, négy hidat vetve, a Tiszán átvonult.

Az elvonulás számitáson kivül olly sietve történt, hogy a töméntelen fáradsággal megtöltött gabnatárakat, töméntelen ágyu- s lőpormunitiót, ezenkivül a betegek nagy részét (300-on jóval fölül) ott hagyák.

Aug. 2-án a császári sergek Szegedre bevonultak, a forradalmi tábornokok pedig arriéregarde-jokkal a Tiszán túl (a mellyeni hid fölégettetett) Uj-Szegeden foglaltak positiót.

Tizedik fejezet.

Klapka kiütése Komáromból. Görgei Nyiregyházán. Görgei állása Nagy Sándorhoz. Debreczeni csata s annak következményei. Bem hadjárata. Szeben bevétele s elvesztése. Károlyfehérvár felszabaditása. Bem Dévára vonul.

I.

A komáromi várban Klapka volt a parancsnok. Aug. 3-án észrevevén, hogy a császári cernirozó sergek a folytonos csapatleküldés által nagyon meggyengültek, a várból két oldalról tetemes erővel kirohant, és sergeit a Duna jobb partján az erdő mögött állitá fel.

Dandárparancsnok Barkó dandárát Mócsa és Puszta-Harkály közt helyezé el. Előbb keményen tartotta magát, Klapka azonban a csata hevében megkerülvén őt a Duna bal partján, visszavonuláshoz kénytetett folyamodni. Hivatalos jelentés szerint Klapka ágyui olly ügyesen voltak felállitva, hogy a hid elrontása nem sikerült.

Veszteség a császáriak részéről tetemes, kik majdnem minden podgyászukat, ágyujokat, lőporukat elvesztették.

E kiütés által, melly alkalommal Klapkához sz.-fehérvári népfölkelés csatlakozott, Bécsnek Pestteli közlekedése egy pár hét folyama alatt meg volt szakasztva s csak aug. 20-kán sikerült Jablonovszki dandárának a Nagy-Igmándról történt előnyomulás következtében az ácsi hegyek elfoglalása által a közlekedést helyreállitani, miután ugyancsak e dandárcsapat Székes-Fehérvárba ellenállás nélkül bevonult.

Aug. 3-án egy orosz csapat, miután a városnál a hódolatnyilvánitást megrendelé, Debreczenbe bevonult, 4 nap mulva azonban a várost odahagyni kénytetett.

II.

Görgei Tokajból Debreczen felé vonult, seregének egy részét Nagy-Kálló, Vámos-Pirts és Szent-Mária felé küldvén s Nagy-Sándort Debreczenbe rendelvén, feltartani az orosz erőt; nem mintha a kormánynak N.-Váradra teendett húzódását, melly terv a császári

sergek villámgyors előnyomulása következtében meghiúsult, fedezni, nem mintha az itt történendett concentrátiót létesiteni akarta volna. A tervet, mit megkezdett, páratlan számitással, okos combinatióval s következetességgel folytatá.

Az út, mit tett s mit teendett ezután, egy lángeszü de fegyverét letenni szándékozó tábornoknak hadjárata volt, hadjárat, melly által katonai talentumát ki akarta tüntetni s melly által katonai becsületét meg akarta menteni.

Az orosz sergek fővezére főhadiszállását Ujvárosba tevén, illyforma dispositiókat tett:

Tábornok Grabbe a bányavárosokba küldetett, részint a zavargókat lecsendesiteni, részint az arrafelé történhető vonulást meggátolni.

Ezredes Chrulew Miskolczon át Szolnokra ment egy csapat gyalog- és lovassággal s négy ágyúval, hogy a Benedek tábornok vezetése alatti osztrák sergeknek a Tiszáni átmenetelt biztositsa, könnyitse.

Görgei, kinek főhadiszállása Nyiregyházán volt, Nagy-Sándort azon világos rendelettel küldé Debreczenbe, hogy ha megtámadtatik, lassan húzza magát vissza. Vele szemben az orosz sergek a Tisza mentében voltak felállitva.

Ezenben Nagy-Sándor 7,000 emberrel és 40 ágyúval megérkezett Debreczenbe. Küldetésének czélja volt az oroszokat Görgei elvonultáig feltartani s akkor vele csatlakozni.

Sajátságos állás volt e két ember közt.

Nagy-Sándor átlátta annak árulását s erről korán értesité Kossuthot, sőt egy hadi tanácsban kimondá, hogy a ki dictator akarna lenni, Brutusává válnék.

Görgei mindezekért neheztelvén rá, rendesen olly helyekre küldé, hol bizonyos volt megveretése s veszni hagyá őt.

Kossuthnak pedig panaszkodék, hogy lőpora nincs, s midőn ez küldött volna neki, nem ment érte, elhozandó azt, mit áldozat nélkül megtehete, hanem utát mindig más irányban vette, mint igérte.

Augustus 1-jére viradólag az orosz seregek mintegy 80 ezeren Ujváros elébe érkeztek, honnan Debreczen felé indulának. A főhadvezér jelenté: „Ujvárosban az ellenségről semmi tudomást nem szerezhettem magamnak. Az ország minden lakosa annyira ragaszkodik Görgeihez, hogy köztök kémeket találni nem lehet.“ Mindazáltal lehetőnek találván, hogy Görgei egész erejével arra tart, mindenfelé vizsgáló csapatokat küldött.

Másnap, aug. 2-án, Ujvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldalról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Másképp rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor sergei előörseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe

olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyut lehete közülök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczben a golyók s gránátok mindenfelől hullának rájok, mire ők is hasonló tüzzel feleltek.

Megállitá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendbe alakitotta a forradalmiak iszonyu tüzelésének közepette.

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi sergek tüzéreit, mint a kik rejtett positiók mögül nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, mikép ricochet-lövéseik igen messze estek, a fővezérnek batteriáit vissza kellett huzatnia, sok ló s tüzér sebesülvén meg. A lövésbeli egyensulyt csak egy jól elhelyezett batteria tudta helyrehozni, mikor az ágyuk mögött töméntelen gyalogságot lehete látni.

A fővezér ezenben észrevevén, hogy a forradalmi sereg balszárnya megkerülhető, intézkedett, hogy az megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üteggel előnyomult, Alig hogy ennek előnyomulása által a magyar tüzérek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott, hadi rendben, dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat a támadásban gyámolitani. A támadás megtételét kozákokra s muzulman lovasságra bizták. A magyar sergek ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi csel a magyar lovasságot annyira megrémité, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a támadással mit sem gondolva, vig ebéd mellett ülének. Herczeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmánokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználva, a hasonlag futásnak eredt gyalogságot megtámadá s Debreczenbe vonulni kénytelé.

Beérve a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytaták, hogy 4 ágyut, a málhás szekerek s élelmi szerek nagy részét s meglehetős lőport foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt. Ezenben a bal szárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, ugy hogy azok számát ezeren fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege jó messze haladt Debreczentől, hová az orosz sergek még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Görgei üldözésére siet, őt könnyen kényszerithette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban s legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar sergek szenvedtek. Mindamellett, hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatakerülő magyar tisztek hanyagságának tulajdonitható, magoknak az oroszoknak is tetemes veszteségük volt. Részükről elhullott s meg-

sebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége azt sokkal fölülhaladta.

Mint emlitém, e csatát maga Paskiewics varsói herczeg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kivül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt buzditá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szolgálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult. Görgei erről s a vesztett csatáról Kis-Máriánál, tehát jóval fenebb, értesült.

Nagy-Sándor seregének missiója volt, feltartani az orosz seregeket, miglen Görgei lehuzódhatandik. Nagyvárad felé. Daczára a roppant áldozatnak, roppant veszteségnek, mi a honvédek demoralizálására nagy befolyással volt, Görgei czélt is ért. Mert ő ezenben Debreczentől balra Nagyvárad felé levonult.

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával, Nagyváradra ment, hol ő még magyar sergeket találni remélt.

Innen azonban pár nap mulva Világos s Arad felé folytatá utját.

Orosz tábornok Rüdiger, Görgeinek nyomában volt, augustus 7-én megszállta Nagyváradot s még némi erősitéseket csatolván sergeihez, folytatá utját Arad felé.

Ez utban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

III.

Bem a szászsebesi vesztett csata után néhány huszár kiséretében (ezek közt voltak azok is, kik őt a csatamezőn feltalálták) augustus 2-án Maros-Vásárhelyre érkezett. Intézkedett, hogy az országból minden erő oda mint központba gyüljön, hogy az orosz sergek ellen a csatát folytathassa.

Rendeletet küldött Kolosvárra Kemény Farkasnak, hogy a keze alatti 4000 emberrel, 800 lovassal s 12 ágyuval aug. 4-ig oda menjen. Az ezt illető levelek elfogatván, tábornok Lüders Fogarasból kiindult és Segesvárnál tábornok Dick dandárjával egyesülvén, aug. 4-ikére Gálfalvára érkezett.

Bem ezenben már augustus 3-kán Medgyesre ért, egyesült Keménynyel, miáltal serege 7000 emberre s 14 ágyura szaporodott s mielőtt az oroszok észrevették volna, Szeben felé utban volt.

Szebenben tábornok Haszford volt, kit Stein, (ugyanaz, ki Károlyfehérvárt cernirozá) Bem rendeletei nyomán e városból kicsalván, vele csatát küzdött s azt el is veszté.

Mig Lüders e hireket kapá s mig meggyőződheték, hogy Bem Szebent megtámadni s Haszfordot az országból kiszoritani akarja, ő már hegyenvölgyön túl volt, annyira, hogy Lüders tábornok az ő

üldözésére nem gondolhata, hanem meg kelle azzal elégednie, hogy 500 hadjáratára ügyelő kozákot küldött ellene, bármilly világos vala, hogy Haszford Bem ellen Szebent védeni képes nem leend.

Ő maga tehát lehető leggyorsabban Medgyesen keresztül Vizakna felé sietett, ugy hogy 6-án már odaért.

Ezenben Bem 5-én Szeben alatt állt. Haszfordot már Vizaknánál megtámadta s mérges csatával Szebenig üldözé. Szebenben utczaharcz kezdődött, melly Haszford részére igen roszul ütött ki. Ugyanis azonkivül, hogy töméntelen embert vesztett el, kényteték Szebent odahagyni s Talmácsba vonulni.

Aug. 6-án azonban Lüders seregeivel már Szeben alatt állott. Mintegy 8 óra felé Bemet egész erejével megtámadta.

Bem e csatában csak 6 zászlóalj-, 500 lovas-, s 18 ágyuval vett részt. Többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözék. Ő kezdetben az orosz bal szárnyat fenyegeté; azonban ez egy zászlóaljjal megerősittetvén, a jobb szárnyat akarta megkerülni, mi azonban a kozákok előrohanása miatt füstbe ment.

Ezen előnyomulás Bem positióját bizonytalanná tevén, tábornok Lüders intézkedett, hogy a dzsidások elegendő ágyuval a jobb szárny positiójából egy hegyet elfoglalva, onnan véletlenül nyomuljanak előre s támadják meg Bemnek bal szárnyát.

Ugy lőn. A bal szárny e véletlen támadásra szaladásnak indult s a centrumot fedezetlen hagyá. A dzsidások erre a centrumot támadták meg, de kemény tüzeléssel fogadtattak. Mindamellett a sokkal túlnyomó erőnek engedni kénytettek, s ezek is, valamint a jobb szárny, elhagyák a csatatért, Szerdahely felé vevén utjokat. A dzsidások nyomban üldözvén, mintegy 10 ágyut s 1200 foglyot vesztének.

Miután azonban a sereg az azelőtti napokban tett hosszas utazások miatt fáradt volt, az üldözéssel fel kellett hagynia.

Haszford tábornok az ágyuzásból észrevevén, hogy Szebennél a fősereg ütközik, támadólag lépett fel, de makacs ellenállás után is csak annyira mehetett, hogy üldözőit kényteté a szerdahelyi ut felé vonulni.

Ekközben a székelyföldön Gál Sándor volt a fővezér. Változó szerencsével néhány csatát küzdött Szentgyörgy-, Tasnád-, Kászon- és Nyergesen s elvégre is makacs ellenállás és igen sok veszteség után is nem maradt egyéb hátra, mint a gyergyói szorosokból Kolosvárra menekülni.

Clam-Gallas tábornok e csaták után, mellyekben maga is felette sokat vesztett, Maros-Vásárhely felé sietett, hogy e positio elfoglalása által mind a még folytonosan makacsul de páratlan elszántsággal is ellenálló székelyeket zablán tartsa, mind a Kolosvárt levő sergek ellen küldött csapatoknak reservája legyen.

Grottenhjelm rendeletet kapott hadtestével Tordán át Kolosvár ellen menni s elfoglalása iránt próbát tenni. Erősitésül mellé rendelék

rendelék Dick tábornok dandárát Medgyesről s az azelőtt Clam-Gallas alatt küzdött orosz csapatokat Udvarhelyről.

Dick tábornok Balásfalván, Tövisen át Tordára vette utját.

Mind a három hadtest olly mozdulatokat tett, hogy hacsak lehet, augustus 15-kén, mint rendeltetése helyén, Kolozsvárt, Tordán, Maros-Vásárhelyt legyen.

Lüders tábornok pedig a főssereggel augustus 11-kén Károly-Fehérvárnak ostrom alóli felszabaditását eszközölni kiindult Szebenből. Szerdahely és Szászsebes közt még az nap talált a magyar előörsökre, kik rövid csata után ez utóbbi helyre huzódtak vissza.

Bem, ki a Szebennél szenvedett vesztés után is szokása szerint csakhamar rendbe tudta magát szedni, Szászsebesen a magasokon volt s ott várta s támadást mintegy 7 zászlóaljjal, 600 lovassal s 18 ágyúval.

Tábornok Lüders háromakkora erővel sietett ellene s a netalán Bem által teendő visszavonulás háboritására. Szászpián felé 500 kozákot küldött, kik észrevétlenül rendeltetésök helyére értek.

Daczára a túlnyomó erőnek Bem keményen tartotta magát. Az ellene küldött lovasságot ágyutüzzel olly ügyesen fel tudá tartóztatni, hogy az kezdetben visszavonult. A későbbi támadást azonban Bem nem tudta kiállani, és Szászsebesből a legjobb rendben visszavonulást kezdett, de már az Alvincz és Szászpián közti hegyeken positiót foglalt. Az ellene ment dzsidásokat visszanyomta, s csak akkor zavarodtak meg a huszárok, midőn a fenirt 500 kozák egészen véletlenül reájok rohant, a kik aztán Szászváros felé vették utjokat.

Veszteség e napról mindkét részről tetemes.

Bem seregeivel a legjobb rendben Dévára vonult.

E csata folyama alatt a károlyfehérvári várőrség, melly öt havon át tábornok Stein által müvészileg rendezett s páratlan kemény ostromot példátlan önmegadással türt, kirohanást tett Maros-Portus felé, hol egy vizsgáló csapat volt felállitva. Erélyes ellenállás után e kis számu vizsgáló sereg Borbereken át a zsibói csúcsokig nyomatott.

Aug. 14-én az orosz főtest Lüders vezénylete alatt Szászvárosra, az előörsök pedig Piskiig mentek.

Utólsó fejezet.

A kormány Aradon. Uj-Szegedi, szőregi csaták. A kormány Uj-Aradon és Lugoson. Bem Lugosra érkezik. Temesvár ostroma. Kis-Becskereki csata. A magyar sergek állása ezután. Görgei feladja a berettyóvonalt, alkudozása az oroszokkal, propagandája. Nagy-Sándor csatát veszt Uj-Aradnál. A magyar hadsergek állása. Kossuth lelépett a kormányról. Görgei dictátor. Görgei fegyverlerakása. Arad capitulál. Az erdélyi sergek fegyverletétele. Vécsey Boros-Jenőnél. Lugos odahagyása. Elvonulás Lugosról. Kmety hőstette. Kimenekülések. Munkács, Pétervárad, Komárom capitulálnak.

I.

Szeged odahagyása előtt csak pár nappal is igen bizonytalan, legalább titok vala, hogy a kormány hová vonuland. Ez okozá, hogy mindazon tagjai a kormánynak s maga a Közlöny is, kik előbb elindultak, Arad kikerülésével Nagyváradnak vették utjokat. Innen származott az is, hogy a Közlönyből későbbig csak egy szám jelent meg, az is augustus 5-én s egészen uj alakban.

A kormány még jobban devalválódott, minden szükségfeletti tagjai elbocsáttattak, részint mert kevés pénz vala, részint mert az ezentúlra a hadsereggel akart menni, ő maga Aradra utazott.

A szegedi hidak elrontása s e városnak Haynau seregei által történt elfoglaltatása után a magyarok Uj-Szegeden foglaltak arriéregardájokkal positiót, a főerőt Szőreg felé utba inditván.

Haynau Jablonovszky s Benedek dandárainak egy részével és Paniutine hadosztálya egyik zászlóaljával Liechtenstein vezénylete alatt támadást intéztetett Uj-Szeged ellen.

A hátrahagyott magyar seregeknek rendelet volt ugyan hagyva, semmi derekas csatába nem ereszkedni, mindazáltal kezdetben a támadókat a sánczokig visszanyomták.

Később azonban heves de rövid csata után, mialatt Uj-Szeged egy része lángok áldozata lett, odahagyták e helyet, rendben vonulva a főerő után.

Tábornok Benedek, magyar származásu, a legünnepeltebb bajnokok egyike, e csatában, midőn dandárosztálya a leghevesebb ágyutüzbe rohant, könnyü sebet kapott.

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy és Visocky kormányozták. A lengyel és olasz legionariusokkal, mellyek külön hadosztályként az utószor emlitett tábornok dandárát képezék, a sereg száma 25,000 ember lehetett.

E hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót s ott sánczolá el magát, az osztrák sergeknek átmehetését s illetőleg előnyomulását gátolandók.

Augustus 5-én délután tábornok herczeg Liechtenstein Ferencz vezénylete alatt az osztrák főerő nagy része, egyesülve Paniutine muszka csapatával, a magyar sergek ellen támadást intézett.

A herczeg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar bal szárny megkerülésével előnyomult az ezek mögött felállitott batteriák ellen, mig egy más osztály a Maros mentében Szőreg ellen vonult.

A forradalmi sergek kemény s kitartó ellenállása daczára estve felé Szőreg a tüzérek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy ujat, de a melly hasonlag nem volt veszélyes.

Üldözésről azonban szó sem lehetett s csak másnap 5-én nyomultak Makóig, hol töméntelen élelemszer s néhány osztrák fogoly jutott kezökbe.

Ugyanez időben Ramberg altábornagy, Baját fölégetve, Kanizsánál heves csata után átment a Tiszán.

A magyar sergek Temesvár felé vették utjokat. S ez az, mit Görgei mentsége gyanánt s Dembinszky vádlásaul felhoz.

Ezalatt a kormánynak egy része Lugosra vonult, ezek közt Duschek, más része pedig Uj-Arad helységében s a Maros túlpartján levő várban maradt, ezek közt maga Kossuth is, ki pár napig onnan bocsátá ki rendeleteit.

Lehangolt kedélyek közepett találta Lugost a menekültekkel Bem, ki a szászsebesi csata után hadát Lázár vezérlete alatt Déván hagyá. (Aug. 9-én.)

Alig egy pár órai ottmulatása után Temesvár alá idult, az ott történendő csatában részt veendő.

Ekkor a magyar sergek már meglehetősen kezdettek desorganizálódni. Nagyobb csapatok nem szökdösének ugyan még, a seregmozdulat rendét illető parancsok annyira mennyire megtartattak ugyan, de az elégületlenség minden nyomon látható volt.

Az élelem, miután dús raktáraikat Szegedről elszállitani nem volt idejök, nem szolgáltaték ki pontosan, pedig seregben mi sem képes olly hamar rendetlenséget hozni elő, mint épen ez.

Illy körülmények közt érkezének 9-én Kis-Becskerekre, hová a

legtöbb rendelkezhető erőt összegyüjték, egyesülvén Vécseynek Temesvárt cernirozó csapatával.

A Kis-Becskerek alá gyült serget Dembinszky és Mészáros kormányozák.

Állomásuk itten jó volt, azonban Haynau megérkezvén, abból csakhamar kicsalatni engedék magukat, s igy egy mocsáros sáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban tüzérség s lovasság által itt is sok ügyességet s merész ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakon túli erdőkbe rejtett huszárok által a császáriak bal szárnyát megkerülni ügyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, olly sok ügyességgel fogtak, hogy a császáriaknak Paniutine osztályát s a reservaágyukat is csatarendbe kelle állitniok.

Ezen erő sem volt elegendő. A magyar sereg ennek ellenében is keményen tartotta magát, sőt a jobb szárnyat vissza is nyomta. Herczeg Liechtenstein Hodonyról e perczben érkezett meg tetemes tartaléksergeivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar serget visszanyomta. Rögtön a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozván Sz.-Endrénél a mármár elvesztett csata sorsát megforditá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállitott magyar huszárok, ujonczok, kik most először voltak csatában, megfeledkezve a huszárnév dicsőségéről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdettek, miáltal az ágyuk teljesleg fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tüzérek önfeláldozása által karddal mentetheték meg.

Azonkivül néhányan közülök a 3 órányira előnyomult bal szárnyat, hol Bem volt a parancsnok, „minden elveszett“ kiáltásaikkal zavarba hozák, ugy hogy azok is szaladni kezdettek.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzditandó, s ha lehet, rendbeszedendő a sergeket, leesett lováról s megsérté karját.

E csata desorganizálta a magyar sergeket.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, a harczban kevés vérzett el, de teljesen szétszóratták. Nagy része a közeli erdőkbe menekült, a más pedig tömegestül megszökött, s ekkép igen sokan közülök elfogattak.

A nap diadalát herczeg Liechtenstein vivta ki, mint ki a csaknem elveszett csatát rögtöni megérkezésével annyira megforditá.

A magyar sergek közül egyedül Vécseynek néhány zászlóalja s Kmetynek egy dandára vonultak némileg rendben vissza, mennyiben az ütközet derekas folyamában alig vettek részt.

A császáriak részéről e diadalnak egyik igen nagy nyereménye volt Temesvárnak a cernirozás alóli felszabaditása.

Ugyanis Haynau táborszernagy tetemes lovassággal a kapuk alá nyomult. Az ezt védő néhány zászlóalj azonban képtelen levén

ezeket feltartóztatni, a vár az ostrom alól még az nap (aug. 6-kán) esti 9 órakor felszabadittatott.

Ugyanez nap a fenirt csata folyama alatt gróf Schlick, ki Mezőhegyesre némi aerarialis lovak visszafoglalása végett küldetett, Vinga felől előnyomult.

Ez és a császáriaknak Temesvárból tett kirontása nagyon könnyiték a diadal kivivását.

E csata előtt a magyar sereg száma 40,000 lehetett, e nap alig 9000-re apasztá. A többiek részint hadi foglyokká lettek, részint elszöktek, részint elhányták fegyvereiket.

Néhány nap mulva is ezen esemény után szomoru volt a környék képe. Oláh falukban, ellenséges földön, kiéhezett honvédek jártak, kenyeret koldulva azoktól, kik által annyira gyülöltetének, s kik bukásukat olly kárörömmel tekinték! Három négy emberből álló csapatokban jártak a szerencsétlenek, s keresték a zászlóaljakat, mellyek közül némellyik 30, 40 emberre apadt!

A magyar sergek ezután 3 osztályban foglaltak helyet.

Kmety 2500 emberrel Rékason állt.

Vécsey 4000-rel Kiszetónál foglalt positiót. E falvak a Temesvártól Lugosra vezető utban egymástól alig másfél óránylra feküsznek.

Guyon és Bem Lugos előtt ütének tábort, melly nem egészen 3000 emberből állt. Ez utóbbi táborba még négy nap mulva is gyülekezének a honvédek.

II.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonalt sem volt képes fedni, hogy ottan a déli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszky Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez, miután Görgeinek azon szándoka, hogy fegyverét letegye s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játsza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthatták volna magukat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes de meggyengült magyar erő a négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Augustus 11-kén Görgei seregének egy hadteste, az, mellyet Nagy-Sándor vezetett 9000 ember- és 42 ágyuval, Uj-Aradon találkozék táborszernagy Schlick hadtestével.

Még eznap megütközének. Nagy-Sándor megveretett s a Maroson átkelni kényteték Ó-Aradra, azon városba, melly ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett s melly ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

A magyar hadsereg már ekkor annyira demoralizálódva volt, Görgeinek orosz propagandája annyira elterjedt benne, hogy azon

hadtest, melly Budát szuronynyal vette be, hasonszámu de csak 12 ágyuval ellátott ellenség elől megszaladt.

Másnap egész nap Görgeit fekete sejtelmek kinozák, nem a csatáért, mellyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. És sejtelmei nem csalák. Estve meghallá Dembinszky serge semmivétételének hirét.

Augustus 11-ike volt.

A forradalmi vezérek egymástól elvágott és csekélyre apadt sergeik állapota kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett marcheroute-ok által kifárasztott hadai Kőrösnél, Dembinszkynek szétvert csapata Lugosnál, Vécsey tábora Kiszetónál álltak a nélkül, hogy (e két utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?

Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagy-Váradon.

Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Uj-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévától két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zámtól fölfelé a járhatlan havasok s móczok sergei.

A töredékcsapatok ellen legalább 15 akkora ellenség!

E napra viradólag vegyes hadi s ministeri tanács tartatott.

Az eredményt estve felé következő két plakát tudatá a néppel:

„A nemzethez!

A szerencsétlen harczok után, mellyekkel isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmasságok ellen az önvédelem harczát siker reményével folytathassuk.

Illy körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztositása egyedül a hadsereg élén álló vezértől levén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná de károssá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indittatva, mellyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a ministerium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig mig a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgei Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle s azért isten, a nemzet és historia előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti statuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztositására forditandja.

Szeresse hazáját olly önzéstelenül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztositásában szerencsésebb nálamnál!

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel!

Arad vára, augustus 11-én 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Vukovics Sebő, igazságügyminister. Csányi László, közmunka- és közlekedési minister. Horváth Mihály, cultusminister."

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek ma hivatalaikról s a kormányról önkényt lemondottak.

E körülmény által kényszeritve a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczczal vagy békés uton, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenesetre ugy, hogy a már annyira megfeszitett áldozatok könnyittessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettessenek.

Polgárok! Az események rendkivüliek és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámitás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kivánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harczba még azon esetben se keveredjetek, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószinüséggel csak ugy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogitó reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei Arthur."

Kossuth még az nap Lugosra utazék, s az üldöző és nyomában levő osztrák lovasságtól csak akkép tudott menekülni, hogy kocsijával az erdőségbe vágtatott.

Más nap, miután Görgeinek a Maroson Lippánáli átkelési szándoka az odament osztrák erő által meggátoltaték, megkezdődtek az alkudozások Rüdiger tábornok parlamentairei s Görgei közt és folytak a világosi kastélyban, melly alá ő húzódék.

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megköttetik.

Görgei még az nap, aug. 12-én Szőllősre ment, a helyre, hol fegyvereit lerakni határozá.

Szőllős és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiéhezve, fáradtan s kevés tölténynyel ellátva. Azonkivül a gondolattól kinozva, hogy az orosz erőt legyőznie semmi áron sem lehetend.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő- és Simándról sergeivel hasonlag Szőllősre érkezett.

Augustus 13-án délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki

volt állitva, Görgei tábornokainak, ezek közt Kiss, Pöltenberg, Schweidel, Nagy-Sándor, Aulich, Leiningen, Lenkey, kiséretében Rüdigerhez megy s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy órakor bekövetkezett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyúk állottak, s kétoldalt a lovasság. Legelőbb általánosan tisztelkedtek, azután a honvédek tölténytáskájokat s fegyveröket egy csomóba rakták, a lovasság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyuja volt.

A percz iszonyuságát, a bánatot, mellyet minden honvéd arcza tükrözött, leirni hiában próbálnám.

A forradalom gordiusi göpének kettévágása, villámcsapás volt e lépés, melly ha a sokat szenvedett hazának békét igért is, de egypárnegyedéves művét semmivé s annyi véráldozatot hiábavalóvá tett!

Duschek egy félmilliónyi aranyat s ezüstöt s a banksajtót az osztrákok kezébe játszá.

Ezenkivül több millió értékü status- és magánvagyon kézbesittetett a császáriaknak.

Aug. 16-kán a bánnak déli serge egyesült Uj-Pécsnél a dunai sereggel.

Ez időtájban tétettek szabad lábra a magyarok kezébe esett foglyok, köztük Roth, Filippovics, Fligelli tábornokok.

Aradvárnak kormányzója Damjanics volt, ki lábtörése miatt az utolsó időbeni hadjáratokban részt nem vehetett.

Schlick tábornok cernirozá ugyan, de Damjanics Görgeinek mint dictátornak nyilvános parancsa szerint aug. 16-án az orosz seregeknek feladá magát, seregeinek szabad elvonulhatást kötve ki.

Az oroszok mindjárt másnap átadák az osztrákoknak. Damjanics serege is besoroztatott.

III.

Mik Erdélyben ezután történtek: sergeknek capitulatiói. A folytonos vesztések alatt a magyar hadak sokkal jobban el valának gyengülve, hogysem tarthatták volna magukat.

Egyetlen csata Szászsebes előtt volt, a helyt, melly márczius óta Bem kezében vala. De a magyar sergek, legyőzetve a sokkal nagyobb erő által, Belamirra vonultak. (Aug. 12-én).

Augustus 14-én tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolosvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozék, de ezek által megveretett. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar sergeket Várad felé kényszerité vonulni. Másnap Kolosvárt kardcsapás nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánffy-Hunyad felé indult az ottani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Aug. 17-én a kolosváriak a Gyalunál levő magyar serget felszóliták megadni magukat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkivül még két magyar tábor volt, egyik Dézs és Szamosujvár közt, a másik Bánffy-Hunyadnál. Ez első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi Urbán ellen ment.

Urbán felszólitá e csapatot letenni a fegyvert. A megtagadó feleletre megtámadta őket, de visszanyomatott. A sereg parancsnokával tábornok Kazinczy Lajossal erre Sibóra ment, honnan parlamentaire által értesité az oroszokat, hogy kész nekik föltétlenül letenni a fegyvert. S ugy lőn.

A tiszai magyar sereg, melly az utóbbi időben Bem parancsnoksága alatt állott s a Rékastól Lugosig terjedő vonalt foglalá el, két részre oszlék.

Egyiket, mintegy 7000 embert, Vécsey vezérlete alatt Soborsin irányában küldé, hogy az oroszoknak arróli nyomulását gátolja meg s ha a szükség ugy kivánná, egyesüljön Görgeivel, kinek fegyverletételéről mit sem tudának.

El is indult e sereg, azonban Vécsey sokkal túlment missióján: ágyuit Tót-Váradnál, szám szerint 72-őt, elfogák. Ő maga Boros-Jenőnél tette le a fegyvert, hasonlag az oroszoknak. (aug. 19.)

Az éhség és folytonos visszavonulások által kifárasztott sergek állását lehetlen leirni. Napok, hetek óta nem kapva sem fizetést, sem eleséget, elvégre is requirálni kénytetének. S midőn a táj, részint mert ki volt élve, részint szivtelenségből, mert itt minden falu, minden ember ellenség vala, nem tudá kellőleg ellátni őket: tömegenként szökdösni kezdének.

Ekközben Kossuth, Dembinszky, Mészáros, Perczel, Hajnik, Batthyányi K. sat. különböző időben Lugosról Orsován át Oláhországba menekültek.

A Lugoson maradt erő Bem és Guyon vezénylete alatt Facseten át Erdélybe vette utát. Kmety 3000 emberrel Lugoson maradt, fedni azon seregnek elvonulását. (aug. 15.)

S valóban alig hogy Bem és Guyon sergei elindulának, az osztrákok több mint 80,000-ren két oldalról hatalmasan nyomulának előre.

E dolgot Kmety vállalá fel.

Kmety az ellenök nyomult orosz-osztrák erőt félnapon át kétségbeesett harczczal feltartá. Kezdetben Lugos előtt, utóbb ben a városban utczai harczot vivott, az osztrákokat kifárasztá s igy az aznaponi tovább nyomulhatást lehetetlenné tette nekik.

Kmety nem strategista, de a kivitelben páratlan, merész, katonáitól imádott vezér vala. Serge teljesleg szétszóratott, ő maga Maderspach asszony segitségével, ki később e miatt egy osztrák százados által megkorbácsoltaték, polgárruhában Mehádián átmenekült.

Bem és Guyon sergei aznap Facsetre s másnap (aug. 16-kán) Dobrára (Erdélyben) mentek. A magyarhoni fiak elválva tőlük, a hegyeken át igyekeztek hazájokba jutni. Itt azonban a móczok által igen sokan meggyilkoltatának.

Sergeik száma alig egy pár ezerre apadván le, másnap (aug. 17.) ő maga is Guyonnal Oláhországba menekült.

E hadtest vezénylete Becker ezredesre maradt, ki Piskiben Lüdersnek ugyanazon föltételek alatt tette le a fegyvert, mellyek alatt Görgei. Ennek következtében a hátszegi magyar sereg capitulált.

A Dévánáli Lázár vezénylete alatti magyar sereg Simbschen tábornoknak hódolt meg.

Az Orsovánál levő s a Törökhonnali közlekedést fentartó lengyel legio legutoljára hagyta el Magyarhont. (aug. 20-án.)

Mint gondolhatni, e capitulálások alkalmával töméntelen ágyu, fegyver és ló került az osztrákok kezébe. Sok ágyu azonban a hegyekről levettetett vagy beszegeztetett, sok fegyver széttöretett, mig többen a huszárok közül lovaikat gyilkolák meg.

IV.

Még három vár vala a magyar katonaság kezében.

Munkács — inkább cittadella — aug. 26-kán föladta magát az oroszoknak.

Péterváradnak a legnagyobb s legjelentékenyebb erősségek egyikének kapuit september 7-én az osztrákoknak föltétlenül fölnyiták, még a betegekről sem gondoskodván.

Komárom, a szűz, roppant nagy s csak kiéheztetés által bevehető vár, miután néhány kicsapásaival fontosságát bebizonyitá, kilencz jelentéktelen önző föltétel alatt lerakta fegyvereit.

Komárom vára feladása következő pontok alatt:

1) Az őrség szabad elvonulása fegyvertelenül; a tisztek kardjai sajátjaik maradnak.

Azon tiszteknek, kik azelőtt a cs. k. seregben szolgáltak, utlevelek adatnak a külföldre; azoknak, kik ollyant nem kérnek, hazájokba szabad elmehetés biztosittatik, azok kivételével, kik önként jelentik magokat.

A honvédtiszteknek, t. i. azoknak, kik előbb nem szolgáltak, hazájokbani szabad tartózkodás, jövendő alkalmazások nélkül, megadatik.

A cs. k. ezredek közlegénysége amnestiát kap, s azon egyének is, kik azalatt tisztségre emelkedtek, hasonlag szabadon eresztetnek, és az itt érintettek további törvényes üldözésnek kitéve nem lesznek.

2) Utlevelek külföldre mindazoknak adatnak, kik 30 nap alatt jelentik magukat.

3) A tisztek számára egy havi dij s 10 napi fizetés az őrségi községnek a cs. k. hadidíj szerint osztrák bankjegyekben kiadatik.

4) A kölönböző őrségi hadipénztári utalványokban kiadott kötelezvények kiegyenlitése végett osztrák bankjegyekben 500,000, mondd : ötszázezer ezüst frt fizettetik ki.

5) A Komárombani nyomorékok s kórházakbani beteg harczosok ápolása.

6) Ingó s ingatlan magánvagyon megtartatik.

7) A fegyverletétel ideje, helye s módja utólagosan fog meghatároztatni.

8) Mindkét részről minden ellenségeskedés megszüntettetik.

9) A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részről ratificatio után átadatik.

Aláiratott Puszta-Harkály, sept. 27-kén 1849. Haynau, m. p. F. Z. M.“ Takács m. p., kapitány. Gasparetz, kapitány. Mednyánszky, alezredes. Prágai Ján., alezredes. Gr. Zichy Otto, ezredes. Gr. Eszterházy Pál, ezredes. Janik János, ezredes. Kászonyi József, ezredes. Aschermann Ferencz, ezredes, várparancsnok. Klapka György, vár- és seregfőparancsnok.

Egy része a küzdőknek kibujdokolt.

Más része a gyalázat halálával bitófán végzé életét.

A harmadik börtönben senyved.

Az utolsó magyar függetlenségi harcz ekkép lőn befejezve, az olly sokáig hősileg küzdő seregek ekkép semmisültek meg.

A milly véletlenül, a milly villámgyorsan kezdődék, a gordiusi bögnek vége is akkép oldatott meg.

A mű által, mit alkotának, a megyei autonomia s municipalitások chinai fala, jövőre lehetlenek lőnek, de a befejezési catastropha chimaeralis fáradalmuk végczélját, a függetlenség elérését is lehetlenité.

Pedig épen e pont vala az, mi művöket, mi kimondott elveiket, mellyekért zászlót ragadtak, romba dönté, megtöré a 172,000 harczoló szuronyt a belviszály által, mellyet előidéze.

Sem a tárgy sem a személyek felett, kik ez utóbbi körülményt következményeivel okozák, itéletet hozni nem akarok. Mert az idő nem rostálta még meg az eseményt, mert a körülmények nem ollyanok : nincs joga a historiának azt tenni.

S megvallom, ezt gyönge erőm ismerete sem engedte volna. Én csak egy pár adatkával akartam azoknak szolgálni, kik, ha a viszonyok megtisztázódnak, megtehessék azt.

.....Béke velünk s a szenvedett hazával!

